

Олександр КОВІНЬКА

Олександр
КОВІНЬКА

Dr. Kobi usroy

Мій позитивний герой — мій сміх.

М. В. ГОГОЛЬ

Олександр

ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

2

Київ 1980

A large, stylized decorative flourish on the left side of the page, resembling a calligraphic letter 'L' or '7'. It starts with a vertical line, curves to the right, then loops back down and left, ending in a small flourish. A horizontal line with a small '8' at its right end is positioned above the main title.

КОВІНЬКА

ТОМ ПЕРШИЙ

ПРЕВЕЛЕБНІ МАНІЯКИ
Гумористично-сатирична
повість

Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»

Первый том сочинений
известного украинского советского сатирика
и юмориста Александра Ковиньки представляет
читателю юмористическо-сатирическую повесть
«Пресвященные маньяки» о жизни
украинского села накануне Великой Октябрьской
социалистической революции.

1872

СЛОВО ПРО ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА КОВІНЬКУ

1

Автор цього двотомника Олександр Іванович Ковінька добре за-
своїв азбучну для гумориста істину — окрім таланту, треба завж-
ди тримати у «спортивній формі» свій зір, щоб завжди вірно, зав-
жди виразно бачити те, що є в житті, те про що пишеш, завжди
бачити все-все, бачити кожну деталь, кожну дрібницю, але не бачити
того, чого нема. Це найперший обов'язок гумориста. Олександр Іванович
ніколи про нього не забуває, але й завжди пам'ятає, що для того, щоб
не в'янув талант, щоб не згасав снайперський зір, гуморист не повинен
старіти ні тілом, ні душею.

Шанувальники й цінителі українського гумору будуть, очевидно,
здивовані, коли дізнаються, що коли писалося це слово, Олександр
Іванович Ковінька обома ногами стояв уже на порозі свого вісімдесятир'яччя.

«Як! — здивуються вони. — Та не може того бути! Сміх його такий
бадьорий, такий дзвінкий і молодий, а ви таке кажете!»

Нічого не вдієш, шановні читачі. Сміх Олександра Івановича —
одного з найстаріших наших гумористів — справді бадьорий, справді
дзвінкий і молодий, але йому, Олександру Івановичу, вже справді
вісімдесят. Він не дівка і літ своїх приховувати не збирається.

Та не подумайте, що він дідуган з отакенною сивою бородою,
що він крекче і кашляє, як то належить, на такій орбіті бувши.
Я сам, коли дивлюся на його парубочьку високу статуру, на молоді
його очі, на його гарну посмішку, завжди дивуюся: як він зумів
так зберегтися? Життя його не таке вже й легке було, а от не
скрутило й не зігнуло.

Французський поет Артюр Рембо сказав: «Рука з пером варта руки з плугом». Цей мудрий афоризм можна було б поставити епіграфом до всієї творчості Олександра Ковіньки. Його рука з пером справді варта руки з плугом.

Вперше я почув Олександра Івановича Ковіньку років, мабуть, двадцять п'ять тому. Пам'ятаю, почав він свій виступ так:

— Мене частенько симпатичні наші читачі запитують: звідкіля у вас, Олександр Івановичу, береться смішненьке та веселеньке? Відповідаю: із життя. Ось вам маленький приклад. Жив ув нашому селі один удівець. Мав він дорослого вже сина і чималеньку пасіку. Дак от. Учащав той удівець до одної симпатичненької і веселенької удовички. Учащав і кожного разу медом її пригощав. Учащати учащав, частувати частував, а знати не знав, що до цієї симпатичненької і веселенької удовички учащає тихенько і його симпатичний синок-парубійко. Дак ось, одного разу, коли батько був уже в молодички, а в хаті вже було темно, рипнули сінешні двері, скрипнули хатні двері, і в темряві почувся тихенький голос синопка:

«Тітко Орисю, куди поставити глечик з медом?»

А батько й відповідає:

«Став, синопку, в мисник. Там і я свій глечик з медом поставив...»

У залі вибухає голосний, розкотистий регіт, а в цей час Олександр Іванович був схожий на величного пророка. Обличчя його було спокійно-урочисте, навіть якесь холодне, і це ще більше підігрівало веселу атмосферу в залі.

І я тоді подумав: Ковінька, мабуть, таки справжній гуморист, якщо він уміє так триматися на трибуні.

Може, це суб'єктивна думка, але мені здається, що справжній гуморист ніколи не сміється, коли читає свої твори. З Остапом Вишнею мені доводилося виступати не раз і не два. Але ні разу я не бачив, щоб він посміхався, коли читав навіть найсмійшніші свої речі, коли аудиторія захилювалася од реготу.

Олександр Ковінька почав писати фейлетони й гуморески ще в двадцяті роки.

«Писати писав, але друкувати не наважувався,— згадує пізніше Олександр Іванович.— Та от великий наш поет і мій великий друг Володимир Сосюра частенько наполягав: «Піди і піди до Остапа Вишні. Хай він тебе послухає». Навіть теплу цидулку написав. Але я посоромився, не пішов. Не поніс цидулки. Та мрія познайомитися з видатним чародієм сміху не залишала мене.

Така нагода невдовзі трапилася. Поїхав я у Харків на якусь нараду й одважився. Поніс гумореску «Містки та доріженьки» у редакцію газети «Селянська правда», сів проти секретаря і не дихаю. Секретарював тоді в «Селянській правді» Остап Вишня.

Прочитав він мою гумореску, подивився на мене весело й коротко кинув:

— Пайдьоты!

З легкої руки Остапа Вишні і пішло».

Олександр Ковінька друкується у «Червоному Перці», в «Червоному шляху», «Новій громаді», «Молодому більшовику» та інших часописах України. Пізніше його гуморески виходять окремою книжкою — «Індивідуальна техніка».

Наприкінці п'ятдесятих років його гуморески й фейлетони друкуються у республіканських газетах і журналах, і в обласній газеті «Зоря Полтавщини», з якою Олександр Ковінька Іванович має найтісніші зв'язки, бо він корінний полтавець і в цій газеті його «купали й сповивали» як журналіста і як гумориста.

У рідній Полтаві він задумує і пише великий цикл гуморесок, які тепло були прийняті читачами і в яких гостро й дотепно висміюється все затхле, осоружне, чуже й вороже нашому народові, нашому життю. Тут же, в Полтаві, Олександр Ковінька написав кілька гумористичних повістей, і в тому числі «Превелебні маніяки».

У «Превелебних маніяках» письменник дає нам досить колоритну картину дореволюційного українського села, по-сатиричному гостро розвінчує сваволу, хижацтво й лицемірство сільських «папуків», виразно відтворює дух класової боротьби, тепло змальовує образи перших хоробрих, що піднялися на бій з визискувачами й експлуататорами.

Не цурається Олександр Ковінька й оперативного, на злобу дня, фейлетону — цієї нержавіючої і випробуваної зброї у боротьбі з недоліками і хворобливими явищами. Ковінька вміє весело, дотепно висміяти хапугу, бюрократа, хамлюгу, чванька, безгосподарника. Сміх його дошкульний, а часом і разючий.

Олександр Ковінька не раз казав, що найулюбленішим його вчителем був і лишається Остап Вишня. Я не помилюся, коли скажу, що й у жанрі фейлетону Ковінька перейняв досвід Остапа Вишні, продовжує і розвиває його творчу практику.

Олександр Ковінька, коли буває в Києві, завжди приходиться до нас у «Перець». Це його рідний дім і робоче місце в столиці. Завантажуємо його роботою часом навіть немилосердно, але Олександр Ковінька Іванович у цьому відношенні покладистий і не сердиться на нас.

Ковінька любить писати фейлетони на фактичному матеріалі. Повинен сказати, що нема нічого важчого в гуморі, як писати такого роду фейлетони. Ти тут прив'язаний до конкретних, часто буденних фактів, до реального місця події, до живих людей і прізвищ. Тут все має свої, чітко окреслені «кордони», переступати які ти не маєш права, інакше сфальшуєш або переборщиш. Справжній фейлетон на конкретному матеріалі може написати тільки справжній, досвідчений фейлетоніст.

Олександр Іванович уміє писати такі фейлетони. Читаючи їх, завжди думаєш: це школа Вишні, це вплив його колосальної майстерності. Остап Вишня і досі лишається неперевершеним майстром фейлетонів саме такого плану, і вчитися у такого майстра — це не тільки велика честь, але й велика громадянська відповідальність.

Олександр Іванович Ковінька завжди пам'ятає цю істину і тому завжди дуже вимогливо ставиться до своєї творчості, до її форми, до її змісту, а головне — до мови.

Остап Вишня часто нагадував своїм побратимам по жанру, що основна їхня зброя — «це живе, веселе, одухотворене слово». «Не забувайте, — казав він, — що веселу гумореску, фейлетон, гостру сатиру не можна написати спокійно, холодною, хай навіть і найлітературнішою мовою».

Так, це невловимий закон жанру, ігнорувати його, обходити його — це означає прирікати себе на художницьку злиденність і своєю власною рукою викреслити себе із списку служителів веселої музи.

Олександр Іванович Ковінька завжди шукає отого «живого, веселого, одухотвореного слова», коли пише свої гуморески, фейлетони й повісті, і це надає їм яскравого національного забарвлення, робить їх дохідливими й привабливими, войовничими й кусючими.

Коли я читаю чи слухаю твори Олександра Івановича, то мені здається, ніби сиджу десь на березі Ворскли й слухаю полтавців-косарів, які сіли під кущем ліщини на перепочинок і ведуть між собою тиху й цікаву розмову. Кожне слово в них виважене, неквапливе, соковите, осяяне якимсь чудодійним теплим промінчиком, часто лукаве, а то й іронічне.

3

Отакій наш Олександр Іванович.

Але я забіг, здається, трохи наперед. Я, дай бог пам'яті, не сказав ще: де й коли знайшли його в капусті (не знаю чому, але гумористів завжди знаходять у капусті), не сказав, як складалося

його життя ще до того, як він став голосно сміятися на всю Україну, як він став Ковінькою-гумористом.

Документи свідчать, що Олександр Ковінька народився 14 січня 1900 року в селі Плоскому на Полтавщині. Народився у бідній селянській сім'ї (гумористи чомусь завжди народжуються у бідних селянських сім'ях), і його першими «університетами» було злиденне життя дореволюційного українського села. Потім закінчив ще один «університет» — земське вище початкове училище. Дванадцятирічним хлопчиком пішов працювати. Мив посуд і підмітав підлогу в сільській аптеці. Працював і самотужки вчився, а книги читав просто запоем.

Після революції пішов служити в міліцію, завідував культвідділом. У 1918 році за участь в антигетьманському повстанні Олександр Ковінька був відданий на розправу кайзерівського воєнопольового суду. Від неминучої страти його врятував блискавичний наступ Червоної Армії. Проте згодом денікінці захопили Полтаву, і юнак знову опинився за ґратами. Знову врятувала його Червона Армія, яка витурнула білогвардійців із Полтави і звільнила з тюрми майбутнього гумориста.

А після того Олександр Ковінька працює у різних радянських і громадських установах. У 1928 році стає штатним працівником газети «Більшовик Полтавщини» і відтоді назавжди пов'язує себе з нашою пресою, з нашою літературою.

4

Кожний справжній гуморист завжди сподівається і вірить, що його творчість допомагає читачеві стати поряднішим, людянішим, кращим. Коли це насправді так, то це найвища нагорода для кожного справжнього сатирика й гумориста за його нелегкий труд, за його благородне служіння великій справі комуністичного виховання людей, передусім молоді.

Думаю, смію так думати, що твори Олександра Івановича Ковіньки, одного з першопрохідців українського радянського гумору, нашого талановитого патріарха, саме цій високій меті служили, служать і будуть служити.

ФЕДІР МАКІВЧУК

ПРЕВЕЛЕБНІ МАНІЯКИ

Гумористично-сатирична повість

Частина перша

СИМПАТИЧНІ ЛЮДИ — СЛОБОДЯНИ

Гостродзьобі лелеки — клопітливо-чудесні птахи. Одвічну свою місію — над селами пролітати й у сільсько-господарські культури голеньких немовлят скидати — вчасно і сумлінно виконували.

Плавно кружляючи над слободою Мандрики, чорногузи слобідським чарівницям діток підкидали по кольору волосся: русявим у капустиння, чорнявим — у картоплиння.

Крилаті друзі не оминали й оспіваної у піснях гіллястої високої верби, не оминали й низькорослої бузини. Й під оце дерево акуратненько, делікатненько дитяток клали: під бузину дівчаток, під вербу — хлоп'яток.

Часом бусел десь загаявся й, не долетівши слобідської оселі, скине дитинча у далекому степу чи в глухому яру, слободяни і тоді тепло й лагідно казали: хай прибавляються! Літні поважні слободяни, дак ті ще і вуса крутили й з ласкавою усмішкою додавали: «Чий бичок не побігав би, а телятко наше!»

Симпатичні люди — слободяни. Де б дитинка не з'явилася і в якому б місці не появилася, з великою приємністю один одному усно передавали: «Чули? Уранці лелеки пролітали і нам славних дитяток подарували: Оленці — дівча, Одарці — хлоп'я».

У кого і за яких обставин дитинка найшлася, волосні правителі нікому не доповідали. Волосні фамулуси лише зірко пильнували, щоб немовля чоловічого роду, явлене у полові чи на солomé, само по собі росло, з криниці воду пило і, дійшовши призовного віку, часом кудись не

пірнуло. Щобто з двоголової волосної петлі каламутно не зринуло.

Сільського хлоп'яка Василька найшли на луках. Уловили якраз у косовицю.

Словом, хлопчисько вперше оченята розплющив біля свіжо-вивершеної копиці сіна. Пупорізка привселюдно розповідала:

— Таке маленьке і таке гарненьке, прямо на пахтливе сінце скотилося.

Котився хлопчик у жіночому товаристві: спочатку поперед себе чемненько пропустив двох рідних сестричок, а згодом і сам, по встановленому природою регламенту, веселенько заспівав:

— Ай-ай-ай! Ось і я!..

Земна сфера зустріла хлоп'яка Василька не так гостинно, як того пестуна, що йому од самої появи на світ білий приготовано і уготовано: ліжечко пружненьке, постіль пухкенька, пелюшки чистенькі, кімната світленька й годувальниця повненька.

Вишуканого обранця, вірніше, паненя, кажемо, аж дві мами шанували: рідна на банкетах гопки вибивала, до-рідна — пишними персами годувала.

Інша планида випала сільському хлопчаківі Василькові. Милому дитяті ліжком і кімнатним світлом слугував єдиний затишок: мамина полотняна пазуха.

На долівці спав, на долівці й моню смоктав.

Отут ми, у першому розділі, й оповіщаємо: на клаптику землі, під копицею сіна, на хвилях злиднів і пільми, у колі двох сестричок і почав пливти хитливий човник сільського хлоп'яка Василька Черпака.

МАРУДНОГО — ЗАМАРУДИЛО

Коли через волосне вікно улетіла звістка: слобожанка на ім'я — Ялосовета аж трійко на луках спородила, — волосного старшину Нетесаного аж замарудило.

Разюча ж цифра — трійко! Та ще де — біля болота! У волосній душі така новина викликала бентежний коллобрід: хто та сміливиця, що наважилася безпаспортно на ввірену волосну територію трьом невідомим дверцята одчинити.

Чухався, чухався старшина Нетесаний і, трохи оклигавши, прийшов до пам'яті, почепив на шию дебелого цепа з бляхою, запросив писаря, засідателя, двох соцьких і поважливою ходою рушив до місця карколомного вчинку. Попростував до копиці сіна наочно встановити усі ті порушення і викривлення, які склалися у волосну панку під суворою рубрикою «Пригоди і злочини».

Прийшов, глянув волосним оком і визнав: да! — маленята до рідної мами простягають рученята без відновної санкції вищестоячої дистанції.

Волосний старшина довкола копиці сюди та туди ходив і думками блудив: що скаже земська верховеда? Гримне: «Дундук ти, дундук! Гріховодну катавасію допустив. Свята діва Марія одного ж младенця привела? Одного! Де ж ти був при сполненні службових обов'язків?»

Під ясным сонцем, яке рожевими барвами ласкало і степи, і луки, і ліси, старшина Нетесаний страждав, мучився і вирішально зубами скреготав — хіба, для при-
меру, сію примхливу родительку в холодну посадити. Даби упередити і попередити: зла не чини. По троє не роди.

Бідкався, бідкався волосний козолуп, і йому на сві-
жому повітрі щось таке більш-менш позитивне стукнуло в голову. Погукав писаря і наказав:

— Власе Васильовичу! Бачите, яке заплутане діло. Гляньте — троє. Назад ми їх, мабуть, не повернемо. Давайте складемо протокола. Так і так, мовляв, незважаючи на неодноразові попередження — родити по строго установленій господом-богом пропорції, оная слобожанка не дотрималася указанного параграфу. Зламала норму і без погодження з волосним правлінням рясно розсипалася під копицею сіна: породила хлонця і двох дівчат. А закінчимо так: понеже і склали протокола на предмет ізложенія...

Писали, волосному бомагу складали, а рідна сестра породіллi на всі луки голосила:

— Ялосовето! Сестро моя дорога! Груді дві, а їх трійко! Чим же ти годуватимеш?

Многодітна мати упевнено махнула рукою:

— Цить хоч ти! Не бійся, прогодую!

ГАСІТЬ СВІЧКУ! ВОНИ НА ВОГОНЬ ЛІЗУТЬ!..

Поголоска — біля болота найшли хлоп'яка і двох дівчаток — говірливим розв'язала язика. По слободі попливли гадки й розгадки. Гомоніли, бубоніли, жебоніли...

Бублейниця Хівря високим фальцетом верещала. На всю вулицю горло драла:

— Кажете: од бога? Затуліть рота, не плетіть казначого — од бога!.. Йй-бо, половина од нечестивого! Ви хіба про Ревазівку нічого не чули? Не чули!.. Дак давайте слухайте. У селі Ревазівці одна така була...

— Яка — одна така?

— Та отака ж, як і оця, що на луках босву привела. Чуєте ж — ревазівська одступниця богоневірне чинила: вона в хату попа не пускала, хреста не цілувала, святих ікон на стінах не чіпляла. Подумайте, що виявили: знюхалася з нечестивим. Люди добрі бачили, казали. Як тільки пісний день, середа чи п'ятниця, так рогатий до вікна, що на болото дивиться, і підбіга. Погрюкає, погрюкає, а тоді як скаконе, та в димар як плигоне, та ратицями як мигоне... Хай ти скажишся!

Дивно-химерні вигадки по слобідських вуличках і провулочках частенько і рясненько стелилися.

— Слухайте ж далі... У чистий четвер совість у пропашої заговорила. Вдосвіта закричала: «Чоловіче! Каюся! Біжи, голубчику, до отця-попа. Хай причащає. Хай на той світ хрестом православним благословляє!»

Прибіг чоловік до отця Никодима і просить:

— Отче! Спасайте жінку. Рятуйте од нечестивого. Уселився, клятий, всередину. Урятуєте — нічого не пошкодую. Церковний вівтар підсвинком пошаную.

Учувши — підходященьке хрюкало само лізе в руки, — пастир духовний довго не барився. Ухопив довгеньку свічку — чорти найбільше бояться довгої апостольської свічки, — прихопив кропило й кадило, мерщій побіг сатанюку вгамувати та за одним рипом і дармове порося приласкати.

Увійшли в хату, чують стогін. У жінки — хай ім'я її буде благословенне — якраз розпочалися нестерпні роди. Чоловік — хвала йому — не розгубився. Попросив:

— Отче велелійний! Кропило і кадило сховайте, а свічку церковну міцніше в пастирських руках тримайте.

А я— хай збільшиться паства ваша — почну дитятко приймати.

Домашній пейзаж склався такий: рідний батько немовля приймає, а заступник Ісуса Христа в слободі Мандрики освячену свічку покірливо тримає.

Нараз величава симфонія — симфонія появи людини на білий світ — набрала радіснішого апофеозу. Чоловік дитятко приймає-повиває, а воно — о! людські чари — одне немовлятко найшлося, за ним друге, третє... Чоловік сюди, чоловік туди, а маленятка на всю хату голосенько лементують. Не стримавши подиву, родитель крикнув пастирю духовному:

— Батюшко! Гасить церковне світло! Вони на вогонь лізуть!

ПЕРЕХРЕСТЮЮСЯ І ПОМАЦАЮ — СТРИМИТЬ ХВІСТ ЧИ НІ?

Не з медом жилося слобожанкам. Бідолашне жіноцтво у слободі Мандрики всякі наруги терпіло і веле душею уболівало і страждало.

Народить симпатична жіночка двійко чи трійко й не встигне кумів запросити, як над стріхою вже завихрилося: «Хрест святий кладу — відьма! Клянуся, сили наберуся, перехрестюся і помацаю — стримить хвіст чи не стримить! Йй-бо, стирчить!»

Сусіди, як близенькі, так і далеченькі, і ті багатодітних родительок поприкали:

— Степанидо! Голубонько! Куди ти їх плодиш — у старці?

Кріпкенькі, заможиські хуторяни — ті іншої пісні співали:

— Плодять, як тих кошенят. Наплодять, а вони тоді сараною на хазяйські землі посунуть. Аулом полізуть, аулом і закричать: «Глитаяки, когутяки! * Давайте і на нашу долю землю нарізайте!» Ех, бомагу б таку правительственну видати — од сили роди п'ятьох! Царю двох і хазяям трьох! А то чули — у слободі Мандрики по вісімнадцять штук родять. Формене безобразіе!..

Такі й подібні їм химерні теорії роками сіялися, роками й віялися.

---

* На Полтавщині найзажерливіших куркулів узивали — когути.

Міцно трималося й дивацько вигадане — довгохвоста! Довкола оцієї теми — є хвіст чи нема — точилися гострі суперечки.

Запально й нестримно бурувала дискусія: у кого практично і фактично блудлива хвостяка теліпається — у багатих хуторянок чи в бідних слобожанок.

ДУРНОМУ — БРАТ!

Говірливі багатійки, ті, що на ярмарках гендлювали і копійку до копійки у власний капшук запихали, які й під святою церквою не гребували — глевкими бубликами промишляли і сухими пречистими проскурами торгували, дак оці святенниці, розперті од жиру, метикували і галасливо упевняли:

— Хіба ви не знаєте учительку Надію?.. Молоденька!.. Тихенька! А щоб мені, кумо, увесь вік сиру землю гризти, їй же ти богу, воно носить хвостика!..

У слободі Мандрики добре знали: пильна волосна сторожа, в особі стражника Хвеська, ціле літо з густого високого очерету виглядала і підглядала — який хвіст носить педагогічна інтелігенція?

Те, що оця осоружна, антиурядова гілка у молоденької, гарненької учительки десь-таки росте, у бублейниць не викликало жодного сумніву.

— Отака! — базікали. — Проскурок не бере, святого причастя не ковтає, преподобним людям скласти компанію одмовляє. Диякон у гості просив — не пішла. Отець Никодим на святу трійцю у гості запрошував — хвороба напала. Сказала: «Серце щемить, і голова болить». Ой боженьку, боженьку!.. Як до хреста — щемить, як до отця духовного — болить... А як в очерет, дак і свята покрова не лякає — з головою у холодну воду плигає.

І полинуло од хати до хати:

— На покрову у плесі поринала і виринала. Стражник Хвесько спостерігав, казав: «Півдня у холоднююцій воді по пояс стояв. Ледь-ледь не задубів».

— А чого ж його сатана у холодну воду понесла?

— Він же стояв у воді і, як той цюцько, висунув писка із очерету. Видивлявся — де вчителька ховає не-легальне? Спереду чи іззаду?..

— Ну й що, додивився?

— Ні. Каже: «Нелегальне без підзорної труби не побачиш. Учителька, — каже, — схитрувала. Конспіративно усе нелегальне в спортсмени ховала».

— А що воно таке — «спортсмени»?

— «Такі, — каже, — коротенькі штанці одягала».

— Штани!.. Жінка штани одягла! О боже!

— Еге ж!.. «Щоб ото, значить, — казав стражник Хвесько, — недозволену китицю од височайшої власті приховати».

— Та воно, кумо, буває й таке, а буває й сяке: на вчительку лихі люди можуть і набрехати, і наказати. Хіба ви не знаєте стражника Хвеська. Він же дурному брат! А ось за оту бублейницю Хіврю — мовчок. Як у рот води набрали. А вона, їй-бо, з хвостякою!

— Господи! Та невже? Коли вам, кумо, пощастило таке углядіти? Я ж оце од вас першої чую. А на вид, на пику живою до бога лізе. Кажіть, голубонько, швидше, де ви і як бачили?

— Люди казали, бачили: на святій сповіді крутила й вертіла... Слухайте ж — голову і груди отцю Никодиму на коліна поклала, а свою хвостяку аж до ікони «Тайна вечеря» простягла. Жінки стояли в церкві та як глянули — господи! Оця праведно до бога лізе. Як багата, дак їй і честь, і шана. Говорять, на храмове свято сам благочинний казання казав, і, піднявши вгору хреста, паству остепеняв і умовляв: «Братіє! У шановної парафіянки нічого нечестивого нема. Є тільки те, що всевишне світило владним перстом притулило і благословило. А бідній слобідській жінці, виходить, світило нічого не встановило, нічого й не приліпило. Єсть хвіст чи нема, — все рівно гемонські анцибори притулять. Ви ж, кумо, мабуть, прочували за Ялосовету Черпак? Розголосили — нечестивиця... Чули ж — піп Никодим одмовився дітей хрестити?

— Та ні! Їй-бо, не чула. Чого одмовився — не вгодила, чи що?

— Завів, — кажуть, — кумів у церковну сторожку і давай, і давай чехвостити. «Ви, — питає, — християни чи магометани?» Куми один на одного — кив! Диб! — кивають, моргають. «Вроді, — говорять, — християни». А кумів же повна сторожка: три кума і три куми. Стоять, тихо перешіптуються. А батюшка не вгаває, наставним словом ріже-допікає: «Де ваша совість? Забули бога, забули евангеліє, забули про дари синайські. Дітей трое,

а півня одного принесли. Ви що, з умом? Хочете, щоб я порушив євангельське законоположення: за єдиного птенця трьох младенців освятити? Я у святій церкві,— гримить,— гріховного не допущу! Гетьте! Не грішіть! Несіть свою ораву туди, де взяли».

— Ну й що — понесли?

— А що поробиш, звісно, понесли. Хлопця за півня освятити, а дівчаток випровадити. Згодом одну дівчинку у ту п'ятницю за курку рябенку охрестив, а друге дівча у неділю за полотно-десятку похрестив. Каже — у біблійі нема такого параграфа — родитися трьом враз.

— А як же у тій біблійі сказано?

— Ті, що біблію перегортали, казали — у біблейських главах написано по-апостольському: «Авраам роди Ісаака, Ісаак роди Якова...»

— Тю! І вигадали ж отаке!.. Хіба мужчина мужчину коли-небудь родив. Як ви, кумо, думаєте, може таке бути?

— Написано в святій книзі, значить, може бути.

— Ви, кумо, про оці роди самі прочували чи, не дай боже, й читали?

— Та де ж мені вчитати. Я ж не вмю. А сусідка чула, як крамар Семен у крамниці дьоготь людям наливав і вголос читав: «Ісаак роди Якова...»

— Господи! Писали, писали і до отакого сумасшествія дописалися!.. Якийсь, мабуть, сотворитель пив, пив і до білої гарячки допився. Чудасію наліпив — Авраам роди Ісаака... Тьху! Безсовісні!.. Страмноче складають і безсоромно нам читають, а ми, дурненькі, слухаємо і вуха розвісили.

Ветхозаветною словесною лузгою батьки православія віками слобожанок і хуторянок з людської путі-дороги збивали та з нагоди і без нагоди славну половину роду людського зле шельмували і зле таврували.

ВОДНОЧАС — ЛАСКАВА МАНІЯ Й ГРИМУЧА ЗМІЯ...

Край слободи, на клину, малоземельні хлібороби жили. Прізвище їхне — Черпаки. Він Єлисей, вопа — Єлисавета.

Жили, орали, хліба сіяли, збирали й в'язали... Невтомно люди працювали, невтомно й діток колихали.   ii

Йй-йй, не байдикували. Усердно трудилися, усердно й богу молилися. Милостивий бозя усердіє людське своєю високою увагою не минав. Кожного року діточок підкидав. Як жнива, так і дитинка нова.

Але богоносні літописці щедрість божу — хлібами стеги обсівати й на крилах лелек діток з неба шпурляти — чомусь у головному євангельському трактаті обминали. Натомість вигадники біблій владаря небесного однобоко величали — гнівний. Палаючий! Караючий!

У вуста господа бога біблейці вставили сумне й страшне. «Не коряться! — гукав біблейський бог. — Покірливо не падають на коліна! Нагаями заганяйте непокірливих у геену вогненну! Нема під рукою геєни — женіть їх на каторгу!»

Йй-бо, автори біблій божеську великодушність нанівець звели. Всевишній гукає: «Цілуй мої ноги — і аз тя помилую». Складачі біблій на свій копил переробили: «Поцілуй і карбованці біля ніг моїх священних поклади. Клади і відійди, смерд ти вонючий!»

Словом — християнське вчення мазали-перемазали і плутане ще більше переплутали. Аж не віриться: в одній главі бозя — лагідно ласкава манія. В іншій — люта, гримуча змія.

А коли доскіпатися суб'єктивно, то небесний володар не така вже й лиха личина. Гляньте — біднякам Черпакам аж вісім младенців подарував: чотирьох хлоп'ят і чотирьох дівчаток.

Та найбільше людей збивала біблейська реклама — терпять, і аз воздам! Кинулися — не воздає! Ошелешені християни почали навіть упадати в зневіру. Тихо шептали:

— Що таке, певже ангели й архангели забрали всю юхту? Подивіться: як бідняк, так і чоботи наршивенькі. Драні-предрані, аж кричать та каші просять.

Критично й самокритично заговорили і про спокусу в раю.

— Невідомо, — кажуть, — хто кого перше спокусив: Адам Єву чи Єва Адама. А на жінку лягла лиховісна пляма: родила, значить, согрішила.

Згубно плутані біблейські помисли багатьох чесних слободян і хуторян ганливо утягували в чорну ковбаню.

У цю ганибу свого пастирського язика і отець Никодим прилучив. Почалося з богонеподобного дитячого вчинку.

Згідно церковного канону ієрей Никодим напередодні різдва Христового смиренно обходив ввірену йому парафію.

З лантухом ходив і во ім'я народження сина божого сяку-таку мзду з парафіян просив.

Звісно, пастир, кажемо, без якогось заднього умислу вблагував прихожан кидати в церковну торбу щось висококалорійне: сальце, м'ясце, маслице... Хто ж із слободян промахне і в церковноприходський лантушок цілу свинячу голову жбурне, скромний отець Никодим не цурався, себто не одмовлявся. Чемно промовить — що бог дав, то все в торбу — з подякою дармову свинину приймає і поглибше її на торбохватне дно пропихає.

Хай, мовляв, і віфліємське дитятко поласує слобідським холодцем.

Зайшов отець Никодим і в хатину Єлисея Черпака. Завітав одмітити іменинне свято сина божого, в хаті покропити і ладаном урочисто покадити. Сіє да окупиться!

Глянув — дітей ціла купа. Менший од меншого: голий од голішого: босий од босішого. Проте батюшка не розгубився: негайно розпочав господа бога благати щось із небесної комори обездоленим діткам ниспослати.

Отець духовний аж упрівають, але очей з різдвяних пирогів не спускають та самовіддано благають: «Боже! Сотвори чудо! Чудотворного не шкодуй, дітлахів манною небесною нагодуй!» Духівник од душі бога умовляє, благає, а замурзані діти, не володіючи вищими духовними інтелектами — молися і корися, — безтрепетно почали церковного батю за рясу хватати і сюди та туди метеляти.

Викінчивши молитовні просьби, пастир, як само по собі розуміється, прийняв дари і почав підносити хреста до губ — цілуйте во славу Христову. Першому Васильку підніс. А воно, маленьке, дурненьке — шестирічне — не збагнуло величі святого благословення, відвернуло од хреста дитяче личко, скопилило губи і злякано тюкнуло.

Глава мандриківської церкви обурливо подивився на матір — що сіє гріхопадне означає?

Мати запобігливо розсудила й пояснила:

— Отче! Вибачайте, батюшко! Воно в мене таке супротивне і родилося! Ви, отче, не дивіть на нього, осоружного... А своєю благословенною рукою візьміть вонючу сорочку вгору підніміть та хрестом по голенькій —

хрусь! Лусь! Щоб воно, дурненьке, відчуло, куди святий дух заходить, а де виходить! — І тепленько до сина: — Васильку! Синочку! Цілуй хреста... Хрест — цяця... — Тоді знову до отця Никодима: — Ви вже, батюшко, звиняйте, воно, дурне, думає, що хрест не цяця, а трясця його й знає, що в його голові крутиться?

З того різдвяного відвідування про Василька слободою лунко покотилося — воно вовкулачення! Що ж ви хочете, у болоті й народилося!

ДЕ ПОЯВИЛАСЯ ПЕРША ЛЮДИНА?

На дев'ятому році життя свого Василько опинився в церковнопарафіяльній школі. Переступаючи порога у перший клас, батьки в душі ховали сподіване: щось та хлопчик спізнає ув оцій учбовій хатині.

Але марні були надії. Хлопчиська одразу накрили чорним біблійським ковпаком. Законвчитель з першого дня яструбом накинувся на Василя Черпака. Згадав, як дитиною Василько лице од хреста одвертав і — яке ж супротивне — церковну реліквію не поцілував.

Тримаючи пастирською п'ятірнею ліве вухо ошелешеного учня, грізний наставник грізно питав:

— Глаголь — кого пропускають у рай небесний?

Згинаючись од гострого болю, що його завдавала караюча кігтята десниця, Василько благально почав умовляти:

— Отче! Ви ж мені вухо відірвете. Я ж тоді без вуха у рай не попаду...

Отець Никодим, згадавши, що малим грішникам і великі угодники гріхи прощали, звільнив од наставних кігтів непокірливе вухо, витер руку об рясу і рявкнув:

— Тебе, замурзаного, у рай небесний і з двома вухами не пропустять!

Поправивши коротенькі коси, отець духовний окинув оком клас і голосно-голосно запитав:

— Хто скаже, при яких богонатхненних обставинах на світ появилася перша людина?

У класі запанувала тиша: нібито учням хтось невидимий поналивав у рота води. Тихо-тихо стало, лише оченята дитячі боязливо на законвчителя позирали.

Раптом запалу тишу розірвав бас. На всю школу гудонув учень — не хлопчак, а парубчак — Вавило Ладур.

Четвертий рік у першому класі стовбуром сидів. Він підняв угору два пальці: ознака — хочу висловитися,— підняв і сміливо оголосив:

— Перша людина появилася у клуні!

У хлопця, як казали у слободі, не всі дома були, і він такі пісенітниці молів, що учні, незважаючи на трепет і страх божий, од сміху аж до парти прилягали, але за-коновчитель до його глупства завжди ставився поблажливо, бо батенько цього здоровила — Сидір Ладур — в окрузі був найбільший глитай.

— Хто тобі, Вавильцю, сіє навівяв? — ласкаво допиту-вався отець Никодим.— Хто в твоїй голові посіяв пле-вела, що в клуні перша людина появилася?

— Батько! — одрізав Вавило.— Мій тато усе знає, він і землю, і небо у своїх руках тримає.

Законовчитель тим же лагідним тоном додав:

— Передай таткові привіт і скажи: я скоро до нього з молитвою приїду і поясню — у раю клуні не було.

Але синка багатія не легко спинити.

— Батя казав, що в раю є клуна. Є й свинячий саж і овеча кошара. Батько говорив, що наш Бровко рай-ські вівці охороняв. Нікого не підпускав — гарчав. Отак: гав-гав-гав!..

Учні заливалися соковитим сміхом, а наставник ду-ховний, щоб не принизити ветхозавітного канону, ла-гідненько поплескав невдалого проповідника райських істин і порадуливо пригнув його до парти.

— Сідай, Вавильцю, сідай. Похвально глаголиш. Вла-дика небесний усякі тварі творив і ліпив.

З оцими поблажливими словами тицьнув пальцем на опецькуватого Віссаріона, сина крамаря Семена Свисту-на, і лагідливо звелів:

— Речи! Де появилася перша людина?

Віссаріон Свистун хвацько встав і хвацько повідомив:

— Перша людина у раю появилася!

— Точно. Вірно речеш,— підтримав отець Никодим.— Розповідай, коли і як?

Свистун пункт за пунктом почав оповідати:

— Ангели і архангели під деревом зла і добра круто глину місили, а невидимі пальці невидимого боготворця із тієї глини невидимо людину ліпили.

— Так, так,— підбадьорював законовчитель.— Говори далі. Не соромся, переказуй своїми словами.

Свистун продовжував:

— Далі відбувалося так: спочатку бог-отець чоловіку приробив ноги.

— Вірно, вірно.

— Потім милостиво притулив людині руки.

Батьושка знову схвально закивав головою: мовляв — продовжуй ліпити першу людину. Віссаріон на пастирські схвальні кивки сміливо й фантастично ліпив і тулив:

— Володар світу, подьоргавши за праву ногу — чи кріпенько пригвинтив, почав роздумувати: чого ж іще не хватає людині? Що ж іще доліпити чи, може, десь і про-свердлити?

Законовчитель помахом руки дав згоду — мели далі. Віссаріон по біблейській канві плів і брів:

— Дивився владика небесний, дивився і всевидящим оком прозорливо додивився: «Ось куди,— возвістив,— ще треба глини!» — Вдоволений успішним викладом закону божого, Свистун хвацько себе ляпонував по задку.— «Ось сюди,— гукнув бог Саваоф,— давайте побільше глини!»

Вчитель закону божого насупив брови, але любимого учня за пересол не став картати, лише стримано попередив:

— Не затримуй, Віссаріончику. Не затримуй сотворіння миру. Продовжуй!

Віссаріончик продовжував:

— Зліпивши половинки, господь бог чоловіку на додачу ще й пупа приладнав.

— Вірно. Речи далі.

А вже далі владика милостивою рукою чоловіку вставив голову. Примостивши голову, бог людині всередину ще й живу душу вдмухнув.

— Правильно! — вигукнув отець-наставник.— Глаголь!..

Любимий учень, не вагаючись, почав глаголити:

— Коли людині всунули животрепетну душу, бог на-рік їй ім'я Адам. Адам, почувши — ого-го! Щось живе у середині заворушилося — й оглянувши, що все до пуття натулено і притулено, радісно привітав творця: «Здра-стуйте, дядьку Ничипоре!»

Пастир духовний делікатно перебив Свистуна:

— Віссаріончику! Адам господа бога величніше при-вітав. Він покірливо сказав: «Здравія желаємо, ваше високонебесне преподобіє!» Запам'ятай — ваше високо-небесне!.. А тепер на всю школу скажи, щоб і оці олухи

чули,— з якого матеріалу небесний творець діву Єву сотворив?

Віссаріон Свистун сміливенько виклав і оцю небесно-будівельну оказію:

— Зліпивши чоловіка по образу і подобі своїй, бог Саваоф наказав: «Лягай, Адаме, спати». Заснув Адам, а бог тихенько-тихенько підійшов до сонного чоловіка і висмикнув у нього сьоме ребро. Ангели і архангели аж вухами запряли — для чого з людини ціле ребро виймати? Але владика, розсіваючи в раю тільки розумне і мудре, таємничо моргнув: «Я,— каже,— з оцієї кістки сотворю таке звабне, таке привабне, що не тільки ви — апостоли будуть припадати й упадати».

З цими праведно сказаними словами господь бог послинив ребро, помахав і прорік: «Діво! Явися на сотворений мною світ!» І сталося боже чудо — на світ білий появилася гарненька й чепурненька діва Єва.

Законовчитель терпеливо слухав аж до чудодійства, а потім спинив:

— Які діла пішли тоді в раю?

— Діла пішли такі,— бадьоро відповідав Віссаріон.— Господь бог підвів до себе Адама і Єву і по-батьківському попередив: «Діти мої! — сказав.— У раю ще не виробляють ні ситцю, ні полотна, ні взуття. Ходить по райському саду голенькими, босенькими. Та глядіть, щоб вас у кущах диявольська сила не спокусила!»

— Кажи — спокусив диявол чи ні? А коли спокусив, то де: у яру чи в раю?

— У раю! — не вагаючись, відповів Свистун.— Убравшись у личину змія, диявол зліз на яблуню і ласкавими, солодкими словами улестив діву Єву: «Спробуй,— каже,— голубонько, кислого яблука. Попробуєш разок, дак тебе до кисленького буде тягти, поки й житимеш. Сама, дорогенька, лизони,— присоглашав диявол,— і Адаму дай».

— Ну? — нетерпеливо перепитав отець Никодим.— Сама яблуко згризла чи й Адаму дала покуштувати?

— Єва половину яблука сама згризла, а половину Адаму дала. Сказала — догризай! Согрішивши під яблунею, Адам і Єва, відчувши, що вони голенькі, вкрилися лопухами і сховалися в кущах, але архангел Гаврило з вогненным мечем викрив їх і вигнав з райської обителі.

— Вигнав. А далі?

.1.

— Далі Адам і Єва тинялися в пустелі. Блудили, блудили і двох дітей — Каїна і Авеля — народили.

Іерей Никодим, яко духовний наставник слобідського юнацтва, удоволений тим, що учень на «відмінно» ви-зубрив основні біблейські казуси, погладив черевце і на-казав:

— Відповідайте усім класом: од якої фрукти появи-лися перші люди?

Хлоп'ята і дівчата хором закричали:

— Од кислого яблука!..

Так сільському хлоп'яку Василю Черпаку й впихали в голову знання — звідки пішло на землі людське жит-тя.

ОТАКЕ ЖАДІЮЩЕ ДУРПИЛО!..

З допомогою лящів та стусанів дві зими Василю про-пихали родовідні ветхозаветні науки. На третю зиму гір-ка доля закинула хлоп'яка на хутір Вередуни — в кігтя-ві пазурі хутірського скупердія Кирила Вередливого.

Похилі віком люди упевняли: такого скарбеги од роду й до віку не знали й не пам'ятали. Стрівши огрядного Кирюху, жінки ставили на землю повні відра води, пле-скали в долоні й услід докірливо кидали: «І вродиться ж отаке жадіюще дурпило!»

Ненаситна жадоба Вередливому і спати не давала. Усе йому верзлося: сало з комори кусками гребуть. Ма-рилося: лиходії величезними ножицями шерсть з овець стрижуть і скубують.

Лежить і не влече. Крутиться, вертиться, чухмарить-ся. До ранку всі місця з голови до п'ят вичухує і пере-чухає...

Лежав і стогнав: не робітники, а якісь хаптури!.. Про-ситься в найми з одним горлом, а найнявся — скапустив-ся. Робив не робив, сів їсти — пхне в два горла.

Сам собі спокою не давав, персонально батракам в рота зазирав — чи справді два. Зазирне і зітхне — два! О боже, два! Ув одне горло репаною ячника запихає, друге — кислющим кандьором заливає.

Приглядався, придивлявся і досадливо хитав головою:

— Були й спокійні часи, були й слухняні наймити... Вкинув у торбу окраєць хліба і мерщій чвалає степами за волами. А тепер напасть! Розор! Ага... Дай йому хліба,

дай і до хліба. Ага!.. Дай солі, цибулі, огірків... Та ще вайло сідає їсти, хреститься. Встає — хрести кладе. Ага!.. Сій, жни, а він на всі боки розхрестився. Хоче перед богом на рівну погу з хазяями стати. А дзуськи, мурло! Твоє діло десяте: ори та волам повислі хвости крути! А з богом ми і без вас, харпаків, зуміємо побалакати.

Скупе агакало думало, думало і додумалося — харчам установити хазяйський раціон... Жує батрак житні галушки — стоп! Довго жуєш!.. Налігача мерщій на воли накидай та орати поспішай!

Милість володаря степів схилялася лише до молодого батрака, до Василя Черпака. Господарська ласка уперше народилася зеленої педілі.

Із загороди на пасовисько Василько виганяв волів. Уздрівши — хлопець жене череду в степ, Вередливий мерщій підбіг і вхопив хлопчину за чуприну.

— Стій!.. Сьогодні ж тройця! Ти царицю небесну згадав, хоч лоба пречистій поцілував?

— Еге-ге, дядьку, то ви не бачили. Я сьогодні владициці й носа, і лоба цілував. Мій дідусь казав: «Святу діву поважай. Кожного ранку очі їй слиною полоскай. Пополощеш, вона тобі гріхи стане відпускати і добра всякого почне посилати».

— Діло, хлопче, говориш. Цариця небесна, вона така. Кому борошенця у лантусі припре, а кому й ріски хліба не піднесе. Хрестився?

— Я, дядьку, в степу перехрестився. Я кожного свята так роблю: воли пасуться, а я хрестюся і молюся.

— Молодчина! Хвалю! На тобі з горохом пирога. Святкуй! Розкошуй! Біжи, паси!

Зеленонедільна розмова горопашного хлоп'яка упрягла в додаткову супоню. На плечі хлопця Вередливий довірливо переклав інтимно-шанувальні стосунки з церковними угодниками і преподобниками. Скажімо, у господарстві непереливки: дбайливий господар у потраві вловив забігле слобідське теля. Отут хоч розірвися! І теля треба до власної отари залучити, і апостолів не прогнати. Совість вимагає збігати до вітвара: за ниспослану бицю до апостольських ніг прихилити свою вдячну пицю.

Ось і суши собі голову: те чи те. Чи телятко за хвоста хапати, чи бігти чотири версти небесну силу бгарочком пошанувати.

Вередливий, звісно, перевагу віддавав упійманій худобині, а воздати лепту чудотворцям посилав Васю.

Однієї хмурої осені ув загороду дбайливого господаря з хвостами й рогами дармові сірі воли приبلудилися...

Кирило Вередливий нагло втратив рідного-ріднесенького брата. Засмутився Кирюха, але духом не впав. Не розгубився. Осиротілим племінничкам підкинув і того, і сього... Ячмінця, половки, соломки... Згадав і про покинуту напризволяще братову худобу. Взяв батога і, незважаючи на те, що вітри повівали і холодні рясні дощі поливали, бадьоро рогатих волів гнав. Гнав і батіжком грів.

Грів, грів і назавжди у власній загороді пригрів.

Задачу з двома невідомими — кому братових биків доглядати, а кому померлого брата в церкві поминати — Вередливий вирішив в один присід: худобину, даровану ласкою божою, самому доглядати, а поминальну кутю по дорогенькому братикові доручив Васі Черпаку біля паперті роздати.

Розіклавши на столі кругленькі мідяки, Вередливий сюди та туди їх розпихав і наставно казав:

— Копійки старцям роздай, п'ятака дякові дай, хай у святцях брата ізгадає. Не переплутай, оце — дякові, оце — попові... А на оці дві копійки свічку преподобному Кирилу притули. Не забудь — Кирилові. Гляди, іншій преподобній сухоресті не тули. Їх там натулено дай боже, усіх свічками не нагодуєш.

Високі небесні чини Василько у лице знав. Знав трьох святих, дев'ять святих, сорок святих, а ось пребодобного Кирила ув оцій компанії не зустрічав.

Купив хлопець свічку, став посеред церкви і розгубився. Ніяк не розгадає: на якому цяхові в сяючому сонмі боговгодного Кирила пригатили?

Ходив хлопчина по церкві, ходив і, упізнавши односельця, тихенько спитав:

— Дядьку Юхиме! Драстуйте вам у церкві. Ви часом не знаєте, який із себе святий Кирило — білявий чи чорнявий? І де він стирчить?

— Онде!.. Біля вікна... На шпугах висить!

Почувши — онде! — Вася зраділо підбіг до вікна. Утішений, нарешті впіймав того святого, якого так довго шукав, хлопець почав тулити свічку. Тулив і хвилювався: не дай боже, тулю, та не тій мармизи ліплю — аміні! Кому, кому, а кучому перепаде. Угодник розсердиться,

почне гнівно по хмарах ногами тупотіти, кричати, лементувати...

Ображений небесний провидець, чого доброго, може до себе волосного старшину погукати і перстом показати: оте обшарпане хлоп'я несло до мене свічку, несло, роззявило рота і не донесло. Покарай!

Упоєний церковнопарафіяльною пінявою, сільський хлоп'як Василько Черпак по-дитячому широко вірив ветхозаветним легендам — усе від бога.

Повірив Василько і в новостворений у слободі вигадливий лепіт: минулого року сам хазяїн переплутав святих.

Почалося з оранки. Уночі Вередливий трьома плугами громадську толоку приорював. Орав і, приорюючи, Іллю-пророка благав:

— Іллюшо! Голубчику! Заступнику наш, яко на небесі, тако і на землі, полякай заздрих! На кониках катони! Біля толоки на вогненній колісниці погристи!

Пророк Ілько добросовісно виконав просьбу хутірську: всю ніч гримів і гуркотів.

Дійшло до шанування — Кирюха схибив. Великомученицям Любові, Вірі, Надії і їхній матері Софії аж дві свічки щедро з похмілля поставив.

Пророк Ілля, звісно, не стерпів явної наруги. Одягнув дощовика, взув юхтові чоботи, застріг сірого й буланого і в горобину ніч прикотив до волосного старшини.

— Ти, розпрохристиянська твоя душа! Віруеш у бога чи не віруеш? Чи ти тільки волосну горлянку хабарями полоскаєш? Євангельські заповіді «не украдь... не пожелай...» у плящі втопив?

Старшина зомліло лепетав:

— Ваше розпренебесне священство! Помилуй мя... Йй-богу, не бачив.

— Щоб тобі повилазило! — гукнув пророк. — Казенку бачиш, дмеш, а те, що православних обижать, з рота хліб виривають, ти не зриш. Очі, бицюга, залив! Негайно біжи, негайно діло по-християнському розбери.

Волосний старшина діло розібрав сугобо по-християнському: з розгону вбіг у садибу Вередливого, з розгону стаканчик оковитої перехилив і моторненько свинячим кендюхом закусив. Не марнуючи дорогого часу, поспіхом сяке-таке крилате у мішок упхнув: качечку, курочку, гусочку...

Зверху ще й акуратненько мішечок волосною шворкою зотягнув — даби крилатеньке птаство купно долетіло по вказаній дистанції...

Не маючи часу на довгі роздуми — тому ліплю чи не тому, — Вася з розгону усердно свічку біля святих ніг так хвацько приліпив, що вона утроє перегнулася.

Хлопчик і не поправляв. Подумав: «Хіба святому не однаково, де свічка горить. Аби горіла, шкварчала й кипіла».

Віком похила старушенція попередила Василька:

— Ти, синочку, до себе свічку відігни. Щоб, не дай боже, стегна угоднику не посмалив. Учора один дурень хотів на великомучениці Парасковії муху свічкою спалити. Муху не спалив, а преподобній дівці волосся й лоба обсмалив. Поправ, дитино, поправ. Або вгору вищенько підійми, або низенько до п'ят пригни. П'яти хоч і погорять, та бог з ними, на те він наш і страдник.

Уважливий, чемний Василько послухав стареньку бабусю: свічку ближче до п'ят притулив.

Хай преподобні п'яти хоч раз удосталь погріються.

КЛЕЇЛОСЯ, АЛЕ НЕ СКЛЕЇЛОСЯ...

Вередливий, хоч і був украй скупий, проте добре розумівся, коли і чим волосних заправил угостити.

Пригостив смачненьким кендюхом — дивися, й підсобило. Увечері пили-запивали, а вранці довірливі люди громадську толоку в полон брали: хазяйські паколи міцненько забивали.

Когутяка добре утямкував: кому й чим помастити. Кому й чим покропити. Церковним мутіям — гусятинку, волосним гультіям — курятинку в пельку просував, а витягнені язики вишневою наливкою полоскав.

Хоч люди стиха й казали: «Кирюха із-за вугла порожнім лантухом намаханий, а, бачите, розкусив — за допомогою сильних миру сього йому пощастило хвиткіше осідлати сіромах слобідських і хутірських».

Водночас хитрован, вивершуючи справи земні, не забував і діла святі: намагався ближче підсунутися до сонму праведників небесних. Словом, дувся сісти на сідало церковного старости.

У слободі Мандрики — на центральному майдані, й у виселку Кисла Балка — височіли дві цитаделі одурма-

нення людей. Ген-ген виділи високі бані двох православних церков.

З них на всю округу лунко калатали й до покори закликали чотири дзвони і вісім передзвонів.

Спочатку Вередливий ткнувся у храм божий Вознесіння Христового, але там, з благословення отця Никодима сідло церковного старости завчасно осідлав крамар Семен Свистун. Тоді Вередливий перемінив орієнтацію: обережливо й тактовно пішов в атаку на паперть церкви Пречистої богородиці, де вже мирян благословляв молодий священник отець Іоанн.

У наступ зайшов з лівого флангу. Лівофланговим розвідником обрав батрака Василя Черпака. Директива така:

— Хто по дорозі запитає, чого до храму Пречистої сунеш,— відповідай: «Іду діда й прадіда пом'янути». Прийдеш до церкви, дяка минай — то халамидник. Гробокопателя Варивона шукай. Найдеш, клунок оцей йому віддай, а він хай ковбасу і сало передасть отцю духовному і скаже: «Од покірного хазяїна, хуторянина Кирила Вередливого».

Наостанку вказівної розмови господар витяг із гамана потертого трикопійчаного мідяка:

— Візьми, постав свічку дванадцяти апостолам. Хай наші гріхи замолюють. Притули і жди в сторожці — що піп скаже.

Молодий настоятель храму Пречистої богородиці отець Іоанн на таку слабохарактерну паживку в'яло і неохоче клював. Молоде духовне поріддя, виховане на ідеалах — парафіянине, не гнися, а щедріше смирися! — воліло чогось ґрунтовнішого. Або даруйте по достатках своїх поросся, або — да пом'яне господь бог ім'я ваше нині і повсякчас — тягни, рабе божий, хоч поганеньке теля.

Тоді — хрін тобі в ніс — на п'єдестал церковного старости сміливенько лізь!

Тричі Кирило Вередливий отцю Іоанну дарунки посилав і тричі ввічливими цидулками церковного хука хва- тав: «Да благословенно буде ім'я ваше! Не забувайте бога, і бог вас не забуде. Не забувайте й частіше ковбасу та сало ангелам і архангелам посылайте».

Узяти в руки бразди старости у Пречистої богородиці, хоч і клеїлося, але не склеїлося.

ДЕ СІЮ ГРІХОВДНУ ПРОДУКЦІЮ ВЗДРІВ?

Спокусливого великопісного дня Василько Черпак ішов до церкви покласти на покутливу месо власні свої гріхи.

Господарка напутливо вирядила: «Іди, свою дурну голову на святе місце поклади і вухами лови — чи не вимовить отець Іван щось про мене. Біжи!..»

У великопісну покуту церковні стіни особливо сяйно сіяли ликами преподобних і розпреподобних угодників божих, які урочистою святістю кликали входящих і приходящих — кайтеся!

Величавам сяйвом умовляли: покірливо голови схиляйте й попереки згинайте. Хвиткіше шиї угинайте і не скупіться — мідне і срібне отцям духовним давайте. Прямо, з розгону шпурляйте. Руки не відваляться.

Підкидайте і чистосердечно викладайте: хто кому пока у спину заганяв; хто кого на хазяйських межах уночі за горло хватав, гвалтував, душив, давив, хто брата рідного тихцем обкрадав; ближнього свого, не криючись, грабував і тихо-тихо та богобоязливо останню сорочку з бідолахи стягав.

Виповнене благочестієм, церковне повітря дихало єдиними небесними вказівками — не огинайтеся, православні! Спокутуйте тяжкі гріхи. Вивертайте кишені! Яко вас жде благо і на землі, і на небесі.

Усе елейно співало і все пишномовно гукало: «Паство! Печене й варене підпихайте, а господь бог на небі точно установить: кого райською оздобою пошанувати, а кому з євангельською поштивістю і по зубах дати — не лізь, чорноробе, у чистий рай небесний.

Поклавши на аналой русу голову, сповідався, кажемо, прибулий у святе чистилище Василько.

Накривши сповідника вишитою хрестиками епітрахиллю, отець Іван душевно випитував:

— Які гріхи, хлопче, маєш? Чи дівчатам під спідницю зазираєш?

— Ні, отче, не зазираю. А живу цицю бачив.

— Де сію гріховодну продукцію уздрів?

— Ваша служниця Килина на пастівнику з пазухи виймала і в степу гукала: «Хрестіться, хлопчики, і цілуйте. Я небесна діва. Сам отець Іван всенощно цілував».

— Не оскверняй, поганцю, уста свої. Іще що плела блудлива вівця?

— Плела, що нікого в світі так не любить, як вас, отче. Любить, не шкодуючи живота свого.

— Похвально, похвально. Оповідай.

— Хвалилася, що вашу превелебну особу в хутірській клуні налетілий гармидер спіткав і вона вас урятувала.

— М-ге!.. Ну і ну — де? Як?

— Казала, у хуторі Вередуни рятувала. Говорила: ви і отець Никодим у stodолі один одного на збоїнах за волосся тягали.

— На яких збоїнах — житніх чи пшеничних?

— Казала — на пшеничних...

Пастир духовний щільніше обгорнув церковною епітрахиллю юного сповідника і пошепки прорік:

— На сей предмет глагольствуй тихим гласом...

Обкутаний святим поживалом з головою, Вася у великопісній сповіді, не ховаючись, правдиво розгорнув панораму хутірського гріхопадіння.

РЕЧИ — НАСТАВНИМ СЛОВОМ КОРИВ БЛУДНИЦЬ — У БУЗИНІ ЧИ В ДЕРЕЗІ?

Хутірські контроверзи, про які Василько на сповіді оповідав отцю Івану, належали до тих містичних витворів, що їх ще в сиву давнину гнучко сплела школа теософії: в одній ступі товкти праведне і грішне.

Потовк — зумій слушно доказати: ви хитливі, ви блудливі, один я справедливий.

У хуторі Вередуни древня теософія й зіткнула двох опонентів у рясі: чия догма правдивіша?

Запекла бійка сталася в stodолі на вогких пшеничних збоїнах. Виникла у формі закритого богословського диспуту: де та клята грішна спокуса ховається. Од п'ят до пупа чи від пупа і аж до самого вуха.

Суперечлива катавасія сталася в хуторі Вередуни по простій причині: стосовно фоліанта Полтавської повітової духовної консисторії — хутір Вередуни з хатами, повітками, поросятиною і телятиною територіально прилучили до церковного притчу отця Никодима.

Довготелесішого, їй-бо, по всій окрузі не найти.

Перші кроки на ниві православія породили і перше

богословське протиріччя. Отець Никодим всіляко намагався реставрувати архаїчні біблейські форми. У пастирській діяльності він чинив круті повороти: мертву теорію поєднував із животворною практикою. Горнув блудниць на стезю православну виключно на свіжому повітрі — у бузині або в дерезі...

Самочинно зламавши ритуали святішого синоду — казання казати лише з амвона, — носій реставрації і сам непоправно схибив. У спасівку в селі Мандрики отець Никодим, оминаючи власну настанову — вдмухувати слово праведне тільки на живій природі, — поперся на запилене воноче горище.

Слідом по шаблях помандрувала і покірлива овечка божа Лукерія.

Селом побігло глузливе: хі-ха-ха... Чули — на святого спаса Лукерія із батюшкою лазили на горище райське яблуку шукати?

Глумливих побожно стримував церковний староста:

— Хахахаєте, вівці віфліємські! Не вірите у диво чудотворне! А може, й справді на горищі, на бантині, висіло райське яблуко?

Висіло яблуко на бантині чи не висіло, учинили на горищі диво чудотворне чи не вчинили, а тільки сан священника під солом'яним дахом здорово похитнувся. Отець Никодим прикро в цей час схибив на горищі: здійняв із себе ієрейське облачення, зібгав і жужмом поклав під голови. Хреста застромив у стріху, а пастирські постолі геть пошпурив уздовж горища.

Отак нагого, босого й без хреста сільські парубки під слом'яним дахом і заарканили правдолюбця церковного.

Чемно, обережно, яко пастиря духовного, отця Никодима на грішну землю звели, делікатно обгорнули лопухами досяжні і недосяжні місця й перед високим бранцем поставили ультиматум: а) поеліку пастирська персона переступила кордон і забігла на нашу вулицю; б) потай, без парубоцької візи здерлася на горище; в) усердно та боголюбно пригортала парафіянку з нашої вулиці; г) просимо викупу — відро горілки.

Верховода парубоцький навіть гарантійну промову виголосив:

— Ваше преподобіє! Вищеназваний могорич забезпечує вам відвідувати горище до самої пилипівки. А якщо ви до відерця ласкаво підсунете ще й квартиру з перцем —

радійте! Хай і ваша діва радіє! Урочисто впевняємо — соборуйте обрану діву хоч увесь великий піст.

Овіяний недоторканою зверхністю отець Никодим став на дибки — відхилив парубоцькі претензії. Узвав нічні витівки зухвалим бісовим навожденням, а самих парубків болотяними чмурами.

Церковні заклинання і погрози не зламали парубоцького духу. Вони повели батю в густий гай і під берестками розпочали нічну балачку.

Молода парубоцька генерація висувала скромненьке: дорогенького батенька шановно озеленити. Пастирський передок уквітчати барвистими квітами, а пишний духовний задок оздобити городніми лопухами.

Старша парубоцька когорта одхилила ліберальну позицію.

— Як це так, — гукали, — не дозволимо одвічні вулично-дідівські звичаї ламати. Застукали, викупу не дає — один присуд: фасад і тил дьогтьовим квачем суцільною смугою виразно обквацювати.

Кинули жеребок, і старші взяли гору.

У співах «Іхав козак за Дунай...» смиренного слугу духовного з ніг до голови гарненько везовим дьогтем розфарбували.

Не пошкодували й курячого пір'я. Дві подушки розпороли.

— Лети, отче, плигай! По слободі собачат дякай!

Хто бачив, говорив: «Обсипаний пір'ям батюшка сатана сатаною летів. Довгими кроквами перестрибував тини і перетинки».

Ув очей смутний, «дьогтьовий» ранок отець Никодим не зринув з очей всевидящого. Уздрівши дивака-скакуна, господь бог ухопив його за в'язи і почав тягти до небес.

Тягнув, тягнув, ще й під боки жартівливі штурханці пхнув. У пастирське тіло сухого аскетичного духу напихав.

Тяг, тяг і, підтягнувши до очей своїх, всевишній серdito плюнув:

— Тьху!.. Я думав, справді щось путне піднімаю, а воно ти псною воняєш! По очеретах неприкаянно вочлишся? Ну, де це ти підрясника забрюхав?

Шарпонувши переляканого Никодима ближче до себе, владика небес суворо попередив:

— Волієш протоіереєм стати, наказую — святенником по землі ходи. І, борони боже, не гріши! Не блуди! Побачу — начувайся! Від мого всевидящого ока ні в бузині, ні в дерезі не сховаєшся.

Ниць упав отець Никодим. Устав, оговтався і забелькотав:

— Святий боже, святий кріпкий... А оце — водопроводне, гріховне — куди його?

— Во славу господню присуши! — grimнув владика і перстом тицьнув довготелесого у сьоме ребро. Знак — височайшу аудієнцію закінчено.

Виповнений сухим аскетизмом, отець Никодим почав терпеливо здиратися по ієрархічній драбині.

Дерся, дерся і видерся — почепили камилавку протоіерея.

На новій, вищій посаді отець Никодим повів себе пильніше. Вряди-годи злазив на дзвіницю й з дзвіниці наставляв сторожкі очі — чи ніхто не порушує церковно-приходського суверенітету.

Чи не суне в богоопікаєму паству якийсь спритненький сусіда в нововисвяченій расі.

Зірко приглядався, щоб жоден суперник, укритий ризою, підступно не вихопив благодійні дари — агнятко чи поросятко.

Пильно охороняв, пильно оберігав багатеньку хутірську парафію. Своєю чергою статечна слобідська й хутірська братія уважливого пастиря ніколи не забувала. Не чинила кривди. Чемно приймала і гостинно смачненьким годувала. І де ж ти ту святу правду сховаєш — не обминали й дарами.

Хто ж ухилявся — з бідності не дарував — отець Никодим сумовито головою не крутив. Не дарували, церковна трійця — пан-отець, диякон і дяк — у слабодухих прямо з рук виривали.

УДАВИВСЯ НИЖИНСЬКИМ ОГІРКОМ...

А життя, звичайне людське життя, довкола вирувало, бурувало, клекотало. Розривало гнітючі ланцюги, настійно грюкало у темні ковані двері — відчиняйте, пихаті, пузаті!

Хай ясне сонце усім людям сяє!

Однієї горобиної ночі Вередливий, похапцем схопивши рушницю двоствольку, набойі, торбину дрібкової солі, притьмом побіг на баштан.

Кріпкенькі хазяї сповістили: «Кириле! Буря в степу! Харпаки у нас тягнуть снопи, а до тебе полізли шматувати кавуни!»

Біг, хекав, кричав і репетував:

— Ух!.. Голодранці!.. Я вам насолю... Я вам підсолю!..

Усю ніч борсався на баштані, а вранці кинулися — нема Кирила. Нема й нема. У хуторі поголооска пішла — удавився ніжинським огірком.

Чутки — Вередливий подавився огірком — люди на всякі лади радо й охоче трактували.

Говорили й таке:

— Голодом людей морив, давив, а воно й виринула свята правда, бог замітив гаспида проклятого і самого огірком-жовтяком удавив.

Хороша людська надія на справедливий божий гнів не виправдалася. Не так склалося, як гадалося.

Василько Черпак у степу на гарбі спав і, як було, оповідав:

— Ми — я і орачі — спали на гарбі й здаля чули, як у хазяїна просили картоплі: хоч кошовку, хоч півкошовки. Христом-богом благали — позич!

Хазяїн аж слину ковтав та на весь баштан горлав:

— Ви що, здуріли — даром картоплю роздавати? А мені хіба бог даром дає?

Тоді двоє чи троє разом:

— Чуеш, чоловіче, дітки ж маленькі, дрібненькі годують. Позичай або так дай! Не самому ж тобі хочеться їсти? Будеш усе перти-жертти — репнеш!

Хазяїн вистрелив раз, удруге і гаркнув:

— Репну! Лопну! А вам, босякам, і гниленької картоплини не дам! Моя! Власна!..

Ті, що отак гукали, — люди нам не знайомі, — вихопили з рук хазяїна рушницю і зовсім безкоштовно почали самого дядька Кирила картоплею годувати. На закуску ще й огірки-жовтяки в горло пхали. Годували й гукали:

— Іж, напихайся! Щоб тебе розірвало!..

Уранці родяки звеліли биків у гарбу запрягти і до Полтави у лікарню хазяїна відвезти. Отак, з огірком у роті, ми й везли дядька Кирила до міста.

У місті, в лікарні, хазяїна кудись понесли, а мене чоловік у білому халаті запросив у чисту-чисту кімнату і почав розпитувати:

— Скажи, хлопчику, не бійся. Хазяїн сам собі огірка запхнув чи, мо', люди підсобили?

— Хто його знає,— кажу,— мабуть, люди допомогли. Хазяїн мій,— кажу,— дуже скупуватий. Загребущий,— кажу,— не дай боже! Не сидить і не лежить та все з рушницею бігає. Пильнує — чи не зрізають колоски, чи не рвуть кавуни... Ох і лютий здирник! Хто живий заворушиться на межі — каюк. Без усякого жалю цілить прямо в голову. Нікого не ласкав, нікого не шкодував. У груди, у серце стріляв. Нелюдимий,— кажу,— мій хазяїн. Йому за це не раз і кабака, і кормового буряка у рота пхали... —

Доктор на мої оці слова посміхнувся і поплескав по плечу:

— Не те, хлопчику, не те, мій дорогий! Одними буряками і кабаками глитаїв не здолаємо. Голоблі треба! Голоблі й сокири!

Чого іменно голоблі й сокири — сільський хлоп'як Василь Черпак такого діла не знав і, по правді сказати, не уявляв.

У лікарні Кирила Вередливого відволодали: витягли з рота жовтяка.

ПРЕПОДОБНИКІВ І ПРЕПОДОБНИЦЬ НЕ ШАНУВАВ СВІЧКАМИ ТОВСТЕНЬКИМИ — ЛІНИВ ТОНЕНЬКІ

Урятувавшись від прикрої напасті, Вередливий свої стопи благодійно направляв у храм божий. Ішов воздати хвалу рятівним небесам.

У церкву Вередливий заходив велелійно, побожно. Переступивши порога, християнським оком видивлявся, де ті старці, що їх слід подалі відіпхнути. Щоб, значить, самому ближче до бога стати.

Розштовхавши ліктями всяку дрібноту, Вередливий урочисто бухкався на відвойовану церковну територію.

Перегнувши коліна, щедро гатив лобом дерев'яну підлогу. Бив гучно, так бив, що аж луна по церкві ходором ішла.

Бив і прохав:

— Господи! Владика живота мого... Дай сили, дай моці оту сільську босячню збороти. Дай, і аз тебе не забуду. Возблагодарю старим салом.

Намулявши коліна, поштиво вставав і, як вияв найвищої любові до сил небесних, зичливо тулив саморобну свічку.

Ощадливий Кирило товстими свічками не балував святих — ліпив тоненькі. Частенько і вчорашнім огарком шанував. Світлом малесенького огарочка темні преподобні лики осявав.

Хай щедрі боговгодники найкращий гендель в обору принесуть. Хай жінку до себе приберуть, а все придане: з коровою, очіпками, запасками, окравками, рушниками, подушками — все до нитки Кирюсі віддадуть. Байдуже — такса не мінялася. Свічку тоненьку, дешевеньку тулив.

Сорока святим — і їм на весь гурт ліпив копійчану свічку.

А парафіянки поміж собою: шу-шу...

— Кумо! Гляньте, сорока святим одну свічку ліпить. Та й ту, як прутинка, тонку.

— Тулить, щоб святим очі затулити.

— А чого ж йому і не замазати преподобні очі. Дурна жінка дурне придане приволокла. Корову привела, а сама богу душу віддала.

— А що ж із нею?

— Хіба ви, кумо, не чули? Оженився, справив весілля, а вже третього дня повів бідолашну жінку з налігачем до верби. Кричав: «Обдурила. Збрехала! Повісю! Ти ж обіцяла у придане дві корови пригнати, а привела одну!»

— Зцапів, ірод! А хоч би й так. Хіба йому з коровою жити? А де тепер та бідна жінка?

— Та де ж... Царство їй небесне!

МАМО! МИ І ВАС ПОДІЛИЛИ?..

Кирило Вередливий довго у парубках вибрикував. Сімейні чвари шлюб одсували, а тут ще й помер рідний батько... Молебня одслужили і мерщій давай ділити спадкоємство. Йй-бо, рвали й шматували... Кожен намагався у свою пазуху побільше батьківського упхати.

Скажіть — хіба тут до палкого кохання, коли з твоїх рук виривають племінного бугая?

Не раз і не два виникала неабияка напруга. І в оцій складній степовій борні Кирюха завжди виходив переможцем. Від одного брата прирізав садок, від другого — ставок. У сестер одібрав млинок і лісок.

Скільки в оці тяжкі, гарячі часи Кирило зазнав реву, плачу. Й-бо, за слізьми не тільки дівчат, світу білого не бачив.

Розділивши батьківське господарство по-божому, Кирило Вередливий оговтався і знеацька почув тихенький голос матері:

— Синочку! Яка я рада, що ти став на свої ноги. Пора тобі, дитино, женитися! Пора в хату хазяйку брати.

Кирило аж здригнувся:

— Що ви, мамо? А де ж ви жили, де були, де спали?

— У хижці, Кирюшо, спала. У хижці товклася. Ви там собі гомоните, кричите, а я помолюся, щоб вас бог помилив, та й піду собі в хижку.

— Як же це, мамо, сталося? — боляче гукнув Кирило. — Ми ж господарство ділили, то розділили й вас. Ви повинні жити у сестри Олені. Я ж Олені і вівцю даром дав, дав і зайвого хліба, підкинув гороху і пшона... Щоб, значить, вас доглядала. Щоб, значить, вас до смерті годувала.

Як люблячий син, Кирило аж гірку сльозу пустив:

— Ех, сестро, сестро! Овечку потягти потягла, а рідну маму кинула напризволяще.

— Нічого, синочку, нічого. Я сьогодні ж до Оленки піду. Не побивайся сину.

— Ідіть, дорогесенька. Ідіть, ріднесенька... Я вам, мамо, на дорогу підкину і хлібця, і сальця...

Доброзичливо влаштувавши материну долю, Кирило замислився: їй-їй, справді пора женитися. Обнесена високими тинами, величенька садиба вимагала господині.

Кинувся — де ж ту повноправну пишну господарку взяти. Не тягти ж любу подругу з одним підсвинком?

Сусіди натякали: під боком Сидір Ладур — господар на всю губу. У Ладура дівка — як дзвін. Стигла й перестигла... Батько давно намагається її з двору випхати. У придане обіцяє цілу череду погнати.

Учувши, яке придане тягне за собою Ладурова донька, Вередливий одразу накинув око на доньку багатія. Надійно плекав: оця майна принесє! Оця добра припре!

Чи в садку походжав, чи степом блукав, та все на пальцях перебирав: баланси майбутнього посагу в умі підбивав.

Непогано виходило на пальцях. Наречена в двох ко-жухах іде і за собою рясну отару веде: дві корови, два бузівки, десять овець, вовнастого барана і годованого-розгодованого рябого кабана.

Вередливий на пальцях придане теоретично підбивав, а лукавіший Ладур практично без «пальців» схитрував: замість мрійливо підрахованої рогатої і безрогої отари, тесь зятю підсунув дірку од бублика.

У придане дав лише яловицю телицю і двох домашніх хижачків — біле цуценя і чорне кошеня.

Уловений на шлюбно-дешевий гачок, та ще й серед білого дня, Кирюха волосся на собі рвав. Подумайте, як ловко його в дурні пошили: ждав дві корови й сірого во-ла, а всучили чорне кошеня!

Непередбачена гостра кривда — кругом пальця обве-ли — настирно штовхала Вередливого хутчій розірвати шлюбного вінка.

Тамуючи зловісний подих, потай Василька умовляв:

— Чуєш, Васюнько! Буде моя роззява пертися на скирту, а ти візьми і пожартуй — смикони драбину до себе. Перевір, голубчику, чи дебела в жінки печінка. Чи, може, дурепа сторчакне й відразу дух спустить.

Узявши за руку хлопця, швидко задихав і швидко за-шептав:

— А спустить дух — гуляй, браток! Могорич — поро-ся!.. Порося і мішечок зерна... Ось хрест кладу — не обидю.

Ні зерно, ні поросятина — смажена чи варена — не спо-кусили молодого батрака. Вася не став чинити лихе діло.

Відмова юнака скупердягу в чорній згубі не спинила. Шлюб, як зненацька стулився, так зненацька й розту-лився.

Розірвався без зайвих витрат. З господарської кишені жодного копія не вилетіло.

Раненького ранку дружина з повним лантухом збіж-жя сама з високого горища плигнула.

Рідний чоловічок і лантух на плечі піддав, рідний чо-ловічок і лантух до спини добряче примотував: «Тіль-ки, голубонько, білим світом не мути. Плигай, господи тебе прости!»

Ставши удівцем, Кирило Вередливий пустився у ще

більшу жадюшу розпусту. Запровадив круглорічний великий піст.

Сам сало їв, мед пив, а строкових посадив на сухий хліб і мокрувато-кислу капусту. Посадив на строгу біблейську діету: щоб можна було по землі ходити і ноги за плугом волочити.

Кисличками-гниличками надумав і цепного Сірка годувати. Доказував — зліший буде.

Пусткою стала обора. Покинули садибу строкові. Повтікали й з жалю цюцька з цепу забрали.

Один Василько залишився.

Не було хлопцеві куди податися, не було, де батрацьку долю примостити, куди голівоньку свою безталанну притулити...

Ніч... Які воістину чудові ночі бувають. Глянеш на степи, на сади, окинеш оком голубі ставки — умліваєш.

Чудесна наша українська природа. Мила, мила та чарівна.

Схилившись над водою, верби зелененькими листочками ніжненько та тихенько тріпотять. Тихо-тихо і вода на ставу плине.

Тиша така, неначе вічний мир на землі настав. Коли раптом тишу розірвало: десь гучно хлюпонуло. То більша рибина меншу проковтнула.

Трохи далі, ген-ген на белебні, стоять три стрункі тополі. Виструнчилися й ласкаво листочками шепотять... Мрійливо перешіптуються: «Ніч яка, господи, видно — хоч голки збирай...»

Ось такої зоряної ночі Кирило Вередливий спинився біля свого найбільшого амбара. Став і сумно похитав головою. Не амбар — клад! Незчисленне хазяйське добро в скринях, у лантухах натоптано, скарбом неоціненим напхано, а сторожа, цепного пса, нема. Забіг зблеску.

Осиротіло розстелився залізний цеп. Сиротливо лежить і новенький, дебеленький собачий ошийник.

Вередливий ще раз сумовито похитав головою. Зле зубами скреготнув, але ні на мить не знітився. Не опустив голови перед складною проблемою: хто ж тепер стане охороняти господарські коштовні достатки?

Хто вбереже дорогі серцю скарби, у жорсткій степовій хуртовині здобуті?

Довго не ворожив: поквапливо нахилився й поквапливо почепив на себе кріпкенького, новенького собачого ошийника.

Міцненько застебнувши реміняку довкола шиї, став на чотири й моторненько побіг уздовж амбара. Прудкенько гасонувши сюди та туди, шкопиртнув і захекався — цеп важкуватий.

Одхекавшись, сів і замислився: що діяти? Мислив, мислив і домислився: нічого не поробиш, доведеться гасати.

Легко сказати — в амбарі одного старого сала шість бочок кваситься! А скільки гречки, пшона, меду, смушків... А золотого-презолотого зерна. Тільки озимої пшениці — пріє й цвіте — тисячу пудів!

— Боже, боже! Яке багатство! З цепом на порозі ляжу, а нікому жодної зернини не попустю. Виривати-муть — хай із серцем виривають.

Зручніше поправив ошийника й з глибокою вірою — своє, власне, охороняю — стрімко побіг побіля амбара. Бігаючи, на ходу загавкав. Голос вроді пасував.

Понад садами, понад тинами лунко пішло — хтось на ланцюзі бреше. У сусідніх дворах прокинулися цуцики і собі жвавеньким брехом відгукнулися.

Мабуть, з тиждень Кирило Вередливий дзвінко торохтів цепом. Хуторяни ніяк не могли взяти утямки: де це скупий-прескупий Кирило отакого злющого барбоса придбав. Усю ніч валує.

Вася Черпак — хазяїн суворо наказав — розповсюджував вірогідні чутки: невгавущого вовкодава в станового придбали.

Ухопить за руку — нема руки. За ногу — ногу відриває.

Учора одного ворюгу навіки пошматував. Хотів злодіяка бочку старого сала викотити, дак шалений цюцько як накинувся. Ото кусав, ото рвав... Іззаду обидві половинки повідгривав...

«А Я ДУМАЮ, ЯКА ВОНО СКОТИНЯКА ГАРЧИТЬ?»

Прозорої, місячної ночі собачу імітацію з молитвою на вустах викрив отець Никодим.

Виконуючи вказівки — не дримайте! Невсипуще пасіть

паству. Пасіть денно і нічно. Не давайте заснути душі — навіщайте.

Пастир духовний цілий день розвозив на бричці чергові молитви господні!

Нагодувавши хуторян тропарями й кондаками, отець Никодим темним вечорком завернув і до боговірного Кирила, що в оцю блаженну Христову годину дрімливо лежав, прикутий ланцюгом, і дрімливо співав:

У попа була собака, він її любив,
вона з'їла кусок м'яса, він її убив..»

Отець Никодим зліз з брички і з високо піднятим хрестом підійшов до воріт.

Пастир до воріт — ворота не відчиняються. Непохитний у місії своїй, отець Никодим гучненько затарабанив підборами у замкнену хутірську браму.

Учувши невинне стукотіння, з двору озвалися. Стиха дзенькнуло ланцюгом і загарчало.

Отцю Никодиму не первина гамувати злючих собак. Сміливо відчинив хвіртку, кашлянув і мужньо попростував у глухе порожнє подвір'я. Хутенько підскочив до амбара і — хай тобі заціпить! — хотів лупонути хрестом по скаженому писку, як несподівано — о диво природи! — чотириноге цепне гарчало, гарчало й звичайною людською мовою закричало:

— Пасть розірву! Ребра розламаю, коліна поперебиваю, і сала не дам. Моє!.. Чуеш — моє, власне!..

Наставник духовний наставно і собі загукав:

— Цю-цю, шалений! Да воскресне бог і розточаться вразі твоя...

Не розплямкавши в пільмі — хто і чого прибув, Вередливий, брязкаючи цепом, з прожогу ошаліло кинувся на отетерілого служника церковного.

Плигонув люто, ненавидно, намагаючись мертвою хваткою вчепитися зубами нічному нападнику саме в те місце, про яке в народі величаво уживають — уся сила в оцій калитці...

Ще б мить, іще б один стрибок — і величавій силі, вибагливо прикритій чорним сутаном, настав би безславний капець. Церковноприходське ество опинилося б у щелепах здичавілого степовика.

На щастя ближніх, дивно виліплена ветхозавітним скульптором оригінальну деталь урятував місяць, що

неждано вплив із-за високої хмари. Освітивши хутірську баталію, місяченько освітив і срібного хреста, яким отець Никодим хоробро воював з химерою на цепу.

Глянувши — святий хрест,— Вередливий прийшов до тям:

— Господи! Боже! Отець Никодим! Вашу руку! Простіть мене, грішника...

З того дива пастир аж до самих вух рота розчинив:

— Навождення! Брате Кириле, ви? А я думав, господи прозри! Укажи, яка воно скотиняка гарчить? А воно ви, Кириле? Во ім'я отця, і сина...

Здійнявши добровільне путо, Вередливий чемненько запросив шановного гостя у простору, світлу горницю.

— Не погребуйте, отче, прошу до столу! Що бог послав, з'імо, що бог послав, тим і зап'ємо. Васю! Подавай!

Вечірня трапеза, з легкої руки господаря, прийняла рибальський ухил: на сковороді ловили жовтеньких карасів, з пляшечки наживку витягали і все це разом щелепами мняли.

Наловившись добренько, отець Никодим в інтимній розмові почав і собі закидати шлюбну вудочку в хутірську будочку,

— Женися, брате Кириле! Женися на достойній!

Достойна — це колишня вихованка єпархіального училища, давня приятелька, а нині життям підрізана — солом'яна вдова Варвара... У дівочтві — Варя, Варенька...

— Знаю її іще дівицею. Знаю і обома руками благословляю. Не хитайся, друже! Хапай!..

А в самого сватача бігало на душі: «Іч, до якої капості дурень дійшов. Гляньте — на собачий цеп узявся. Ех! А мною рекомендована мандрьоха — хай вибачає Варуся — зуміє й оце мурмило причарувати. А зачарує — дивися, і церковці божій якийсь пуд старого сала перепаде».

ЛОВИЛА КРАСУНЯ ЖУРАВЛЯ

Світлиця, в якій неголене, кошлате чадо на пару з пастирем духовним свіжі карасі уминало, губи мастило і зуби кропило, слугувала місцем прийому високих гостей і була тим зручним притулком, де завжди відбувалося комерційне базарище.

Сват, нівроку йому, терпеливо хилив та все раджену вдовицю хвалив:

— Турботлива... богобоязлива... В епархіальному чистому озері викупана... Вихована на безвідмовній покорі законному мужу, Роду велелійного: батько — диякон, брат — протодиякон.

Кирила Вередливого найменше вабили дияконські чини. Йому, вже раз попеченому сяким-таким приданим, аж язик свербів запитати: чи патлаті диякони одними довгими гривами пишаються, чи вони, може, спроможні породичатися чимсь вухатим, рогатим...

Тричі Вередливий лягнути збирався, тричі отаке сказати намагався: «Мені церковні коругви ні до чого. Хай би моя майбутня дружина в'їхала в двір не святим духом, а на кованому фургоні. І щоб фургон тягли не коні, а змії... Щоб, значить, такі баскі та такі хваткі, щоб копитами по землі грали й вигравали... Прикотить на отакому фургоні й на отаких конях, скажу — сам бог мені жону послав!»

Тримався, тримався і, не витримавши, осоловіло бахнув:

— Отче! Звиняйте!.. Вони, конешно, диякони і протодиякони, а я, конешно, хазяїн... Хутірець у мене власний... Скажіть, на яких ногах своє придане наречена привезе — на волячих чи конячих? Ще раз, отче, вибачайте, але нам, хазяям, не положена жінка в одній спідниці.

Отець Никодим здійняв срібного хреста, сам поцілував і дав поцілувати жениху.

— Брате Кириле! Вір хресту сему. Тебе наречена не обидить ні подушками, ні простинями, ні килимами, ні диваном... Дивани, проміжду прочим, венеціанські... Килими персидські. Ложе англицьке... А іконостас — житіє святих! Молельно р-роз-зписаний, молельно р-роз-золочений... Янголи літають, янголи співають...

Вередливий перебив:

— Отче! А таке, щоб не чудотворне. Щоб живе, земне... Щоб і літало, і співало, але щоб і хрюкало, і мучало...

— О, всенепремінно буде і живе, і земне... Потішного птаха Варя привезе. Веселу папугу привезе. Літає, співає, мукає, хрюкає, нявкає й гавкає... Псалми воспіває... Голосно виводить: і... і...іже, хе... херувиме... І, між нами говоря, сквернословить... Одна потіха, матюкається, богохульне...

Вечірня задушевна розмова кинула родюче зерно на вогкий хутірський ґрунт: Вередливий подав згоду — хай рекомендована мандрівниця мандрує в хутір.

На місці роздивимось: яке придане вона привезе — сухе чи гливке?

Не станемо гостро дорікати — хто винен. Домашнє виховання, наука духовно-епархіальна чи саме життя плутано-тривіальне. Лише стисло скажемо: щebetлива, говірлива Варя на своєму жіночому шляху встигла чимало женихів перебрати. Шлюбної і нешлюбної гіркоти і солодошів зазнати.

Молоденькою епархіалкою на весільних крильцях з дівочого Преображенська під солодкі співи «Жона да покоряється мужу» перескочила на прізвисько — Вознесенська.

Будучи юною епархіалочкою, Варя у мріях ловила в небі красеня журавля; татусь і мамуся, відкинувши дівочу меланхолію, підсунули доньці пасіку з медом: вловили на землі кривенького багатенького попа.

З неоковирним попиком рідну доцю й обвінчали. Руки ізв'язали і очі зав'язали.

— Дочечко! — говорили. — Кращої посади, як бути попадаю, на всьому світі не найдеш. Заплітай і розплітай риженькі ієрейські коси, їж гаряченькі пампушки з часником, і тебе ніяка холера не візьме!

Заплітала, розплітала Варя рижі ієрейські косички, і на тобі — сама заплуталася в кучерявому волоссі.

Пахтливої, весняної пори, тієї ароматної пори, коли й дерево до дерева ніжніше нахиляється, молодій дамі забило задухи. Офіцерські остроги змаху причарували.

Почула, дзеленькають. Глянула — ох, лишенько! — і всередині теленькнуло. Біля квітучого бузка стояв молодий стрункий піхотний підпоручик.

Видзвонював острогами, малиновим бренькотом дзвонів і на голубеньких бузкових квітоньках ворожив: любити, не любити, до серця прижме, до чорта пошле.

Варя, конешно, стрункого підпоручика до чорта не послала. Зачарована отим малиновим дзень-дзень, миттю на офіцерські груди впала і припала.

Батенько й мамуня в сльози — сказала, дурненька. Повісилася на погони. Вигіднолюбного попа проміняла на блудливого офіцера-пустуна.

Батьки намагалися доконче визволити рідну доньку з військової облоги. Дарма! Щирі батьківські умовляння потонули в звуках гітари — кум-бринь, кум-бринь...

Не злякали молоду даму і молитовні прокльони благовірного мужа. Каскадні танці, бравурна музика геть до трясці завіяли і прокльони, і нуднувату благовість церковних дзвонів.

Варя делікатненько вчинила: багатенького, риженського попа лишила самому розкрити гріховодну гіпотезу — якої пори починають казитися законні жони? Кинула, говоримо, напризволяще, а сама з балу на бал гасала, скакала, танцювала і, дай боже її колінам вправності, у танцювальних піруетах військові ранги вивчала.

На погонах зірки руками розбирала і очима розглядала: хто чином вищий, а хто нижчий.

Пошуки — хто — підсобили. Мацала і намацала. Упіймала офіцера рангом вище. Вловила поручика улана. Пурхаючи на мазурці з уланом поручиком Граббе, Варя встигла своєму партнеру ніжненько шепнути:

— Геня! Кавалерія — моя одвічна мрія. Не терплю воюючої піхоти.

Генріх Граббе не пропустив мимо вуха миленького жіночого натяку, та, скажімо правду, він ніколи не минав різнокольорових снігурок у жіночій сукні.

Учувши ласкаве: «Ти мені верхи на коні снівся», — Граббе мерщій вхопив кокетливу танцюристку і — гайда на теплі води. Катонув у сонячний Крим. В купе улежував:

— Ластівко моя! Поїдемо співати, поїдемо медоносну південну природу сотати!

Ціле літечко співали, ціле літечко лагідненько південне повітря сотали. Коли ж досита наковталися і медоносне питво пішло через верх, Генріх показав оковпаченій жінці бубнового туза: не ти, голубко, перша, не ти й остання. Рви когті! Тікай з мого кочівного гарему!

Милуючись на морському березі гойдливими хвилями, які то припливали, то відпливали, він, востаннє обіймаючи своє кохання, воркував:

— Любонько! Поговоримо благородно. Ми вдвох нерозлучно кримське повітря ковтали. Вдвох у морській піні поринали й удвох виринали. Качечка! Наступив шабаш. Відпливай на сушу, і хай тобі дорогу не перебігають чорні коти.

— Як — відпливай? — з гіркою перепитала Варвара.

— Не заперечую, ви можете, мадам, трюхати пішачка.

— Куди?

— Беріть курс нах мамка, нах татко. Не сумуйте, топайте й співайте: «Разлука, ты разлука...»

Варя в сльози:

— А слово, слово шляхтича?

Поручик Граббе жвавенько випив гаряченького коньячку й, остудившись, прочитав прощального реферата:

— Да, я шляхтич! А ви — церковна криса! Я не стану вас кусати, не буду за коси тягати. Я — аристократ!

Варвара розгублено ридала, руки ламала і ніяк тями не добрала — що він плете? Геня, вочевидь, перепив. У нього не всі дома.

Чи всі були дома у гайняного ласуна, чи не всі, але він зроду-звіку не розумів ні жіночих слів, ні людського плачу. Схолоднілий виструнчився й в отакій холодній позі виніс вищий аристократичний вердикт:

— Тікай, стерва! Загризу!

Краса шляхетського стилю одразу привела розгублену жінку в нормальне почуття. Вхопила клунок, та дай бог ноги. Щодоуху вискочила з Криму.

Сяк-так пришкандибала до батьків і, досадливо хлипаючи, вночі дала зарік: трапиться ще разок ускочити в шлюбну сітку — зв'яжу своє життя тільки з простеньким, тільки з дурненьким.

Побувавши з другом дівочих років семінаристом Нікою тет-а-тет, мандрівна Варуся схилилася на дружне й порадливе: шлюб з Кирилом Вередливим вважати манною небесною.

З вуст отця Никодима упевнено вилітало: і простуватий, і дурнуватий.

ГОСПОДИ! ЯК РЕВЕ!..

На оглядини в хутір Вередуни дияконська свита укотилася при повних сяючих регаліях.

В авангарді весільної кавалькади на ресорній бричці пишною павою возідала наречена.

Розстебнувши оксамитову чумарку, гостей на воротах стрів сам хазяїн. Поцілувавши коней у храп, низенько присів і дбайливо почав мацати попід черевом — чи ду-

же в дорозі спотіли. Водночас сягнув оком туди далі, аж до хвоста. Розбірливого нареченого кривна цікавість узяла: якої статі пристяжна, а якої — корінна. Чи ди-якони у придане молитви привезли, чи, може, розщедрилися й орловського жеребця впрягли?

Колеса поторсав — чи дебели, і лише тоді глянув на привезене соковище — тю! — шестипудова гергепа на возі сидить!

Неловку сцену зустрічі ловко виправив отець Никодим:

— Зри! Зри, ясноока Варуся, якого тобі достойника господь бог послав!

Міцно вхопивши у свої обійми Кирила Вередливого, підвів його до солом'яної вдови Варвари і не то проказав, не то речитативом проспівав:

— Брате Кириле, глянь! Світла янголиця, красна дівиця у твою оселю господаркою гряде! Приймай! У вічну покору забирай!

Вередливий поштиво вклонився нареченій, прибулим, і весільна ватага з гамом поторохтіла на середину широкого подвір'я.

Сутеніло... Темінь густою пеленою звисала на хати, повітки, сади, стави... Високошановні свати, як і годиться на пиховитих оглядинах, досхочу наоглядалися, досхочу й назаручалися. Хто носом клював, хто спроквола дрімав, а деякі — отам упав, отам і на всі заставки хропака давав.

Не дримали і не куняли вірні побратими — Кирило Вередливий і сват невтомний — отець Никодим.

Обгорнені міцною дружбою, вони, обравши біля ставу вигідну диспозицію, бадьоро несли вахту весільних заручин. Невтомливо продовжували один одного оглядати, один одного чарочкою шанувати.

Вася Черпак всенюку ніч тільки те й знав, що босоніж прямо і навпростець шкопиртав: віднеси оце, принеси оте. Порожню відтарабань, повну притарабань. Сюди та туди бідолаху ганяли, а самі на свіжому повітрі з охоткою ненаситну пельку свіжими ковбасами заповняли.

Перед сходом сонця розчулений отець Никодим сто раз жениха цілував, танцював і гучним баритональним басом співав і про святе, і про земне...

Сільським хлоп'ятам і дівчатам віками в голови упихали: пастир духовний — посланець високих небес.

Позирайте, тремтіть душею і дихання спиняйте. Він не від миру цього!

Учувши вперше громове — ісполаті,— Василько за вербою став і трепетливо шептав:

— Йй-богу, архангел!

Затягне отець Никодим божественний псалом, на всю околицю басюра розлягається, а батрак Вася Черпак стоїть за деревом і, схвильований вокальним дивом, губами ворушить:

— Чудодієць! Стаканом горілку п'є, ковбасу за трьох дурнів мене, а як співає, господи, отак реве!

Сонечко вставало, а Василько ще й не лягав: володарів землі поїв і годував. Несучи чергову порцію закусок і випивонів, він, не дійшовши весільного таборища,— ціпком кинути, зачудовано спинився.

По тихих хутірських водах плив соковитий бас представника господа бога на землі:

Ах, мама, моя мама,
Какая панорама!
Три девушки, глазенки — как миндаль.
Одна мене моргает, другая подмогает,
А третья нажимает на педаль...

Уздівши Василька з повною кошовкою булькотливого, співак веселенько затапцював.

— Ангелок, пастушок... Неси, неси... Кирюшечко! Глянь — благодійні краплі пливуть. Утолимо спрагу, вип'ємо за великомученицю Варвару.

ВИСОКОМОРАЛЬНІ УМОВИ...

У нових обставинах удовиця Варвара, справді, до самісінького ранку великомучилася... Її роздирали колючі сумніви і вагання — як? Як дійти жіночої вправності: хвиткіше загнuzдати хутірського мугиря? Яким побитом зручніше накинути шлюбну обротьку, щоб дикуватий суджений не пручався і не виривався.

У душі благала: «Царице небесна! Владичице моя! Скажи, голубко, які уставити в щелепи вудила, щоб можна було хутірця-мугирця впевнено водити і владно говорити: «Сідай! Лягай! Вставай!»

Цілісіньку ніч голови до подушки не прихилила, сиділа, ходила і ні на часину переконливого не губила: їй-богу, всі мужчини паразити!

Зазнавши гіркоти зневажливого розлучення, в пазусі носила важку каменюку,— що не кажіть, що не говоріть, а оці шляхетні женихи — босяки, брехуни... Безпутники, спокусники, розпусники — хай би ви всі у синім вогні кипіли! Витягне язика і чеше, і бреше: навіки моя! Вікопомні клятви дає, у груди б'є, сиру землю гризе, вогку траву в рота пхне. Живим до бога лізе та присягається: «Моя ти мила! Моя ти чорнобрива! Моя ти одина!»

Пригорнув, обійняв, травичку помняв... Накохався, навітшався, устав, глянув — о боже! — у безбарвних очах вилискувала противнюща облуда: своє взяв, прощавай. Мою адресу забувай!

Ще й, безпутник, глузливо сміється. Говорить: не дай вашій сестрі клятви, ви не станете нашого брата тепло обіймати. Не будете до серця самовіддано пригортати.

Усю ніч Варвара самотньо у згадках прожите перебирала. Не спала, не дрімала та на всякі лади шлюбну конструкцію трактувала. Носилося в голові і сяке і таке, віхонуло і ось яке: церковний шлюб — міцний шлюб, але, великий наш боже, церковні узи туго затягують лише жіночого поперека. Стягує і владно наказує: корися! Гнися! Законний муж — що всесильний падишах. Хоче — руками ласкає, а захоче — ногами штовхає.

Гадала, міркувала і вдосвіта на гербовому папері консpekt надійнішого громадського шлюбного договору складала. Договір починався в урочисто молитовних тонах: «Во ім'я отця, і сина, і святого духа ми — Кирило Вередливий і Варвара Преображенська-Вознесенська, що в подальшому будуть іменуватися муж і жона,— перебуваючи в здоровому розумі і без всякої задньої мислі, склали справжній договір на спільне щасливе життя.

Пройнятий високоморальним духом, договір обом сторонам мусить слугувати провідною зіркою, де в кожному параграфі яскраво і переконливо світяться краса і сила правдивих і взаємовигідних відносин між мужем і жоною.

Перший вступний параграф. Побравши рушники, муж зобов'язується у спеціально відведені часи

жону ніжно пестувати і цілувати. Біблейську установку— періодично жону бичем стьобати — одмінити (графік поцілунків дивися на звороті).

В свою чергу, жона по першому заклику мужа, незважаючи ні на які метеорологічні умови — завірюха, хуртовина чи проливні дощі,— в будь-яку годину повинна мужа безвідмовно ласкати.

Примітка: муж ласкає жону тільки після вечері. Жоні ж надається пільга по райській системі: вона має право вимагати чоловічої ласки і до вечері.

П а р а г р а ф д р у г и й, який закликає не розтягати лайливого язика. Незважаючи ні на яке душевне роздратування, жона мужа ніколи не узиває: «дурло», «мурло», «барбос», «шмаровоз»... Муж так само за всяких нещасливих господарських обставин — чи то корова не отелилася, чи вівця не окотилася, чи свиня не опоросилася — тамує гнів і ніколи не кидає образливих слів на адресу жони, вроді: «мандрьоха», «хвойда», «дурепа», «гергепа»...

П а р а г р а ф т р е т і й, що в собі втілює благородні елементи культурно-санітарної поведінки. Муж жону повинен регулярно щосуботи купати. Для чого мужу ставиться в обов'язок придбати корито розміром в рибальський човен. Установивши корито в світлиці, муж тягає воду, а жона стає в кориті на коліна й благає всевишнього, щоб під час купальної церемонії на благовірного мужа не набігла диявольська спокуса. Коли ж муж, наносивши вдосталь холодної і гарячої води, перемішає її і доведе водичку до кімнатної температури, завісить вікна, візьме двері на крючок, молитва втрачає свою попередню силу.

Примітка: муж миється простим милом, жона — туалетним.

Ч е т в е р т и й п а р а г р а ф, де говориться про зв'язки із зовнішнім світом. Муж і жона приймають гостей на рівних началах: жона — гостя, муж — гостю. Гостям установити твердий регламент: пробило одинадцять — випхайся з богом. Духовним особам регламентацію можна розтягти. На душєрятувальні теми жоні дозволяється розмовляти з ієреями і протоієреями до перших півнів. Буде замічено, що гостя чи гість прямо чи побічно залізе господарю чи господарці в пазуху з метою пошукати земних дарів, ухвалюємо: вберігаючи чистоту першого параграфа нашого вірного договору, муж гостя

гатить кілком, жона гостю лупить деркачем. А в особливо лоскотливих випадках жона вищих законодавчих функцій набирає: знахабнілу гостю із комори за патли витягає.

П'я т и й п а р а г р а ф, сугубо рівноправний. Я, Кирило Вередливий, жоні, Варварі Преображенській-Вознесенській, даю своє прізвище — Вередлива. З прізвищем на рівних правах віддаю своє рухоме і нерухоме майно: землю, садки, садибу, вівці, свині, корови, воли і бики...

Я, Варвара Преображенська-Вознесенська, приймаючи прізвище Вередлива, з покірливим жіночим натхненням сама віддаюся і віддаю комфортабельне ліжко, пухку перину, венеціанський диван, французьку люстру, африканську папугу, персидські килими й з гагарячого пуху повну гарбу подушок.

Якщо першим вріже дуба муж, жона стає цілковитою власницею всього земельного угіддя, дійних і ялових корів, волів биків. Жона, не дай боже, першою спинить життєвий крос, муж дістає в довічну спадщину: диван, ліжко, перину, килими й з гагарячим пір'ям усі подушки.

Ш о с т и й, з а к л ю ч н и й, п а р а г р а ф. Договір складено на віки вічні і набуває дійової сили після нотаріальної контори, кадила і кропила».

Не розплямкавши жодного параграфа, охмілілий Вередливий, підлещений отцем Никодимом, договір підписав.

БУРЯ ПОВІВАЄ, БУРЯ НАСТИГАЄ...

Василя Черпака, як юнака прудкого, меткого, приставили слугувати в покоях новоявленої господині Варвари Вередливої.

Нова господарка і нові порядки в домі завела. Кожного ранку соромливого хлоп'яка змушувала з близької дистанції свою грубезну подобу холодною водою обмивати і в додачу — широчезну спину вохристим рушником аж до червона натирати.

Василько пробував тактовно обхлюпувати спину невеличкими водяними порціями і з дальшої відстані. Репетувала.

— Ближче підходь! Лий прямо з цеберки!

Череву полоскати господарка цнотливо не дозволяла. Анфас сама трійним одеколоном натирала. Ото все жіночої краси шукала: щедру ароматним одеколоном огрядну повноту збивала.

Крім полоскання, обмивання і обтирання на хлоп'яка поклалися дражливі кулінарно-кімнатні навантаги: господині щоранку і щовечора парне молоко під самі губи підносити. Та, не дай боже, якась кусюча комаха залізе господині в пазуху чи ще в якесь затишніше місце, гукала: «Васько! Де ти? Ану, полізь сюди... Лізь, лізь, привчайся культурно слугувати. Отак, отак... Хватай кляту за крильця, хай не гризе!..»

Виконував Василько і функції особистого хатнього двірника: деркачем чи вогким віником у кімнаті і довкола хати дбайно підмітав; килими й дивани качалкою вибивав; клятих блощиць з усіх щілин на свіже повітря виганяв.

Воду, дрова, солону в хату носив, на борщ різав буряки, шаткував капусту, чистив картоплю.

Пильнував і хатню іконографію: тричі на день мух із святого місяця ізганяв і численним преподобникам — ангелам і архангелам, мокрою ганчіркою закислі очі витирив.

Господиня Вередлива суворо наказувала:

— Віхтя чи ганчірку намочуй в гаряченькій водичці і три, і три... Хай виразніше очі блищать! Дивися, хлопче, щоб мені угодники були як перемиті... Будеш після обіду посуду мити, помий у кориті і преподобного Іосафа... Везли, дак він зірвався з воза й впав, господи прости, що скажеш, у вонюче гайно.

На паствівнику Василько розповідав:

— Хазяйка з міста таких здорових та чепурних святих навезла, куди нашим хатнім. Одягнені, взуті, товсті, гладкі... А наші хатні — соромно глянути. Худі, брудні... А в бідолашного Пантелеймона-зцілителя дак і того гірше: лівого ока нема і правого вуха не хвата.

— Васю! — питали.— А вуха де поділося — одірвалося?

— Ні, розквасилося. Значить, так: у бабусі захворіли кутні. Вона взяла і поставила Пантелеймона біля мисника, щоб ближче зцілятися. Поставила, а сама понесла обід на жнива. Усе б нічого, та клятий кіт до мисника плигав і вгодника у бочку з квасом упхав. Приходить бабуся з поля, шукає, шукає зцілителя, ніде не найде.

Наця, моя сестричка, і каже: «Бабуню! Не шукайте! Ваш святий у квас поринув. Кіт звалив».

Витягли зцілителя з бочки. Пантелеймон, мабуть, з півдня квасився і ото тоді відквасив око й вухо. Два дні бабуся натщесерце квас пила — зуби зціляла. Хиляла, хиляла — не допомагає. Тоді тато порадив:

«Мамо! — каже.— Угодник без ока й без вуха не годен чуда сотворити. Треба йому якийсь вухо приліпити і хоч поганеньке око втулити».

Заплакала сердешна бабуся й погукала писарчука:

«Голубчику! — попросила.— Давай, уставляй! — Частувала і благала: — Хоч паперове вухо приліпи. Хоч чорнильне, а око впхни!»

Писарчук трапився нічого собі чоловік. Та одна біда: гостився, гостився і до краю нагостився. Узяв і чудасію намалював: око уставив теляче, а вухо — поросяче.

— Ну й як, Васю, на зціленіє краще подіяло свиняче вухо?

— Подіяло!.. Бабусю два тижні у волость тягали. Страхали, тупали й гукали — хто напутив поставити на покуті отаке зцілительне опудало?

Це була та пора, коли по всіх селах і хуторах нагаями махали і кричали: «Хто сіє крамолу?»

На змученій землі наступала буревісна година. Година, коли гучніше і рясніше громовиці вибухали, панські економії палали, а хутірські багатії щільніше до лика святих припадали:

— Ангели і архангели, рятуйте! Кар-равул! Буря повіває, буря настає!

Ув одну отаку буремну літню північ Варвара Вередлива несамовито по горниці гасала і відчайдушно лементувала:

— О боже! Горить!.. О боже! Гоготить!..

Ляк підсилювала ще й чорна темінь надворі, і захисливого чоловіка знову вдома нема. Звечора шалено вискочив з хати і досі не повернувся.

А на обрії гоготить, а на горизонті вогненними загравами палахкотить. З розпачу Варвара Вередлива не знала, куди і голову притулити. Неждано рятівний притулок сам полохливим зайчиком ускочив у хату.

Слобідський охоронець спокою, волосний засідатель Грицько Покотило, і був тим наполоханим зайцем.

Засідательський переполох виник неспроста. На плечі волосного стража звалили непосильний державний

тягар. Наказали — з бляхою на грудях і ціпком у руках негайно загаси бунтівну пожежу!

Ухопивши урядові реліквії, Грицько Покотило миттю покотився виконувати нелегеньке доручення: жерстяною бляхою спинити бунтівне неподобство.

Доскочивши палахкотливої стихії, засідатель Покотило почухав потилицю. Вогненні язики закінчували злизувати покрівлі панської будівлі. Дивився, дивився волосний посланець і додивився: лихо! Йй-бо, бунтарі!

Увібравши в себе реальне — бунтують, — серцем і тілом похолов і навстіж вирячив очі. На фоні явно бунтівної пожежі селяни вилами-трійчатками добросовісно вгору підіймали якусь повненьку, пузатеньку особу.

Ширше розтулив баньки — факт. Селюки-бідняки дружненько підпихали в царство небесне богомільного управителя економії.

Розшолопавши — на твое, Григорію, засипалося, не твое і мелеться, — засідатель правдиво вирішив: «Тікай, дурню! Рятуй свої ребра!» — і нажав на свої п'яти.

Жав, жав і лише в хуторі Вередуни розжав. Перелякано стрибнув у вікно й лантухом бухнувся на долівку.

Василько, поставлений хазяйкою охороняти покої, побачивши, що волосний служака розгонливо преться у вікно, хотів лупонути кийком у вип'яте засідательське місце, та подумав: «Хай плигає! Хай господарку налякає...»

Почувши — ламають вікно, господиня садиби дужчій заверещала: «Гвалт! Душать!» — та, роздивившись, що на долівку геннула волосна бляха, підбігла, схилилася й видавила:

— Ви! Господи! А Кирило де?

Важко дихаючи, засідатель видавив:

— Снопи!.. Снопи вилами підіймали, узяли та разом і вашого Кирила підняли.

Вірна дружина Варвара Вередлива засмучено вибігла в спальню, щільно припала до ліжка і на пухкій перині до самого ранку качалася й перекидалася.

Колихалася, хиталася, підкидалася і в умі прикидала — яке їй багатство неждано-негадано само в руки влетіло.

— Однієї землі сто десятин... Та воли, корови, вівці, садки, стави...

Отаке щастя плигнуло удові — з одних овечих хвостів таку шубу можна стулити, очі вбиратиме! Єсть бог на землі, їй-богу, єсть!

Уранці владно строковим наказала:

— Беріть залізяки, на всіх входах охороною ставайте і нікого в садибу не пускайте. Господаря Кирила, царство йому небесне, не стало. Тепер я ваша паніматка!

І до Васі:

— Ти знаєш, де отець Никодим живе?

— Знаю. У слободі Мандрики.

— Бери кийок і лети!

— На биках?

— Дурненьке! На ногах...

«АНАФЕМА! МЕНІ В ЦІЙ КЛУНІ НАЛЕЖАТЬ ДАРИ!»

Діставши сумну звістку — дорогого мужа на вилах до хмари підняли, — жона відслужила молебня, пустила сльозу й, змочивши сльозами папірця, тремтливо написала: «Отче! Ви мій старий друг! Не кидайте мене, осиротілу. Лишайтесь! Будемо вкупі сумувати, будемо вкупі й нудьгувати».

Усівшись рядочком на пружному венеціанському дивані, в вічі додала:

— Молебня до ваших послуг. Заспокойте молитвою мої розхитані нерви. Та й чуєте — надворі шаленіє хуртовина. Ще котрийсь бунтівник краденим кабаком по вашій голові торохне.

Лишившись розвіяти повненькій господині набіглу нудоту, придавлений бурхливими подіями, отець Никодим не виправдав її сокровенної надії.

Перед домашнім іконостасом навколішки впав і хвилюючі слова шептав:

— Господи! На тя уповаю, тя благаю — не попусти розору! — Терпеливо стояв і крєктав: — Спасителю наш, визволяй! Земними бурями завіяло! Плевелами засіяло!

Косо позирав всесильний бозя на зів'ялого слугу свого. Дивився і хитрувато підморгував — знаю.

Знаю, отче, твою скромність духовну, знаю, що тобі скромне подаяніє — будиночок з цегли — двигонуло.

Знаю, що рука твоя пастирська не тремтіла: з тарілочок підходяще гребла, й з проскурок добряче скребла,

і, хай між нами буде сказано, тридцять десятих грішної земельки нагребла і наскребла.

Усе знаю, мій вірний заступнику у слободі Мандрики, а спинити колесо історії не в змозі. Сам боюся заплутатися в земних спицях!

Молився отець Никодим і мучився:

— О нерозумні! О непокірливі! Ви ж мене самі тепло шанували! Чого ж ви все прагнете відібрати надароване й нашановане?

Відокремлена прозорою завісочкою господиня садиби одноосібно і собі терзалася. Скаржилася невидимим силам: «Треті півні проспівали, а мій друг, мій наставник, вочевидь, на колінах задубів. Прилип до підлоги і про все людське забув».

Марудилася, марудилася і лише вдосвіта скинула надокучливу маруду. Дійшла висновку,— отець Никодим чорний зрадник! Зрадив сінайській заповіді — возлюби!

Аж стогнала, аж нарікала: «Ех ти, йолоп царя небесного! Не розумієш, яка велична й поетична краса — возлюби ближню свою? Дурпило ти не нашого бога!»

З оцими душевно-ліричними висновками погукала в покої Василька.

— Ти умієш тримати язика за зубами? Коли вмієш, тоді цілуй евангеліє!

Коли хлопець обцілував два листочки від апостола Луки, дала пряників і наказала:

— Гнуздай недоузком рижу кобилу, сідай верхи і щодуху при у виселок Кисла Балка. Отцю Івану листа передаси.

— Ряднину чи попону накидати?

— Охляп катай!

Молодого священика Івана парафіяни уголос хвалили — ловкенько вміє кропилом махати, володіє й хистом ураз розпізнати, чого прагне бентежна душа.

Оминаючи зірке око пильного колеги, отець Іван, діставши інтимну реляцію — «сумую»,— потаємними стежками потяг ноги в хутірську садибу й з чорного ходу шукою пірнув у стодолу.

У клуні баском звістив — паки і паки... Учувши позивне — паки і паки,— Вередлива не барилася. Накинувши похапцем на шестипудову вагу тоненького капота, пташкою пурхнула в бокові двері солом'яного ковчега.

— Ви? Рятуйте! Потопаю в хвилях розпачу!

Нагло покинутий — самота самотою, — спохватився й протоієрей: а дари господні де?

Скривджений — обмахорила вдова, — отець Никодим вітром вилетів з покоїв. Вискочив, несучи попереду твердий намір будь-що відшукати оманливу пода-тельку.

Шав, шав тропою, тропою, відчинив двері стодолі і — глип! — святотатець у клуні. Проліз-таки, бродяга, в мою отару!

Із самих грудей вихопився справедливий гнів:

— Брате Іоанне! Попрошаю — хреста на тобі нема?

Літописці стверджують: пастирських гострих суперечок у стодолі могло й не бути. Захисники церкви під любим дахом, під любою стріхою уповні б дійшли лагідної християнської згоди. Заможні хуторяни і хуторянки мали цілковиту змогу обом отцям духовним пельку за-тулити і поросятиною, і гусятиною...

На біду пастирів, усю обідню в просторій клуні зіпсу-вала нечиста сила.

Недаром кажуть: бога не гніви, а чорта не дрочи. Не дрімав чорт рогатий. Кожної щілини шукав насолити попам.

— Ви нас, — шептав, — хрестом в ополонку заганяли, а ми вас на вогких збоїнах впіймали. Отут я вас, голубчики, і накрию мокрим рядом!

Примостився, клятий, звершечку і невидимим диявольським зором підмітив: архангелів два, а янголиця одна.

Уловивши щасливу нагоду — святі отці самі в лукаву пастку потрапили, — анахтемська сила з радості соковитим реготом залилася.

Ненависна личина гоготала, хвостом махала, ратицями підкидала і по довгій стодолі, із краю в край, чорним коршуном шугала.

Шугоне й улесливо боговредне шепне. Казна-що у пастирські вуха шолудивим язиком лепетав. Злетів до обсяного збоїнами отця Івана і почав шептати, почав ехидне навітати:

— Бери, — шепче, — голоблю і довгою голоблею докажи сухоребрій благочинності, що ти достойніший оную парафіянку благословити в солом'яній обителі.

Огіднючий лукавець! Перевернувся в дрібненьку комашку, заліз у бороду отця Никодима і дзижчить, і пищить:

— Отче! Борися! Борися словом і ділом. Віра без діла єсть мертва. Глянь, яку пишну овечку в твоєму стаді, плутяга, облюбував. Не лови, отче, гав! Протоіерейським чоботом штовхни першерона в морду. Хай на пшеничних збоїнах не ірже!

Ух і лиходієць! Усякими витівками незламні узи братства Христового улесно розривав.

Розривав, розривав і — розірвав. Уніс неподобні чвари: отців преподобних звів битися лобами.

Першим грюкнувся отець Никодим. На всю горлянку обурливо зарепетував:

— Анафема! Мені, а не тобі в оцій клуні належать дари!

З цими кипучими словами, наскільки хватало сили в руках, ображений протоіерей розлючено кинувся на ошелешеного брата свого. Тигром плигнув і вчепився зубами брату во Христі у довгого носа:

— Відкусю і кину в геєну огненну!

Чесний хлоп'як Вася Черпак докінчував свою сповідь простенько і ясененько:

— Килина й каже: «Я під дверима стояла і слізю хлипала. Бачу: довгов'язий напасник нашого любого отця в каліки призведе. Носа відгризе та ще, чого доброго, зуздром проковтне. Мерщій вхопила цвях, перехрестилася й з молитвою «Вірую во єдиного бога...» загнала цвяха благочинному туди, куди його ще жодна парафіянка не заганяла. Телицею замекав довгоногий і, не озираючись, дременує світ за очі».

Килина розповідала і радісно зітхала. Раділа — вас від видимого безчестя врятувала. «Відтоді,— каже,— не кидаю отця свого. Він у верби, і я,— каже,— туди йду. Отець — у гречку, і я туди біжу. Супроводжую...»

Вислухавши чистосердну Василькову сповідь, отець Іван, здійнявши епітрахиль, голосно сповістив:

— Аз милостиво всепрощаю!

НІЯК НЕ РОЗГАДАЮТЬ...

Викінчивши сповідь, отець Іоанн через церковного служника Варивона погукав хлоп'яка Василька, і того через вітвар провели у невеличку капличку.

Капличка, хоч і невеличка, але в ній толково і реально

об'єднували земне і небесне: кадильниці заправляли, дірочки в ризах підшивали і церковного прейскуранта коментували — яка ціна во здоров'ї, а яка — за упокой.

Ув оцій капличці і відбулася розмова про хист і вади хутірського конярства.

— Ну, голопузько, іще раз здрастуй! — з таким словом звернувся пастир до Василька. — Це ти мені від господині листа на кобилі привозив?

— Я, отче! На рижій лошиці доставляв. Лист було в дорозі розтулився, дак я його біля криниці слиною ступив.

— Ну, це так, зліпив — то й зліпив. Краще скажи, ти в конях добре розбираєшся? Твоя лошиця добра кобила?

— Кобила, отче, не моя, але добряча. Тиха, не брикається, не кусається.

— Поспитає господиню, чи не буде її ласкава згода продати лошицю святій церкві?

Василько руками замахав:

— Ні, ні, отче! Рижя святій церкві не годиться. Вона не годна розвозити ні таїнства, ні молитви.

— А чого вона не підходить? Ти ж говорив, кобила тиха, задки не кидає.

— Еге-ге! Ви, отче, ще цієї хитрої лошиці не знаєте. Вона інші противнющі капості викидає. Хочете, я вам розповім про її вибрики. Весною, на святого Юрка, мій хазяїн й найповажливіші хазяї хутора Вередуни запросили отця Никодима і сусіднього ще благочестивішого батюшку справити молебня в степах, щоб краще хліб родив. Виїхали гуртом у степ, набрали печеного й вареного, жареного й пареного, рибного, м'ясного, солодкого й гіркого. Лошиця, звісно, везуча, у возі добре йде. На гарбі везла дві матушки, волосного старшину, пристава і якогось товстенного-претовстенного пана. Везла і хоч би вам хекнула. Спинилися ми на степовій галявині, біля яру. Розіклали печене й варене, розставили солоденьке й гіркеньке. Коло воза і коло рижої лошиці поставили коругви, хрести, всі священні треби і почали правити молебні. Коли батюшка, дяки, пани і півчі зтягли: «Спаси, господи, люди твоя...», розпроклета лошиця як здуріла. Стала іржати і, вибачайте, на божественному молебствії безсоромно підняла вгору хвоста... Лле і лле. Та ще вітер від гарби віяв, дак ціле лихо. Волосний старшина, становий пристав і товстий панок на колінах слізно вигласують: «Победи благоверному...», довкола

позирають, лице витирають і ніяк не розгадають, звідкіль краплі долітають: чи від святого кропила несе, чи від гемонської лошиці пре. Просто страм, та й годі! Чужий благочинний і хрестом сердито махав, і аж кашляв, та гукав: «Ах ти, божа тварь! Чи тебе прорвало, чи розірвало? Господи, отак хлюпоще!»

Не беріть, отче, рижої. Вона гладка, у силі, терпляча, любу важку вагу вгору вивезе, але, їй-богу, противнюща тварюка! Ви не будете і гадати, і ждати, а вона вам лиху капость підкладе — візьме й у дароносицю наполоскає...

Отець Іван ласкавенько поплескав хлопця по плечу:

— Рижа кобила саме нашій церкві підходить. Ми її священній смиренності навчимо. Вона у нас перестане і брикати, і задки підкидати.

Збризкавши себе пахтливим одеколоном, ще раз попередив:

— Гляди, не забудь хазяїці сказати: сам отець у вівтарі просив — продайте кобилу! Ну, хлопче, вирушай. Кланяйся низенько господині, а сам храму божого не минай. Нагрішиш — залітай, простимо.

Піп як наврочив: потрапивши в пастку господарського богомільства, Василько невдовзі нагрішив — противнющі мухи підманули...

Хлоп'як Василь Черпак змушений був виконувати не тільки господарсько-хатні роботи, а й мусив полоскати плісняві лика чинам небесним: щоранку гарячою водою носи угодників і преподобників умивав; улюблену господарями бронзову ікону цариці небесної кімнатною водою із рота полоскав; в опочивальні хазяїв усі кутки прибирав, вимивав і зазірав — чи не причаїлася десь куслива блоха; біля ганку й навколо будинку старанно підмітав; у діжки й в умивальники холодної води наносить, привезеного з міста папугу нагодує (хтось цього заморського птаха навчив голосно кричати: «Самі їсте — щоб вас порозривало, а мені не даєте!»); картоплі начистить, капусти нашаткує, палива в хату наносить і лише тоді спину виправляє і піт з юнацького чола витирає.

Але як ото правдиво кажуть: кому-кому, а купцюму завжди перепадає. Перепало і хлоп'яку Васильку.

Годив, годив і все-таки не догодив.

Історія почалася з події, яку вчинили капосливі мухи.

У неділю вранці Василько, промивши очі угодникам і преподобникам і виконуючи вказівки пані-господарки, швиденько поліз під амбар. Поповз на колінах роздивитися, чи сучка привела цуценят. Тим часом знахабнілі комахи учинили ганливе: святотатно посідали на боговгодні лиця й безтрепетно почали виробляти чорті й що. Сіра муха присіла на преподобні вуха святого Доната, а чорна — ух, і лихе поріддя! — злізла на алілуйні губи великомученика Хуздозада.

Ну й, звісно, сталася прикра каверза: хто допустив порушення священнодійного ритуалу, де застережливо і наставно указано: «Жодній тварі не дозволяється сідати на губи і зазирати в зуби, яко преподобникам, тако і преподобницям».

Почали шукати знавіснілих комах. Але хіба ти їх ураз найдеш. Мухи прилетіли й полетіли, лишивши на богорятівних іконах темні цяточки...

Як на ту лиху годину в гості до хуторянки Вередливої трясця принесла станового пристава — пильного шюха-ча і шукача крамольних учинків.

Господарка Варвара Вередлива станового цербера ласкаво і гостинно пригощала, та все гомоніла, торохтіла:

— Ви вчасно нагодилися, я ж сама нудьгую, сумую...

Наливала і гостя вихваляла:

— Ви ж наша надія, кушайте! Ви ж наш захист, пробуйте вишневої наливки. Солодка та пахтлива. Хиліть, голубчику, хиліть.

Хльобнувши добренько, пристав розцокоотався:

— Миленька ви моя, спасибі, спасибі! Да, да, да!.. День і ніч доводиться захищати вас, благодійних... Чарівна ви, скажу вам по секрету: я до вас із розслідування. Розслідував богонеподібну оказію.

— Ох! — застогнала Вередлива.— Яку саме оказію? О боже, боже!.. Кому, що і де заподіяли лиховісні?

Перекинувши стаканчик вишнівки, пристав перехрестився й почав повільно викладати:

— Сталося мерзотне в маєтку вікарія Полтавської і Переяславської епархії!

— Дорогенький! Що ж іменно сталося? Не мучте, кажіть, говоріть...

— Як ви зволіли знати, у залі преосвященного оздоблене позолотою стоїть велике панно: святий Георгій Победоносець на баскому коні веде жорстоку бійку з роз-

люченою сатаною. Дак подумайте, моя ви прехороша! Якийсь поганець гріховодну капость вчинив: жеребця на лошицю перемастив.

— О боже! — сплеснула руками багатійка.— Негідники! Супостати! Кловуни! Жеребець же — творець! А що та блудлива лошиця? Хіба вона достойна вибрикувати на преподобній іконі?

— Так, так... Істинно, істинно,— підгалдикував слуга правди земної.— І уявіть, моя ви милесенька, коли ми розвідували й винюхували, у яких куцах той хлюст сховався, то виявили: в розкішній садібі вікарія із кожного кутка визирала якась нечестива погань... Але у вас, високошановна Варваро, вищий ажур! Ваша поганюща свинота свиноту вікарія набагато перевершує.

— Ой! — млосно вимовила Варвара Вередлива.— Ви щедрий на компліменти! — і, підсунувшись ближче, зашепотіла: — Погляньте, любий мій, на образи святителів Доната і Хуздозада. Уранці осквернили...

— Як? Хто? — скрикнув пристав.— Де він, той осквернитель?

Інтимні шепоти закінчилися для невинних людей плачевно. Пристав погукав двох стражників, що супровідно стояли в дворі, і наказав:

— Приготуйте нагаї!

Сівши на коней, представники мстивої височайшої поліції поскакали в долину, де орали батраки. Поперед себе гнали наймолодшого батрака Василя Черпака.

Пригнали до верби і почали їх нагаями полосувати. Дорослим робітникам по десять ударів, Васильку Черпаку, як малолітньому, — п'ять.

Сам становий пристав хлопця лупив і зле, наставно говорив:

— У покої пані господарки — раз! Вонючих мух не пускай — два! Сяде якась комаха на лоба святого Доната — три! Чи злізе на вухо преподобного Хуздозада — чотири! По лику святому ганчіркою бий і крамолу вбий — п'ять!

**МИ МАЛИ НАДІЮ, ЩО ТИ Є,
А ТЕБЕ, БОЖЕ, НЕМА!**

Покутлива сповідь церковна хитренькими обценьками вигягувала з людської душі усе живе, усе сокровенне: що чоловік думав і що потай на мислі ховає.

Люди на сповідь ішли, нічого оцього не підозрівали і щиро свою долю викладали:

— Отче! Господь бог діточок посилає, а одєжини і взувачки не підкидає. Батюшко! Вірте не вірте, я всіх угодників усердно доглядаю. Усердно всім догджую. І мию, і купаю. Оце моя дівтора гралася, дак чи піском, чи кізьяком Миколі-чудотворцю очі позамазували. Йй-богу, півдня окропом полоскала, не пожалкувала і нової спідниці, спідницею чудотворні очі до блиску пати-рала. Тру і молю — не мовчи! На небо гукни — голодаємо! А він, отче, мовчить. Мовчить, ніби заціпило. Чого це так?

Сповідаеться дядько Васильків, похилий віком Микола Черпак, що в поту і нужденних сльозах шістдесят років гірко умивався.

— Маю гріх, отче! Чи простить всевишній?

— Кажі, не крийся. Все милостивий бог все простить. Які гріхи в душі ховаєш?

— У Ладура... Йй-бо, отче, несправедливо. У Сидора Ладура двісті десятин землі, а діток двійко. У мене ж дві десятини, а діток — дванадцятєро. Менші меншого, малесенькі, дрібнесенькі. Певне, господь бог бачить, яка в світі неправда?

— Бачить, бачить... Іменно з висоти небесної осязає. Преподобні слова говориш. Милостивий справедливо розсудить. Кому скаржився?

— Братові Максимові скаржився. Ох, отче, які він правдиві книжки читав. «Робочі,— пишеться в тій книзі,— вкупі з селянами сотворять нове людське життя. Не стане експлу... експлу...»

— Експлуататорів...

— Еге ж, еге ж... Не буде гнобителів! Прослухавши ту книжечку, день і ніч бога молю. Хай збудуться святі слова!

— Молися, молися!.. Гм! Брат? Істинно благословенні думки висловлює. Де вищеупом'янутий брат нині підви-зається?

— На залізниці, в депо.

— Чи буваєш на достойних зборах, читаннях?

— Буваю, отче, буваю. Учора в учителя читали апостола Тараса: «І старчата, і панята — усі Адамові діти!»

— Немає такого апостола. Самозванець! Нехрист! Хто там з благочестивих людей буває?

— Карпо... Йосип...

Прикривши голову сповідника церковним покривалом, отець Никодим, одночасно позираючи і на витаючого в хмарах Саваофа, і на земного урядника волосного, голосно проказав:

— Господи всемилостивий! Прости тяжкі гріхи оскверненому рабу божому Миколі Черпаку і же з ним. Імена їх безконечні. Амінь!

Всепоглинаюча церковна покута неждано-негадано ввергнула очищеного спокутника до царської катажки.

Просту, чесну людину довго мордували — хто в її душі посіяв зерна руїницької смуги.

Повернувся додому згорблений, вимучений. На чергову сповідь Микола Черпак не пішов. Сповідався за обідраною повіткою сам із собою:

— Владико небесний! Боже! Яку я мав надію, що ти єсть на небі, а тебе, виявляється, нема!

ОСЬ ВІН — РОЗІПНИ!

У пошуках істини людської рідна мама Василькова і собі прикро помилилася.

Старенька матуся зозулястого півня спіймала. Упіймала і на вівтар святої правди офірувала:

— Бери, Васю, півника. У церкву його незручно нести, то понеси отцю Никодиму прямо в садибу. Прийдеш, руку поцілуй, в руки півня віддай і розпитай, чим ми прогнівили милість божу, що вона в наше темне віконце не зазирає?

Василько ніс зозулястого, з ним ніс і материну надію визнати: де поділася ласка господня?

— Отче! — мнучи картуза, почав Вася. — Отче дорогий, мама просили пояснити. Ви казали: «Терп'ять і аз сторицею вам восполню!» Ми терпимо, страждаємо, а сториці щось не чути й не чути. Може, наша молитва не доходить до бога?

— Чого так лиховісно мислиш?

— Мама каже, чудотворці, мабуть, бідняків позабували, бо всю землю багатіям повіддавали.

Хибна інтерпретація, та ще й серед білого дня, та ще й в оборі духовного наставника, народилася вперше і, чого доброго, могла зворушливо вплинути на уми молодих парафіян.

Не випускаючи з цупких рук принесених дарів — зозулястого півня, — отець Никодим підвів хлоп'яка до стін вонючого сажу.

— Хто нав'яв тобі осоружну крамолу? Де буваєш, з ким розмовляєш?

Вася не зрозумів пастирського натяку і правдиво, як і належить чесному хлопчаківі, пояснив, з якого боку отакою крамольною хуртовиною могло на нього віхонути.

— Я, отче, у хазяйській повітці сплю на соломі. Повітка вся в дірках. У дірки повівають холодні вітри. Певне, вони й нав'яли.

Ухопивши за ноги півня, отець Никодим приступив до активних конкретних дій: живим птахом по живій голові уловив хлоп'яка у тонкості біблейського письма:

— Не плети! Свою дурну голову богохульництвом не мути. Молися богу!.. Завтра сам у храм іди і матір свою гріховодну приведи!

Безталанний півень у незвичайному для нього диспуті не витримав фасону. З вигуками отця Никодима: «Хай тебе, крамольнику, божий птах переконає!» — раз чи два зівнув і закрив очі.

Отак із закритими очима і ліг на великопісну пастирську сковороду.

Шумливо-прикладна лекція, що відбулася біля свинячого хліва, не проскочила даром. Хазяї підняли голову — чи не прагне самашедше хлоп'я тепленького сірника до клуні піднести? Чи не має згубної думки пошукати бога в глечикі з червінцями?

У церкву Вася Черпак маму свою не привів. На ранкову літургію сам прийшов.

Літургійним маслом чоло помастити прибув і волосний урядник Лосев.

Проходячи з кадилом повз волосного цербера, отець Никодим перевтілювався в Пілата Понтійського — сам руки умиваю, тобі, страже, натякаю — он він, розіпни!

Слободою ходили ймовірні чутки: у чужу сповідь волосний лягавий завжди свого писка встромляв. Прислухався — чи з чистою душею каються. Чи не вискочить з грудей щось таке лихословне.

Уловивши пастирський натяк — он він! — нюхач привченим оком почав сквзатися по молільних спинах. Розгадував, де той поперек, що не так вірнопіддано згинається.

Виповнена благовійним подихом, церковна тиша нічого супротивного не виказувала. Молільники покірливо спину пригинали і скорботно шептали:

— Хліб наш насущний даждь нам днесь, яко же і ми тобі даємо...

Та дарма — поліційного служажу молільним ритмом не обдуриш. Він мав неабиякий хист ловця-шукача. Когось зцапати, меду не давай — зграбає. Зцапає і сичить:

— Худоба ти нещасна! Від кого тікаєш?.. Од десяти собак утечеш, а од мене і під водою не зринеш!

Виструнчено стояв, сам витягнувся і носа свого витягнув. Затхле церковне повітря ніздрями утягував — де? Де той носій крамоли?

Волосний слідець, хоч про нього в слободі й казали — «лукаве стерво» — гаразд у тямки брав: під кожною подертою свитиною колотиться жагуче бунтівне серце. Зовні моляться, зовні тепло до образів святих припадають, але всередині ворохобне ховають: «Господи! Удави гада волосного! Який тільки те й знає, що на телят остогидливі протоколи складає».

Цього хлоп'яка урядник Лосев уже запримітив. Колись одного весняного дня тюжив дощ. День і ніч сипало згори. Сусідка Черпаків, тітка Мокрина, вийшла з хати, глянула на небо і пророче мовила:

— Боже, боже! Який ти милостивий! Який ти щедрий! Це ж ти, о господи праведний, розчинив свої всевишньоширокі штани не менш як на тиждень...

Дітлахи, що ховалися від дощу під крилатим берестом, учувши пророцтво тітки Мокрини, почали гадати й розгадувати: якої ж довжини у творця неба й землі ота небесно-провідна ширінька, що так ясно і часто земні простори полива.

Хлоп'як Василько Черпак по простоті своїй візьми та й скажи:

— Мабуть, у господа бога та чудодійна проріха така завдовжки, як від нашого тину та аж до клуні дядька Ганди.

Обгорнений поліційним дощовиком, урядник Лосев, тамуючи дих, спинився й, скрегочучи зубами, слухав зрадливий напад на недоторкану велич володаря вселенної, який явно чинило зухвале хлоп'я.

Занотував — скорінити...

І ось невсипний зір урядника Лосева вдруге зцапав

Василька у церкві. «Ось де ти, баламуте, стовбичиш? Не допоможе святе місце — загнуждаємо!»

Стомлений непосильною батрацькою роботою, Вася явно дрімав, ключучи кінчиком носа шедевр християнського живопису «Пекельна жаровня».

Страховидна панорама — хай їй грець — наводила не-сусвітний жах. У дуже лякливих од страху аж кров спинялася в жилах, а слабонервові парафіяни, так ті, бідолахи, звивалися, трепетали і, не стримавшись, на всю церкву ревма ридали.

Боже, боже... Чого тільки на пекельній панорамі чорти рогаті не виробляли. Пекли, смалили, а те, чим люди грішили, злісно кігтями рвали, хижо зубами кусали, і — яка черствість — зверху ще й гарячою смолою з цебра поливали.

Хоч віруюча паства роками дивилася і не додивилася — кого там рогаті хватають та в казан підкидають.

Їй-їй, кажемо, по своїй простоті не второпали, кого саме нечестиві у гарячий казан жбурляли і, вибачайте за вислів, у грішне вічко гострою залізякою шпигали.

КОМУ САТАНА КОЦЮБУ ЗАГАНЯ?

Зате земське начальство з одного маху розплямкало. Прибувши якось у село Мандрики, земський першим ділом побіг до монопольщика. Заскочив перевірити — чи акцизні закони не похитнулися, чи твердо висять на пляшці. Чи виписана на етикетці міцність 40° не розбігається з тією рідиною, що хлюпотить усередині. Перевірка зайняла дві ранкових години.

Після третьої чи четвертої чарки переконливо кахикнув — форма і зміст акцизних градусів тотожні — і його, як незламного охоронця чистоти християнської моралі, урочисто поперла земська совість у мандриківську церкву.

Овіяний благочестивими намірами — детально ознайомитися, чи гультіпаки і всякі там слобідські замуззіяки не чинять високочтивим преподобникам і угодникам якоїсь чорної халепи. Чи смиренно припадають до вгодницького лица. З наміром — рішуче перетяти кривді до-рогу — земський увійшов у храм пишно й величаво. Пе-

реступив через поріг, зиркнув — і очі вирячив: у храмі божому бунт.

На пекельній панорамі — явний заколот! Панове, погляньте, яке зухвальство у святому місці чиниться? Худющі, бруднющі чорти його високоблагородіє предводителя повітового дворянства у гарячий казан шалено пхнуть-підпихають, та ще й вонючим рогачем у благородний попереk штурхають.

О праведний боже! О небесний охоронцю! Внемли гласу твого вірного слуги. До якого блюзнірства зухвала босячня дійшла!

Земський начальник стояв, стояв, коліньми хитав, хитав і раз у раз гнівно зубами скреготав і белькотав:

— Хамлюги! Падлюги!..

Та воно, як земськими очима глянути, то й справді потемніє в очах. Лукава й розлукава сила дійсно чинила неподобне: пишного вельможу, його екселенцію, шляхетського предводителя нечестивці у киплячий чан несли, вуха по дорозі мняли, стегна кусали і в благородний дворянський зад супротивно рогачем штрикали.

Зріючи недопустиму наругу, опікун земської моралі як з цепу зірвався. Тулав, гулав, верещав...

Зізвавши волосний правлячий колегіум: урядника, стражника, старшину, засідателя і соцьких, земський у сказі шаленів.

Нехтуючи віками усталені світські правопорядки — не сквернословити, — земська горлянка не соромилася: кожне друге слово випускала лайливе:

— Шлапаки! Сліпаки!.. У вас під носом — кавардак! У церкві святій — анархія! Вакханалія!.. Па-прашу сюди!..

Дивіться — в яке місце їх світлій ясності непокірлива сатанюка коцюбу заганяє? Сюди, сюди, каналії, свої бульки направляйте!

Волосні служаки догідливо вп'ялися зором іменно туди, куди пальцем тикало земське цабе. А воно кричало, а воно розпикало:

— Ахламони! Хрюкали! У Сибір вас позаганяю!

Розправивши довгі земські вуса, захисник дворянської корпорації, невтомно продовжував лепетати і сичати:

— Ви наша вірна служба! Ви — опора трону! Ось ти! — ревував до волосного старшини. — Ти!.. Ти — правитель волості. Заходиш у храм божий, хрестився, не хрестився, насамперед дорученим тобі волосним оком по-

веди довкола... Пізнай — куди високої геральдії бунтівне чортеня залізні вила заганя?

Утамувавши гнівне розпикання, земський начальник, згідно установленної службової субординації, став на витяжку перед голорозрисованим предводителем і виголосив рапорта:

— Ваше... Ваше... Даю чесне слово дворянина, я не дозволю. Не дозволю, щоб ваші стегна у смолі палали...— за цими палкими словами душа земського здригнулася: він на всю волость заревів й, утираючи сльози, ревно присягався: — Христом-богом клянуся, я крамолу зітру. Не допущу, щоб вам в оте, ось в оце шановне очечко чорні мацапури нечестиву коцюргу запиляли!

Під час доповідної реляції волосні слуги, налякані суворими начальственними докорами й священними клятвами, ніби по команді, і собі вип'яли груди. Взяли руки по швах, по-фельдфебельському цокнули каблуками. Пемов у цю хвилину волосна правляча команда урочистою маршировкою збиралася продефілювати якраз перед тим, чим перед ними голий предводитель дворянства на пекельній картині виразно світив.

Змову в церкві, спрямовану проти повітової дворянської верхівки, земський ураз погасив: старенького дякона розстригли в дяки, а автору бунтівного пейзажу, дяконському племіннику по імені Петро звеліли височайшими обценьками чотири роки в тундрі розправляти пальці.

Виправляли, студіювали, гриміли і зубами рипіли — не святотатствуй! Не викривляй біблейських істин. Не масти всеу!.. Яко же і Романов — дворянин.

Решту винуватців, нейтральних глядачів, які дивилися і не подивилися, кому та куди штрикали і шпигали,— в острог послали. Не забули з винуватців і відповідну мзду стягнути.

Стягнули на переробку сюжетної лінії пекельної картини. Пекло в нові колізії перефарбували й перелицювали: дворянське кодло з киплячих казанів небесні ангели за вуха витягали, а туди — на гаряче дно — кілками й дрючками станові й волосні пси виключно сіромах заганяли.

Ото, значить, селянський люд страхом лякали, жахали. Та батрака-хлоп'яка Василька і персроблене марево

не злякало. Стомлений тяжкою роботою, він біля жахливого ландшафту спокійненько куняв.

Кліпнувши повіками, Василько стрепенувся — тю! Рогаті! Узяв і в отакому ж спокійному ритмі хвостатих вмиць ублагав. По сусідству в святих позничково висмикнув дві товсті свічки і майстерно затулив витівки лукавої сили.

Скреготнувши на кутні («Ах ти, вилупок! Святі свічки нечестивим переставило!»), урядник привів себе до бойової готовності. Ось-ось мав кинутися на хлоп'яка, та в цей час до нього підійшов посланець волосної стражі. Через усю церкву військовим тактом гунав утопаний низенький стражник Хвесько.

Двічі чи тричі перехрестився й моментом доложив:

— Мефодію Федоровичу! Поспішіть... Негайний наказ... Їх високе благородіє пан пристав по телефону запитують, де ваші бунтівні парубки? Чого й досі буцегарня порожня? Приїду, кричать, провірю.

— Запитують?.. Провірю, кажуть,— пробелькотав гичель у мундирі і мерщій махонув із церковки святої.

Поліційна директива колесом закрутила слободу. Волосні лизуни спішно почали наповняти людьми холодну кутузку. Хапали й чобітьми впихали.

Не бавилися спроста: ясному начальству, пану приставу, готували подарунок. Із живих людських тіл плели вінок.

БЕРИ, ОТЧЕ, ГРЮКАЙ!

...За вміння розшукати в отарі хизливу овечку протоіерею Никодиму ловко вівчарську цяцьку приточили: вручили посох благочинного...

У духовному кублиці давали, попереджали:

— Бери, отче, грюкай! Стукай во славу божу, та гляди, щоб і тебе парубки ломакою не стукнули. Тривожна слобода Мандрики. Тривожна і гріховодна!

Мандричани вірили й не вірили — оце так диво! Недавно ж парубки голенького, тепленького униз по драбині знесли, а сьогодні чудасія — на самісіньку дзвіницю вознесли.

Слобожани ніяк не могли второпати — у чому ж тоді сіль преподобного віронавчання. Бачили: обмазаний

дьюгтем отець Никодим дундуком плигав, а це — золоті сяючі ризи понавдягав. О господи, господи! Шляхи твої неісповідимі!

Жінки й собі захвилювалися. Образливі сльози витирали, невгавно, гомінливо цокотали:

— Лукерія — дурепа дурепою. Вела патлатого, вела і на тобі — скапустилася, на горище повела. У коморі уповні ж можна всю ніч сатану давити.

— А може ж, кумо, по святому писанію, іменно треба лукавого на горищі ловити?

— Та!.. Ще й люди набалакають... Прибавлять і до-бавлять. Може б, отець Никодим і справді нечестивого за холку вхопив...

Чорнява молодичка вставила:

— Тітоньки! Все це істинна правда. Батюшка і давив, і за холку вхопив, тільки не відьмака, а відьмачку... Ха-ха-ха!..

Флегматичні чоловіки флегматично остепеняли сміхотливих, говірливих:

— Цить!.. Не цокоти! Чуеш — сховай язика, менше гріха!

Ретельніші, боговірніші жіночки — хоч кажи, хоч не кажи — язика не ховали. Уголос ревно на базарі дорікали:

— Який там варивода святі ціпки роздавав? Суху чехоню обдарували, а хорошого-прехорошого попа обмну-нули — не пошанували?

— Це отого гугнявого? Хай він сказиться! Ото ходить до косоокої проскурниці, хай собі й ходить. Нам гугняві не підходять.

— Ви що, кумо! Я кажу про другого попа... Кажу за отця Івана.

— А-а-а!.. Звиняйте, кумонько! Отець Іван — натуральний апостол! Йому личать і хрести, йому личать і ціпки.

А хтось із чоловіків:

— Ранувато ціпка давати. Ранувато, тітко Хівре. Отець Іван не встиг у бога вимолити тридцять десятин... Вимолить, і йому всучать благочинну дрючину. Хвисоне — курочка, махоне — гусочка... На горище стрибне і шепне: «Пригнися, раба божа, і зігнися. Я твій влади́ка!»

Бублейниця Хівря сурйозно глянула, бубликом замахла і сердито загукала:

— Не твого дурного ума оці діла. Давали курочки і будемо давати. Скаже пастир — пригнися, я тебе покроп-

лю — пригнуся, скаже — зігнися, я тебе помастю — зігнуся. На те його і висвятили,
— Тю! Тьху!
— На батька... Самашедший!..

ТУДИ ЙОМУ Й ДОРОГА!

Слобода Мандрики розстелилася на хирлявих солончаках. Управо — солончаки, яри... Вліво — яри, солончаки... Прямо — хутір Вередуни.

У хуторі чорноземні степи, густі ліси, розкішні садки. На хуторі — добротні хати під залізними дахами.

В слободі хатки під соломою. Убогі солом'яні дахи рясно світилися дірками. Діромахи в стрісі системно рвали і проривали вінценосні установи і опори: волосне правління, церква, монополька...

Сіяв не сіяв — податок давай. Уродило не вродило — гроші витягай! Похрестив дитину — плати. Повінчав — гони. Дихав не дихав — клади.

У волосне правління або гроші, або душу неси. Подушне гаком за ребро витягали, церковну мзду по євангельській таксі хватали.

Просапні культури — кабаки, буряки, огірки — в таксу не входили. Уходило лише те, що в дворі на крилах літало, і те, що в повітках на чотирьох скакало.

Над слободою у всій своїй силі витав височайший маніфест 1861 року — ти вільний! Іди на всі сторони. Але — тпру — царського милостивого параграфа не забувай: богу молися і багатіям корися!

Жили собі отак слободяни, жили, дні і ночі проживали: на соломі спали, ходили, подушне здавали і низенько потилицю нагинали — кропіль, отче! Беріть, отче! Хай вас самого за печінку візьме!

Літнього ранку покірливу тишу в слободі розбудила свіжа новина: у яру найшли станового пристава. Лежав засупонений через горло дебелим черезсідельником.

Дізнавшись — зашморгнули гостя дорогого, — господиня Вередлива перед іконостасом навколішках заголосила:

— Мати божа!.. Я ж остерігала... Проти ночі не пускала. Я ж казала — у наших місцях босяк на босякові.

Встала і негаймо звеліла Васильку Черпаку запрягти в гарбу найкращих коней. Свіжого сіна накласти з вер-

хом і на баских вороних прокатати станового в новій уніформі — з кінською ременякою на шиї.

Повіз Василько станового в місто. Поїхав, оточений верхівцями-поліцаями.

Пізніше Василько розповідав рідній мамі:

— Людей біля яру, мабуть, уся слобода збіглася. Всім кортіло побачити недвижимим того, хто їх немилосердно різками поров. Казали, що в отому ж таки яру пристав знушався над затриманими сільськими хлопцями. Наказував молодю лозю шмагати. Стражники били, а пристав верхи на коні вигравав і поволеньки, але виразно гукав: «Бидло!.. Чти отця, государя імператора... самодержця всеросійського... барона фінського... князя грузинського... короля польського... і прочая... і прочая... Чти матір, государиню імператрицю... Чти августійшого наслідника Олексія...»

Спиниться, запалить цигарку і продовжує люті накази наказувати: «Щоб у хазяїв картоплі не виривали — раз!.. Щоб у господ дворян хліба не крали — два!.. Частіше! Хльосткіше!..»

А старенька, витираючи сльози:

— Катюга! Туди йому, супостатові, і дорога!

Говорили, отак до самого заходу сонця мордував. Старших парубків сам пристав стьобав. Розженеться на коні і нагаєм ріже по лиці: «Ось вам, падлюки! Оце вам!.. Щоб не розглядали, чи в посланника бога на землі єсть пуп, чи нема!..»

— А парубки оце тепер приходили?

— Приходили і аж у самий яр заходили. Зовсім близьенько підходили. Щупали — чи кріпкенько черезсідельника затягли.

Бублейниця, тітка Хівря, і та продиралася, молила і просила: «Скажіть — кого вловили? Кого задавили?» Та стражники уже нікого не пропускали, шаблями відпихали і одне й те ж відповідали: «Проходь, бабонько, прохоть! Іди бублики печи. Сама знаєш, ми спуску нікому не даємо. Кого треба, того і вловили. Кого треба, того і задавили. Розійдися!..»

— А пристав одягнений чи роздягнений лежав?

— Вдягнений, нічого не взяли. Хромові чоботи, штани, мундир, кокарда — все було на місці. Медалі «За усердіє», «За службу» і ті ціленькими на грудях бряжчали. Револьвера взяли і обшлагги на рукавах розпорили. Візник, що віз пристава, кажуть, на допиті показав:

«Їхали ми швиденько, бо пан пристав підганяв: «Хльоскай, хльоскай батогом. Гони коня швидше!» Усе клопоталися,— якісь списки треба вранці пану ісправнику здати. Дорогою їх благородіє хвалилися: «Бачиш, Петре, оці дві медалі?» Кажу: «Бачу».— «Отож коника підганяй, їду третю причепити!» — і похлопали себе по обшлагах.

— Ну? Похлопали!.. А далі? — допитували візника.

Візник таке розповів:

— Похлопали, засміялися, а воно, виходить, даром сміялися. Третя, хай їй грець, застряла в горлі. Біля яру нас стріло двоє подорожніх. Спинили, привіталися, один з них за руку з їх благородієм почоломкався. Назвав по імені, по батькові і запитав: «Ваше благородіє! Які ви списочки за обшлагами везете — во здорові чи за упокой?» Пан пристав подумали — якісь знайомі жартують — і веселенько проказали: «Панове! Які ж у мене можуть бути списки, конешно, за упокой!» Тоді подорожні миттю вихопили револьвера, скрутили руки, затягли черезсідельником їхньому благородію карк і повели в яр.

— З твого коня черезсідельника здійняли?

— Ні, у них свій був, новенький, довгенький. Чув, у яру питали: «Отут людей мордував?» Їх благородіє, цоккаючи зубами, відповіли: «О...о...о... тут...» Які далі в яру були представлення, нічого не бачив, нічого не знаю.

А мама:

— А де ж візника поділи?

— Зв'язали. Зв'язаного до самої Полтави стражники гнали.

— Зв'язаного?

— Еге ж... Замотувували, до кобилячого хвоста прив'язали. Отак гнали і нагаями шмагали. На візника страшну бумагу написали: «Візник потаємно бричку до яру направляв і сигнали анархістам подавав. У ході слідства виявилось: лиш харцизи підійшли, то кінь заїржав, а візник «стій!» сказав. На підставі незаперечних доказів вищеназваного візника віддати під найвищу кару».

— О боже!

— Візникові люди хліба й сала на дорогу дали, дак урядник з рук повибивав. Кричав: «Візник — турецький шпигун! Сам,— каже,— чистосердечно признався: за Чорним морем, сказав, живуть турки».

— Отаке на чоловіка плетуть. А в Полтаві куди вас випроводили?

— Заїхали ми в якийсь двір. Ворота високі, залізні, скрипучі, а на воротах здоровенні-здоровенні замки. У тому дворі два цегляних будинки з вузенькими вікнами. На вікнах нап'ято густе залізне пруття. Візника на воротах забрали і кудись повели, а пристава в двері з пошаною внесли. Обережно з гарби здійняли і на носилках понесли. А я стою, не знаю — їхати чи ждати. Дак на мене вусатий, пикатий стражник як визвірився: «Чого очима водиш? — кричав. — Здав — відчально!» Коли я виїжджав з двору, так з одного вікна немов мій хазяїн репетував: «Коні! Мої коні! Ворони! Власні!..» Мамо! Чи мені хазяйці передавати вигуки з вікна, чи ні?

— Не треба, синочку, не треба. Хай до них болотяник гукає!

Подія в яру розділила слободу на два крила. Одні тужно засумували: що наступне гряде. Стійкіші визвольні надії плекали: не такий страшний чорт, як його малюють.

З вуст у уста передавали: тиха українська ніч радісну втіху нам принесла. При місяці, при ясних зорях озброєного панського прихвосня вузеньким черезсідельником навіки затягли. Радійте, добрі люди, у ваших руках велика сила. Простенькою ремінячкою можна перетяти дих любому катюзі. Уповні можна засупонити й високопревосходительного барбоса.

Отакий далекосяжний натяк виразно пролунав біля яру.

Того пам'ятного дня до яру налетіло усякого чорного гайвороння — сановного і не сановного. Прикотили таємні і не таємні радники, офіціальні шукачі і не офіціальні нюхачі.

У догоду високому начальству повітовий ісправник вирішив профілактично продемонструвати запобіжливі заходи — як уникнути несподівано накинutoго згори сільця. Наказав принести кобилячі наритники і почав їх приміряти на персональній потилиці. Вивіряв, що вийде, коли на повітову поліційну владу на битому шляху вночі складнішою ремінячкою зазіхнуть.

Не встиг ісправник сповна закрутити своє двоповерхове воло, як з натовпу почулися бадьорі слова, очевидно, по кобилячій збруї знавця:

— Саме по мірці!.. Підходить!..

Грізний начальственный окрик: «Хто там бовкнув!» — німо повис у повітрі. Дряблий тайний радник шепітливо нахилився до ісправника. Радник радив:

— Не церемоньтесь! Наказуйте стріляти! Виконуйте!

Куди там наказувати: повітовий експерт сам по саме нікуди в наритниках заплутався. Смикає, дьоргає, ногами дригає, п'ятками підкидає, а ремінці міцніше горло стягують. Менші чини підбігли, розтягають, розривають, а гемонська супоня дужчій повітове дихало стискає. Ісправник вилупив очі, захарчав, ротом пішла піна.

Таємний радник бачить — діло тютюном пахне. Чого доброго, ще і його голоблею кокнуть, — неприкаяно кволими ніжками затупцював:

— Балбеси! Чого баньки витріщили — бахкайте! Шалопай! Ви хочете, щоб і на мене хомути накинули.

Стражники почали стріляти і пострілами розігнали людей. Хоч обеззброєні селяни від озброєної стражі і втікали, але переконливе в душу убгали: не так ми, як вони тремтять, шаленіють, скаженіють, нас бояться!..

Церковний синадріон і собі не дрімав. Пастирський кворум з амвона оголосив: селами, хуторами невидимо блукає богоненавидний антихрист.

Потай нишпорить і хрещеним людям незримо ставить чорні печатки. Чоловікам на праве коліно, жінкам на ліві.

У дзвони калатали, закликали:

— Православні! Не дрімайте! Коліна, стегна, животи, попереки і зади з молитвою осяжайте! Каїн роду диявольського — лестивий хитрун: улестивши хистких, духом слабких, непомітно присмалить чорний знак у таке захиране місце, доступне лише зору особам духовного звання.

Руки з хрестом угору підіймали і волали:

— Будьте вірні, будьте покірні, аки агнеци смиренні. Несіть на жертковний вівтар. Не бійтеся підступів антихриста, несіть. З нами бог!

Богословська ахінея немало клопоту парафіянам завдала. Помітивши на тілі родиму темнувату цяточку, шкрябницею скребли або ж намагалися уроджене зігнати терпким, жорстким віхтем.

Але дарма — родимка зрадницьки лишалася на місці.

Бублейниця Хівря два дні у ночвах полоскалася, два дні гладку територію перед люстрою випинала, вигина-

ла. Ото все видивлялася: чи антихрист не тикнув десь чорним мізинцем. Упевнившись, ні — антихристова маруда не встигла приліпити нечестивого герба, та, їй-їй, святотатно підкрадається. Вночі уздріла — ріжки з помийниці показував. Мерщій схопила гусака і гайда до попа.

— Ви куди, кумо?

— Не кудикайте, біжу до отця Івана.

— Чого ж так дуже рано?

— Хай голубчик куди хоче, туди й хреста притуляє. Хай куди хоче, туди й зазирає. Хай нехриста із душі виганяє. Кажу ж вам, кумо, далі терпіти сили не хвата. Чуєте ж — учора я вчинила на бублики. Думаю, хай сходить, а я подрімаю. Лягла, закрила очі, коли чую, грім би тебе побив, по долівці сунеться рогатий. Сунувся, сунувся і аж до стегна підсунувся. Щупає кігтями ліве колінс.

— О господи! Щупає?.. Кігтями?..

— А щоб мені, кумо, з оцього місця не встати, гострющими кігтями мацає. Лапає, лапає, а я ніяк не прокинуся. Хочу крикнути: «Згинь, сатано!» — дак рота неначе хто варяницею заліпив. Губи не ворущаються... Лежу і сама собі переживаю: «О боже! Притулить-таки чортячого знака? Хто ж тоді, — думаю, — мої бублики стане купувати? Ніхто? Я ж осоромлена!»

— Кумо! Присей-бо, а я бачу, з вашого двору вискочив здоровий-здоровий чорний кіт. Перебігає мені дорогу і нявчить. Я спинилася та: свят, свят, свят... Кіт подивився на мене зеленими бульками, підняв хвоста і — стриб! — до вашої суперниці, бублейниці Марфи, плигонував.

— До Марфи?.. Так до неї вся нечиста сила збігається. Слухайте ж, кумо, далі. Пнулася я, пнулася, розліпила рота, розкрила очі. «Христе-боже! — кричу. — Царице, свята дівиче, рятуйте!» Скочила на ноги, кутки, вугли, діжу, мисника хрестю. Помийницю тричі перехрестила. Святу лампадку засвітила. Втишилася... Дак хіба ви, кумо, чорта не знаєте? Може, він у димарі примостився. Оце біжу до попа. Буду просити, буду молити, хай у хаті справить молебня.

Князі церкви паству пасли з фінансово-лякливими розрахунками: широкими православними граблями ближче до себе подаяніє підгрібали і небесними жахами людей обгортали:

— Буде знаменіє веліє на небесі, глад і мор настане на землі. Коріться, гніться, моліться... Славте ім'я господне щедрими дарами.

На виливання хитливого антихристового переполоху повновладна хуторянка Варвара Вередлива нічого не пошкодувала: лошицю з копитами на церковний вівтар галопом погнала.

— Беріть — милостиво дарую. Визволяйте! Тіло спасайте, душу очищайте!

В'їхати рижкою кобилою в правовірне чистилище великодушню доручила Василькові:

— Барвисту попону накинь, квіти в гриву вплети — і гайда! Катай!

— Куди — в церкву?

— Шелепа! У яку там церкву. Листа візьми, сідай верхом і з листом до отця Івана у вічний дар лошицю відведи. На словах передай: «Отче! Від покірної сестриці привів блудливу лошицю!» Зрозумів?

— Чого ж не зрозуміти — покірливу лошицю від блудливої сестриці.

— Пентюх ти, пентюх! Тетеря глуха! Слухай, дурна твоя голова. Слухай та бгай: покора це — ласка. Тепло-та, чемність... А блудна — гайно, значить, шельмувата... Розшолопав?

Узявши з місця навскач, Вася помчався скільки духу з двору, гаразд не збагнувши складної лексикологічної науки, хто ж насправді шельма: нечемна лошиця чи чемна сестриця.

Доскочивши попівської садиби, хлопець помітив — у батюшки гості. Коло повітки, впряжена парою гнідих, стояла розмальована бричка. Біля брички ремігав бичок-третячок.

Пастирі церкви нічого не цуралися: у своє лоно приймали і биків-третяків.

ЯНГОЛИЧКИ НЕ МАЮТЬ НІ ПУПКА, НІ ПУШКА...

По гнідих ситих конях Вася здогадався: у попа гостює Сидір Ладур. Сусідній когут-жмут.

Розпитавши, чого й з чим, покоївка Килина доповіла:

— Отче! До вас кобила...

Отець Іван широчезним рукавом війнув — одчепися! Мовляв, сама бачиш, снідаємо.

Пишний стіл сервірували по-апостольському. Стіл од краю до краю був рясно усланий і їстівним, і водяним... На чистій скатерті красувалися кетова ікра, сардини, мандарини, коньяк, мадера, шампанське...

Ладур щедро розкошелювався. Усім гаманам повідкривав щелепи: кричіть — рятуйте!

— Приборкайте, отче, чвари лукавого і за одним рипом ледачих батраків полякайте святим кропилом.

Хутірського багатія-чухрая духівник слухав уважно: ковтками коньячок ковтав, виделкою солоненькі сардинки інтелігентно пхав і, випиваючи й уминаючи, співчутливо головою хитав:

— Ай-яй-яй!.. Бісова-пребісова личина. У таких випадках слід читати: «Господи! Чи чуєш мене, раба божого?..»

— Слухайте, батюшко, яка ж чудасія! Самі знаєте, удосвіта всі горобці у стрісі сидять. А тут — горобць! По віконницях скакає і гукає: «Черевом до Ісуса припадаєш? Не припадай, не поможе Ісус! Усе рівно будеш у казані горіти!» Щоб ти, думаю, само в горшку скипіло!

Молодого ієрея не лякали сквернословні горобці. Він спокійненько ароматне винце сотав, спокійненько і добірними стравами заїдав.

Раб господній Сидір Ладур і собі з переляку зівка не давав: повними стаканами перехилляв. Хилив і тужив — захиталася під ногами загарбана земля. Тугу хазяйську викладав:

— Мої батраки — пальця в рот не клади. Бузувіри! Йй-бо, острожники! Оце до мене заїжджав земський з козаками. Строгість паганяли. Звісно, кой-кого пострахали, а кой-кому, звиняйте, штани скидали і добренько настьобали. Хай слухають, я ж хазяїн! Угостив я земського, і сам не відстав, добренько пригостився. Просипаюся уранці, глипнув — чортяче видіння — льоха рядом лежить. Звечора жінка лягала, а тепер дивлюся, прости господи, що скажеш, якась неоковирна харя на мене позирає. Підняв завіску на вікні глянути, чи світає, а кляте гороб'я уже сидить, питає: «А ти чого своє хрюкало виставив? Напився людського поту?» Йй-богу, якась сатанюка біля добрих християн хвостом крутить!

Отець Іван викінчив духовну семінарію. Архаїчно біблейська нудота — бисть та несть — не лізла тоді йому

в голову. Молодість брала своє. Кликала до живого, до людського. Уподобавши серцем чорнявеньку єпархіалку, в парі любувалися, милувалися. Казали, шептали: «Найвище — людський розум. Химерні небеса, відьмацькі болота — вигадка малохольних».

Ніщо скарбезне їх не розлучало. Ні тошнотворні тропарі, ні келійні вихователі-сухарі. Бувало, застукає в куточку келійний сухар та: «Рано, рано ви, матушко, почали спиною стіни обтирати! А ти хам! Під святою іконою дівицю обіймаєш, розпусно пригортаєш! Тобі, митарю, нуль! Нуль і карцер!»

Та й що — зігнали в кутку, збіглися в садку. В саду ще тепліше юну подругу пригортав, іще ніжніше впевняв:

— Не бійся, моя ластівко! То — богомаз слюнявий!

Під впливом її брата, однокурсника семінариста Петра Лозового, на лекції «Як Ісус Христос нагодував п'ятьма хлібинами п'ять тисяч голодаючих» демонстративно дуєтом затагли: «Добрий вечір, дівчино! Дай же по-овечеряти...»

Зухвалий вокальний виступ по-різному для обох співців закінчився: Петро Лозовий плюнув і кинув духовно-семінарську містику, пішов у художнє училище. Семінариста ж Івана Куцохвостого, маминого сінка, щільно обступили матушки, тітоньки, кумоньки:

— Ваню! Синочку, схаменися. Упади в ноги ректору, на колінах скорися. Почепи рясу — тобі, дорогенький, вся округа буде носити вечерю.

Ваня трепетливо скорився: упав у ноги, послинив ректорські передки і боготворно перевтілювався, накинувши парчевого кобеняка, цебто ризу священика,— став освяченим брехуном.

Священнодійна житуха й поготів людський розум відняла. Якись, може, й блиснули світлі вогники, і ті чорний сутан загасив.

Уліз у тоги сторожа царства темноти і безсоромно пропагував ганливий міф про існування неіснуючого легіону нечестивої сили.

— Да, да, Сидоре Сидоровичу! Диявол може в любую істоту обернутися. У змія, у гадюку, горобця, грака, їжака, крота, kota, цуценя, жабеня... А найбільше чорт вселяється у жінок.

— Іменно-іменно,— підхопив Ладур.— Ваша правда, отче! У мою жінку вселилося аж два!

А покоївка Килина настирно турбувала:

— Отче! Лошиця ірже, вас коло ганку жде.

Розпаленим снідальникам було не до кобилячих справ. Намочивши язика гіркеньким, вони жваво перейшли до розгляду дражливої біблейської догми — від ко-го діва Марія народила сина божого.

Диспут вів отець Іоанн. Тримаючи замість дароносиці пляшку мадери, промовець сіяв словами, як ото сіють з решета. Доказував: євангельські літописці самі зби-валися з правдивої дороги. Наплутали і переплутали.

Збуджений випитим, отець Іоанн говорив красномовно, гарячково, нібито він у переповненій залі захищав дис-сертацию на кандидата богословських наук.

— Вселенський собор, мій дорогий паломнику, не раз і не два божественну генеалогію розглядав і все-таки до пуття не розібрав. А ми з вами, Сидоре Сидоровичу, спробуємо розібрати.

— Давайте-давайте, отче! Наливайте, почнемо розби-рати, почнемо з усіх боків розглядати. Інтересна істо-рія... Невже діва Марія родила сина не від святого?..

Пригостивши осоловілого слухача міцним коньяком і дихаючи прямо в лице жертвователю, носій слова пра-ведного душевно викладав:

— Зрозумійте! Зрозумійте, які фокуси на світі бува-ють. Сучасні синодальні історики, гортаючи сторінки Но-вого завіту, самі губилися. До їх світлого ума не дохо-дило: скільки на світі тиняється без діла преосвящен-них, і на тобі — якийсь репаний тесляр Іосиф удостоївся ночувати в овечій кошарі з пренепорочною дівою. Сино-дальні історики запитали митрополита Діонісія: «Ваше високопреосвященство! Ви ніколи в якому-небудь сіні з якою-небудь дівою Марією не гралися в тата й мамі? Скажіть — да, і ми на вашу високопреосвященну шию негайно почепимо шановну відзнаку — орден святої Ан-ни!»

Владика церкви заплакав, утік і заховався в самотній келії Києво-Печерської лаври. Цілий місяць на курячій дітці сидів і ревів: «Чада мої! Аз речу, помисли есть... Саном достоїн... Стар я, немощний я...»

— Ви, Сидоре, істинний християнин, ви мене повинні підтримати. Я з істориками святого синоду цілком зго-ден: богородиця не могла родити дитину від тесляра

Іосифа. Це — афера! Щоб очернити святу, православну, соборну церкву, безвірні язики плетуть казна-що. Питають: «Тесляр Іосиф ночував з дівою Марією в кошарі? Ночував. Тесляр Іосиф уміє дошки стругати? Уміє. Значить,— говорять,— він вистругав і щось суше на землі. Таке, що рученятами махає, ніжками підкидає і по-дитячому благає: «Мамо! Пись-пись...»

Ладур, переварюючи божеське мливо, важко сопів, але, для годиться, раз по раз уставляв слово, хоч воно і розбігалось з контекстом промови:

— Раз тесляр, то конешно... Він же, мабуть, і колеса мвів робити...

Отець Іван, узявши словотворчого розгону, гнав по прямиї, без зупинок на репліки:

— Хай вам, Сидоре Сидоровичу, як поборнику віри православної стане відомо, що автори евангелія, упорядчики Ветхого і Нового завіту, церковноєпархіальні рецензенти і іже я з ними селянські, натурально мужицькі вислови рішуче відкидаємо. Младенець божий ні на письмі, ні усно не стане нявкати: «Мамо, пісі...», «Мамо, каки!..» Це — богомерзко! Це — раз, по-друге, у вавілонську епоху теслярі, ковалі, молотобійці не сміли зачіпати непорочних і пренепорочних дів ні в кошарі, ні в загороді, ні у вишневому садку, ні в оливковому гаю.

Сидір Ладур очима лупав і слухав, а проповідник нової теорії невтомно глушив:

— На святійшій повітовій конгрегації отці церкви два тижні розбивали камінь преткновення: що вище — дух чи матерія? Матеріалісти химородно доказували: «Інокіні, монахині, янголиці,— кажуть,— суть звичайні людські істоти». Повітова конгрегація відкинула цю недостойну тезу, натомість звеличила високодостойну апостольську антитезу — дух вище! Янголиці ніякої матерії не носять! Янголички не мають ні пупка, ні пушка.

Референт зробив паузу. Передихнув, щоб сполоснути пересохле горло. Прополоскавши, закінчив урочисто:

— Сидоре Сидоровичу! Ви сіль землі! Ви своїми кишенями воздвигаєте храми божі! Будьмо непохитні у вірі Христовій! Рясненькс покропимо нашу спільну думку. Утвердимо — в овечих яслах божу дитину сотворив божий чоловік!

— Згоден... Згоден з вами, батюшко! Це діло обтяпав архангел Гаврило. Сказав бог: «Гаврюшо! Лети і сотвори!» А йому що, чоловік при здоров'ї...

— Сидоре Сидоровичу! Вірте пастирю своєму — не архангел! Речу — дух святий! Проліз крізь двері і воплотився...

— Дак я хіба проти? А ось моя баба не вірить. Каже — дух святий біля дверей стояв, а воплощав якийсь Галілей...

— Голубчику! Внемліть... Внемліть... Дух святий був в образі мужчини. Вроді вас або мене. Це — алегорія!

— А-а-а... алегорія? Та може... Приголуб її, підкинь пудик жита, так вона вам і два младенця приведе.

Реставратори чистоти християнської довгенько пекучу дилему вирішували — як від кляузників уберегти світлий лик діви Марії. Бучніше овіяти славою її мученицьке життя й з авторитетним іменем цариці небесної вчинити хваткий наступ: хрестом і мечем рушити на невіруючу голоту бідну. Хай на хазяйські землі злочинці не зазіхають. Хай бога за петельки не хапають.

У той час, коли точилася бурхлива дискусія — бурлакам зігнемо поперека чи бурлаки патріархам зламають хребта, — на ганку ішла миролюбна розмова.

Красива, молода і дужа покоївка Килина, дівчина-геркулес, ласкаво Василька солодошами пригощала і без хитрощів оповідала про звабні підступи лестивих поклонниць отця Івана:

— Твою господарку я ще в клуні пізнала — шелихвістка! Матушки ж оце вдома нема, у лікарні лежить другий місяць. Дак вона проноухала і манівцями, манівцями прителіпалася вечорком. Дивлюся, стоїть тумба рознаряжена, розмазана. Жде з вечірні отця Іоанна. Груди випинає, очима моргає, боками сюди та туди хитає. «Ви до кого?» — питаю. А вона: «Отця Івана дожидаю. Хай благословить...» Так я її отут на ганку як схопила за коси. Як почала по спині шанувати... «Геть звідціля, лахудра! — кричу. — Нема тобі божого благословення! Хай тебе чорти в болоті благословляють!»

Васю! Хлопчику! Ти хазяйці нічого оцього не передавай, а на твою паніматку всі люди пальцем тикають. Кажуть — вертлива скудниця, безсоромна блудниця!

Василько Черпак хотів докладніше розпитати кмітливо Килину: яка різниця між блудливою і соромливою. Намагався і застиг: на ганок вийшов батюшка.

Вочевидь, батюшці кудись приспичило, бо він вискочив ув одній сорочці і в штанях. Поспішно біг і, незважаючи на обстановку — єсть хто чи нема, — негайно приступив

виконувати те просте, людське, про яке жартома говорять — після чого перейшли до біжучих справ...

Василько онімів — святий отець у штанях! І боже ж ти мій! Хороший пахтливий любисток звичайнісіньким людським поливалом поливає.

Зваживши — чужий хлопець рядом сидить — покоївка Килина делікатно попередила:

— Отче! Куди ви хлюпаєте? Там же квіти!

Предосторога не спинила отця Івана. Він стійко освіжав квіти божою росою, перемішаною з грішною мадерою.

Виливши зайвину, жрець бога Бахуса аж тоді помітив — хлоп'як. Той самий, Вася Черпак.

— Отроче! Ти чо... чого по... потрапив у... у о... оцю обитель?

— З рижою кобилою потрапив. Господарка вам навіть лошицю подарувала! — одним духом одрапортував хлопець.

— По... по... подарувала ри... рижу ло... лошицю...

Зібравшись із силою, виразніше гукнув:

— Килино! Заводь подаяніє у повітку, а ти, хлопче, гайда за мною.

У хаті Василькові одразу вдарив у ніс кисло-аміаковий запах. П'яненний когутяка мертво хропів, звалившись грудьми на стіл. Лизав ото, лизав і нализався по заповіді: «Пий, дондеже не стане мокро в одежах твоїх».

Не захотів степовий, хутірський Батий утруднювати себе зайвою ходьбою на ганок і всю водяну навантагу прожогом спустив у юхтові чоботи.

— Свинтус! — показуючи на Ладура, вимовив отець Іоанн. — Жлукто! Нажлуктався і сопе! Плюнь йому в пику. Плюнь і випий за щедрі дари!..

Духовна особа налила юному парафіянинові вина. Василько завагався — зроду ж не пив.

— Причащайся! Пастир тобі підносить!

Хопець і туди і сюди — пити чи не пити.

— Грішне ти дитя! Не вагайся, його ж і монахи приємлюють. Перехрестися, прошепчи: «Господи, допоможи!» — і хили. Дуй!

Що ж поробиш — наставник духовний дає. Василько вихилив. Зачхався, закашлявся, сльози з очей побігли.

— О-о!.. Терпи, терпи... Яко же і ми, духовні отці, терпимо. Вихилив, закуси! Закуси і ось цю стоеросову дубину додому відвези.

Утрюх — Василь, Килина і піп — поволокли степового жмута і вмостили на бричці головою поверх заднього сидіння.

— Вези! — благословив отець Іван. — Вези сопливого, жадливого. Сам усе шампанське висмоктав...

Од'їхавши з півкілометра, розмлоений спекою Сидір Ладур почав векати. Почав рясно полоскати дорожню колію шампанським...

Не дожджаючи слободи Мандрики, зустрічні богомольці запитали:

— Хлопче! Куди буде дорога до пресвятого отця Івана?

Вася батогом махонув і гукнув:

— Ідїть, люди добрі, прямо по шампанському.

ЧОГО МОЇ ШТАНИ МОКРІ?

Степи квітучі, степи родючі. Рідні українські степи. Яка вас тільки набігла орда не плюндрувала, копитами не топтала?..

Плюндрували вас і шляхетські католики, топтали вас і правовірні магометани.

Сини твої, хлібороби прості, хлібороби трудові, кохали тебе, степе широкий, пестували тебе, степе неозорий. Рясним потом ріллю твою поливали, хлібом насущним людство годували, а лицарі агресивної чуми, тюками-гуками папи римського і тата аллаха, синів твоїх вірних дико на стовпах розпинали й люто в невольницьких галерах мордували.

Ниво незборена, ниво нескорена, ти — великий німий свідок. Ти знала і радість визвольчу. Ти бачила, як, випроставши спину свою трудову, мужні хлібороби давали гарячого духопелу і невисному панству, і ненавидному ханству.

Колоситися б тобі, ниво, вільними хлібами, золотавими пшеницями, житами, та на твою волю сів новий хан, новий пан. Сів підступний, лукавий глитай.

Ось він на бричці хилитається, носом клює і надривно консервованими сардинами на задні колеса блює.

Коні що — везуть. Везуть і того, хто на передніх колесах сидить, поганяє і веселенької співає. Тягнуть і того, хто нудно на спиці ригає.

Митець пензля змалював би так: гніді коні поволеньки ногами перебирали. Таратайка потихеньку скрипіла, рипіла, хлоп'як Василь Черпак злегенька коників підганяв, а ненаситний Сидір Ладур у тяжких стражданнях — бекаючи і мекаючи, — божественний сніданок назад повертав.

Поминувши слободу Мандрики, а саме в довгій балці, Ладур уявив себе плавцем на хвилях світового потопу. Марилося — райські херувими голого витягають з глибокого морського дна. Не дають бурхливій воді проковтнути хутірського когута.

Витягли, цілують, милують і славословлять:

— Сидоре Сидоровичу! Ви — пуп землі! Бачите оці сухі гори і оці мокрі доли. Просушимо низину, будуть ваші і високі гори, і низенькі доли. Лягайте черевом на гори і на доли. Панствуйте!

Уявивши себе мосьпаном природи, Сидір Ладур забелькотав до хлопця:

— Слухай, ти мої свині врятував? Гляди, не дай боже, моя худоба потонула, дак я з тебе дві шкури спустю. Я не подивлюся, що ти архістратиг! Я — хазяїн! Да, я!.. Схочу, я тебе зажену туди, куди Макар телят не ганяв. Хіба ти не знаєш? Ні, не знаєш?.. Ота вся шантрапа — земські, станові, урядники, стражники — всі в моїх руках. Скажу: «Бий!» І будуть бити. А не стануть бити, сам наб'ю. Так наб'ю, так папечу, що твоя херувимська задниця на все небо зачервоніє.

Окинувши п'яненькими очима коней, плів далі:

— Коні цілі... Да, цілі-ціленькі... Коні виринули... А свині? Тебе, босяка небесного, питаю — де мої свині?

Підняв голову, глянув на подерту сорочку Василька і знову почав теревені городити:

— Еге-ге!.. Ти й справді босило! Говори, розпусна твоя душа, де воли? Я за пару волів сто душ ваших потоплю. Харцизи ви крилаті! У вас одні крила, а я — о!.. У мене садки, ставки, воли, бики... Я ваш бог! Схочу, крила обламаю. Захочу — ребра пощитаю...

У затуманеній голові марення дивне плигало:

— А ти, янголичко, чого моргаєш? Чого до янгола тулишся? У його, дурненька, одне голе пузо. А в Сидора — здір, смалець!.. Кривишся?.. Губи копилиш? Не хочеш смальцю, меду дам. Йй-бо, дам. Приходь вечорком на пасіку. Тільки ні-ні... Щоб моя стара не проноухала. Моя стара — відьма з хвостом...

Віз нісенітницю, віз і враз спохватився:

— А чого я мокрий? Га? Хто мене посмів обмочити? Га? Кажі, відповідай — чого мої штани мокрі-мокрі-сінькі?

Піднявся і грізно шарпонував хлопця:

— Ти глухий, чи що? Говори — чого? А то я тебе зімну, розірву, роздавлюю...

Хлоп'як Василько Черпак зніяковіло, але чесно, правдиво виклав:

— Дядьку! Вибачайте, ви на святій проповіді щиро хрестилися, щиро молилися й щиро освячену росу по штанях у чоботи пускали...

— Вірно, вірно... Люблю правду... Помню, все пригадую... Матір божа у сяйві літала, а отець Іоанн біля пляшок ходив і кадиллом кадив.

Ладур намагався у бричці прийняти молитовну позу. Спинався, рачкував і, не досягнувши молитовного благоліпства, з безсилля заридав:

— З ким я поділюся? Кому я повідаю святе діло? Кому? Тобі, дуралею, чи що?

Ковтаючи сльози, почав гукати на весь степ:

— Тягніть сюди отця-попа! Швидше давайте церковного батю, то я буду кричати — кар-рав-вул! Слухайте, слухайте! Мені, Сидору Ладурі, чудотворне откровення було. Сам архангел Гаврило явився. Підійшов, похлопав по спині і каже: «Ти — хазяїн! Я тобі дозволю в раю согрішити... Гріши, раб божий, у лопухи!..»

Одкривши чудесне ангельське видіння, Ладур чувалом бухнувся на сидіння і, будучи по саму зав'язку переважаний їстівними делікатесами, нарівні з гнідими свіже степове повітря псував і душеспасенні псалми співав: «Помилуй мя, боже... Помилуй, по велиці твоїй...»

Не доїжджаючи містка, перекинутого через річку Ворсклу, Ладур зачинив рота. Молебствіє переключив у ніздрі: засопів і захопив на всі заставки.

На мосту бричку спинили військові. Це був сторожовий роз'їзд карної кінної військової частини.

Полтавські земельні магнати просили і таки випросили височайшого: «Рятуй! Солдатиків, батеньку, приганяй. Вірних слуг захищай!»

На телеграфі хтось переплутав і вийшло: «вірних сук захищай!» Цар Микола Другий власноручно накреслив:

«Повеліваємо: послати кавалерію при шаблях. Хай вірнопіддані не скавучать».

Першим до брички підскачив корнет Сахновський — випещене панське щеня. Ударивши Василька по лиці лайковою рукавичкою, гаркаво запитав:

— Кого везеш? Що за гакло лежить?

Другим помахом цьвохнув Ладура:

— Могду підніми, агітатор!

Пришитий до брички млосою дрімотою, Ладур і оком не повів: мертво хропів.

Мамінька корнета, уроджена пані Потоцька, синочка з дитинства напихала дворянською блекотою: «Ти — голуба кров! Твої слуги — твої раби! Вони тебе, цяцінько, обмиють, одягнуть, нагодують і під ручечки на горщика посадять. Сиди, дитятко, на горщику, каверзуй, вередуй. Колупайся в носі і вчися командувати — алжур три хрести. Принеси, віднеси! Подай, прийми! Ти, золотко, сама зверхність. Лупцюй підлеглих по губах і зубах. То — чорна кістка!»

Решта суспільнознавчих дисциплін так само викладалася в аналогічній стислій хрестоматії. Світом керують два ідоли: на небі — бог, на землі — цар. Бозю в ренці цілуй, царя чмокай, куди ясний круль звелить указати. Звелить — отуди, дитя мое любе, нагнися й з гонором до крулівського — отуди — губенята свої притули. Бо то естем не просто врона, а крук, — цо на глове злота крона!

Нянькували Жору, пестували Жору — виріс будяковий стовбур. Стовбатуму приліпили погони офіцера.

Перед походом на бунтівні полтавські степи корнет Георгій Сахновський прослухав цикл лекцій, в основу яких лягли неухильні інструктивні вказівки по боротьбі з лиходійними експропріаторами.

Із ста сорока параграфів Жора убгав лише ті пункти, що найбільше припали до його пестливої породи. Слухав і до блокнота нотував улюблені параграфи розбишацтва і хижацтва, які й складали його духовну альфу й омегу.

П а р а г р а ф Ж. (Боротьба з підозрілими жінками). Стрівши на дорозі чи в степових просторах курсистку, вчительку, медичку, з власної ініціативи негайно спиняйте і персонально на місці затримки уважливо обмацайте. В разі спіймана почне брикатися і репетувати — гвалт! — вищеназвану живу істоту, не вагаючись, коректно затягуйте в хаші і там, не дозволяючи нижчим чинам спостерігати, продовжуйте ретельніше досліджувати: чи

не видрукувано на зворотній стороні бюстгальтера противнющих бунтівних закликів.

І надалі, за всяких обставин, настійно радимо: у затриманій чи в затриманого старанно обшукайте усі місця людської будови, бо сам бог не знає, куди можна приткнути ворожо бунтівні відозви.

П а р а г р а ф Н. (Ніяких потурань, уловив — бий прямо у вухо). Надибавши на шляху чи в районі розташування іномовного, іноплемінного, інаковіруючого, інакомислячого, тактовно зупиняйте, тактовно обшукуйте і, не знайшовши обурливих прокламацій, не дозволені з нашого погляду речі чемно конфіскуйте і чемно дайте спійманому по морді. Хто ж спробує огризатися, протестувати і зачне вимагати якихось правових законів, жодному крикуну не потурайте. Іменем закону туліть кулака до вуха. Глушіть послідовно: спочатку присмаліть у праве, згодом — у ліве. Хай у негідника в обох вухах промовисто задзвенить тверде імператорське законодавство.

П а р а г р а ф Х. (Хапайте і петлю накидайте). Забачивши робітника на селі, тим більше вкупі з селянином, не церемоньтеся — хапайте. Викликають вони підозру чи не викликають, без всякого хватайте і, не зволікаючи часу, віддавайте до військово-польового суду.

Викладач, низьке товсте опудало, навшпиньки ставав, слину глитав, намагаючись якомога виразніше донести слухачам дух людоненависного параграфа:

— Ви слуги государя! Виконуючи волю монарха, повинні на сіру масу накидатися уссурійським тигром. Ніякого потурання, ніякого жалю! Наш девіз — кара! Карайте і карайте! Нікого не милуйте! Усіх стьобайте: хто брав, хто крав, хто повставав і хто зловредну смуту сіяв і розсівав. Паплюжив у формі шкідливих приказок: «Царські міністри — продажні брехуни, а імператриця-цариця — прусська шлюндровиця...» І тому інше і тому подібне словотворче свинство, вроді того, що ми з вами, панове, царева псарня!

Слинявий лектор радив:

— Інтуїтивно бунтарів шукайте і нюхайте. З досвіду говорю: виверти бунтівної черні — бездонна морська глибина. Живий вам приклад: по Невському проспекту іде робітник-путіловець. Іде і в руках святе євангеліє несе. Ми спинили, копнули і нюхнули: євангеліє, та не те. Усередині золотавими словами вигравірувано: «О люди, люди, небораки, нашо здалися вам царі!»

Лекції хрипливим голосом читав чорносотенний шизофренік:

— Шановні панове! Вам і невтямки, які оці пройди підпільні обструкціоністи. Я свою кар'єру починав у ловлі замаскованих курсисток. О панове, які вони розприхитрюючі каналиї. Напне машкару скорботної служниці божої, спробуй розкуси? Одна монашка — ви тільки уявіть собі! — черниця святішого єзуїтського ордену, а такі колінця, сучка, витинала, я вам дам! Смуглява, з поволокою, сія монахиня з офіцерами лейб-гвардії Преображенського полку з побожним виглядом цілий рік шурн-мури водила. Танцювала, задочком і передочком хвацько підкидала і на виду двірцевого почту одверто пропагувала: католики — цяця, православні — паця. О, яка підла фокусниця!

Захисник чистоти православія розповів і про значно уразливий провал:

— Сидимо ми в ресторані «Богема». Мій колега по спільній роботі, штабс-ротмістр Віллі, штовх мене у бік — послухай, керя! Слухаємо... Да! Баламутка! Рядом за столиком сидить елегантне дівчисько і різну мерзоту паяткає. Лоботрясам у білосніжних манжетах непристойні вигадки торочить. Ох, і гадюка! На родака з царєвого коліна плювала.

Снуючи мереживо лайливої тканини і вплітаючи такі словечка, як «балда», «вонюча свиня», «гермафродит», «гомосексуаліст», хриплий лектор дозволяв аудиторії непримусово сидіти. Коли ж доходило, що в гомосексуальних оргіях участь брали й особи царської родини, він завжди наказував: прошу встати!

Такого шанувального порядку хрипун суворо додержувався і на даній морально-етичній розмові.

— Якось ми чуємо: молода торохтлива панночка-курсистка голосенько плете брудне. Говорить... Прошу, панове, встати! «Їх височество,— говорить,— великий князь Михайло — розпусник!» Прошу сідати. «Розпусно,— говорить,— нахватав різних бардельних прикрас — от і до. Я,— каже,— з інтимних джерел точно знаю, що придворний лейб-медик потаємно кастрував князя. Сама,— каже,— нищечком чула, як лейб-медик, учинивши хірургічну операцію, просив князя не хилити носа. Лейб-медик навівав оптимістичне». Прошу, панове, встати! «Ваше величество! — конфіденційно упевняв.— Сучасна медицина — всемогутня. Я вам можу приточити, які ваша ми-

лість побажає. Волієте — приліплю козячі, побажає ваша екселенція — пришию осялячі». Прошу сідати! «Великий князь,— молода крутихвістка,— і питає хірурга: «Як прищеплення тваринних секретійних залоз позначиться на моїх розумових здібностях. Чи не стану я, не допусти боже, на офіціальних височайших прийомах ревіти ішаком?» «Медик,— плела далі цокотлива,— науковими аналізами переконував князя страхітливо не падати в паніку». Прошу, панове, встати! «Ваше височество!— доказував медик.— Між царями, королями і ішаками конструктивної різниці нема ніякої. Що ті, що другі діють по законах, науково відкритих ученим Дарвіном. По цій науковій теорії короновані особи, перш ніж сісти на трон, лазили мавпами, вили шакалами, ревіли ослами, нявкали і голосно гавкали». Прошу сідати!

«Ах ти,— думаємо,— інтелігентна баламутниця! На їх високу світлість зухвалі вигадки верзеш?» Рішаємо — хай сажневий Віллі враз підійде і раптово схопить за коси знахабнілу інсургентку. Такі номери у нас називалися — пустити по сліду кобеля...

Та наша служба в цей раз прикро помилилася. Віллі засипався: розмовницею виявилася велика княгиня Ольга, а лоботряси — акредитовані німецькі дипломати.

Наостанку лектор напутливо указав на деякі можливі вірогідні несподіванки, що з ними доведеться зіткнутися в глухих полтавських степах.

Бунтарі — змії многоголові! Експропріатори діють найдивовижнішими формами камуфляжу. Корчать із себе блюзнірів, монахів, комедіантів, комерсантів... Прикидаються глухими, сліпими, німими, п'яненними чопами... Наповняють сорочки, штани, чоботи різкими хімікаліями. Не підійти. Але це — омана! Саме в халявах і транспортують пагубну пісню: «Шалійте, скажені кати!..»

Пам'ятаючи нудотно-казармені настанови вищого рангом, корнет Сахновський упритул почав нюхати смердючого Ладура. Не гребуючи дворянським походженням, він у кожную проріху застромляв своє випещене нюхало.

Мисль — з першого наїзду зцапав те, що положено по височайшій секретній інструкції,— корнета привела в теляче захоплення: «Ага! Ось які ви хитломолді!»

Пильне, дбайне вивчення всіх обставин розвівало будь-який сумнів: у розбухлих штанах явно приховані свавільні пасквілі.

Усе говорило «за»: хлопець босий, комедійно одягнений у рване полотняне шмаття, а головний призвідник анархії — комерційне пузо — вигадливо лежить п'янений, як чіп.

«Конешно, тонка степова конспірація!»

Вдоволений ловецькими успіхами, весело гарцюючи на коні, корнет подав команду: хлопця негайно полонити, а хитро замаскованого Ладура силоміць перевернути голічерева. Одну шаблю приставити до черева, другу до горла, третьою раз у раз махати перед очима. Хай огидна його пика докладно виказує, де він дістав нелегальні директиви, що оружно закликають повсюди звалити дворянсько-глитайський лад.

Лиха біда спіткала молодого батрака Василька Черпака. Над його русою головою звисла грозова хмара.

Стояв засмучений, стояв зле скручений. А ген-ген по широтах степових гойдливо колосилися хліба, бадьоро підпадьомкали перепели, голосно виспівуючи: будем жити... будем жити...

СПЕРЕДУ ХРЕСТА, ІЗЗАДУ — НАГАЯ.

Розкопуючи придворні архіви, дослідники історії усяке находили, найшли й таке: зачувши протести робітничих демонстрацій — не дозволимо з голодного селянства знущатися, — вінценосний деспот, вилупивши лякливі очі, упав у шалений переполох.

Лулав, лулав баньками і прямо з короною на голові прожогом дременув у затишний двірцевий ватер-клозет.

Царственно осідлавши модернізовану ополонку, він у білій гарячці підписав такого ганебного рескрипта, од якого на всю країну повіяло задушними вітрами середньовіччя.

Рескрипт починався — давити і кінчався — душити.

Милостію божою коронований тиран повелівав: поспіль облагодіяти селянську бідноту. Нікого не минати, всіх обдарувати. Одним — петлю, другим — тюрму, третім — загальне умиротворення. Спереду тулити хреста, іззаду — нагая...

Ушанувати вірнопідданих вказаною милостивою увагою на слободи, села і хутори полетіли звичайні і надзвичайні карні колегії, комісії, експедиції.

Одна із особливо чорно-попілчастих експедицій оце і гасала по степах полтавських...

Очоловав її представник стовпового дворянства, полковник Святополк-Мірський Гліб Юсафович.

Скомандувавши: «По конях!» — полковник Святополк-Мірський навіть рідним не викрив своєї сокровенної таємниці. Він сам із собою не одну ніч солодко мріяв... Марив: войовничим запалом в один мах повалю якихось там нікчемних бунтариків... А поваливши, його, ще молоджавого полковника, в царських чертогах привітають в ореолі переможця і під величаво-урочисті звуки золотавих фанфар оголосять:

— Пане полковнику! Ви гідно нескорені степи копитами топтали й царську петлю на бунтівну шию вміло накидали! Алярм!.. Жалуємо вас чином — ваше превосходительство!..

Марив і снів катівним. Бойове марище — скорю й покорю — ще в юності проникло в стовпово-дворянську душу.

Палкий прихильник авторитарного режиму — диктатури особи — Святополк-Мірський беззастережно обоженював культ монарха. Несхитно вірив: абсолютна монархія і є та державна система, яка, опромінена світлом християнського віронавчання, віками правувала народами, і який же сміливець одважиться кинутися на ту, як бог свят, істину: влада царя божественна, непорушна і ніким незамінима.

Сі канони Глібу прищеплювали з дитинства. Він ними дихав, ними й видихав.

Але ще гостріше, ще міцніше його душу полонило євангельсько-апостольське чаклунство.

Святобожний батенько Юсаф з юних років рідного сина засупонював у біблейського хомути.

— Сину мій, ти красень офіцер! Ти кавалергардська квітка! Ти кров з молоком, і тебе, звісно, вабить пестлива жіноча ласка... Але, голубчику мій, пам'ятай основне: бог незримо слідкує за твоїми вчинками. Невидимо споглядає, кого ти тепло пригортаєш, а кого й гидливо відпихаєш. Слухай батьківську настанову: у кожному випадкові згадуй того, хто над тобою вгорі витає. Шануй небесне божество: уподобав блудницю — молися, розподобав — хрестися... Перехрестився, не лови гав. Хватай другу маруду: дурочок на твій вік хватить. Амінь!

На довгому військовому шляху Гліб Йосафович сумлінно дотримувався батьківського завіту. Не минав припадних хаток, які рясно світилися в імперії під сузір'ям жіночих втіх, вина і червоного ліхтаря*. У веселій хатинці він бадьоро гасав, обране дівчисько тепленько до грудей пригортав, але боженьки і в солодких обіймах не забував. До і після триперсно хреста клав. Клав і шептав: «Пронеси, господи! Не нагороди, господи!»

Хватаючи успішно по службі чин за чином, Гліб Йосафович, збризкавши гіркенським зелієм нову золотопогонну зірку, стрімко мчав до служниць бога Вакха. Біг хвальну нагороду вивершити дівочими пестошами. А рано-вранці занепокоений — чи не схопив ще якусь додаткову відзнаку,— гукнувши рідним: «На ранкову молитву стаю!» — ішов у домашню сіяючу божницю і там, благально ставши перед образом братів мучеників Бориса і Гліба, тер і мняв те місце, на якому в першу чергу могла окошитися бурхлива нічна гульба.

Увінчаний рангом полковника, Святополк-Мірський згаданих преподобників ніде і ніколи не забував: усюди дорогі личка Бориса і Гліба чоломкав і шанував.

Викарбовані у нагрудному сріблястому медальйоні угодники в мандрах, у походах завжди слугували йому самим надійним, самим захисливим талісманом від причепливої гонорії.

Здіймав із шиї маленький образок, цілував його і ніжно-ніжно промовляв: «Спасибі, братці! Не підвели...»

Бешкетливі молоді офіцери, вловивши богомільну струнку вищого командира, усякий гармидер, пиятику, довготривале вештання у дамських будуарах хитро прикривали вигадливою оманю — боролися во ім'я правди Христової.

На західному кордоні в засекреченій дислокації стався вибрик набагато дивніший і значно чудніший: крізь землю провалився цілий ескадрон. Сюди — нема! Туди — нема!

Згодом виявилось просте і не складне: у вечірній пільмі ескадрон, втративши орієнтацію, зліз з коней і пішим ходом забрів у жіночий католицький монастир.

Рослих, дужих аполлонів у портупелях, що вирвалися із лабет аскетичної казарменої муштри, радо зустріли

---

* Червоні ліхтарі розвішували при вході у будинок розпусти.

юні цнотливі послушниці пресвятого пансіонату Ченстоховської богородиці діви Марії.

Схизматики в ютових чоботах виявилися на висоті: ворожа єзуїтська твердиня захиталася. Вечірній римокатолицькій Ave Maria до самого ранку заціпило уста. У монастирських густих бересткових галях малиновим дзвоном переможно задзвеніла істинно православна симфонія кавалерійських шпор.

Красива, гожа мати наставниця, доставши з рук самого кардинала престольний сан ігумені, з презирством відкинула ганебний акт: портативно складати унію під вогкими монастирськими лопухами. Тактовна, коректна ігуменя запросила свого обранця в окрему, комфортабельно обставлену келію. Накинувши клямку й повернувши пречисту матку боску лицем до стіни, вона з райською утіхою зволила уподобаному відтворити ідилію древньої епохи Адама і Єви.

Уніатська угода в благочестивій обителі на паритетних началах невтомно підписувалася три доби.

В штабі стався переполох — куди зник ескадрон! Тамницю пропажі викрила депеша біскупа.

— Що то бендзе?— волав біскуп.— Прошем бардзо спинити незвичну пластунську какофонію...

Командир другого ескадрону — поручик Граббе, дипломат, лестун і ловкий брехун, любовні події в монастирі зумів обернути в такі тони, які найбільше пасували душевним помислам полковника Святополка-Мірського. Упевняв на рапорті — депеша біскупа оманлива.

— Ваше високоблагородіє! — виструнчено доповідав поручик Граббе.— Маю честь вам доложити, що то була не просто пластунська музична какофонія, то було щось вище. То була симфонія перемоги світлого православія над маразмом католицизму.

Святополк-Мірський вдоволено всміхнувся. Усяку перевагу над інаковіруючими він вважав військовою доблестю.

Одкинувши вбік офіціальну нудоту, полковник, усадивши поруч себе поручика, по-панібратському зажадав тонше, виразніше змалювати монастирську катавасію. Детально, по пунктах розрисувати: а) які компоненти найбільше сприяли раптово скорити захисниць могутньої іновіруючої фортеці; б) як себе поводити славні кавалеристи. Зайнявши сторожові пости, чи мужньо вахту тримали: не кашляли, не чхали?

Полковник до того розохотився у запитах, що почав інтимно випитувати: чи юні іновірки, натхнені раптовою атакою, не пред'являли якихось претензій? Часом не ставили заслугуючої уваги вимоги — на такому-то фланзі прорив? Не чулося в темноті проникливого голосу: «Братики во Христі! Ми не охоплені!..»

— Признайтеся, поручику! Чи не виникало у вас отакого прориву, пустоти?

Поручик Граббе в'юном крुтився і хвалькувато доповів:

— Проривів не виникало! Та ж пустота, що в п'ятмі лишалася непоміченою, то її з християнською добротою вчасно заповняли.

— Хто заповняв?— ласкаво перепитав полковник.

— Рапортую! Порожнечу вчасно заповняв полковий наставник, отець Саврадим!— відкарбував поручик Граббе.

Доповідна анотація — молодий офіцер з ходу переміг численну іновіруючу секту — приємно забриніла на душевних струнах полковника Святополка-Мірського. Він встав, поклав руку на праве плече поручика і підкреслено подякував:

— Спасибі, штабс-ротмістре!..

Ухопивши за любосні події черговий офіцерський чин, Граббе свічкою витягнувся, а полковник продовжував:

— Ви краса нашого полку. Ви мене широко втішили. У зіткненні двох духовноворожих сил — православної і католицької — ви з честю ниць повалили супротивну сторону!

Фатальна віра у промисли божі Святополка-Мірського з кожним роком все більше й щільніше утягувала у вир чорного містицизму.

Будучи вже, як ото кажуть, солідною людиною, він до того насмоктався релігійного дурману, що з його нутра почало перти здитинілим блюзнірством.

«ВИШИВАВ І ВИСОКЕ БОГОСЛОВІЄ, Й НИЗЕНЬКЕ СКВЕРНОСЛОВІЄ...»

Перед маршем на українські степи полковник Святополк-Мірський виголосив чотири реферати, в які з однаковою силою промовець уплітав високе богословіє і низеньке сквернословіє.

Першого реферата полковник Святополк-Мірський виголосив під бундючним аспектом «Духовна порожне-ча злочинно-бунтівних сил».

— Панове офіцери!— з пафосом почав викладати.— Ми з вами вступаємо в кипучу смугу священної борні з анархічно-бунтівним розгулом. Обструкціоністи, маніяки, соціалісти злонамірено підбурюють робочих фабрик і заводів повставати на богом освячений трон. Нині підлі анархісти свої злочинні дії перекинули в Малоросію, де, нехтуючи правилами людського благородства, підбурюють селян з вилами люто накидатися на панів дворян і на чесних заможних хуторян.

Спинившись на цьому місці, Святополк-Мірський запалив папіросу «Сільва» і, зробивши дві затажки, углибився в екскурс — хто ж узявся піднімати бунтівні вила і коси:

— Панове! Розбурхана селянська стихія із себе не являє якоїсь компактно організованої сили. Зброя бунтарів-малоросів примітивна: рогачі, кочерги, граблі, коси, вила, голоблі... Мова обмежена: «Соб!..», «Цабе!..», «Куди ти преш?» і «Бодай тобі очі рогом виперло!..» Оце і єсть та дика напівазіатська невгамовно бунтівна нава, яку ми повинні швидко і ефективно втамувати...

Другого реферата полковник узвав «Психологія бунтаря».

— Панове! Доведено: душа малоросіянина набожна, флегматична і угодливо тремтлива. Покладеш голодранця на ослона, одєжину вгору задереш і різочками поганця як стьобнеш! Панове! Негідник ураз оживає! Практика стверджує: після двадцяти ударів — прекрасний фінал. Степовий голопузик приходиться до нормального почуття і з царської ласки розмальовані нагаями тілеса покірливо чуає.

Третім рефератом полковник уводив слухача в історико-філологічні проблеми.

Читаючи третього реферата, Святополк-Мірський глибоко вірив у власне словесне плетиво й переконливо мислив: «Я викладаю тільки і тільки незаперечні істини». Тому референт з особливим пафосом плів:

— Панове! З філології ми знаємо: малороси — не нація і не народ, а всього-на-всього степове хліборобське плем'я, яке першим від греків прийняло одухотворене християнство. Але даруйте, шановні панове! З того історичного початку проскочило довге тисячоліття,

і малороси, скніючи віками в загородах, кошарах, хлівах і дихаючи вонючими кізяками, деформовано переродилися. Мізкові артерії в степовій голові давно повсихали, а дороговкази любосного апостольського вчення через немиті вуха під час оранки на ріллю повипадали.

На такій основі і в отакій концепції Святополк-Мірський сміливо пік і випікав філологічні коржі.

— Панове! Ми світська голуба раса! Усякі ж іншомовні племена єсть не що інше, як закоснілі істоти, на лобі яких сама історія вибила табло — корися! Ори, сій, жни! Нині нам, панове офіцери, височайше звелено: до задубілого селянського племені застосовувати конструктивні заходи. Сяйво Христової віри поганцям зачнемо пропихати не через артерію мізкову, а виключно через дванадцятиперсну кишку.

Четвертий реферат порушував військово-стратегічні і морально-етичні дилеми:

— Панове офіцери! Дислокацію в основних контурах ви одержали. Рекомендую під час маршу нижчим чинам настійно вдмухувати віру в непохитну силу вищого небесного ества. Єсть віра — єсть перемога. Знайте, панове, кінна атака без божественного напуття — ерунда!

— Колеги! Хочу згадати про битву під Мукденом. Чого ми там програли бій? Власне ми те оружне зіткнення не програли, а проакали... А чому? Йй-богу, через зневагу до апостольського мудрого вчення. Ад'ютант полку, мамин син і сукин син, перед неминучою битвою раз у раз топтав стежку до польової вбиральні. Осівши в захисливій огорожі, він по-зрадницькому з часослова листок за листком рвав і мняв...

Зітхнувши і потай осівши себе хрестом, Святополк-Мірський благальним тоном звернувся до присутніх офіцерів:

— Панове! Уклінно вас прошу: в майбутніх сутичках з обструкціоністами й анархістами згубним способом не користуватися. Додеджуйтеся зручного: псалмів і тропарів не туліть до... Ви мене, гадаю, прекрасно розумієте.

Зробив паузу і дав знак:

— Штабс-ротмістре Граббе! Розпорядіться!

Коли кетову ікру і коньячок принесли і всім присутнім офіцерам в елегантні чарочки розлили, Святополк-Мірський грайливо підніс угору красиво вигравірованого келиха, випив і з позицій знавця кінної стрімкої тактики

доказував: успішному військовому нападу сприяють дві найбільш впливові сили — меч і хрест.

Тактична задача, хай вона буде найкраще скомпонована, без хреста нікчемна пустота. Таку задачу візьми і кинь кобилі під хвіст.

— Панове офіцери! Будьте наготові! Завтра вирушаємо!

Гучно вимовлена команда дала право офіцерам одірватися від словесної нудоти, і вони, грайливо видзвонюючи шпорами, мерщій помандрували у ті місця, де можна щедріше і рясніше окропити майбутню далеку дорогу.

Упоений солодощами власних промов, Святополк-Мірський і собі в компанії ловеласа Генріха Граббе покотив у полковому фаєтоні до давно знайомої інтимної точки, де не тільки вихиляють, але й споглядають, як за тюлевою завісою пестливі дівчатка стрункими ноженятами грайливі танці витинають.

ЗА ВІЩО МИ СІРОМАХ Б'ЄМО?

Васю Черпака полонили, ще й зле назад руки скрутили. А довкола в голубій висі птахи бадьоро співали, а на землі хліба густі буяли, степові квітоньки цвіли-розквітали... Немов пророче віщували — людського життя нікому не спинити.

Раптом пташині голоси розірвала торохтлива кавалькада. Здіймаючи куряву, до мосту наближався штаб карної експедиції, що його очолював полковник Святополк-Мірський.

Біля мосту вже товклися волосні і станові крючки. Повертаючись з чергового молебствія, коло перил спинився і протоієрей Никодим.

Отець Никодим, волосні і станові хизуни-лизуни аж на коліна присідали та корнета Сахновського упевняли:

— Ваше благородіє! Помилка... Се вірний-превірний слуга царя-батеньки...

Отець Никодим додатково ще й підгалдикував:

— І ношно, і денно воздає молитви. Благає о ниспосланії вам перемоги...

Корнет Сахновський од станових і волосних причеп відмахнувся, як од докучливих мух, а вздрівши — головна каральна асамблея мчить прямо до мосту,—

крикнувши високим фальцетом: «Папгашу в стогону!» — стрімко підскочив до ландо:

— Ваше високоблагородіє! Геволуціонегів піймав. Гозбишаки в моїх гуках!

Стомлений курною дорогою полковник Святополк-Мірський, повернувши до штабс-ротмістра Граббе своє сонне балакало, звелів:

— Штабс-ротмістре! Розберіться! Од мого імені розсудить — кого і куди.

Ротмістр Граббе ловко стрибнув із ландо і, не дійшовши метрів десять до брички, кисло зморщився: графська пиця заперхалася і закашлялася. Од брички нестерпно повівав смердючий зюйд-вест.

— Чим пахне? — запитав Сахновського.

Корнет Сахновський з глибокою вірою і щирістю відповів:

— Пане штабс-ротмістре! Слово двоцянина, пахне кгамолою.

Побачивши — хвостом завертіла щука із гострішими зубами, — станові й волосні з усіх боків оточили штабс-ротмістра Граббе.

— Ручаємося — хазяїн... Великий хазяїн... Має сади, степи, озера... А ото, — показали на зв'язаного Васю, — то хлоп'я... Дурне... У добрих людей наймитує... Батракує...

Бачачи, що діло трохи кручене, при словах «великий хазяїн» штабс-ротмістр вроді зніяковів і нібито в погляді змінився: вовчий блиск очей перемастив на овечий...

Мінливу ознаку першим помітив старшина Нетесаний. Брязкаючи масивним волосним цепом, угодливо заторохтів:

— Ваша ясність! Ви глянули на Ладура та й подумали — лежить п'яне казна-що. Це не вірно. Це — господар! Це наша сіль землі. Вони з отцем духовним молебствіє о покоренії буптівного супостата справляли і, вибачайте, трохи перебрали... Як воно ж, самі подумайте: за сім святих — шампанське, за Пречисту — мадера, за Миколу-угодника — коньяк...

— Коньяк? — прицмокнувши, радісно вигукнув Граббе.

— Еге ж, коньяк... У хлібосольного Сидора Сидоровича усьо єсть. Поросятина, гусятина, курятина... Яблуне, вишне, слив'янка... А воно з великого достатку людина перекинула стаканчик того та хильнула чарчину

цього... Воно чоловіка й розперло... А хазяїн Сидір Ладур — поштивий. Багатий і гостинний... Завітайте до його господи — не пошкодуєте.

Штабс-ротмістр Граббе одвів убік Нетесаного і запитав:

— Ви хто єсть?

— Старшина... волосний... Глава волості...

— Ага, ясно. Задаю вам два питання. Запитую конфіденційно, чи ми в хутірському закапелку найдемо коньячок Шустова і К^о? І... і... щось таке пікантне... по жіночій лінії...

Старшина Нетесаний по першому запитанню двічі перехрестився, упевнюючи, — високоградусна волога бурхливим струмочком вельмишановним гостям прямо в горлянку потече.

По другому пункту старшина на один хрестик додавив — тричі перехрестився.

Жіноча лінія в оборі Ладура — знадлива й привабна, — старшина лукаво скривив свою волосну пищу:

— Запевняю, не погребують панамі уланами! Подадуть і піднесуть...

— Айн момент! — удоволено вигукнув штабс-ротмістр. — Мене турбує сфера інтимної діяльності його ексцеленції пана полковника. Чи мій високий начальник зможе в хутірській берлозі найти даму серця?

— Ага-га... Розумію, розумію. Дамочку... Єсть така щучечка. Проміжду прочим, дворяночка.

— Айн, цвай! — прицмокнув Граббе. — Їх ясності треба світську, інтелігентну даму.

— Будьте певні. Це вже така світська, така інтелігентна, інтелігентнішої по всій волості не найдете. Йй-бо, така, що ніде й проби ставити. Їх ясність буде задоволена.

— Гаразд! Зараз я докладно доповім його високоблагородію пану полковнику, а ви погукайте отого хлюста.

Василька підвели під грізні очі Генріха Граббе.

— Ти — босячок! Крадеш? — запитав Граббе.

— Ні, не краду і не крав.

— Ожереди в хазяїв палиш?

— Не палив і не палю.

— У кого служиш?

Волосний старшина запобігливо підказав:

— Служить у пані Вередливої... Пишна пані. На морських водах розтовстіла й розпишніла. Її перший чоло-

вік, казали, теж був офіцер-улан. А сама вона роду священного: батько — архідиякон, брат — протодиякон.

— Ти!.. Хлюпак!..— знову штабс-ротмістр зневажливо запитав:— Твою господарку як звати — Варвара?

— Еге ж, Варвара... Варвара Діонисівна...

— Вахмістр! — різким тоном скомандував штабс-ротмістр Граббе.— До мене!

Вахмістр хвацько підскочив:

— Слухаю, ваше благородіє!

— Десять!— наказав Граббе.— Десять палючих!..— І, штрикнувши стеком у Василькові груди, додав:— Оцюму... голопузому... пропечи, щоб аж-аж...

Повертаючись до ландо, кинув попу Никодиму:

— Отче! Причастіть того босячка! Отого... Хай сволоч не мутить світом...

Вахмістр, своєю чергою, звелів кіннотникові — у жито відведи і полосни!

Кіннотник хлопця вів і стиха серцем людським шептав:

— Я буду нагаєм над твоєю спиною махати, а ти давай на все горло репетувати: «Ой дядю! Ой боляче! Ой дядю! Ой голубчику!..»

Так і вчинили, бо в сердечного козака удома такі самі беззахисні дітки були. Двійко, а мо', оце й третє найшлося.

Вивчивши обставини зупинки біля мосту, штабс-ротмістр з почуттям виконаного державного обов'язку доповів полковнику:

— Виявлені палії і бунтарі належно покарані!

Галагтно ускочивши в ландо, нахилився ближче й почав своєму начальнику шептати на вухо:

— Хлібосольний хуторянин... Маєток недалеко. Лежить на бричці нерухомо, на молебствії о благоденствії пересолив... Чесне слово, старшина розповідав: отець духовний о ниспосланії перемоги у господа бога благає, а він, мурло, в штапи валяє...

Полковник сміявся:

— Благає і катає... Ха-ха-ха... Натура воістину хлібосольного поміщика. Що ж далі?

— Просить на хліб-сіль завітати. Вечеря... Конфетті... І елегантне дамське оточення...

Полковник згодливо кивнув, і карна експедиція рушила в хутір. Слідом за вищими карателями полетіли і нижчі — станові й волосні...

Перед початком степової церемоніальної процесії штабс-ротмістр Граббе погукав корнета Сахновського:

— Пане корнет! Охороняйте нас з тилу!

На зустріч з носіями карного правопорядку Сидір Ладур запросив сусідніх владарів-глитаїв. На пишному ресорному фургоні першою пригуркотіла Варвара Вередлива. Та вздрівши — Геня! Спокусник знадний! Лиховісник! — з ходу повернула голоблі назад. Але в хвілях розпачу і досади не втратила рівноваги: по дорозі запросила в гості високого, кремезного вахмістра-забайкальця.

Рішила: хай голубчик докладненько розповість про життя-буття Забайкалля. Чи і в Забайкальських краях хазяї тремтять уночі. Переживають — чи не лізуть у вікно злодюги-ворюги...

У розпочатому хутірському банкеті ішло все чин чинном. Після третьої чи четвертої чарки у Святополк-Мірського засвербів язик.

— Панове хлібороби! Я вам привіз захистливий державний указ. Його височество, государ імператор, повелів — чесних хлібосольних хазяїв збройно захищати. Не допускати, щоб в їхні садиби проникали анархісти, бунтаристи, соціалісти. Проникають — будемо в зуби давати!..

Хуторяни ревунули:

— Конешно, в зуби! Не лізь, трамтарарам, у хазяйську обору!

Сидір Ладур до того розчулився, що встав і запропонував:

— Хазяї! Сусіди! Давайте в шану наших дорогих гостей заспіваємо стройової «Соловей, соловей... пташечка!..»

Штабс-ротмістр Граббе сам собі затулив рота і лівою рукою горлопанам махонув — цитьте! Затуляйте і ви свої ротяки! — і, стрімко повернувшись до полковника, лестиво сповістив:

— Ваше високоблагородіє! Вас слухають уважно!

Пригубивши чергову чарку, Святополк-Мірський почав далі вишивати чорні узори:

— Панове! Господарі! В наших руках вся сила, вся влада. Височайший монарх нас послав до вас установити спокій і порядок. Таку тишу навести — нічичирк!

Недохилену чарчину Святополк-Мірський ловкенько дохилив, насупив брови і грізніше повів:

— Государ наказав: з експропріаторами не панькати-ся. Звелів руки негідникам ламати, й, паче чаянія, будуть пручатися — в'язати... Хай ніхто не чинить зухвало-го нападу на священну власність...

Охмілілий Сидір Ладур слухав високого гостя з украї посоловілими очима. Слухав, слухав і гірко заплакав. Заридав і з словами — благодійнику! Голубчику! — поліз цілувати промовця. Але не доліз. Граббе безцеремонно дужим ліктем відштовхнув. Одіпхнутий Ладур на всю хату завив:

— Господа! Захисники наші! Не милуйте халамидюг! Рвіть, душіть клятих!..

Повновіда Ладуриха шарпонула чоловіка за штани:

— Що ти, дурню, мелеш! Видавлять, а хто ж нам буде землю орати?— і ласкаво звернулася до гостей:— Пийте, запивайте і, чим бог послав, заїдайте!

Почуваючи себе в ореолі незрівняного красномовця й блискучого переможця, полковник Святополк-Мірський у своєму словесному плесі не спиняв плавби: хуторянську аудиторію чарував милостивими царськими указами.

Елегантно випинаючись перед щойно підвезеною на свіжому сніні дамою серця, він почав хизуватися повновладним карнім уповноваженням:

— Його імператорське височество персонально мене викликало. Да, да, панове! Погукало його височество мене і говорить: «Ти полковник і я полковник. Чіпляю тобі ще одного Володимира. Ти мій вірний слуга. Маю глибоку надію, що ти мої царські маніфести будеш виконувати неухильно. Прощу тебе: дави презренних гультіпак! Скидай голодранцям штани і стьобай, і стьобай!..

Вранці штабс-ротмістр Граббе біля ганку домовлявся із хлібосольним Ладуром:

— Якщо не двох, то хоч одного. Я ходив і вибрав лобне місце. При дорозі сухий дуб стоїть.

Ладур в'яло, але заперечував:

— Жнива на носі... Кожна душа на обліку. Постьобать — стьобайте. Був один такий, утік, харцизяка. Отого б я і сам би повісив. До нього з Полтави робітник з друкарні наїжджав. Я сам нишком-тишком підслухав. Робітник каже: «Нас багато, ми — велич. А вкупі — робітники й селяни — непереможна сила». Я уряднику тюк, а він, волоцюга, змився. Утік, кажуть, аж на шахти. А ви, ваше благородіє, мотніться до сусідів. Там без

ушербу хазяйству можна до гілляки почепити не одного, а сміливо двох...

Коли в гостинній світлиці офіцери карного загону за пишним сніданком пили і людську совість хмільним запивали, рядовий кіннотник іншого запитав:

— За віщо ми оцих сіромах б'ємо? Га? Вони ж такі, як і ми.

ДОЖИЛАСЯ СУЧКА: САМА ЛЕЖИТЬ, А ЦУЦЕНЯТА ГАВКАЮТЬ

Хуторяни-відрубники карну експедицію полковника Святополка-Мірського благочесними молебнями вітали і угодливо хлібом-сіллю зустрічали.

Барвара Бередлива ще й дарами пошанувала: повну гарбу з верхом всякої всячини напхала.

Керувати гарбою доручила Васі Черпаку. Укладаючи окремо здоровенну корзину з вареним і печеним, господиня попередила хлопця:

— Оце вахмістру!

— А що воно таке — вахмістр?— запитав Вася.

— На коні... високий...

— Рябий?

— Який там рябий! Трохи рябенський...

Роз'їжджаючи по довколишніх селах, Василько розповідав:

— Церковні дзвони так калатали, їй-бо, аж у вухах гуло. А багатії, так вони не знали, на якій покуті карателів садовити і чим їх гостити. Припадали й упали...

Унизлива покора, що її, зустрічаючи карательну орду, заможні верстви колінопреклонно виявляли, й благочесність церковних дзвонів увели Святополка-Мірського в такий пишний раж, що він, захоплений величчю сановного патріція, зовсім розсобачився.

Навіть хазяїв-відрубників почав приймати напівлежма.

Одхилить голову в ландо, ген-ген бундючно одкине і цідить крізь зуби:

— Ви... ви... ви які? Віруете в бога?

Хуторяни-відрубники кланялися в пояс:

— Віруємо, їй-богу, віруємо. У нас повна хата святих.

— А... а... а бо... бо... божого помазаника і... їх імператорське величство до... до... достойно шануєте?

— Достойно, достойно... Шануємо, шануємо... Височайшого государя-самодержця вухналями на покуті пригатили. Лоба і носа овечим лоем помастили. Рушниками обв'язали, любистком уквітчали. Тільки ж хай і своїх вірних підданців захищає. Хай харпаків суворіше карає.

Відмахуючись від настирливих хуторян, Святополк-Мірський кидав:

— Ви — сила! Ви — господарі! Словом божим і хрестом блудливі уми просвітляйте!

Хуторяни га-ла-ла:

— Ваша високість! Звиняйте, ви не в курсі діла. Оці всі голодрабці такі лацюги, такі волоцюги, що їх треба просвітляти не хрестом, а замашним дрючком. Ти йому сунеш хреста, а він тебе за петельки хвата. «Паразити! — кричить. — Пограбували в людей землю, повертайте назад, кровососи!» Ви вже, будьте ласкаві, захищайте нас, хазяїв, а ми вас і ваших коней по саме горло вівсом нагодуємо.

У такій подорожній аудієнції Святополк-Мірський кивком пальця часом підкликав до себе духовного наставника карної експедиції, протоієрея Саврадима, і питав:

— Отче! Хто сії просителі — віруючі?

— Віруючі, віруючі... Христолюбивому воїнству і кабанців, і баранців офірували... І не токмо оних, а й асигнації...

— Передайте, отче, штабс-ротмістру Граббе, хай розбереться. Штабс-ротмістр Граббе — тонка душа. Мас-так!.. Він добре знає: кому рота затулити, а кому — розтулити...

Коли вулицями слободи Мандрики височайша експедиція проїжджала, то наївні голоси здаля гукали і прохали:

— Ваше степенство! Вислухайте нас... Страждаємо... Голодаємо...

Оточений пишною свитою Святополк-Мірський стереотипно кидав:

— Перекажіть, хай терплять. Христос терпів і нам велів.

А вже ті, що переказували — станові й волосні, — кулаками людей штурхали, шаблями підпихали і горлали!

— Чуєте — терпять! З голоду, сволоч, помирай, а хазяйського не чіпай! Куди преш, вівця?

— Я не вівця, а людина!

— Людина?.. Осади назад, хамло!..

Спостерігаючи оцю мордворотну оказію — сіятельна паця-цяця бундючно на блискучому возику лежить і лежма людям відповідає, а станові й волосні лизуни оте лежаче чортзна-що з усіх боків охороняють,— мама Василькова зітхала, зітхала і так до садків, до степів, а, мабуть, більше до людей голосно сказала:

— Дожилася сучка: сама лежить, а цуценята гавкають!

Біля села Чутово Святополк-Мірський нарешті свої пиховиті стегна підняв з ландо. Встав і персонально підійшов до вісімдесятирічного сивого чабана, діда Охріма.

Могутнього колоса селянських трударів глитаї представили до карі.

— Ваша світлість! Ось він — бунтар! Отаман голодрабців! Дав клич: «Голого! У панів, у багатіїв землю забирайте! Вона, — гукає, — людська!» О бусурман! Полковник Святополк-Мірський грізно запитав старого чабана:

— У якого бога віруєш? Душа в тебе християнська чи бусурманська?

— Християнська! — одразу відповів дід Охрім і, розірвавши сорочку, показав на груди. На виснажених грудях висів олов'яний хрест. — Отут моя душа, ваше степенство! Волієте, я вам її покажу. Розкрию живу-живі-сіньку.

Учувши сее, духовний конклав карної експедиції аж засяяв — щаслива нагода! Можна ж чудо господне у дорозі сотворити!

Експедиційні пастирі улесливо на полковника напосіли:

— Гліб Іосафович! Давайте оголосимо пове диво боже. Сладкоспівці на клиросі осанну воспоють і сповістять: «Ангельська душа — з напуттям да покоряйся! — богонатхненно об'явилася. Під ребром у чабана заворушилася».

На попівські ластощі Святополк-Мірський ураз піддався. По всій окрузі розіслав запрошувальні листи, де в міру свого хисту й розуму укладачі запрошення пламенно писали й сповіщали:

«Християнське піклування про долю блудливих маловірів породило безліч дрібних і великих чудес. При нашій появі у слободах, у селах і часом у хуторах негайно

починають народжуватися різної форми дивні дива, виразно і благоприсойно описані в апокаліпсисі. Прикладом вгодної християнської покірливості може слугувати слобода Мандрики. Не встигли ми заїхати в слободу, як уже на вулицях починала рости чудотворна справедливість: тубільці самі штани скидали й угодливо бунтарський зад під світлі очі світлих напутників правди Христової щиро випинали.

Та ласкаво сповіщаємо, що найвизначніша й найправдивіша подія сталася в селі Чутово. Вловивши на околиці села заkostenілого чабана, який у роздріб продавав євреям і студентам богословного Ісуса Христа, ми до нього по-уланському способу застосували віролюбні заходи: сухі ребра підрахували, чи всі на місці. Коли дійшли до сьомого ребра, то почули, що з-під нього зголосилася чиста ангельська душа. Чистим голосом заспівала: «Панове, я тутечки. Куди накажете вилазити — вище чи нижче ребра?» Учувши це, ми коліноприхильно сповістили єпископа полтавського та переяславського: «Ваше преосвященство! Так і так, у глухому селі простого вівчаря з-під ребра християнська душа визири. Як бути, чи полякати — хай назад ховається, — чи дивом парафіян обласкати?»

Владика єпархії, пресвятий отець Феофан, благодійним перстом сповістив: «Не жахайте душу, хай засіє. Творить чудо!»

Погодивши низпослане чудодійство і каяття, ми, згідно експедиційного графіка, сповіщаємо благовірних дворян і почесних громадян: «У наступну пісню п'ятницю рекламована нами душа має прилюдно вилізти в одну із дірок, що їх всевишній владика щедро і милостиво людям натулив, наліпив і насвердлив...»

Розкусивши неждану і негадану історію — у чабана душу християнську найшли — прибуло немало дурнів як царя небесного, так і царя земного.

У супроводі шляхетної Сахновської, уродзаної пані Потоцької, прителіпалася і найбільша полтавська поміщиця, висока і тонка, як очеретина, Герта Дурново.

Основна її резиденція була — Берлін. Селяни-полтавці землю в економіях обробляли, шию трудову до ріллі пригинали, а управляючі маєтками гроші, політи чужим потом, мадам Дурново, — а вірніше хитрющу лисицю в спідниці, акуратненько на Фрідріхштрассе висилали.

Купалася Герта в берлінських ваннах, купалася, по-
лоскалася і надумала пригупати в село Чутово — не-
далечко власний цукровий завод будувала.

А тут ще й цікава новина: у колі світського товариства
вперше на власні очі єсть нагода побачити живого селя-
нина в свитині. Мадам Дурново найбільше інтригувало
неймовірно: чи це правда, що єсть людська душа в яко-
гось вівчаря?

Високого, сухорлявого діда Охріма, немов пророка,
довкола обліпили виключно обранці пиховито бундюч-
ного панства.

Церемонія — розкрити тайну тайних, уздріти безсмерт-
ну душу, всемогутнім творцем вдмухнену, — розпочалася
з ушановано-піднесеної преамбули. Глава експедиційно-
го духовенства, благочинний отець Саврадим, облачений
в золоті ризи й тримаючи в руках священну чашу, піді-
йшов до вівчаря і велелійно промовив:

— Раб божий! Ти йдеш на подвиг во ім'я церкви свя-
тої. Учинок твій — високопреподобний! Вкуси тіла Хрис-
тового!

Ковтнувши тіла Христового — суміш винця і хлібця, —
дід Охрім поспіхом наголо роздівся і швиденько й сміли-
венько став посеред школи на чотири.

Грандіозне видовисько — ангельська душа ось-ось
крильцями тріпоне і ось-ось з глибини людського ества
пурхоне — вабило всіх прибулих, але першою лицездрі-
ти рвонулася експансивна Герта Дурново.

Будучи трохи глухуватою і трохи сліпуватою, вона мо-
ментально піднесла до очей мініатюрного лискучого лор-
нета. Стала близенько і нагнулася низенько. Дивилася,
дивилася і ніяк і нічого не второпала. Тричі схилялася,
тричі позирала і тричі до пуття не розібрала: що воно
внизу вилискує — задок чи передок.

Зневажливо підкинувши оманливі скельця, мадам Дур-
ново з кислєю міною повернулася до подруги юних літ
пані Потоцької і роздратовано запитала:

— Єво! Was ist das?

Потоцька-Сахновська і свого лорнета підняла.

Довгого-довгого та зіркосяжного. Стрівшись з об'єктом
віч-на-віч, далекоглядна труба і в даному випадку не схи-
била. З першого зору правдиво розібрала: розпласталася
гола людська статура, по образу і подобию божому
створена.

Самий вибагливий митець гляне й зворушливо гукне: «Творець! Спасибі тобі. Ти сотворив воістину гармонійно принадне! Куди оком не поведеш, усюди зваба, усюди краса. Уми — кращого не вигадєш!» А шляхетна пані Потоцька-Сахновська розприндилася.

— Панове! — несамовито закричала. — Цо то єст? Як бога кохам, то єст натуральна хлопська дупа! А де ж чу-до? Де ангельська душа?

— Тебе питають, стара ти волоцюго! — люто визвірився Святополк-Мірський. — Де твоя дурна душа?

Грізний окрик полковника з височайшими вензелями не злякав літню людину. Дід Охрім спокійно встав, спокійно одягнувся і, вдаривши долонею у груди, спокійно відповів:

— Ваша ясність! Я ж вам уже раз показував — у грудях моя душа!

— А чого ж ти нам не груди, а оце місце випинав?

Симпатичний, кмітливий чабан півкола обернувся до пожадливої на господні сенсації великосвітської аудиторії, чемно уклонився і чемно попросив щирого пробачення:

— Шановні!.. Глибокошановні!.. Вибачайте! Я ж, їй-богу, думав, що високому панству звідтіля буде краще видно, де та душа і як вона янгольськими оченятами позира.

На глумливих вигуках — у чабана не було ніякої душі і не буде — й закінчилася аудієнція по прийому божого чуда, або, як оцю химерію сільський учитель вдало узяв: «Світські наміри сіятельних тумаків з чорного ходу проникнути в скарбницю духовного світу вівчарів і пастухів зазнала поразки».

Невдале чудодійство кинуло Святополка-Мірського в елегійний смуток. Штабс-ротмістр Граббе тільки те і знав, що всю дорогу пустотливе полковницьке нутро пікантними історійками розважав.

Ласкаво усадовлений в ландо, Генріх Граббе невгавно просторікував, як він у далекому Туркестані серед упертих азіаток допомагав розсівати зерна християнської цивілізації.

Родовід Граббе — імениті пруссаки. Якої пори — сухої чи дощової — іменитих пруссаків трясця від чорнокрилого до білого орла перетягла, автору, прямо кажемо, не відомо.

Автор знає лише одне: граф все-таки граф. Сей титул під усяким монаршим крилом од віку і до віку людей кусав і знущально та дико топтав.

Отож, коли на погони молодого Генріха височайша со-рока згори дві цяточки капонула, і його возвели в перший офіцерський ранг, прусське паненя, виховане на древніх хрестоносних баталіях, зажадало меченосного походу. У випещену голову вдарила тевтонська жорстокість: вістрям палаша войовничо протинати запилені селянські сіряки. Рвалося, кляте, і вирвалося на степові українські простори. Катонуло на Харківщину.

Топчучи конем убогі селянські смужки, він людей за петельки хватав, на горло карав і сам себе пострікав: чому він тільки сіре, малопомітне, мерзенне вошеня, а не високопоставлена губерньська шипучо-отруйна змія?

О, він би, злющий, кусючий, показав би, як людську волю гамувати!

У харківських степах карний загін гнав колону знедолених, голодних селян. Попереду на коні вигравав корнет Генріх Граббе. На коні грав і очима палав. Зловісним зором палахкотів і, хвацько підскачовши на коні до начальника карного загону, влєсно умовляв:

— Гляньте, який простір! Який маніж! Ось де плацдарм військової звитяги! Дозвольте полоснути!

Начальник загону, кремезний український дідич, підполковник Пашкевич покрутив правого вуса і крадькома всміхнувся. По його губах пробігло зеленкувате, дурнувате, але надійне хижє вовченя.

Запал молодого дворянина Пашкевич теоретично схвалив, на практиці — одхилив. Досвідчений обскурант роками виробляв і виробив власну карну методологію: карав тільки в пійтмі. Діяв лише в ту годину, коли дикі хижакки кидаються на безборонну живу істоту.

Пашкевич тонко володів замаскованим перевтіленням: при світлі дбайлива, клопітлива бджола, у пійтмі — підступна отруйна оса. Як казали: жало в людське тіло загана, а сама, шельма, не здиха.

Стезу душогубства Пашкевич розпочав у Польщі — шибеницями тамував волелюбні наміри польського народу. Згодом, як урочисто оповіщали в наказі, набувшого хисту і вправності утихомирювати заколотні елементи, ротмістра Пашкевича підвищити в ранг підполковника й для захисту державно-височайшої недоторканості перекинути на Україну.

Доречно сказати: він і сам давно прагнув до рідної хати... Пашкевича з давніх-давен вабило м'яке українське підсоння, шелесливі трави і густі золотаві пшениці, жита... І він, зачарований красою української степової природи, із поту людського і крові народної стулив на Україні два маетки— на Харківщині і на Полтавщині. Дуже любив українську природу дідич Пашкевич... Файно природу файно і любив.

Набувши досвіду, Пашкевич у карному набігу завжди спинявся у розкішній садибі якогось степового багатія. Нажереться, нап'ється, сяде під грушею і насвистуге:

Ты знаешь край, где все обильем дышет,
Где реки льются чище серебра...

Поспіває, посвистить, помурчить, а з наступом ночі владно наказує: приведіть отого... клепаного на язик.

Із приреченням починав говорити м'яко, лестиво:

— Це ти, голубчику, на все село гукав: «Люди голодують!» Ти? Люблю щирих, правдивих. Ти, значить, кричав: «Людей в'яжуть, мордують!..»

З лестиво-єхидного тону Пашкевич раптом перескакував на грізно-повчальне:

— Пан губернатор приїздили сюди на білих конях, вам, вахлакам, порядок привозили. А ти що молдов? Ти остогидле плів. Казав: «Наїв харю, роз'їжджає й людей розпинає!» Ех ти, йолопе! Начальник губернії — пан барон! Іх сіятельство! А ти що мелеш? Одірвати б тобі язика обценьками, дак закон не дозволяє. Наші закони милостиві... Отець духовний твою пустомельну голову кропилом побризкає, хреста до губ піднесе, а тоді з богом — на сухого стовпа! Що ти скажеш?

— Що я скажу? Останнє слово скаже мій народ.

— А що твій народ скаже?

— Зламає вам, катам, хребта, посадовить у клітку і скаже: «Дивіться! Оце ті шакали, що кров людську пили».

Пашкевич нестерпно волав:

— Геть! Уведіть!..

Граббе стояв поруч, і його, осатанілого злобою, тіпала біла гарячка:

— Дозвольте!

Білу гарячку, яка час від часу спалахувала в заповзятого офіцера, Пашкевич стримував резонним реченням:

— Пане корнет! Ви — джентльмен! Шаблю сховайте. Шабля офіцера — герць рівного з рівним.

Вишколений каратель Пашкевич своє розбійництво планував розмірковано: у кожному селі палив не більше двох-трьох хат, а підозрілих у нападах на панські маетки карав, не виймаючи шаблі із піхви. Крові не проливав...

У світському губернському колі, в грайливому товаристві красунь левиць в'юном крутився і гордовито, тактовно задавався:

— Ласкаві мадами і дами. Уклоняюся і клянуся — квітів ми ніде не топчемо!

— Вадиме Вадимовичу! Говорять, ви гладіолуси псували. Зелене, квітуче дерево ламали.

— Ах ви, чарівниці! — цокаючи шпорами й човгаючи на паркеті підшвами, розшаркувався Пашкевич.— Ах ви, любі мої жартівниці! Хай нам руки повідсихають. Ми любимо і шануємо квіти. Присягаюся вам, мої красуні, ми свято оберігаємо зелене насадження. Увлених волюю я наказую вішати виключно на сухих телефонних стовпах.

Діставши вишкіл у досвідченого вішателя, граф Граббе до того наповнився розбишацькою розпустою, що лише вночі торкнуться: «Ваше благородіє! Ви готові?» — Граббе, взувши на босу ногу шеврові чоботи, моментально біг на місце страти. Поспішав невинну людину зашморгнути вогкою царською петлею.

Діставши вишкіл в управного душостратчика, молодого графа Генріха Граббе перекидали на Урал, в Литву, Естонію, Латвію і, нарешті, попхнули в Туркменію.

Делікатне дільце доручили. Наказали: збройно охороняй місіонерів віри православної. І не токмо охороняй, а й проникливо сприяй: у глухій азіатській пустелі вселенсько-християнського духу миротворно напускай.

Опинившись нині на курних полтавських шляхах, Генріх Граббе у гойдливо-м'якому ландо уколисував старшого начальника.

Колисав спогадливими новелами, як йому, вихованцю вищого світу, довелося карооких і сірооких магометанок силоміць перетягати од богоневірного аллаха до боговірного Ісуса Христа.

Свою першу новелу Граббе виливав у такій редакції:

— У світлій стежі пропихання християнських ідей ми, офіцери й монахи, діяли спільно. Між нами був укладений регіональний контакт: отці місіонери іновірок солодкими молитвами чарували, а пани офіцери, дотримуючись військового статуту, в установлену комендантську годину подавали і пряму і побічну допомогу. По розробленому святішим синодом конспекту — військовим дозволялося у православнім монастирі іновірок супроводити, аж до покладання на голову Ісусового вінця.

Радили — на практиці втіляйте єдине — «Вірую во єдиного бога...» Втіляйте, говорили, тактовно коректно... Умовляйте, — не гнися, голубко.

Полонянок заганяли елеґійно. Біля брами розкривали чадру і приглядалися — чи годна она украсити лоно Христове. Гожих, обраних сестрами по духу, ми чемненько вводили в красиво оздоблену молельню, що носила богошанувальну назву: «Вечірньо-християнська меса».

— Штабс-ротмістр! Ваша новела — райська утіха! — захоплено перебив полковник. — Прошу! Продовжуйте! Ах, які чари!

Граббе вдячно приклав праву руку до серця. Одірвавши руку од грудей, продовжував:

— Пастирям і наставникам духовним синодальні вказівки рекомендували: при переході із однієї віри в іншу новохрещеним обов'язково міняти імена. Допустимо, іновірка лягає спати у монастирській келії з одним іменем, а просипається з іншим, чисто християнським... Інше ім'я їй вночі мусить принести невідомий посланець, вбраний в апостольську мантию.

— А в деталях — хто посланець? Як він і коли невидимо являвся?

— Священнодійство сіє чинилося так: скорених блудниць укладали спати в монастирській молельні. Кладли кожну осібно і в окремий закапелок. Розіклавши жіноче поповнення на сон грядущий, церковно-монастирські чини ішли в задраповану чорним покривалом капличку. У таємній каплиці пророче віщували і жребії тасували: кому і до якої грішниці випадає щаслива меса — уночі проникливо й ласкаво нашептати нове християнське ім'я.

— Чудесно! — вигукнув полковник. — Чарівний будуар! Прошу!..

— Кому, значить, випадало перевтілитися у модернізованого чревовіщателя, того одягали в білосніжну апос-

тольську мантію, а на голову чіпляли херувимського сіяючого вінка. Бо ми, кому потрапив жеребок, мусили із себе уявляти чудодійний небесний сонм, який повинен таїти в собі могутню, невичерпну силу, не тільки голосливо упевняти: «З нами бог!»— але й морально, і психологічно уміти переконати сумнівних — чий дух вище. Чия релігійна гіпотеза на практиці правдивіша.

Ми, жребієм обрані, стояли уплетені в обрамлені сійвом рами, стовбичили на висоті два метри і переминалися з ноги на ногу. Дріботіли, а слабохарактерні іноки ще й стиха скавучали.

Слабодухих отець ігумен кожної хвилини бадьоро переконував: «Праведна братіє, терпи! Яко вас жде покірливо ніжна утіха!»

Присоромлені напугливим монастирським словом іноки надійно терпіли. Стійко звечора аж до перших півнів упевнено плекали — наше страждання окупиться сторицею. Настане північ, і чорноокі магометанки щільно пригорнуться до грудей Христових посланців.

— Так, так,— вторив полковник.— Далі, далі...

Далі діло йшло як по писаному. Владика богорятівного монастирського притулу не збрехав. Тільки перший півень проспівав «кукуруіку!»— отець ігумен, не гаючи й хвилини, голосом страждущого і алчущого гучно возвістив: «Ісаія, лікуй! Панове офіцери! Розпочинаємо ангельсько-преподобну місію! Плигаємо!..»

Усі ми — офіцери і служники божі,— тримаючи в руках благословенно розписані жеребки — кому і до кого,— дружненько злітали хто до чорнявої, а хто до русявої.

— А чи були з боку новохрещених якісь заперечення?— перепитав полковник.— Не гукали — покажи свій жребій?

— Ні, заперечень не вишкало. Лише одна одчайдушно і розчаровано лементувала. Вона вхопила ігумена за бороду і на всю монастирську залу волила:

— Плигонув, чорт сухоребрый, чарувати, дак чаруй, а жіночої душі не мордуй! Холера тобі в пуп!

— А ви, штабс-ротмістре! Вам кого доля підкинула?

Генріх Граббе розпочав мережити другу новелу.

— Я, пане полковнику, мабуть, народився під щасливою зіркою. Мені доля підкинула чудесну південну квітеньку. Життепис рожевої квітки нагадував арію «О баядера!..» Сія дівка потрапила в Туркменію аж із далекої Індії. Розповідала: «Я,— каже,— оце п'яту віру приймаю.

Уперше мене ще маленькою у батьків купив магараджа й під чавунним Буддою з гвалтом освятив. Невдовзі мені пощастило од цієї товстошкірої буддійської кобри втекти. Утекла я щасливо і нещасливо потрапила на англійський військовий пароплав «Свята Єлена».

Пароплав «Свята Єлена»,— чула, говорили,— привіз індійцям подарунки: королівські ланцюги і королівські тюремні лаштунки.

Стрункий, елегантний пастор пароплава, вздрівши мою дівочу молодість, одразу взяв мене під свою індивідуальну опіку. Завів у молельно-пасторську каюту, лоба мені перехрестив, заглянув у мої зуби, ніжненько поцілував у губи і, елебно глянувши на образ богородиці, що висів над його спальним ложем, з християнською добротою проказав:

— Іменем пресвятої матері божої повеліваю тобі, дочко моя, смиренно, покірливо роздягнися. Я тебе, дурненьку, перетворю в розумненьку. До світанку перемастю — ти станеш британською янголичкою.

— Янголицею я, на щастя, не стала,— розповідала оця чарівна дівчина.— Небесної феї з мене не вийшло. Усю благодійну капусту зіпсувала велемудра біблейська догма. Перед тим, як мої вуста мусили примусово чоломкати припадочного пастора, я повинна була поринути в новохрещену купіль. Простуючи до купелі, мене зустріли кочегари пароплава й, дізнавшись, чого мене туди лиха година несе, щиро порадили: «Тікай, дівчино!»

Хороші, прості люди влаштували мені втечу з пароплава. Втекла я,— говорить,— і потрапила в глуху, суху пустелю. У пустелі нове лихо спіткало. Мене вловив обшарпаний дєрвіш. Поклавши під мою голову коран, дєрвіш, піднявши вгору руки, в молельно-псалмоспівних тонах, як той пес, скімлив:

— Дочко! Тебе сам аллах пошпурив на сухі грішні піски. Лежи і не ворущися, а я тобі почну навівати немеркнучі заповіді правовірного пророка Магомета: «Уловив жінку без чалми, поспіши!.. Хай у твоїх обіймах спокутує свої гріхи...»

— Лиш дєрвіш став на коліна славословити аллаха за щедрі ниспослані дари, як цієї миті нові волхви на ослах появилися. Налетіли католицькі місіонери. Вхопили мене за талію, обіймали, цілували і стати під вінець Ватікану вмовляли. Та ви, дай боже вам удачі, матюками і нагаями лисих капуцинів одігнали».

Святополк-Мірський знову перебив плавну розповідь:
— Штабс-ротмістре! Скажіть, скільки вам пощастило утягти в праведне лоно неправедних інородок?

Граббе лукаво примружив ліве око:

— Пане полковнику! Йй-богу, діянням монастирських висвят балансу не підбивав. Висвятив — і крапка! Дозвольте розповісти ще про одну деталь. На банкеті іменитий хан, всміхаючись, чоломкнувся зі мною і сам на сам промовив: «Кунак! Ти в православний монастир заганяв магометанок, а я в магометанський гарем утягував християнок! Ми квити!»

Полковник спалахнув:

— Бреше бусурман! Ви не заганяли. Ви благородно, коректно магометанок умовляли. Не знаю, штабс-ротмістре, чому вас не пошанували височайшою нагородою?

— Мали нагородити. На моїх грудях давно мусила красуватися іменита височайша цяцька. Усе діло глумливо скапутив ігумен Інокентій. Старого ігумена отця Севастіяна одіслали в Тюменську обитель, а нового, скажу вам навпростець, якогось губатого волоцюгу прислали. Кинули монастирськими ділами правувати. У миру його товстогубим Харитоном іменували, а в монастирі великомучеником Інокентієм узвали.

Я глянув — господи! — костоправ! Дебеле церковне ракло! Воїстину — твар божа. Конфлікт вибухнув на черговій висвяті! Я і ігумен одночасно плигнули до заблуклої, вловленої на кордоні, чудесної персіянки. Господи! Не жінка — осяяна красою східна зоря! Монастирська мугиряка, не маючи жодного уявлення про світський такт, цупко здавив мені горло. Душить і сичить: «Згинь, паскудо! Мені жертву бог послав!»

Ледь-ледь, сволоч, не задавив. Ну, звісно, мордобійство. Мене викликали у військову округу. Начальник штабу, сивенький, старенький генерал, узяв мене і по-панібратському обійняв за поперека. Одвів у куток і порекомендував:

— Корнет! Голубчику! Кидайте свій богоспасаємий бардачок. Ідьте в регулярну армію.

Граббе мав намір вихвально додати: «Ось отоді я і прибув під ваше керівне начало». Та, глянувши, осікся.

Уколисаний дружно гойдливим ландо і гостро конфліктними новелами про втілення високих ідеалів християнського сяйва в азіатських степах, полковник Святополк-Мірський упав у солодку дрімоту.

НЕВСИПНО СЛІДКУЙТЕ ЗА ОНИМ...

Бентежні події в слободу Мандрики нагнали всякої кусливої мошкарі...

Вже так у слободі Мандрики повелосся: зачувши, що на вулиці дзеленчить бричка, тубільці у вузькі віконця визирали і казали:

— О! Знову якогось чорта на нашу потилицю несе!

А тут — горенько людське! — ціла зграя налетіла. Царські сичі-шукачі у запічку, в соломі, в полові бунтівливої крамоли шукали. Зазирали і в горшки — чи не плавають на череп'яному дні бунтівні заклики.

Старі коси, поламани граблі аналітично розглядали — чи не таїть в собі застаріла хліборобська зброя вибухової сили?

Нюхали, шукали, і, як ті бееві собаки, по слободі нікали, розмови потайно підслухали і самі на каверзливих штуковини наївних підбивали:

— Чули, дядю, чи не чули?

— А що таке сталосся, господь же його знає?

— У Сидора Ладура, здирника, гнобителя і пузача, усю ніч панство од жиру казилося.

— Та вроді чув, і вроді й не чув.

— Ех, дядю, дядю, треба чути. Треба щось робити.

— А що ж по-вашому треба робити?

— Узяти свою косу, добре нагострити та погукати з косою сусіда... одного, другого... Зайти з косами у садibu товстошкурого Ладура і запитати: «Розкошуєте?.. Жируєте?..» У вас єсть такі сусіди?

— Та вроді єсть, і вроді нема.

— А хто вони такі. Як їх іменувати, звати?

— Та як вам сказати: я їх знаю і не знаю. Кумів добре знаю.

— А кумів як звати?

— Одного — Юхим, другого — Петро.

— Дак, може, ми до їх зайдемо. Вип'ємо по чарці. Побалакаємо...

— Еге-ге!.. До моїх кумів далека дорога. Юхим аж до океану помандрував і, передають, десь біля Владивостока спинився. А кум Петро за Урал подався. Поїхали люди землі шукати. Дітвори ж багатенько, а землі тієї — клапоть. Дак ото куми розпродалися, перехрестилися, односільцям у пояс вклонилися — і прощавайте, лихом не поминайте! Поїхали шукати кращої людської долі.

Одна отака отруйна комаха залетіла і до обори Варвари Вередливої. Мав той кусючий джміль персональну записку до господині садиби.

Вищі миру сього писали: «Просимо тимчасово оселити...»

Оселений приписався до хутірських ковбас і в'їдливо унадився до хлоп'яка Василька Черпака.

Хлопець на волів ярма накидає, і він дружненько підсобляє... Хлопчаина в степу оре, і він поруч іде. Випитливі розмови веде:

— Чого ти, Васю, мухи ловиш? Отака тобі нагода. Спиш у господині під боком. Вона заснула, а ти до хлопців гайда!

— Як — гайда?

— А так... Ти ж їздив, козаків пригощав, а вони тобі: «На, хлопче, пукалку...»

— Навіщо воно мені, те ружжо... Та пукалка! Я і стріляти не вмюю...

— Ну, хай нема рушниці. Ножа б узяв чи сокиру, присогласив би й ще когось, прийшли б до господині тихенько, наставили ножаку — і руки вгору! Де ти гроші ховаєш, що з нашого брата здираєш?

— Таке, їй-бо, скажете, щоб ото серед ночі господиню лякати.

Недільного дня Василько переказав мамі про оці щедрі умовляння. Мати коротко відповіла:

— Ти, Васю, ори, ори і мовчи. То — змія!

Надісланий потайний стукач вже десь позбувся одного ока. Хвалився — захищаючи народну освіту, половину зору лишився. Насправді ліве око йому викололи веретеном в Решетилівці.

З револьвером у руках він гнався по вулиці за старенькою вчителькою. Вздрівши у вікно сію драматичну ситуацію — пройдисвіт поціляє в учительку — молода пряха з дерев'яним веретеном сміливо пішла в атаку на наглого кривосудця і під бадьорі вигуки сусідів перемогла озброєного нападника.

Підсліпуватий детектив учепився за хлоп'яка Василька Черпака неспроста: рятуючи слобідське юнацтво від проливного дощу, крилатий бересток украй збентежив правовірного царського сатрапа — станового пристава другого стану, який звив вороняче кубло у Решетилівці, недалеко од слободи Мандрики.

На письмовому доносі волосного урядника Лосева становий пристав — рука, що, крім револьвера і нагая, більше нічого не тримала,— чорним по білому розмазав: «Наказую невсипно слідкувати за оним, простежте, хто сьому молодому харпаку зухвалим блюзнірством хлопську голову засолив. Застосовуйте можливе і неможливе, щоб проникнути в каламутне середовище й виявити, де той бурлацько-баламутний демон витає. На допомогу вам прибуває таємний слідць по кличці «Сліпець». Форма одягу: сірого кольору свитина, чорні штани на випуск, прості юхтові чоботи, на голові подраний картуз, в руках батіг. Праве око вставне, ніс, як у чаплі,—тонкий і довгий».

Заможна верства хутора Вередуни у тривожні для хуторян часи у власних хатах споруджували фортифікаційні перепони: коло дверей ставили рогача, вікна завішували чорною запаскою і біля ікон засвічували богорятівну лампадку, яка нині і повсякчас од усяких примх лукавого надійно захищала...

Але, скажімо, хистка споруда і в самих хазяїв раз у раз викликала сумнів. Уночі схоплювалися, хрестилися і говорили:

— Ех!.. Торохне якийсь босяк голоблею — готово! Уся справа трісне!

Інша річ — муштрована військова охорона. Слава богу, цар-батенька заможненьким когутам активно допоміг: до кожної багатой садиби на постій приставив по два і по три озброєних кіннотники. Заможні хуторяни веселіше клали голову на подушку. Гарантійно ноги ковдрою укривали. Ніхто не залізе і не схопить за горло. Не цапає і тоном справедливого судді не поспитає: «Де награвовані червінці? Куди ти добро поховав, що з нашого брата-батрака віками сотав?»

Говоримо — сіль землі, відчуваючи кінно-каральний захист, спокійно небесам подяку воздавала — слава тобі, боже!

Нахрестившись і намолившись, вони, наповнені всевладним духом — все-таки ми пуп землі,— тупали в степ. У степу, позираючи на охоронців-верхівців, брали в руки істика й залізним кінцем підневільних у попереки штрикали й злісно репетували:

— Бачите, яка могутня сила в сідлах сидить?

В оцій шаблями заспокійливій тиші одного літнього дня в слободу Мандрики на м'яко-ресорній таратайці

принесло якусь губернсько-високу проповідницько-духовну паву.

Піднявши вгору носа, припадливий балакун поважливо сів на підставленого стільця. Гупнув і обвів пильним зором — чи не повіває з якогось кутка скручені у формі трьох пальців протибіблейські антиподи...

Роздивлявся, обдивлявся, зітхав і чхав...

Волосні служники уклінно припадали, схиляли голови і виразно розплямкали — колір носяки високої духовної особи виразно натякав: я істино християнська душа.

Одним словом — довго і не вагалися: у кабінеті волосного старшина нашвидкуруч і причастилися...

За столом старшина сміливіше запитав:

— Ваша святість! Про віщо будете глаголити?

— Маю оповісти про вельми богомільні пункти.

Біля волосного ганку слобідського люду зібралося чималенько. Може, хоч тут християнська благодать натякне — податки зменшили!

Послання, завдовжки з аршин, хитливими руками тримав волосний старшина, а наставник євангельських істин прибухлим язиком гугнявив:

— Братіє во Христе! Воздайте глас у славу любимого самодержця...

Усе йшло плавкенько, гладенько, та стався невеличкий казус. Один бідолаха, певне, з голодухи, спіткнувся... На словах «Славте государя...» — невзначай пустив довгеньке й голосненьке — п-пу-у-у!

Консistorський балакун залупав холодними риб'ячими очима. Лупав, лупав, слізно заплакав і почав хреститися. Хрестився, хрестився і хрипким голосом ревонув:

— О поганець! О святотатець!..

Лунко брязнувши волосним цепом, старшина Нетесаний, щоб не розірвати ниточку велемудрого послання, на тексті: «Славте государя на всі голоси» — поставив сторч пальця і грізно гукнув:

— Який огидник сію пукалку завів? Покажися, острожнику!

В оцьому натурально природному випадку ініціатори волосного умиротворення вбачали лихий підступ замаскованого лихоманця. Казали: щоб скомпрометувати святе письмо, лукавець у чийсь одежі причаївся і зумисне в урочисту хвилину подав хитливого акомпанемента...

Волосні душогубці забігали і заскакали — у чю ж одежу невидимо залізла осоружна сила.

Першим недремну зіницю розтулило поліційне око. Тримаючи нагаї наготові, урядники і стражники уважливо і старанно обнюхували довколишнє повітря, що обвивало як рід чоловічий, так і жіночий, і, не доставши ознак, де-юре — хапали людей, де-факто — тих, які на думку досвідчених нюхачів в таких підкопних ділах викликали незаперечно підозру.

Одне лишалося невиясненим: хто ж головний привідник?

Раптом — чудо! Волосні фараони одностайно спрямували свої очі на сміхотливе лице худенького, молоденького хлоп'яка Василя Черпака.

— Воно!.. Воно здатне ще й на могутніші карколомні вибухи! — закричали.

Літні тубільці недарма казали: «За нашої пам'яті ще не було такого молебня, з якого б не волокли хороших людей у брудну каталажку».

А тут — явна ж наруга, і зухвале хлоп'я одверто кепкує з богословського читва.

Урядник Лосев, доставши санкцію — хапай, — з поважним виглядом ухопив Василька за петельки й, злорадно розтуливши губи — нарешті я тебе, молокососа, зцапав, — штурханамі попхав хлопця в холодну. Місце, де всьому довколишньому населенню по черзі робили профілактичні вправи: одним ребра перевіряли, чи сповна, іншим розминали боки й лікували печінки...

Вкинувши хлопчика у вогку яму, урядник зачинив за собою двері і приступив до своїх службових обов'язків. Насамперед здавив горло затриманому і прожебонів:

— Я тебе, поганюще, два роки чатую. Я стояв і переживав. Ждав — коли ти, паскудне, роззявиш рота.

По хвилині-другій поліційне дурило почало Василька стусанами частувати, почало хлоп'яка угору підкидати. Скрутивши руки на верле, урядник Лосев перейшов на словесну лінію.

— Завтра ми тебе серйозніше будемо вчити.

— По букварю? — запитав Вася.

— Еге ж, еге ж, по букварю! — зашипів урядник. — Ось по отакому букварю, — і підніс до лиця Василька здорового гумового нагая. — Почнемо оцією штучкою вибивати з тебе крамолу!

— А як будете вибивати? — наївно перепитав Василько.

— Побачиш і почувеш... Наша наука відома: передок холодною водою обмиваємо, а задок гарячою нагайочною полоסקаємо. В тебе мати єсть?

— Єсть.

— Передай, хай свічку замовляє.

З цими словами волосний сірко дужо хряпнув дверима і подався волокти чергову жертву.

З черговою жертвою волосна псарня довго не барилася. Рипнули двері, і в холодну кошару пильна стража майже на руках внесла мандрівного кобзаря.

Кобзар не вперше навіщав слободу Мандрики. Його співи, ширі та правдиві, голосно лунали слободою.

Мандричани шанобливо кобзаря вітали і гостинно приймали. Кожна убога хата ласкаво зустрічала.

Чудесного барда любили за те, що кобзар у піснях про долю людську, про долю гірку співав і до боротьби з носіями народного лиха у думках своїх сердечно закликав.

За думи, за співи народні поліційний зір давненько взяв кобзаря на приціл...

Якось у спасівку урядник Лосев намагався зааркани-ти мандрівного співака та за одним махом і чарівну музу спинити — кобзу чоботом розбити.

Люди не дали. Вирвали в урядника нагая, а сам Лосев, глянувши в обурливі селянські очі, з остраху позадкував. Слободяни казали — порачкував...

А тут сталася щаслива нагода. Носії кривдного донесли: «Ви тут молибога справляєте, а на вигоні кобзар супротивне грає, супротивне й співає: «За Сибіром сонце сходить...»

В урядника Лосева з новою силою запалало мстиве нутро, — от тепер із становими стражниками схоплю і в холодній удавлю.

У каталажці кобзар розповів хлоп'яку Васильку Черпаку цікаву народну легенду:

— ...Десь давно, ще в сиву старовину, над слободою Мандрики неждано щось залітало крилате.

Глянули — хай ти скажишся! — чорна шуліка кружляє.

Шуліка в висі літала і злодійкувато по закутках зазірала. Певне, визирала: де та дармова живність, що має потрапити в ненаситні пазурі.

Притихло птаство. Поява повітряного пірата нічого доброго не віщувала.

Свійські птахи притьмом ховалися в густу дерезу, а певеличкі, але хоробрі горобці пірнали в захисливу

гушавину зеленого листя і звідти голосно та задавакувато цвірінчали.

Найголосніше кричали прудкі ластівки. Дзвінко щебетали і довкола хаповитого хижака сміливо шугали, своїм шухом заважаючи лиходійцю безборонно просуватися в повітрі.

Аж ось у повітряних хвилях сталася свіжа дивина: угору стрімко піднялися дві лелеки. Лелеки — він і вона — мужньо перетягли шлях нежданому лихому нападнику.

В ясній блакиті сталися перемови. Передній лелека запитав:

«Що ти за бенеря і куди тебе трясця несе?»

Шуліка відповів:

«Я крилатий, я хвостатий... Я — всемогутній!.. А прямую я туди, куди мені заманеться, бо я — сила!»

«Хоч ти і сила, і хвостатий, і крилатий, а далі — тпру! Далі не полетиш!»

Бачачи, що пахне смаленим — можуть по писку шмагонути, — лукавий шуліка хитрувато вдався до лицемірства: білим вогником засвітив. Мовляв, лечу нейтрально.

Лелеки довірливо повірили і, звісно, схибили. Скориставшись довірою, шуліка зрадницьким ударом збив одну лелеку. Та друга лелека, вочевидь, матір, захищаючи рідне гніздо і маленьких, дрібних лелеченят, рвучко, навально кинулася на лукавого ворога і довгим гострим дзьобом дошкульно поцілила в груди підступній горлорізці.

Хижак, уцілений під ліве крило, неприродно вимахуючи крилами, грудомохою бухнувся долі.

Злобливий шуліка бахнувся недалеко від славного птаха, що відважно спинив лиху розбишаку.

Коні, що оцим шляхом цугом котили пишно оздоблену карету, харапудливо кинулися вбік, а власник пиндючливої коляски, іноземний пан з рудими бакенбардами, тамуючи набіглий дорожній переполох, запитав візника:

«Що то єсть?»

«То єсть, мосьпане, лелека. Про цього птаха поштиві перекази в народі ходять. Говорять — лелека рятує селянські оселі від пожежі».

І візник, підїхавши ближче, ласкавіше глянув на розплескану білу лелеку і аж зітхнув:

«Хороша, мирна птиця. Ловить у болоті усякого шкідника і переможливо вступає в герць з отруйними гадюками».

Рижий панок сам, мабуть, належав до породи шкідливих, бо при хвальних словах візника — гада не минає, клює — невдоволено засопів носом, перепитавши:

«А оця чорна?»

«Чорнюща, це — шуліка. Злюща, противнюща птиця. Хапає курчат, каченят, гусенят...»

«Хапайт гусенята? О майн гот!»

Дак ото, хлопче, з того часу, кажуть, на розкішних каретах і почали тулити нові герби. З правого боку позолото розмальовували чорного розпластаного птаха.

Стрівши карету в місті, селі чи в степу, люди казали: «Біда! Розпроклята шуліка з розчепіреними кігтями знову в наших краях хижо літа».

Інші інше доводили. Говорили: «То не шуліка, то гірського орла підступно схопили, задавили і давленого до панського возика приточили...»

Хто його знає, хлопче, так чи не так. А тільки люди отакечки між собою розмовляли, а зблизька пошупати не наважувалися. Бо як установили: бездиханний орел став головною вивіскою государя царя.

Ти, може, хлопчику, бачив — над дверима волосного правління, розчепіривши кігті, теж височить чавунний птах. Ото і єсть злодійський царський каплун. Придивися гарненько, та чавуняка в правій лапі тримає всю землю, а в лівій — скіпетр. Що воно таке, хлопче, скіпетр? Це ознака — у моїх лапах необмежена влада. Хочу — ребра ламаю, а захочу, то і вбиваю.

Що й говорити — ненаситна птиця! Аж два роти роззявила.

Не в силах сам дзюбак зцапати ягня чи теля, волосні іуди підсобляють: з убогих дворів останніх теличок, овечок і курочок виривають.

Знущаються з нашого брата, мордують і чинять здирства. Я сам, хлопче, з Мандриківки. Тут народився, жив, та лихе життя погнало шукати чогось кращого. А воно скрізь пани, скрізь царські клювачі — орли... Ще маленьким, пам'ятаю, як у слободу на возі стражники притарганили оцю чавунну крилату химеру. Привезли і негайно до волосного даху вухналями пригатили — гни, крилатий! Тягни, дзьобатий!..

Але ще й тоді, пам'ятаю, батьки й діди казали: «Скуби, царю! Тягни, царю! Настане час, їй же богу, настане такий час, що й вас, ваша величність, потягнуть!»

— Дідусю! А що таке — цар? — запитав Василько.— Чи і його з чавуну зварили?

— Ні. Царя стулили не з чавуну. Цар народився, як і всі люди родяться. А вже його боготворно стулили пани і попи... А він з такого тіла, як і ми.

— Як і я?

— Еге ж, еге ж...

— А моя господарка не таке казала. Говорила: «Царя спустили з неба. На небесах,— каже,— царя святим духом помастили, а на землі під ручки схопили і на трона підсадили».

— Що на трона підсадили, то вірно, а те, що цар — божий помазаник,— чиста брехня. Цар з панського, дворянського роду, от його й садовлять на престол. Я тобі, хлопче, розкажу одну анекдоту, яку я почув у місті. Один студент, тримаючи срібного карбованця в руці, почав його підкидати. А ти ж знаєш, на карбованці викарбувана голова царя. Підкидає, значить, студент ту срібну голову і гукає: «Дурень цар! Дурень цар!..» Ну, такий, якби і наш волосний барбос Лосев, городовий, або, як ще кажуть, фараон, підбігає до студента, хапає його за тужурку і грізно-прегрізно питає: «Ти що ж, крамольник?.. Чого ти гукаєш — дурак цар?» А студент спокійненько відповідає: «Це я не на нашого царя кажу. Це я кажу на австрійського...» — «Брешеш! — крикнув фараон.— Раз дурень, значить, наш...»

Кобзар нижче нагнувся й інтимніше доказав:

— Це — анекдота. А я тобі, мій милий хлопче, от що скажу: цар — катюга! Кривавий волоцюга! Він людей мордує і катує. Уклади собі отаке правдиве в голову. Уклади й тримай. Придивляйся, з ким ділитися. Бо біля нас скритно снують і плазують чорні п'явки...

— Мама мені таке саме казала,— підтакнув Вася.

— Твою матінку я добре знаю. Знав і батька твого, людину чистої душі і доброго серця. Знаю, як йому панські катюги не раз руки в'язали і нагаями спину шмагали... Барині Жегловші не догодив...

Кобзар встав і, випроставшись аж до стелі вогкої темниці, упевнено додав:

— Усіх не перев'яжуть... Нас багато...

В той час, коли в брудній в'язниці представник старшого покоління батрацького племені у словах «нас багато» передавав естафету молодій генерації, біля волості

чорна сотня тризну справляла та все холодну каталагу невинними людьми наповняла.

Пхали, пхали й опісля останнього церковного дзвону мандриківського «філософа» дядька Олексія впхали.

ГЕПНУЛА...

У скромний вівторок волосні й станові зуборізи гучненько самі собі аплодували: радість же яка, бунтівний туман розігнали і — боже ти наш всемогутній! — чисте суспільство од нечисті очистили, покидьків утамували й у вонючу холодну загнали.

Даремно гаспиди веселенько в долоні плескали: наступної пісної середі спалахнула грізніша блискавка — монарша емблема гепнула додолу. З волосних одвірок зірвалася двоглава орляча споруда.

Царські регалії — корона, скіпетр, хрести — полетіли в засохлий терник.

Злетів двоголовий птах, а з ним на слободу Мандрики впала і чорна височайша хмара.

Породжена народом приказка — лякана ворона і тернини боїться — справедливо пасувала до губернських сановних круків. Ранкова подія в слободі Мандрики вкрай стривожила полохливих губерніяльних чиновників.

Прочитавши донесення — чавунну монаршу реліквію у сухий хмиз пошпурили, — губернатора Багговута першого схопила швидка настя... Не зволікаючи, губернатор негайно побіг у те місце, куди й царі пішки ходять. Але там значно раніше зайняв вигідну позицію віце-губернатор і, не поспішаючи, шумливо шурхотів реляціями повітових ісправників.

Діждавшись тієї хвилини, коли віце-губернатор кинув останній погляд на комфортабельно устатковане сідало, вони удвох цілу ніч ворожили, яку найсуворішу кару кинути в слободу Мандрики.

— Вельмишановний колего! — волав губернатор. — Це ж варваризм! Господи! До чого знавісніла голова дійшла? Господи праведний! Вінценосні лаври у гній кинули! Боже мій! Яке зухвальство!

У сановній душі затанцювала тривога: до високопрестольної цяцьки плебеї сміливо руки простягли, а до

гудзиків пана губернатора чи віце-губернатора ще коротша дорога. Зовсім коротенька — рукою подати.

Виходячи із оцієї альтернативи, у слободу Мандрики прибула сувора-пресувора губернаторська директива: наслення пересортувати. Поділити на три основні категорії: надійних, малонадійних і безнадійних.

Розсортувати в слободі Мандрики — кого і куди — доручили уряднику Лосеву.

Лосев не барився: із стайні вивів поштову коняку, із сарая звелів виволокти пожежний інвентар. Звільнив і невеличку хибару, де на дровітні возідало свійське птаство: півень і дві курки,— єдине багатство волосного сторожа.

В оцей невеличкий курятник урядник Лосев зумів переселити аж трьох: кобзаря, дядька Олексія і хлопчачка Василя Черпака.

Запхав і наказав:

— Кукурікайте по черзі. Та не сумуйте,— додав,— прийде та година, що і вам, і півню затулимо рота!

Перевтілюючи в життя постанову губернатора, у слободі розпочалася гарячкова товкотня. Спочатку в хатах почали брати на облік кочерги, рогачі, веретена... Згодом пішли в хід лантухи й мішки...

Конфіскувати лантухи, мішки і підозрілі рядна розпочали з такого випадку: у сусідньому селі Левенцівка царському стражу стукнуло в голову — чого це бідна удовиця носить надто пишній бюст. Рельєфні лінії і збаламутили, закрутили голову охоронцю державно-волосного етикету...

Розставивши всі шанси — «за» і «проти», — страж прийшов до фатально дивного висновку: у пазусі приховано щось вибухове...

Довго не вагаючись, вояка з криком «корися!» хоробро пішов в атаку.

Але в своїй тактиці стражник схибив: свою спину не прикрив з тилу. Цим промахом уміло скористалися сільські молодичі, які з тилу прорвалися і пішли в наступ на гвалтівника.

Накинувши на голову порожнього лантуха, молодичі почали спину залицяльника гладити качалкою і рублем.

Гладили, як ото кажуть, до самих кісточок...

Вирвавшись із теплих жіночих обіймів, невдаха охоронець вищестоячим чинам розмалював село Левенцівку в

чорних фарбах,— лантух накидають і печінки качалкою вибивають!

Вищестоячі, щоб не бути олухами, ухвалили: голоблі, люшні, ціпки, дрючки, качалки, рівно ж лантухи та мішки, як небезпечну зброю, негайно вилучити й конфіскувати на користь державної казни.

Не барилася й спеціальна особлива авторитетна комісія: трясця і її в слободу Мандрики принесла. У шкіряних портфелях поважної комісії лежало високодумне доручення: можливими і неможливими способами проаналізувати: а) чого височайша двогорова реліквія розкарячена на землі лежить; б) хто імператорську емблему ганебно обрамив чимсь вогким...

Далі йшли пункти. Перший радив уважно і тонко дослідити — хто сію мерзеньку оказію вчинив? Людина, тварина чи птах.

На лихо слободян, більшість голосів авторитетної комісії схилилася до думки: височайші регалії зухвало облицювала людина.

У повітрі лише повисло одне — хто? Хто той каламутник, що підступно обполоскав монарший скіпетр?

Розпочалася темпераментна полеміка. Оглянувши корону в дев'ятнадцятий чи двадцятий раз, деякі члени високої комісії почали здраво доказувати — се на короні вилискує божа роса!

Інші члени, рангом вищі, докази своїх губернських колег уперто одкидали. Доводили:

— Се не божа роса, а мерзотна, ворожо-бунтівна моча!

Згодом виникла нова гіпотеза: перелітний птах пролітав і без злого наміру пташиний привіт передав...

Члени комісії, незважаючи на світське виховання і високі ранги, нагиналися, пригиналися, нюхали, але хімічного аналізу — тваринне чи пташине — нікому не пощастило встановити.

І тоді дійсний статський радник Терлецький учинив подвиг. Зігнувся в три погібелі й, керуючись виключно глибокою любов'ю до особи обожнюваного монарха, відважно лизонув язиком оте ворожо-бунтівне безпутство...

Злизав, піднявся і розпочав з насолодою смакувати: чавкав і плямкав... Розплямкавши, зраділо обвів присутніх переможливим зором — ви боягузи! А я, ради врятування престижу государя, сміливо проковтнув гірку пілюю.

Очі дійсного статського радника засвітилися радісним вогнем — вважайте, я першим розкрив хитру облуду.

— Панове! — натхненно сповістив.— Нема жодного сумніву — жіноче!

Немов на асамблеї, присвяченій новому науковому винаходу, радник власною персоною почав жестами і конкретними вправами демонструвати, як та сміливиця у гангливій позі починала і закінчила зловредними каплями полоскати монарші регалії.

— Панове! — патетично проголосив дійсний статський радник.— Ми розкрили значну змову, спрямовану проти духу і волі його величності. Нам, панове, лишалося завершити розкриття... Виявити якусь дрібницю... Ми мусимо за всяку ціну уточнити особливі прикмети зухвалиці: а) вік; б) заміжня чи дівчина; в) чорнява чи білява; г) черевики чи чоботи носить; д) під час злочину якого кольору спідницю носила; і останнє,— е) в очіпку чи в платковій підходила оскверняти двоголову регалію...

Члени комісії одночасно косо глянули на віком середне, але сухе, худе тільки дійсного статського радника. Заздрісно між собою переглянулися — якої висоти досяг угодливий лизун! Сановного язика не пошкодував, вонючо-бунтівну мочу з корони злизав, їй-богу, можуть підвищити в ранзі. Чого доброго, схопить петлички тайного...

Очищаючи імперію від нападництва темних сил, дипломатичний радник почав угору нестися з випадку, коли радник Терлецький, про якого оце йде мова, став на чолі утихомирюючої ексцесії в селі Мачухи.

Терлецький на той час був надвірним радником і за всяку ціну намагався вхопити статського і тому втихомирював людей з неослабною силою. Шукав і винюхував друковане слово, яке б, хоч натякливо, заклиало до бунтівного дійства. Кругом зазирає — чого ж во ім'я престолу соромитися — заглянув і у волосну дерев'яну туалетну. А там — щастя! Там — гербовий папір. Лежить царський указ: «Ми, милістю божою... його імператорське величство...» І таке інше, і так далі. І оте — імператорське величство — геть-чисто вимазане свіженьким...

Од щасливої знахідки у титулярного радника Терлецького аж серце закалатало. Сперло в грудях, і руки затремтіли — отака блискуча знахідка!

Незважаючи на своє родовідне походження — князь! (хоч і збіднілий, а князь!), Терлецький взяв у голі руки обмашений указ і вдоволено хіхикнув:

— Хі-хі-хі... Отепер я напевно осідлаю лички статського... Хі-хі-хі!..

У народі кажуть — багатому і чорт дітей колише. Таке трапилось й Терлецькому — нагодилася якась відвідувачка і свідчила:

— З мене вдруге здерли ті ж самі податки, і я дві години сиділа у волості, ото все ждала волосного писаря. Але мені сказали: «Не ждїть! Писаря од хабарів прорвало, і він, шматонувши якісь державні вказівки, побіг туди...»

Почали звїряти волосні папери. Точно — перервано іменно на тому місці «Ми, милїстю божою...»

Радник Терлецький уловлену змову обтяпав по велінню свого дворянського серця: поставив біля волосних дверей здоровених поліційних служак і довірєній стражі суворо наказав прикрїпитися біля порога. З шаблями наголо, не моргнувши оком, стояти, а сам замкнув двері на ключ і перед божественним кіотом повалив на колїна волосного писаря і з словами: «Во ім'я отця, і сина, і святого духа...» — наказав у сумовитїй жалобі і в слюзах щирого каяття повечеряти ганєбно образливим мастилом...

Папір наказано не чїпати, лише злизувати те, що густо залїпило чиношанувальні літери височайшого правителя.

З гїркотою на душі й з огидою на губах писар змушений був досадливо ковтати. Мусив язиком очищати все те, що на височайші ініціали щедрєнко натулилося і наліпилося...

Математики твердять — безвихідного становища у шаховїй грі не буває.

Волосний писар не належав до аматорів шаховїй гри, але відповідне твердження біля волосного кіота, уквітчаного угодниками і преподобниками, все-таки винайшов.

Йому у голову стукнула блискуча ідея: борися і поборєш. Гидливо споживаючи ним самим нерукотворно виготовану страву, нинї підкинуту губерніальним сановником як спокутливе блюдо, волосний писар раптом звїрюкою накинувся на князя Терлецького. Плигнув і, схопивши недїйшого чинодрала за горло, почав його дужими руками давити. Бачачи, що раднику лишається

три чисниці до смерті, писар трохи попустив і леопардом заревів:

— Ваше сіятельство! Хочете жити — долизуйте!

Злякане сіятельство інтелігентним язичком покірливо і акуратненько обсмоктало височайший папір. Сіятельно пажахана паця з таким апетитом глitala решту, немов йому в фешенебельному ресторані подали найделікатніші устриці.

Повечерявши при зачинених дверях, Терлецький ураз підскочив у чині: із титулярного переплигнув у статські. Писаря персвели у канцелярію поліцмейстера, нагородивши відзнакою «За врятування утопаючих на воді і на суші».

А в острог полтавські арештантські роти за ґрати впили чотири невинних людини. У супровідному листі писалося: «За топання і нехтування государевих директив».

Будучи вже у ранзі дійсного статського радника, Терлецький якось виходив із цирку, і йому при виході особливо струнко відкозиряв високий, статний околочний надзиратель:

— Е... е... Пардон!..— звернувся Терлецький до високого поліційного наглядача.— Е... е... Мені ваше лице щось дуже знайоме. Де... де... де ми з вами зустрічалися?

— Ваше сіятельство! — виструнчившись, одрапортував околочний.— Якщо пригадуєте, ми з вами разом вечеряли...

Миловидна супутниця Терлецького, тримаючи під руку свого коханця, грайливо вимовила:

— Котік! Не запрошуй у ресторан таких ласунів. Глянь — мордяка чуть не репне!

КОСТОПРАВИ...

На всіх просторах Російської імперії поліцаїв уживали — фараони. Але, зваживши на їхні вправи тасувати людей кулаками й ногами, вони заслужено дістали ще один синонім — костоправи.

По заведеному з давна-давен порядку спеціальні поліційні барбоси перед тим, як затриманого вести під грізні очі невмолимого губерньського синедріону, приводили ув'язненого до відповідної впливової кондиції: носи уздовж витягали і очі синім кольором фарбували...

Хто ж, не дай боже, заволає: самосудчики! Бузувіри!— того ждала тихіша, але лютіша інквізиція. Поліцаї робили вимушену перерву, спочивали, передихали і, набравшись в антракті сили, гукали: «Почали!..» З оцими вигуками кидалися на сміливця й розпочинали кості ламати і чашечки на колінах міняти...

Першим із курятника на судилище привели дядька Олексія. Це була людина, яка вже трохи понюхала і того, і сього, і розпросього... Як ото кажуть — побувала в бувальцях.

Одного весняного дня, ще молодим хлопцем, він узяв торбину, а в торбину вкинув огірки, хлібину й цибулину та й подався в місто шукати кращої людської долі.

Кращої людської долі хлопець і в місті не найшов. Оце вроді на щось підходященьке натрапив. Працює, аж диви — скорочення. Скорочення звідусіль з роботи гнало, звідусіль на вулицю випихало.

Побував дядько Олексій і в Одесі, і в Харкові, і на Дону... Словом, трохи поміж людьми натерся.

У мандрах довідався: не бог сотворив людину, а природа.

Дядько Олексій ходив по слободі і благально, наївно, по-дитячому доводив:

— Ех, якби мені науки! Ех, якби мене хоч читати навчили. Клянуса батьками, я б доказав — людина пішла од мавпи.

— А стражник Хвесько од кого пішов?— зненацька питали.

«Філософ», як узивали в слободі дядька Олексія, оглядався — чи нема поблизу якогось сквернючого барбосика — півжартома відповідав:

— Стражник Хвесько, питаєте? Стражник Хвесько, мабуть, і досі мавпячі кігті посить.

З філософії дядька Олексія дехто поблажливо усміхався — вигадує чоловік! Стражник Хвесько, може, й від мавпи, бо він на обезяну й скидається. А от щоб люди... То навряд, не віряться...

Інші радили:

— Кинь, Олексію, язиком молоти. Не плети такого — людину мавпа народила. Хай бог милує, отаке казати! А од якої ж тоді звірини преподобний отець Никодим народився?

Дядько Олексій ніколи не губився. Спокійно відповідав:

— Я ще добре не роздивився: од якого мавпячого роду отець Никодим свій рід тягне, бо й мавпи єсть різної породи. А от за демидівського батюшку точно докажу: отець Дормидон пішов од горили. Присягаюся, од горили. Він і зуби так скалить...

Казали тоді:

— Олексію! Прикуси язика...

А інші:

— Що ви хочете, чоловік живе сирота сиротою. То там, то сям дадуть кусок хліба, дак у його од поганого харчування не все сполна в голові.

— Ет, кажете таке — не сполна. А чуєте, що меле: отець Дормидон зуби скалить... Куди стриже! Треба пану уряднику тюкнути. Хай составит таку бумагу, щоб його, стерву, погнали в місця не в столь віддалені. А ми підпишемо.

Коли дядька Олексія завели у волосну залу—в зал судових засідань, то він од цілодобової темряви в курятнику закліпав повіками, ніяк не второпаючи, що воно за розцяцьковані ляльки за столом сидять.

В допитувально-судовій колегії сиділи справді розмальовані зозулі. Кукували: кому і скільки. Праворуч сидів новий становий пристав, пикатий, ще й широку бороду носив; рядом — земський начальник, поруч — два попи у нових шовкових сутанах і з лискучими золотими хрестами на грудях; два урядовці в мундирах, гаптованих злотом і сріблом,— а хто вони, трясця їх знає: далі волосний старшина, що догідливо крутився біля якогось бундючного пана з розкішними бакенбардами. У центрі — радник Терлецький. Він першим і почав іронічно екзаменувати:

— Скажи, мужичок, що таке — інтервал?

— Не знаю.

— А інтеграл?

— Не знаю. Я неписьменний...

— А як же ти тоді доказуєш — людину сотворив не бог?

— Точно знаю, не бог.

— А хто?

— Природа.

— А бога хто сотворив?

— Люди. Сотворили і підкинули на небо.

— А на кого, по-твоему, схожий господь бог?

Дядько Олексій уважливо оглянув усю допитувальну колегію.

— Господь бог схожий на пана пристава.

Священики, як по команді, широко перехрестилися. А один на всю залу вирік:

— Богохульствуєш, раб божий. Бог-отць невидим і не осязаєм.

— А чого ж його тоді на картинах малюють?

Пристав перекривив:

— Малюють, малюють!.. Це діло не твого ума.— І став новий цербер помахав кулаком.— Я тебе розмалюю...

Терлецький жестом спинив пристава і тоном — уку- сить і меду дасть — запитав:

— Ти доказуєш, що людина пішла од мавпи?

— Еге ж, еге ж... Доказую. І розумні люди стверджують. Таку правду і в книзі написано.

— Значить, по-твоему, на землі нема нічого божественного, нема нічого святого... Ти віриш вигадливій бого-невірній байці: людина походить од звіра?

— Вірю.

— Харашо. Тоді скажи: од якої звірини пішов волосний старшина?

Наступила зловісна тиша. Мовчала колегія, стримано мовчав і дядько Олексій. Перший порушив тишу сам головний допитувальник Терлецький. Розірвав мовчанку помахом руки:

— Пане приставе і пане старшина! У ваше розпорядження!..

Пристав не гаяв часу: одразу згріб ослаблого дядька Олексія. Ухопив люто, як ото хижо хапає рись оленя. Схопив і волоком поволік до виходу.

Дядько Олексій завзято пручався, і було добре чути в залі і на волосному підвір'ї, як віп, глибоко персконаний у правдивості почутої істини, запально протестував:

— Рота затуляєте! Давите!.. Хоч давіть, хоч душіть, а я все рівно докажу: од якої тварі вся ваша падлюча колегія пішла.

Хлоп'яка Василька Черпака до судової колегії суворіше вели. Скрутили руки мотузком і скрученого підштовхували. Урядник Лосев на мигах ще й давав знаки — тягну шкідливого паплюжника і порушника громадського спокою.

Побачивши церемонію — ведуть головного бунтаря,— пристав моментально пошпував дядька Олексія на руки костоправам, гукнувши на ходу: «Гарячий! Освіжіть!» — а сам, перебравши з урядникових рук мотузяного повідка, персонально підвів хлопця до столу судової розправи. Цокнув каблуками, витяг довжелезне зведення і почав голосно викладати:

— Маю честь доповісти високій судовій колегії, що пред'явлений суду, справедливо вірвовкою обв'язаний хлоп'як Василь Черпак єсть особливо небезпечний бунтар. Сей підсудний мав на меті чинити надзвичайно страхотливі антидержавні акти. Небезпечність злочинних дій, стоячого перед вами кримінального штукаря полягала в хитро замаскованому демонічному підступі...

Пристав спинився, передихнув і, набравшись сили, ліпив далі.

Судова колегія зацікавлено слухала теревені станового пристава. Колегія одного прагнула: промимри, пробубони — і готово! А ми винесемо ухвалу — на простуватого, чудакуватого хлоп'яка, який не встиг вимовити жодного слова, накинемо дебелого тюремного цепа.

Пристав одкашлявся, стрункіше виправився і патетично заявив:

— На підставі вищевикладеного і беручи до уваги пильний захист богоспасаємої імперії, прошу вельмишановну судову колегію винести окаянцю справедливий вердикт.

Колегія колегіально вилупила очі й схвально муркнула: чого ж панькатися: за грати!

Та сталося непередбачене: згубну, скоростиглу, пекливу сувору постанову радник Терлецький одмовився схвалити й одхилив грюкнути стандартного штампа — «до виконання».

Він цуцко тримався усталених старорежимних норм. Сам їх виконував і підлеглим радив: «Тверді порядки тверді й принципи носять. Зловив сучого сина, застосуй три залізних правила.

Перше правило — підсудному здави горло. Друге правило — тримаючи за горло, поступово розпочинай переносити фізично-моральний вплив на груди, на спину і на коліна... Ловкими, замашними ударами по спині пробуйте виводити злодіяцькі дії на чисту воду. Вивівши негідника на світлу стезю, знову гамселить і лупить: лупцюйте харциза доти, аж доки в його очах наново не по-

темніє. Потемніло, штрикайте залізякою в п'ятки, запитуючи: «Чого тобі, дурню, в очах почорніло?»

Третій пункт (як апофеоз складної і напруженої боротьби), — не спиняючи зловредних обіймів — душили й давити, — обов'язково вивідайте про всіх побічних і прямих нападників на монаршу опору. Чим більше виявимо, тим значніша нагорода».

Концепція губерньського радника Терлецького ясно твердила: виривайте разом з печінками чистосердечне зізнання: «Да, я мав доручення утопити у глибоких ночах дворянку Вередливу...»

— Скороспілість, — доказував Терлецький, — річ не раціональна і не розмикає замкнутого бунтівного кола.

Його кредо лишалося у всіх судових процесах незмінним. Незмінно обстоював основну карну тезу — вимотайте з підсудного людську душу, тягніть за язика, і витягніть усіх змовників, і тільки тоді викиньте його на волосний смітник.

Ухопивши в обидві руки необмежене право — керувати її долю людську сюди та туди підкидати, — Терлецький погукав волосного старшину Нетесаного:

— Старшино! Од імені судової колегії наказую — зроби негіднику профілактику!

Вперше уловивши незнайоме слово «профілактика», Нетесаний перепитав:

— Як зволите сказати? Хай у залі і штани скидає?

Грамматика волосного старшини починалася «от» і закінчувалася «до». Правуючи волосним штатом, у Нетесаного всі правові закони мали одну форму і аналогічний зміст. Винуватця затягнули в простору залу, давали цілувати хрест і євангеліє, старшина чіпляв цепа з бляхою і наказував:

— Скидай, поганцю, штани і крутіше випинай... Хай їх благородіє пан земський начальник глибше зазирає у твоє противнюще бунтівне нутро. Загляне і своїм розсудливим земським зором ясніше, ніж я, розгадає: чим ти, паскуднику, дихаєш? Яку ти міну хотів підкласти під державний волосний фундамент?

Запитання старшини: «Як зволите сказати?» — Терлецький не дочув, але повів:

— Прочитайте разок з урядником і чиніть неухильно од «а» до «я»... Спочатку розпитайте: а) який бузувір очолював гніздо сільських експропріаторів; б) хай викаже співучасників бунтарської спілки; в) хто той навіже-

нець, що злочинно пошпурив у хащі вінценосну реліквію — двоглавого орла.

Потягнувши за волосного цепа, Терлецький ще нижче нагнув Нетесаного до себе й упівголоса почав детальніше пояснювати:

— Не стісняйтеся — жміть і давіть. Сії заходи паном губернатором затверджені. На користь діла витівайте і вигадуйте. Щоб усе було в точку. Щоб на папері ясно стояло: «Я у повному здоров'ї нехтував патрета, на якому фарбами намальований височайший монарх з рижими вусами. Бо мене направляли такі-то (ім'я, рік — усіх акуратненько перепишіть), направляли і казали: «Не думай, що государ лагідненький, смирененький. Ні, це — люта звірюга». Отак і в отакому аспекті... Благословляю...

Віддавши у волосні лапи хлоп'яка Василя Черпака, Терлецький встав і оголосив:

— Панове! Зробимо перерву. На обід нас покорніше запрошує місцева поміщиця Варвара Вередлива... Одвідаємо, папове!

Серед незапрошених у волосному правлінні лишилися: старшина Нетесаний, засідатель Покотило, урядник Лосев, стражник Хвесько і протоіерей отець Никодим.

Отутечки схвально укажемо на факт волосної ласки: Нетесаний здійняв із хлопця обтяжливий мотузок і з розв'язаними руками підвів до отця Никодима. Вирік:

— Присягайся!..

Наставник духовний по церковній традиції дав хлопцеві поцілувати хреста, а перед тим, як дійти до вищих законів присяги — губами лизати евангеліє, — звелів каятливо повторювати за ним слова покути. Хлоп'як Василь Черпак сумлінно повторював:

— Во ім'я отця, і сина, і святого духа, я, батрак Василь Черпак, притягнутий до суворої відповідальності у справі бунтівної організації, хрестом і евангелієм присягаюся, що в своїх зізнаннях нічого не таїтиму і казатиму тільки щиру правду, яку по моїй розумовій відсталості і малолітству продиктують волосні діячі: старшина і урядник. Яким я вірю і заповідаю, що коли я почну не туди гнути або під їх справедливу доколву перестану лепетати, то хай мене у холодну заганяють...

Старшина Нетесаний, дожувавши ковбасу, махнув рукою до отця Никодима:

— Отче! Годі! Хватить!.. Підходь, хлопче, сюди ближче. Прийняв присягу, тепер говори так, як би ти сказав своїм рідним батькам. Хто царську корону оросив? Говори правду — удвох мочили чи втрьох? Скажеш, хто іменно чорну зраду сотворив, то ми тебе для приміру ще трохи похолодимо у волосній хибарі. Може, днів з десять посидиш і в полтавській тюрмі. У тюрмі тобі буде і тепло, і затишно. Не турбуйся, і їсти принесуть, і пити подадуть...

Спинивши умовлення, старшина кивнув засідателю:

— Дайте хлопцеві кусок хліба. Та не скупіться, відріжте сальця. Хай хлоп'я трошечки підкріпиться... Бери, бери... Їж, їж... Не соромся. Ми тобі хочемо такого добра, як собі. Значить, домовилися: викладай на оцей стіл усю правду і, будь певний,— ми тебе не обидимо. Будеш жити, як у бога за пазухою. Матінку твою не забудемо: возик соломки підкинемо. Пудиків два картоплі дамо. Говори, отвітстуй!

— Дядю! А що воно за корона і де вона висіла чи стояла?

— Над ганком волосного правління орел висів. А на голові орла корона теліпалася. Хіба ти не бачив орла? Здоровий такий, з кігтями...

Старшина розправив руки і підняв їх угору:

— Отакий!.. Кра-кра-кра!.. Ну, може, він і сам сторчакнув... Воно ж дверима цілий день — хряп-хряп-хряп... Щоб вам, думаю, у голові хряпало. Хто ж його знає, кажемо, може, орел розхитався і сам злетів. А ось яке стерво його імператорську корону в п'їтмі сплюгавив? От про оце нам розкажи.

Сільський хлоп'як Василько Черпак, доїдаючи хлібець, подивився на волосного старшину і чистосердечно поділився своїми думками:

— Дядю! Мені здається, якщо корона на землі лежала, то її, мабуть, вранішня роса оросила або й дощ помочив. Ось я служу в господині Варвари Вередливої. Святих ікон у моєї пані стільки, що всіх, їй-богу, за один день і не переполоскаеш... А мені ж ото господиня наказує кожного ранку очі протирати угодникам. «Гляди,— говорить,— якщо я помітю, що якомусь угоднику чи приподобнику, янголу чи архангелу вночі лоба муха осквернила, а ти вранці не стер,— кататиму деркачем, як силорову козу! Битиму,— кричить,— тебе доти, доки твоя противнюща безвірна харя не посиніє». Дак я завжди, ні

світ, ні зоря, преподобних Єладія, Євтихія, преподобниць Єлїкониду і Дросїду, святого Доната і великомученика Хуздозада витягую в двір і підставляю під дощ. Пополоскаються — куди ваше діло! Неначе в кориті два дні з піском натирали...

Слухаючи древньогрецькі імена, старшина здивовано розвів руками — чи воно нормальне, чи ненормальне. Плете казна-що... Викопало десь чудернацького Доната і смішного Хуздозада...

— Слухай, хлопче,— перебиваючи Васю, строгіше сказав старшина,— ти нам донатами і хуздозадами очі не затуляй. Ти нам краще скажи: де в тебе уранці дужче болить — отут чи тут?— Старшина спочатку стукнув себе у лоб, а потім помацав те місце, чим сідає.

— Як коли, дядю. Бувають такі дні, що пані Вередлива до того розгнівається, що цілий день не дає їсти. Дак тоді і голова болить, і оце щемить...

— А що тобі тоді ввижається?

— Мені тоді перед очима мигтять галушки, коржі... А буває, що й чорти сплять...

— Чорти? — аж скрикнув старшина.

— Еге ж, чорти! Уві сні коржі мені підносять. Гаряченькі та смачненькі... Я — плям, плям,— просинаюся: нема ні коржів, ні чортів...

Старшина одвів у сторону отця Никодима і урядника Лосева і поділився висновками:

— Вірте не вірте, воно дурне. Хрест мене побий, ненормальне. Давай перевіро.

Із цими словами старшина звелів засідателю Покотилу здійснити прибитого на стіні портрета царя Миколи Другого.

Коли здійняли, старшина підвів Васю до портрета і запитав:

— Хто це, ти пізнаєш?

— Цар,— відповів Вася.

— Вірно, цар государ. Підійди, хлопче, ще ближче,— і старшина, підбадьорюючи хлопця, ще раз вимовив: — Підходь, підходь, не бійся,— запрошував старшина.— Отак, отак... Поцілуй його імператорське величесто у праве вухо.

Василько чоломкнув.

— А тепер у ліве вухо.

Вася і цю волосну просьбу удовольнив.

— Тепер, хлопче, перехрестися і послинь праве око государя імператора.

Василько завагався, ахнули й присутні: тю! волосний старшина здурів! Радить босячкові слинити царя!

Але старшина виправдався. Він перегнувся й інтимно зашепотів:

— Оці маніпуляції затверджені самим паном губернатором, і перед обідом їх сіятельство радник Терлецький ясно сказав: «Солить і пересолойте...»

Повернувши лице до Василька, голосніше й упевненіше наказав:

— З розгону пускай слину!

Василько набрав духу й з усього розгону пустив слину. Плюнув, але промахнувся: попав не в праве, а в ліве око.

Старшина запитливо глянув на протоієрея отця Никодима: як, по-вашому, отче, нормальне хлоп'я чи ненормальне?

На поставлене ребром питання отець Никодим ухилився прямо відповіді і натякливо глянув на волосного засідателя Покотила. Випитливо натякав — як ви, братіє, дивитесь на витівки волосного діяча з цепом на грудях?

Засідатель Покотило як ніби дивився у дзеркало. За всіх розвіяв сумнів. Він упівголоса вимовив:

— Раз на царя плює, значить, нормальний. А чи в праве, чи в ліве око — байдуже.

Не діставши загальної моральної підтримки, Нетесаний розгубився. По-перше, може, засідатель і вірно сказав. Але цілеспрямовано можуть говорити тільки ті, у кого на лобі світяться кокарди, а в петлицях сіяють золоті або срібні зіроньки. А в засідателя що — одна тільки бляха на грудях висить, та й то тонка-тонюсінька.

Засідатель без кокарди, без зірок та її на волосній драбині стоїть значно нижче од мене.

Але все-таки Нетесаний трохи завагався. Відчув — члени судово-волосного канклава самі сюди і туди «хвостами» крутять. А стражник Хвесько — дак той міцно тримався давно всмоктаної формули: винуватий — души, не винуватий — дави!

Зробили антракт. У перерві намагалися дослідити — що таке нормальне, а що таке ненормальне.

Урядник Лосев і стражник Хвесько і в перерві стояли на своїх випробуваних позиціях: чи плює, чи цілує, чи милує — ми не маємо права коментувати: погано це чи гарно. Наше діло теляче: не смій своїми мужицькими

губами стикатися з ясними, височайшими вухами. Одійди, смердюк! Одійди і молитовно шепчи: «Ти мій пан!»

Протоіерей отець Никодим, замітимо, поласкавішав. Вулицею пішла поголоска. Духовному наставнику мама хлоп'яка Василя Черпака устигла нищечком жертву принести: останнє полотно віддала.

Упхнувши в духовні скарби сувій полотна, батя ментально перескочив на нейтральну зону.

Бачачи, що обіцяна радником шаноба може в останню хвилину з рук вирватися, волосний старшина Нетесаний ще нап'явся, ще спробував перевірити загадкового хлопця.

— Ану, хлопче, візьми себе в руки. Скрути дулю, одійди й здалеку його величності покажи!

— Одну чи дві крутити? — перепитав Вася.

— Давай, мабуть, крути дві.

Сільський хлоп'як Василь Черпак, дотримуючись вказівок, які вимагають найвищі у волості котолупи, скрутив дві дулі, відійшов до самого порога й тремтливо підвів їх угору.

Судово-волосна колегія міркувала, міркувала і розмірковувала: понеже плює і самовіддано дулі портрету дає, значить, цілком нормальний. Має розум і людську свідомість.

Отже, беручи до уваги розумові здібності батрака Василя Черпака, склали законом дане право: одвести його назад у холодну. Міцно замкнути двері, затулити дірки й щілини і не давати йому дихати до особливого вищого розпорядження.

Удосвіта, як тільки почало сіріти, із курятника стражники витягли кобзаря і дядька Олексія.

Вивели й повели. По стовповій імперській дорозі погнали.

У вонючому курятнику самотньо zostався хлоп'як Василь Черпак. Самого лишили на поталу вошулам. Хай у темряві чухається. Хай вичухає чистосердну сповідь: хто йому дав знак — загнuzдати пана пристава ремінним черезсідельником.

Ось уже два дні, як замкненого юнця нічим не годували, у курятник до нього не зазирали і ніякими викликами до кримінальної колегії не турбували.

Замикати (чи там є хтось живий, чи нема) і з пам'яті викидати — це витвір найновішої системи мовчазного допиту.

Вивчаючи древні архіви, історики глибоченько поринали й науково доказали: уперше мовчазно корити су-противників, що рвалися до світла і прогресу людського, ефективно застосували в заморській аглицькій державі. З холодним спокоєм англійські лорди живу людину вночі хапали й у кам'яного лантуха зашивали. Мовчки у чорну кам'яницю запихали, мовчки й замикали. Одійшовши три кроки, лише тоді уголос вимовляли: «Гуд бай! Правди шукай!»

Самодержець всеросійський перед королем Великобританії троху сплохував.

У селах і слободах імперські в'язниці рясно стриміли, але вони мали сірий, примітивний вигляд. Волосні холодні не пишалися високою, з дротом огорожею, не походжали біля вікон і сумовито-похмурі царські зброе-носці. Довкола сільських буцегарень лише стовбичили соцькі з дрючками, які й гукали: «Одвертай шку! Сюди не дивися».

У мандриківській слобідській холодній була відсутня й найвища арештантська окраса. У камері не красувалася обрамлена височайшими вензелями широчезна чавунна параша.

Хоч, скажімо, мандриківський закапелок усі компоненти мав у повній наявності: а) дихати нічим; б) камери вонючі, вогкі; в) вікна маленькі, темненькі; г) ґрати міцненькі, дебелинькі; д) двері дубові, оббиті залізяками. На дверях висіли пудові заржавілі замки.

Слобідський острог од губернських арештантських рот набагато різнився й по тюремно-етичній лінії. У мандриківському казематі заарештовані ходили до вітру двокутним маршрутом: у правий куток бігали по ділах біжучих, у лівий — по пекучих...

З ласки коронованого деспота хлоп'як Василь Черпак у паскудному курятнику в три погібелі і згинався, й вигинався.

ОЦЕ ТОБІ ХЛІБ!..

Минають дні, минають ночі... В одну таку темнющу ніч у курятник під добрим градусом увалився стражник Хвесько.

Хлоп'як Василько Черпак і оцьому хилитливому крукові був радий. Мислив — хоч голос, подібний до людського, почує.

Хоча добре переконався, сидючи у воночії хавірі, у душі ховав: бодай такого голосу і довіку не чути.

Невсипущого стража Василько одразу запитав:

— Може, ви, дядю, водички принесли б? Чи, може, і хлібця прихопили?

Стражник по голосу почав у п'їтми намацувати хлопця руками, але йому ніяк не щастило вловити. І він гукнув:

— Де ти є? Куди ти тікаєш?

— Я ось де,— широко відповів Василько й підступив ближче до стражника Хвеська. У хлоп'яка засвітилася надія: може, дядько і справді не даром ловить руками повітря, може, і справді кусочок хліба приніс.

Уловивши затриманого, очманілий од хмелю і насичений злобливим духом, стражник почав немилосердно товкти хлопця головою об стіну. Б'є і крізь зуби вовкувато реве:

— Оце тобі хліб! А оце до хліба! — Наостанку, з усієї сили ударивши Василька в груди, хрипло прошипів: — А оцим, дурне, запий!

Грюкнувши дверима, стражник Хвесько, як та манія, зник у п'їтми. Таке і подібне відвідування і частування нещасливців, замкнених царськими замками, на мові волосної і станової поліції узивалося: нагодував і напоїв.

Вищесидячим губернським правителям нижчесидячі крюкотворці писали й сповіщали: «Покорнійше маємо повідомити, що ми і вдень і вночі піклуємося про долю затриманих... Згідно височайших гуманних вказівок — босячню доглядати і водночас водою й сухарями годувати,— ми цього великодушного параграфа неухильно дотримуємося: регулярно гарячими і холодними блюдами вдовольняємо. Ні сили, ні часу не шкодуємо, навіть у п'їтми частуємо...»

Сумом і тугою віяло від цих турбот, але губернські правителі на реляції виводили глибокодумне: «Поганців завжди в п'їтми годуйте й частуйте...»

Отакечки з ласки коронованого Василько, у вогкому курячому казематі скукурчившись, мізкував і гадав — яку ж йому неждано й негадано чергову пілюлю піднесуть?

Говорили в слободі:

— Не встигла дитина на світ божий глянути, а його цепом спеленали, очі волосним рядом позапинали й у воночу холодну ні за що ні про що загнали.

Перетворена із глинобитного курятника, волосна ко-
нура єдиним рятувала закинутих у сіє лігво — мала дір-
ку в стіні.

Кури дзьобом крейдо-глиняне валькування дзьобали і добрячу діромаху проклювали. Свійські птахи, рятую-
чи себе, дали можливість і ув'язненим спілкуватися із
зовнішнім світом.

Із запахнутими у сю каталагу люди добрі лежма через
отвір розмовляли і, хай усяким вариводам навіки заці-
пить, ще й замкнутих бідолах од виснаження рятували:
непомітно од зору лягавих їстівне у прокльовану дірку
просували.

Розвідавши — як і куди, — рідна мати намовила дочок
по утвореному шляху прослизнути до Василька. Жіноча
кмета повела дівчаток по такій стежці: старша сест-
ра, чорноока Маруся, вартовому зуби замовляла, а
меншенька, Катруся, знедоленому братику хліб і
до хліба через оголене хворостиння рученятами про-
пихала.

Загнавши в холодні, темні каземати чимало слободян,
губернська кримінальна колегія тим часом улаштувала
собі купальну вакацію: пірнула в знадно розлите вино-
градно-горілчане питво.

Вітаючи шанобливих гостей, хуторянка Варвара Ве-
редлива од захоплення — губернські ж світила прителі-
палися — спочатку розгубилася. Не знала, на яку ногу
самій стати і на які стільці сановних гостей саджати.
Одразу й не втямкувала, що в чарки наливати і якою
підливою свіженькі карасики заливати.

Оговтавшись, причепурилася й прибулих дорогих го-
стей удосталь вдовольнила. Печеного й вареного не шко-
дувала — через верх шанувала.

Притуливши губи до дармової поживи — до самого ж
носа з хріном порося підставили, — консисторський ба-
тя, як носій святої правди на землі, узявся вмінати, як
казали в слободі, за двох дурнів.

Мняв і од потравної насолоди аж кректав. Куховарка,
що підливу розливала і жареним і пареним пригощала,
сама до себе промовляла: «Оце святій! Пре і жере, щоб
тебе розірвало! Але чемності ради питала:

— Отче! Може, вам індичку з яблуками подати?

Повітовий духівник побожно хрестився і елебно мим-
рив:

— Давайте! Всяке подавання да благо буде!

Уминаючи й у широке горло пропихаючи, представник повітової духовної інституції час од часу дотиком пальця тактовно попереджав сусіда:

— Вибачайте! Побіжу надвір, гляну, чи ясно небесні зорі сіяють?

Згодом кидав:

— Пробачте! Вилізу, подивлюся: з якого боку вітруга дме?

Раз у раз ненаситний патlach вилазив із-за столу: то куди вітер віє вивчав, то на зорі небесні позирав. Лише утрете чи, може, і вчетверте пастиря духовного без попередливого — вибачайте — прожогом винесло із господи.

Вже світало, вже усе просиналося й співало. Солов'ї в садку, дак ті милозвучними трелями заливалися й розливалися, радуючи все живе, все суще на землі, та духівника чудесні пташині співи в оцю тривожну земну хвилину не радували і не чарували. Пастиря вабило єдине — манили густі безмовні хащі.

У хвилиночку для повітової духовної особи критичну частину в хutorській вітальні сталася несподівано дивна подія — зникло високе губернське цабе. Кудись непомітно подівся верховода губернської комісії князь Терлецький.

Сюди-туди — нема! У підлеглих чиновників і очі на лоба полізли. Чи ба — хміль з голови вискочив. Чого доброго, дійсного тайного радника хутірські пройдисвіти непомітно через вікно заарканили й потягли безвість. «О господи! Як же ми, олухи, сановного прогавили?»

О часи, часи! Грізні, бурхливі часи настали!

- Картина раптового зникнення голови комісії ошелешеним губерніцям малювалася в такій експозиції: осоружні бурлаки відчинили вікно і на сіятельну шию накинули волячого налігача. Придавлене вогкою, добре скрученою мотузкою, сіятельство, не крєкнувши й не мєкнувши, змушене було пролізти через тихенько відчинене вікно й вочевидь бєхнулося під ноги розлючених бунтарів, які з утіхою й додавили високопоставленого карателя.

Кинулися в стрімкі пошуки. Еге-ге! — виявили й іншу пропажу: дєсь завіявся і консисторський протоієрей.

Щє ширше губерньські гості роззявили рота — куди ж провалився священний батя? Може, і його дєсь зашморгнули. Нєпомітно зцапали в хащах?

У душитєлів волі людської народжувалися лякливі й трємтєливі химери, народилося й вигадливе — схопили батю за підрясника!

У дійсності виявилось зовсім не таке: протоієрей за причілком спокійненько повненьку молоденьку корівницю намовляв — чи не воліє вона з християнської доброти почастувати отця духовного парним молоком і, пригостивши молочком, виявити ще більшу евангельську теплоту — пастиря дорогого велелюбно обійняти й поцілувати.

Піднести парного молока й на світанку обполоскати захміліле пастирське горло корівниця Галя не одмовлялася. Навпаки, душевно присолашала:

— Отче! — говорила. — Коли ваша ласка, сотайте моньку прямо з дійниці, — але цілувати і обнімати рішуче одмовилася.

Та розпалений невгамовно мирським — похвиськати парубком біля загороди, — проповідник любові християнської безугавно линув до дівчини, умовляючи:

— Скорися, янголичко, бог не зрить. А я за тебе, покірливу, во здорові воспою...

У нестримному бажанні — пригорнути ближню свою — сановні шукачі й застукали повітового протоієрея.

— Віват, отче! — загукали. — Слово святе під повіткою пропагуєте? Вітаємо, пропагуйте!.. Дозвольте вас запросити в хату.

Одкрили місцеперебування й найвищого губернського харапудника. Викрила покоївка: відкрила двері у хатню вбиральню, а вони там возсідають...

Ви розумієте, який кумедник князь Терлецький. Добре обладнану хатню вбиральню він, нікого не сповістивши про свої уподобання і наміри, обладнав під свою особисту спальню. Їх ясність на біленькому унітазі солодко сиділа і солодко хропіла.

Уздівши се, консисторець благоговійно осінив перстом Терлецького й велеречиво запитав покоївку:

— Поглянь, раба божа, їх сіятельство хропуть у штанях чи без оних?

— Отче! — доповіла покоївка. — Вони сопуть роздягнені, а оне на місці.

Отець духовний іще разок осінив хропуна:

— Хай сопє! Благословляю!..

Чотири дні сановні дармоїди напихалися і наливалилися... П'ятого дня ревним носіям губернської каральної

місії заманулося: «А подати сюди злочинця батрака Василя Черпака».

Поліційні верхівці моментально помчали в слободу Мандрики. Поскакали і босоніж Василька пригнали.

Прителіпалися і волосні кривдники: старшина і урядник Лосев. Стражника Хвеська й засідателя лишили чатувати біля дверей холодної.

Хутко оновлене слідство, яке оце komponувалося у хутірській садибі, губернці поставили під знаком успішного викриття значної змови, що її замасковано снували і заснували розбещені лиходії.

Під гіллястою грушею поставили свіжовнструганий стіл і вкрили його зеленою скатертиною. А неподалік, на очах закликаних батраків і довоколишніх молодих і старих хуторян, будували «голгофу». Себто спішно ладнали височенну дерев'яну вішалницю.

Мовляв, хай дивляться ваші осоружні очі і тремтять ваші негідні душі. Спостерігайте, яка вам гстується кара!

Хай вам не кортить і не тягне простягати свої хтиві руки до священної власності. Терпи й не смій чіпати!

Намагаючись якнайясніше і найправдивіше пролити світ на викрите змовницьке діло, губернська комісія прихильно дозволила пишній господарці Варварі Вередливій і собі взяти у допиті побічну участь. Тобто у слушний момент витягти й свого язика. Установка така: ви, вельми наша шановна, сідаєте посередині між їх благородієм паном приставом і їх преподобієм отцем протоіереєм, тихенько сидите і делікатненько лупаєте очима. Нараз підійде уразливо-критична хвилина, ми вам моргнемо,— запитайте мерзотника: «Ану, дурню, згадай чистий четвер. Спомни, коли я твою хитру, лукаву морду чистила деркачем, а ти мовчав і поглядом казав: «Ах ти така!.. Ах ти сяка!.. Тобі це даром не пройде. Ми тебе накриємо!..»

Викликані на судову церемонію старшина Нетесаний і урядник Лосев у затінку доповідали Терлецькому: «Ваша ясність! Ваші вказівки успішно виконали. Баламутне хлоп'я чистосердечно призналося: його величество я не дуже ображав,— тільки дві дулі покірливо тикнув під самий ніс.

Початок суду оголосив визваний на цю церемонію ставповий трубач — у сурму засурмив. Лише в повітрі трубно заревіло, як карна комісія, згідно усталеного ритуала

лу, почепила на груди і шию судово-процесуальні відзнаки, і головуючий підняв угору пальця — тягніть на розправу.

Під посиленим ескортом — з оголеними шаблями два стражники підвели до кримінального столу хлоп'яка Василька Черпака.

Юного батрака суворо судили. Уявно рисували в жахливих тонах: нібито перед судилищем став не здавлений темними мурами сільський хлопчисько, а перед модернізованими губернськими карателями постала гроза панства — могутній і дужий Максим Залізник, кістками якого ще у вісімнадцятому віці хапко поділилися вельможні хижакі: цариця Катерина і польські пани.

— Скажи, затриманий, як твоє прізвище? — запитав радник Терлецький.

— Черпак,— відповів Василько.

— Що сіє означає — Черпак? Голоблю, косу чи гостру коцюбу?

— Ні, це така посудина. Вроді маленької цеберочки, з держакком.

— Ага!.. А оцю посудину, як ти кажеш черпак, на голову можна накинути?

— Можна. Черпаком і воду черпають, і вихлюпують, і виливають.

— А що таке вихлюпують?

— Набереш у черпак води та як хлюпонеш, як линеш, дак чоловік і очі заплющує. Оце і називається — хлюпати.

— Значить, кажеш, коли добре хлюпнеш, то людина й очі заплющує?

— Еге ж!.. Одного разу дядько Юхим так підпив, так набрався, але дядина як линула з черпака холодняка, дак дядько ураз отверезився.

Терлецький повернувся вліво і нижчому рангом указав:

— Запишіть до протоколу: «Обвинувачений без усякого тиску з боку комісії чистосердно показав: черпак виключно універсальний посуд. Сією жахливою посудиною можна зрадливим ударом збити з ніг. Особливо, коли тишком-нишком, несподівано й лукаво підійти з тилу. Якщо ж бунтівливому нападнику не пощастить у такий спосіб звалити урядового радника, то харцизяки набирають у черпак холодну воду або гарячий пісок і хлюпа-

ють в очі вищеназваній службовій категорії і таким чином забивають йому памороки».

Продиктувавши, Терлецький знову запитав Василька:

— Ти згоден, що черпаком лиховісно орудне діло можна у пільмі вчинити?

— А чого ж, згоден.

Терлецький знову продиктував:

— Запишіть: «І по сьому пункту підсудний визнав свою цілковиту згоду».

І до хлопчиська:

— У вашій слободі багато черпаків?

— Так, щоб вам не збрехати, мабуть, набереться пів-слободи. Іще живуть Черпаки і в Демидівці. Мама казали, що то якісь родичі.

— Значить, ти судову комісію упевняєш, що і в Демидівці є Черпаки?

— Є. Але вони там по-вулишному прозиваються — Ковпаки.

— Ясно. Пане колезький реєстраторе, занотуйте те, що я вам продиктую. Пишіть: «Обдурений експропріаторами, підсудний розкаянно показав: «У слободі Мандрики головокрутних черпаків сила-силенна, по кількості охоплює майже півслободи. Оная зловредна зброя виготовляється й на вулицях суміжного села Демидівки. За свідченням притягнутого до державної відповідальності слобідського хлоп'яка Василя Черпака впливає та й, вочевидь експертами буде встановлено, що демидівська зброя технічно потужніша од мандриківської і в нападницьких способах ладніша й грізніша, бо й назву має сугубо бунтарську — ковпак».

Перевіривши, чи достоту слово в слово записано, і пересвідчившись — викладену вигадку достеменно чорним по білому написали й розписали, — Терлецький звернувся до членів комісії:

— Панове! У кого будуть запитання до підсудного? Прошу, давайте!

Першим кахикнув червонопикий титулярний радник. Знак — у мене язик засвербів. Розкрив рота і запитав:

— Скажи, безпутнику, ти його величество государя імператора знаєш?

— Знаю.

— Бачив його дороге і світле лице?

— Бачив.

— Як його превелебно називають?

— Цар Микола.

— Йолоп!.. Не цар Микола, а його імператорське величство, государ імператор Микола Другий. Самодержець всеросійський, король фінський, пан польський і прочая, і прочая... Поняв?

— Поняв.

— Відкрий усю правду комісії. Ти в ясні, дорогі, світлі, гарячо-любимі очі нашого глибокообожненого государя імператора плював?

— Плював.

— Хто тебе напутив?

— Дядько старшина направляв. Каже: «Бунтуй. Послинь царю очі». Дядько старшина здійняли із стіни патрета царя, поставили його на стіл і наказали: «Хрестися, молися і плюй прямо в очі».

— А які інші прокази ти супротивно чинив? Чи не сіпав за вуса його величства?

— Ні, не сіпав, а дулі крутив. Дві скрутю і царю піднесу.

— Не царю! — удруге дужчій гаркнув червонопикий радник.— А його величній особі, помазанику божому, гаряче любимому монарху, богонаставленому самодержцю, владарю трону всеросійського. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Повтори, остогидне!

Напружуючи фізичні й душевні сили, що їх кожного дня забирав задріпаний курятник, Василь Черпак слово в слово виразно продекламував рекомендоване чиновання:

— Крутив дулі і підносив його величній особі, помазанику божому, гаряче любимому монарху, богонаставленому самодержцю, владарю трону всеросійського!

— Вірно! Правильно! — загула колегія і попередила: — Якщо ти, безпутне, і далі будеш отак шанувально величати государя імператора, ми будемо схильні полегшити твою долю. Скажи судовій комісії щирю правду — хто тебе напутив злобному дійству?

— Дійству мене вчив і напучував теж дядько старшина. Питали мене: «Любиш государя царя? Коли любиш, то скрути і дулю під їх очі ясні піднеси». Дядько старшина ще й показали: «Отаку,— кажуть,— крути. Не сумлівайся,— попереджали,— це діло,— кажуть,— згори навівали, згори й наказали. Сміливо,— кажуть,— крути.

Крути і крути і під государеві очі неси, бо вони — ваше величество!»

— І ти що — підносив?

— Аякже!.. Спробуйте не піднести. Дядько старшина і дядько урядник — наші ж правителі. Вони добре знають, кому і що піднести, а з кого й що стягти.

Терлецький підняв угору руку:

— Хватить!.. Стратіоне Стратіоновичу! Ви маєте щось сказати?

Стратіон Стратіонович, вилискуючи золотими гудзиками, заїкувато промимрив:

— Ма... ма... ма... маю.— І до хлоп'яка Василя Черпака.— Ти... ти... ти не но... носив го... го...господині жа... жа... рену ри... ри... бу... бу? Ік... ік... ікорку?.. Гри... гри... бо... грибо... бочки?..

— Носив. І рибу носив, і ікру, і гриби, і горілку...

— А? Я... яс... ясно!.. А чим ти... ти мас... мастив?

— Як веліла господарка: гриби оцетом, а рибу гірчицею.

Успана золотавими гудзиками говірлива заїка соковито зарсготалася:

— Бре... бре... брешеш, голо... голо... пу... зе! Хі... хі... хі... ба... ба гос... госпо... господи... господиня жу... жу... жує гір... гір... чицю?

— Ні, господиня гірчиці не жувала, а той пан, що із господаркою у садку гуляв, той усе гірке вживав і гірке вихиляв. Як хильне стаканюку горілки, а тоді свіжу цибулину жужмом і жме, і мене. Здоровий дядько!

Василька перебив голова комісії:

— Яку стаканюку? Який пан?..

— Стакан гранований, — спокійно пояснював Василько, — а пан був у таких цяцьках, як і ви. Тільки високий і носатий...

Терлецький ураз спинив допит:

— На цьому колегія робить перерву. Заведіть підсудного у волосну холодну.

ВЕДИ! Я — ТВОЯ!..

У часи перерви — між судом і питвом — власниці хутора заманулося блиснути перед гостями своїми багатствами. Насамперед повела шановану свиту оглянути породисту худобу.

Добренько випивши й смачненько закусивши, кавалькада губернських, повітових і станових чиновників рушила оглядаги садибу.

Попереду йшла, граючи очима, власниця садиби, а біля неї улесливо й хвацько увивався новопризначений становий пристав.

Признатися, і самій господині Варварі Вередливій по конфігурації найбільше пасував поліційний вертуц і лестун. Господарка не раз зором станового окидала і сама до себе промовляла: «Коректний, елегантний».

Найбільше хутірську гладуху вабила густа чорна борода. Не борода — лопата! Є за віщо вхопитися. Знадно полонили товстуху й брязкотливі остроги. Брязкотне — аж серце мліє.

Водила, кажемо, сановну челядь по садибі й із хвастощами вигадливо ляпала:

— У моїй оборі худоба виключно закордонна, племінна. Прошу вас!.. Зверніть увагу, бугай симентал! Швейцарець!

Учувши — бугай симентал — та ще й із самої Швейцарії, пристав схилив чоло перед здоровою твариною і хльостко цокнув шпорами. Дзенькнув і шанобливо нагнувся, ніби йому рекомендували не якогось степового рогатого бугая, а представляли усіяного ознаками вищого сановного діяча.

Дійшовши отари овець, Вередлива гоноровито тицьнула пальцем у бік вовнастого, кудлатого барана:

— Панове! Рекомендую — красунь! Меринос!.. Завезений із Австралії.

Пристав, який з причини й без причини від «удячно-го» населення систематично хапав і брав чотириноге, — не цікавився, не вивчав і не студіював, яку овечу породу підлеглі миряни з переляку в руки подають — тонкорунну чи товстошкуру.

Поміж поліційними чинами пристав іноді інтимно ділився: «Панове! Дармовій коняці не дивіться в зуби!» По неписаній службовій інструкції поліційний новотворець сотворив новий артикул: делікатно піднесли — делікатно й бери, але слобожани й хуторяни цього артикульного пункту по іншому трактували. Говорили: «У ясний день гребе і жодним оком не моргне».

Дак оцей лицар злодійства в уніформі штабс-капітана поліції першим підскочив до степового буйвола і пильно-пильно вставився у вовнасту тварину. Дивився на

барана, баран на пристава. Рогатий меринос мовчазним зором ніби питає: яка між нами різниця, пане приставе? Я — вовпятий, ти — бородатий! Я зелені рослини споживаю, а ти з людей шкуру здираєш!

— Ваше благородіє! — хтось із гостей жартома гукнув. — Ви часом не були в Австралії? Може, він вашу шановну особу впізнав?

— О! — чемно вклонившись, одповів пристав. — Австралія?.. Ви, панове, вгадали. Мав щастя одвідати Австралію двічі. Чудово, чудово! Яку нам там смачну баранину подавали...

Протоіерей повітової духовної консисторії аж очі з подиву вилупив: «Австралія!.. Чого його до католиків понесло?»

Консисторському маніяку, рівно ж і губернським чинам, невдогад було, про яку Астралію пристав удоволено хизувався.

Лише в антракті (на галявині спинилися, цигарки в зубах крутили й про знадні гаремні витівки говорили) поліційний бородань з чемним уклоном поділівся:

— Я перебував на унікальній дачі «Австралія». (Власна дача пана Рябушинського «Австралія»).

Товстусі, господарці садиби, було байдуже-байдужісінько. По яких ти там світах клишоногими п'ятами ступав і гасав, мені однаковісінько, хоч ти й чорту в зуби скакав. Ти — звабний! Тільки ти зумієш мої коси дуже заплітати й розплітати...

Плавну розмову гостей — звідки свою родословну бере полігамія: чи турецькі султани привезли на слонах, чи римські патриції на ослах — торохтливо перебила власниця садиби:

— Шановні!.. Дорогенькі!.. Дозвольте вам показати хорошу-прехорошу свинячку. Сюди, сюди!.. Будь ласка... Погляньте — яке хрюкало! Сього кнура ми придбали в графстві Йоркшир.

— Моя кучерява садиба пишається йоркширською породою. Мій хутір не раз одвідували високі гості.

Щоб доречно і увічливо розділити господарське захоплення уподобаної дами Варвари, пристав спинився, ловкенько клацнув каблуками і собі почав вихваляти:

— Голубочко! Ваша садиба — чудесні прерії!

О, що ви, що ви! — зашарілася господарка.

Пристав галантно вклонився:

— Моя ви прехороша! Ви степова квітка! Я завжди готовий до ваших послуг!

Варвара Вередлива млосно засіяла очима:

— Ах!.. Ви каламбурник! Ви жартівник! — і на очах шанованих гостей без усякого такту віддала перевагу поліційному бороданю.

ЦОКОТУХА — БРЕХУХА...

Прибравши величезне хутірське господарство до своїх рук, Варвара Вередлива узялася його урбанізувати. Взялася зовні переладнати на західноєвропейський копил.

У першу чергу звеліла робітникам свинарням, щоб прибулим гостям відповідали по встановленому трафарету:

— Запитає хто: «Звідки кнур?» — відповідайте: «Пароплавом привезли з Англії, з графства Йоркшир». — «А чому, — стануть допитуватися — з графства Йоркшир, а не з Диканьки чи з Решетилівки?» — відкажуть: «Такого вишуканого свинства, як у графстві Йоркшир, більше немає ніде, і наші пані господарка воліла перевезти те обране свинство у свою власну садибу».

— Однині, — наказала господарка, — іменуйте довготелесого кнура — Граф. А рябу свиноматку — Графиня.

Але Варварі Вередливій не пощастило перед гостями похизуватися свинячою красою.

Оглядини Графа, на жаль, не вдалися. Біля дверей свинарні робітник раптом спинив господарку:

— Паніматко! Туди всім не можна.

— Чого? — здивовано запитала паніматка.

— Робітник упівголоса, але виразно, як і було не раз і не два звелено, сповістив:

— Та чого ж! Граф граються із Графинєю...

Вередлива зашарілася й, підхоплена уштивим кавалером в погонах фараона, ласкаво запросила гостей оглянути літню опочивальню.

Опочивальня, чи, як сама господиня Варвара Вередлива узвала, літня резиденція, низом оповивалася пахливими квітами, а по боках і горою принадну хибару обрамляли густий бузок і стрункі ясні тополі.

Глянеш на товстелезну хуторянку Варвару Вередливу — і подумаєш: «Тумба тумбою, а яка вона в особистому спочинку виявилася вибагливо примхлива».

В отакому затишному, чарівному куточку спочивальні хори поставила. Довкола спочивального покою чудес-

ний пейзаж стелився. Вашому зору квітучий густий гай усміхався і перед вашим оком сріблястий ставок легенькими хвилями колихався.

Архітектурним стилем хороми нагадували будову православної молельні з двома банями нагорі.

Усередині спочивальні апартаменти ділилися на: а) коридор; б) зал; в) вітальню; г) спальню. Осібно з дверима, що відчинялися і зачинялися без рипу і скрипу, в голубих тонах оздоблений містився інтимний будуар.

У ласкаво-ніжному покої двері відчинялися виключно обраним. Тим обранцям, що володіли щасливим хистом. Мали талант з одного погляду скорити й полонити жіноче вередливе серце. Ті з одного змаху одчиняли сії потаємні дверцята.

У хоромах сновигали й співали замкнені в клітці різнобарвні співучі птахи.

ЗАВІЯЛО Й ЗАЛІТАЛО СУМНЕ...

Частувалися, утішались обранці вищого світу, реготалися, усміхалися, раптом страшна новина: Германія на Росію оружно пішла.

З міста Полтави прискакав нарочний верхівець — посланець із списом. На кінці довгого списа тріпотав рожевий папірець. Знак — війна!

Ся подія украй сколихнула слободу Мандрики. Слобожани ув один голос казали: «Ще ніколи нас отак сумно не колихало».

Розпочали набирати в солдати. Хапали і вели під конвоем в стан. Брали і на вбивство гнали. Заплакало, захнюпило слобідське жіноцтво: жорстокі узурпатори силоміць одривали од сім'ї рідних, дорогих чоловіків, синів, братів...

Рясні сльози слобідським жінкам помахом шаблі витирали урядник і стражник, трохи пізніше добавили іще одного хвацького утирача: час від часу в слободі почав наїжджати високий худорлявий жандарм.

Височайший всеросійський правитель одночасно повів дві кровопійних війни: з чужинцями й з вірнопідданим народом...

Темного вечора короновані гвалтівники насамперед хитонули слобідську буцегарню, розчинилися двері, й

одного молодого хлоп'яка Черпака витягли, а сто дорослих утягли.

Хлопцеві винесли локальний присуд: під наглядом поліції слугувати розсильним при Мандриківській волосній розправі.

Губернська судова колегія сей вердикт винесла й зникла. Чмихнула в Полтаву. Немов її вітром із хутірської обори змело.

Естафету в слободі Мандрики — дави й тягни — губерньська колегія перебрала на правлячу волосну кооптацію: старшину, писаря, засідателя, урядника й стражника.

Само собою розуміється, отці духовні й собі в богословську ектенію внесли деякі корективи. Паству вмовляли у новій редакції:

— Братіє! — говорили. — З вашими щедрими подаяннями прославлений руський бог неодмінно зажене на слизьке германську бозю...

Брати і сестри! Моліться і до церкви горніться. Не слухайте підступних балакунів, які плетуть казна-що. Богомерзко плещуть: «За кого ми воюємо?..» Не прислухайтесь до всякого огидного баламутства, а молитовно з надіями позирайте на святе небо. Десь розірвалося чи репнуло — не вагайтеся, затуляйте чим бог послав: салом, снопами, копійками... Во ім'я святої церкви господь бог всі пожитки приймає. Не чухайтесь, миряни, жертвуйте!

Хранителі евангельської істини уміло викривали й замасковані дії притихлої лукавої сили.

Високопоштиві парафіяни — Ладури, Вередливі і іже з ними сопричетні — збиралися за причілком і карталі:

— У полтавських степах появилася химородна тать: дзижчить, пищить і підступно з місця на місце перслітає в образі сірого метелика.

Сірі комахи, — доводили поштиві господарі, — у сю грізну сумну часину набули одворотного замислу: пролітають і на ходу бунтарські плевела навівають.

Нові й нові химери вигадувалися... З-під тину до тину передавали: якийсь замуззяка, але в окулярах, хутором ходив, блудив і батракам говорив. Присоглашав не визнавати чудодійних ікон. «Вони, — каже, — стулені з дєрева».

— О боже! — першою залементувала бублейниця Хівря. — Чудотворної цариці небесної не визнають!

Шалапутники! Люди добрі в газетах писали й усьому хрещеному миру сповіщали — чудо велике над Карпатами скоїлося! Руська православна богородиця удосвіта схопила за патли австрійську католицьку богородицю: «Ти,— говорить,— безпутна, довго будеш свого Франца-Іосифа цілувати, милувати... Дурепа ти небесна, що ж ти свої пречисті груди перед старим шкарбуном випинаєш». Дак наші солдати, як побачили, що руська богородиця перемага австрійську, коси їй рве і по губах б'є, як кинулися в штики... Господи!

Ладуриха витівніше розповідала:

— Як сонце зайде, так щось таке довкола хати ходить і, не при вас згадуючи, мекає, бекає, нявкає й гавкає... Я його одного вечора і підстерегла. Дивлюся — стоїть під вікном не то вівця, не то коза, хвостом вибиває і очима грає. Стояло, стояло, перевернулося в кішку і стрибнуло в хату. Я мерщій за держача та до неї. А вона, клята, мурчить, лапами землю розгрібає і хвостом гроші шукає. «Ах ти,— кричу,— самашедша, хазяйських копійок захотіла!» Та з досади як лупону держачем по хребту.

Бачачи, що лукавці не жартують, починають хвостами шупати, де прихована мідна й золота валюта, заможна хутірська верства узяла в руки кленову довбню. На всякий випадок придбали: гепнеш по рогах, світ за очі зникай!

Але чи рогатим попадамо, а бідолахам батракам частенько перепало. Людські почуття люті столипінці видавлювали по давно усталеній хижій системі: у степу — роби до впаду — вдвое згинали; в садибі — чого ходиш біля комори? Сала хазяйського захотів? — утрое перегинали.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ВИДАВНИЦТВА СИТІНА І К°

На перших порах хлоп'яка Василя Черпака приставили слугувати волосному писарю Власу Педашенку. В обов'язки Василька уходило в розправі сторожувати, вікна мити, підлогу підмітати, печі топити, різні папери сюди та туди носити, і переносити, й пильно-препильно слідкувати: чи не влетить щось ненормальне у нормальне волосне правління...

Мандриківські волосні діячі і ловецьку пастку спорудили: у кабінетах старшини і коло писаря угорі на шафах зранку розставляли захистливі стакани.

У стакани наливали і самі час од часу вихиляли, волосні правителі мали чималенький резерв. Зуміли в глибокому тилу погріти руки. Промаху не давали. Чималенький росяно-спиртовий резерв утвердили. Тільки прилетів папірець: «Опечатати і закрити монопольку», як писар, що в таких ділах рідко ловив гав, шепнув старшині:

— Давайте зберемо грошенята, заберемо горілку, а ранком притулимо печатку: нікому й понюхати не можна. Опечатано!

Старшина посоловіло глянув на писаря й, збагнувши, куди волосне мотовило мотає, удячно розкрив очі:

— Власе Васильовичу! Ви — голова!

А писар тягнув нитку далі:

— Заберемо, у надійне місце завеземо і будемо піднімати за здорові воюючих сторін.

— Як? — гукнув старшина. — І за німців?..

— А чого ж — і за німців! — безапеляційно ствердив писар. — Перша чарка — даруй перемогу нашому государю імператору. Друга — не даруй перемоги німецькому государю імператору... Третя — за славне волосне тилове ополчення.

— Конешно, конешно, — схвально підтримав старшина. — Ви молодчина! Ви не тільки умієте хвацько складати «Во ізбежаніє й во іздержаніє», а й дипломатію розкусили. Випишуйте з каси гроші.

— А на який предмет?

— На предмет допомоги жонам тих, кого в солдати взяли. Йй-бо, резонна стаття.

Так і вчинили. З того дипломатичного діалога писар двічі на день прикладався до скляної лампадки, а з недопитим ішов вечором в гості до хуторян. Із собою брав і Василька.

Хлоп'як Василь Черпак у мандрах писаря крутився п'ятим колесом, але для самого мандрівника у гостьовій подорожі Василько виконував почесну роль: слідом ніс чисту білизну. На всякий гріховодний випадок...

В гостях, правду кажемо, волосний писар завжди переїдався і перепивався...

Повертаючись з хутора, Влас Васильович на пенькові чи горбику робив змушену зупинку і лагідніше, чим по казенній службі, наказував Василькові:

— Сідаємо, хлопче, ось на оцю купу очерету. Де моя заміна? Давай мене перевдягай, бо я, здається... Ех, Васильку, Васильку! — зітхаючи промовляв писар. — Як важко бути на високій державній роботі. На тебе моляться, перед тобою тремтять... А ти що чиниш? Скажи, Васильку, що б ти робив? Га? Скажи?

Василько, не довго думаючи, широко порадив:

— Власе Васильовичу! Ви — персона! Ви — волосне цабе! Ви, можна сказати, у слободі перший слуга государю царю. Бережіть себе! У гості із собою неодмінно свіжовиструганого чопа беріть!

— О! Ти, хлопче, мудрак! Воно, конешно...

Перевдягшись у нову пару білизни, писар з піднятим носом шльопав у слободу.

Тримався писар і охайності, і порядку, та чистого четверга з волосної етичної стежки зірвався.

Нічого дивного нема: вирощений на легких, дармових хлібах Влас Педашенко й у вуса не дув, що є на світі творча, продуктивна робота. Щирий прихильник волосної круганини, писар Педашенко давав своєму службовому перу широкий простір. Його перо бозборонно залазило в зубожілі слобідські повітки і там бігало на папері, оманливо вигадуючи хитро складені сюжети при опису телят за так звані додаткові податі.

Описавши останнього бузівка чи теличку, писар Педашенко побожно ішов до церкви дати своїй душі по-християнському тепло поплакати над нещасними тваринами, що їх по заході сонця, накинувши налігача, за безцінок будуть волокти в садибу Сидора Ладура.

Це було замкнене коло: писар — Ладуру. Ладур — писарю. Хлоп'як Василько з подивом і жахом невинними очима дивився, як ті люди, що у чесності своїй клялися хрестом і богом — жодної краплини чужого не беремо, — серед білого дня скубли і дерли злиднями затуркане трудове слобожанство.

— До мене! — часом гукав писар добре намоченим язиком. — Чуеш, хлопче, ходи сюди!

Василько підбігав.

— Глянь, що тут нарисовано. Які цифри блищать?

Вилупивши баньки, писар дивився на папір і од надмірно випитого ніяк не міг второпати, що він там власною рукою вивів, і, тикаючи пальцем, питав Василька, що його перо ось-ось накатало.

Хлоп'як резонно пояснював:

— На сторінці, де дівчина біля тину співає, нашкрябано один карбованець, а де хлопець під вербою випростався — виведено три карбованці.

— Ось тобі й маєш!— роздратовано вигукував писар.— Учися, хлопче! Ти дивися, який я вчений, а бачиш, промазав. Біля дівчини недосолив, а біля хлопця вроді пересолив...

Розшолопавши — у хлоп'яка Василька вроджена кмета в голові лежить,— писар Педашенко почав укуськувати Василька — прислухайся! Придивляйся! Будеш сумирний, уштивий, я тебе введу в люди.

Виводив писар хлопця в люди по ним самим складеній хартії, де основою основ слугував збірник українських пісень, виданий під назвою «Малороссейские песни. Издательство Сытина и К^о».

Сей пісенник писарю універсально замінив енциклопедію гостро насущних запитань — скільки й з кого — й слугував наставною книгою уложень кодексу судознавства Всеросійської імперії.

Ще одну характерну рису державної діяльності таїв у собі волосний хапун: драв з людей диференційовано. Приходить людина середнього віку і середнього достатку, Влас Васильович витягав із шафи збірку пісень, швиденько перегортав сторінку за сторінкою і, спиняючись на «Шумлять верби в кінці греблі...», питав одвідувача:

— Ви просите позичити з гамазеї п'ять пудів ярої пшениці. Да? На посів? Да?

— Вірно зволите питати — на посів,— одповів відвідувач.

— Ну що ж,— уже спиняючись на пісні «Посіяла огірочки...», писар оголошував: — Згідно ось оцього пункту, вам на оформлення треба уплатити на всякі поточні витрати один карбованець і шість копійок.

— Це можна,— згодливо говорив проситель і клав срібне й мідне на стіл.

— Так-с,— удоволено підняв писар і, гортаючи пісенник, зупинявся на пісні «Ой у полі озеречко...», додавав: — А зважаючи на отсей перед нами вип'ятий даний пункт, слід додати на мито шістдесят копійок. Ви знаєте, що таке державне мито?

— Та бог з ним, з митом. Нате. Хіба ми не розуміємо, треба ж і державних людей помити. То чого ж — мийте. І вони ж хрещені люди.

До багатющих, володарів степів і лісів, у писаря склався інший підхід. Він делікатненько водив пальцем по «Де ти бродиш, моя доле?» і ввічливо не вимагав, а нібито скромно доповідав:

— Сидоре Сидоровичу! Голубчику! Ви ж земського постулата добре знаєте. Йому подавайте тільки з червоним ярличком... Столової їх благородіє не сприймає. Пирхає.

— Скільки оцей пункт бере? — спокійно питав Ладур.

— Вибачайте, але не менше десяточки...

— Даю.

— Далі, Сидоре Сидоровичу, звольте вас познайомити іще з одним пунктиком,— і писар починав гортати збірник далі. Гортав і, спинившись на «Ой у лузі, та ще й при березі...», скромно доводив: — Не мені казати, а вам слухати. Ви ж оту підлабузу, очкарика при земському, добре знаєте. Він веде облік лісам і степам?

— Чого ж не знати,— бурмотав Сидір Ладур.— Таке плюгавеньке, сопливе...

— Еге ж, еге ж!.. А згідно зведення законів — дерншкура!

— Що воно просить, оте дзвякало?

— Не менше трояка.

— Кладу. Хай воно давиться і вдавиться... А ви ж там, Власе Васильовичу, підсобіть... Як вам казати, у тому клаптику земельки більше не буде десяти двох-трьох. А лежить без хазяїна. Та ще сяка-така дрібнота: лози, очерет, вода...

Сховавши у праву кишеню гроші, писар влєсливо запевняв:

— Не звольте сумніватися, Сидоре Сидоровичу! Все буде в акурат!..

Грубезний прохач підходив до вікна й помахом руки гукав до свого візника:

— Неси!

Візник уносив у кабінет волосного писаря здоровенну, завбільшки з сито, білу паляницю, кусок сала, кільце ковбаси і півкварти горілки.

— Клади на стіл! — наказував хазяїн.— Зап'ємо могорича!

Писар світлішав поглядом:

— Чарки в мене є. Васько, подавай!

Договірні сторони цокалися і вирішали долю земельної ділянки, нагло відірваної у хліборобів.

НАМОЧИВСЯ ДО ПРОСТИ ГОСПОДИ...

Ставши з примусу служебником волосного начальства, хлоп'яку Васильку Черпаку одночасно з писарем довелось падати й у яму різних пригод.

Перша — хто вправніше крутиться довкола державної осі — виникла у згадуваний попереду чистий четвер.

Сидір Ладур цупко дотримувався хутірсько-заможної альтернативи — я сіль землі. Я роззяв загнuzдати зумію. А ти, писарю, — пшик! Волосна воша! Підставляють люди потилицю — гризеш! А я — хутірський крилатий коршун! Ший тобі, дурню, не підставлю, навпаки — кігтями, нігтями тебе розчавлю.

Писар Педашенко не потурав яничарським загрозам. І ніяк, і нічим не поступався. Гримів: «Я все-таки чимале волосне хапайло!»

Бійка — хто кого — сталася напередодні великодніх свят.

Сидір Ладур здавна напоений хутірською жадобою: голуву одірву, а хазяйського не попустю, а потрапить чуженьке, дармовеньке, спасибі богу й людям, згребу і в свою обору затагну.

На оцих двох підвалинах — не зівай, тягни! — Сидір Ладур і розвивав власне господарство. Із скарбезно-вариводними намірами — тягни не од себе, а до себе — Сидір Ладур коло хутора і біля слободи порозставляв капкани. Умощувався під копи: сяде, й павуком тремтливо очима пряде, і зиркає — чи скоро роззявкуватий у капкан ногою застряне?

Хап! Аж здухи сперло — якомсь довірливо гава підійшла. Став і ворожить: схопить капканчик чи не схопить. Вхопило — утелющився зівака. Заліз по самі вуха.

— Здирищик! Останню сорочку з мене здираєш?

А боговірний Сидір Ладур з-під кіп вибіга і ласкаво упевняє:

— Цить! Не репетуй! Пташечку степову наполохаєш. Краще хрестися і богу молися. Тобі на тому світі дві сорочки дадуть.

Міцними капканами і добре сплетеним сильцем Ладур розширив власну земельну територію аж до слобідських городів. Зіткнувся з картоплею слобожан — межа з межею.

Оманливе плетиво чорного хутірського когута слобожани переогодом добре розкусили. І не тільки ногу чи

руку в капкан засували, а сміливо почали хитати й розхитувати дебелі тини хутірських заїд-ненажер.

У гнівному спалаху Ладуриха хвалилася:

— Я на вікні потихеньку завіську підіймаю і сюди та туди оком позираю. Глип — а якісь острожники ходять і видивляються, де я рябі спідниці складаю. Де я срібні дукати ховаю. «Ах ви,— думаю,— анахтеми! Ах ви, за-різяки!..»

Охороняючи дукати й рябі спідниці, обережливий, клопітливий Ладур придбав двоствольку і сто набоїв вовчим шротом понабивав, а біля дверей поставив довбню — кленову.

Незважаючи на міцну оборону хутірських вікон, писар Педашенко і дав маху. Винустив з уваги суху довбню.

Чистого четверга Педашенко намочився до прости господи і, прихопивши з собою Василька, пішов на хутір з єдиним бажанням: по-християнському привітати шановного господаря з наступаючими великодними святами.

Хизуючись особобо, якій дозволено з висоти волосного ганку чхати і плювати на все звичайне, людське, писар Педашенко спробував удивувати хутірське суспільство новими, досі не чуваними вітальними тюками-гуками.

Попередивши Василька «Стань під вербою і чатуї. Я докажу оцьому кнуру, яка я свиня!» — з оцими словами писар Педашенко підійшов до розмальованого вікна Ладурової горниці й на всю волосну горлянку ревонує:

— Му-у!.. З чистим четвергом поздоровляю!

Витривалого в життєвих бурях хутірського багатія дикі вигуки, зойки, прокльони чи рев бугая ніколи не лякали. Дебелого столипінця сахали небесні видава, блискавка і розкотистий сміх лісового сича.

Не легко було здичавілого Сидора Ладура чимсь чуденьким здивувати. Уболіваючи за дбайно стулене величеське господарство і будучи чоловіком старого віку, він на своїй життєвій стежі чимало перебачив чудес і див. Тому, учувши тваринний рев, Ладур логічно сприйняв, як ото сиріймають усі хапливі й жадливі, — клятї ворюги лізуть у хазяїську скриню!

Здогадливий господар без вагання лавшиньки підійшов з тилу до ревуна й з розгону махонував довбнею.

Суха, кремезна дровиняка ураз повалила привітальника. Василько розпачливо підбіг до зваленого на сиру землю волосного писаря.

— Дядьку Сидоре! — гукнув.— Кого ви звалили? Ви ж торохнули Власа Васильовича!

Ледь-ледь оговтався волосний чванько: довбня добренько почухала його потилицю.

Уранці склали протокола: замах на урядову особу. Із контори земського начальника прибуло сухорляве чиновдралбство, яке сам на сам і запитало Василя Черпака — єдиного свідка святкових жартів.

— Що ти скажеш?

— Я буду говорити тільки правду,— відповів Василько.

При словах «буду говорити тільки правду» сухорлявий слідець здригнувся. Пройшовши чималий стаж слідчої практики, йому зроду не доводилося спізнати і відчутти животворного дієства людської правди. Та як на те пішло — він і не вимагав правди, бо він її не розумів і не відчував, яка вона і куди її тулити. Куди ж ту правду світлу будеш мостити, коли непомітно для стороннього ока степовою ящіркою під офіційний папірець ловкесько шугнула синенька?..

Роздутий нічний заколот плавно спинили — з великої хмари полив дрібний дощ. Знавці земсько-станового колориту зуміли й оцю хутірську пожежу пригасити червоненькою, та ще й зверху добренько наливкою хлюпонути. Ухвалили: хай ся подія більше не палає. До трьох півнів запашною вишнівкою тушили, гасили й за одну ніч остаточно загасили.

Од густої вишневої наливки розкис і виповнений погрозами земський протокол.

Розмокли й ті, що на сьому папері непохитною рукою виводили незламні державні арткули.

Що й казати — Сидір Ладур не розгубився: вчасно запалив, вчасно й потушив. Умів по-хазяйському і земським, і становим, і волосним ласунам медом рота закрити, а смушками голови прикрити. Прикривав, говорячи: «Я вам, а ви мені!»

Земському не раз і не два доносили:

— Ваше благородіє! Навісний пузач Сидір Ладур зовсім розсобачився. На вас казав негідливе. Говорив: «Ви земське вонюче рило!»

Пиховите земське чоло хмурилося, зубами цокало: цик-цок... Але коли в двері пропихали і прямо на стіл клали коштовненьку хутірську посилку,— Ладур на іме-

нини його благородія великодушно прислав асигнації в конверті, пуд меду, чотири смушки...

Прислав і написав: «Я вам, ви мені!»

Хмуру-суворе чоло земського начальника моментально розгладжувалося, чи ба — ласкаво усміхалося, і він диктував діловому.

— Беріть ручку й каліграфічно виводьте: «Спасибі вам, Сидоре Сидоровичу! Ваше благородство ми не забудемо... Що ж до...» — у земського була виникла думка продовжити подяку так: «Що ж до рила, то ми сієї хули не знали і не читали», — але, розгорнувши смушки, махнув рукою і наказав діловому: — Ставте крапку!..

Палахкотливу нічну подію гасили в просторій світлиці бублейниці Хіврі. На покуті з почесним виглядом возсідав Спдір Ладур. Примостився під сонмом угодників і преподобників і з покуті гнав суворі похвальки:

— Ми свої люди, ми помиримося, а ось оті — ротаті!.. Але ми любому негіднику, що лізе в хазяйський амбар, безжально зламаємо хребта!

Люди добрі! — проголосив за четвертою чаркою. — Я вас навчу, як корити лукаву силу. Нечестивий харциз перед тим, як злетіти на нашу голову, полоскає свої зуби в помийниці!..

Проказав і очі вирячив: звідки не візьмись, прилетів сірий метелик і сів на лисню волосного старшини.

Примостився, крильцями замахав і виразно проказав:

— Що п'єте? Кров людську п'єте!

Сказав і полетів. Урядник Лосев, як найвірніший страж височайшого престолу, першим поліз під стіл, обачливо сховавши свою голову в густому віялі шістнадцяти спідниць господарки світлиці бублейниці Хіврі, яка й сама з ляку рядом мертво лежала.

Засідатель Покотило по волосній нумерації вважався третьою службовою особою. Од нежданого комашиного нападу він роззявив рота й ніяк не міг його стулити: у роті застряв здоровенний вареник із сиром.

З вареником у щелепах засідатель почав перелазити порога гостинної хатини.

— Сунь, сунь, — бадьорив волосний писар засідателя. — Ти вареника в зуби схопив, а я з переляку дві пляшки оковитої прихопив. Переліземо, будемо в кущах укупі переполоха вливати. Васько! — погукав хлоп'яка Черпака. — Ти тут?

— Тутечки! — відповів Василько.— Осьдечки стою і слухаю тітку Явдоху.

Рідна тітка Явдоху два пироги з ягодами племіннику Василькові принесла:

— На, мати тобі передала. Стоїш, чергуєш, дивишся, як напихаються й заливаються, а в самого, мабуть, од самого ранку і ріски в роті не було.

— Та вроді, тітонько, таке. Ганяють то туди, то сюди.

— Ну на, їж, хоч похапцем. А вони п'ють, щоб їх зола спила. Учора Ива Кравець біля колодязя розказував. «Іду я,— каже,— повз панську стайню, в якій стражники коваля Якіма Вакулу закатували. Іду, коли — глип! — земля розколосалася, і нагору вилазить сам Яким. Виліз, простяг руки і чогось руками шукає. Дивлюся,— каже,— а Вакула намацує цеп, обвитий довкола сонця. Намацав і волає: «Сонця! Сонця нам!» Гукає і рве цеп. Розриває, аж луна по землі і небу лунає. Ой, щось, синочку, буде. Ива Кравець даром нічого не скаже.

Тітка Явдоху тикнула пальцем у бікполохливих:

— На погибель свою пельку заливають. Ну йди, Васильку, іди. Чуєш, кличуть.

Василько підійшов до писаря. Педашенко, тримаючи в руках цидулку, наказав:

— Шановний Сидір Сидорович звелів, щоб на його бричці сюди привезли отця Никодима. Бери оцю записочку, сідай з візником і паняй.

Церковний батенько в супроводі Василя Черпака з кропилом і кадилом поважливо увійшов у простору світлицю виливати переполох. Глянув пастир — о боже! — бідолашне волосне правило непритомно лежало під припічком і ледве дихало.

Наляканий капосливим сірим метеликом, старшина Нетесаний блідо водив переполоханими очима по хаті, не відчуваючи навіть того, що його лисину покрили захисливою посудю. Очунявши від нагло налетілої комахи, бублейниця Хівря прямо з вареницями на голову старшини насунула рятівного полив'яного макортета — тепер ніяка сатана не сяде!

Почали правити молебня од всієї літаючої крилатого бешкетника. Правила натхненно, з душевним піднесенням, лише одному волосному засідателю до високого душевного трепету було байдуже-байдужісінько. Уткнувши носа в густі бур'яни, він сонно виводив різні нюанси: од — брр!.. до — хрр!.. Од носового співу пташки

одлітали, і тільки порося до засідательського рота хоробро присмокталося, свинячим писком витягуючи вареника із сиром.

Та всьому буває кінець: прокинувся і засідатель. Одкрив очі — не збагне, де він. Вареника в роті не стало: рябе порося писком витягло й жувало. Воно жувало, чухалося і поросячим кропильцем стихійно кропило сонно-го засідательського лоба.

«Що і де?» — сам себе засідатель питав, бо перед його помутнілим зором у цю хвилину пробігали недавно бачені картини пекельного дива.

Засідателя Покотила за виявлені ним чесно правдиві діла на землі підсовують у кипучий казан.

— Помилуйте! За що караєте?

— Мало на тому світі горілки пив,— чорти відповідають.— Тверезим жив, тверезим і скипиш!

— Братці рогаті! Понюхайте, я мокрий од горілки. Мене хоч на підшви гни! — лепетав засідатель.

— Не віримо. Дихни!

Дихнув — не повірили.

— Брешеш — тверезий.

— Дорогенькі рогатики! Ви не з того боку мене, вибачайте, нюхали. Прошу вас ласкаво, нюхніть спереду! Йй-бо, воняю.

— Не божися!..

У засідателя й біля серця затьохкало: не дослухали, окаянні, почали кігтями мацати — де ж язик?

Чудне диво розстелилося перед засідательськими очима: під квітучими, пахтливими акаціями сиділи перші в слободі п'янюги і прямо з цебра хилили оковиту. Старший чорт, підіймаючи жбан, чоломкався з ними і на все пекло співав: «Хто п'є, тому наливайте, а, хто не п'є, тому не давайте!»

Співав, співав, а тоді як загорлає:

— Де тут волосний засідатель?

— Я волосний засідатель. Грицько Покотило. Каюся. Ловив вашого брата в чарці.

— Розповідай — коли, де і як ловив.

Прийшовши втямки, засідатель почав чортам щиро розповідати, як волосний старшина, писар і урядник, одправивши на криваву війну слободян і хуторян, запросили засідателя бучно та урочисто справити шанування во ім'я віри, царя государя і вітчизни.

— Признаюся вам, так святкували, так щедро випивали, що вранці й очей не роздеремо. Нарешті я сам собі персонально розтулив. Дивлюся, а біля мене щось вовнате ворухиться. «Господи! — думаю, — де ж я? У чію кошару потрапив?» Розсунув очі ширше — помилився. Коло мене лежав волосний старшина, Федір Нетесаний. «Це ви, — питаю, — Федоре?» — «Я», — каже. «Вибачайте, — говорю, — хрест мене побий, лежу, гадаю і ніяк не розгадаю: чиє це щось волохате біля мене примостилося? А воно ви!»

А старшина і каже: «А я теж очима лупнув, роздивляюся, розглядаюся і не второпаю. Сам собі ворожу: хто воно на мою персону овечим пахом дихає?.. А це ви? Здоровенькі були! Отаке буває, що й на доброго чоловіка навождення набігає: біля тебе засідатель хропе, а ти думаєш — якась тварь коло тебе сопе».

— Ох, ох! — радісно додав старшина. — Ти догадливо біля мене ліг. Піднімайся, та давай похмелимось. Якась благодійна душа, он бачиш, у куцах дві повні пляшки поставила.

— А я, їй-бо, признаюся вам по чистій. Лежу і думаю: «Грицьку! Не піднімайся доти, доки тебе добрий чоловік не підійме повною пляшкою». Ви мене врятували, спасибі, підняли. А хто ж це вам, Федоре Федоровичу, праве вухо покусав?

— Та хто ж, як не оте дурило, стражник Хвесько. Як нап'ється, дак і преться цілуватися і кусатися. Ну, я теж не сплехував: стражник мене за ліве кусонув, а я його за праве гризонув.

Сновидні спогади на цих рядках обірвалися.

— Гей, хто живий, озовися! — випалив засідатель.

— Я живий! — одповів хлоп'як Василь Черпак. — Мені звелено вас доглянути.

— А де ваші волосні пани?

— Я на Ладуровій бричці усіх порозвозив по домівках. Що вони в дорозі плели! Писар мені казали і наказували, щоб я вас розбудив. Казали: «Набери, Ваську, в цеберку кислих помиїв і засідателеві до рота піднеси. Хай похмеляється...» Але я не посмів...

— Молодчина, дай я тебе поцілую. Хороший ти хлопець, їй-бо, хороший!..

Зіп'явшись на ноги, засідатель пахом надибав у сінцях самітне барило. Збороти повненьке барильце не легенька задача, та Грицькові Покотилу не вперше перескакує

вати через таку бочкотару. Але тут засідатель зазнав поразки: до барила увесь волосний кворум цілу ніч тулив губи, і барильце — о, яка гіркота! — спорожніле лише дзвінко торохтіло.

ЗАЦИВАВ І ОБЦЯВ — РОЗКОПАЄМО!¹⁹¹

Людська хлоп'яча вдача юнака Василя Черпака і його природна простота привернули увагу закоснілих слобідських правителів.

Хлоп'як навіть упав в око старшині Нетесаному. Ласка виросла на ґрунті хутірської події. У хутір Вередуни запросили старшину встановити двом скнарам ступінь їх духовного розвитку — у кого з них не хватає десятої!

Поміж тими хутірськими когутами бійка виникла із-за дуба: на чий межі гіллястий красень стоїть.

На початку ворожих акцій супротивні сторони увели в бій стародавню примітивну зброю — билися лайкою...

Згодом ворогуючі сили застосували активніші дії: дрюччя шпурляли.

Бачачи, що ні густо приперчені слова, ні страхітливі дрючки не підсобляють — дуб нейтрально і непохитно стоїть, — шалені хуторяни, плекаючи давно усотане — мое! власне! — змінили позиційні прийоми і відчайдушно кинулися в рукопашний бій.

Супротивник у синій чумарчині з вигуками — «рота розірву тобі!» — відчайдушно кинувся на супротивника в дубленій кожушині.

Озброєна добрячим кілком дублена кожушина, волюючи за всяку ціну одвоювати многолітнього дуба, енергійно то з лівого, то з правого боку забігав і до щелепів кулаки простягав.

Помітивши, що в анатомії можуть статися різючі зміни, добрі люди розборонили завзятих нападників і ото погукали старшину. Хай власною персоною у хутір прибуває, хутірське безладдя розбирає і волосного протокола складає.

Старшина Нетесаний узяв сучкуватий ціпок, накинув, як завжди, тамуючи сварки, на шию дебелого волосного пєпа з бляхою і, прихопивши Василька, сміливо рушив у хутір Вередуни вияснити: чого хутірські дурні почали кусатися?

Прибувши на місце роздору, старшина доладно учинив: у свідки викликав похилих віком дідусів.

— Скажіть, що за дуб, чий дуб?

Сивий, сивий, але ще дебелинський дідуган пояснив:

— Хоч мені повернуло й за сто, але нитки — кому дуб тепер належить — я ще не загубив. Мабуть, громада ним повинна володіти.

Судили-рядили й дуба нікому не присудили.

У кінці судового галасу старшину Нетесаного за рукав чемненько витягла Варвара Вередлива. Смиконула і запросила до себе в гості.

Яко служник, поплівся в садибу і Василько. Пішов у ту обору, де недавно пнувся і гнувся на непосильній роботі.

Василька посадили на чорній кухні, а старшина розсівся у світлиці і негайно приступив до пригощення; їв, пив, запивав і через п'яте у десяте теревені Вередливої у свої вуха пропуслав.

— Федоре Федоровичу! — заторохтіла Вередлива. — Пригощайтеся. Мені ж оце до зарізу треба путненького, росленького управителя. Я ж, Федоре Федоровичу, і маслоробію відкрила. Думаю на днях пустити. Самій, розумієте, важкувато.

Старшина махнув Василькові — іди собі — і почав гостинну торохтійку впевняти:

— Пошукаємо, Варваро Діонисівно. Розкопаємо. Розриємо.

— Розрийте, розрийте, Федоре Федоровичу, ось попробуйте настойку із смородини. Йй-богу, губи як до меду прилипають. Не відірвеш. Куштуйте.

У вітальні Вередливої старшина Нетесаний так наприлипався і накуштувався, що ледь-ледь човгав ногами. Василько з боків моторненько забігав і хвацько волосну фігуру для рівноваги підтримував і підпихав.

Дійшовши свинячого пастівника, старшина зовсім скапустився: поліз на чотирьох. Недаром народ каже: у кого в голові капустяна розсада, тому не дасть ума й посада.

Бачачи, що старшина перевішує рябій свиноматці волосного цепа з бляхою, Василько забіг спереду, щоб урятувати становище. Господи! До чого діло дійшло, свиня старшиною стала. Біг хлоп'як і не встиг. Нетесаний приладнав і добре замотував свинячу шию державним цепом, промовляючи:

— Поноси ще ти волосні правила. Воно ж таке: учора ти носила, а сьогодні — я. Брязкотить, і чорт з нею, з оцією морокою.

Удостоївшись такої поваги, свиноматка — як сказала. Почала скакати, брикати. Василько за нею, а вона ходу. Ганявся, ганявся, насилу догнав.

Одчепив цепа, і коли прийшов на місце, то старшина Нетесаний під стогом сіна солодко хропів, виконуючи три обов'язки: функції правителя, невдалого слідця і, як ото кажуть, ніс важкий хрест вишовненого по саму зав'язку затуманеного квача.

Василько не чіпав, хай хропе. Поклавши під голову зірвані з свинячої голови волосні регалії, стомлений ходьбою і гонитвою хлоп'як і собі приліг та й заснув.

Прокинувся удосвіта. Першим спохватився Нетесаний — куди поділися волосні службові цепи й бляхи? Нема! О леле,— тюрма! Волоцюгам з п'яних очей запродав. Зв'яжуть руки і під конвоем поведуть в арештантські роти. Ой горе, горе! Присягу зламав і сам себе за грати запакував!..

Нетесаний бив у груди, клявся і зарікався більше не пити, гриз землю і по грішній землі неприкаяно качався і вирішив — полізу в петлю!

Хай мене шалапутного ховають без попа і хреста. Качався й голосно-голосно завив, як ото виють здичавіло голодні пси.

Од тужного виття й прокинувся Василько.

— Чого, Федоре Федоровичу, виете? Поперек щемить чи нічим похмелитися?

— Яке там у чорта похмілля? Бляха з цепом пропала, з нею і я пропав!

Василько спокійно розрив сіно і витяг цеп. Старшина від радості остовпів — хлоп'як повернув життя.

— Ах ти, Васько, Васько. Урятував мене! Визволив із тюрми. Розповідай, що і як?

Василько почав розповідати не те, що уві сні перед очима ходило, а те, що сталося наяву.

А снилося хлоп'якові і чудне, і смішне. Ніби оця ряба льоха, шанобливо оточена урядниками, стражниками і хутірськими знатними людьми, поважливо ішла центральною слобідською вулицею, що пролягала в слободі Мандрики од головної калюжі до волосного правління.

Іде, хрюкає й з великої гордливості — на шиї ж бряжчала ознака вищої волосної влади: цеп з бляхою — ні на кого не дивиться.

Стражники і урядники гукали: «Кланяйтеся! Нижче голови схиляйте! Ведемо ж рябу свинюку на волосний престол! Ура! Ура!»

Люди стояли, хрестилися і здивовано питали:

— Коли ж це свиню волосним старшиною обрали?

Ладури вгору шапки підкидали, кричали й криком відповідали:

— Ми обрали! Наша свиня, куди хочемо, туди її висуваємо й обираємо. Хай хрюкає! Не по-нашому захрюкає, у рило дамо і в саж заженемо!

Апофеоз Василькового сну кінчався ганком. На волосному ганку вквітчана цяцьками сиділа ожиріла рябуха і підписувала папери. Ось вона підписом своїм намагалася слободу Мандрики Ладуру подарувати.

— Бери, хазяїне! Тепер у ратицях сила!

Люди кинулися до отупілої й ожирілої правительниці з кілками, косами, вилами. Ряба як захрюкає до урядників і стражників:

— Сюди, до мене! Хватайте бунтарів! Хапайте і не пушайте!

Слуги царя Ірода слободян хватають, а схоплені лементують і питають:

— За що, про що?

— Свиня наказала! Свиня — наш правитель!

Уздівши Василька, рябуха підняла задню ратицю і ратицею показує:

— Ось він! В'яжить сякого-такого!..

Свинячого натяку Василько не злякався, а підбіг і з розгону ухлюдив рябу волосну правительницю добрячим ціпком.

Вона як заверещить: «Мене? Волосне хрю-хрю?.. У хрю?.. Стражники!..»

Ото від свинячого вереску і тужного волосного виття Василько і розкрив очі. Розтулив і розповів старшині Нетесаному, як воно насправді було:

— Дивлюся, ви із себе цепа здійняли і жартівливо перечепили рябій льосі. Увінчана бляхою з цепом льоха — як здуріла. Навтікача. Я за нею. І куди ж вона, клята, мчить? Прямо в слободу біжить.

Летю і кричу: «Щоб на тебе сибірка напала! Щоб тебе вовки розірвали! Тебе ж, дурепо,— гукаю,— старши-

ною іще не вибрали. У нас же,— гукаю,— старшиною вибрали Федора Федоровича Нетесаного. Стій!»

І ви знаєте, Федоре Федоровичу, хоч свиня й дурна, а спинилася. Зрозуміла, що не вона старшина, а ви.

САМОМУ ГОСУДАРЮ ПОШЛЕМО!

Шляхом до слободи старшина Нетесаний намагався хлоп'якові Васильку укласти в голову основні штампи волосного законодавства, яке волосна трійка — старшина, писар і урядник — щогодини неухильно і напружено виконують.

З вуст старшини вилітало — пригинай і витягай.

— Якщо тобі, хлопче, якийсь становий чи волосний крючковорець скаже: «Не беру, не смокчу!» — бреше, сучий син! Гребе і бере! Не стане брати, виженуть, як такого, що компрометує головні законодавчі підвалини Всеросійської імперії.

Василь Черпак приглядався, і до всього уважливо придивлявся, і придивився: скубуть! Сідають верхом, куди хочуть, туди і поганяють.

У Мандриківській волості, як і в усіх волосних правліннях повіту і цілої губернії, здавна існував вгодливий звичай — вчасно помастити керівну долоню. Ся шаноба узивалася — поплювати на руку. Але здебільшого плювали в кишеню.

Заможні хуторяни і слобожани нічим не гребували: клепаного язика подовше витягали, широкого поперека з крєктанням згинали і вміло волосним правителям грошові подарунки в кишеню тактовно пропихали.

Запхне, покірливо руці складе і не дихаючи жде, яка буде волосна резолюція. Хоч багатий тузяка гаразд знав: добрячу суму пужонув, добряче й рота розтуляй. Смійся, чортула, бо й ухвала буде чудна — оному прирізати оную...

Але для годиться дука сопе і жде. Інстинктивно відчувши — щось дармове уже пошелестіло в кишеню, — старшина Нетесаний ласкаво переводив очі на подателя і приємно попереджав:

— Присідайте, прошу вас. Васильку! Подай стільця доброму чоловіку. Сідайте, сідайте, а я збігаю в кабінет, погляну, що про такі діла височайші кодекси указують.

Старшина заходив до кабінету, швиденько витягав даровину і підносив до вікна. Виставляв на світ — чи не підробна. Бо ж заможненькі хуторяни і божої кари не лякалися: фальшиві десятки то писарю, то старшині чемненько під службові папірці клали.

Помилується старшина кредиткою, ще й покрутить у руках. Переможно пальцями притискує і вертить — моя!

Удовольняє милостиво покладений грошовий внесок. Нетесаний повагом виходив із кабінету і веселим тоном сповіщав:

— Височайша супоня розсупонюється. Зробимо!

Потрапить у кишню трояк чи, не дай боже, жовтенький карбованець — гибле діло. Нетесаний виходив із кабінету з похмурим виглядом. Сам хмурився і смутив просителя.

— Вибачайте, — журно говорив, — височайше не дозволяється. Клятий кодекс вимагає добавки.

Такса по перечню — «скасуємо», «зробимо», «переробимо» — котилася «от» і «до», але не менше трояка. Параграф — ув одного забрати, а іншому віддати — брав вище. Часом сягав до двадцяти п'яти карбованців.

Уперше величенька сума, розміром тридцять карбованців, у кабінет улетіла літнього погожого дня. Без стуку одчинилися двері, і на стіл прожогом бухнулися три десятки.

— Допоможіть! Докладіть сили збутися глумливого назвища!

Що ж сталося, що проситель так щедро офірував волосному держаку чималенькі гроші?

Стисло подамо трагедію: у часи кріпацької неволі тупоумний поміщик прадіду просителя приліпив гидотне ім'я. Володар слободи Мандрики рабовласник Сахновський, чи то од кастової переваги, чи од роду недоумним на світ появився, але він, старожили переказували, аж рота до самих вух од реготу роздирав, коли уярмленим соромницько-образливі назвища давав.

Світська недотепа поміщик Сахновський й узвав кріпака-садівника глузливим назвиськом — Сьомогузний.

Панське глумливе імено згодом перейшло у прізвисьце.

Ішли роки, довгі, нестерпно тяжкі, у правнука дідуся садівника народилися дітки: гарненькі, красивенькі, а прізвисьце — гидота! Ради дітей батько продав корову — о! яка ти, кормилице, для бідняків дорога! — збувся її й з грішми подався до Мандриківського волосного прав-

ління. Увійшов у кабінет старшини, гроші на стіл поклав, а сам на коліна впав:

— Замініть огидливе прізвище. Діти і я просимо — поклопочіть. Оце вам за труди!

Нетесаний глянув на розкладені троячки — ого-го! рясненько у волосне сито пшона сипонули! — утопив, і кажемо, очі в дармові карбованці і мерщій їх засунув у папку входящих і виходящих справ — витяг із шафи модернізовано переплетене золотавими узорами евангеліє і почав його швидко-швидко гортати. Гортав, гортав і, спинившись на апостольському вислові: «Рука даючого да не оскудіє», — благодатне божеське прислів'я тричі губами облизав і твердо упевнив подателя:

— Клянусь святим евангелієм — допоможемо. Самому государю імператору бомагу пошлемо.

У слободі Мандрики лютий і жорстокий діяч Сахновський чимало насіяв образливого, сороміцького...

Сусіда Черпаків, сивенький старенький Максим Чередник розповідав:

— Панське чудисько не скупилося на унизливі назви. Направо і наліво глумливе роздавало й дарувало... Як сьогодні, пам'ятаю, викликав до ганку двох скотарів Степана й Івана, сам стояв, цілком махав і казав: «Ви хороші хлопці! Я вас пошаную, я вам герготливі імена подарую... — і отак цілком — тик! — Ти будеш... Ха-ха-ха!..»

З того дня за ними й установили оці прізвища, бо й у реєстр занесли.

Глузувало ожиріле панство, кепкувало... Нанесені гірко-образливі назвища гостро різали вуха скривдженим людям. Але часом з образливого багна слободян витягли й випадкові події.

Років чотири тому одного приниженого глузливо-хитливим ім'ям несподівано урятувала така подія: із Полтави в слободу Мандрики прибула висока духовна особа. Ознайомитися — чи боголюбно на той світ православних виряджають.

Настоятель церкви «Пречиста діва Марія» отець Хри-санти, довкола домовини махаючи кадиллом, на все кладовище голосно волав:

— Тебе, господи, просимо: прийми новопредставленого раба божого Пердуна у лоно своє праведне.

Висока духовна особа на відправі нічого не сказала — змовчала. Та запросивши отця Хрисанта у Полтаву, у духовній консисторії сипонула докори:

— Отче! Ви повинні знати: всевишній у лоно небесне рабів божих з такими оскверненими іменами не має права приймати.

Настоятель слобідського храму божого спробував заперечити:

— Владико! — елейно промовив. — У святцях нічого не сказано: приймає господь бог у лоно пердунів чи не приймає.

Богословська дискусія закінчилася на користь скривджених: се ганливе прізвище зникло. Десь завіялося. Не стало в слободі Мандрики.

Три десяточки штовхнули старшину Нетесаного на паперову відвагу: волосне правління через правительствующий сенат подало реляцію височайшому імператору — стидливе ім'я замінити на просте, людське.

Побувала реляція в повітових інстанціях і губернських дистанціях і поїхала в Санкт-Петербург. Через десять місяців із Сенату прилетіла великодушна санкція... Імператорський пахтливий гербовий папір на колесах земського тарантаса привезли два урядовці у формено-роззолочених мундирах.

Оповістили — рушайте на сходку, яка має відбутися біля волосної розправи. Мовляв, прибула важлива царська бомага, що її урочисто оголосять усьому мандриківському суспільству.

Слободою і хуторами попливла надійна поголошка: може, помазаник божий через довірено-підсланих прибічників пронюхав — знущаються з вірнопідданих! У морду б'ють, зуби вибивають, руки ламають...

— Подумайте, — простодушні казали, — сам цар власною імператорською рукою ту бумаженцію підписав. Хто його знає, що на тамтому невідомому папері височайше накреслено? А може, й справді царська ласка повеліла — нарізати безземельним по сходній ціні банківської землі? Хай з голоду не пухнуть його вірні хлібороби.

Ій-бо, од молодого царя усього можна ждати. Недавно злізло на престола, освятилося, перехрестилося, розди-

вилосся, та — харапудники, що ви чините? Непосильні подати з підлеглих підданців стягаєте? Волю — припинити здириство!

«А чого ж,— надію плекали наївні,— у господаря царя велика сила! Кинув оком і виявив — ого-го! — діток повна хата, а землі — ніде курці лапкою стати! Куди ж ви, волосні барбоси, дивитесь: у Ладура землі на всю слободу хватить, а ви маленьких діточок у таких злиднях і в такій страшній нужді тримаєте?»

Ховаючи надійні думки — щось та накреслила царська рука,— слобожани і хutoryяни посунули до волості.

На ганку вже стояли осяяні знаками чиноположення земський начальник, прибулі повітові урядовці і волосний старшина. Одадь — урядник і стражник.

Унизу нетерпеливо товпилися люди — що скаже та невідома і незнана царська бомага? Біля самісіньких східців похило схилив голову призвідець скарги на височайше ім'я.

Озирнувши з висоти волосного ганку — чи сповна кворум,— земський начальник штовхнув старшину — починай!

Від начальственного поштовху старшина Нетесаний ураз ожив: поправивши на шиї масивно скрученого правлячого цепа, гарикнув:

— Шапки геть! Схиліть голови! По дарованій мені владі господом богом і паном земським начальником, я стану читати маніфеста, підписаного його величеством...

Перевірівши, чи здійняли шапки і нахилили голови, і переконавшись,— виконують: шапки здіймають і голови нахиляють,— старшина почав не читати, а кричати:

— «Ми, Микола Другий, самодержець всеросійський, король польський, барон фінський, князь грузинський і проча, і проча, і проча, розглянувши просьбу селянина, приписаного до оподаткування і воїнської повинності у слободі Мандрики, Полтавського повіту, Полтавської губернії, про заміну прізвища милостиво зволити удовольнити прохання вищеназваного подателя — прізвище переіменувати. Замість непотребного — Семигузний, височайше дозволити надалі іменуватися потрібним Восьмигузний.

Сіє утвердження ми, самодержець всеросійський, король польський, барон фінський, князь грузинський і проча, і проча, і проча власноручно підписали...»

Земський начальник наіндичився і, вискочивши уперед, хрипло проголосив:

— Осніть себе хресним знаменом, його величество, цар імператор вас не забува,— і з усієї сили наостанку ревунов: — Розойтися!

Вочевидь, якийсь сенаторський маніяк од дурості зловредно й соковито реготався — який сюрприз мужичку склав і послав, а придавлений височайшою великодушністю проситель ревно гіркими слізьми обливався, й гіркий смуток обгорнув придавленого великодержавним глумом.

Спантеличеного, скривдженого біля чорного ходу — як узивали другі волосні двері — хлоп'як Василь Черпак по-радливо спинив.

Хлопчисько вже трішки набрався волосної премудрості і, коли когось кривдили, ішов на допомогу: при нагоді біднякам словом теплим допомагав і часом скарги складав.

Запросивши скривдженого чоловіка в маленьку кімнатку, Василько почав заспокоювати:

— Не горюйте! Не сумуйте! Я побалакаю з Григорієм Григоровичем, і ми вам чимсь допоможемо.

— А хто такий Григорій Григорович?

— Засідатель. Він вам допоможе.

Зневірівшись у волосній правді й височайших абалдуях, проситель ніяково проказав:

— Та... Та що... Та хіба... Та...

Хлоп'як Василь Черпак запросив скривдженого глумом селянина й погукав засідателя Григорія Покотила.

Григорій Покотило влявився в оцій знушально-високопрестольній ідилії на висоті краси людської.

Слухаючи височайшо-осквернений рескрипт, трепетав і душевно ридав. Увійшов, привітався і заспокійливо порадив — не нудьгуйте — підсобимо. Зробимо. Приходьте днів через три.

Через три дні людина, що довгими роками носила глузливе прізвище, узяла в руки новенького паспорта з іменем — Яким Іванович Слобідський.

— То, може, вам щось за діло людське...

Василько мило усміхнувся й приклав пучку до своїх вуст... Ні і ні. Бувайте здоровенькі!

Навчившись як-так пером дряпати, Василько з власної ініціативи і доброти своєї на височайше ім'я у волость склав заяву і на пораду засідателю Покотилу подав.

Сотворив скаргу в такій редакції: «Його величеству, самодержцю імператору... Од вірнопідданого Варивона Мокророзпромоченого... Цілком суха просьба...»

Засідатель Григорій Покотило суху просьбу прочитав, хлоп'яка взяв за рукав і повів у ту саму маленьку кімнатку, де інтимно всяку всячину судили і рядили.

— Васю! Тобі душевно відкриюся: не надійся ні на царів, ні на панів. Ні на царенят, ні на паненят. Що зможемо, самі людям хороше зробимо.

Покотило пішов у кабінет старшини, відкрив касу і приніс незаповненого паспорта:

— Заповни. Видаю сей паспорт... Як ім'я його?..

— Варивон Спиридонович... —

— Так і інші: «Видаю цього паспорта Варивону Спиридоновичу... — Засідатель подумав-подумав і продиктував: — Коваленку!» О! Давай я підпишу, а ти паспорта йому понеси, тільки тихо-тихо... Щоб — анітелень! Понеси і старшину провідай.

— Чого?

— Хіба ти не чув? Прибігав соцький Калістрат і казав: «Федір Федорович бігає довкола клуні, все на світі проклинає, вроді смерті шукає». Піди порятуй, щось таке вигадай: земський начальник чогось дзвонив чи щось приблизно таке. А то, чого доброго, здуріє і заподіє собі щось погане.

Василько стояв і мовчав. Мовчанку Василькову розірвав засідатель:

— Чого ти губи стулив? Чи не подумав: хай старшина цього разу на себе петельку накидає? — Зробивши паузу, засідатель продовжив: — Воно, Васю, і так і не так. Зникне Нетесаний, дак нам таку розтесану балабу настановлять, що балабішого й у світі не сискать. Цей хоч ключі довіряє. Дивись, якійсь хорошій людині й підсобимо.

Василько виконав слухну раду: побіг в обору старшини. Нетесаний справді в шаленому сказі бігав то туди, то сюди.

Цього разу волосного правителя підвело хутірське подавайло — Сидір Ладур. Пужонув сотню... Лісок десь нанюхав і грохнув сотенну. Мовляв, віддайте осиротілий ліс в добрі хазяйські руки...

Нетесаний од радості — подумайте, один папірець, а — сто! Сто кербелів! — не знав, куди їх і приткнути. Кру-

тив, крутив у руках, та взяв у мисник зверху старого сала й положив.

Голодний чорний кіт у пошуках чогось їстівного нанюхав те старе сало і, не збагнувши кошачим розумом — чиню злодійство, — разом із салом поцупив і сто карбованців. Словом, кошачими зубами потяг увесь лісок».

Зробивши під ослоном коротеньку зупинку, свійська тварина без особливого хвилювання пропхнула в свою середину смачну споживу і охайно облизала краєчок сотенної кредитки, одкинувши її геть у темний куточок.

Василько не належав до фахівців-слідців, але коли Нетесаний розпачливо почав тикати у мисник, мимрячи: «На сало поклав. Отутечки кусок сала лежав, я взяв і обережно зверху притулив, а шибений кіт, щоб він ще в спасівку здох, те сало проковтнув і сто карбованців у кошаче пузо пропхнув».

Старшина почав біля мисника викладати Василькові свої плани і міркування — як з kota видавити вищеназану суму.

— Перше, — доводив старшина, — я хотів цю негідну твар повісити на бересткові. Удавити, а потім приступити до конкретних дій: ножем розпороти котяче нутро. Але кіт, почувавши, що він загарбав чужі гроші, безвісти зник із двору.

Вислухавши прокльони й погрози на всіх котів світу, Василько, знаючи, що собаки, кішки, кролі, гуси й кури ні грошей, ні волосних директив не ковтають, не беруть і не клюють, поліз під ослона і акуратненько почав мацати по кутках. Мацав, мацав і сто карбованців намацав.

Лежали цілі і невредні. Лише на одному кінчику легенько позначилися знаки кошачого облизування.

Зраділий старшина, ухопивши кредитку, від радості аж затрусився й пообіцяв Василькові:

— Здіймаю з тебе волосну неволю. Установимо й платню — три карбованці на місяць.

КОМЕТА — ХВОСТАТА ЧИ КИРПАТА?

У слободі Мандрики чергова метушня — по слобідському небосхилу червона комета довженного хвоста простягла.

Першим у розпач вдарився Сидір Ладур. Скажіть на милість божу: як же не битися головою об одвірок? Садибу на європейський кшталт кам'яним муром обгородив. Високі залізноскреготливі ворота при вході спорудив. Угорі ще й два лапатих лева з дешевенької жерсті примостив: злющими очима зустрічного ковтали й довгі язики на дітвору-голитьбу лякливо витягали — не підлазь!

А тут на тобі — комета! Торохне — готово! Пропало дома й на полі. А головне, новий добротний паровий млин розмеле. Ляпоне хвостом — усю примусію розмурує й розруйнує.

Мордувався, мордувався Сидір Ладур, застріг вороного, сів на дрожки і катонув у волость — хай страхують. Сюди-туди підбив: гине на тисячу карбованців, хай застрахують на десять... Тоді комета, хоч вона й небесна, а чорт з нею, хай б'є! Хай і соняшники лущить, трощить... Грошенят напхну, молитовно гамана благословлю і таке господарство двигону, сам губернатор шанобливо завітає й шанобливо привітає: «Ви наша підпора!»

Прикотпвши на дрожках до волості, Ладур розпалено убіг до канцелярії — де наші присягателі?

На дверях кабінету старшини нерухомо стояв засідатель Покотило і нікого туди не пускав.

— Кого? Мене? — заволав Ладур. — Не пускають?

— Звеліли писар, звеліли й старшина нікогісінько і ні по яких ділах аж до вечора не пускати.

— Що ж таке?

— Сурйозно засідають... Комету вивчають...

— Як вивчають? — нетерпеливо запитав Ладур.

Вивчений на військовій службі лучній термінології, Покотило спокійно відповів:

— Траєкторію вивчають. Географію перевіряють: заскокить комета у наше волосне правління чи не заскокить?

Учув вірогідне засідательське повідомлення: комета все-таки з неба злізе, одчинить двері і зачне розпитувати, хто грішний, а хто праведний. Звісно, волосні «владу придержаші» справедливо пояснять: самий праведний у наших краях — це Сидір Сидорович Ладур. Має паровий млин, парову молотарку, воли, коні, вівці...

А вже грішників по два на копійку ловить. Упіймає, ладненько шию черезсідельником налигає і христолюбиво гукає:

— Ори благовірним хазяям, сій, борони! На те божа воля!

Розчулений навяним самим собі блаженством, Ладур намагався ткнути засідателю карбованця, але Покотило хутірську щедрість не помітив, одвернувши лице в бік гамірливого натовпу, що уважливо слухав оповідки хлоп'яка Василя Черпака.

Василько гінцем пішодрала гасав у село Демидівку розвідати, чи сплигувала комета у Демидівській волості.

— Коли знижувалася, то,— писар і старшина наказували,— уважливо розузнай, який вид комета мала і які вона витівки витівала.

По телефону розпитати ні старшина, ні писар не наважувалися. Остерігалися — почує небесна, що довідуються, чи вона кирпата, чи й хвостата — їй-бо, розгнівається, волость розламає, телефони порозриває і, чого доброго, волосних правителів догола пороздягає. Мовляв, не зазирайте у моє священнодійне нутро.

Одвідавши Демидівку, Василько передав карколомні вчинки і химерні дії новоявленої комети, про які йому в Демидівці розповідали.

— У комети є і зуби,— пояснював Василько.

А хтось із слухачів:

— Отець Никодим казання казав і говорив: «Комета не зубата, а хвостата...»

— Мабуть, отець Никодим комети не бачив,— зауважив Василько.— Не осязав. А люди бачили, казали: «Є зуби, очі, ноги і руки». Розповідали й таке: «Їхав земський начальник, а з ним скакало і два озброєних верхівці. Їхали в Абазівку. Мали,— кажуть,— намір зробити абазівському вчителеві операцію: не то голову здійснити, не то печінки повитягати. Комета,— говорять,— почувши про се, знизилася на землю і в долині Дідова балка спинила земського. Нагнала та — цап! — його за поперека. Схопила й питає: «Ваше благородіє! Я чула, як ви в решетилівській церкві всевишньому клятву давали. Казали: «Боже великий! Боже всесильний! Прийми мене в царство небесне! Я буду старатися: усякій халамидюзі стану руки в'язати і грішного рота затуляти, тільки прийми у лоно своє!» Давали таку клятву вседержителю неба і землі?»

Від нежданої зустрічі і переполоху в земського зуб на зуб не попадав. Але він доладно відповів:

— Давав...

Тоді комета чемно запитала:

— Ваше благородіє! А чи готові ви у цю хвилину возсісти одесную?

Земський, говорять, став струнко й узяв під козирок:

— Готовий, ваша небесна величність!

— Дак я тобі,— говорить комета,— це дільце ^{ти,} вляшту, не гаючи часу.

Вимовивши свою славну обіцянку, комета моргнула оком і погукала косарів. Косарі скошене сіно вилами вивершували в стоги. Кидають собі, та й кидають, і не гульк — величава комета махає й простих косарів до себе закликає.

— Братці! — ласкаво присоглашає.— Беріть вила в руки та йдіть сюди. Ідіть і боговгодне діло зробіть. Підсобіть пану земському пересісти з коня на вила. Чуєте — земський виявив бажання полетіти в царство небесне...

— Ну й що — підсобили? — нестримно крикнув Сидір Ладур.

— Кажуть, з охотою підсобили. Делікатно, акуратно, на сьому хмару підсадили. Підійшов, говорять, самий високий косар. Штани вибийчані, сорочка полотняна... У дебелих, мускулистих руках той мужній косець тримав довгий-предовгий навильник. А зубці, говорять, на вилах такі гострі, такі гострющі, що земський, як глянув, одразу заявив: «Панове! Я вже в раю!» Та косар, чоловік степенний, попередив: «Ще ні. А зараз будете!» — та як зажене їх благородію гострющі зубці у...

Слухач, у рясно полатаних штанях, став із ослона, лягнув себе по тому гузирю, яким на ослоні сидів, і весело перепитав:

— Васю! Осюди загнав?

— Еге ж... Отуди,— підтвердив Василько.— А отой чоловік, що земському злетіти на хмари підсобляв, ще й привітав: «Летіть, ваше благородіє, і не оглядайтеся!»

Люди, які оцей переліт споглядали, казали: «Затримки не було. Шмигонув земський на небеса без усякої черги».

Прослухавши останню оповідь, присутні аж хрестилися:

— Слава богу,— казали,— менше одним чортом стало. А Ладур:

— Мені ту ніч недаром снилося, що хтось об залізні ворота кігтями шкрябав і, подумайте, у роззявлену пашу

лева слину пускав. Плював і гукав: «Не лякай! Не боїмося!» Отаке!.. А що, хлопче, в Демидівці іще про комету розповідали?

— Кажали, зайшла комета у Демидівське волосне управління та як крикне: «Лягайте! Прилягайте або й зовсім тікайте, а мені касу віддавайте!»

— І що — віддали? — знову, не стерпівши, скрикнув Ладур.

— А що, дядьку, будеш робити. Комета, говорять, щелепи на всю волость роззявила, хвостом столи поперекидала, очима на всіх страшенно мигала і зубами скреготала... Говорять, що коли комета касу забирала, дак хазяїн із хазяїв дядько Саранда спересердя grimнув: «Куди ти гроші забираєш?» Комета підняла голову, сурйозно глянула на буркотливого і так свіркнула вогнем, що дядько Саранда оніміло впав. А комета й каже: «Я ще й до тебе, пузача, доберуся. Пошукаю, в які ти капшукі червінці ховаєш?»

При словах «червінці ховаєш» Сидір Ладур і языка заховав. Як ото кажуть — з ходу прикусив. Жахлива вість — комета й до хазяйських капшуків добирається — ніби кип'ятком ошпарила жадливого когута. Не вимовивши «за» чи «проти», Ладур стрімко вискочив, сів на швидкохідні легенькі дріжки, стьобнув коня і гайда до власного хутора. Хто ж знає, що воно й куди воно? Може, комета вже рознюхала, що поважний в долині господар Сидір Ладур у свіжовиструганій вбиральні замаскував макортета із золотими червінцями.

Надійно і зручно. По-перше, жодному злодіяці не стукне в голову, що золоті скарби біля хутірського сортира сховано.

По-друге, червінці завжди перебувають під пильним хазяйським наглядом. Заходиш і щупаєш — чи на місці. Мацнув, погладив, усміхнувся — лежать золотенькі, лежать дорогенькі.

Оповідки хлоп'яка Василя Черпака на мотюгу Ладура гнітюче вплинули — залізе, клята, нюхне і золоті червінці загребе!

Шпарив батоном вороного й очима позирав у даль — чи скоро завидніються контури хутірські. Молився: «Господи! Швидше донеси, бо, може, лиха вже принохується, де і чие золото лежить?»

Метушня — комета з неба плига і хвостом метеля — одних жахала, іншим якісь ефемерні надії вселяла, пи-

саря ж Педашенка невідступно й спокусливо умовляла — не зівай!

У писареву голову, кажемо, полізла вельми принадна спокуса: на хребта кометі покласти волосну касу.

Влізла ся принада і милозвучно кожного дня співає: «Не сумнівайся! Не будь гавою! Сміливо клади на хвоста податки, пеню, страховку... Комета, грець її не візьме, не зігнеться. Хвіст довгий, широкий, клади й недоїмки — витримає. Поклади і протокола склади: влетіла, схопила й полетіла!»

Тиждень підряд Власа Педашенка лихоманка трясла — класти чи не класти. А руки свербіли, боже ж, як свербіли. Подумайте — яка лахва! Каса в хату лізе дармова! «Господи! Тебе, всевидяшого, благаю, духу всіли, покірливому рабу твоєму підсоби!»

Ох, ота страховидна комета! Спокушала і лякала. Манила: не вагайся! Оголосиш: «Чудо, братці, чудо! Сам з дива, братці, умівав! Зайшла і взяла!»

Переживав писар Педашенко, мучився і сонний стогнав! Уві сні непривітним видовом комета в ту ніч з'явилася. Підійшла до старшини і, вхопивши за волосний цеп, грізно наказала:

— Стій!

Старшина Нетесаний спинився, низенько, нахилився й унизливо запитав:

— Чого зволите?

А комета:

— Мені зволено знати, на чиїх ти крихтах бичаче сурло наїв? Сам з людей хапав чи, мо', хто й підсобляв?

Старшина Нетесаний з ляку і справді щось невизначне забелькотав, а трохи згодом очухався і перейшов на людську мову:

— Пи... пи... пи... писар мене підбивав. Ваша небесна екселенціє! Ви писаря прошупайте! Ох, і гребе, сучий син! Не приведи, господи!

Довгенько писар вагався: самому волосну касу в пащу кометі запхати, а чи й старшину Нетесаного у куми взяти.

Хитався Влас Педашенко, хитався й вихитав: гуртом будемо касу на спину чудодійній мостити. Умоestino, а в чий двір касу принесе, ударимо на рахівниці: кесарю — кесаре, а мені — моє. Невже я чмуряка Нетесаного навколо писарського пальця не обведу? Обведу, комар носа не підточить.

Варту — чатувати біля дверей — від засідателя приїняв хлоп'як Василь Черпак.

Охочим і цікавим до всякої дивини Василько радо давав пояснення.

— Що ж там вирішують? — питали зацікавлені.

— У дану хвилину, — інформував Василько, — старшина і писар хвостатій витівниці пишуть супліку. Вблагують гнів замінити на ласкаву поведінку. А буде, просять високу повелительку, на те ваша небесна воля — ковтайте касу. Ми постараємося, удруге стягнемо податки... Злітайте, не пошкодуєте. Ублаготворимо.

У ті часи, коли Василько сі волосні супліки оповідав, у кабінеті старшини продовжувала точитися жвава суперечка.

Запалені солодкими помислами — як же ж привабну касу поділити, — старшина і писар, не обідавши, звабливо дискутували і різні проекти складали: якою вуздечкою небесне світло загнудати.

Писар безугодно сипав:

— Федоре Федоровичу! Чи я вам казав, чи ні. Позавчора в Полтаві я зустрів писаря Супрунівської волості Микиту Балабу. Розговорилися... Балаба мені й хвалиться: «Ми оце, — каже, — були дожилися до ручки. Не знали, що робити — наша кишеня порожня. Визволив нас із біди, спасибі йому, старший ревізор губернської управи. Закликав мене і старшину в кабінет і говорить: «Я візьму оцю дещицю, бо, їй-їй, панове, я програвся і пропився. А ви підсуньте до себе оте і оці, і ми — квит! Студіть тільки, — натякнув, — фінансового актика. Зліп'їть і мені в управу пришліть».

«Ми, — говорить Балаба, — так і зробили: склали і послали. Простенько написали: «Ясносвітла комета, в висі шугаючи над супрунівськими степами, лугами, удосвіта грубезним пузом по нашій стерні проповзла. Супрунівська земля не витримала небесного черева: у двох місцях репнула. У першому місці провалилася страховка, а біля яру засідатель шубовснув з недоїмками. Засідателя витягли, а недоїмки пірнули на глибоке дно».»

Балаба розповідає і закінчує так: «Приходить папірець — списати. Списати за рахунок вулканічних вибухів на Камчатці, які внаслідок детонації докотилися до супрунівської волосної каси і поглинули».

Знадно розмальовану писарем грошову принаду старшина Нетесаний прилипливо слухав і нервово збудже-

ний усі свої тілеса чухав. Де свербіло, де й не свербіло, акуратненько обчухав. Чухався, нагинався, виправлявся і сумнівався: «Ой, боюся!.. Заженуть у тартарари!..»

Писар упевнено стелив старшині надійнішу стежку:

— Ніякого — тартарари! У нас же дві каси. Перша — законоположена і недоторкана. Каса, в яку ми вкладали, вкладаємо і будемо вкладати коштовні скарби, стягнені з підопічних людей, згідно положення губернського правління, викладеного в сорок п'ятому параграфі, пункті тридцять четвертому, позиції двадцять другій, де чітко чорним по білому продиктовано: податки, пеню, недоїмки, подушне, страховку і всі інші першочергові, другочергові і третьочергові грошові збори неухильно стягувати з усіх проживаючих у слободах, селах і хуторах, які ще носять ноги і які не носять, але ще вірнопіддано дихають...

Коли ж, указується в положенні — параграф дев'яносто четвертий, пункт сто шостий, позиція двісті шістнадцята, — вірнопідлегли платники почнуть ремствувати й стануть висувати незаслуговуючі уваги причини: посуха, не вродило, градобиття і тому інші вигадки вигадувати, як-от: коняка здохла, хата згоріла, помер батько і т. д., то, згідно богонравного височайшого маніфесту, видрукуваного у губернських відомостях, напутно радиться: супротивно-баламутним голову вниз нахиляйте: даби вінценосне око згорі ясно зріло: хто бунтує, а хто протестує.

Значить, Федоре Федоровичу, ми сю касу й мізинцем не торкаємо і не чіпаємо. Я говорю, давайте зазирнемо у ту, в яку гроші збирали во ім'я злетілої небесної комети. Вона по земському балансі не числиться.

Старшина до пропозиції писаря хилився, але все-таки не дохилився. В останню хвилину завагався:

— Власе Васильовичу! Робіть це діло самі. Я знати нічого не знаю, і чути не чув. А вигорить по-вашому — капоніть і мені дещицю. Не вийде, вилізе боком — хай нас бог розсудить.

Влас Педашенко кар'єру почав з угодливого волосного писця. Здирався й дотримувався здавна усталеного аза: вищим низенько потилицю нахиляв й чого ж — у три погібелі й спину випинав.

Ази підсобляли: де пригнувся, де зігнувся, а де й акробатом перевернувся. Дивися, хоч трішечки, а вгору підсунувся.

Поволеньки здирався Педашенко по волосній драбині. Злізе на черговий шабель — і вивчає установлений волосно-земський етикет: кого, вставши із-за столу, чепенько зустрічати, а кому, не встаючи, пальцем на поріг показати.

Тонка штука людям в очі облудну машкару пускати. Влас Педашенко й оцю каверзливу науку витончено за-своїв. Лагідно, облесною поведінкою людей з толку збивав.

Слободяни навіть почали в душі якусь надію плекати. Говорили:

— За стіл писаря вроді людина сіла. Чула, турботлива... Взуває нас...

Розплющили очі, ширше розтулили — цур тобі пек, лукавий хитрован! Та він нас не взуває, а роззуває!

Міцніше осідлавши писарського стільця, Педашенко приступив і до складніших волосних функцій: вряди-годи половинив пеню. Менша половина у державну касу йшла, більша — у власну кишеню пливла.

Влас Васильович не знітився й на складнішому плаю. Стрівши на шляху кометно-карколомніший гешефт, руки не затремтіли: що буде, те й буде, — чесно поділю зібрані податки з небесною чудотворою.

Покликавши темного вечора Василька, писар замкнув двері на ключа і почав настирливо умовляти хлопця пристати на марудне дільце:

— Тобі, хлопче, гарантую надбавку, — на ніжно-звобних струнах почав грати Педашенко, — з трьох карбованців ти перескочив на шість... А говорити тобі доведеться небагато. Раз, два, три і — обшився! Приїдуть, кажу, може, приїдуть якісь земські дядьки і запитують тебе: «Скажи, що ти бачив?» Ти спокійно і лагідно починай оповідати. Скажеш: «Урядник Лосев півдня на коні довкола волості вигравали... Чатували, щоб до волості ніякий ворожий босяк не наближався. Потім злізли з коня, зайшли у волосне правління, а Влас Васильович і кажуть: «Пане уряднику! Скакайте в садибу поміщика Жеглова. Посланець прибігав, казав: якісь ворохобники по саду шугають і мають намір Жегловий палац підпалити, червоного півня пустити. А два в очереті з вилами стоять і гукають: «Хай до нас пан виїде.

А коли папові ніколи, то ми до нього вечорком заскочимо!» Гукають і співають: «Ой там збиралася бідна голота!..» Біжіть, пане уряднику, ловіть ворохобників, а я стану біля каси чергувати. Буду державні скарби пильно охороняти».

На цьому слові спиняйся,— наставляв далі писар,— пускай сльозу і продовжуй:

«Тільки урядник сіли на коня і помчалися ловити тих, хто вила тримає наготові, як дивимось, волосні парадні двері — трісь, трісь! — улазить чудодійна химера. Розчепірила пашу та — хап! — волосного писаря. Ухопила і почала втягувати у своє бездонне нутро. Я в крик: «Ваша зубата світлість! — кричу. — Кого ви зцапали? Ви ж, — кричу, — ковтаєте нашого дорогого захисника, писаря Педашенка? Будьте ласкаві, — кричу, — звільніть з паші?»

Писар зробив паузу:

— Утирай сльози і говори, і говори: «Чудо-юдо, — скажеш, — глянуло на мене і запитало: «А де ваша каса?» Повівши очима і вздрівши, де каса, чудодійниця радісно засміялася, моментом виплюнула писаря і почала глитати усе підряд: сундук з грошима, шафи, столи, стільці... Запихає, реве і вогнем віконниці січе. Влас Васильович, ось вони стоять, — так і скажеш — ось вони стоять! — побачивши, що царська казна зникає, лізе у череву чорнопузої злодійниці, хоробро кинулися рятувати державні гроші. Відчайдушно зчепилися з волохатою потворою. Але кошлате чудовисько так цупко здавило дорогого нашого писаря, що йому очі з лоба на стелю лізли. Та Влас Васильович захисливої боротьби не спиняв. Чхав, крєктав, на всю волость, лунко газу пускав, але царської казни налетілій злодійці не віддавав». Перекажеш сказане, трьошниця обернеться в дев'ятку, — впевнено й усміхнено закінчив писар.

— Дак, кажуть, комета на Урал перелетіла! — спокійно повідомив Василько.

— Звідки ти знаєш? — здивовано перепитав писар.

— У слободі газету «Полтавський день» читали, казали: «Комета перелетіла на Урал. Полетіла туди й збудоражила майстрових. Майстрові заводів, — написано в газеті, — вийшли на вулицю з прапорами, на яких написано: «Геть війну!», «Хліба і миру!»

— Ти часом не вигадуєш?

— Ні, не вигадую. Біля крамниці газету читали, дядько Сидір Ладур стояли, слухали і раділи: «Значить, мої ворота цілими zostалися. Зашумить і паровий млиннок. А то лякали — комета... А вона взяла й чмихнула на Урал! Хай там людей колошкає».

Писар Педашенко газетній інформації повірив і не повірив. Але хаптурницького замислу — небесна чудотвора з волості касу потягла — з голови не викидав.

Поділитися страховкою з небесним велетнем підсилила й свіженька слобідська новина, яка надійно кликала — верши! Не крутись, як той в'юн в ополонці.

Слобідська новина сталася вночі: середущого синка хутірського багатія Сидора Ладура, на імення Ларивон, парубки застукали в коморі. На примістці зцапали.

На краю слободи, в убогій комірчині, хутірський лобуряка оманливими обіцянками уводив у гріх другу слобідську дівчину.

Облудник будував оману з позиції матеріального побуту: волами гарбу соломи підвезу. А в соломі — два підсвинки. Станеш доглядати, до нашого весілля готувати.

Приховані в соломі підсвинки їхали од однієї нареченої до іншої... Друга обдурена на городи вибігала і через тини визирала — чи не скрипить гарба на дорозі?

Замість гарби, прикотилися парубки. Словом, ловив Ларивон дівчат, ловив і сам на парубоцьку ломаку вловився.

Зграбастали хлопці насильника і за порушення вуличних звичаїв — не шпиряї по коморах без парубоцького спросу — дали добрячого прочухана.

Подихав гвалтівник, подихав і віддав кінці. Хоронили Ларивона в хромових чоботях.

Молільники на гробах стояли й християнську міфологію ізгадали, яка твердила: правовірний, що поліг од грішного кілка, опівночі з могили встає і простує в рай.

Згадали, на чоботи позирали і шептали:

— Добре тому, в кого гаман повний. Взув хромові чоботи і гайда в царство небесне. Натер ваксою, щіткою начистив і тьопай хоч до самого апостола Петра. Хіба ото, може, в лопухах трохи заросить.

— Дак це він, куме, забрьохає, коли навпростець почвалає. А як попід вербами, косогором, косогором, їй-бо,

ніде не заляпає, чистим аж до райських воріт дійде. А ось, скажіть, куме, Андрія Стасівського босим-босеньким на той світ вирядили. Як же він, голубчик, на босу ногу дочалапає? Доведеться ж і стерню топтати, і по грязюці чвалати. Що, куме, не кажіть, що не говоріть, а без чобіт і рай не рай.

По домовленості з рідним батеньком — не гоже ж, щоб якісь голодрабці багатенькому гультіпаці віку вкоротили,— отець Никодим над домовиною казання казав і гугняво провіщав:

— Милостивому господу богу було вгодно, щоб небесна кометна посланиця, кружляючи над слободою, новопреставленого раба божого Ларивона біля грішної комори догнала, зім'яла і праведну душу до себе забрала...

Поминальна екстенія писаря Педашенка на пів-аршина вгору підняла. Омріяну комбінацію урочисто підтвердив і глава слобідського духовенства: небесне кометне видиво живу душу із пазухи витяга, дак чого ж вона не може не менш хвацько й пеню на хмари потягти?

Писар на гробиках вище й вище піднімався і, знизившись на волосній стілець, скомпонував навідну цидулку: «Я, настоятель храму божого вознесіння Христового, пастирською рукою свідчу, що новоявлена небесно-кометна провісниця, злетівши у слободу Мандрики, всякі дива чинила: праведні душі у парафіян витягала і неправедні недоїмки ковтала».

Отець Никодим завагався: чи капосливий папірець достойний підпису духовного пастиря. Хилитався до появи катеринки. Угледівши злетілого чималенького грошового знака, без вагання сховав у широкий рукав чорної сутани.

Сховав і підписав.

Поклавши в бокову ліву кишеню освяченого духовним лицем удвое скрученого папірця, писар рівніше випрямився: душу писаря тепер палко обігрівав виграшний козир. До десятки витяг туза бубнового.

Сумніви зникли: прикра відмова старшини Нетесаного й наглий відказ хлоп'яка Василя Черпака зовсім перестали тривожити писаря.

Церковний папірець писарю Педашенку вселив сміливу надію: сам побалакаю з небесним привидом.

Наступної ночі писар відпустив Василька додому — у волості хлоп'як і сторожував.

Тепер поплескав по плечу й сказав:

— Іди, хлопчику, навідайся до мами!

Вирядивши Василька, Педашенко приступив до давно задуманих заходів, які він скромно узвав «таємне побачення з хвостатою»...

Наносивши у кабінет старшини сухого хмизу, писар тремтливо витяг коробочку сірників, черкнув і підпалив принесене хворостиння.

Але перед тим, як притулити палахкотливого сірника до сухого дрібного деревця, писар Педашенко вчинив кардинальну перетасовку: гроші із волосного сейфа обачливо переклав у власні кишені. Переклавши державні податі ближче до серця, писар аж тоді осинив себе хресним знаменом і тихо мовив:

— Господи, благослови! Палай і гори!

Згоріли меблі, з меблями спопелів і заблуклий лісовий комарик. Зник, як ото кажуть, щоб і комар носа не підточив.

Загадкову волосну пожежу прибули тушити земські повітові діячі. Не доїжджаючи, либонь, з версту до присмаленого кабінету, земську кавалькаду чемненько спинили, яка манівцями й без особливого пручання кинулася в щиро гостинні обійми повненької і лагідненької дружини писаря — Маклени Лексіївни.

Розпарені з дороги земці полізли в присадибне озеро холодною водичкою пополоскати спітнілі коліна. У воді повітовці-урядовці бадьоро шугали, пірнали і руками метеляли — чи не потрапить якась свіженька рибка.

На дні озера купальникам не поталанило: не вловили ні шуки, ні гарася, ні лина... Зате коли вилізли, то на зголоднілі земські зуби покірливо дивилася смажена індичка. Позирала і кричала: «Розпочинайте гасити!»

Одвідавши жареного й пареного, земські ревізори понадівали на ревізійні очі кругленькі скельця і почали чвертками розкопувати — де зарита незаприходована волосна собака.

Копали, рили і вирили лаконічну постанову: «Понеже жодному повітовому контролеру не під силу розплутати плетиво волосного хаосу, ухвалюємо: податки, пеню, недоїмки, подушне, страховку поспіль стягувати, незважаючи на ефемерні вигуки: «Я вже двічі платив!»

Склавши глибокодумну референцію — горіло й згоріло — земська комісія випила добренько, закусила смачненько і на тих самих колесах, на яких приїхала, на тих і виїхала.

ЗНАЛИ — КОГО ВІТАТИ Й ГОСТИННО ПРИЙМАТИ...

У слободі Мандрики стало тихо-тихо. Здавалося, на слобідських кущах горобці, і ті притихли. Писар Педашенко і його дружина Маклена Лексіївна мали повне право без тривоги лягати й спокійно вставати.

Нагодилися вже нести визначену частку старшині Нетесаному, як на тобі — струс! Струснуло так, що аж біля серця похололо.

Усі дні тепло гріло — копали й не докопалися. Рили, рили і не дорилися. Аж несподівано — торох! На голову писаря Педашенка злетіла не космічна, а цілком земна каменюка.

Ви питаєте, з якої нагоди бешкетлива цеглина злетіла?

Та про це трохи згодом...

Лиш лютими віхолами віхонула світова імперіалістична війна, полковник Святополк-Мірський, доставши за каральне здріство ранг генерала, не злізаючи з коня, катонув у Єлисаветград приймати кавалерійське училище.

Училище прийняв і любимчиків у начальні кадри повпихав. У реєстр пестунчиків потрапив і ротмістр Генріх Граббе. Чуєте — ротмістр! За войовничі відзнаки у тилу капосливе вгору піднялося. Перескочило з благородія на його високоблагородіє!

Вчив Граббе, як він сам казав, жовторотих птахів. Муштрував, ганяв — не питайте. В юнкерів мокріли сорочки, мокріли й штани.

З дисципліни верхова їзда учнем ротмістра Граббе був і синок мандриківського поміщика Жеглова. Паненя іменувалося Рома. Ото воно в училищі вчилося і нагородилося: стало корнетом.

Рома і запросив ротмістра Граббе погостювати в матку батька, підполковника у відставці.

Малював, аж слина у запрошеного котилася:

— Природа вас навіки зачарує. У садибі плескотливі озера, гарно обладнані купальні. А сади, гаї, кущі, хаші — є куди даму серця запросити. Є чудесні місця, де ви зможете розгорнути свій хист: на вушко красуням туркотати й улесні спокуси навівати. А в нашій садибі

повно солом'яних удовичок. Кланяюся і запрошую вас, гер Граббе!

О майн гот! Генріх Граббе — любовним вітерцем упі-йману молодичку обвівати — пройшов підходящу школу. На брехливих струнах — ви моя любима! Ви моя єдина! — добре і язика наклепав.

У садибі Жеглова ротмістра Граббе тепло зустрічали, вітали і обнімали.

Гостював і не одного тоста за віру, царя і хлібосольних поміщиків угору піднімав. Тости і нестримно нахабне залицяння й завели Граббе у глибоку ополонку. Власне кажучи, ротмістр сам у пастку попав.

Ласкаво оточений світськими дамами, які з нудьги налетіли в затишну садибу, крутливий, вертливий Граббе з ходу вибрав елегантну шатенку.

Під ручку — бітте, мадам! — і до озера. З обраною дамочкою вкупі й у воду плигнули.

У воді й сталося непередбачене: по старій офіцерській звичці ротмістр Граббе подалі від людського ока, під розгойданими хвилями, намагався перевірити — чи у вишуканій дамочки все на місці. Одбиваючись од нежданого експерименту, дамочка дуже брикнула ногами, й благородна голова з розгону гепнула об неблагогородний вербовий корінь.

Почоломкавшись з нечемною дровинякою, голова пестуна не витримала фасону: у двох місцях репнула.

У тилових озерних водах і закінчилися інтенсивні пошуки графа Граббе — як у підводній плавбі навально проникнути до ніжного й трепетливого жіночого серденька.

В підводних розшуках — де та стежка до знадно-любосної перемоги — дослідник безславно й гігнув. Витягли з озера з помутнілими очима.

Версію загибелі склали таку: із ситнягу виліз слобідський коваль і молотком дебелинько погладив графського лоба.

Глупувато виплетена інсинуація — слобідські ковалі пишного графа Граббе в озері втопили й світлу голову чорно-бунтівними хвилями зверху рясно покропили — покотилася по широкій повітовій дорозі і докотилася в апартаменти губернської правлячої резиденції.

Приповзла брехня і засичала гадюкою — гвалт! Наших б'ють! — чим і накликала на слободу нову біду.

Уквітчана голосисто-рясними дзвінками,— з Полтави у Мандрики прискакала слідчо-розправна посесія.

Балакали і стверджували в слободі, що людина по своїй натурі завжди оптимістично позирає вперед. Людина, говорять, незламно вірила і вірить, що лихе, зле неподобство рано чи пізно зборить свята правда. Ставали навколішки і навколішки молилися:

— О небесна сило! Ганебне здирство збори! Люте гноблення схопи, в степи жбурни і там у бур'яні придави!

Але могутня небесна сила прикро мовчала, немов у рот води набрала. Мовчки казала — вірте! Да, благо вас жде!

Не розкусивши плутаної харамизки, люди вірили — щось та правдиве злетить у нашу обору. Повірили і ново-прибулим скакунам. О, ці одразу волосних сутяг запитують і загукають: «А подати сюди таких-сяких казнокрадів! Де та зловісно-вигадлива комета, що в слободян поросята забирала, останні копійки з людей здирала й у свою ненаситну пашу пхала-загрібала?»

Заволають: «Ловіть, кляту, за хвостяку, хай з людей не знущається!» Воднораз присікаються і до старшини Нетесаного й писаря Педашенка. «Тягніть,— накажуть,— волосних злодюг-волоцюг на суд праведний! Хай знають і пам'ятають: народну копійку не чіпайте!»

Але наївні й цього разу гірко помилилися: губерньська посесія, не доїжджаючи до слободи з верству, у бік слобожан грізно махала нагаями, умовно попередивши — хлопи! Нюхайте, чим пахне! — й своє копито спрямувала в родовий маєток поміщика Жеглова.

Спинившись у дідича Жеглова, посесія розташувалася в дубовому гаю, де замасковано височів модернізовано збудований будинок, що своєю архітектонікою водночас нагадував готель, фортецю і тюрму...

Приробивши незграбні, примітивні сходи, під будинком вирили глибокий льох і, щоб хоч трохи світловий промінь падав у цю прірву, у темну яму вставили напіввікна, рясненько їх прикривши купчастим хворостом.

Ся, кажемо, споруда, прихована в лісовій гущавині, тепло й прийняла носіїв вінченосної емблеми, де чорними літерами вигравірувано: «Винен чи не винен — карайте»!

Власник мансарди, зять рабовласника Сахновського, добре знав, кого вітати і гостинно в свої обійми приймати.

Скомпоноване чергове губернсько-розправне слідче верховодство очолив син купецький — з ласки царської статський радник Рябушинський Станіслав Салимонович.

В інтимній розмові чиновники одверто говорили: купецького пуза не сховаєш і під золотавими личками надвірного. Куди не глянь — явна купчина. Товстий, гладкий...

Поменші рангом частенько поза вуглами натякали: чого нашого шановного шефа надміру розпире! Питали і самі собі відповідали: пана радника роздуває губернська діета. Удень жре, пре, а вночі неприкаяно хропе.

В око ще одна купецько-чиновнича прикмета впадала: у статського височенько вгору стриміли довгі вуха. Але однокашники родовий знак не осуждали. Не картали. Нє говорили: «Погляньте, дорогенький! Пправе вухо, як глянути в профіль, формою нагадує вухатого грецького ішака, ліве — біблейського осла».

Ні, сей конфуз виразно ніде не випинали. Навпаки — тактовно захищали: «Що ж ви хочете? Туго лізла купецькій дитині світська наука. П'ятнадцять років за вуха у вище чиновницьке коло тягли. І чого ж — витягли! Пригвоздили лискучі урядові зірки!»

Батенько й матінка усердно синопку підсобляли: з купецького гамана червінці витягали і червоним золотом любе дитятко у вище кермо підпихали.

— Кушайте, кушайте, — запобігливо припрошували, — ікра паюсна. Призволяйтеся... Вибачайте, будемо говорити, як на духу. Ви кажете, у нашого сина не варить голова? А в кого вона, звиняйте, без петі-меті варить? Не соромтеся, голубчику, не соромтеся. Се шуба на міху. А це — шапочка. Куниця... Сибірська... Надівайте, надівайте... О! Тепер, шановний, у вас зварить і в синопка закипить...

Батьківське жертвоприношення Станіславчику золотисті зірки й притулило і через масивні двері у затишний кабінет губернського правління по персидському килиму легеньким вітром унесло.

Жахливо налетіла світова війна, трудовому людству велике горе принесла, раднику Рябушинському тільки лоскітливий сюрприз піднесла.

Піднімаючи бокали іскристого, пінливого грузинського вина, чокнулися, і кволенька, старенька їх ясність — дійсний статський тайний радник — чемно натякнув:

— Поштивий колего! Імперія в небезпеці! Війна! Судар мій! Мені доручили поставити перед вами дилему — чи, чи? Чи прифронтове інтенданство, чи значно благородніші акції — утихомирювати бунтівний тил. Плюс лички статського...

Рябушинський, не моргнувши оком, осушив бокал шампанського, цмокнув і помахом мізинця одхилив марудне прифронтове інтенданство, гучненько ще разок цмокнув і низеньким уклоном голови схильно подав згоду з властивим йому хистом кинутися на животрепетне діло: у глибокому тилу зберігати тишу і спокій в рамках самовідданої любові до богом посланого государя імператора.

Прибувши утамувати неспокійну тилову слободу Мандрики, Рябушинський, умивши руки, негайно приступив до активних процесуальних функцій. Ранком розчиняв вікна у відведеній спальні й пильно-препильно розглядав прозорі води того озера, під хвилями якого вигадані підступники чорним молотком погладили сіятельну графську голову.

Дивився, дивився губернський правитель і додивився — озеро, без сумніву, хлюпотливе і, безперечно, бурхливе. Та й підозріле! Іч, як озерні хвильки уздовж плеса загадково гойдаються...

Оглядини водяного дзеркала у чинодрального сановника жодного сумніву не викликали — озеро явно антидержавне. І де — о господи! — у маєтку стовпового дворянина!

Викриємо давно знану, але чомусь забуту істину: природа ще в купецькій колісці нагородила губернцева блудливо-зневірними очима: Рябушинський у кожному шурхоті, шелесті й навколишньому дійстві вбачав шахрайство... Усюди йому ввижалися несподівані замахы на тих, хто носить золотаві лички й хоч і не золоте, але товсте черевце.

З висоти Рябушинський з усіх флангів пильно-препильно оглядав розстелений пейзаж і раптом зацокав зубами: нежданий скрип у гаю полохливо ошелешив. Заскри-

піла якась горішня суха гілка, і суворо-грізний губернський керівник, не розплямкавши, що скрипить і де скрипить, з ляку моментально вкривався двома одіями.

Ховав голову з вухами і шептав:

— У цих клятих хашах, напевне, і зміяки на дереві лазять. Як знати, мо', замаскований дзябл у сю хвилину, з дерева скаконе і гукне: «Ми тебе, паразита, давно ждемо!»

Глава посесії поважною ходою знизився і поважно підлеглим наказав:

— Я сяду за стіл, щоб детально обміркувати рекогносцировку і складну ситуацію, а ви — гайда в слободу. Шукайте пощерблену сокиру. Моїм аналітично-пилним оглядом точно встановлено: небіжчика укокошкала щербата сокира!

Стражники і волосні соцькі мотонули в оселі: будь-що розшукали вказану губернським пальцем щербату бунтівницю.

Крикнувши — пірняйте і без ської-такої не виринайте, — фахівець по втихомирненню бешкетного тилу з достойним виглядом — я вирішую долю людей — переступив порога розкішно обставленої світлиці. У статський ніс одразу смачно вдарив свіжоприготований обід.

Перед тим, як почепити салфетку, Рябушинський проникливим поглядом обвів — чи на місці тупцюють приставлені охоронники. Лякливе сановне цабе і під час обіду далеко од себе особисту варту не відпускав. Чи борщ хльобає, чи винце сотає, охоронці мусять неподалік чергувати. Змушені уважливо стерегти, щоб часом прибуле в слободу губернське правіло мокре слобідське рядно зненацька не накрило.

Товстун аж он як боявся: чиясь смілива рука з вигуком: «Кривднику обездолених — на! Ковтай!» — візьме отакечки і маленькою кулькою прошиє широке черево.

Трепетало губернське ество, ох і трепетало! Тремтіло, аж мороз попід шкірою бігав.

Чуєте ж — молодий чиновник Рябушинський власним зором спостерігав, як серед білого дня на полтавських тротуарах миттю звалили карателя Філонова. І де? Недалеко від губернського правління.

На головній, центральній, вулиці хлопнули, і катюга, якого величали «ваше превосходительство», упав і не кавкнув.

О жах! О жахота! Хто таку грізну і одчайдушно сміливу силу народив і народжує?!

Чи сьорбав супи, чи гриз смажену гусочку, чи гіркеньке пив, чи солоденький десерт їв і ароматним вином запивав, чи холодне, але знадне морозиво глитав, а чи й на прогулянку в Корпусний сад вибігав, перед зором Рябушинського завжди бігало — хто?

Лизонувши і того, і сього, і п'ятого, і десятого — наготовано, дай боже, устигай тільки впихати і ковтати, — їх губерньська ясність, гукнувши охоронцю: «За мною», почвалала ув окремо відведену спальню.

— Нічого! — різко попередив вірного стража. — Розумієш, нікогісінько! Жодного волосного крючка не пускай. А буде — попереджаю — буде проситися інтелегентна мадам... Брюнетка... Чемно їй уклонися і чемно скажи: «Вони міркують... Вирішують... Просили вас завітати вечорком... Коли стемніє...» — Підвищивши голос, додав: — Усім останнім відповідай: «Їх превосходительство углубляють проблему. Порушувати не дозволено!..»

Зачинивши двері і зсередини замкнувши на два замки, тиловий правитель кинувся до древнього оракула — запитати і розгадати, чого неоковирна мужва з такою неослабною відвагою кидається на культурне царедворне суспільство?

Повісив на носа окуляри в черепаховій оправі і, спинивши дих, припав до древнього талмуда. Молитовно ворожив — просив: «О мудрий Соломоне! Укажи — з якого джерела вибухають палахкотливо-бунтівні ідеї?»

Кинув пшоняне зерно, яке повертілося, покрутилося і біля десятого запитання — вам чого? — спинилося.

Позиція номер десять питала і сама відповідала: «Надійся на бога. Губами плямкай, вухами слухай, носом нюхай. Помолися, перехрестися і лягай спати».

Розсудлива відповідь одразу кинула радника Рябушинського в солодку дрімоту. Вони, як сповіщав тілоохоронець, почали вирішально сопіти...

Змінивши лиस्कучі офіційно-урядові регалії на просту смугасту піжаму, представник найвишого губерньського кубла, на спальній гоїдалці більше нагадував угодова-

ного прасола, який шойно прибув на торги в слободу, щоб одібрану худобу за безцінок налігати, а в місті затридорога перепродати.

Губернське хропило в затишній кімнаті сопіло, крехтало, а хмара, що чорним видом звисла над Мандриками, не тільки не розсіювалася, гірше — згущалася.

Першим асистентом шукацької зграї добровільно зголосився стати урядник Лосев. З його холодної й немилосердно-мстивої руки насамперед схопили Василя Черпака: хлопчисько на ніч замикав волосні двері довгенькою залізякою. Продовгуватий засув гострим кінцем пагадував козацький спис. Урядник Лосев під самий ніс піхотному поручику іржаве залізо підносив, випинався і, цокаючи каблуками, доказував:

— Супротивна дротина! Будь-якого шановного пана шпигоне; і який би він не був гладкий, одразу наскрізь проткне!

Усякими викрутасами і випинасами Лосев доводив старенькому піхотному поручику:

— Ваше благородіє! Дозвольте вам доповісти, як отака проста бунтівна залізячка замалим не вкоротила віку їх екселенції. У шумливі дні шумливого тисяча дев'ятсот п'ятого року мене приставили оберігати молодого барона Келлера. А треба вам сказати, молоде паненя темпераментне, гаряче й, уздрівши темну масу, скипіло кип'ятком і почало черні язика дражливо витягати, а тоді встало на сідлі і, вибачайте, ваше благородіє, бароненя гнівно задрало вгору свою сіятельну заднянку й, палаючи жадобою помсти, ревма ревло і гуло: «Свино-та!.. Підлота!.. Гидота!.. Хами!..»

Дак один молодий інсургент у засмальцьованій блузі таку саму іржаву коляку як шпуроне дорогому паничику у вип'яте місце. Та колючка, смію доповісти, усю баронську природу перекапустила. Бароненя і в божниці безсоромно присідало, і до вседержителя неба й землі ясними очима зверталось: «Боже! — благало.— Найди й спопели того негідника, який загнав мені гострого шпичка нижче поперека!» А де ж його, того зухвальця, одшукаєш? Як воно, куди не кинь, усюди клин. У місті й на селі розбишака на розбишаці...

Просторікування волосного кудикала не переконали піхотного поручика і не підбавили йому войовничої ба-

дьорості. Офіцер дотримувався роками усотаного... Наказано: шукай щербату сокиру — виконуй. Нанюхай і вигрібай дроворубну!

Та Лосев не спиняв ворухити язиком:

— Смію ще доложити вашому благородію: Василь Черпак не хлоп'як — бестія! Погляньте, який гострющий спис замасковано хоронив. Торк — і з прибулого їх превосходительства пана радника тільки дим піде.

Військовий статут імперської армії від поручика вимагав єдиного: не клепай, волосний дурню, своїм довгим язиком, а сокиру подавай! Оце цього разу й урятувало Василька од непривітних стін волосної холодної. Поручик не витримав урядникового плетива, не стримався і на високій басовій ноті гаркнув:

— Мовчати! Мелеш, дурило, а не те мливо даєш! Сокиру мені давай! Чуєш — щербату поклади! А не даси, я тебе самого пощерблю!

Розшуки одіозної щербатої сокири в слободі невпинно і напружено тривали. Рилися в соломі, у полові, заглядали в повітки, хліви, кошари. Кмітливіші, які мали чималий досвід, помітно і непомітно в господарських скринях розгрібальними руками щербате перевертали й геть одкидали, а не щербате ближче до себе підгрібали...

Окреме, сугубо авангардне стражницьке кільце (у складі височенького і низенького), з флангів сміливо ускочило на подвір'я, що по сусідству притулилося біля вбогої обори Василькової мамі.

Сміливіше рушити в атаку стражників надихнуло і он що: придивилися, вдома нікого нема. Чого ж — гайда вперед!

Зайшли і, не марнуючи часу, розпочали заглядати у всі кутки та діжки. Здиралися і на горище — чи не полізла туди супротивна сокира, щоб десь за бантиною ловкенько причаїтися?

Нишпорили, нишпорили і, не виявивши супротивниці, сплигнули на долівку й, не зігнувшись перед острахом — а може, там щось страховинно-вороже сидить, — негайно в хижку зазирали. В хижці, скажімо, ретельним шукачам більше поталанило: високий з маху нанюхав три куски добрячого полтавського сала. І більше пахом, чим інструктивною директивою виразно усвідомив — сало крамольне. Ясніше ясного: до знайденого сала безпереч-

но могла торкатися рука власника шкідливої сокири, яка своє підступно-руїнницьке лезо на землі й у воді виключно спрямовує, щоб карколомно підсікати укопані стовпи династії Романових.

Скоропадно набігла думка: явно крамольні шматки сала без вагання запхни собі в пазуху.

Височенна стража офіційний китель розстебнула і подалі зловлене сальце запхнула.

Своєю чергою низенький утретє тикав пальцем на негідливе рябе поросля, крутиться і крутиться шалене під ногами клопітливих охоронців імперського правопорядку.

— Федоте Федотовичу! — виразно натякнув високому. — Чи не підгребти нам оцю непутящу поросятину? Вищить і вищить, заважає виконувати обов'язки. Хай не хрюкає. Затягнемо ось оцим арканчиком, а в реєстр запишемо: підозріле!

Високий дилда, рангом унтер-офіцер, почухав лоба:

— Воно, конешно... Воля і сила наша. Захочемо, то можемо й оту он лошицю оголосити неблагонадійною. Щипай собі траву, але свого характеру не виказуй — не іржи! Та!.. Не всіх зразу. Виконуйте мою команду — рушайте в напрямку кошари.

Цілоденні розшуки в охопленій з боків селянській оборі не виявили антидержавного шербатого леза. Лише підвечір дарма утрачений час на нищпорення сяк-так компенсувався... Події розгорнулися по такій канві: у сутінках шукачі уздріли іменно того негідника, який одверто глузував з помашеної небесним мастилом вінце-носної корони. Уболіваючи за чистоту і захист царських палат, стражники усю свою фізичну й моральну силу спрямували на зухвалу поведінку зозулястого півня — клятий птах крамольно-глузливым співом заливається!

Хай нам дослідники не закидають докору — пересолоємо... Воно, як подумати логічно, то, гріха не ховаємо, солі ми підсипаємо, але розсудливо гляньте і на другий бік: півня неспроста в стражницький башлик шпурнули...

Стомлені безупинними пошуками, вірні слуги царя-батеньки сіли в кошарі перепочити. Сідаючи, страж, молодший віком і ростом нижчий, зітхаючи гірко, вимовив:

— Яка марудна наша служба: мацай і перебирай овечі кізяки. Чи овече гайно не приховало підлу антигосудареву пощерблену залізяку. Федоте Федотовичу! Я з вами по секрету таємним поділюся. На тому тижні пан пристав,

позичивши очі в сірка, рукою полізли вельми пристойній дівчині прямо аж, аж... Шугонули — чи не приховала цютлива дівчина щось бунтівливо-запальне. Федоте Федотовичу! Уявіть собі, у чудесної панночки під чудесною сукнею пан пристав щось палахкотливе все-таки нашупав. Витягли з панталон красиво вишиту хустину. На хустині хрестами барвисто уздовж вишито: «Геть панів-кровопивців! Хай живе свобода!» Що воно, Федоте Федотовичу, означає, бо їх благородіє, коли прочитало, затрусалося і захахакало: «Отакечки, ха-ха-ха! — поштивіша панночка! Ах-ха-ха-ха!.. Донька поштивного юриспрудента злигалася з чорноробами! Да-с!.. Суффражистка!.. Да-с!.. Бунтарка!..»

А пишна, благородна панночка підняла вгору голову, плюнула пану пристава прямо в пику і кинула: «Дикун! Гад!»

Учувши непристойні назви, унтер-офіцер іще нижче нагнувся, немов намагався одшукати внизу те, чого так настійно цілий день розшукували. Не пригнувся — прилип, німим кивком присоглашаючи меншого слідувати аналогічному вчинку й своє лице вгорнути соломою, рясно покропленою овечою мочою.

У безмовній покорі нижчий у ряджене місце моментально посунув свого роздутого носа.

Шелестливо зіткнувшись носами під вологою соломою, височенний страж почав шипучим тоном попереджати низькорослого:

— Я вам таке скажу, таке, що у вас очі рогом полізуть. Слухайте та, боже вас борони, ляпнете де-небудь — амінь! Прощайтеся із білим світом! І вам, і мені — каюк! Гробовий кілок поставлять. Слухайте — нашому пану ісправнику тамтієї середі на спину прилипили друковану штучку...

Вищий нижчого ніс об ніс попередливо іще разок тицьнув і просичав:

— Не дихайте! Не сопіть! Ближче підставляйте вуха, я вам перекажу, яку вибухівку пригатили. Припаяли ось що:

Цар з переляку дав маніфест:
Мертвим свободу! Живих під арешт!

Вимовив і — завмер! Чш!.. Тс!.. Чи овечими краплями покроплена солома не втне чогось зрадливого? Не бовк-

не у страхітливе Трете відділення — шур-шурх — послушайте, що ваші довірені посланці патякають?

Бовкнув і подумав: «Серед овець живеш, по-овечому і мекай. Мовчи, язика прив'яжи». Цокнув пальцем по носу підлеглого:

— Ви, Омельку, не тремтіть. Пріла солома пошелестить, пошурхотить і перестане.

Але Омелько і без цокання був ні живий ні мертвий. Отакі шпичаки помазаному заганяють! У меншого і душа холола. Подумати — з його величества кепкують, на-сміхаються.

У час хитливої розмови біля кошари вільно походжав звичайний слобідський півень. Ходив повагом, вигрібаючи істівне і нехтував високі службові умовності. Ніякого такту не дотримувався. Хто там на височайшій горі сидить — чи святий та божий, на чорта схожий, чи земний інквізитор-катюга, чи й просто лісовий волоцюга...

Ся проблема ніякою стороною півня не зачіпала. Ходить собі та й ходить, і, будучи птахом, якого природа щедро нагородила голосним співом, зозулястий при таємничому шепоті розпластаних в кошарі охоронців віри, царя і вітчизни лунко проспівав: «Кукуруіку!»

Півнячий розлогий спів охоронці правопорядку сприйняли так, як усе живе споконвіку сприймали чорномундірники — кепкує з дорогого вищесидячого фараона! Підслухав і глумливо заливається співучим сміхом.

Учувши — кукуруікає, — правдоохоронці із-під вонючої соломи повисовували свої носи і моторненько кашкетом закрили очі насмішнику й окремо від поцупленого сала поклали в башлик.

У цю часину — часину, коли вірнопіддані слуги царя земного скручували голову півню, викритому в крутістві, — додому навідався Василько. Ішов навпростець через подвір'я, де йшла боротьба з крилатою крамолою.

— Навіщо ви півня зцапали? — гукнув Василь Черпак. — Він же не ваш?

Унтер-офіцер скинув рушницю і заклацав затвором:

— Ти хто єсть? Стій, бунтівний шпак! Ти ж проти кого голос підймаєш? Проти слуг його величності? — Хрипувато і в якійсь скаженій вібрації наказав: — Стражник Омелько! Арештуйте порушника громадського спокою!

Слободяни бачили і один одному переказували: хлоп'яка Василя Черпака два стражники, замість щербатої сокири, повели до ями з вікнами, густо прикритими хвостом.

Привели і наказали — лізь!

Світ чимало знає бузувірсько-каркаломних подій, коли бридкий шкуродер, здираючись на трон диктатора, лиш торкнеться мізинцем коронованого бильця, а вже хижим зором кидає на тих, хто оди в його шану неповнозвучно складав і неясно до владних вершин підпихав.

Позирав і мстиво вирішував: кому взавтра голову відтяти, а чию шию післязавтра у намилену петлю затягти.

Губернському раднику роду купецького Станіславу Рябушинському езуїтсько-зловредна манера припала до смаку. Єй-ей, раднику ударило в голову химорodne: заманулося сісти в сідало верховодного чорного крука.

Листаючи привезений в жовтому чемодані історичний довідник — хто, коли та якими тортурами душив людські свободи, і довкола позираючи — чи надійно стоїть охорона, і переконавшись — поліційні зброєносці прикипіли біля дверей, статський одягав парадний костюм, з лівого боку чіпляв лискучу шпагу, ставав перед люстром струнко і випнуто хизувався: хіба я не показний правитель?

А подивіться ось на оцього фараона, що його морду вип'яли на тринадцятій сторінці. Йй-бо, якась потвора! Косоокий, клишоногий!.. Глянеш і хочеться плюнути. Отак — тьху на тебе, криворотого! Або оцей... З якого боку не глянь — городне опудало! А ума, мабуть, як той кіт наплакав. Упевняю вас, колеги, сей булькатий візир, хоч і круглу має голову, але в ній, йй-йй, полова віє-повіває. А бач, яку силу має: кого хотів, того й навіки карав, а іншого — для утіхи різками стьобав. А пика ж неоковирна! Не дай боже красуні таку харю цілувати, милувати! Господи — жах! А напевне чарівниці полонянки перед отаким бовдуром і випиналися, і вигиналися. Нічого не вдієш — владики! А чим я гірший од нього? Га?..

Випинаючись перед люстром уп'яте, чи, мо', й вдесяте, охайно гладив себе по лиці і, милуючись, переконливо загагакав:

— Га-га!.. Панове радники! Погляньте на мене — га? Дак чоґо ж квапитеся. Благословіть возлетіти! Куди не кинь оком — вид у мене поважний, достойний. Високий, повний... Ваше зауваження — огрядний — охоче приймаю. Згоден!

Виголосивши останні вгодливі слова, Рябушинський ввічливо уклонявся до люстра, ніби там стояв сам губернатор.

— Перепрошуюсь, ваше превосходительство! Але одмічена вашим світлим поглядом моя помпезна конструкція, як ви зволили замітити, надає мені імпазантного вигляду. Смію вашій ясності нагадати, ви казали: «О велетень! О дуб!»

Скликавши у вітальні,— скороспіло узваній конференц-зала,— правлячу волосну кліку й увічливим листом запросивши слобідських отців духовних, сановник оголосив: давіть крамолу!

Губернська верховода налягала на основні концепції імператорського законодавства — скритно чинити душогубство. Таємно вивідувати, що в своїй репаній голові слобожани носять. Які потай згубні думки мають і замасковано у подрану пазуху ховають?

— Ви наша підпора! Виявляйте се антихристове сім'я! — пояснював радник й, обернувшись до молодого віком консультанта, наказав: — Вольдемар! Принесіть бунтівну оказію!

Вольдемар, він же Володимир Світлов, у губернську каральну ковбаню потрапив не з лихої думки. Учився в університеті на юридичному факультеті й під час студентського масового виступу — геть війну! — потрапив під поліційне копито. Звісно, перепало і штурханів, і нагаїв... Чимало студентів примусово забрали в солдати, поголили і Володю.

Рідні виканючили. Батенько туди, матінка сюди, синок не помарширував на фронт: усунули в тилу губернську консультацію. Став консультантом юридично-правових законів урядово-губернської еґіди...

З близькими друзями Володя інтимно ділився: «Почепили ошийник. Але... але моя мрія, моя надія лишається незмінною: захищатиму людей від дзьобатої царської Феміди».

Першою ластівкою, що ласкаво злетіла на стіл розправно-караючої зграї, був гуманний вирок. Володимиру

Світлову пощастило переконати шефа — закон не дозволяє,— й з-під арешту звільнили симпатичного бідака, невинно схопленого.

Чиновники, духом консервативні, і ті приємно схилюлися в бік молодого юриста. «Чи ба,— казали,— який упертий шеф, а сів маком. Послухав розумної ради юнака слідця».

Принесений секретний фоліант — чорна пухнаста папка — ліг на стіл. У середину папки уклалися найбільш вигадливі донесення. Упихалися реляції про різні неблагонравні маніпуляції...

— Прошу уваги! — взявши в руки якогось невибагливо складеного папірця, попередив радник.— У сучасний момент наша священна імперія переживає гірку і тяжку годину. Австрійці, німці і турки з усіх боків оточили нашу державу. Хотять нас поставити на коліна. Да, прагнуть, але ми хоробро відбиваємося. Та нас іще чекає небезпека: у глибокому тилу всякі вільнодумці сприяють ворогам — чинять заколоти. Ось у слободі Мандрики — бунт! Напали на офіцера гвардії його імператорського величества. Кокнули графа Граббе! А в Диканьці, чуєте, надвірного радника задавили. Спокійне, тихе тилове село Диканька, і нате вам — чорна зрада. У село прибув надвірний радник учинити законне діло: стягти з неплатників державні борги. Викликавши боржників — мужа і жону,— надвірний гуманно, чемно попередив: «Платіть!» Боржники злочинно відповіли: «Не можемо заплатити. У нас, крім десяти дітей, більше нічого нема».

Вірний державний посланець, не стерпівши наруги над законами, лайковою рукавичкою злегенька цьвохнув по губах насуплену жону: «Чого губи розквасила? Негідниця!»— Муж зухвалим поштовхом відхилив руку праворозпорядника. Конешно, панове, замах на урядову особу хоч кого збудоражить. Ворожий вчинок збудливо подіяв і на прибулого розпорядника. Недовго думаючи, сміливий чиновник огиднику заїхав по зубах. Неплатник паскудними руками вхопив благородного губернатора й з криком: «Дави паразита!» — почав здавлювати шановну надвірну горлянку брудними мужицькими лапами. Стража кинулася в захист слуги государя, але темна селянська маса оточила охоронців престолу, роззброїла їх і губернського посланця в порохнявій дерезі остаточно додавила.

Вольдемар! А де та реляція? Ах, єсть-єсть! Слушайте: «У селі Мачухи, як вечір, танцюють і галасують: «У нашого государя-царя у голові не все сповна!..»

Вірні государю-імператору розвідники почали шукати, хто сіє пасквільні плевела? Никають, блукають — де автор зубоскального сочинительства? Нема, не найдуть. Сочинитель — як у воду впав. Отець Амвросій — настоятель храму Свята трійця — підсобив: викрив свято-татця».

У бік пастирів слобідської парафії Рябушинський зробив реверанс — хвала вам, отці духовні! Ваше пастирське прозирання ловко виявляє супостатів!

— Да-с!.. Благочестивий настоятель храму божого смиренно підійшов і смиренно натякнув: «Панове! Халамидник біля тину стоїть у вишитій півниками сорочці. Роздягніть богоневірного і праведним оком зазирніть туди, куди й жінка не зазирає». Заглянули — еврика! — знайшли безпутний текст: «У нашого государя-царя...» Ба, до якого ганебного блюзнірства дійшли, антихристи! Вінченосне ім'я куди, бузувіри, приліпили!

— Я вас більше не затримую! — оголосив Рябушинський.— Ви вільні! Старшині і писарю наказую приготувати огляд: коли і до кого комета в слободі зазирала, з ким і де розмовляла, що і в якій формі одним дарувала, в інших забирала. Опишіть зовнішній вигляд комети: у якому одягу вона по слободі Мандрики ходила — у робочій блузі чи в студентській тужурці. Урядник, до мене!

ЛІЗУТЬ КОЛЮЧІ ІЖАКИ...

У лихе й підступне інтриганство сановна душа кинулася неспроста: їй кожного дня почали ввижатися невидимі напасники. Іде й озирається — ой! — навіть і з маленького кущика щось лякливе вискакує.

А суботнього дня, у післяобідню мертву годину, губернкю приверзлася видюща гибіль: ось-ось мають уповноваженого губерньського товстуну проколоти ко-сами.

Страшне привиділося: на статського радника лізуть їжаки. Настовбурчивши колючки, звірятка настирливо перлися, організовано, масовими колонами повзли, як ото у відомій картині, мишей сила-силенна сунула на зляканого абата.

Їжак — не миша. Руками не вхопиш — колеться. Хочеш взяти, а він не дається. Перегодом голки знову настовбурчить, розправиться, сопе і лізе вперед.

Раптом — о жах! — з їжаківих колючок повиростали гострі коси. Довгі, селянські коси.

— Ах ви, капосливі! — лякливо шептав Рябушинський. — На кого косарську зброю направляють — на губернську сіятельну висоту. Ах ви, окаянці! Та скільки ж вас лізе — тисячі і тисячі!

Блимнувши повіками, схопився й несамовито ревував:

— Городовий!

Волосний урядник Лосев, який у парі із стражником Хвеськом охоронно чергував біля покоїв полохливого правителя, одразу й хвацько відповів:

— Я тутечки, ваше степенство!

Прийшовши втямки й акуратніше продерши заспані баньки, статський радник хоч іще трепетливо сопів, але поважним тоном запитав:

— Оповідай, хто бунтує?

Отутечки урядник Лосев з ходу плигнув у свої сани. Зраділо вхопив козла за хвоста.

— Ваша ясність! Доповідаю: церковний староста храму божого Пречиста діва Тиміш Глечик чинить гріхородну політику...

Просив меду — не дав, барбос!

— Викладай конкретно.

— Конкретно викладаю, ваша ясність! Староста Глечик у дарну неділю вечорком завів бублейницю Хіврю у храм...

— На предмет?

— На предмет випікати проскурки...

— Хто слідкував, який детектив?

— Стражник Хвесько. Доложу вам, такий дефектив, кращого не знайти. Там, де не можна просунути вухо, він пропиха усю голову...

— Продовжуй.

— Продовжую, ваша ясність. Заманив бублейницю у вітвар, і тут стався бунт. Сторож церкви, дяк і паламар вчинили — га-га-ла!..

— Неістотне... Давай по суті... Бунтівне...

— Даю, ваша ясність. У страсну п'ятницю оний староста в церкві свічками торгував (я тобі, хитроване, до-

кажу. Просив гусочку — одмовив). Свічку продає і під виглядом євангельського вчення прокламації роздає: «Торгуємо совістю людською...»

Губернське високе коліно, слухаючи вивіданий урядником злочинний кримінал — у святій церкві пропагують бісовський атеїзм, — трохи розгубилося.

— Урядник Лосев! Сію мерзоту іще разок провір і установи, чи така редакція: «Торгуємо совістю людською...» Може, там надруковано: «Роздаємо правду людську...»?

Лосев виструнчився і одрапортував:

— Слухаю-с!.. Виявлю-с!.. Уточню-с!.. Уточнивши, лихослівне на місці розірву!

— Не розривайте, а подайте в мої руки. Хто іще в слободі корчить блазня? Хто кривляється перед світлим образом його величства? Чи не помічалось якоїсь каверзи з боку писаря, волосного старшини?

— Ні, ваша ясність, не помічав. Старшина і писар люди віддані государю імператору. (Із нагарбаного і уряднику сотенька перепаала. А вчора із забраних за недоїмку трьох ягнят одне сіреньке (смушкове) без вагання на урядникове сідло лягло). Сміливо доповідаю: писар і старшина перед монархом трепещуть і во фронт стають. Крім цього, писар настільки відданий престолу, що навіть коли біжить сполнить людську надобність, то... вигукує... ваше... с...

Рябушинський невдоволено махнув рукою — ерунда! Подавай бунтарське.

— Даю, даю, ваша ясність. Дозвольте вам шепнути: волосний засідатель — замаскована шельма.

— Ясніше.

— Серед слобожан веде польнейшу обструкцію. Доказує: «Люди добрі, — говорить, — панські маетки обливають гасом неспроста. Дворянські палаци, — говорить, — палають, сповіщаючи прихід нової ери».

— Ах, сволоч яка! — здригнувшись, вигукнув губернський сановник. — Іч якою віхолою махає — прихід нової ери!.. Взяти падлюку на приціл!

Урядник вип'яв груди:

— Буде виконано, ваша ясність! Дозвольте іще додати.

— Говори. Додавай.

— Засідатель Покотило серед місцевого населення виводить політичне обозрінє...

— Яке саме?

— Каже: «Скільки труда, енергії і турбот люди вкладають, щоб спалити остогидливу поміщицьку садибу. А в мене,— говорить,— є на прикметі така хоробро-відважна людина, що каже: «Поставте мені для сміливості чвертку, дак я,— говорить,— одним сірником усю губернську карательну експедицію з маху спалю».

Статський радник, почувши це, зачхався, закашлявся, а урядник Лосев, відчувши, що б'є прямо в точку, не спиняв брехливо торохтіти далі:

— Вчителька Неоніла Андріївна — збудниця. Колодить людей збудними словами. Поштивий хлібороб і сумлінний вірнопідданець шановний хлібосол Ладур за святотатство рідній доньці батогом обстьобав усю задницю, а тут...

— Що ж донька прикре вчинила?

— Їх імператорській величності вуглиною намалювала роги.

— Овальні чи прямолінійні?

— Ні, вивела кручені-перекручені, як у тонкорунного баранчика. Дак звольте, ваша ясність, одмітити: вищеназвана учителька зустріла в крамниці достойного господаря і давай таврувати, плямувати: «Пардон!— говорить.— Ви — фараон!»

— Фараоном узвала? Ах, bestія! Узяти на мушку!

— Взята. Тримаємо під належним доглядом.

— Хто спостережливо доглядає?

— Вірний служака, рядовий стражник Хвесько! — одчеканив урядник.— Смію вас, ваша ясність, упевнити — проніцательне око. Любу підривну діяльність моментально викрие.

— Да-с!..— промимрив радник.— А ви, як волосний урядник, не уловлювали такої процедури: з міста в слободу Мандрики тайно прибувають робітники чи студенти і нашіптують парубкам і дівчатам сугубо крамольне: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте!». Такого баламутного заспівувача ловили?

— Ловив і знищожив! — цокнувши каблуками, збрехав урядник.— Співав протипоказане: «Ревела буря, дощ шумел...» Без проволоки одрядив у стан. Доложу вашій ясності, у слободі Мандрики блукає дуже підозрілий хлоп'як на прізвище Василь Черпак.

— Куди хилить?

— Возбуждає слобожан до іменно указаного вами крामольного співу. Має нахил зазирати в підозрілу малоруську літературу...

— Завтра ви його до мене приведіть.

— Слухаю-сі!..

Рябушинський махнув рукою:

— Можеш іти. Першого доноса — кого хапати і кому руки в'язати — ти виконав. Продовжуй попільнясте па-вутиння плести, і тебе жде нагорода: цілковий на пекучу стоволу горілку.

Льох у дворянській садибі од волосної холодної був набагато просторіший, темніший і холодніший.

Ті, кого сюди кидали, од холоду і нервозного стану лунко клацали зубами. Губернець хоч і чув, але степенно руки потирав і казав — дрижіть і покайте во ім'я святої правди на землі.

Губернське правіло, яке сановною лапою мирну слободу непроглядною лукавістю накрило, приписувало себе до людей гуманних, до правителів милого характеру — сам людей не мордував.

Воно, повновиде, охайно поголене, пахтливим одеклоном помащене чурпило, дотримуючись правосудності, всі ці пекельні кари довіряло виконувати писарям. Само ж із себе вигравало доброзичливця, щирого прихильника заблуклих по темноті своїй слобідських сіромах.

Коли увели хлоп'яка Василя Черпака у конференц-залу, за столом сиділи: радник Рябушинський, консультант юриспруденції Володимир Світлов і третій у золотому пенсне чиновник по особливо важливих ділах, який увесь час чистив нігті.

Біля дверей струнко стояв урядник Лосев — головний свідок, який мав установити бентежні дії молодого слобідського заблуди.

— Урядник Лосев! — наказав Рябушинський. — Розповідайте по порядку, які зв'язки мала оця колоброда з баламутним світом?

Оповідання волосного урядника снувалося на старій сюжетній лінії: остогидле хлоп'я під невинним приводом — на ніч замикаю волосні двері — ховало гостру колючу зброю, якою ще в минулому віці каламутники протинали панські попереки.

Вочевидь, щось мокро ударило в сановну голову, бо він лагідно і, бігме, ласкавенько запитав хлоп'яка:

— Як тебе звати?

— Василь.

— Підійди, Василю, ближче, до столу і розкажи нам, хто тобі і що говорив. Хто тебе напутив учинити напад на государеву стражу під час виконання державних обов'язків?

Од ласкавого тону Василько ожив.

— Говори, говори,— підбадьорював Рябушинський.— Кого зустрічав, і що він тобі казав. Ми тебе в обиду не дамо. На урядника не позирай, він у наших руках. Ми — головна сила! Кажі!

Василько Черпак, мнучи в руках поганенький картуз, несміливо розпочав:

— Весною мене стрів на вулиці чоловік у тужурці. Гудзики такі, як би оце й у вас, а на голові кашкет із зеленою обкладинкою...

— Студент!..

— Я, їй-бо, не знаю.

— Що він тебе питав?

— Той чоловік глянув на хазяїна Сидора Ладура та й питає мене: «Хлопче! Ти часом не в оцього кровососа робив?..» — «Ні,— кажу,— я в другого робив. Дак його вроді вилами угору підняли. А тепер,— кажу,— кров з нашого брата смокче його дружина, пані Вередлива».

— А який із себе той, хто тебе розпитував?

— Хороший, приймний, чистенько вдягнений. Іще говорив мені і дядькам: «Усі,— каже,— поміщики, когучи — огидні паразити».

— Поясни нам: чого ти підняв руку на державну поліцію?

— Я на них руки не піднімав, вони на мене підняли. Я тільки запитав: «Куди ви дядькового півня ні за що ні про що у башлик запихаєте?» Дак старший і визвірився на мене: «Піднімай,— кричить,— руки вгору! Твій півень — зрадник! Крамольне «кукуруіку» виводить! До ями шагом марш!»— наказав. І мене попхнули в яму.

Чиновник по особливо важливих ділах попросив і собі право взяти слово й дещо витягти з хлопчика:

— Скажи, хто перемастив преосвященне лице угодника Варлаама на пустельного волоцюгу?

Хлоп'як Василько Черпак, не зрозумівши, у чому сіль велемудрого запитання, мовчав, а особливо довірена осо-

Ба, повернувши свого невдоволеного носа у бік вищого, став пояснювати:

— Станіславе Салимоновичу! Мушу вам доповісти: злочинці у слободі Мандрики творять неподобне. Допіру вайшов з Володимиром Юрковичем в одну хату — сумне й неймовірне! На іконній панорамі «Сорок святих» не угодники божі, а якась, чесне слово, шантрапа. Нам конче потрібно виловити — хто в слободі чинить недостойні карикатури?

Діставши згоду кивком голови Рябушинського — продовжуйте хлопця словесно терзати, — чиновник пальцем кивнув Василю Черпаку — іще ближче підійти.

— Отутечки ставай і пояснення давай. Говори — хто в слободі кидався в ганливе перетворення: кроткі лика преподобників переробляв у вигляд безпутних голодрабців?

— Точно не скажу вам: хто угодників малював і хто їх у святі пропихав. Такі ікони, я думаю, де не розбереш, хто на ній намальований — чи дядько Грицько, чи апостол Петро — мабуть, подорожні продають. Наша сусідка тітка Мокрина у проїжджого циганського табору, чудодійця Миколу купила. Люди подивилися, здивувалися. «Тітко Мокрино? — питають. — Де ви такого хіроманта дістали? Рябий, сліпий!..» — «Тю на вас, — каже тітка. — Це ж чудотворець Микола Мирликійський! Хрестіться, а то він на вас світопредставлення наведе!» — «Боже! — кажуть сусідки. — Отаке чучело! Скільки він потяг?» Тітка Мокрина і сказала: «Цигани продали і недорого взяли: десять яєць і півцеберки вівса. Хай, — каже, — у кутку стоїть, а то нічим дірки затулити. З кутка дме і дме».

— Так, так, — пробубонів чиновник по важливих ділах. — А не знаєш, хто на іконі преподобної дівиці, великомучениці Варвари унизу хитливим почерком вивів: «Діво свята! Скажи — з ким ти великомучилася?»

— За угодницю Варку я нічого сказати не можу, а ось за господарку Варвару Діонисівну можу розповісти таке: до моєї господині частенько навідувався дебелий і здоровий монах на ім'я Патрикій. Верхи на коні приїжджав. І з собою привозив шовкове монастирське одіяло.

— Попону чи одіяло?

— Ні, одіяло, розрисоване угодниками і преподобниками. Тим одіялом монах укривав господарку й з пре-

подобною ніжністю пригортав її, цілував і шептав: «Ти, сестро, незамінима! Наші монастирські келії одна повненька парафіянка два роки відвідувала. Але ти боговгодніша... Голубонько,— запрошував господарку дужий монах,— частіше одвідуй келії монастирські, і на тебе достойно возложать сан великомучениці...»

Зробили антракт. У перерві Рябушинський прихильно узяв за руку Світлова і поспитав, яка його правово-юридична думка:

— Вольдемаре! Як ви міркуєте — хто кого в слободі кривдить і піднімає опінію непокорства?

— Станіславе Салимоновичу! — чесно висловився Світлов.— Перед нами, скажімо, виступав урядник, скромний провінційний страж, але, видать, барбос першої руки. Ви йому увесь кодекс прожуйте — не осмислить! По пальцях видать — класичний шкуродер. Він ніколи і нікого не питає, коли й з кого шкуру стягати. Його ідея: хватай і роби клоуна!

— Ех, Вольдемаре, Вольдемаре! — поплескавши по плечу підлеглу юриспруденцію, вимовив Рябушинський.— Ви молоді і зелено!.. Нам іменно таких барбосів і треба. На них тримається імперія.

Світлов широко розкрив очі, а сановник без вагання проштампував: а) уряднику Лосеву за проявлену пильність у дбайній охороні державного порядку в слободі Мандрики видати три карбованці, стражнику Хвеську — один карбованець двадцять копійок;

б) щоб упередити зневіру в угодників і угодниць, у святих мучеників і мучениць, у боговгодних пустельників і пустельниць, у келійних страдників і страдниць, нарисованих як на стінах храму божого, так і на іконах, які висять на крючках чи цвяхами пригачені в слобідських і хутірських хатах, протягом двох тижнів оновити й у сяючі небесні фарби перемастити;

в) при перевірці пильніше додивлятися — може, в якогось угодника ніс одвалився чи рот перекривився, то виявлені прогаїввини виправляти тільки в присутності отців духовних;

г) господарів, які прогавили се недостойне покороблення, тягти у льох на предмет державного покарання, як таких, що чинять недопустимий розкол;

д) підозрілого хлоп'яка Василя Черпака віддати на розгляд юриста Світлова. Кару до злочинця застосувати,

Як до бешкетника шістнадцятирічного віку. Бунтарі такого віку уповні можуть блимати очима за ґратами арештантських рот.

ЖІНКАМ — ДОЩАНУ ХИБАРУ!

Перестриг дворянсько-державного поGREба — кого постригли і яких ще будуть стригти — з кожним днем збільшувався. Місяця заповнювалися згідно приходу: кого і коли приволокли. Вчора упхнули — займай праву сторону, сьогодні штовхнули — мостися ліворуч.

Дворянська буцегарня не врахувала лише дрібниці двадцятого віку: куди ж бунтівно-вередливих жінок замикати. Але згодом одумалися: за два дні спорудили дощану кошару, куди й волокли словоблудливе слобідське жіноцтво.

Волокли слобожанок згідно указаних губернським владикою параграфів: а) брати тих, які лепетливо чинять усякі викрутаси язиком, чим і розхитують міцні підвалини одягненої в державну силу світської і духовно-церковної влади; б) порушують віками усталені порядки громадського спокою; в) прилюдно й без усяких-яких викрутасів повертають тиловою стороною до їх високості свої натруджені попереки й, хвацько піднявши спідниці, й перед ясним губернським зором виразно натякають — ваша світлість! Носи нижче пригинайте і сюди, будь ласка, заглядайте. Зазирніть у ту печеру, з якої і вас винесло. Не будьте ж людоїдами?..

У новозбудовану дощану хибару першою із жіночого роду потрапила літня жінка Меланка. Прибула під невиспипною охороною стражника Хвеська, а виряджаючи в тернисту дорогу, волосний урядник Лосев ще й напутливе слово мовив:

— Зловредна селянко! Плутаного свого язика прикуси, або ми тобі його очими ножницями одріжемо, — і показав на шаблю.

Симпатична слобожанка Меланка Бовдня, поправляючи на голові хустину, одповіла:

— Дурний піп — дурна його й молитва. Плети!..

Повстання проти існуючого великодержавного ладу і вірної підпори — святої церкви — вибухло в школі. Сипок тітки Меланки, учень церковноприходської школи, вчинив замах на основу богословського вчення. Запитав:

— Отче? У чому сила чудотворного? Ви казали, що Ісус Христос п'ятьма хлібами нагодував п'ять тисяч гододних. А мій батько і моя мама усердно до святих припадають, свічки лику божому тулять, лампадку перед образами запалюють, а чуда ті святі не годні сотворити. Кожен день батьки печуть яшника і ніяк нас не нагодують. Позавчора мама спекла один яшничок пополам з попелом, показує трьом святим і просить: «Дивіться, рідненькі, чим я дітей годую!» А вони вилупили очі і — ні мур-мур!..

— Олук! Шалапут! — крикнув отець Никодим. — Що ти своїм препоганим язиком плетеш? Мелеш все...

Гнівний наставник гнівно схопив маленького, слабенького учня за вухо і поволик до дверей. Священна особа біля порога довго товкла об двері хлоп'ячою головою і в дужих руках довгенько тріпала немощне, худе тільце хлопчиська, примовляючи:

— Протибожеське, протибожеське белькочеш...

Удома синок розповів старенькій мамі, якими стежками пастир духовний підпихає слобідське юнацтво до істини духовної, й перед очима рідної матері воскресла недавня картина: сонячним ранком хижуватий кібець схопив кігтями горобчика й схоплена пташину голівку на лету дзьобом клював.

Вийшла у двір і заголосила:

— Отак знущаються з дитини! Чули, кума! Лиманського попа таки чорти вхопили! У ту неділю вдавився... А нашого патлатого ніяка холера не бере. От ірод!..

Справедливий протест супроти пастирської узурпації окошився несправедливо: тітку Меланку першою загнали в дворянсько-жегловську кошару.

В обід привели і її сусідку Килину — карооку, чорнобриву молодицю. Вродливу молоду жінку у блюзнірстві потаємні церковники викрили під час апостольської ектенії.

Історія проста: у давно збудованій церкві Пречистої діви од спертого повітря, рідкого промивання мокрим віхтем образів та від дотику численних лапок залетілих горобців ікони полушилися і порепалися.

Близькі до бога парафіянки умовили отця Никодима викликати з міста Полтави художника: хай він живописним пензлем оновить покарлючені лики правовірникам.

Художник добросовісно й сповна виконав довірене йому церковноприходське діло. Угодникам губи елегантенько постуляв, тим же угодникам, у кого повідпадали вуха, акуратно їх попрутуляв.

Будучи талановитим графіком, майстер кисті на згадку лишив лірично-лісовий пейзаж. Сюжет такий: серед дикого і густого гіллястого дерева йшла напружена бійка між праведним і нечестивим світом. Сміливо й відчайдушно іноки з легіону Христового вступили в рукопашний бій з розпатланими відьмами.

Антихристові дами з художньої волі творця палітри мали красиві, миловидні лиця. Жіночу красу псували лише хвостики з китицями і округле овече копито.

Не були відьми позбавлені й статевої принадності: елегантна талія, пишні перса найбільше чарували аскетів Христової обителі, яка на задньому плані виразно височіла на горі.

На передньому плані, усміхаючись білими зубенятами, молоденька відьма граціозно відбивалася од кострубатого послухника. Звітяжець — рудий і густоволосий — намагався ніжненько вхопити нескорену нечестивицю за талію, але лукавиця не дала себе спокусити: хвацько підкинула задки і копитом поцілила прямо в преподобну ложечку.

Картина, звісно, знадно притягала до себе молящу паству. Хрестилися й здогадливо міркували — хто кого?

Сюжетна баталія на сій картині спокусила й Килину. Слобідська молодиця другий рік не могла ошчасливити людство плодом і, як усяка благородна жінка, з цього прикро і глибоко переживала. Знавці біології радили засмученій молодиці звернутися до горбанівського знаменитого ворожія, який володів хистом напутнім словом оплодотворяти обділених природою жінок.

Килина сю пропозицію одхилила, вирішивши, за радою стареньких бабусь, уклінно схилитися перед угодниками, які в лісовій бійці чоловічою мускулатурою намагалися переконати нечестивих дів перейти на боговгодне обительське ложе.

У ту хвилину, коли хороша, гожа Килина підняла вгору карі очі і її вуста розпочали шептати молитву: «Боже! Надихни мого чоловіка на подвиг!..» — староста Глечик чемно підсунув залізну скриньку з написом: «Не нам — богу жертуйте!»

Тільки церковний староста хотів ближче підступити до згідливої жертвувательки, як славненька молодичка спочатку ойкнула, згодом сплеснула руками і тоді на всю церкву гукнула:

— Лишенько мое! Хіба це святі? Бігме, якісь конокради!

Совісливо скажемо, якщо розпачливо на чистий язик незичливе слово навернеться — нічого не поробиш! Почепіть далекосяжну оптику, придивіться гарненько — і ви самі зайойкаєте. Іноки обителі святої — сиріч послушники воздвигнутої на горі лаври Сергія Радонежського — ні обличчям, ні рухами аж ніяк не нагадували дорогих мучеників, борців за втілення кротості апостольської.

На кольоровій іконі вони з молодецькою хваткою, вискаливши зуби, жорстоко крутили молодим відьмам назад руки, зухвало обнімали, цілували і в дівиць-лукавиць негречно мацали інтимно-жіночі місця.

Церковний староста виглядом і сам скидався на волохатого з великої дороги... Церковний бородач з обов'язку служби перед силами небесними біля святих преподобниць ласкаво і смиренно упадав, але, ніби ненароком, церковно-службовим оком і на грішних парафіянок вряди-годи накидав. Давненько накинув любовно-палаючим зорем і на чорнобриву Килину. Але як вловити, як підійти? Частенько прислухався — чи не ляпне нескоро на блудливе слівце? А вилетить — слово не горобець! На покуту схиляйся! Ось тоді ти своє личко гарненьке спокутливо притулиш до моєї кошлатої личини! Ах-ха-ха, моя ти довгождана!

Але даремно переможно хахакав господар храму Пречиста діва. Запродавши жінку карателям за слова «якісь конокради!», староста Глечик, зігнувшись у три погібелі, просив передати йому сю парафіянку, яко вірному слугі віри Христової, на покутливу сповідь.

— Тоді на сповідь?.. — саркастично гримнув старший із військової карної отари. — Ах ти, чорт волохатий! Красуньку на покуту тягне! Ти що, при своєму умі?

Випихаючи кошлатого запроданця за двері, старший підніс до церковного носа свого карального кулака і грізно натякнув:

— Ми ще й до тебе, клишоногого пса, доберемся! Розкусимо, які ти з бублейницею у вівтарі бублики випікав!

Облизався староста і, несолоно хльобнувши, з похиле-ною головою пошкандибав до сторожки, а молоду, врод-ливу Килину повели до арештантської хурдигарні.

Третю, похилу віком слобожанку, увели пізньої ночі.

Відважна жінка встряла в бунтівну колізію з душев-ного людського обурення.

У шану храмового свята хрестами і перстами надава-ли хулу інквізиторами живцем спаленому вільнодумцю Джордано Бруно.

Сонм запрошених на свято — ієреїв, протоієреїв, ди-яконів і протодияконів — у сяйві золотаво-срібних хо-рогов і в солодко-ангельських співах ганили вченого — пали його, боже! — і голосно возславляли сина божого, що, зазнавши глибокої зневіри і розчарований тим — зникла віра в дивні чудеса, — покинув людство напри-звольще...

У час церковної пишноти до чинів духовних з пошти-вим православним етикетом підійшла тамтого року згвалтована покритка Харитина.

Підступила близенько й схилила голову низенько — благословіть мене святим знаком! Хай всевишній про-стить мої гріхи!

Отці духовні одмовилися покритку кропилом побла-гословити. Презирливо одвернулися од уведеної в гріх слобідської покритки.

А молода ж жіночка — хай вам грець, велелюбні от-ці! — душевну травму дістала од Христового вінця. Ко-ротенько: біля Полтави, на круглій горі, підперезана розкішними крислатими дубами, стриміла духовно-пра-вославна фортеця: у зеленій гущавині з давна-давен при-чаївся Крестовоздвиженський чоловічий монастир.

Вряди-годи із оцієї монастирсько-освяченої гори кри-латими кондорами злітали монахи в довколпшні села і хутори. Щоб елейним гаком схопити поживу і понести здобич у монастирські нори.

Одна така пара в довгих чорних сутанах залетіла і в слободу Мандрики й, уздрівши дівчину, що косила на лі-ве око, дали батькам клятву зцілити дівча!

Увели найвну степову красуню і почали в монастир-ській келії зціляти...

Зціляли, зціляли і дозцілялися — народила дівчина дитинча. Та оскільки небесний милостивець, що сидить на високих хмарах, рішуче заборонив у монастирських келіях появлятися маленьким янголятам, то немовлятко

за допомогою кмітливих ченців злетіло на небеса і сіло одесную...

А мати, безталанна молода мама, збулася розуму.

Отож рідна тітка скривдженої дівчини, бачачи, як совість парафії глумливо поставилася до племінниці, кривдно стоптаної монастирськими жрецькими, спалахнула людським гнівом і, не стерпівши наруги, одчайдушно кинулася на ризиковану відвагу: скорботно схиливши голову, поцілувала піднесеного хреста й, випрямившись, чемненько тикнула крутеньку спочатку ієрею, а потім протоієрею.

— За зневагу моєї племінниці! — промовила і сміливо глянула у вічі кривдникам.

Стареньку жіночку моментом схопили і під вигуки: «Руку на благословенство підняла!» — потягли в ново-збудовану каталагу.

У каталажну сітку потрапила й бублейниця Хівря. Зцапали, бо вона неетичною поведінкою кликала слобожан зректись медичної науки, одігнати душерятівну віру в православіє і повернутися до епохи печерного життя.

Подія, що попхнула бублейницю в хижу, сталася серед білого дня: слобідський майстер пічник налижався міцненького самогону до прости господи. Лизав, лизав і посеред вулиці лантухом упав.

Підбігли люди пічника підняти, а в нього спиртовим вогнем горять груди. Казали, дим з рота валував. Слободяни в гвалт— рятуйте! — єдиний же в окрузі пічний майстер!

Знавці народної медицини казали: «Найкращі ліки з перespoю — кобиляча моча. Давайте, — рекомендували, — націдімо в якоїсь гнідої, розтулимо рота перебенді й без усякого, силоміць пужоємо».

На ту дискусійну часину — як лікувати, чим рятувати — підбігла бублейниця Хівря. Уздрівши — кум пічник мертво на сирій землі лежить, — миттю заворушилася, скрикнувши: «Що з моїм кумом милим сталося?» Відповіли: «Побігли з цеберкою до сусідів гніду здоїти, щоб того кума оживляти!»

— Ні гнідої, ні полові не чіпайте! — закричала тітка Хівря. — Я краще сама мого дорогого кума полікую. Одступіться і закрийте свої бульки!

Бублейниця почала кума оздоровляти... Рясненько обкупаний пічник блимнув очима і ясно на всю вулицю вимовив:

— Більше, куме, не наливайте. Я вже й так набрався. Хватить!..

Бублейницю Хіврю — урятувала пічника од видимої біди — слободяни шанобливо підняли за руки й самим собі на диво змушені були її віддати в лапи карного патруля, який і повів недогадливу тітку — що ж такого я поганого зробила? — у ту саму хибару, яку вистругали в садибі дворянина Жеглова.

Вели і казали: «Святотатствуєш, бабо!»

КОМЕТА ЗАГРЕБЛА...

Удосвіта прямо в ложе раднику кинули холодну жабу: хтось уночі стражника Хвеська украв.

Здогадливо донощики натякали:

— Мабуть, у селі Ревазівці загнуздали, бо самі чули, як на вулиці цього села вигукували: «Хай полеже скручений!..», «Іч, яку мордяку за наші крихти наїв!..»

Діставши ранкову звістку — розбурхана селянська стихія почала організовано царських стражників хватати, — ошелешений радник не міг до пуття рота розкрити, та, оговтавшись, гарикнув:

— Допитувати! Із нутра витягайте, виривайте — де скрутили, де зарили?

— Ваша ясність! — перегодом доповідали. — Все вияснили, ніхто і нікуди стража не заривав. Просто діло виникло: стражник арештував у Ревазівці гарненьку молодицю і завів у клуню, попередивши: «Ось отутечки, — сказав, — під моїм наглядом будеш відбувати кару». Завзяте ревазівське жіноцтво відкрило двері в клуню і, вздрівши — стражник Хвесько валить молодицю на збоїни, — кинулося в атаку, роззброїло його і зв'язало.

Додай сановнику трохи кмети, діло б обернулося на розумний лад. Але радник уперся лобом у стіну:

— Хто віршовку накидав, хто в'язав — катуйте! Стюбайте!

І щоб не принизити пріоритету піднесеного вгору владарювання, терміново послав гінця в губернію із суплікою:

«Вороже підмовлена слобода Мандрики і її довколишнє село Ревазівка таять злосупротивні підступні наміри: мають гупої ночі несподівано кинутися на сплячих дворян-поміщиків і над ними веле поглумитися, Водночас

смію довести до відома вашого сіятельства, що в слободі нехтують релігійно-православними обрядами. На іконах виявлені халамидники, облачені вінцем Христового мучеництва...»

Губернатор прорвану дірку затулив десятком кінних стражників, а для престижу віри православної вирядив у слободу двох титанів євангельської науки: богослова з губернської консисторії і настоятеля полтавського кафедрального собору.

З прибуттям у Мандрики цих двох визначних провісників слова божого активізувався і штаб радника Рябушинського: у дворянських катакомбах розпочалося слідство.

У супроводі урядника Лосева і немолодого вже ополченця у кімнату, виділену для допиту, увели хлоп'яка Василя Черпака.

Підслідственного уже ждав Володимир Світлов.

— Сідай! — припросив юрист хлоп'яка.

— Дозвольте бути присутнім! — випалив урядник.

Світлов злегенька постукав папіросою по столу, скептично глянув на волосного плескача і відповів:

— Нема потреби. Прошу зачинити за собою двері.

Урядник Лосев покосився, але покірливо вийшов.

— Ну-с, хлопчисько! — лагідненько розпочав допитувати Світлов.— Які ж у тебе можуть бути державні злочини? Ти коли-небудь гороб'ячі гнізда драв?

— Не драв. Я люблю птахів.

— Отож воно, голубе, таке і є. Ти мені ось про що розкажи: що воно за комета в слободу залітала. Чи комета дійсно ночної пори у волость заходила? Ти ж у волості сторожував?

— Сторожував. Але, їй-бо, крім волосного писаря і волосного старшини, ніхто вночі у волость не заходить. Хіба ото волосний засідатель, дядько Покотило, іноді забігав.

— А хто такий дядько Покотило? Ти мене, Васильку, не бійся. Я вже тобі звільнення підписав. З оцієї кімнати ти підеш додому.

— Дядько Покотило — гарний чоловік. Кому в гіркоті допомогти — підсобить, з охотою й з душею зробить.

— Так-с, Васильку. Передай йому, хай він арешту не боїться. Його мали по наговору урядника Лосева схопити вчора, але я одхилив. Ти тільки цього, боже борони, нікому, нікому! Краще в рот води набери. А писар Пе-

дашенко, чи він не міг у волосній касі гроші забрати, а на комету списати?

— Йй-бо, я вам правду розкажу. Писар мене намовляв, що коли якась комісія приїде перевіряти — хто зібрану подать забрав,— дак щоб я казав: комета згребла.

Світлов не втримався — усміхнувся.

— Говори, що комета потягла?

— Еге ж, еге ж... «Кажі і оповідай комісії — лапами згребла. Не бійся нічого,— направляв,— а я тобі жалювання добавлю. Говори так: писар наш хоробро боровся з лютою кометою. Зубами скреготів, слину пускав, чобітьми рипів, а грошей владициці небес не давав».

— Мабуть, дорогенький хлопчику, ті гроші, політи кров'ю і потом людським, волосний хапуга собі забрав і десь у горщик захпав. На, Васильку, отут розпишися, а я зараз дам команду, щоб тебе додому одпустили. У тебе, вочевидячки, ні копійки нема. На п'ятірку, вона тобі згодиться. На, на, бери!

— Ну що ви!.. Таке, йй-бо... Я якось обійдуся.

Засунувши хлопчаку п'ятірку прямо в пазуху, Світлов шепнув:

— До побачення! А писаря ми з горщиком заберемо. А ти — ні гугу... Хіба мамі, і то пошепки.

Вивівши за порога Василька, Світлов черговому ополченцю махнув рукою — пропустить, а сам поніс ухвалу з рішенням: «Звільнити з-під варті як безпідставно забраного».

ВИ ПЛЕБЕЇ — Я ПАТРИЦІЙ!

Од слободи Мандрики гін десять, а може, й п'ятнадцять, у власному хуторі жив Арнольд Лопух. Батька звали Варивон, а він ото десь собі приліпив іноземне ім'я.

Діставши у спадщину багатючі скарби з худобою і землями, Арнольд ударився в фантазію... Завів скакових коней, лягавих собак й з егерями гасав степами, гаями... Часом забігав у слободу, велів трубити в мисливські рожки. Сам гарцював на лошиці арабської породи, хизуючись становищем хутірського патриція — ви плебеї, а я висока єгипетська піраміда. Кланяйтеся!

Та слободяни чогось не кланялися. Самі до себе казали: «Здерлося на лошицю і витинається. Бач, чого захотіло, згинай йому спину. Молоде, але бридке. Та!.. Не дав бог свині роги, а то б вона і людей поколола...»

Начинений помислами — я висота! — Арнольд, не вловивши зайця, цькував собаками людей. На цькувальних вправах велич Арнольда і погоріла: затравив сина сусіднього поміщика, родовитого дворянина.

Бійка зчинилася з пустотливого: один одному показали язика — у кого довший. Син іменитого дворянина візьми і гавкни: «Дурило ти! Мужлай!.. Я пан, а ти хутірський вонючий тхір!»

Арнольд окропом закипів — ах так! Я — тхір? Дак я ж з твоєї дворянської голови всю вовну обскубу! — й на чолі собачої зграї кинувся на образника.

Бачачи, що собаки не звальять дужого дворянчика, власними зубами ухопив супротивне стегно й, палаючи гнівним — я тебе, панську гниду, роздавлю, — намагався ухопити щелепами горло поваленого. Єгері розборонили.

Бійка в степу наробила колотнечі. Пиховитий дворянин, маючи руку в губернії як у світських колах, так і в духовних, добився визнати Арнольда Лопуха віровідступним психом: хотів вірному християнину перегризти горло.

Побувавши на аудієнції там і сям у високому колі, ображений дворянин досяг христоролюбної мети: Арнольда Лопуха за виявленій сказ у степу одлучили від православної церкви.

Одлучений влаштував у власній садибі пишну тризну, запросивши на розкішну вечерю колись ним одвергнутих слобідських плебеїв. Піднявши чарку, виголосив промову:

— Пийте, люди добрі! Закусойте, чим бог послав. Заїдайте і пам'ятайте — я нормальний! То попи од жиру казяться. Церковні хитруни самі глупіють і вас наївних утягають в несусвітню блекоту. Я зникаю, але незабаром повернуся і, клянуся батьком своїм, церковних облудників стану шарпати і трясти доти, доки вони не загорляють: помилуйте! Визнаємо — триперсно дурили людей.

Розподіливши, кому доглядати садибу, а кому землю, Арнольд зник із слобідського обрію. Виринув у Козельщині: пригорнувся до спідниць монахинь жіночого монастиря — очолив монастирське господарство.

Давно відоме правило, у чужий монастир із своїм статутом не сунься. Арнольд одхилив застаріле, одірвав у правила хвіст: сміливо поніс у цнотливо-монастирську келію власну тезу: «Зачиняй двері і — спокушай! Всевидящий крізь двері не вздріє».

Угсрнувши свою особу в мантию келійного стражника, який у молитовному стенанні навіки збувся мирської суєти, Арнольд власним коштом одгрохав персональну келію на два просторих затворницьких відділення — світла приймальня і темна спальня.

Прийоми монашкам назначав, суворо додержуючись пуританського закону. Стрівши до ектенії чи після ектенії молоду послушницю, яку гірка доля загнала в хмуру монастирську нору, Арнольд чудодійно моргнув правим оком. Ознака — приходь, голубонько, вечорком. Я тобі, серденько, прочитаю із біблії, як у раю первісні люди щиро і тепло ділилися кислим яблуком.

По заведеному Арнольдом приймальному етикету запрошена мусила у передній здіймати ненависне монашеське вбрання і чистою янголичкою впурхнути в темне лонно, прошепотівши:

— Брате наставнику! Чи достойна я в оцю келію завітати?

Не одводячи зору од знадної краси жіночої, Арнольд і собі стиха промовляв:

— Достойна нині і повсякчас.

Щоб душевні помисли легше летіли нагору, де сидів милостивий, Арнольд у келії потихеньку наливав у чарку і зеліє... Покропивши тіло й душу, сам до себе мовив: «Ех ви, патлатенькі! Ще невідомо, чия віра чистіша!..»

На хвилях монастирського хлібосољства Арнольд хвацько приловчився без весла плавати і купався, як сир у маслі. Але не дарма кажуть: якби знав, де впадеш, то й соломи б підмостив.

Не вимостив Лопух соломи і впав на важку, товсту біблію: на гріх собі древне біблейське вчення у боки підкладав. Йй-йй, дійшлий Арнольд скапустився: у грубезній святій біблії ховав тонесенькі, але грішні запобіжники...

Високість чорного духовенства, зайшовши у келію до нового послушника, побажала довідатися, на якій главі келійний стражник спинив свої молитовні стенання. Розкрили, там — глава десята, сторінка тридцять четверта, од апостола Луки, де ясно викарбувано: «Не думайте,

що прийшов я принести мир на землю. Не мир прийшов я принести, а меч», і лежало чотири примірники проти-плідної гріхородності. На всю главу апостола Луки розляглися.

Велелюбного брата загнuzдали дебеленькою вуздечкою і в окремому закапелку чоловічого монастиря — молися і постися — цепом до стіни прикували.

Вищі щаблі монастирської ієрархічної драбини визнали: облачений в тоги смиренного інока, замасковано й підступно чинив замахи на догми православія.

Рік Арнольд на цепу постився... З допомогою проникливих і сердечних монашок Лопух з монастирського ланцюга зірвався і, оточений самовідданими магдалинами, катонув у дрімучі Брянські ліси. Отпустивши густе волосся, ризикнув учинити нове подвижництво: заснував у лісі скит старовірів. Обитель склали невеличку: три старці і три стариці...

Жили в скиту любо, мило, як малі діти. Овечі вишкарки посипали дикими акридами й з молитвою тричі на день жували.

Утішними подіями з дня на день колихалися: не сьогодні-завтра хитрованам попам наступить каюк. Злетить небесний косар, патли попідрізає і гнівно запитає: «Нечеми ви волохаті! Ви й досі триперсно свійське птаство гребете? Чудаки ви — двома перстами тягніть!»

Брянська поліція пронюхала про забутий євангельськими писарями лісовий рай. Літнього вечора нишком, потаємною ходою поліційні чини пробралися в штундистську обитель.

Першими в жандармську пастку потрапили сестри: під крислатими дубами тайну вечерю готували і, не підозріваючи, що є на світі земні архангели, радісно язиками лепетали: як приємно, як гарно з ніжними братами подвижницькими стежками густим лісом блукати і натхнено господу богу штундистські псалми воздавати...

За ласкавими розмовами поборниць правди Христової іще правдивіші й заарканили під деревом зла і добра. Сестри в крик: «Брати во Христі! Рятуйте! Поліція пригортає...»

Але братія, збагнувши: нам тут пахнуть тюремні узи, давай бог ноги — дременула навіткача.

Перша невдача не зломила духу євангельського, брати не впали у відчай, а вирішили свої імена вплести в історію духоборства, викарбувавши їх на скрижалі, й уда-

рилися в лісово-дрімучу авантюру. Ухвалили — замурувати себе живцем у землю.

На місці зруйнованого скиту, напоєні фанатично-біблейським питвом, брати вирили глибоченького рівчака, посідали на дно й почали воздавати псалмоспіви в надії, якщо сам владика небесний не почує, то глас вопіючого почують славні янголички і на крилах прилетять у Брянський ліс і зварять зголоднілим мученикам пісного борщу.

Три дні розкольників у рівчаку виводили жалібні псалми; три дні волали та небесні сили благали: згляньтеся! Четвертого дня один брат не стерпів. Підняв угору руки і заявив:

— Брати мої любі! Цієї ночі мені було божеське откровення. Всемогутній і всемилостивий розсунув хмари і порадив: «Раб божий Панасе! Не вий брянським вовком! Іди краще в місто і ставай на службу в покоях славної купчихи Федори Розперезаної. Ти там станеш перед моїм всевишнім образом у моельні угодливої купчихи свічки світити і тушити. Рушай — благочестива раба тебе жде іще з поминального понеділка».

Небесне одкровення самітним братам припало до уподоби. Сердечно запитали:

— Лісовий колего! Чи не можна і нам примоститися тушити свічки? Що на се владика небесний рече?

— Владика глаголить: «Тільки ти один достойний у хоромях безхитросної Федори свічки і світити, і тушити».

Після ранкової розмови з братами одностудства, той, кому глас небесний указав адресу, посунув до купчихи, яка вже давненько натякливо закликала — прийди! І ми на одну пухову подушку покладемо свої інаковіруючі голови: я — християнську, ти — протестантську...

Арнольд Лопух із своїм іншим побратимом, на ім'я — Оверко, на прізвище — Кожух, у Брянському лісі крізь землю провалилися, а через місяць вилізли у садибі новітнього сектантського проводира Арнольда Лопуха.

ЩО ТО У ВАС ЗА СВИНЯ ЛЕЖИТЬ?

Нова релігійна течія — християнство без церковної паперті — остаточно засіла в голову Лопуха і цупко оволоділа його душею.

Вирішив тихенько заснувати у власній садибі секту штундистів. Кого залучити до нового євангельського світла і кого спокусити — Арнольд завчасно намітив: Оверка Кожуха на освідчення командирувати в оборі заможної хутірської верстви, самому ж перевтілитися в слобідське покривало і піти в народ.

Згідно графіка відвідувань, першого візита Оверко Кожух делікатно наніс хutoryянци Варварі Вередливій. Візитер завітав у садибу з тилу: переліз огорожу й, простуючи через садок, елейно баритоном співав: «Блажен муж, яко не йде на совіт нечестивих...»

Дійшовши мезоніна, спинився і спів од дивної зустрічі припинив: коло мезоніна, під бузком, розпластавшись на траві, солодко хропів здоровенний монах.

Глянув, плюнув і помандрував далі. Стрівши дівчину, що наймитувала в оборі, попросив:

— Піди скажи господарці, що я пришед..

Дівчина глянула на невідомого гостя, спочатку знітилася — звідки сей пришелець виплигнув? Неначе й ворота зачинені, а дивися — уліз.

Гм, високий, молодий, борідка — а-ля Ісус... Дивно! Та недовго дівчисько шаріло, вклонилося й побігло хазяйці сповіщати — якийсь, з кумедною борідкою, вас просить вийти.

Варвара Вередлива не заставила себе довго ждати, наподоскавшись пахтливими духами, вийшла назустріч приборному коловоротнику.

— Вітаю вас! Чим можу служити?— запитала, кокетливо мружачи очі.

— Я єсть посланець його євангельської превелебності, отця-пресвітера. Чи не волієте завітати до нас на богонравну вечерю?

Запрошувальник Варварі Вередливій одразу впав ув око. Але знала: чина отець-пресвітер у православній ієрархії не існує, навпаки — з розмов батька диякона і рідного брата протодиякона усвідомила: пресвітери — лжепророки і нахабні кляузники супроти чистоти віри православної.

Не розпитуючи, де відбудеться знадно-солодка християнська вечеря та які мужі будуть представлені, вірна ідеалам соборної церкви Варвара Вередлива запрошення чемно одхилила:

— Завітати до вас не можу, Я — православна!

Щоб уколоти православну цноту, Оверко Кожух вклонився у пояс і з усмішкою перепитав:

— Прошу вашої великодушності, вибачайте. Але дозвольте вас запитати, що то у вас за свиня лежить під бузком?

Вередлива сплеснула руками:

— Це Одарка винувата. Мабуть, з хліва випустила йоркширську свиноматку. Розумієте, усе богу молитися. Скільки я Одарку попереджувала: «Твою богородицю я пасти свиней не наймала. Тебе ж наймала!»

Чуючи, що власниця садиби не второпала змісту усмішки, Оверко Кожух вирішив ясніше утовкмачити:

— Достойна господарка! Хай ім'я ваше завжди на наших устах сія. Але ласкаво й виразніше перепитую: який ото кнур у сутані під бузком сопе? Чи він хропе од мнозі зелія, чи од щедрот православної доброти?

Вередлива зашарілася: мабуть, дурне монашеське гепало вилизало сулю до дна, лягло і свистить носом.

— Ах, пробачте! Я вас більше не затримую,— мовила скрушно і гайда до мезоніна.

Аудієнція представників двох протидіючих християнських напрямків закінчилася на взаємних поклонах. Кожен сам собі залишив свою улюблену релігійну прерогативу.

КОНІ КРАВ І СОБАКАМИ ТОРГУВАВ

Коло кузні зібралися слободяни кувати коней, і поміж ними зав'язалася суперечка — чи забрані курчата і поросята сам цар ковтає, чи оті всякі збирачі по дорозі глитають.

Виникло й таке: чи загарбаний у дядька Пилипа зозулястий півень долетів до покоїв його величества, чи йому крила в повітрі підрізали?

Казали, що дядько Пилип подався в Полтаву в надії якогось полтиника за півня вициганити.

— Дароване не продається,— заявили обідраному.

— Я ж не дарував. Стражники забрали...

— Не плети язиком! Воїнству Христовому офірував. Он бог, а он порог — випихайся!

Повертаючись додому, дядько зустрів знайомого друкаря:

— Здрастуйте, дядьку Пилипе!— приємно привітався робітник і, помітивши смуток на дядьковому лиці, запитав:— Що з вами, ви плачете, чи всміхаєтеся?

З гіркою усмішкою Пилип Перепічка висунув загорнуті в папір височайші жовті вуса:

— Замість півня всунули.

У час вразливої розмови — як слуги царя у слобожан всяку поживність забирали і шило на мило міняли — нагодився Арнольд Лопух.

Поведінкою, вбранням, взуттям Лопуха нині не впізнати. Куди й подівся пиховитий гонор хутірського патріція. З плечей зліз коштовний барвисто рекламний одяг. Не цокотять і шпори на тонкій роботі жовто-шеврових чоботях.

Глянеш — не віриться. Не той Арнольд: простенькі чобітки, простенька й свитина, і голос став доброзичливий.

— День добрий вам, люди хороші! — ще здала привітався.— Як ся маєте, як поживаєте?

— Здрастуйте і вам, Арнольде Варивоновичу! Які вас вітри до нас занесли?

Лопух загадково посміхнувся й недвозначно мигонув у бік файно пофарбованих церковних бань:

— Ота віхола... Що вие-завиває і курей забирає...

— Та отож, Арнольде Варивоновичу, і ми гомонимо, що коли розправа підсвинка у дядька забира, то щось і государю перепаде?

Арнольд Лопух в слободі і поза слободою вважав себе найкращим знавцем аристократичної кулінарії і тому вільно розпочав пояснювати про меню світського товариства:

— Величність споживає виключно утончені делікатеси: поплавки акули, морські устриці...

— А що воно таке— устриці?

— У річках водиться. Плаває й голівку, яко черепашка, висуває.

— О боже! Воно ж таке жабеня!..

— Жабенят-джерелянок так само ранком до височайшого столу подають.

— Тьху!.. Хто б подумав, що до царського столу отаку пакость подають? Гм!.. А чого ж тоді поросята і курчата у нашого брата загібають? Хай би краще забирали кум-кум!..

— Ви ж, люди добрі, не знаєте і не гадаєте, а я вам скажу: царя хриstopродавці оточують,—і знову Лопух

моргонув на церковні бані.— Хіба ви не знаєте, у нас же два царі?

— Хай бог милує, перший раз од вас чуємо. А ми ж оце сидимо, коней куємо та й не туди, а воно, бач, що в світі робиться. Розкажіть, Арнольде Варивоновичу.

Лопух зручно в кутку кузні примостився і попередив:

— Простежте, щоб чийсь писок у мундирі не виткнувся, а я про дещо розповім.

У сю мить до кузні підійшов і хлоп'як Василько Черпак — приніс сапи наточити. На нього і впало — чатуй!

Умостившись, Лопух почав мережити про двох царів.

— Один цар сидить на троні, вгорнений у лискучо-золотаву мантію, підписує маніфести й влаштовує коронації... Інший — у пишних покоях ходить босим, місяцями не голиться, жре, п'є і міністрів призначає й здійсмає. Надудлиться й з п'яних очей похлопає якого-небудь міністра по плечу і говорить: «Петька! Ти вже не міністр!»

А не дай боже, якщо хтось супроти його ляпне — каюк! Лежати тому в підземній молельні Олопецького монастиря. А пах у мугиряки — неперевершений! Не встигне графиня чи княгиня з ревнощів кісткою удавитися, а він уже зна: чого?..

Шепіт коханих, секрети військової дислокації, перемови і змови дипломатичні неголений вовкулака усюди підслухає і в коростявих лапах царедворну магістратуру міцненько тримає.

Хлоп'як Василько Черпак дорученого поста пильно доглядав, але жодного слова, вимовленого Лопухом, мимо своїх вух не пропускав. Не стерпівши, запитав:

— А звідки воно, оте волохате, пробралось в царі?

— О! — вигукнув Арнольд.— Запитання — з яких гір цей кажан прилетів — правдиве. Поясню: ця дужа потвора блукала по сибірських горах і з себе випинала пророка істинно православної віри Христової. У ту блукливо-пророчу годину на крилах ероса чи пак з надіями вловити гірського коханця, в сибірські краї прибула знатна графиня. Графині двірцева ворожка наворожила: «Мчися, голубко, в далекі краї, у сибірські ліси, нюхай хвою, і там тебе зустріне волоокий мужчина, густо обліплений кострубатаю щетиною. Моя ти миленька,— лепетала гадалка,— моя ти дорогенька, не губися. Хватай космача за шию і сміливо пригортайся. Це твій суджений».

— Ну й що, поїхала та графиня до Сибіру?— перепитали.

— Поїхала. Нарисований ворожкою одвотно противнющий образ став ідеалом розбірливої світської дами. Себто з того часу вона почала марити сибірським бахуром. День і ніч блукала по горах і долах в надії зіткнутися з тим невідомим лісовиком. П'ятого дня шляхетній амазонці поталанило: на схилі високої гори, саме біля зарослої мохом печери, з'явилося воно — невідоме, загадкове босило.

Неждана поява здичавілого печерника кинула графиню в безмовний трепет; брикнулася на землю, зомліла.

— А лісові роги в його стриміли?— зненацька запитав хлоп'як.

— Ні, лісово-гірський хлюст належав до породи безрогих. Побачивши, що чарівне жіноче створіння безтямно лежить, він побіг, набрав у шапку холодної води й з вигуком: «Не викаблучуйся, мадам! Вставай!» — хлюпнув холодною водою прямо в лице сановній дамі.

«Лицарю мій! Хто ви?» — млосно зашепотіла графиня Орлова, бо це вона й була.

«Я — бик!» — одповів авантюрик.

«Бик?— скрикнула ясна дама і, відчуваючи, що тут криється нагадана ворожкою виняткова таємниця, ніжненько пригорнулася до губатого, волосатого пройди-світа».

«Ви не тремтіть! — попередив хитрун.— На мені лише бичача шкура. Насправді по жилах моїх тече християнське пророцтво. Я — пророк!»

Арнольд Лопух зробив невеличку перерву і продовжив:

— Щоб вам, люди добрі, було відомо, що то за пророк, я вам коротенько сповістю. Сей авантюрик жив з повіями, коні крав і собаками торгував. Але та світсько-шляхетська дама, про такі дива нічого не відаючи, щиро скрикнула: «Який ви мужній!» — і вдруге зомліла, падаючи лісовому халамиднику прямо на руки.

Волохач, не будучи дурнем, одразу второпав. «Раз,— думає,— передо мною умліває графиня, то чого ж мені не податися вище: чого ж не просунути довгого носа у пиховиті царські покої?»

Побавившись із тією прибудною, що сама кинулася на шию, лісовий бродяга, не взуваючись, через місяць босою ногою ступив на пишним цвітом забарвлені імператорські килими.

Пророчо-християнське дійство дотошний сибіряк почав сміливо проявляти на титулованій спині цариці Олександри. Зачарована чудодійними вправами прибулого хитруна, імператриця через місяць без нього не могла ні зітхнути, ні дихнути.

Сталося дивовижне — уся двірцева свита: фрейліни, пажі, камер-юнкери, гусари — водили під руку злетлого предтечу і ласкаво умовляли: «Ваша святість! Вас просила велика княгиня завітати в будуар. Воліє поговорити на самоті з вашою богом благословенною особою: що таке є таїнство Христове».

Але лісовий ахламон такого набрався зухвальства, що почав гордувати княгинями і графіннями, а, прополоскавши горлянку, приставленим слугам шепотів: «Ведіть мене до її височества, до моєї дорогої Алісочки!»

Заліз у довіру височайшого двору, та й жирують вкупі, бенкетують і продають німчурі нещасного руського солдата.

У кінці розмови Арнольд Лопух попросив:

— Ви ж тільки, прошу вас, жодним словом прибулим антиборам не обмовтесь. У тій, як вони нам кажуть, правдиво-священній комісії сірко на сіркові сидить. Чинодрали, казнокради, попи-брехуни... Простого чоловіка вони зроду не пошкоднують. Без усякого жалю в кайдани закують.

Хтось із присутніх кинув:

— Та вони ж вроді культурні... Окуляри носять...

Лопух заперечив:

— Не вірте їхній культурі!.. Мошенники!.. Хриstopродавці!

Хлоп'як Василько Черпак знову запитав:

— А як того сибірського босила звати-іменувати?

— О, який хлопчина-молодчина. Я вам і забув його наіменувати. Того волоцюгу звати Грицько Распутін. А ти, хлопчино, звідки будеш? Де саме робиш?

— Та я... Як вам сказати, вдома тепер. Працював, дак вигнали. Не так і не там засувам волосні двері замикав.

— Е-ех...— заговорив старий коваль.— Цьому хлопцеві стільки залили за шкуру гарячого лою, що й дорослий не витримає би.

— Дак чога,— ласкаво мовив Лопух.— Іди до мене робити. Я тебе не обидю, будеш і одягнений, і взутий.

Після оцієї ранкової розмови біля кузні хлоп'як Василь Черпак став за служника в садібі Арнольда Лопуха.

НАСТАВНИКИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ КРОТОСТІ...

Прибулі в Мандрики чини християнської кротості — доктор богословія, верховод духовної губернської консисторії і отець настоятель кафедрального собору — в'їхали у слободу з єдиними помислами: повернути очі в бік єдино визнаного і великодушно-милостивого господа бога Саваофа.

Зір навернути й спину парафіянам нижче нагнути.

Зовнішнім виглядом і подобою отці наставники один від одного мало чим різнилися: повненькі, чепурненькі, на грудях виблискували масивні золоті хрести, шовковий сутан щільно обвивав гладенькі попереки.

Слободяни точно установили: обидва як з глини виліплені.

Але в стежках — якою тропою прямувати до апостольської краси — отці духовні різні дороги обрали і теоретично, і практично.

Консисторське губернське правило, глибоко аналізуючи християнське вчення, з амвона словесними промовами одразу почав теоретично чарувати паству слобідську.

Настоятель же кафедрального собору отець Вавило складав протилежність теоретику богословія. По-перше, хто на іконі стирчить, йому з високої гори наплювати. Стримить, і бог з ним. По-друге, чого ми, освічені духівники, почнемо губами балабонити, — що апостоли казали, як казали і кому казали. Господи! Кому це нада!

По-третє, отець Вавило реготун, сміхотун, зарегочеться — лампадний вогонь гасне. Не сміх — ревище.

По-четверте, основа основ православія, говорив отець Вавило, це — священикам кадиллом махати, віруючим давати хрести цілувати, а віруючій пастві священнодійникам щедрі дари дарувати.

Словом, отець Вавило діла духовні й мирські вирішував ловкенько і сугубо практично.

До практика улесливо і підкотився Арнольд Лопух:

— Отче! У моїй садибі вам будуть виявлені найкращі турботи. Створимо надійний спокій, чистоту, охайність. Прошу завітати!

Ласкаве запрошення настоятель собору охоче прийняв: дав згоду оселитися у гостинного господаря з умовою — окрема кімната, й конфіденційно шепнув:

«Уласкайте мою особу сугубо інтимними послугами достойної мого сану чемної парафіянки».

Лопух удовольнив особисте прохання отця Вавила: по записці соборного благочинного з-під арешту звільнили бублейницю Хіврю. Дізнавшись, хто її визволитель, тітонька, утираючи сльози од радості, призналася Арнольду: «Буду отцю дорогому слугувати усім, що тільки звелить. Стану і пекти, і варити, і кип'ятити».

Інаковіруючий Арнольд Лопух усміхнено слухав проскурницю, а в душі ховав: «Кип'яти, голубонько! Вари, голубонько! А я людям тикну — дивіться, які галушки у православному горщику варять і кип'ятять...»

Тітка Хівря, як і сподівалися, і повнотою, й душею з першого погляду високому гостю увійшла в угоду. Другого чи третього дня поселення соборний протоіерей з нагоди власних іменин умолив догідливу бублейницю напекти і наварити і, буде на те її ласка,— запросив розділити всеношну трапезу.

Тітка Хівря покірливо дала згоду.

Отутечки, випинаючи чистоту євангельських ідеалів Арнольд Лопух закликав ширих прихильників істинно православної догми, угостив добрячою чаркою і показав на віконниці — ставайте, люди добрі, і спостерігайте.

У світлій, просторненькій кімнаті чистота й охайність аж в очі біла. Прибрано і наставлено — чого ж дорікати — усім видом нагадувало: готується побожне благоговіння. Біля ікон лампадки і свічки ясно палали, а перед бронзовим розп'яттям Ісуса Христа, царя Назарейського, на колінах покутливо стояли: настоятель кафедрального собору і пречиста проскурниця мандриківської округи повна-преповна тітка Хівря й перед сяйно вилитим із бронзи сином божим тричі урочисто проспівали:

— Господи! Вседержителю наш! Молитовно просимо тебе — укріпи і направ...

Коли згасло світло, Арнольд Лопух погукав Василька:

— Бачив, он біля тієї віконниці церковний староста стоїть, язиком облизується. Піди і оголоси йому, що перша серія закінчилася...

ДЕСЯТОЇ НЕ ХВАТАЛО...

Губернський радник Станіслав Рябушинський в обійсті дворянина Жеглова ще й трикольоровий прапор почепив.

Трикольорова емблема — цар, віра і отчизна — під охороною виставленого караулу теліпалася при вході в садибу, де містилася й файно оздоблена сторожова собача будка.

Спальню Рябушинський перетворив у штаб стратегії по реставрації старого доброго порядку як в слободі Мандрики, так і в її околицях.

Праворуч над спальним ложем висіла карта перемоги, де чорними цяточками позначалося: з яких хат уже забрано, скручено і етапом вираджено у губернську пересилку.

Зелені рисочки намічали: кого іще забирати і міцненько путо накидати. Жовті говорили — і до вас дійде черга.

Сієї ночі сановник неспокійно спав, а вранці ще й донесли: у сусідньому селі Левенцівці прямо на свайбі співали: «Отречемся от старого мира...»

Одпустивши донощика, радник на карті дописав: «Село Левенцівку включити в орбіту пильного догляду. Свайбу зловити і в підземний льох посадити».

І в наступну всеньку ніч товсте диктаторське опудало з боку на бік крутилося, співи — «Отречемся от старого мира...» — не давали спокою.

Не одягаючись і не вмиваючись, Рябушинський узяв у руки любий історичний довідник, де в сяйві митр і корон виблискували портретами тиранів, деспотів і диктаторів, починаючи з єгипетських фараонів і кінчаючи королем Македонії.

Кожного дня студював: як ці бестії підданців мордували й катували, — як же мені, сановнику в лискучих зірках, досягти вишколу — падай, смерд, на коліна! Тремти!

Рядок за рядком нанизував на губернське булькате око — яким ото хистом володіли узурпатори древнього сивого віку?

Сторінку за сторінкою перекидав, читав і аж дух спинав: як володарі світу уміли чужими руками цілі народи гнобити.

Що уміли, то уміли. Ось вас, панове, історія вчить, яким треба бути вишколеним крутієм! Ось вам разючий приклад: десятої клепки не хватало, а здерся на трон. А слава ходила — гуманний, чемний, тактовний. Коли зоревинахіднику зав'язували очі і на плаху клали голову, дак коронований катюга витирав сльози і скрушно

попереджав обсіпаного золотими галунами двірцевого людодіда:

— Завісьте вікно! Не можу дивитися. Це кому стинають — досліднику? А коли ж будуть філософу одривати голову? — Питав і тяжко зітхав: — По два мудреця в день розтинаємо, а вони не убавляються. Ох, ох!.. Попробуй таким царством правувати. Усюди змова: тої зорю нову знайшов, інший пробує на хмари полетіти. Ох!..

Який хвацький, елегантно вбраний деспот. А дипломат — куди ваше діло! Голодом народ душив, морив, а на міжнародних прийомах упевнено говорив: «У моїй країні жоден чоловік з голоду не сконав!»

Батько заради малих діток з багатієвого амбара півпуда жита взяв. Суд виніс: згідно кодексу — повісити злочинця.

Подавали на помилування диктатору, на грудях якого висів хрест милосердя. Деспот погладив хреста і тією ж рукою написав: «Злочин не терпить помилування».

Стверджуючи кару — негайно розтерзати, — тиран писав і слізьми душолюбний вердикт поливав.

— Ух! Левенцівка, Левенцівка! — одягаючи форменого мундира, заскреготав радник Рябушинський. — Плюгаве малорусько-селянське плем'я! Зуби починаєте точити на вінценосну світлість? Я вас поточу! Я на вас гавкати не стану. У мене хватить збройної сили! Черговий! Фельдфебеля Сапатога до мене!

Шаленіючи злобливим гнівом, губернський кривдник розробив чергову розправу з голодним, безправним селянством: нагло й підступно налетіти нічної пори на сонну Ревазівку.

Оточити з флангів ворохобне село й по вказівному пальцю самовідданого стражника Хвеська виявленням лихоманкам і лихоманцям, уловленням на печі, у запічку чи й викритим у житній соломі, без усякого крутити назад руки й під оружним супроводом виводити край села і чекати команди: «По стовповій дорозі шагом арш!..»

Уважно пильуйте, на кого буде тикати пильний доповідний страж. Тикне — ось вона, бунтівна! Качалкою стріляла і оною з вірної престолу голови палку любов до царя-батенька з усієї сили вибивала,

панове, власним прикладом доведу, як треба ефективно затуляти мерзенну пельку, що має нахабство одверто і голосно виводити «Отречемся от старого мира...»

Давши помахом руки виразний натяк — виконуйте, кивком поманив до себе фельдфебеля Сапатога.

Ув окремії кімнаті радник доручав фельдфебелю окремому таємницю: коршуном залетіти в обору Арнольда Лопуха.

— Візьміть із собою волосного урядника, він вам — як проскочити і куди непомітно заскочити — точно пояснить. Укаже і кого забрати. Але... але... Забирайте поспіль всіх, хто опиниться в зловредній садибі. Головне, не прогавте хлоп'яка Василя Черпака. Капосливе, бунтівне хлоп'я!.. Всяку пакость розсіває. Отця Вавила, боже борони, не чіпайте. То — свята людина. З богом! Мені особисто будете доповідати.

Ув одведеній раднику Рябушинському спальні лежав прикритий планшетом свіженький донос, де тремтливою рукою рептильного донощика виводилося: «...іще доповідая вашому превосходительству, що препоганий хлоп'як Василь Черпак по злонаміреним вказівкам давно заміченого в антихристових актах з ухилом в розкольніцьке штундиство, а іменно — в секті Арнольда Лопуха, розповідав слобідцям і хуторянам про якоби учинені райські утіхи, які чинив духовний отець Вавило, а йому смиренно акомпанувала преподобна раба божа проскурниця Хівря. Бісівське хлоп'я плело богомерзне: «Роздгнувшись наголо, буцімто отець Вавило і проскурниця Хівря, преобразившись у сотворених божою десницею первісних людей — Адама і Єву — випили із хрестової чаші церковного винця, почали псалми співати, а потім божественно вигравати і божественно плясати. Під час пляски, зумисне моллов супротивно ворожий хлоп'як, вроді, проскурниця Хівря вихилялася і вишннала свої широкі тілеса, а святий отець Вавило по тій оголеній широті хльоскав срібним хрестом і виголошував — благословляю!

З подлінним вірно: глибоковідданий слуга вашого превосходительства, волосний урядник Лосев».

У село Левенцівку сановно-купецьке ество не відбуло. Воно від тепленького, м'якенького місця не змогло підняти своєї широко розпертої у два обхвати тилової гузиці...

Губернська пава лишилася у світлій, затишній кімнаті й сама себе величаво роздувала... Сиділа, гадала, мір-

кувала й уявно, солодко та знадно пропихало сановне пузо у віце-губернаторське сідало... Не дихаючи пхало і підпихало...

Господи, господи! Всели в мою душу сили, і веледух римського патриція, дозволь руками і ногами осідлати найвищого губерньського коня й здертися на сяйно верховодне сідло.

О, боже, боже! Благаю, молю й уповаю на тя — гукни з небесної висоти — Станіславе! Ти правитель!

О! Я б оцю ненависно вонючу мужву, кардинально пересортував!.. Поставив би над ними вічно окаянними, правувати й на покірливо християнську стежу направляти, гренадерам вищої еліти. Рослі, висота не менше два метри. Лобаті. Вухаті. Носаті.

Коні вороні, шабля при сідлі, нагай у руці.

Кредо — згинайся! Пригинайся! Цить, мурло! Запам'ятай святе письмо — «Голим родився, голим і ходи!»

Не здійснилося хворобливе марення губерньського полосатого чинодрала: сама численна мужньо-трудова половина людського роду не допустила маніяка до розбищяцького блюзнірства.

Точив сановну ножаку, точив, але загнати у тіло трудове, не дали оті славні сільські бідарі, оті славні голштаньки.

Новоявленому диктатору заціпило й щелепи звело.

Пиховито-бундючна пава підносилася, аж на хмари губерньсько-висотного правування з уявними крилами піднялася, і раптом — онімів.

Пикатий і вухатий статський радник з роду купецького Станіслав Рябушинський, гуняво-хвацький теоретик — покорю! Задавлю! — не встиг увійти в хрестоматію: прищуливши вуха потай зник з обрію. Посланий у Левенцівку шпигун Сліпець, щоб заарканити весільних сватів і батьків, сам ледве вирвався з тугих обіймів, і вскочивши в залу, іще на порозі захекано сповістив:

— Ваша ясність! Тікаймо! Уся мужва збунтувалася!

Не снилося й царевій челяді: вам лиходіям революційний народ уже виніс присуд — зникайте!

Та цареві служники, оболванені здавна, продовжували чинити пагубу. Схопивши хлоп'яка Василя Черпака, під конвоєм урядника і стражника вели на карколомне дійство, яке чинилося у хурдигарні глибше розкопаної у родовитому дворянському гнізді.

Кружляючи довкола Василька, як ті чорні шуліки, кінна поліційна стража зірко доглядали, як би тим чи іншим побитом не зринув з погляду юний хлоп'як.

Волосний урядник Лосев дак аж реготався: нарешті я тсбе, плюгавого, верхи на коню до арештантського льоху жену!

Єдиного юнака впіймали—і руки вгору—арештували.

Гадаючи—допомагаю ж людям—Володимир Світлов довіреним чоловіком заздальгідь сповістив Лопуху—хочайтеся! Вашу садибу має одвідати... Подумав Світлов трохи, подумав і умовно дописав: «Одвідає лиховісна екскурсія на конях...»

Пост скриптум додав—у надійне місце сховайте й хлоп'яка Черпака. Се симпатичне хлоп'я.

Арнольд Лопух уміло скористався попередженням: з прибічниками штунди вчасно катонув ув Зіньків до христових побратимів, лишивши Василька господарювати. Звелів—собак з цепу поспускати і двері на дебелий за-сув узяти. Хай хто і як репетує, нікого в двір не пускати.

Налетілі кінно-царські верхівці перелізли через забор, собак пострілами розігнали, і ото хлоп'яка Василя Черпака, якого господар лишив на поталу поліцаям, схопили й забрали.

Отця Вавила не чіпали. Урядник Лосев було присікав-ся: чому слобожанка Хівря, яка значиться в списках капосливих, і досі перебуває у покоях соборного баті. Духівник вміло одбив урядницьку атаку: сія раба боголіпно слугує гласу небесному, і однині зарахована у сонм вірних служниць церкви православної.

Витираючи гіркі сльози й кленучи царських варяг—щоб вас чорти швидше до себе загребли!—до слободи Мандрики наближалися й ревазівці—жінки й старики—віялом узяті в оточення присланими з Полтави піхотними ополченцями.

У перші дні, революційно-народного клекоту, в слободу Мандрики котилися дві парокінні гарби.

На першій гарбі барвисто і величаво розвівався червоний прапор й посередині віками освячена червонопрапорна емблема—серп і молот.

Яка мужньо і переможно засвітила у великому російському місті Петрограді—воля! Свобода!

Нема височайшо коронованого удава—государя імператора Миколи Другого—робочою кувалдою скинули!

Прапор руками міцненько тримав помічник машиніста

паровозного депо станції Полтава-Південна — Панько Степан Остапович.

Кіньми правував солдат з рушницею, що вправно висіла навкоси через плече. Вочевидь, солдат добре знав кінський норов, бо уміло й без батога правував.

Усі, хто їхав, при рушницях.

Розкриємо місію подорожніх. То з ініціативи більшовика Панька, який був родом із слободи Мандрики, новостворений на залізниці революційний комітет виділив загін сміливих, здолати царську карну експедицію, що й досі в слобідських краях люто гасала і голови бідакам стинала.

Наздоганяючи бригаду залізничників версти три-чотири, бігла земська бричка. Бричку котила рябенька кобильчина.

Лошичка була маленька, миршавенька, та й до слова додамо, і бричка вельми поганенька. Дзвеніла, дзеленчала, скрипіла і всю дорогу торохтіла. Задні колеса виробляли такі вихиляси, такі викрутаси, що правець то кобилу стьобав, то раз у раз на задні колеса позиравав.

Далеко-далеко степами, лугами розлягався торохтливий дзенькіт розхитаної земської брички.

Літній сивоусий візник на крутих поворотах в умі перебирав — чи перевернеться, чи не перевернеться!..

Молодий пасажир, що його колесна й підколесна трясця на земській бричці кидала й підкидала, носив ім'я — Микита Винник. Сидів, час від часу підкидався, довкола нижнім зором позиравав і піднесено шептав:

— Україно моя, Україно! Воскресла ненька! Вирвала-ся з вікового гніту. Розпалися кайдани, брязнули, аж луна по світу пішла.

— Ви ж куди, по яких ділах вирушите, дозвольте вас запитати? — не стерпівши, першим порушив довгу мовчанку візник.

— Повітова земська управа до людей мене направляє. Нову волосну народну управу станемо будувати...

— А я, звиняйте, грішним ділом подумав: ви, мабуть, синок якогось шановного пана та оце, може, їдете у гості до родичів...

Спинившись, візник згодом ввічливо знову перепитав:

— А чому це їдете управу складати? Ви ж, вроді, студент?

— Вірно, різні науки студіював і вирушав до людей, розкривати очі, на заклик пророка — кобзаря Тараса

Шевченка: «Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить...» Бував я і в слободі Мандрики, туди оце і прямую. А ви хіба, батенько, не чули? Царя Миколу Другого, ідола самодержавного, скинули. Не стало головного катюги. Поперли. Тріснув престол й з голови злетіла корона.

— Й-бо, оце від вас уперше чую. Мої куми щось розповідали. Казали: робочі виступали і гукали — геть війну! Геть царя! А послані солдати одмовилися в народ стріляти. А що до чого, я так і не допоняв.

— У Росії, батенько, революція. У Петрограді поліцію і жандармів розігнали, а царя і його міністрів арештували.

— Слава богу, слава богу! А як же тепер без царя?

— Будемо самі собі уряд вибирати. Народ стане державою.

— Ох-хо-хо!.. Це ж буде усякого й превсякого. Той скаже вибирайте Грицька, інші — Петра.

— Не біда — навчимося. Але ж воля, свобода... Скинули довговічне ярмо.

Біля в'їзду в слободу Мандрики й сталася сутичка між залізничниками і тими конвойними, хто віз на розправу обездолених ревазян.

Спинивши коней, першим скомандував Степан Панько:

— Іменем революції, кладіть зброю!

Поручик намагався вплинути на ополченців, та ополченці, одні усвідомивши зміну, а деякі, можливо, й по наїттю, охоче з плеча зброю скидали і прямо на землю, як ті дровеняки, скидали.

Роззброїли й стражників, за покору не вчинили їм ніякої прикrostі, крім стражника Хвеська.

Ревазівські тітки й молодіці упросили взяти собі на виховання... Ота чорнява, що рогачем гвалтівника одпихала, подала таку резолюцію: «Він намагався спідниці нам піднімати, а тепер ми спробуємо штани з його здійснити і добренько віником настьобати!..»

Сю резолюцію одностайно схвалили.

Верхівців-поліцаїв, що вели хлоп'яка Василя Черпака, першим помітив візник.

— Пане студенте! Гляньте, що воно?

Микита Винник у достойному тоні поправив візника:

— Не пан студент, а добродій студент. Це раз, по-друге, то поліцаї ведуть нашого брата. Сміливіш стьобайте кобилку. Рушайте на них!

На повороті дороги, що вела в слободу, дві протилежні сили зіткнулися майже впритул. Розглянувши на близькій дистанції — явно підозріла студентська тужурка — до Винника, гарцюючи на коні, лихо підскочив урядник Лосев і безцеремонно ревує:

— Хто будете? Ваші документи?

Замість відповіді, Микита Винник моментом витяг револьвера і направив на урядника:

— Руки вгору! Скидай шаблю! Нема царя, немає і тебе барбоса!

Урядник узявся за ефеса шаблі і... У цю хвилину хлоп'як Василько Черпак, вгледівши на бричці — той дядько студент, що питає: у якого кровососа гнеш спину? — стрімголов, нібито його якась дивна нестримна сила кинула вперед, відчайдушно ухопив урядника за ногу, намагаючись стягти.

Урядник вихопив шаблю, і гостре лезо з посвистом мало врізатися у голову Василька, та вибухнув постріл, і волосний цюцько, що так довго гарчав і людей мордував, на стикку двох світів безславно сконав.

Поцілила здалеку снайперська рука робітника, одягненого в солдатську шинелю.

Довідавшись — ще один конвой людей має до буцегарні весті — залізничники вчасно й прибули.

Фельдфебель, віддаючи револьвера, лепетав:

— А їх величество... цар... де вони?

Усміхаючись, солдат делікатно пояснив:

— Величество притули до своєї невеличественної, і ви будете родичі. Сказано — нема ірода. Нема царя-кровопийці. Свобода засіяла по всій країні!

Прибувши робітничо-залізнична кавалькада — допоможемо слобожанам! Спільно подолаємо криваву династію — разом зайшла у волосне правління.

За столами, як нібито нічого не сталося, ніяких грозових подій в країні не відбулося і не відбувається, і народного меча над головою слобідсько-волосна верхівка не відчувала й вірнопіддано, вірнопідданими папірцями шелестіла на столах, обожнено зиркаючи на обвитого павутинням богопомазаного патрета, який на заржавілих цвяхах мовчазно теліпався на стіні.

— Здрастуйте! — привітався Степан Панько. — Ви хто?

Першим піднявся і відрпортував старшина.

— Волосний старшина Нетесаний, богом і народом обраний!

— Ви звільнені! — спокійно проказав Панько.

— Звиняйте... вашес... по якому такому праву, дозвольте вас запитати. Ухвала є, чи якась постанова його благородія пана земського начальника... алі, може, вище... Так за що ж...

— Ні вище, ні нижче, а — народна. Революція в Росії. Скинули царя, головного ката!

Нетесаний затремтів й цокаючи зубами забелькотів:

— Йх ясність... Йх сяйність... Йх величество... Помазане, господом богом... Нема!.. І... І... Отаке, ге, ге, ге!

Кочегар Хромченко спроквола пояснив:

— Дядю! Господь бог мастив і мазав царю тільки поперек і нижче поперека, а вуха і вуса забув, ось його петроградські робітники і селяни в солдатських шинелях за вуха, за вуса взяли й з престолу акуратненько стягли... Сказали — злазь, тигор!..

— А ви хто? — запитав Панько волосного писаря.

— Розрішіть представиться, — виструнчився Влас Педашенко. — Волосний писар, скромний слуга народу!

— Хвалько, хвалько, — усміхнено кинув Панько. — Швидко обнародилися... Ви?

— Засідатель Григорій Покотило.

Залізничники стали струнко, приставивши рушниці до ноги, Панько, ставши посередині залу, врочисто сповістив:

— Оголошую постанову революційного комітету — волосна служба з роботи звільнена!

Уздівши Винника у студентській тужурці, Панько тепло запитав:

— А ви хто?

— Я — студент! Прибув у слободу Мандрики.

— А чим вас привабила чи приваблює слобода Мандрики?

— Коротенько перекажу: царсько-жандармська олігархія мала вчинити кривавий самосуд над слобідцями — батраками. Партія соціал-революціонерів, до якої я маю честь належати, послала в Мандрики виявити, що за самосуд, і виявивши, царських посіпак негайно скарати. Цю благородну місію ми блискуче виконали. У яру через сидельником перев'язали наміри катів. У нашій славній ланці був і залізничник Федір Верхола.

— Знаємо Верхову, добре знаємо. Славна людина. Нині він у Харкові. Яка ж ваша думка, як ви сказали — будити слободу Мандрики?

— Оце ж мене сюди вирядила народно-повітова зем-

ська управа — розглянути, роздивитися, придивитися, а тоді на нових демократичних правах, дарувати обездоленим людям школи, лікарні, культурно-освітні заклади й головне: піднімати, відновляти віками гнобливо придушену рідну мову.

Панько подав руку Виннику:

— Будемо, товаришу, знайомі. Мене звать — Степан Остапович Панько. Я член соціал-демократичної робітничої партії.

Винник тепло потиснув ласкаво простягнену руку, а Панько продовжив:

— Ми, більшовики, стояли і будемо міцно стояти за спільне, міцне об'єднання робітників і селян, у боротьбі проти експлуататорів. Я сам родом із слободи Мандрики, і якщо ви будете йти шляхом боротьби, шляхом — фабрики робочому класу, земля трудовому селянству, ми вам будемо допомагати. Я віком від вас старший, і моя вам порада така: рідну мову в слободі відновляйте, піднімайте, плекайте, але насамперед налягайте на найрідніше, найрідномовніше — земля народу, земля трудовому селянству. Хай це стане вашим революційним девізом. Ви будете в слободі і побачите: слободяни убого живуть, взимку взуті у всяке дрантя. Люди з голоду і нестатків передчасно мруть, а довкола слободи — поміщики, дворяни, когути, глитаї, загарбавши у свою жадібно ненаситну пазуху тисячі й тисячі десятин родючої землі, від жиру казяться... Ось на яку мову налягайте — вирвати у когутяр загарбану землю і повернути трудовому поспільству.

У Винника від палко правдивого слова аж лице прояснилося, засвітлішало.

— Товаришу! Тримайте високо революційну заповідь — трудовий народ, трудове селянство оволодіє землею, вийде з нужди, позбудеться злиднів, а рідна мова тоді аж он як заспіває, аж он як засіє! Бувайте!

Запам'ятайте й трудовому людству слово вагоме передавайте — велику заповідь великого революційно-демократичного поета Тараса Шевченка:

«Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте...

Частина друга

ГЕПНУЛА Й РЕПНУЛА...

Револуційно-світанкові вдари гулко по слобідських віконницях полоснули — відчиняйтеся!

Люди, одчиніть вікна, двері! Гляньте — у голубій висі над розтріпаною селянською стріхою засіяла зоря рівності людської.

Чуєте — скоїлося диво з див, — у Петрограді криваво страшну монархічну династію за чуба, за вуха схопили, здавили й навіки повалили.

Хвилююча новина на всю округу калатливо заспівала — з престольного сидла поперли царя!

Скинули з трону государя імператора Миколу Другого!

Завирувала, заклекотала слобода Мандрики: з далекого північного міста Петрограда нестримно віхонули революційно-визвольні вітри.

Роками омріяне збулося! Шкереберть полетіла діамантами уквітчана першопрестольна корона.

Гепнула й од народного гніву репнула!

Не минула розплата і ганливо-дзюбатого хижака — двоголового орла. Мускулісті руки і його за карк вхопили, міцненько давонули і — капець!

Розпластася кігтявий, тільки пір'я полетіло.

У слободі Мандрики біля волості слобідське віче. Се перші всенародні збори.

Прибулій з міста Полтави промовець виступав, казави

— Богопомазаного кровопивцю Миколу Другого ниспровергли, дак пиховите панство намагалосся престольного вінка покласти на голову царевого брата Михайла.

Але петроградські робітники і солдати сановному панству до носа такого гарбуза піднесли, що сіятельна панота запирхалася, зачхалася й од могутньої революційної сили задкувала, задкувала й, вимахуючи шовковими носовичками, у свої логовиська позадкувала...

Слобідці кожне слово на льоту хватали. Особливо животрепетне ловили ті, з роду нужденних, у яких взуття завжди просило каші, а діряві свитки навіть у повітці ущільливо провівалися й продувалися...

Щільніше один до одного горнулися й поміж себе стрімкіше мовили:

— Чуеш, Петре! Вуха не розвішуй— слухай! Найбільшого і найстрашнішого пана в Петрограді робочим молодом з правлячого гнізда зігнали!

Подрані свитки сміливіше уперед до оповідача пропицхалися, начебто витискували із себе: «Веди нас!».

Але переказувач збуджувально-уразливих подій і сам точно не знав — куди сіромах у даний клетотливий час вести.

З віча розходилися говірливо, гомінливо, а втілювач біблейсько-евангельських істин Арнольд Лопух, розкинувши руки, підбіг до брата во Христі — Оверка Кожуха й на очах громади тричі його обійняв і тричі поцілував, жалісливо вигукнувши: «Брате мій! Христос воскрес!..»

Прилюдно — християнська теплінь видавила в Оверка аж дві сльози, він захлипав і басюрою проревів: «Воістину воскрес» — і приклав до лоба сектантсько-двоперсну пучку.

Хутірський кремезний тузак Сидір Ладур, ревно позираючи на демонстративно-евангельську церемонію, на голову глибше насунув смушкову шапку, кидаючи на всі боки косяки: який оце іще Христос появился і коли він воскрес? Один, єдиновірно праведний воскресав, дак він давним-давно на небо злетів. А це, мабуть, якийсь Христос не тутешній? Чого доброго, полізе до хазяїв в амбари і проголосить: «А де тут старе сало кваситься? Хазяї! Чого це у ваших гамазях тисячопудова пшениця пріє? Роздавай убогим християнам — не будь Іудою!»

А тут ще й дід Євмен Панько підсунувся: одвічний чабан сучкувату гирлигу перед самісінькими хазяйськими очима вгору підняв і голосом, подібним до клетоту степового орла, заволав:

— Значить, людська правда на увесь мир засіяла! Імператора загнудали — тпру! Не казися! Злізай! Значить, його величество гавкнуло і кавкнуло!

Окинувши громаду, Євмен Панько іще вище підняв чабанівську костуряку, провісно мовивши:

— А чи не пора нам, шановна громадо, і на наших панів обротьку накинути? Га? Пора, їй-богу, пора! Хай не знущаються з людей!

Позичивши в сірка очей, багатій Сидір Ладур підступив до чабана, лестився:

— Приходьте до нас. Нагодуємо. Дамо і хліба, і до хліба. Воля прийшла до всіх. Не обидимо.

Чабан суворо глянув на вікового кривдника й кинув у його брехливі очі:

— Спасибі! Ви мене п'ятдесят років годуєте стернею! Хочете нагодувати людей,— одчиніть амбари солдатським вдовам.

Сидір Ладур ближче підступив і смушкову шапку набакир поставив:

— Бач, чого захотів! Може, сам прийдеш одчиняти?

— А чого ж, і прийду! — спокійно одповів Євмен Панько і, повівши гирлигою у бік зібраних на віче, упевнено додав:— Ми прийдемо!

Хутірські смушківці непомітно зникли.

Хлоп'як Василь Черпак зраділо повертався з віча. Бурхаста радість хлопчині на серце лягла.

Іде Василько слободою назустріч весняному вітерцю, що білокрилими гойданками повіває.

Подумати — государя імператора, самодержця всеросійського, короля польського, барона фінського, князя грузинського і проча, і проча, і проча... мордолик якого малювали на всіх стінках і одвірках, а батюшки та матушки, волосні старшини, писарі, станові, урядники, стражники і іже з ними припадницькими губами лизали і ревно гукали: «Многа літа вашому величеству! Ви — наше світило, наш бог! Царюй! Правуй!» А петроградські робітники — хап! — й оце короноване величество взяли та й скинули.

Хлоп'як схвильовано провулками простував, а із-за тинів слобідці підбігали, розпитували:

— Васильку! Ти ж оце од волості йдеш, що там чути? Кажуть, балтійські моряки першими пробували государя царя налигачем умиротворити. Вже й добрячого мотузка накидали, а цар і просить: «Братці моряки! Затя-

гуйте мотузкою августійшу імператрицю Алісу. Це вона, — говорить, — сучка, з Распутіним злигалася. Піла, гуляла і німцям руську армію продавала.

Куди б хлоп'як Василь Черпак не звертав, усюди стрічав запитливо: як і чим царя скидали?

Хто не був на першому слобідському віче, словом чи лагідним дотиком Василька спиняв:

— Таки скинули чорта!..

— Васильку, підожди, не спіши. Дак, говорять, огинався, огризався?.. Не допомогло — сторч полетів!

Раділи слобожани:

— Зганяли, зганяли і таки зігнали... Слава добрим людям — ізтягли.

Василько намагався і сам домислитися, що то за мужньо-відчайдушні люди і якою зброєю виліпленого ідола із височайшого трону штурхонули.

— Тітко Мокрино, — пояснював хлоп'як, — царя, мабуть, добрячо ламакою ізганяли. Дід Євмен Панько оце говорили: «Таке вгодоване і розгодоване височайше хрюкало тоненька хворостина не візьме. Його, чорта першопрестольного, узяла, мабуть, всенародна голобля!»

Слували й інші перекази: «Робочі і солдати підійшли до престолу і кажуть царю: «Злазь, Миколо, з трону. Насидівся, нагрівся... Мордував, катував людей — тікай, стерва, отседова!»

А цар відповідає: «Не чіпайте, одійдіть од мене. Я богом освячений... Я богом помазаний... Словом — я вам не яке-небудь задрипане теля, а ваше величество».

Та робочі і солдати не відступають, делікатно попереджують: «Ваше величество! — кажуть. — Трясця вам у пуп, що ви мазаний і перемазаний — вискакуйте!»

А цар сидить. Тоді й почали той престол кувалдою розбивати. Престол тріщав, лущав і — луснув. Цар тоді як плигоне, як скаконе, а куди його нечиста понесла, ніхто не знає.

Жваві й моторні слобідські молодичі одна одну до причілка закликали і питали: чи ви чули, чи не чули?

— Кликали? Здрастуйте вам ближче.

Здрастуйте і вам.

— А що таке — яка новина, курку чи півня украли? У кого?

— У кого, у кого... Що ви, кумо, не дочуваєте, чи зовсім оглухли? Уся слобода гомонить: царя государя з престолу стягли!

— Ой, ой!.. Царя?.. А куди ж його затягли?..

— Люди проїжджі казали — у густу дерезу.

— О, боже! А як же ми, кумо, будемо тепер без царя?

— Та якось будемо... Когось же виберуть... Аби не були такі, як наші козолупи — Нетесаний та Педашенко, що гралися з людьми, як кіт з мишею...

У кінці вулиці, зібравши галасом довкола себе сквапних кожну звістку ловити, бублейниця Хівря на повне горло лементувала:

— Господи! Владико живота могого! Чи ти зриш? Чи відаєш, що твого дорогого помазаника осквернили, осміяли?..

Узялася в боки і, повівши змутнілими очима, тицьнула пальцем у небо:

— Слухайте, слухайте всі! Сьогодні удосвіта, хрест мене побий, святу правду кажу: ревазівська босячня до отця Никодима підійшла і миршавим язиком розпочала плескати: «Отче Никодиме! На наших крихтах до того вашу хавтуру роздуло! До того розперло! Можна православних і настрахати, і полякати!» Дак всевидящий, учувши оце страмнюче неподобство, із сьомої хмари як гудоне: «Наїв харю отець Никодим, чи не наїв, не ваше собаче діло. Це мої слуги! Не смійте препоганими руками моїх дорогих мучеників зачіпати. Бо як злетю та як ухоплю люшню, то всі ваші поганющі ребра наново перехрестю!»

Гучно вимовивши грізну божу кару, бублейниця мотнула чотирма спідницями, перехрестилася й подалася до розкішної садиби духовного пастиря.

Можливо, дременула упросити молебнем святителів ниспровергнутий царствуючий дом де-де, а в слободі Мандрики, боже поможи, неодмінно поновити.

ДІРЯВА СІРЯЧИНА РАДІЛА, ДУБЛЕНА КОЖУШИНА ЗУБАМИ СКРЕГОТІЛА

Новину передавали з вуст у вуста.

Уколисані на вервечках християнського смиренства правовірні колихальники ніяк віри не йняли: коронованого, за освяченого господом богом монаршо-кирпатого носа узяли й з престолу стягли...

Сумирники тоскно одвертали пісно-скорботні мармизи й по-келійному складеними губами шептали: «Навождення!.. Мара!.. Сатані голову розчісують!..»

Літало в повітрі і жалібно хутірське зітхання. Кріпкенькі хуторяни од почутого сумовито позіхали, печально крєктали і німим поглядом доскіпливо самі себе питали: чи сіє острожне святотатство допустиме чи не допустиме?

А вголос:

— Це якась омана! Не може бути, щоб государя імператора, самодержця всеросійського взяли й — здрастуйте! — карколомно зіпхнули. Подумайте: сам господь бог царя на височайший трон мастив, кропив і благословив — верши! Величествуй! І — на тобі, якесь хтозна-що вхопило і до землі придавило. Дурна вигадка. Брєхня!

— Ваша правда, Кіндрате. Брєшуть голодранці! Раз на святих небесах є всемогутній владика, то мусить бути можновладний правитель і на грішній землі, який повинен вірно правувати, щоб хазяї на віки вічні достойно і недоторкано володіли землею.

Третій хуторський патріарх поважливо і собі закаркав:

— Вас, люди добрі, питаю: у яких згубників можуть виникнути чорні помисли зазіхнути на освященноцарствуючий престол? У якого ірода!.. А посміє якась замазура підняти руку на віками висвячене — рука враз усохне. Іще не народився той халамиднюга, щоб одважився престольні стовпи хитати і ламати.

Всі оці перемови-перезвони хлоп'як Василько Черпак слухав. А в душі інтимно людське плекав: радіє сірячина — засумувала кожушина!

Повернувши до рідної убогої хатини, хлоп'як сам до себе вимовив: «Хто скаже? Яке ж майбутнє нас жде?»

ПЛИВІТЬ І ПЛИВІТЬ...

Розгойдани слобідські хвилі кипливо гойдалися, а слобожани гадали і один одного питали, до якого берега бурхлива течія їх донесе.

В оцю клопотливо-вирувальну годину в слободу Мандрики й укотилася торохтлива бричка з міським їздунюм.

Прибулий з Полтави студент звався Микита Микитович Винник.

Гріючи в пазусі довірчу грамоту, підписану земськими повітовими правдоносцями, Винник хвацько рушив до ганку, рвучко відчинивши двері опустілої мандриківської волосної розправи*.

Доскіпливий читач може запитати, звідкіля автор відкопав носія повітового законодавства. Та ще й з вірчою грамотою — сміливо пірнайте, сміливо й виринайте! Грюкайте у слобідські двері, і вони вам будь-якої хвилини мусять покірливо відчинитися. Ви — носій земської прогресивної культивациї.

Автор радо і охоче опише, з якого озера виринув повітовий плавець...

Лихої монархічної пори в країні, дотримуючись прогресу в рамках, дозволених царським самодержавством, виникло ліберальне земство.

Ідеалісти земського прогресивного руху ставили собі за мету: під зверхністю імперської корони нести в село культуру і сільськогосподарські знання.

Отупіло-бундючні царські сановники за сії грайливі пустощі — в селах одкривати школи і лікарні — неграйливо час від часу земців за поперека хапали.

Тоді земські ліберали інше кредо обрали — склали опозиційно-конспіративні групи.

Розділившись на три напрями легальної конспірації, земці почали царя дурити й царських фараонів за носа водити.

Перший опозиційний напрям узяв випробувану в межах монархічного безпутства стереотипну платформу: без санкції полицмейстера не лізти туди, куди височайший мізинець не велить.

Ся найбільше розгалужена земська когорта виробила чемну і делікатну лінію: на височайше ім'я складала витончені реляції — як в садибах відрубників** поліпшити породу бугаїв і кнурів.

...Низенько схиляючи голову перед золтавоосвяченою короною його величності, покірний слуга земський архіваріус на прізвище Вавілонський два роки і два місяці

---

* Кріпацької неволі до волості водили кріпаків на розправу. Ото й пішла у народі назва — розправа.

** В і д р у б н и к и — заможні хutorяни царським урядом наділені земельними ділянками — відрубками. До проекту реакційного міністра Столипіна сі хutorяни-відрубники ставали опорою монархії в селі.

плюс ще й два дні копався у глибинних надрах державно-губернського архіву і докопався: на пожовклих сторінках з гербом — меч і хрест, який миші з ентузіазмом гризли, але не догризли, та копнувши іще глибше, повітовий архіваріусний дослідник земськими руками намацав боголіпні спогади сенатського дряпоносця, який, сп'янівши від любові до государевого поперека і нижче оного, вірнопідданим пером схвильовано дряпав: «Боже, боже! Як пишно кохалася і виростала в імперії. Миропомазана каста хрюкати з піднятими вгору вухами. Хрю!—і нема людини з душею і серцем, цебто — кидали — пройди світа! Зазирнеш в оздоблений світською красою маєток, і душа співає: ось де воістину зберігається класичне поріддя пиховито-сановної раси... На тебе з ганку чи з розкритого вікна любо-мило сіятельно повненьке рильце визира.

Чи зникає в нашому царстві-государстві гусячою пір'їною любовно описана благородно-опудлива порода? — Земський письменоводитель сам себе запитував і дряпав далі: «Слиняві інтелігентики зрадливо упевняють — ся, колись вишколена ясно-світлою царедвірною наукою, твар починає занспадати. Млосно ждемо вашого величественного начертання; звеліть богом приліпленюю вашій світлості рукою маніфестально начертати: «Обласні тлумачі почали сіяти брехливі плітки, нібито на квітучо оздоблених і пишно розселених царських килимах никають, блукають і на людей пстлю пакидають якісь сіятельні потвори...

Ваша величиість,— слюнявий писець на папері гаряче й уклінно рявкнув,— ми, земці, підкопну шантрапу давили і будемо давити. Дозвольте нам узяти в руки хоч поганеньке кермо...

На останку реляції хвалебне слово титулованому склали: дякуючи вашій царській ясновидності, у слободі Мандрики відкрили приходську школу. Штат: один учитель, учнів — двадцять два. Хай сільські дітки смиренно вчать ся в церковнопарафіяльній школі. Даби вгодливо вашій світлості преподобні канони не стиралися в юнацькій голові й божим духом одганяли противнющу бунтівливу смуту».

Інша земська опозиція була нейтрально пасивною: доносів на свиней не складала й дотримувалася тихомовчазної конспірації. Мовчально і завісу над вікном піднімали.

Підніме котрийсь конспіративне очечко, випне та й вглядить: колотнеча! Метушня... Негайно віконце прикриває завісою, руку об руку вдоволено потирає, хихикає і сам до себе очікувано шепоче: «Щось та буде!» Знову гляне, та: «Ой! Хтось матюкнувся. Хтось вистрелив. Хтось за кимось погнався. О! О!.. Слава богу, починається...»

Обачливо закривши вікна і здогадливо узявши двері на защіпку, ся вижидально опозиційна градація, тепло розігріта бунтівливими подіями на тротуарі, сідала у м'якенькі крісла, і надійно обіпершись об височеньке бильце, бубоніла: «Брати! розпочалася батальна скубанина! Завихрилося, заметушилося... Гарячаться... Кип'ятяться... Кудись воно все-таки загне. Когось воно та пригне. Гуркотять хмари, сунуть бурхливі хвилі! Розхвильоване людське море не забуде і нас — на гребінь подій винесе. Ми сміливо картали царське марнотратство, викривали нахабну брехню сановних фарисеїв і, волюючи людям добра, несли в народну гущу чисту правду. Молимо — най вхопить сія буря нашу мислячу когорту й вихорем знесе на достойну висоту».

Пахтливою хустиною витирали набігли сльози, один одного цілували, обнімали і патетично гукали:

— Давайте, браття, підніmemo голови вище! Давайте надійно крикнемо: «Не брала наша, не брала, та, мабуть, оце візьме!»

Третя — земсько-протестантська корпорація належала до найприхованішого середовища. Вони діяли замасковано, дотримуючись витонченої конспірації. Поліційна хуртовина, яка шаленою завірхою стугоніла у містах і селах, їх не лякала.

Відважно кидалися у гарячкову сутичку з царськими опричниками. На імперських держиморд сміливенько йшли в атаку із притаємною тактикою: крутили дулі й уміло їх ховали в довгу, спеціально пристосовану кишеню. При зустрічі з його благородієм, паном становим приставом, фігурно скручену не витягали із кишені, а сміливо крізь тканину штрикали прямо в ненависно-ожиріле поліційне сурло.

У ті весняно-лютнево-березневі революційні дні тисяча дев'ятсот сімнадцятого року могутня народна сила й в Полтаві враз змела царських обскурантів. Трусували і хитонули так, що старорежимні п'явки плазма у найближче болото поплазували, щоб переждати струсну годину.

Земські мусії і собі гав не ловили: відразу пристосувалися. По всіх установах, школах, учбових закладах і торговельних ларках залемтували: «Хай живе рівність!» І притьмом розпочали залучати до земської колізії дрібних крамарів, службовців і угодовців...

Значиміша яхида до модернізованої повітової каплиці не підходила. Прудким, досвідченим угодовцям земці дали атестацію підлих шахраїв, які при першій нагоді можуть у провідне земське дно огидливих капель на-капати...

Словом, у земську орбіту на паритетних началах втягували здебільшого дрібноту...

У Полтаві коаліційно сотворили установчу повітову управу, надавши їй функції найвищого правового керма.

Свіжовиліплені носії визвольного руху, порозстібавши вишиті півниками і файно випрасовані тонкополотняні сорочки, розпочали невтомно засідати. Просиджували дні і ночі, вирішуючи лескотливе — яким побитом злетіти на достойно правлячу висоту. А злетівши, несхитно осідлати обране керівне повітове сідало.

Сіячі земської перебудови у двотижневий термін виробили заклично-спонукальну відозву:

«Увага, увага й ще раз — увага! Шановні добродіі! Просніться! Розплющуйте заліплені очі і пригортайтеся до нашої помірковано-прогресивної корпорації.

Повідомляємо про пову провідну течію: на хвилях повітового голубого плеса виринув новий напрям.

Водяні земсько-бризкотливі хвилі донесуть вас до берегів культури й знання».

Ся повітова когорта і вручила Микиті Виннику свідоцтво: сідайте у виструганого нами човна, піднімайте земські вітрила, веслами гребіть, і долаючи перешкоди, у слобідські далі нахрапно пливіть.

ПЛИВ І ДОПЛИВ

Набравши повні груди земсько-докторального запалу (ми і є та сила, що долю селянства вирішить!), Микита Винник увійшов у покинуту волость і, кивнувши головою, відрекомендувався єдино живій людині — незмінному сторожу слобідської розправи Ларіонові М'якушці.

Бурхливо разуючі зміни не похитнули сивовусого стража: свого поста не покинув.

Сумлінний охоронець оберегав довірену йому обору, особливо вип'ято-пузаті шафи, ущерть напхані стародавніми, аж попрілими законоположеннями, починаючи од маніфестів царя Панька, коли була земля тонка.

Посланця з повіту дід М'якушка прийняв з належними церемоніями: ганчіркою змів пилюгу з табуретки і чемненько її підставив нежданому гостю:

— Сідайте! Давно сказано — у ногах правди нема.

Микита Винник, як і годиться людині з особливо важливими повноваженнями, ввічливо уклонився і чемне запрошення без вагання прийняв. Сівши, кашлянув і, входячи у роль повітового державця, почав ритися в кишені студентської тужурки.

Витягнувши повітового мандата на право діяти у слободі Мандрики на власний розсуд, гідно протягнув його сторожу.

Але сивенький охоронець правомочний папірець одхилив:

— Ваша бумаженція, звиняйте, мені ні до чого. Як бачите, я тільки оцей зруб стережу. Це одне. Друге — я на письмі нічого не втямкую. Ви мені на словах розкажіть: хто ви і чого в слободу прибули.

Микита Винник похапцем почав:

— Народно-земська повітова управа на мою молоду спину звалила пробудно-освітню вагу: я повинен у слободі та її околицях установити сугубо практичне і сугубо демократичне повновладдя. Почнемо будити народ — знищувати панське кріпацтво!

— Так би одразу й сказали. Почнемо колошкати остоглиблиту паноту! — вирвалось у сторожа. — Ви, значить, нам нову владу принесли? От спасибі! Хазяйнують!.. А я вам покажу, де на ніч і голову прихилити. Ходімте, якщо ваша ласка.

Дорогою Ларіон М'якушка пояснював:

— Ось, праворуч, кабінет старшини. Хто з повіту чи із стану приїжджає, одразу суди ж забіга. Бувало, не вам кажучи, такої панви налетить, їй-їй, як тієї кусючої мошви. Ніде доброму чоловіку і ногою стати. Изгадаеш, як людську кров пили, — серце розривається. По слободі никали, блукали, все вивіряли, чи слобідці од свого рота справно кусок хліба одривають та сіятельну горловину заповняють. Да!..

А ото шафи — одна, друга, третя, четверта... В них усякі закони пересихають. Господи! Боже, твоя воля!

Чого сюди тільки не пхали — і сумне, і страшне... Розкажу вам таке: мій брат Сергій за рівчаком живе. Дак, кажу, лягав спати, смужечка землі його була. Встав — лишенько! — гукають: «Куди преш, на чийї смузі ходиш?» — «Хіба не бачите, по своїй!» — «Ех ти! Гава! З учора іще полоска не твоя. — Чи ти глухий? Ладурова! Осади назад!..» Отакі безобразія. Що хотіли, те й робили.

Гляньте на оцю шафу, — хоч конем грай. Сюди ви можете свої закони упхати. Місця хватить. Я вам признаюся: як ото пішли наші воювати з австрійцем, бомаги стало малувато, дак із оцієї шафи вирву пучок законів і смалю... Суботнього вечора забіжить до мене дід Євмен Панько, чабан тутешній, то я шав-шав до шафи, витягну в'язку законів, та — на, Євмене, кури! Якось він мені на вухо й шепче: «Ларивоне! Курю ті закони, аж дим до хмар суне. Усе, каже, за димом піде; і його величество, і його превеличество!» Отакий дідуган! Його онук десь на залізниці робить.

Присядьте, я вам розповім, яка в отій шафі баталія зчинилася.

Присіли, запалили цигарки, привезені з міста.

М'якушка продовжив розповідь.

— Не шафа — комора! Значить, у слободі сталася окаязія: батраки підняли бунт. Кривороті їх дуже гірко обижали. Ну, вони і повстали. Слобідці підтримали повсталих батраків з косами та сокирами. Панва — навтікача. Дременула в губернію, а одна панночка, тендітне, молоденьке дівчисько, донька графа Чернишова лишилася. Розвісила в садочку оте, що гойдається. Колихалася, хилиталася і — заснула. Не чула, як батьки й драла-ла-ла давали. Ну, звісно, пани в губернію, а з губернії прискакали козаки. Молодий офіцер, видать, в таких ділах практикований, вхопив ту дівчину, усадовив її на коня — і гайда сюди; біля волості їхній каравул стояв. Завів, став на коліна і почав припадати: «Моя царівно, ви урятовані! Я вас вирвав з рук дикунів бунтарів!» А бреше ж поганець! Ніхто дівчину і пальцем не торкнув. Передавали — хлопці підбігли із сокирами, а дівча розпашілося, розкрилося, так паруб'яга Микола прикрив і сказав — хай спить. Не вона нас мордує! А цей, звиняйте за слово, рятівник — господи, господи, по очах видать — халамида халамидою — завів дівчину в оцю найбільшу шафу, розстелив синодальні закони, поставив біля волосних дверей якогось магомета з кинджалом на поясі, а сам на підсте-

лених маніфестах — «ми божою милістю»...— до самого ранку молоденьку графиню рятував...

Микита Винник терпеливо і витримано слухав розповідні оказії, але далі не в силі був утриматися й нестримуючись попросив:

— Дідусю! У вас нема чого попоїсти? В мене з ранку й ріски в роті не було.

— З моїм вдовољством... Будьте ласкаві. Я моментом...

Дідусь, сторож М'якушка спритненько на столика поклав головку часнику, накришив сала, нарізав хліба і запросив:

— Призволяйтеся... Що бог послав, тим і вас наділяю. Ви їжте, кушайте, а я вам недоказану історію докажу. З губернії прилетіли і ті чорні круки, що їх жандарями прозивають. Жандарі і козаки подавили возстання. Оклигала паннота, прихорошилася і зібралася біля волості, бо — чуєте — тому розпутному цимбалу якесь сановне цабе вручало гмендаль за врятування молодої графині од насильства! Господи, господи! Брехня на брехні іхала, ще й брехнею поганяла. Він урятував?... Тьфу, на твою путь!

Винник, доідаючи сало, рішучим тоном проказав:

— Ми дворянсько-панську вакханалію поламаємо. Ми слобідцям принесемо справжнє людське життя.

Умнявши все до крихти, Микита Винник, зігрітий палкими земсько-повітовими закликами: «Будіть! Хай не сплять!» — сам міцно-преміцно заснув під домотканим рядном.

ОЧІ РОЗГУЛЯЙТЕ — ТУМАН РОЗВІВАЙТЕ

Виряджали Микиту Винника з далекоглядними помислами: у слободі Мандрики нікому не дивитися в зуби, ні перед ким не схиляти голови!

Повітові онтологи ще й указового пальця вгору підняли,— розвівайте, мовляв, віками навіяну темряву, розвінчуйте гнітючу монархічну мряку, яка чорними хмарами вкрила слободу Мандрики.

Розвівайте великодержавний туман, пояснюйте всім, чії ми діти! Намагайтеся, голубчику, одразу стати в сло-

боді зазивним трубадуром. Невпинно закликайте слобідців розплющувати очі. Хай душею і тілом пірнають у забуту старовину. Стрімкіше вихоплюйте з глибини сивої давнини притоптаний джерельно-історичний струмінь: якого ми племені, чийого роду.

Зважте і на можливі хилитливі обставини. При жодній каверзливій ситуації не згинайтеся, не забувайте — ви репрезентант провідних земсько-освітянських ідей. З першого ж дня міцніше хапайте в руки мандриківське волосне кермо.

Ні вдень, ні вночі не забувайте головного: схоплені вашими руками весла мусять гребти тільки до скомпонованої вами тихої пристані, де вигравірувано вдумливо справедливі земські настанови: вдмухайте в душу людську виповнені глибоким змістом державно-повітові параграфи.

Перший: піднімайте слобідську національну гідність, що з віку у вік адепти монархічного самодурства люто душили і жорстоко давили.

Параграф другий: по всій слобідській території обережливо і тактовно запроваджуйте методологію — хай зникне нерівність людська.

Третій параграф ліберально-лояльний: упевняйте слобідців, що однині немає ні панів, ні мужиків, ні дворян, ні міщан. Кастову різницю, що існувала при царях, ми скасували і гучно-голосно казали: «Звідкіля прилетіла, туди й лети. На даний період лишилися тільки вільні козаки».

Четвертий — ретроспективний: не вагайтеся, самовіддано несіть культуру і освіту. Одважніше пірнайте в слобідське середовище й зворушливим словом виступайте біля тинів, клунь, овечих кошар, спиняйтеся й біля кінської стайні й коров'ячої загороди і кардинально освітлюйте притоптану царським копитом історію слободи Мандрики.

П'ятий — найбільше значний і хвилюючий: з позицій сього особливо збудливого тексту ви повинен збагнути, чим присолювати ті симптоми, які у вашій розбудованій місії можуть спалахувати. Наприклад, вас запитують: «Як та земля, що наші діди і прадіди споконвіку обробляли?.. І ми оцими руками на цій землі працювали, душею й серцем до родючої матері землі припадали, а хліб пани-паразити у власні ненаситні гамани жужмом загірбали і загірбають».

Ви мусите чесно, коректно і заспокійливо пояснити в такій редакції: «Шановне добродійство! Давайте спочатку розліпимо очі — хто ми? Вдумливо і детально розглянемо генеалогію — хто нас гнітив».

Під сим девізом закликайте слобідців заглянути у глибинь старої давнини і виявити, хто наші права зневажав і людей у кріпацькі хомути одягав. У гонителів і ганителів слобідських звичаїв, які за срібне і мідне чесний люд царським посіпакам продавали, землю, ліси і парові млини, не вагаючись, одібрати і без викупу слобожанам віддавати.

Але з властивим вам інтелектуальним тактом випинайте уперед морально-духовну тезу. Тих хуторян чи слобожан, що мужньо перенесли лиху монархічну хуртовину й під разючими ударами дворянсько-поміщицької олігархії не зігнулися, а свої славно-історичні прізвища зберігали і вберегли, як-от: Відірвинухо, Одкусиноса, Роздерирота, Небатькуйся, Нематьюкуйся, — одважних носіїв етнографічно-слобідського колориту не кривдити.

Недоречні вигуки про те, що кривну нашу землю під свої ноги загірбали, хай повертають нагробоване, ви остепеняйте логічним: «Громадяни! Наша совість мусить бути чистою. Не репетуйте! Давайте зазирнемо в історію, — а може, його прапрадіди полягли в бою з панаміляхами? Чи на полі брані з ханами у Січі впали?»

З цим і вирушайте в слободу Мандрики, дорогий Микито Микитовичу, широкими степами ходіть і будіть слобідців. Розбуркуйте згідно нашого ідеального ритуалу: сам прокинувся — буди сусіда.

Поїхавши в Мандрики, Винник одразу почав діяти: од імені заснованої земської повітово-демократичної управи отаборився у покинутому волосному правлінні, проголошуючи: «Я той, хто на руїнах поваленої народом ненависної монархії приведе слобожан і слобожанок до культурного розквіту».

Слобідці вірили і не вірили. Хитали головами і ніяк не могли зрозуміти, що воно за птах злетів на слобідську стріху? Правду чеше, чи хитромудро бреше?

ОДНА РИБИНА ОДПЛИВЛА — ІНША ПІДПЛИВЛА

Вибір — кому першому заслплі очі розтулити — впав на хлоп'яка Василя Черпака.

Роз'яснюючи слобідцям, хто вони — плем'я чи народ, Микита Винник, вимахуючи установчими веслами, поплив слобідським плесом, плакаючи надію вирувально сколихнути слобідське суспільство.

Стелив і приголублював, наче малих дітей.

Ніжненько, тихенько уколисував, прихиливши голову сонливого ближче до п'ятої повітової заповіді, нашіптуючи: «Не дримай! Очі розплющуй і голову до неба піднімай».

Розбуркував рядками:

...Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори,—
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля.
Там шляхтою, татарами
Засівала поле... *

Пломенисті рядки Винник з лукавими інтонаціями захватно читав, тонально випинаючи — я месія, який на однокінному тарантасі прикотив у Мандрики, просніться, надівайте широкі штани, підтягуйте очкури, бийте в дзвони й галасливо сповіщайте: апостол з повітового неба на наші голови злетів! Слухайте його плескотливе — хто ми і що ми.

Уперше почуте звабне слово, рідною мовою викарбоване, хлоп'як Василь Черпак жадібно ловив кожен вислів, не зводячи очей з промовця.

Молода хлоп'яча натура, не відаючи й не знаючи, що творець животворно-хвилюючобунтарської поезії, син раба і сам раб, закликав: «І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій...», але сію пломенисто-вогненну поезію Микита Винник хлоп'яку зумисне не читав, вірніше, зумисне оминав.

Та й те вимовлене, до нині неспізнане — «...Степ і степ, ревуть пороги» — хлопчина ненаситно ковтав.

---

* З поезії Тараса Шевченка «Думи мої, думи мої...».

Винник же невгамовно язиком лепетав і в підставлену колиску Василька уклав і невпинно на земських вервечках колихав.

Коліхав, коліхав і Василька Черпака — вколіхав.

Згодом до сільського хлоп'яка із водяного шумовиння підпливла й друга приборкана, але зубата щучечка. Довгенько у волосних водах хвостиком віртуозно крутила: мокренькою пірнала — сухенькою виринала.

Хлоп'ячі черевики на свій копил старою дратвою переладнати взявся вимуштруваний фахівець — Влас Васильович Педашенко, який почав моститися з улесливо гидливим напуттям: ти мені — я тобі!

У волосного писаря Педашенка всі дні веретенилося заповітне: рано чи пізно одважно почепити на голову макортета волосного правителя, так хвацько одібраного робітниками Петрограда...

Такі мрійливі надії — усисяся, а на волосний трон здеруся — вискакували із-за причілка, із-за кожного кушика, з-під бузини, дерези, солоденько шептали: «Не зівай, Хомко, на те ярмарок. Груди розправляй, губи розтуляй і — хапай!»

Сугубо інтимну розмову з Васильком досвідчений майстер слобідського шахрайства хитровано снував по системі: зав'яжу плутаного вузла — хай спробують розв'язати!

Завівши хлоп'яка у власну добре обладнану хату і вдаривши себе по дебелих ребрах, Педашенко почав слізно доводити:

— Васильку! Мій дорогенький! Мое ти миле хлоп'ятко! Я твій щирий друг. По-дружньому розкрию невідому тобі істину: ти представник батрацького роду. Того племені, яке в убожестві родилося, хрестилося і одвічно на чужій стерні босі ноги кололо й за кусень хліба владним когутякам спину гнуло. Недосипало, недоїдало. На даному ж моменті ти — гора! В оцю світло-щасливу пору твоє батрацьке плем'я прудко почне брати верх. Впевняю тебе, мій рідненький, незабаром ти вилетиш на поверхню величних подій і можеш стати першою скрипкою.

Закусивши сам і пригостивши Василька, волосний мудригайло почав улещувати хлоп'яка по заздалегідь виробленій канві.

— Голубчику! Я тебе дуже люблю! Але в твою середину могла влізти, чи, може, вже й улізла, якась недовір-

лива примара: «Волосний писар — брехнун! Сутяга! Шептун!» Викинь із голови оці небилиці. Я тобі, милий хлопчино, бажаю тільки радості та щасливого життя. Мені од душі хочеться, щоб ти, миленьке малограмотне хлоп'ятко, мое гаряче, сердечне слово розумно збагнуло: хто ти є у слобідському коловороті? Ти — елемент! Тебе, Васильку, будуть просувати і просунуть до влади. О! Яку ти тепер силу маєш? Чуеш, мій срібненький, мій золотенький! Ти попадеш у фокус!

Передихнувши й скептично оглянувши вбогу одежину, що бідненько прикривала худеньке хлоп'яче тільце, Педашенко з не меншим тиском продовжив снувати лестиве павутиння:

— Васильку, я на твої долоні кладу чисту свою душу і чисті-пречисті думки, які я тобі оце розжую і без всякої компенсації у рота вкладу. Після мною отут вимовленого держися, Васько, мого правого рукава. Тримайся і підсобляй мені. Діло не складне і не важке: злегенька підштовхни мою трохи забуту, але ширу фігуру ближче до розписаного новими порядками волосного столу. Спочатку, хвально тобі в очі кажу — мое ти хороше дитячко, допоможи мені злізти на ганок, потім одчиниш двері, підставиш стільця і при людях голосно-голосно гукни: «Власе Васильовичу! Сідайте на правлячого стільця! Просимо! Це ваше законне місце!»

Наливши в чарки міцної грушевої наливки, Педашенко припросив хлоп'яка:

— Смикони, Васильку! Твоє право настало, можеш і перехилити.

Васильку чистосердно odmовився — не можу. Не п'ю!

— Не можеш, як хочеш! Не силую,— вимовив Влас Педашенко й встав із-за столу. Прибравши вигляду — я вже починаю сідлати волосного коня,— поважливою ходою став топтати хатню долівку й, не моргнувши оком, висунув свіженьке:

— Миле ти мое хлоп'ятко! Ти можеш кинути слобожанам і таке: «Уштивий Влас Васильович не раз і не два мое життя од напасті рятував, мої босі ноги з хуторського капкана тричі витягав. Речу і кажу: за те, що він нашого бідолашного брата з пазурів зажерливих багатіїв визволив, довічне йому спасибі!»

Ще ближче підсунувши квашені яблука, Педашенко сів поряд.

— А коли зберуться нові правителі і запитають тебе, чи писар Педашенко не кривдив людей, говори: «Я вам розкрию мало кому відому таємницю. Оця людина,— тут встанеш, Васильку, і пальцем на мене покажеш,— що перед вами покірливо схилила голову, відчайдушно змагалася за людську гідність і рівність, скаженим царським поліцаєм аж ніяк не корилася! Я сам бачив, як Влас Васильович під ворожо поліційними ударами спину згинав і щодуху кричав: «Карайте! Стьобайте! Жили з нас витягайте! Прийде і на вас погибель!»

Спинившись на хвилинку, Педашенко ще хильнув, запалив цигарку і, затягнувшись, продовжив безсонними ночами складене умовлення:

— Не спиняйся, Васильку, говори і говори... Перед вами, кажи, як перед богом засвідчую: обороняючи слобожан, Влас Васильович чимало зазнав усякого глузливого знущання. Царські карателі грізно вимагали: «Псіна! Вонюче гавкало!.. Признавайся, де та комета, що проти його величності прокламації розкидала? Бульками моргаєш?.. А хто бунтівникам розповсюджувати «Геть царя!» підсобляв? Ти ж?.. Твоя ж харя реготалася, що скоро царя не буде!

Викінчивши повчально улесливу тираду, Влас Педашенко хлопнув Василька по плечу:

— Мовиш переказане мною — ти в ажурі. Тебе ми не обидимо. В твоїй вбогій хатині кожного дня почнуть пахнути свіжі пампушки, щедро помащені олією. Ми тебе одягнемо в нові-новісінькі штанці й взуємо у черевики на рипах...

Але старанно виготоване облудне сильце зірвалося з крючка: Педашенко од налетілих з півночі бурхливих подій утратив здібність орієнтовно мислити: кого і як повернути на стару волосну стежу. Вірніше — писар загубив ту криву, якою колись простачків у свої пута ленько ловив.

Не пролізла у хлоп'ячу голову скомпонована згуба: Педашенко пошився в дурні. На шляху авантурного задуму — збити з толку Василя Черпака — не вигоріло. Влас Педашенко спізнився.

Дорогу до трибуни, де хлопчина мав голосно проказати — Власе Васильовичу! Сідайте у волосне крісло! — перетяла цупкіша перепона, якої осліплений вузьковідомчою волосною наукою — препроводжаємо для подальшого слідування — Педашенко сього перемету не міг перед-

бачити. Не міг уявити несподіванки... Хлоп'яка Василя Черпака на два дні раніше у земські танета перехопив Микита Винник.

ЗАСТОСУВАЛИ СТАРОДАВНЄ — ЛОБА ОБМАЗАЛИ...

Під руки хлоп'яка Василька вхопили й у волосну управу залучили.

Утягли і посадили за окремих стіл.

З напутьям в урочистій обстановці — ти стаєш настирним поборником во ім'я добра і щастя слободи Мандрики — хлоп'яка Василя Черпака у ту п'ятницю по давно забутому історичному ритуалу увели в новий волосний кагал.

Обранцю, себто хлоп'яку Васильку, по старому звичаю мали сипонуту на голову не менше як півцеберки сирої землі, та з огляду на ранню весняну пору — земля холодна — древню церемонію — обранцю лоба хлопцеві чорною сажею обмастили.

Микита Винник обмашеному ще й велелійне слово проказав — вийшов із народу — служи народу!

Обмазаного сажею Василька урочисто посадовили за окремого волосного стола, біля якого на стіні провіщали виписані од руки, але змокрявілі од весняних капель, заключні гасла: «Думи і надії слобідські ми будемо здійснювати кожного дня і кожного тижня».

Окремо на всю стіну величезний напис гукав і закликав: «Шановні слобожани і слобожанки, викладайте нам, що вас хвилює, що вас турбує».

Які волосно-правлячі обов'язки мали покласти на хлоп'яка Василька — не сповістили. Василько мусив сидіти за столом номінально...

НЕ ДРІМАВ І НЕ СПАВ — МАРИВ

Хваткі помисли — осідлаю йправлячого волосного коня загнуздаю — настійно штовхали Власа Педашенка не зволікати часом. Підпихали — винайти оригінально шкребтивного ключа, щоб ним можна було легенько і спритненько поскребти, здійснивши жадане: за всяку ціну одімкнути двері в новостворену слобідську управу.

Знадливо — боже, боже, як я волю знову на кругло-виду писарську голову присобачити керівну волосну тіару. Хай вона буде у формі полів'яного чи череп'яного макортета — хай! — лиш би моя голова до неї підійшла, навіть хай не зовсім улізе голова — за те ж — владолюбно-керівна висота! Прийдіть і поклоніться!

Удень і вночі серце хвисько калатало і хвацько закликало — не хлопай, йолопе, вухами! Не зівай! Вище ногу в слобідське правляче сідло піднімай. Заганяй, поки тебе, дурня, не розкусили. Доки не розшолопали — куди ти, товстогубий, гнеш і загинаєш? Цур — не моргай! Часу не гай, мерщій уподобаного коня за холку хватай і — сідай! Плигом плигай! Хай тебе ніякі сумніви не гризуть. Збирайся і заганяй писарсько-досвідчені ноги, бодай уявно на підставлене стремено. Нестримне бажання, яке в грудях Педашенка стрибом стрибало, хоч за хвоста, хоч за гриву, а вхоплю того омріяного коника на першій порі — не вигоріло. Не ухопився за конячу волосину. Власними думками висіяна умова — ти мені, хлопчику, а я тобі — зірвалася.

— Дурне хлоп'я! Якщо у шалапайного й було щось колись у немитій голові, то і те в злидняцькому старцюванні десь на стерні загубилося. Подумати — чотири дні і чотири ночі випробуванням писарським методом дебеленьку віршовку на нього сукав. Сподівався вловити. А воно, старчення, одмовилося всунути брудну потилицю в ладно ізсукану петельку. Не зумів вдало змонтувати — зірвалося гемонське!

Сам себе тужно картав, але носа не похнюпив. Кинувся одшукувати досконалішого відмикача, який би ширше розкрив вхід до знадно-манливої посади.

Од сієї невідступної спокуси у писаря раптово зародилися вагоміші помисли: машкару на власну пицю почепити, себе перевтілити — і в авангардно-правлінську діжу з розгону скаконути.

Педашенко аж усміхнувся, уявивши, як він з високо піднятою головою зайде у волосні двері, сяде за стіл правителя і басом гудоне: «Царі були, та чорти їх забрали. А ми, доки в слободі існує темрява і п'їтьма, — ми ваша висота! Сидиш і владно кажеш: «Щього не можна! Туди — нідзя! Дозволяю!» — і пальцем натякаєш: «Рука даючого да не оскудніє!» Що там у вас — гусочка? До поданої заяви сей птах вповні підходить. Діду М'якушка! Прийміть приношення. А ви, чоловіче, не гайте золотого

часу, збігайте в монопольку. Понеже сія гастрономія замкнена, направте стопи до Одарки Шкрєбїтько. Тариф на якийсь там нещасний гривеник більший. Але ж, благодійно-пахтливі каплі вам помастять шлях до гамазею...» *

Ізгадавши, як липнуло дармове, писар солодко позіхнув і уголос вимовив: «Вищої краси у світі нема. Сиджу за столом і принесене потихеньку складаю й в свою широченьку кишеню пхаю!»

НОВІ ЗАМІРИ — НОВІ Й НАМІРИ

Слобожани-мандрівчани — народ спостережливий. Бачили, як писар Влас Педашенко у день тезоіменинства його імператорського величества охайно чепурився, голівся, в найліпший костюм убирався й іще звечора начищені ваксою хромові чоботи рано-рано взував.

Уранці, перекинувши гранчак оковитої і набравши вигляду достойного царського слуги, пиховито рушав до волосного правління, випнувши випещене черевце, на якому теліпався срібний ланцюжок од схованого в кишені обрамленого різними візеруночками масивного годинника.

Ішов і по дорозі раз у раз його витягав: позирайте, мовляв, неписьменні і малописьменні, яке я в слободі достойно пихате!

У волосні апартаменти Педашенко входив, піднявши очі до неба, нікого не помічаючи, крім волосного, уперед вип'ятого пуза. Увійшовши в зал, струнко ставав перед вивішеним на стіні портретом царя Миколи Другого, і, клацнувши каблуками, на всю пельку горлав: «Ваше імператорське величество! Ми, малороси, до ваших богом помазаних п'ят уклінно припадаємо. Дозвольте у цей світлий день розцілувати ваше праве божественне око і вірнопіддано почоломкати ваші священні вуста»...

Потому угодливий служака вискакував на підставлену табуретку й з розгону починав облизувати свіжо нанесені цяточки, що ними ще вдовіта налетіла комашня рясенько пошанувала файно намальоване монаршо-криваве цвірінькало.

---

* У царські часи на селян накладали додатковий податок зерном, а під час сівби з волосного гамазею видавали декому під залог позикку зерном.

У березні верби ласкавіше вітоньками захитали, розквітлими бруньками провіщали—нове життя гряде!

Зрозумій, волосний ковпак — збагни! Зрозумій — нове! Не дрімай! Мاستила шукай і вправнішу тактику обирай! Стареньке на новеньке міняй!

Лицювати і мастити душу свіжими фарбами Педашенко розпочав з дитячого лепету: чи цибулю садив, чи на городі ходив, чи вулицею хмиз до власного порога носив, та все уголос говорив: «У моїй голові ніколи і ніякого царя не було, нема і не буде. Мене лукаво дурили, мною, як хотіли вищі барбоси, так і крутили.

Ой, ой!.. Якби ви, люди добрі, та сердечно проникли у моє горе, то перед вами б розкрилося страшне поневіряння: як мене попихали і шельмували, як з мене пили кров, вимагаючи: з того пеню стягни, у того порося опиши, а отого, що в подертій сірячині тремтить, у волосну холодну посади! Дмухали — хапай! Виконуй! А ниньки велике щастя нам усміхнулося — ми вільні!»

Сухе дрюччя несе чи мокрувате хворостиння пре, іде, зітхає і на всю околицю волає:

— Боже, боже! Як приємно, як радісно!

Проте крутій розумів, що ся господарсько-белькотлива ідилія голови не вшанує величчю осяйної волосної посудини, не насуне хоч би пощербленого керівного макоретета. Педашенко й узявся нюхати істотніше: чи не стріне благодійнішого поплічника, який би зміг впливовіше підсобити. Зумів би підняти вгору праву писарську ногу і авторитетно поставити її на волосний ганок. А праву поставиш, ліва сама по собі стихійно проскочить.

Нюхав Педашенко, нюхав і нанюхав. На гачок упіймав залетілого в слободу маляра Якова, на прізвище Твердохліб.

Яків Твердохліб учився в духовній полтавській семінарії. Та не довчився,— вискочив. Вірніше — випхали.

Історія увірваної духовної науки нескладна: маючи нахил до образотворчого мистецтва і терплячи од матеріального убожества усякі прикрі нестатки, юнак вирішив заробити якусь копійку приватним чином й на обструганих дощечках розпочав пензлем освітлювати чудотворне діяння угодників і преподобників. Та іже з ними білявих і чорнявих преподобниць.

Майстерно оздобленими ликами розпочав Яша гендлювати на старому базарі: ото іконки малював і по п'ятаку сердобольним перекупкам збував.

Личко угодника чи достойної бути в святцях чорнявенької угодниці перепродухам до влодоби припадало: з іконок на того, хто купував, жива людина живими очима дивилася, а деякі страсотерпці, дякуючи живописцю, до молодого покупця ще й загадково всміхалися.

Хто помічав, що у хлопця талант, давав пораду: «Юначе! У тебе хист вправного художника! Спробуй перенести на палітру дійство вгодниць і преподобниць реально: передай людям несправедливо сховані од людського ока образотворчі сюжети.

Хай уздріють, як мученики і мучениці, вирвавшись з нестерпних келійних пут, де їх жорстоко обвивало пісносухе святенство, тікали в яри, у рівчаки, у квітучі сади і там, на лоні природи, втішалися і вмивалися людською насолодою — жити і любити».

Слушну і чистосердечну пораду Яків Твердохліб, не вагаючись, охотливо прийняв: не криючись, на дощечках обличчя діячів богомільства малював і підвищив ціну — по семигривенику* святу цноту на базарі залюбки продавав.

Першого дня іконки з рук виривалися. Платили, не торгуючись, — тільки дай!

Але на лабораторію — по-людському чинити і творити — лягла шорстка лапа наставника євангельсько-непорочної моралі. Уздрівши в келії, себто в гуртожитку семінарії, як вихованець духовно-божеської інституції, висунувши язика, з натхненням викінчував образ голопузої преподобниці Серафими, наставний протоіерей з розгону лупонув по спині гріховидного автора спеціально приготовленою виховною ремінякою.

Яків Твердохліб не стерпів наруги: дав здачі. Дебелім гостряком, яким у гуртожитку били знахабнілих щурів, штрикнув отця духовного у протоіерейський поперек.

Баталія перейшла на розгляд ректора семінарії, який до праведниць ставився не дуже прихильно, більше хилився до неправедненьких, але гарненьких.

Се й реабілітувало художника. Ректор викликав Яшу до себе в кабінет і виголосив: «Достойні діла, хлопче, чиниш! Хвалю, хвалю!.. Угодниця Серафимавиліплена уміло і преподобно. Лише, як старший молодшому, раджу — хай довкола земно-чарівної жіночої знади обляже ніжне серпанково-небесне сяйво. І тоді образ преподоб-

---

* Семигривеник — двадцять копійок.

ниці може засіяти на іконографії первопрестольного собору».

Позитивна кара ввела в запал духовного софіста; став пильно стежити за Яшею. Полював, нишпорив, пильнував, чи не виведе суче плем'я малярським пензлем чогось значимо гріховидного...

Виявляв лиховісник і виявив: шанувальники сатири в день народження Івана Котляревського схвалили; темнувату ікону скорботного нудійця Миколи Мирликійського з вугла здійняти й запліснявілий куток реорганізувати — звільнене місце прикрасили решетилівськими рушниками й з любов'ю поставили узорами вишитий образ автора «Енеїди».

Лампадку з вогником лишили — хай незрадливо повітить славному сміхотворцю.

Наставна тхоряка тінню в кімнату прослизнула і побожно навхрест рукою махонула — лампадка духмяно горить!

Подивився — і очі на лоба полізли. Світопредставління! Єретик на престолі торжествує!.. Богохульника Котляревського записали в апостоли! О, господи!

Худорлявий слуга божий не встиг і вигукнути, як ставний, високий семінарист Юрко Гречаний до самих протоіерейських щелепів підніс кулака і чемненько попередив:

— Понюхайте, батю, і хай ваш преподобний язичок на врем'я оніміє. Чуєте — ні слова! Рота, боронь боже, не розтуляйте! Розтулите, нарікайте на себе. Кожен із нас має по два отаких кукурікала!

Протоіерей зблід. Заблимав і перехрестився — одведи, боже, сію нахабну зачіпку!

Зляканого проповідника слова божого взяли під руки і під дружні вигуки: «Люби ближнього свого, як самого себе!» — випхали за двері.

Наступного дня у семінарії вчинився новий переполох. Хто сей осквернитель? Хто заподіяв глумливу наругу над непогрішимим духівником семінарським: на видному місці в гостросатиричній і дотепно графічній красі обкарнаний під якусь неподобне чудило висів портрет отця протоіерія з написом внизу: «Превелебна зануда!»

Підпис автора значився анонімно: «Не я». Але всім було ясно, що сміливим пензлем вколов знадливого наставника Яків Твердохліб.

Образотворча відвага украй розгнівила духовну особу. В черговому доносі протоіерей писав: «Утримавши люд-

ську подобу, семінарист Яків Твердохліб із своєї крамольної пащі богохульно вивергував бранні слова й, випихаючи за двері, осміяно в мій наставницько-духовний зад притуляв обквацьованого грішним дьогтем мужицького чобота. Крім вищезазначеного, к сему додаю: окаяний вивів на патреті мое благочестиве лице в ганебній мордоодворотній позі. Начебто я не посланець вищих духовних сил, а якась патлата босяцюга. До благочестиво викладеного своєю рукою додаю: протоієрей Саватій Косолапов».

Донос набрав сили — Якова Твердохліба із семінарії витурили.

Художник осиротіло блукав полтавськими вулицями, питливо шукаючи хоч якусь роботу.

Никав доти, аж поки самовільця не вловив на сектантський гачок носій штундистського світосіяння Арнольд Лопух.

Під заклично благодійним біблейським лозунгом: «Прийдіте, алчущі і жаждущі, і я утолю вас» — що, виписаний крейдою, теліпався на гілці бузини, зголоднілий Яша Твердохліб жадібно гриз сухого бублика. Біля нього стояла роздавальниця пересохлого хлібця, яка схудлого, але гожо молодого парубійка у біблейський закуток тим бубликом заманила й умовляла зректися суєти суєт. Переконувала одхилити блудливу мирську метушню і лізти у тихозаспокійливий рай: притулитися до небесами обраної голубиці-вдовиці.

Кликала: «Не вагайся, увійди в мої пишні покої і стань моїм ангелом-охоронцем».

— Моє ти ягнятко! — торохтіла кремезенька власниця садиби, — поведеш себе вміло, виправдаєш покладену на тебе почесну роль утішителя, — владика небес і я, господиня сестриця, твою любов не забудуть. Споживатимеш найтонші висококалорійні блюда. Не виправдаєш довіри — гризти тобі сухарі до самого страшного суду.

Яша акуратненько дармового бубличка догризав, позираючи з-під лоба на монументальну годувальницю і вагався — куди рушати? Чи до оцієї благочестивої дами пристати і вночі од нечестивої спокуси рятувати, чи взяти сокиру і дроворубством на хліб насущний заробляти.

У цю хвилину й нагодився проповідник апостольського віяння Арнольд Лопух.

Поклавши рятівну руку на семінарське рамено, одвів Яшу в густий вишняк.

— Хлопче! Не губи свого таланту! Не лізь у лапи оцієї преподобної гергепи. Задавись!.. Ми в клітку сієї богомольної тигриці, аби утихомирити її й згодом залучити у наше чистіше лоно, були направили благонравного брата Оверка Кожушного. Бідолаха не витримав райської утіхи... Ледве вирвався живим.

Лопух щільніше підхопив Твердохліба і вивів із богорятівної садиби. За ними полетіло обурення покинутої голубиці... Голосно шпурляла в спину зрадливого втікача чистосердне благонравне дорікання:

— Голодне-преголодне босило... Никає, блукає й з голодухи в пазуху зазирає. Я ж, господи, любого нещасного готова приютити і годувати. Дак і ти ж будь з людською душею! А то нагодувала, пошанувала, а воно — ой, добрі люди! — напилося, наїлося і намагалося мене під бузиною збезчестити...

Підбігла до воріт і заволала:

— Харцизяко! Покайся! Приходь у мою хату, я, так і бути, твое безпутство не згадуватиму!

Вийшовши на тротуар, Лопух почав улещувати Яшу.

— Ми, єдиновірні богоносці, на тебе давненько оком накинули. Знаємо, як ти нудно-нечестиву семінарію розчехвостив. Ти вельми потрібний тим, хто невтомно виборює чистоту християнського вчення. Вирушай зі мною у богом і людьми забуту слободу Мандрики. Іди по моїх стопах і подвижницьким пензлем воскреси угаслі заповіді.

Всадовивши Яшу на фургон, Лопух по дорозі семінаристу напівав:

— У змученій слободі піп на попові катається, хабарник на хабарника здирається, але ти крєвно тримайся нас! Не бійся — не підведемо. Ми — секта незборених, секта кришталєвої християнської чистоти — тебе за художній подвиг до небес піднімемо. Возвеличимо! Але й ти нам послужи: художницьким пензлем викривально заставруй церковне блудство.

Зголоднілий і вимучений Яків Твердохліб дав згоду помандрувати за Лопухом, щоб посіяти на фанері любов до праведної штунди і нещадно висміяти противних богомазів...

У садибі обранців апостольського вчення обірваного семінариста нагодували, одягли, взули і, не зволікаючи, хором заспівали: «Рушай у бій! Сміливо кидайся у герць з церковними облудниками. Хай твоя образотворча фан-

тазія виразно розкриває, хто є угодники і вгодниці, чорними фарбами виліплені на чорних іконах».

— Брате Оверку! — звернувся Лопух до собрата Кожушного.— Отам у хижці стоїть дві цеберки різнокольорових фарь. Одну тягни сюди. А ти, хлопче, не вагайся — це до Яші — бери щітку і преподобне діло твори. Доводь, що святі лика, намальовані на іконографії, усякі там Варвари та Калістрати, є ніщо інше, як гунява вигадка духовноконсистерських блявкунів.

Єдина свята діва — це галілейська Магдалина. Вона до прибитих цвяхами Ісусових ніг припадала і, незважаючи на суворий вигляд римських легіонерів, слізьми Христові коліна щиро і рясно поливала.

Тицьнувши перстом у двері, які вели у широку світлу кімнату, Лопух виразно натякнув:

— Твій творчий затишок. Сідай! Твори! Держай!

Але намовлена правомірна атака на церковну облуду підсковзнула: Яша Твердохліб не виправдав богоносної ролі. Не зміг себе поставити на п'єдестал опозиційного живописця. Його образотворча уява не могла осягнути, яка священнодійна течія бреше більше, а яка менше.

Одхиливши провісницько-гарячі поради розмалювати критичною щіточкою церковний іконостас, художник сотворив картину за сюжетом, підказаним юнацькою душею і серцем.

Не спав Яша і голови до ліжка не прихилив, а сумлінно працював: у новій експозиції сестру Христову намалював і вивісив — хай люди ідуть і милуються.

Вранці жінки і чоловіки на картину позирали і читали: «Дивіться, люди добрі! Як в старовину, виповнені благочестивими помислами, увінчані лавровими вінками, святенні мудреці побожно мироносиць пестували, шанували, у ложе ніжно вкладали, псалми співали та всякі божеські діла витинали...»

Оверко Кожушний, уздрівши те, несамовито залементував:

— Братіє! Нас обкарнали!

З розгону підбіг й, зірвавши нічної пори виліплене творіння, жеребчиком поскакав до Лопуха, гучно репетуючи:

— Хіба се благочестива діва Магдалина? Це ж — о Ісусе, наш праведнику! — якусь хтиву недостоїнцю вип'яли!

Тицьнувши Арнольдіві соромітське живописання, захлипав:

— Пастирю наш! Зри, яке лицедійство! Поглядь благочестивими очима — діву препорочну сплюгавили, осквернили! Та ще де — у віфліємському оливковому саду?

Кинулися шукати зухвалого автора, що так ганливо ошукав благочестиві наміри.

Бігали, шукали та од зниклого художника в садибі ніякого сліду не лишилося. Утік невідомо куди.

Висунувши крізь дебеленькі церковні ґрати пастирського носа, отець Никодим дізнався: у слободу Мандрики прикотив художник велехристиянської доброти і оселився в садибі отамана штундистської зграї Арнольда Лопуха.

Іще з вечора отець Никодим довгенько по світлиці ходив і роздратовано сам до себе говорив:

— Ах ви, еретики лукаві, у свою кошару православно-го маляра втягли!.. Але ми, праведно-церковна сила, здолаємо вас. Ми набагато впливовіші і могутніші за вашу плісняву біблейську ляпанину.

Поцілувавши розіп'яття Христове й глянувши на стелю, де літали янголи і янголята, отець Никодим упевнено виголосив:

— Свято літаючий сонме, допоможи нам із комори трясунів-лопухів вирвати іконописця?

Того ж прозорого ранку, коли Яків Твердохліб, причепивши мотузком до гілляки розрисовану Магдалину, милувався нею, підкотила розцвічена хрестиками парокірна бричка, і посланець православнослобідської пастви вклонився, чемно запросивши художника сісти на почесне місце, куди садовлять тільки високошанованих гостей.

Яків Твердохліб незаперечно сів.

А через якихось тридцять хвилин бричка котила Яшу в садibu мандриківського пароха отця Никодима.

Увійшовши до світлиці, Яша вражено зупинився: вона нагадувала райські хорони. У висі янголятка поміж небесними зорями літали й звідти ласкаво квітоньками махали. На стінах угодники крєктали, бо їм, правовірним, клятї езуїти, куди попало, гострі залізяки заганяли.

Одвернувшись од пекельного живопису, Яша почав розглядати кімнату. Посередині стояв гостинно прибраний стіл, на якому височів позолочений образ того, хто

приніс людству сльози, печаль і жахливі муки — Ісуса Христа. Обабіч розп'ятого зір чарували принадні страви, а повненькі пляшечки мовчазно натякали — чекаємо на вас!

Отець Никодим, напахчений парфумами «Фіалка», виїшов із спальні і чемно подав Яшкові руку:

— Прощу сідати. Ми вас ждали і сподівалися на зустріч. Маємо надію, що ви, як отрок духовної семінарії, голову свою прихилите до церкви православної.

Вимовивши вступне слово, іерей почав художнику тишенько, ладненько й поволеньки висмикувати трояки з-під ніг розп'ятого сина божого, делікатненько натякнувши:

— Отроче! Ваша мзда! Опріч сієї данини, ми у ваше безоплатне користування віддаємо дві кімнати. Творіть і благоденствуйте!

Глянувши на одяг Яші, по-батьківському ласкаво продовжив:

— Костюмчик у вас, вибачайте, дуже мишастий... Сиріч — плюгаво-сектанський... Ми вас одягнемо достойніше. Не забувайте, отроче, вас бере на службу храм Пречистої матері божої й кладе на ваше художницьке чоло довірливі обов'язки — відтворити на богорятівних іконах чудодійну силу пустельних страдників. Пейзаж простенький. Дрімучі лісові дебрі, й серед дикого звіра ходить пустельник з молитвою, тягаючи на собі вериги во ім'я врятування людства од гріхопадіння.

Духовна особа поважливо встала й плеснула у долоні. За мить молодий служник, вбраний у форму інока, почав до господаря і гостя підсувати випивончики і закусончики...

Пастир по-пастирському запросив:

— Утолимо, отроче, жажду. Лазар, наливай!

Випили по одній, по другій, і духовний наставник продовжував обсівано наставляти:

— Ваша основна робота на ниві душеврятування полягатиме в такій експозиції — іконописну бридоту нам треба перемастити в світло-небесні лика. До парафіян ми мусимо іти з чистою, апостольською настановою. А оці — ми з вами — зрозумійте мене правдиво — за одним столом сидимо і одне вино п'ємо — отсі, кажу, старомодні іконописні творіння до того прихожанам тухлявим обликом надопекли, що вони цілують і кривляться, а деякі високочтимі і побожні парафіяни свічку постав-

лять, перехрестяться відійдуть, плюють і шепчуть: «Ох і чорногузне на іконі стримить!»

Перехиливши третю, перекинули й четверту, отець Никодим на ці теми хвацькіше повів розмову, церковним гребінцем чесав і пожвавлено начісував — яким повинен бути сучасний святоухвалений...

Яків Твердохліб сидів ні в тих ні в сих: слухав і мовчав.

А глава слобідської церкви не вгавав:

— Юначе! Нахилить голову сюди. Ось гляньте на мною окреслену канву: страсотерпець Феофан возвів очі до небес. Біля його ніг — уявно кажемо — в'юном крутиться гарненька, красивенька дівця. Горлицею в'ється й намагається спокусити блаженного мужа... Але страсотерпець терпеливо і мученицьки позирає на дівочі чари й сіє лукавство молитвою одганяє: «Господи! Владико жiwота мойого! Вразуми! Не допусти!..»

Оселився Яшко у парафіяльній садибі і хвалився: од замовлення на теми — як од гріха молитвою рятуватися — не було одбою.

— Паніматка, — ділився художник, — замовила мені такий ескіз. Гладка янголиця осідлала худючого-прехудючого чорта рогатого. Загнуздала, вхопила за роги, паняє й докірливо гукає: «Хоч раз на тобі, хвостатому, прокатаюся. Не все ж вам, нечестивим балабонам, нашу сестру в болото заганяти...»

Сей витвір аж он як отцю Никодиму до душі припав. Уздрівши свіжовиліплене — янголиця виграє на сатані, руку Яшкові потиснув і привітно мовив: «Ти, Яшко, сочинив богонравне! Так їм, чортам, і треба. Хай православі зверху катається...»

Йі із страсотерпцем у Якова не вигоріло. Не витерпіла душа митця — правду передала.

На багатобарвній іконі страдник волав:

«Владико, не карай! Ти сам, о, всемогутній, скульптурно схибив. Отаку спокусливу Єву зліпив!.. Ось та могутня сила, яка Адама спокусила й мене гріховидно скорила».

Далі по тексту ішло набагато протилежне церковному акафісту: страдник не витерпів святенно-лісового віяння, нахилився і на повні страдницькі груди гудонув:

«Діво знадна, діво привабна, обніми мене — я твій!»

Після огляду лісового пейзажу, подаровані Яшкові хромові чоботи мали безцеремонно з нього стягти. Та

семінарист отців духовних перехитрив: мотонувся яром-долиною і причимчикував у слободу Мандрики, де й наскочив на волосного хитруна Власа Педашенка.

— «Приблудний маляр! Ось хто мені підсобить! Ось хто мої помисли завершить малярським хистом!» — подумав Влас Педашенко і побіг навперейми. Перетяв до рогу художнику, тепло простяг довгу руку і запросив Якова Твердохліба до хати на сердечну розмову.

— Хай ваш талант не скніє, хай ваш хист яскравими фарбами здивує й зачарує слободу Мандрики. Я вам усі умови створю, намалюйте тільки тварину, в цих краях досі не знану.

Яку саме, дозвольте вас запитати?— чемно поцікавився Яшка.

— Ви коли-небудь бачили кентавра?

— Ні, не бачив,— щиро признався Твердохліб.— А що воно таке?

— Се ніби кенгуру.

— Кенгуру знаю. У зоопарку стрічав.

— Воно, як би вам сказати, і не кенгуру, воно — кентавр. Оце все до середини людське, а нижче — кінське.

— Такого дива я іще не бачив. Вибачайте, але, їй-їй, не можу збагнути.

— Збагни, дружок, збагни. Ушаную. Достойно-предостойно винагороджу. Жити будеш у мене. Оце моя хата: половина хати буде ваша, половина — наша. Маклена Лексіївна, моя господарка, подасть вам до столу: в обід гусочку, на вечерю — курочку. А зверху ще й — хе, хе, хе — на гусячі крильця покропить крапельками... Аби слобідці з вашої легкої руки побачили, які удави нами правували.

Маклена Олексіївна, напудрена і по-святковому прибрана, увійшла до кімнати, по заведеному волосному етикету низенько вклонилася гостеві й почала ставити на стіл різні страви — гаряченькі і холодненькі.

Педашенко скомандував:

— Маклено Лексіївно! У нашу хату завітав дорогий гість. Звеліть нам подати чогось такого...

Маклена Олексіївна манірно крутонулася:

— Не звольте, Власе Васильовичу, сумніватися. Шановному гостю я сама піднесу. І господарка поставила на стіл повненький графинчик резервно прихованої царської...

Випили, закусили.

— Дозвольте знати ваше ім'я та по батькові,— витираючи вуса, поспитав Педашенко,— а то в слободі чуєш — Яшко, Яшко... А вам, вибачайте, при вашій науці, ім'я Яшко не підходить. Вас треба величати!..

— Мене звать Яків Якович.

— Прекрасно, прекрасно... Якове Яковичу, укладіть собі в голову: вам буде подано і піднесено. В цих ділах розпорядиться моя господиня Маклена Лексіївна. Закусуйте, закусуйте... Ваше ремесло велике. Я вам, голубчику, розкрию тайну, яка вас жде слава. Ви тільки з умом розплануйте на фанері отаке: кентавр — це Гришка Распутін. Конокрад. Ви слобожанам і подайте бушувально-роздираючу панораму: імператриця Аліса улюблено зв'язалася з волоцюгою, довірила йому всі державні таємниці. А він, христопродавець, у графські одягався і германському імператору натякав, куди наступати і що забирати. Отака мохната сибіряка! Зліпть же і підпишіть — на це діло надоумив переданий слободі Мандрики — Влас Педашенко.

Підставивши іще одну чарчину, Педашенко до Твердохліба особливо хлопотливо нахилився, немов казав: «Беріть мое серце, воно ваше!»

— Якове Яковичу! — й перехилившись до самого плеча, писар обіцяльно промовляв, — стуліть сіє, мій милий, мій дорогий, півхати віддаю у ваше вічне польовання. А отсе, — Педашенко одкрив шафу, вщерть виповнену півквартами і квартами, — ваше! Туліть і хиліть...

Умови — їж і запивай — перед зором прибудного художника солодко стелилися. Якої іще кращої утіхи нада! Йй-йй, такої мзди і в місті Полтаві не зловиш.

Манило Якова Твердохліба і тягло до облесливо-щедрих обіцянок. Уявіть: кожного ранку, кожного вечора до гостинного столу без перешкод і умовляння владно сідати і — господи благослови — наливати і випивати. Та ще ж — юнацьке око не прозівало — як удвічі молодша од писаря чорнобрива Маклена за спиною мужа до Яшка моргала — залишайся! Я тебе не забуду!

Сюжетна канва — накормлю, напою і постелю — іще дужче прибудного вабила і приваблювала, але вперек манливого сюжету лягла каверзлива деталь: як стулити отє химерне диво — ніс людський, пуп — кінський?

Дивовижне харапудло Якову Твердохлібу ніяк не лізло на палітру, і він чесно заявив:

— Дякую за сніданок. Але, вибачайте, я такого крокодила не можу уявити — отже, не можу й сотворити.

Встав і підійшов до господарки:

— Спасибі вам, шановна! — потиснув руку й відчув — до долоні прилипла цидулка.

За ворітьми прочитав: «Я вас полюбила, ви людина з душею. Завітайте до мене в суботу ввечері. Мого мармузи вдома не буде, його чорти понесуть на хутори... Цілую».

Зазнавши поразки (до владнолюбного шарлатанства жодного не залучив: ні сільського хлоп'яка Василя Черпака, ні міського маляра Якова Твердохліба), писар Педашенко проте не засмутився, а пригнувши голову, удався до винахідливої маніпуляції: шалопай, не зівай! Іди не проти вітру, а туди, куди він дме.

Промовляй: «Та нами ж правували паразити! Гнобителі! А я що — я підлеглий!»

Сиділо нагорі капосне панське начальство і владно наказувало: «Скуби! Тягни!» Я ж мусив грізні укази виконувати — скуб! І що вдієш — давив. Але ж я ні царям, ні панам не сват, не брат. Я — виконавець!»

Сі аргументи піддавали Педашенку сили: не вагайся! Забивай шари в лузу!

Уклавши в писарські груди райдужні перспективи повернути династію Романових перед народом, Педашенко й розпочав міняти масть. «Чого ж тушуватися — піду з бубнового туза», — вирішив писар.

Овіяний надійно-крилатими сподіваннями, Влас Педашенко вночі проник через вікно у порожнє приміщення, одшукавши списаного з волосного інвентаря порохнявого царського патрета, тремливо узяв і виніс його на свіже повітря.

Світало. У сусідніх хатах рипали двері, й слобідці з цікавістю позирали, як Влас Васильович рано-раненько товчеться біля облуплених стін волосного правління.

А він, сардонічно усміхаючись, зневажливо підкидав угору запилений, замурзаний образ скинутого з престолу тирана — погляньте, мовляв, шановні слобідці, як у світанковій імлі виливаю переконливе стремління добити гидливо-злочинну династію.

Маршируючи по знайомо утоптаній стежці від сінешніх волосних дверей до дверцят волосного сортиру, Педашенко, тримаючи в руках партрета поверженого государя, лихими словами його величество кляв, шельмував

і на кожному кроці помутніло-запилені очі злими-презлыми плювками шанував...

Стрівши сторожа Макушку, з педантичним завзяттям почав лити словесно-гарячий кип'яток: «Кровопивець!.. Здирник! Хвамайлеон!..»

Виливаючи гнівні почуття, Педашенко, не стримуючи обурливо-протестуючого вибуху, загрозовито тикав дулі під самий ніс зваленому самодержавному правителю.

Спинившись за причілком і окинувши оком, чи хтось же оцю писарську одвагу спостерігає, голосно прорік: «Ах ти ж, стерво імператорське! Іч, як свої бульки вилупив? З'їв у бога теля, дак думаєш — вік будеш жирувати!»

Гостро-прегостро писар Педашенко царську особу картав і зневажливі прикази ліпив: «Сукин ти сину! Барбосьяка!.. Людей мордував! Брехливі маніфести витишав, аж доки і сам рачки став».

Слобожани казали, що Влас Педашенко пресердито торсав портрета коронованого вбивці. Того самого портрета, який писар ще недавно обожнено милував, цілував. А ниньки, бач, куди загинає! Скручені одну за одною під очі несе, ще й огидливо на руді вуса плює.

— Слобідці! — в екстазі викрикнув Педашенко, не тямлячи, що з ним коїться. — Позирайте і не прозивайте мого благородного вчинку. Слідкуйте, у яке я вонюче русло — хихи — миропомазану бестію сміливо понесу. Зверніть свою пильну увагу, як моя душа ненавидить мерзенного душителя людської свободи. Спасибі героїчним трудягам, які поборно і справедливо сіє вусате чудисько у славному російському Петрограді з престольної висоти стягли.

Ще раз хвацько підкинувши вгору царського портрета, Педашенко поніс його ген-ген і на видноті прибив цвяхами. Приготив на одвірку того дерев'яного притулку, де всі — хочеш не хочеш — присідають... Зверху крейдою вивів: «Рижий дзвір!».

Витерши спітніле лице, Влас Педашенко з переконливою думкою, що його подвиг во ім'я добра людського лишиться в пам'яті слобідській, пішов додому й по трудах своїх одважних випив і смачненько закусив, поклавши на осушене денце надію, що його буде зверху.

ХЛОП'ЯКА ВАСИЛЬКА УВОДЯТЬ У КУРС...

Ясного березневого ранку на продовгуватому слобідському валу стояло двоє: посланець земської управи Микита Винник і сільський хлопець Василь Черпак.

Скомпонована у прадавні часи отся земляна споруда частенько ставала надійним захистом від набіглих загарбників.

Височенкі земляні перенони не дозволяли підступному ординню накинати петлю на зівака слобідця і шалено волокти його курими стінами-ярами на гудливо-гортанний ришок, де східні людопродавці і людопокупці, обмотавши зв'язаного невільника, вдаривши по руках, і як ту безсловесну худобу, тягли у рабське ярмо: хлопців — на галери, дівчат — у гареми.

Уцілілий вал свідчив про колишню могутню оборону. Укрита вапном, міцно збудована, фортифікаційно ладно устаткована земляна споруда не раз і не два надійно рятувала слобідців од біди.

Правда, давнє укріплення з року в рік розсипалося, розсувалося, та від остаточного руйнування його більш-менш міцненько тримали: густі корінці дрімучого чагарника і рясно переплетена колюча дереза.

Микита Винник зашалив цигарку їй, двічі смикопувши їдкого диму, розпочав уводити хлоп'яка Василька у курс історії слободи.

— Слобода Мандрики має славне минуле... Слобідська біографія сплітається із двома протилежними акціями: руйнуванням і розквітом. Згорблені люди у тяжкій під'яремній неволі падали, зневірялися, з одчаю усе кляли й проклинали, та піднесено овіяні велетами духу вільності людської, духу рівності, спину і груди ширше виправляли і сильного, дужого ворога зборювали: у бою долали і щент розбивали.

Ваша слобода, Васильку, заснована у шістнадцятому столітті. Бачиш, он ген-ген простелилися лани? Бачиш? Тоді на отих стінах точилася певиншина боротьба з поневолювачами.

А там, праворуч, на Дніпрових порогах утворилося орлине гніздо волелюбних звитяжців, яке узивалося Запорозька Січ,— підступно наївно довірливому хлопчині натяк подавав — я з того роду-плоду, де мої прапрадіди

орлами у висі літали і вас зачучмарених з турецької неволі визволяли.

В отсе вільне орляче гніздування загарбницького носа сунули, і турецькі султани, і татарські хани, і польські пани. Але славні запорожці совальникам такого прочухана давали, що і пани, і хани на берегах Славути-Дніпра свої пихато-шляхетські нюхала навіки позалишали...

Тютюновий згар призвів викладача історії слободи до кашлю і пирхання. Одкашлявшись, Винник почав уводити хлоп'яка Василька у конкретне — хто перший хату в слободі Мандрики першу уклав:

— Із тих джерел, які мені пощастило розкопати, слободу заснували брати Мандрики — Тарас, Остап і Андрій. Обравши найвищу горбовину, почали оселятися і утворили невеличку степову фортецю.

Замінивши цигарку оздобленою люлькою з свіженьким тютюнцем, лектор історичну стежу мостив далі:

— Перегодом до слободи пристали з родинами зігнані панськими наїзниками степовики козакі: Підопригора, Підоприворота, Нетудихата, Недайборщ, Непийвода, Задуйвітер, Розколиханий, Заколиханий, Рябокобила, Рябокіль...

Через рік чи два до нових осель пристав батько з десятима синами — Яким Убийівовк.

З юнацькою наївною довірою хлоп'як Василь Черпак зачаровано слухав. Вимовлене запально впихав до голови, бо незаперечно вірив людині в студентській тужурці. Минулого року оця ж уніформа і ці ж очі постали перед хлоп'яком, і ці ж губи ласкаво розпитували: «Хлопчику! У якого ти кровососа сніну гнеш?» Від того дива, овіяного співчуттям і людською теплотою, у батрака Василя Черпака радість перехопила подих, а студент з іскорками в очах на ходу кинув: «Не сумуй, хлопче, ось-ось засвітиться те ясне світло, коли кривдишків здавлять і придавлять».

Кинуте мимохідь і по цей день не вивітрилося з хлоп'ячої голови. І ось той чоловік, який у темряві зронив натхненне слово вільності людської, стоїть з тобою, як рівний з рівним, і веде розмову про забуту чи, вірніше, царськими сатрапами придавлену історію твоїх славних пращадідів.

Хлоп'як Василь Черпак зачаровано ловив кожне словечко, і перед його зором барвистим мереживом стелилося дивне минуле рідної слободи Мандрики.

Відчуваючи, що кинуте словесне зерно падає на благодатний ґрунт, Винник продовжував рясненько сіяти.

Не кваплячись, Винник розгорнув перед хлоп'яком уявну експозицію, як хоробрі слобожани тямовито долали беєво-ханських коршунів, які раз у раз залітали на мирні степи.

Хан Гірей раптовими набігами спустошив чимало земель і, повертаючись у Бахчисарай з награбованою здобиччю, грабіжницьким наскоком намагався улетіти у слободу Мандрики.

Але слобода вже була не та: вирвавшись із кріпацької неволі, сюди збігалися всі ті, хто прагнув волі і кращої долі людської, не тільки з поневолених українських сіл, а й з Росії, Білорусії, Дону...

Подружені братніми узами, слобідці один одному присягу дали — жодного завойовника у слободу не пускати й перед ворогом на коліна не падати.

І не падали!

Хан Гірей у слободу — аж вона не дається. Приймавши бій у степу, ось на оцьому місці, старий Тарас Мандрика перехитрив ординців. Низом, низом, попід вербами вирядив козацькі кішні сотні на чолі з вправним і кмітливим сотником Панасом Підпригорою. Розгорнувшись журавлиним ключем, слобожани вдарили ханові в спину.

Розгубилася орда і майже в оцих степах полягла, а звільнені бранці лишилися жити в слободі.

Розповіді про історію слободи заповнили хлоп'ячу уяву.

В душі невпинно, як весняний спів, вигравало: «Ви слобідці українці! То вас царські сатрапи, дворяни, поміщики глумливо узивали хахлами...»

Від цієї назви Василько аж здригнувся: де я се унизливе вперше почув? Згадував-згадував і згадав — ага-га! Ось коли! Це тоді, як слободою проїжджала архієрейсько-богоносна карета...

У Василькових вухах ще з більшою силою гуло: «Мандрики! Яка чудова й пречудова твоя історія! Хіба ж ми знали, що тебе волелюбні предки заснували?! Хто ж відав, що на отих слобідських вулицях і на тій стерні, де я босоніж ноги колов, наші славні діди і прадіди духопелили ханів і панів — не лізьте, чорти безрогі, у наші мирні краї!»

Удосвіта, ще тільки на світ благословлялося, а хлоп'як Василько Черпак уже прикуто стояв на валу.

Стане, а романтичні мрії лоскїтливо гойдаються: «Сей вал для захисту слобідці день і ніч споруджували, он з тих ярів ґрунт в шапках носили. І, бач, що сотворили!»

Глянувши вниз, Василько усміхнувся,— уявив переказане.

...Шляхетське військо під орудою князя Радзивіла посунуло на хлібородючі слобідські лани.

Мандрики були ворітьми на Полтаву. Не дійшовши ґін з двадцять, князь Радзивіл заволав: «Нехай хлоп перед панством вельможним падає ниць!»

Та слобідці не зігнули спину: могутніми замками двері в слободу добряче замкнули. Вал спинив хвальковитих носіїв пїтьми і зла.

Пани аж он як пашу розтуляли — до самих вух роздирали, а воно — зась! Не пролазить!

Овіяна сухозольною славою хрестоносного рицарства, якась поплудні заповзята шляхта викликала на герць козаків-слобідців: сотня на сотню.

Керована наймолодшим із мандриківського роду, красивим і гожим сотником Яремою, слобідська сотня без вагання вилетіла на простори. Не довго бійка й точилася. Тендітні панки не витримали фасону — качанами полягали.

Дні і ночі люте панство хижими шуліками довкола кружляло. Все хотіло двері в слободу одчинити. Гребли, гребли, доки зуби розкришили й панські щелепи навіки зачинили.

Після тривалої облоги, вдосвіта закувала зозуля, а в гаю півень закукурікав. То військовий знак: «В атаку!»

Козацьке військо під проводом полковника Пушкаря навально кинулося на панську отару. Осадники зникли, лишивши на полі брані шляхетські обладунки...

Повертався Василько до хати мамі сю історію розповісти, а в голові про долю слобожан плелося далі: слобідці мужньо одганяли ненасників. Степова жаба давала циці усім тим лиховісним, що на життя і волю людську зазіхали.

Били, одбивалися, а тим часом — (студент не міг збрехати!) цариця Катерина Друга вільні поселення зруйнувала, а на слобідців-мандривчан наклала пута кріпацтва. Слободу своєму коханцю графу Потоцькому подарувала. Граф — барону, барон — старому шляхтичу Сахновському.

Старезна панюка недовго вікувала: у великодні дні, перебравши во ім'я воскресіння сина божого спиртних капельок, кикнула.

Але володіння слободою устиг передати молодому паничу, який волочився та казився, доки від сказу не одурів. Дівчат за коси хапав і в тарантас запрягав. Хлопцям руки викручував, очі вибивав, з людей знущався і несусвітньо глузував.

Один парубійко узяв сучкувату дрючину та й гладонув по голові панську зачуху...

Пиховата панська голова од замашненького вдару захиталася й, слава богу, не гаючи часу, репнула. Не кахикнувши, одворотний панич плигонув в інший світ.

Та родаки встигли духовний завіт сфабрикувати: кріпаки, землі й сади перейшли в не менш жорстокі руки — царської гвардії полковнику Жеглову.

З цим Василько ніяк не міг змиритися — ось у яку дворянсько-поміщицьку кошару ми, нащадки славних вільних прадідів, потрапили!

Історично слобідська монографія, викладена Микитою Вийником, заповонила юне серце, і хлопчина, пронизаний синівською любов'ю до слобідців і батрацькою зневагою до гнобителів — панів, у вечірній пітьмі пішов на Татарку, зліз на високий могильний курган і, приклавши руку до грудой, присягнувся:

— Моя ти дорога, моя ти мила слобода Мандрики! Тобі належать мої думи, моє серце, моя душа. Хай любов до предків-вільнодумців мене ніколи не кидає, а завжди надихає продувжувати святе діло — боротися з панаміхизаками. Хай моя клятва наснажить мене не коритися й не згнітати коліна перед ворогами вільного слобідського життя.

Вимовивши се, на могилу упав і рясними слізьми зарідав.

Автор цієї невігадливої розповіді глибоченько в історичні фоліанти не пірнав й лише здогадливо береться, якщо хватить кмети і вправності, панизати на гостре перо очманілих носіїв хутірського ландскнехту, які під іменами віники, винники, рогачі, деркачі хитромудро плели оманливе плетиво і, під завісою вогненно-революційної поезії великого Кобзаря Шевченка, зрадою й здирством меншого брата-гречкосія давили й глушили, про яке хитливо-одурманення — ліз у нашу рідну петельку — не ві-

дав і не знав хлоп'як, від самого малолітства батрак Василь Черпак.

Плакав і ридав нав'яний — твої волелюбні прапрадіди у бою з ханами — панамі на рідній слобідській землі хоробро полягли.

Признання — сам автор повіствування на сиру землю і на оцій горбині лив рясні сльози, бо, за скупими словами рідної бабусі, на цій степовій логовині панські пси мого славного дідуся-кріпака Михайла катували й закатували.

ПОСАДЯТЬ ЯКОГОСЬ ЧОРТА...

І знову згадалося Василькові, де і яким побитом вперше почув оту ганливу назву «хахол».

У ті часи, коли в слобідці Мандрики жорстоким копитом вирували губерньсько-жандармські карателі, тягаючи людей з буцегарні в буцегарню, чемний і приємний радник Світлов допитував і виявляв до слобідців сердечно людське тепло.

На гнівно-загрозливий вигук вухатого губерньця: «Допросите мерзавця хахла!» Світлов притаємно хитнув плечем, а вранці, звільняючи Василька з підземного льоху, ласкаво прошептав: «Іди, хлопчику! Живи! Пам'ятай, ти не хохол, ти — українець!»

Гноблений злиднями, запханий у губерньсько-поліційну кошару, хлопчисько до пуття й не розібрав сказаного.

Нині стало ясніше ясного: пихате панство високомірно глузувало з нашого брата-селюка.

У згадках впливало й інше. Через слободу Мандрики, обцяцькована херувимами й серафимами, котилася лискуча карета. Пишно обрамлений балаган люди з подивом озирали і пошепки один одному передавали:

— Ой, ой!.. Яка гарба розкішна! Певне, у тій золотом обсипаній колясїї сидить якась дуже преподобна пава!

— Мабуть, ваша, куме, правда. На такі високі колеса просте хрюкало не посадять!..

Завжди смілива і гостра на язик тітка Мокрина охарактеризувала уквітчану цяцьками карету по-своєму:

— Отож!.. Посадять якогось чорта у розмальовану халабуду та й лякають і курей, і людей... Погибелі на вас немає!

Карета везла гривастопиховиту особу, носія соборного благочинства, у сусіднє село на освячення виявленої на межі поміж гречкою і просом чудотворної ікони цариці небесної.

Єпископальна колимага з поштом перлася до тієї гречки, де сталося диво з див. Четверо одгодованих коней везли правовірця, аби воочію переконати невір: живе віра православна! Спалахують дива божі на всіх просторах земних,— у ярах, у степах, на межі, на ріллі, у світських будуарах і благочестивих салонах, навіть у затишних місцях, куди обтягнуті гумою пружні колеса непомітно від ока людського докочували пишно інтелігентну даму подихати ароматом пахтливих квітів...

Обабіч духовно-пастирської карети гарцювали верхівці, одягнені в голубі мундири, що модерно облягали попереки. Кожен був перетятий білою портупеею, у кожного теліпалися револьвер і шабля. На головах, вилискуючи жовтогарячим блиском, стриміли каски із закрученими назад кобилячими хвостами.

Суворість, гордовитість сповивали сю урочисто-святобожну кавалькаду. Проїжджаючи слободою, вершники тюком, гуком і нагаями одганяли зустрічних.

Дядько Свирид, бідар із бідарів, чесна-пречесна людина, перед коляскою уклінно здійняв шапку. Свирид Ухналь мав намір попросити благословення у того, хто з апостольським ковпаком на вишитому хрестиками сідалі мовчки сидів.

Схилившись якомога нижче, дядько Свирид хотів покірливо вимовити:

— Святий отче! Порадьте — що чинити. Діток васьомеро, а хлібця нема, бог жита не вродив. Благословіть — чим годувати діток?

Верховода кінного ескорту в золотих погонах, обвинтий лискучо-цокотливими аксельбантами, злостиво підскочив і люто оперішив дядька Свирида нагаєм, загорлопанивши: «Геть з дороги! Мурло!»

Полоснувши ні в чому неповинного слобідця, одскочив у бік і, глянувши звисока на приголомшеного Свирида Ухналя, прожебонів: «Хахол! Изменник русского царя!»

З коляски визирнула пісно-угодницька подоба, яка христолобивим тоном проспівала: «Изменнику хахлу — анафема!»

ХТО ТА ЯК НАДИБАВ ЧУДОДІЙНУ?

Перекази — чудотворна сиротливо п'ять днів лежала на сирій землі й спокутувала наші гріхи — побігли боляшак і добігли до слободи Мандрики.

Усно вигадливе влелося в такій композиції: царственна матір гбила на вітрі, обливаючись проливними дощами, чи, як страдники божі провіщали: преподобна мати приймала купіль господню.

Легенда викінчувалася у тонах божественно-патетичних: вночі і вдень мокла пренепорочна, нюхаючи звислі квітоньки хліборобської гречки і вдихаючи запах степових рослин, мучительно гбила на лоні вогкого ґрунту, але озватися до простолюдина — згляньтесь! На чирінь мене покладіть, просушіть! — по величності своїй небесній не бажала, й зімкнувши уста, стримувалася вимовити просьбу і в такій редакції: «Бабусю! Зглянься! Подивися, яка я мокра-мокрюща! Не кидай мене на призволяще. Я ж із тієї суботи мокну на цій забутій богом і людьми межі. Перекидаюся, качаюся, дощами вмиваюся і вітрами витираюся! Озовися, бабусенько, — підсоби!»

— Ви питаєте — чому цариця небесна утримувалася хоч словечко промовити до старенької бабусі?

Причина кастова: одкритися ткалям, гончарям, ковалям, молотобійцям, кравцям, шевцям, косарям — не дозволяла царственна величність.

Софісти святого письма доводили і доводять: увінчана пресвятим званням — я чудодійна! Я, володарка небес, високо літаю над нашими головами і кмітливо розбираюся: чиї губи достойно можуть цілувати мої цілющі руки, а чиї — о господи! — ні за які блага й до грудей своїх священних не допустю.

Глибокопоштиві хилитання — хто підходить, хто позирає, кочегар чи шляхетно-вусатий пан, й змусили пренепорочну на зеленому шпориші лежати і ждати щасливої нагоди стріти достойника чи достойницю із роду благородного, роду благочестиво-духовного, з якими б можна душевно поділитися: чого я милосердна терпеливо майже тиждень вдихаю усе те, що з лук повіває...

Пренепорочну врятувала світська левиця на ім'я Леонора.

Дородна пані Леонора Згурська роками знемагала у розкішних кімнатах полтавського градоначальника.

Меблі, оздоблені люстри, лискуче сійво повнотілу Леонору аж ніяк не вдовольняли.

Душевні поривання нестримно кликали її на степові простори, щоб на повні груди дихнути свіжим повітрям. Серце збудливої дами кожного скромного дня рвалося одвідати загадкову гречку...

Махонула білою ручкою — готово. Гривасто-вороні коні миттю винесли пружне ландо край міста.

— Ваша ясність! Куди zvolите шугонуті? — чемно питав красивий і дужий кучер.

Пані Згурська, злегенька примружила око, елегантно віхонула лайковою рукавичкою:

— Туди!..

Білесенька рукавиця явно натякала — мій ти химернику! Чи тобі вперше зі мною луговою красою втішатися?

У ваблячій гречаній смузі і сталося диво-дивнее: вздрівши поруч себе модні дамські черевики поряд з наквацьованими ваксою грубезними чоловічими чобітьми, іконно-святенне личко зненацька заговорило:

— Ти! Хвоськало! Прелюбодійствуєш!.. Волею цариці небесної велью тобі: руку чарівній пані подай, підведи сюди, хай вона, довірниця, мене візьме і раболіпно поцілує. Я — чудотворна матір божа! Я вам гріхи уже простила, бо ви сюди забрели і мене першимь підняли!

Узяла пані Згурська ікону, а від неї, змоченої, лине голос: «Я сліпим зір повертаю, німим голос даю, глухим слух дарую. Везіть мене у священно-кафедральний собор!»

ТЯГЛИ, ТЯГЛИ

Й В ЗЕМСЬКУ ОРБИТУ ВТЯГЛИ

Рудуватий стіл біля стіни хитався, хилитався, але на протрухлій дощаній підлозі з гріхом пополам якимсь тримався.

Ся волосна шкаралупа на своєму віку багатенько перетерпіла облудно каверзливих доносів.

Наклепники рангом вище на стільця сідали, а нижчі — біля скрипучого столу ставали навколішки й, облизуючи перо язиком, на слобідців оманливе павутиння снували: «Спішно повідомляємо, що нами у пісню п'ятницю виявлено кошунастивне здивательство над світлим образом уважаемого государя імператора. Покірнійший ваш слу-

га за волосною шафою непомітно сховався і виразно спостерігав, як під партретом його величества два слобідських блудяги — Зварений Юхим і Недоварений Василь курили вонючу махорку й смердючо бунтівний дим пускали прямо у височайші ніздрі. Государ імператор чхав і содрагався... Про віщо вашому благородію уклінно сповіщаю.

...Податель сього із сёрдечним трепетом кладе на долоню вашого благоліпія упіймане мною незугарне злодіяство, яке вчинилося біля храму божого Вознесіння Христове. Излагаю крик моєї душі: на призьбі церковної сторожки сиділо два осквернителя — Йосип Білокінь і Йосип Рябокінь. Ціпками землю церковну копирсали і замурано-кістлявими пальцями в лица божих угодників штрикали і крамольно-гнусаві слова на преподобні імена пускали.

Перший, а іменно — Йосип Білокінь, казав: «Куме! А придивіться, будь ласка, добренько на отого лобатого і рябуватого угодника. Йй-бо, у нього начебто лівого ока нема. Ой, чудасія! Святий, а — сліпий!»

А його сусіда Йосип Рябокінь: «Правду, куме, кажете. Дійствительно, хтось йому ліве преподобне око видряпав. А гляньте, куме, ось на оту боговгодну голову. Он, он на оту, що на неї сів горобець. Бачите, сидить і цвірінчить. Дак у цього святого правого вуха немає. Відпало, чи галки на гніздо забрали. Не во гнів буде сказано сину божому — куди ж він дивиться?»

На стінах храму отаке неподобство нарисували — безвухих, беззубих... А ми до них хреста кладемо і останні копійки віддаємо. Дай попові, дай дякові... Дай на угодників, дай і на преподобників: тому очі вставити, тому носа приліпити, а тому — вухо притулити...»

Ваше преподобіє! Мене, слугу вірного, щирого захисника слова божого, од цих збурювальних слів аж у піт кинуло. А найдужче мене і по спині, і нижче такої вдарив каламутний вигук Йосипа Білоконя, який здійняв шапку, перехрестився й, плюнувши убік, ядовито гарикнув: «Всевишній! Прости нас грішних за правдиве слово — ну, які це в трясці святі, коли вони глухі і сліпі?.. Не чують і не бачуть?..»

Дозвольте вашому благочестію й таке додати: одна виморена старушенція, учувши крамольну ересь, крамольно проплямкала: «Не чують, йй-богу, не чують. А чо-го, — скажи нам, владико, а бог і каже — позакладало!»

Доноси кінчалися стереотипно: «Понеже... бажаючи скорінити...» І царські опричники не барилися: на вороних скакали в слободу Мандрики й, не відходячи од брунатно-скрипучого столу, лукаво обмовленим назад руки в'язали й — винний, невинний — у темну імператорську загороду чесних людей зганяли.

Деспотично-страшний гвалт нині звалили. Теперки в слободі говорили — царських катюг навіки придавили.

І над стареньким столом вперше засвітилося: «Борітеся — поборите!».

Під отсією ранком виліпленою вивіскою — сам того не помітивши — й сидів хлоп'як Василь Черпак.

Усадовили й владно звеліли: «Сідай! Слобідських хлоп'ят і дівчат до нас горнутися закликай!»

Сів юнак під вищеозначеною позначкою й похнюпив носа. Власне — замислився — як же втілити й перевтілити покладене на молоді плечі земське месіанство?

Яким побитом старорежимну огудину розірвати й стоптати, а нове, людське по всій слободі сіяти і засівати.

Ой, ой! Як досягти такого, либонь, простого, щоб у кожного був хліб і до хліба. Хай і корівка з дійками у повітці мскає і бскає.

І сам собі: «Сестрички мої і братики, і я місяцями, бувало, молочка тепленького, свіженького не вживали. Матір наша рідна, дорога мама, вряди-годи глечик молска діставала. Пучками млеско заробляла — заможним сорочки вишивала».

Учора в управі дві справи розбирали. Розглядали, переглядали і нічого до пуття не сказали.

Перша подія така: благодітна Ялосовега Крайник узяла дійницю і навпростець пішла в садибу Нетесаного — недалечко од слободи хутором живе.

Прийшла, вклонилася і просить:

— Федоре Федоровичу! Чотири корови у вас, а діток двоє, а у мене жодної телиці, а дітей — дванадцятро. Дозвольте подоїти одну вашу корівку. Одроблю. Одживую.

Нетесаний вип'яв черево, та:

— Хай тобі молока дають ті, хто мене з волості випихав. Прощавай!..

— Дітки ж у мене маленькі...

— Кажу ж тобі — прощавай!.. Не плоди старчат!..

У сльозах жінка розповіла на кутку — як малих дітей Нетесаний шанував парним молочком...

Чабан Євмен Панько з ходу молочну проблему розв'язав:

— Баби! Беріть налігача, підемо на коров'ячі роги кицемо.

Зарепетує старшина, і його налігаємо.

Прийшли. Нетесаний зустрів біля загороди:

— Куди ви лізете з налігачем?

А Євмен Панько:

— Налігаємо корову, хай діти молоко п'ють! — й одчинивши ворота в загороду, владно додав:— Ялосовето! Налигуй! Вибирай любу.

Вибрали, налігали і повели: Нетесаний очманіло довго-довго дивився услід — як вели корову під охороною чабана з гирлигою.

Нетесаний поскаржився в управу — серед білого дня пограбували. Микити Винника не було, резолюцію написав Григорій Покотило: «Поскільки і постільки корова дійна — хай люди доять».

Аналогічне сталося в Ревазівці: ревазівські солдатки у багатія Саранди попросили на одробіток дати дві пари волів городи зорати. Не дав: шапку на лоба пересунув і пробурмотів: «Тим, хто на мітлах гасає і шабаші проти хазяїв справляє, биків не дам. Орить ногами!»

Баби — га-ла-ла й з солдатом з одбитою на війні рукою пішли і три пари волів узяли.

Саранда у волості гвалтівний скрип підняв — де ж правда? Де закон? Грабіж!.. Розор!..

Григорій Покотило і на крикливому папірці навскоси спокійно черкнув: «Воли сотворені орати— хай орють удовам городи. Хай картопля росте й на удовиних городках. Картоплю уживали наші діди і прадіди».

Друге, що кипливо плигало на столі і біля столу: спробуй вгадати, хто щирий, а хто — нещирий. Хто ж сам прийде і сердечно відкриється: розберіться, як владки степові і лісові мої труджені плечі давили й здавили. Допоможіть — заграатовано тугі пута із спини здійняти — підсобіть.

Пізнай, вникни — хто до новоствореного волосного правлячого консиліума пригортається, а хто — відгортається. Григорій Покотило хвалився: «Сидір Ладур повз нашого гасла — розкуйтеся — братайтеся — іде і плює. А коли ближче підійшов, кулацюгу ізжав, й скреготнувши — засіли христопродавці,— й на центральне вікно, увішане узором житнього колоска, ненавидно помахав».

Роздумував Василько, мислив і домислився: «Розвернуся, як велить моє хлоп'яче сумління. Піду на раду до рідної матері. Мамина порада — найкраща розрада. У рідненської й дорогенької і серце світліше, і зір ясніший. Очі матеріні завжди світяться людським світом».

З волосної управи Василько попростував до рідної мами.

— Синочку! Роздягайся! — привітно зустріла рідненська. — Сідай! Бери ложку, я тобі зараз гаряченьких галушечок наллю.

Василько сів, змайстровану батьком дерев'яну ложку взяв і після першої галушки почав мамі розповідати — отаке й отаке поклали на моє плече.

— Мила моя дитино! Що я тобі, дорогенький скажу, не сиди качаном під тією вивіскою — іди до людей. Що люди скажуть, те й роби. Поговори, послухай, що слобідці гомонять, чого прагнуть, і клади собі в голову. Зумієш розмову записати — запиши. Не здолаєш ладненько написати, візьми ось хустину, вузликами сокровенно вимовлене зав'яжи, а тоді на словах начальству доложи. Перекажи — так і так, скинув народ страшну бешиху, яка над людьми каверзувала, дак слобідці кажуть: давайте людей ублаготворяйте. Землю панську слобожанам роздавайте. Боже! Скільки тієї землі пустує? А сіяти, аж кричить, треба. Хай народ пусті незасіяні земельні полоси забирає: оре, сіє, засіває...

Василько до мами:

— Управники наші говорять: цього одразу не можна робити. Нам, говорять, історія не простить.

— Господи, господи! — проказала старенька. — Що ж воно, синочку, в тій історії робиться! Вік люди на цій землі жили, ходили, орали, сіяли, жнивували, хліб збирали. Скинули кровопивного царя, а земля все рівно не твоя. А хто ж у цій історії не велить землю ділити?

— З Полтави, з повітової управи прийшла така бомага — підождіть! Не діліть, бо, може, цю землю сам Тарас Бульба захищав. У цій регалії, чи як воно називається, я і сам не розберу, навпрямки і навкоси, уперек і вздовж написано: обміркуйте, обміркуйте, роздивіться й придивіться, а обміркувавши, обміркувавши, й коли добренько придивилися й роздивилися, то тоді близьких і надійних до слобідської історії людей в управу обирайте й спільно вирішайте — у кого землю забирати, а кому й залишати.

— Ой, синочку, дограються ваші правителі!.. Йй-бо, до-смикаються... Оті нетесані, розтесані і недотесані — не дрімають. Зирять, нишпорять, винюхують — як би вас розігнати та в якесь болото загнати. Одних же дуроляпів у слободі скинули, а, не дай боже, другу сатанюку поса-дять — гірко, гірко нам буде, може, гірше, чим було. Збе-руться патлаті, кудлаті, візьмуть та й посадять бовдура Сидора Ладура на престол... Скажуть — хрестися, дуб-леного кожуха вдягай і на волосний ганок злізай.

Правуй! Неслухняним на спину сідай — сіроманців ба-тогами стьобай! Ой, синочку, ой, дорогенький! Ходять вони біля вас і клацають зубами на всіх нас!..

— Ні, мамо, ні, дорогенька. Старе вже ніколи не по-вернеться. А почнуть повертати, слобідці і ревазяни, ли-манчани, левенчани ні перед яким паразитом не схлять голови — не допустять шкуродерів на шию сісти.

— Дай, боже, сину, твоїми вустами та мед пити. Отож з людьми говори і гомони, і проси — хай до управління не допускають зажерливої маруди... Я тобі забула сказа-ти: приходив писар Педашенко. Намовляв, щоб я тебе підговорила, щоб і його, хамулу, у ваше стійло всунули. Каже — стільці стану пересувати, долівку підмітати, аби у волості крутитися... Ох і чума!.. Говорив: «Тьотю! Я вам у пригоді стану. Одного,— каже,— царя стягли, іншо-го — ще й перехрестився — хрест мене побий, каже, не завтра-післязавтра настановлять. Хай,— каже,— це буде не цар Іуда, а король... Такий собі король — ахламон з макітрою на голові. Вонючий, смердючий, а — король... Його височество!.. А я,— белькотав писар,— стану во фронт та: «Етот за мене...», «Єнтот проти...» Та-с, матін-ко, ми без короля жити-с не зможемо...» Нализався, ду-рило, і плете. А воно ж, синку, здавня люди встановили: що в тверезого на умі, те в п'яного на язиці.

— Мамо! Григорій Покотило, ти його добре знаєш, ка-зав: «Педашенко — хитрован з хитрованів. Ох і мотюга! Нишпорить, щоб вудила слобідському коню затягти!»

— Що нишпорить, то нишпорить. Ти ж, синочку, пере-кажи начальству, хай воно стриножить ноги усяким блу-качам. По слободі никають, блукають, та все людям у ду-шчу зазирають. Учора до коваля Вакули один волоцюга прямо в кузню зайшов. Каже: «Дядько Вакула! З вас по-ложено п'ять карбованців».

«Для чого це вам п'ять давати — вугля підвезете чи стріху полатаєте?»

«Ні,— одповідає приبلудний,— п'ятірку просимо для перемоги над австріяками».

А коваль Вакула:

«На трясцю мені ваша перемога. Царі загризлися, хай царі самі й розгризаються».

А та заблуда причепилася і причепилася — витягай хоч трояка! Вакула тоді вхопив кувалду, та: «Один разок оцю цяцьку притулю до вашого лоба й — амба! Вам тоді буде і трояк, і двояк!»

Від кувалди навіжений одразу чкурнув — тільки й бачили.

Поїв Василько галушки, а мама поставила й охолодженого узвару!

— Поїж, синочку, озварку, сьгодні-наварила, сьгодні й охолодила. Чуеш, Васильку, забула тобі сказати й іще про одне: враці до нашої сусідки, до баби Шмалючихи, зайшло якесь носате-носате і булькате. Заскочило і почало сала і масла вимагати. На якихось гусарів намагалося щось з мисника потягти.— «Бабцю,— залепетало,— клади сальце і маслице в мою торбину!»

Баба Шмалючиха узяла кочергу, підставила до його очей і відповідає:

«У торбу, говориш? У твою? Іди, трепло, з моєї хати! Бо як штрикону кочергою в твої бульки — капець! Тікай! Іч, який ласун найшовся? Мої сини воюють, гибіють, а твої пани на нашій спині жирують!» Та кочергою в живіт — триць! — тікав, хекав і крєктав. Проснулися люди, очі розтулилися... Не дають себе в обиду.

— Вони, мамо, оті збирачі, і до нас приходили, щоб дядько Покотило підписав — що збирати й з кого і скільки стягати.

— Ну й що підписав Григорій Покотило?

— Ні, не підписав. Сказав — сало, масло і хліб слободі потрібні. Так ота підступа іще дужче визвірилася: «Я,— кричить,— з Полтави військо вишлю. Вони вам покажуть — де козам роги правлять!»

А Григорій Покотило витяг із кишені чорнуватого револьвера, звів курка на ласого до сала і каже: «Товариші, добродії! Тікайте отседово, поки ми вам не дали сала і до сала...»

Подивилися заглядачі, їх було двоє — не пролазить рука у чужий ятір — моргнули один одному, і давай бог ноги.

— Недаром, ой, недаром, Василько, приходили й до мене на торг. Почувши,— слобода — гарнізується,— попада до себе хоче взяти Катю, а писарева Маклена — Варю. «Будемо,— кажуть,— у згоді з вами жити. Станемо дружити». Бач, куди гнуть. Чує кішка, чие сало з'їла. Дитино моя! Не вірю я оцим п'яницям. Йй-бо, не вірю. Не вір синочку, і ти, то кривдники.

Виряджаючи з хати сина, мама напутньо порадила:

— Ти, Васильку, спочатку в себе вдома, у слободі поговори з людьми, а тоді вирушай далі, у Ревазівку чи й Левенцівку. Та не забувай, синочку, налягай, щоб твої начальство хилило у сторону знедоленого люду. Кажі своїм верховодам і кажі: часу не гайте, землю людям бідарям нарізайте. Доказуй, сину мій дорогий,— не зобижайте вдовиць — підсобляйте нещасним... Тій виділіть телятко, а тій поросятко. А в кого дітей багато, не пожелайте і корову приділити... Хліба в гамазею дайте, щоб дітки не бідували, не голодували.

«За порадою мами стану чинити тільки добрі діла»,— вирішив хлоп'як Василько Черпак й попростував слободою.

«УНІКАЛЬНА СЕКЦІЯ — ЛІКУЄМО СЛАБОПЕРВНИХ...»

В слобідській управі конструктивна зміна: устарілі вивіски здійняли, нові завели. Над головою хлоп'яка Василя Черпака вивіску — «Вивчаймо звичаї і обичаї» замінили на більш-менш ретроспективну — «Хто ми і чий ми діти?»

На дверях кімнати, де засідав і одвідувачів приймав Григорій Покотило, красувалося «Земельно-аграрний секретаріат».

Вправо церковнослов'янськими літерами гласило: «Юридично-правова консультація по небесних ділах». У дужках петитом зазначено: «В зв'язку з переробкою апокаліпсиса — посада вакантна».

Уліво на вузьких дверцятах оповіщалося — «Секція національної слобідської меншості».

Очолити вищеназвану секцію запросили іншомовного Лейбу Кононовича Юзовицького — дрібного крамаря. Але старенький Лейба посісти запропоноване місце категорично odmовився: «Що я маю там діяти? Мспі і вдома

хватає роботи: я продаю дьоготь, керосин, сірнички, махорку... А що?.. Я з цього годую діток. Спасибі вам. Дякую уклінно, що ви мене, сивого Лейбу, не забули. Що я вас запитаю: які з Лейби будуть драти податки?»

— Ніяких!

— О! Дай боже вам щастя! Ви хороші люди. За вас я буду кожної суботи молитися богу.

Вицник аж засіяв і мовив:

— Дозвольте вас запитати: чи ваша дружина зможе кермувати департаментом національної меншості в слободі Мандрики?

— Ви питаєте — чи моя Соня зможе? Йй-богу, зможе. У кого голова заболить, дасть порошок і, будь ласка, — чоловік ожив. Її мати жила біля аптеки, вона всю медицину вивчила і цю науку Соні передала. Хто закашляє, зачхає, Соня вже біжить: нате, проковтніть і, дай боже вам здоров'я, — не кашляйте.

— Ми вашій дружині, — тепло перебив розмову Юзовицького, — встановимо і платню.

— О боже! Ваша ласка підніме Соню, ой, ой, куди піднесе... Нам що — у нас діти. Дрібненькі, дурненькі і їсти хотять. Нам кожна копійка дорога. А Соня? Соня зуміє. Якщо й у вас щось у голові замигтить — Соня врятує. Буває таке, чоловік не сказився й з ума не сходить, але начебто — хай бог милує — починає сходити. Дак Соня має таке зілля, дай боже їй здоров'я, що як того відвару вип'є чоловік, то одразу, якщо не було сполна, то чоловік через день, через три, але увійде в норму. Наш сусіда, ви його, слава богу, знаєте, — Прокіп Завирюха — на похмілля півпомийниці випив, його і вхопило, — Соня врятувала. «Думав, — каже, — що й душу вирве. Не вирвало і на голову легше стало».

Звичайно, ви людина бувала, знаєте — нормальному паршиві пілюлі ні до чого, а ось кому в голову не те залізе: Соня тут як тут, значе, як ви кажете, кермувати... Припарки почне прикладати.

Через два дні під написом «Секція слобідської нацменшості» висіла дощечка, помережена дрібними літерами: «Медична лабораторія. Лікуємо слабонервних».

Як перший консул в слободі, Микита Винник звелів собі під самісінькими одвірками двома фарбами — жовтою і голубою — розрисувати його місіонерське покликання.

Височенько на дверях, облямованих дермантином, грайливо било в очі — «Слобідське кермо земсько-визвольної конгрегації».

Любосно оглянувши розмальовані стіни і двері, Винник удоволено потер руки — нарешті у волосну халабуду влетіло свіжовизвольне повітря.

Викінчивши огляд перебудови, Винник згадав — аудієнції давно просить хлоп'як Василько Черпак.

— Заходь, заходь, Василько, — припросив. Заходь у мій кібінет. Сідай. Що ти хотів сказати — викладай!

— Я з вами хотів поділитися ось таким: нам треба піти до людей. Розпитати — чого вони хотять. Послухати, чого хотять у слободі, у Ревазівці, у Левенцівці, в Лимані...

— Ти, Василько, діло говориш. А хто піде?

— Та хто ж, мабуть, я.

— Мандруй. На тобі оцього блокнота і записуй сюди кожне почуте слово, кожен вислів. Почув — упиши, бо всього у голові не вдержиш.

— А матюки записувати?

— Якщо гнуть проти царя — записуй. Гнуть і вигинають проти нашої управи — минай. Не помічай. Рушай, і слух, і зір наставляй — жити самостійній слободі чи не жити. Розпитуй і питай — чого слобожани і хуторяни прагнуть? Тобі, Василько, наказую — по-первах, одвідай слобідські вулиці. Іди, Василько, в народ — шукай доброзичливих!

Несучи поперед себе стереотипний заклик повітового правдолюбця — шукайте доброзичливих, Василько подався до найближчого сусіди Демида Горнового.

Завітавши, притьмом запитав:

— Здрастуйте! З п'ятницею будьте здорові! Дядьку Демиде, чи ви знаєте — хто ви? Якого ви, скажімо, племені, роду і до чийого ви належите народу?

Відставивши убік вила — гній із стайні викидав, — Демид Горновий, не заглиблюючись у далеку старовину, чистосердно вимовив:

— Бачиш, Василько, я тобі так і скажу — їй-богу, не знаю. Ми ж як жили? Не жили — існували. Жили і росли, як ті городні лопухи. Нас косили, зрізали, рубали, а ми, схиливши голови, терпеливо мовчали. Нам би, Васильку, землі. Земля — ото наше плем'я, наша радість.

Переставивши вила ближче до причілка, Горновий упритул підійшов до хлоп'яка:

— Ти ж там, Василько, крутишся біля тих, хто з головою. Що там за землю гомонять? Учора з Петрограда приїхав Іван, син Оникія. У солдатах служить... Дак, казав: землю будуть ділити. Поділять землю — тоді ми сила. Тоді ми і плем'я, і народ!

Виходив Василько із двору Горнового, ішов, і голову заповнило щойно влетіле, досі не розгадане, й не від кого так виразно, так впливово не почуте, як ось від дядька Демида.

Близька, найближча людина, яка ніколи і нікому накриво і слова не сказала: з ранку і до вечора у садибі — що там тієї садиби, посадить трохи картоплі, цибулі, чотири буряки та два кабака — гне і гнула спину: людина душевної краси, прямо в очі і прямо од щирого серця сказала — землі нам! Земля наша — ми народ!

КОЛО ЧИ КОДЛО?

В управі зчинилася філологічна суперечка — як правдиво іменувати нинішніх волосних правителів.

Спірку викликав нав'язний сумнів, що його з мандрівки по слободі приніс хлоп'як Василько Черпак.

Хлоп'яка гризло сумління: як правильно звати-величати слобідське верховодство — корівники чи керівники?

Слободою уперто повзло — корівники.

Григорій Покотило, вознесений на п'єдестал референта по незалежно-слобідських сільськогосподарських науках, установлене слобожанами тавро «корівники» підтримував, виходячи з позиції стільця, на який його, хоч і не твердою рукою, але посадив Микита Винник. Григорій Григорович усюди хизувався:

— Ви чуєте — я референт! У мої функції входить узяти на облік поспіль усе тваринництво — рогатих і не рогатих, землю, ліси, річки. Згідно земської повітової інструкції номер двадцять два, параграф дванадцятий, пункт шостий, на мене покладена велика-превелика лінія: в'яснити, хто з рогатих і безрогих доїться, а хто не доїться. Ти, Васильку, повинен мене зрозуміти: я в своїх руках тримаю усі тварі, але під впливом ґрунтовно віяльних повітових вказівок всі вони повинні доїтись. Не будь я Грицько Покотило отих — Вередливу, Ладура, Саранду почну за бундючну холку хапати — хай повертають людям заграбовану худобу.

Григорій Покотило встав і, випинаючись знаннями консультанта (коли, як і кого має щільніше за зябра брати), доводив хлоп'яку:

— Позаяк я заправляю не тільки вівцями, кіньми, биками, але й коровами, я — корівник.

Пекуча сварка виникла й із-за синоніма — як маємо закликати слобожан прилучитися до прогресивно-земської колізії: ідіть до нашого кола чи до нашого кодла?

Втрутитися у волосну палахкотливу дискусію запросили Микиту Винника: як же насправді і красивіше іменуватися — кодло чи коло?

Микита Винник розстелив на столі чистий аркуш паперу і почав креслити:

— На букву «К» багато є гнусаво-тошнотворних назв. Маємо компрачікоси. Це ворюги, злодії. Дітей крали, вводили в каліцтво і в балагани продавали. Кокаїніст — людина, що систематично нюхає чи під шкіру пускає наркотичний кокаїн. Нанюхається і дуріє. Часом такому припаднику ввижаються злющі фурії, себто — відьми з чорним очіпком на голові. Кокотка — по слобідському буде — шельма.

Кодло — так здавна-давен взивали гадюче панське середовище: царську поліцію, царську жандармерію. Коло — має інше пристойніше значення. Оце ми стоїмо, се — півколо. Коли ж ми всі гуртом візьмемося за руки і дружно почнемо ранком і вечором натхненно кричати — хай живе слобода Мандрики, щаслива і незалежна, — ми повне коло!

А Григорій Покотило, — дозвольте вам нагадати, — доводить, що він не керівник, а раз завідує биками, вівцями і коровами, то він корівник?

Що ж до назви — корівник — то це та людина, яка доглядає виключно корів. Мій дядько Радивон протягом двадцяти років вирощував і пестував коней, за що й ушанували його високим званням. Величали: професор конярства Радивон Жеребило.

ЗАЦВІТЕ, І БОЛІЗНЬ УТЕЧЕ

Викінчивши пояснювально-філологічну лекцію, Микита Винник гукнув до кабінету хлоп'яка Василька.

— Покладаємо на тебе слушно дражливу надію. Ти вірно сприйняв нашу настанову: систематично вивчати

і спізнавати, які в слобідців насущні мислі, що їх тривожить, які прагнення і наміри носять у грудях своїх. Твою коротеньку реляцію ми з Григорієм Покотилом читали й схвалили. Покотило радить, щоб ти пішов і поговорив з авторитетним у слободі Свиридом Ухналем. Погони, Васильку, хай Ухналь до нашого кола пристає.

Через півгодини хлоп'як мандрував до того слобідця, якого шанувала вся слобода.

Усі знали, як тільки у слобідські двори починало дмухати весною, сусіди збиралися до гурту і вирішували, кого просити спуститися босими ногами на холоднюче дно колодязя і цілоденно стояти, старанно вишкрібаючи намул.

Обидві вулиці одностайно жадали:

— Та кого ж? Бородатого Свирида!..

Теплу шану віддавали слобідці рясно обсіяному дит'ю, прикритому убогливою одежиною Свиридові Ухналю.

Відали слобожани і те, що Свирид навіть у неділю ходив неголений, а на колінах випиналися швидкоруч латані дірки: злигодні і дівора не давали змоги вчасно чоловікові ні підстригтися, ні більш-менш пристойно одягтися. Міг похвалитися тільки білими-білими зубами. Так і казали в слободі: «Душа в нього, як і зуби, світла та чиста. А те, що на вид чорний, так то родиме: таким його рідна мама породила».

Василько ішов і згадував: якимось чистили колодязь. Дядько Свирид, обмотаний лантухами, сідав у дерев'яний цебер і, вимовивши: «Віра!» (матросом на флоті служив), хрестився і поволеньки-поволеньки спускався на самісіньке колодязне дно.

Чималенький цебер, ущерть виповнений брудною водою, гуртовою вірьовкою колективно витягали і виливали в дерезу. Дядько ж Свирид мокрів на дні, ждучи, доки спорожніле цебро повернеться назад. Одважно чекав, бо, не дай боже, наповнений піском і водою дерев'яний посуд зірветься з мотузка і гаргахне вниз — біда! Злетить прямо на голову.

Трудова одвага Ухналя захоплювала слобожан. «Свириде! — тепло попереджали. — Ти там хоч голову вбік одвертай. Бо ця бочкотара важкувата!»

Простував Василько на край слободи, де жив Свирид Ухналь, і думав, що слобожани не даремно схвально казали: «У мазці із Свиридом жодна молодниця не спра-

виться. Він і димаря удові очистить, і хату допоможе обмазати».

А в кого якась хворість причепиться — неодмінно Ухналь підсобить: города перекопає, посадить, ще й молоденьких корінців — груші чи вишні — зі свого молоденького садочка принесе і вкопає. Хай росте! Зацвіте, і болізнь утече!

Траплялося, якесь лихо застукає сусіда, чи неждана напасть улетить до його обори. З горя та нестатків злим дрюком кум куму навколо повітки ганяє. Свирид Ухналь відразу біжить рятувати жінку. Вхопившись за палицю, незлобно кидає: «Куме Дмитре! На кого ти руку підняв? На рідну жінку, матір твоїх дітей! Чого мовчиш? Шпурляй оце дрюччя на хмиз, хай воно згорить!..»

Кум Дмитро очі додолу опускав і винувато:

— Вибачайте, куме Свириде, сам не знаю, як воно вишло. Правду кажучи, нема і того, і цього... Часом нема з чого й борщу зварити.

Звісно, Свирид Ухналь, як і більшість чоловіків, губи од чарочки не одвертає. Рукою вуси протирав, і — хай пливе, хай тече — делікатненько вихиляв.

Згадалася Василькові і така пригодонька: біля крамнички Лейби Юзовицького святкового дня зібралися слобідці покурити і погомоніти, чи всевишній змилюється, чи пошле на спекою обсушені смужечки дощучку?

У слобідську компанію втелючилася і міська приблуда, узвана в слободі «чепурний хлюст», що у наївних слобожанок за жерстяно-дерев'яні хрестички виманював полотно та крашанки. Цапливо хапав і качечки, і курочки...

Став біля селян і почав метикувати, хто він, а хто вони? Ніби в його голову небесний бозя дебеленькі клепки вставив. Не такі, як у слобожан...

Не здійнявши шапки (я вам не рівня), чванько запропонував:

— Сьогодні свята неділя! Хто душею і тілом вірує во єдиного господа бога, хай у славно-божий день зеленої неділі перехреститься і глутоне чверточку дьогтю. Клянуся — ставлю тому квартиру чистенької християнської, з білим сургучем...

Слобідці, як змовилися — всі повернулися до Свирида Ухналя. Тільки він зможе ту смердючу рідину проковтнути!

Ухналь ніби вгадав, що його обрали для наступу на спекулянта. Веселенько стріпонувся і здогадливо хитнув головою.

— Давайіте, наливайіте! — твердо вимовив. — Все од-по на тому світі чорти дьогтем пригощатимуть... Гріш-ний, чи не грішний, а звелять — пий! — і будеш пити. Наливайіте, Лейбо, почну звикати.

Крамар, наливаючи возового дьогтю, непомітно в цей же посуд підлив і солодкої шипучки: «Ми ж люди!..»

Налив, підніс і голосно-голосно для всіх:

— Мое діло яке: просять продати, я що — я продаю. Беріть, Свириде. Тільки ви, Свириде, знайте, воно є дьог-гоць...

Сирид Ухналь узяв у руки смердючий напій, з явним наміром вихилити. «А ти, — душа кричала, — ти, спеку-лятивна морда, гроші витягай і того, хто молодший, в монопольку посилай!»

Побачивши, що Ухналь свого слова дотримає, слобід-ці в один голос заволали:

— Хвесь Хвесійович! Ставте обіцяне!

Чванькуватий хлюстик завагався. Набігле пожадли-ве — їй-їй, розчепірить рота і висмокче! — здавило скар-безника: пропали грошики! Такий і цеберку, не могрнув-ши, вихилить.

Шпендрику до того стало шкода видурених у слобідців копійок, що він аж захлинувся, за малим ледь повітрям не вдавився. Не дарма у слободі казали: жадюга-прежа-дюга!

Та відступати було нікуди. З усіх боків слободці оточи-ли: «Куди ж ви, Хвесю, свою квартиру сховали?.. Невже набрехали? Ха, ха, ха!..» Довелося послати в монопольку.

Принесли спокусливе питво. Свирид Ухналь погладив бороду, розправив вуса, вклонився громаді й, крекнувши, мідний кухоль, чорного дьогтю одним духом перекинув.

Слобожани полегшено зітхнули — мужицька сила пере-могла!

Зламала валькуватого, вертлявого здирця, який, заба-чивши, як остання смердюча крапля попливла у Свири-дове нутро, аби не чути уразливого глуму, зник.

Розпечатавши квартиру, Ухналь розлив горілку і запро-сив:

— Частуйтеся! Пийте, люди добрі! Це перемога і моя, і ваша!

ЛЮДИНА — ЛЮДСЬКІ Й ВЧИНКИ ЧИНИЛА

У дорозі, як у дорозі,— чимало спогадливого виникає. В згадках Василькові впливля значиміша, жорстокіша мотанина, де дядько Свирид з лабет хомутливої неволі хоробро вирвав двох молодят, чим бурливо сколихнув усю округу.

...Палахкотіла кривава світова імперіалістична війна. Одриваючи синів од батьків, а батьків од синів, люті сатрапи шпурляли їх у пащу людожерного Молоха.

У селах, слободах не стало косарів. Царський уряд височайше дозволив заможній верстві через земство на польові роботи купувати полонених солдатів австрійської армії.

Яром, яром, недалеко од слободи хутором жив багатій Омелько Лобач. У садибі Лобача гнув спину полонений чех Йозеф.

А життя є життя. Красу життєву нікому не під силу збороти: ні кривдно-облудним доносам, ні вишколено лягавим шпигунам, ані хуторським когутам-хижакам.

Загнаного військовою хуртовиною чеха Юзефа і українку Оксану не злякали ні ремінні батоги, ні гумові капчуки. Два юних серця полюбилися і од щасливого кохання затрепетали.

Та не дримали і вірнопіддані духоборці... У найменших закутках винюхували, чи не палахкотить іскра крамольного вогника. Чи в душу людську не закралася згубна думка, що гасить боголіпство і осквернено топче духовними отцями освячені ритуали: стоять під вербою цілуються, милуються, мліють, і, тамуючи дих, ніжно-ніжно слухають чарівника-солов'я.

Нюхачі причаєно нишпорили, придивлялися і, виповнені нав'язним благочестям, пильно-препильно стежили, чи окаянці за причілком не витівають гріховидних поривань! Чи спроквола не ламають контексту височайшого маніфесту, який закликав вірних слуг вуха вище піднімати і до кожної шелесливої трісочки притуляти, а вловивши в хаті селяка-чужовірника та ще й з ложкою в руці — хапати і чіпляти петлю на шию. Не гаючись православним налигачем його в'язати і за горлянку душити, щоб з нього і дух вийшов.

Сподіваючись на обіцяні царською ласкою карбованчики, мстиво-глитайська корупція уважливо за всім слід-

кувала й вистежила. Запали Оксану з Юзефом в садку-гайку.

Ах ти ж, сяка-така, розпротака!.. З ворогом його величства цілуєшся, милуєшся! Роздягайся, шельма! Поведемо тебе слободою голенькою, босенькою... Хе, хе, хе!.. Ух, страмнюча! Молися і цілуй святу православну землю!

І почали мотузувати Юзефу руки, а молоденьку, гарненьку Оксанку притьмом роздягати...

Та, на щастя молодят, нагодився дядько Свирид.

Сміливо кинувся у герць з когутами.

— Що ви, іроди, робите? — гримнув дужо.— Загнану людину вбивати?.. Ах ви, живодери!

Ті на Ухналя — та куди там! Миршавенькі злодіяки грудками поодлітали.

Якось на сестринному весіллі дядько Свирид воза з укладеним приданим і нареченими одним духом підняв угору. Молоді наполохано заверещали, а Ухналь, усміхаючись, поставив воза, вип'яв груди і вигукнув:

— Навались небо — витримаю!

Вирвавши з кігтятьо-злюбивих лап Оксану і Юзефа, Свирид Ухналь вирядив урятованих до рідного брата у Чорноморський край.

Поділився останньою одежиною, останньою копійчиною.

Наступного дня в слободу злетілося царське гайвороння в кокардах: урядники, стражники, пристав, земський начальник та іже з ними усяка кровносна барбосня.

Забрали дядька Свирида і під конвоем оголеними шаблями у Полтаву погнали, розпустивши чутки, ніби Ухналь — це не ухналь, а предок... Його прапрадіди зв'язувалися з усякими іноземними бунтівниками і виступали проти августійших володарів царства всеросійського, а ся вусато-бородата довбня злигалася з австріякою і намагалася оружно виступити проти його величності божественного государя імператора...

Окружний суд у Полтаві засудив Свирида Ухналя до каторги.

У далеку дорогу погнали на Сибір. А щоб слобідець не збився зі стежки, дали провожатого — вишколеного жандарма в голутому мундирі.

На шляху до каторжно-мордувальної купелі дядько Свирид не сплохував: десь під час перегону ловкенько погладив каменюкою по жандармській касці. Каска зігнулася, зігнувши й голову під собою. Сам же Ухналь не ловив гав — драла-ла на Чорномор'я, до брата Петра.

А незабаром гуркнуло — царя разом з хромовими халлявами з престолу ізтягли. Жінка і дітки обіймали рідного татка.

З дядьком Свиридом прибули веселі та рожеві — Оксана і чех Йозеф.

Ухналь прийняв Василька Черпака тепло і сердечно.

— Значить, кажеш, управа шукає щирих людей? Ми, Васильку, усі щирі і хочемо широко-преширо спочатку загнuzдати глитаїв!.. Землю, молотарки, воли, корови у них забрати, а тоді і нову слободу будувати. Зробіте так, я — за вашу управу.

У слободі сенсація: вислухавши доповідну реляцію хлоп'яка Василя Черпака, слобідська управа більшістю голосів ухвалила щирому борцю за правду людську Свиридові Ухналю нарізати у власне користування шість десятин дворянсько-поміщицької землі й з громадського гамазея видати на посів і помол дванадцять пудів зерна.

Стрівши на вулиці Василька, чабан Євмен Панько його розцілував:

— Як отакечки ваша управа буде вирішувати її далі, слава тобі, хлопче, і твоїм коровникам!..

— Дідусю! Не коровникам, а — керівникам!..

— Та біс його бери, як звати, аби землю в панів забирали та бідному люду віддавали!.. Оце сила!..

Того ж дня відбулася чергова, але значно інтимніша розмова: Микита Винник закликав хлопчину до себе на раду:

— Ми, Васильку, на даній стадії вирушаємо в рішучу битву з віковою задубілістю. Незабаром скличемо все-слобідське віче, на якому поставимо кардинальне: жити самостійній слободі чи не жити. Знову, Васильку, до людей іди і з усіма прошарками розмови веди. Кожне слово лови: чого слобідці прагнуть і якої влади воліють.

Поплескавши хлопця по плечу, Винник наставно додав:

— Рушай у гуцу слобідську. Це наш народ!

ПЕРША СУПЛІКА ХЛОП'ЯКА ВАСИЛЯ ЧЕРПАКА

Василько сміливо рушив до криниці, де найбільше громадилося люду слобідського.

З колодязя, чи як у слободі Мандрики звали — криниці, з усієї вулиці жінки брали воду. Хто з повними, хто

з порожніми цеберками спинялися, здрастувалися і починалося хвилююче-дражливе:

— Чи ви, Явдоху, чули, яка трясця готується на нашу шию сісти?

— А я, кумо, хотіла вас розпитати. Той те каже, той друге, чорт їх і розбере. Тітка Пріська хвалилася, що якесь мандро біля крамниці випиналося і говорило: «Його величество, живий-живісінький. То путіловець по його світлій голові злегенька рашпілем пройшовся. Корона злетіла, а підбіглий богородець відразу її підхопив і знову на лоба причепив. А в того шибеника, що царську потилицю робочою заліззякою погладив, руки однялися і язик онімів». Ось і розбери — куди воно гнеться. Ми ж оце мовчимо, терпимо, а вони — розкошують... П'ють, жеруть, людям нічого не дають. Візьмуть та потихеньку й підсунуть якогось волохатого з трьома рогами. Сяде отака рогата сатана і почне над нами іще гірше коверзувати...

Розмови біля криниці Василько сумлінно слово в слово на папір укладав і дописав: «Свою регаліцію доповнюю підходом до жіночого гурту чабана Євмена Панька, який на панській стерні п'ятдесят років свої батрацькі ноги топтав. Він і донині з рук не випускає вівчарської гирлиги. Дід Євмен Панько має прозорливі очі. Незважаючи на тяжке батрацьке поневіряння, зір його не стемнів. Дідусь на світ дивиться ясно-ясно, має ясні думки. Чабан підійшов до криниці, привітався:

— Здрастуй, жіноча громадо! Чи ви знаєте, де поділася царська блекота? В темних покоях поприлипали. Принишкили, причаїлися, лукаві, як ті кусючі тхори, і жадющо-злодійськими очима крізь скло, не дихаючи, вичікувально позирають, коли ж стихомиряться гримливі народні громи, щоб тоді своє жало висунути.

Вівчар Євмен Панько, піднявши чередницького кийка, мовив далі:

— Я оцим вівчарським колупачем вовка убив. З ним піду і на панів. А хто ж нас, жіночки, поведе? Вірю, знайдеться такий ватаг, який гукне: «Чабани! За мною!»

Складаю правдиво почуте і не збагну, на якого ватага чабан свою думку закидав. Одважуся домислитися: певно, на вас, Микито Микитовичу, натякає. Щоб ви, як керівник управи, повели чабанів і вівчарів на рішучий бій з гнобителями!»

Прочитавши вголос супліку хлоп'яка Василька Черпака, Винник схвально утвердив написане і, витягнувши словника, додав:

— Зазирни, Васильку, сюди. Ти пишеш «регаліцій», се не вірно. Треба реляція. Учися грамоті. Далі у тебе іде лаконічно і правдиво: «До жінок підійшла старшина Нетесана. Поздоровалася і зачала розповідати, який їй сон привидівся: «Не знаю, тітоньки, не докажу, чи мені сниться, чи святий сам на своїх ногах прийшов подивитися на мої заплакані очі». А жінки: «Сам прийшов?.. О, боже!.. На своїх ногах? І що ж він казав?» Старшиниха перехрестилася і витягла схований у вузлик маленький образок сухенького преподобничка.

«Візьми,— сказав,— слобожанкам покажи і через мій світлий образ перекажи: «Владика неба і землі на пречистому зібранні янголів і архангелів оголосив — хай слобідці не викаблчуются. Мій помазаник, як тільки зацвіте бузок, так і сідає на трон»».

Другу супліку Василько поклав на стіл під назвою: «Де ти бродиш, наша доле?»

Хлоп'як Василько Черпак, пірнувши знову в слобідську гущу, помандрував до слободи.

Слобода Мандрики ділилася на дві половини — Горянку і Куцівку.

Горянка — старовинне, давнє поселення, розташоване на горах і горбах. Кожен, спускаючись з гори, казав: «Піду на низ, щоб ніхто голови не гриз».

Куцівка — низина. Розстелилася долиною з усіма волосними інстанціями, на одній красувалася вивіска: «Земська начальна школа».

Трохи далі — «Мандриківське волосне правління».

З того краю чайна-бібліотека: чаєм напували і книжечки роздавали під егідою товариства тверезості...

У чайній дві кімнатки. У першій книги: «Бова — корольович», «Синя борода і його п'ять жінок»... Одвідувачі сю писанину брали, читали і в шашки грали. Найбільше, звісно, трибулих вабили шашки.

У другій кімнатці «Бовою корольовичем» не шанували, лише чайком пригощали. Підходили і питали: «Вам якого чайку — жовтенького чи біленького?»

Ті, в кого на губах починало сіятися волоссячко, чемно одповідали:

— Питаєте?.. Конешно... біленького...

«Біленький» добре готувала слобідцям повновида про-
скурниця Хівря.

Скип'ятить, заварить, тютюнцем заправить — чортяче
зілля чоловіка аж вивертає...

Бублейниці дорікали: «Тітко! Що ви таке кляте вари-
те? Людина смиконе і, господи прости, у храмі божому
на богорятівній ектенії двоствольно чхає...»

Волосні ж правителі нейтрально очі закривали. А чо-
го ж: склянкою службову горлянку завжди первачком
шанували по саму зав'язку...

Низина закінчувалася двома височенькими горбами.
Відстань поміж ними — верства.

На першому горбочку височіла цитадель християнської
моралі, церква Вознесіння Христове, ген-ген, на іншому
встеленому тополями і дубами гостроверхому пагорбі
людські уми туманила церковця божа Пречиста богоро-
диця.

Уміли православні архітектори обрати місце. Знали, де
і як будувати. Звідкіля б люди не їхали, не йшли, а в очі
одразу кидалися церковні бані і церковні хрести.

Хлоп'як Василь Черпак, вийшовши з рідної хати, по-
простував на Горянку, де його добре знали: мав надію
на відверту розмову.

У понеділок пішов, а по обіді у вівторок на стіл Ми-
кити Винника лягла супліка під назвою «Де ти бродиш,
наша доле?».

«На Горішній мандриківській території під кожним
тином, під кожною повіткою невгавно точаться розмови
про те, кого пошанувати довірою.

Хто назве ту доброзичливо чесну людину, яка в чорні
дні зиску і здирства не зігнулася перед здирачами, а жи-
ла по-людському, справедливо, нікого не кривдячи?

Горішні слобідці казали: «Не при вас, куме, згадуючи,
не дай боже, у волосну кошару пролізе миршавий пов-
зун Стьопа Каплун. Не їсти нам, куме, борщу із сирів-
цю. Усе повитягає із комори. Учора куцівчани переказу-
вали: низом ходило і просило, щоб висували його у ту
нову правлячу хавіру, буцімто він за нас, за на-
род».

Попідтинню, говорили, блукає і шепітливо умовляє:
«Цар-бурмило... дурбило... Я царю-картярю, що безсо-
вісно людей програвав, не служив. Хай його трясця ха-

пає й на вила саджає, я перед його величством ніколи голови не схиляв. Люди! Просувайте мене в слобідські балалакали...» Чуєте, куме, куди воно стриже. А хіба ми не бачили, як оцей каплунець-брехунець до урядника Лосева лестиво припадав: «Шановний пане уряднику! Наш цар-батінька — ось де голова! Голова голові! Голова головам голову вправляє. Господь бог не пошкодував оливи: три повних цеберки на голову його величства вилив, помастив і благословив — царствуй на славу!

Дозвольте, ваше урядовицьке степенство, повідомити. У Мокрини Чалійки тижня два тому опоросилася свиня. Я позавчора був у Мокрининій хаті. Поросятко просив — не дала. І ви знаєте, яке неподобство у неї в хаті! Її величність государиня Аліса на замузраному шнурку зневажливо висіла. Теліпалася, теліпалася, та як ото дверима грюкнули, її величність прямо із шнурком у помийницю злетіла. Зайдіть, зайдіть до Чалійки, ваша милість!..»

А тепер ходить по слободі, перед кожним потилицю нагинає і лестиво промовляє: «Повірте мені, я ваш!»

— Це ви, мабуть, правду кажете: Каплун з брата рідного душу витягне. Але є в слободі й такі, які, скажімо, волосну службу на зубок знають. Хто ж його може замінити? Це раз. По-друге, чоловік не винуватий. Наказували — роби те і се — робив. Виконуй сяке, таке і розпросяке — виконував. Сказали — схвачуйся і перевзுவайся: чоботи скидай, а черевики взувай — взував. Приказували — перевдягайся: сірячину скидай, чумарку вдягай. Куди ти втечеш — перевдягаєшся!..

— Не вірте, куме, довгоруким... Чув я, писар у кожную хату заходить, клянчить: «Пропхніть і мене в нову волосну кагалу! Хоч поганеньким рознощиком повісток призначте. Буду вірою і правдою служити!» А трясця його знає, що він почне виробляти? Ви ж знаєте отого, вонючо-продажного стражника? Просилося, молилося, щоб порекомендували у волость розсильним. А просунулося, стерво, стервою і виявилось. Почало на людей доноси писати, каверзи витівати і в холодну, кляте, слобожан запихало. Хай ти скажишся, дурноголове!

— А мо', куме, гуртом обдумаємо, та все-таки когось із старих служак закличемо — хай і нам послужать. Не всі ж вони були барбосами. Йй-йй, мабуть, декого можна. Службу вони добре вивчили, знають, чим і парафія ди-хєє.

Звісно, куме Панасе, найдуться охочі. Учора віяло туди, і він туди свою голову хилив. Сьогодні віхонуло сюди, і він на цей бік схилився.

— Хай хилить. Хай до людей прихияється. А то, чого доброго, хтось новенький, хитренький візьме й тихенько прослизне, а ми й не зогледимося. Шмигоне і зачне людську кров сотати. Ми — глип! — та пізно. Воно вже на волосному ганку бундючно горлопанить: «Куди преш! Одійди — не воняй дьогтем!»

Пролізе якась чумандра нишком-тишком, розіпре череву, що, їй-богу, не розбереш: де ноги, а де руки. Дивимося, гадаємо і не розгадаємо — коли ж оця торбохватна морда встигла на нашу спину здертися?

— Отож я й кажу — не дай чого, у кермо пролізе волосне мотовило — Влас Педашенко — біда! Колись у мене із урядником описував підсвинка, так горланив на увесь свинюшник: «Не гнися — тягни! Його світлості государю імператору даеш!»

— Веліли, куме! Не виконав би — у вухо, так твою й перетак, давай руки. А на руки цеп. І — готово. Замордували б чоловіка.

— Воно, конешно, як подумати, то виходить і туди, і сюди, але, їй-бо, писарі волосні усі душогуби. Скубли нашого брата без поняття.

— Це діло в наших руках. Можна ціпком намахати і сурйозно-пресурйозно попередити: тобі, сукиному сину, простили твої старі гріхи, служи людям по совісті. Не викобенюйся, більше полтиника не бери. Переступиш межу, не будеш чесно людям служити — геть к бісу!

— А в мене, куме, така думка: вибирати у нову волость, — дак давайте обирати солдатів, що повернулися з фронту. Вони звідеть, де в кози хвіст росте. Світу побачили доволі, пережили, перестраждали... А головне, серед них нема вошулів-глитаїв...

СУПЛІКА — ТІКАЙТЕ, ГИДОМИРИ!

Верховода Микита Винник узяв покладену на стіл нову супліку хлоп'яка Василя Черпака, читав і схвально цмокав губами. Дочитавши, пояснив:

— Усе викладено, як того вимагає наш грізний час. Лише раджу одне — дотримуйся, Васильку, втраченого слобідцями гостро-правдивого вислову. Ми повинні ре-

ставрувати і на письмі складати ті загублені назви і вимову, якою неперевершено і красиво володіли наші діди і прадіди. Та на окремому папірці правдиво і миролюбно виводиш: «Парафіяни на чолі з отцем Іоанном несли ікону з образом красно розмальованого, піднятого до рангу великомучеництва угодника Хуздозада.

Парафіяльні носії ушанованого святителя поштиво на руках побожно хитали і возспівали: «Великий отче Хуздозаде! Даруй недавно зліпленому волосному престолу всякого благодіяння. Молимо, о, праведнику наш, освяти успішно виплетені незалежні слобідські тини...»

Микита Винник од набіглого хвилювання — пастирі духовні славлять! — передихнув і повів розмову далі:

— Трепетливо-хвальні моменти ти, Васильку, вдало схопив. Тобі ми доручаємо одвідати отця Іоанна і чемно розпитати, хто пастві навів звелічити слобідський уряд. Коли й з якої хмари йому злетіло — одкопати в часословних хащах древнюшого святія і пригніздити його в слобідсько-церковне лоно. «Отче! — скажи. — Ми слободі Мандрики несемо культуру і знання. Відроджуємо забуті звичаї, забуті імена. Тому, — коректно додай, — Ваше добродійне превелебіє! У пастирських святцях волосна управа рекомендує замурзане ім'я «святий Хуздозад» пастирською рукою виправити на колись затоптане, але воістину звуковідтворне ім'я «Великий преподобник божий Хузозад».

Далі. Ти, Васильку, гарненько і достойно освітив зустріч слобожанки Марини з родовим дворянином Жегловим. У нас немає сумніву, що в тебе є хист словотворця. Ти на клаптику папірця вдало розкрив зіткнення двох ворожих сил: одвічно бахвального дідича і жінки-селянки, у якої і бабуся, і мати, і вона сама гнули спину на лютий панщині.

Винник узяв у руки Василькове писання:

— Нарисований тобою тет-а-тет пана і селянина нас очарував. Особливо мене, Грицька Покотила і дідуся Ларивона Макуху. Ти подаєш: «У супроводі сина поручика царської армії поміщик Жеглов підійшов до жінок. Синочок почав умовляти: «Сестри! — сказав. І додав: «Сестри і матері наші! Зараз командувач російської армією, його високопревосходительство генерал Брусилів б'є австрійків. Для остаточної перемоги армії не вистачає гармат і снарядів. Гражданочки! Жертвуйте на зброю!»

Тітка Мокрина, яка в слободі Мандрики нікому ніколи спуску не давала, повернула до бундючливих дворян гузицю свою й гукально попередила:

— Тікайте, гидомири! Не меліть казна-чого! Ось вам наша слобідська гармата як торохне, дак з вас і душа вилетить!»

Винник покрутив списаного папірця і подав раду:

— Васильку! Ти сценку виложив гармонійно, правдо-подібно. Але кінцівку не довершив. Ти мусив би забарвити хвацьку зневагу слобожанки до зарозумілих пле-скачів реальніше, характерніше і гостріше.

Ми повинні поміщицьку касту гостро-слобідським сти-лем остаточно здолати, назавжди розвіявши ненависну дворянську п'тьму.

О БОЖЕ! ЯКІ НАМИ ЛАЦІОГИ ПРАВУВАЛИ!

У слобідській половині Куцівці так само найлюдніше місце — джерельна криниця. Вода чиста-чиста, п'єш і не нап'єшся.

Саме тут куцівчанські жінки всі події, які в слободі не-ждано вибухали, голосно і розкотисто трактували і, по-падись якийсь гульвіса, з кісточками ум'яли б і пе-рем'яли.

Хлоп'як Василь Черпак з поради і наказу ішов до пастиря духовного Іоанна уточнити і замінити ім'я вияв-леного шановного угодника. Сам Микита Винник додав: волосна управа в знак достоїнності і взаємодійства во-знесе слобідського преподобника Хузнозада в ранг рівно-апостольного.

Учувши біля криниці рокотливий гомін, Василько спи-нився. Височенька Ялосовета Крайник, яка мала дітей дванадцятєро, а землі — дві десятини, від чого бідолаш-на жінка у розмові частенько переходила з дишканта на басовий верх, підійшла з цеберками і гучно запитала:

— Про кого, люди добрі, іде мова?

— Та!.. Про кого ж?.. Все про оту посіпаку, що іме-нували «ваше величєство»! Та про тих, що біля його кру-тилися і виприндикувалися — усякі сіятельні й розсі-ятельні мадами і розмадами. Оце ж з Петрограда прибув син нашого сусіда Оникія — Іван. Знаєте Оникія Швеця? Учора носила, щоб до купи стягти оцей черевик. Оникій

стягнув, а Іван розповідав і чудне, і страшне... У мене, вірте не вірте, аж язик до піднебіння прилипав. Не знала, чи мені стояти, чи присідати. Слухаю, а ноги — хиль, хиль — самі пригинаються.

— А що він розповідав? Поділіться з нами!

— Стою я ото, жду. Підійшли до хати шевця Катря Ухтуниха і Варка Задерихвоста чоловікові чоботи принесла. Нагодилася і Секлета Повійвітре... Самі баби зібралися, прищулили вуха і прислухаємося, чи скоро цій страховидній війні кінець настане. Як-не-як, приїхав чоловік з того великого міста Петрограду, де царя скидали, де увесь народ збунтувався і погнав ту вовкулаку в болотяний очерет. Думаємо, може, ті, хто скидав, і ті, хто з ними в ногу йшов, на увесь світ крикнуть: «Геть війну! Повертайтеся, мужчини, додому! Орить, сійте. Діток доглядайте, жінок кохайте!»

— Моїх же синів аж троє гибіє в окопах! — з очей Ялосовети Крайник бризнули сльози.

— І наші теж воші в окопах годують. Що ж далі про царські двори Іван говорив? Він же, либонь, поблизу служив?

— Іван нахилився до Ялисея Чередника — до отого, що без ноги з війни прийшов і — бу-бу-бу... А ми ж — і муха пролетить — анічичирк.

Іван таке оповідав. «Нас,— каже,— преображенців *, часом ставили на пост при дворі царя. Надивився я,— каже,— усяких чудес. Стоячи на тому каравулі, такого нагледівся, що і очам своїм спочатку не вірив. Бувало,— каже,— у царський двір пиховитої панноти як налітається! Ой, ой... Що тоді там робилося — п'ють, гуляють, жирують. Ось де,— каже,— колінця викидали і клинці заганяли... У всіх панів,— казав Іван,— на грудях гмендали, хрести, орденати... Господи! — каже,— є такі орденати, їй-бо, завбільшки з дійницю, і так само й торохтять. Бувало,— каже,— якийсь гоноровитий, обвішаний гмендалями і хрестами, як іде, на ньому все чисто дзвенить, бряжчить, а він, задержши вгору кирпу, сіє, неначе з неба впав. А ті,— хвалився Іван,— у кого начеплено од дихала і до дихала, ідуть і на тебе, на часового, вовком дивляться. Мовляв, — я б тебе без солі з'їв, так вузького рота приробили».

---

* У царській армії існували гвардійські піхотні полки — Преображенський і Семеновський.

— А які ж вони гмендалі носять? — перепитала кот-
рась.

— Іван і називав, дак я, мабуть, не все запам'ятала. Казав, найшталішим чіпляли на груди тільки святих: святу Анну, святого Володимира, святого Георгія... «Іде,— каже Іван,— товстюще-претовстюще барило, а до його грудей святі попрлипали — не дихають. А він, як ока-м'янілий, на просту людину і не дивиться».

Ялосовета Крайник поставила відра на землю і, зі-
тхнувши, продовжувала відповідати:

— Сьогодні вранці Іван і до нас заскочив. Провідав
Прісю, бо вони іще парувалися до москальства... Дак,
чую, з моїм старим Грицьком розгомонілися. Грицька
узяла цікавість. Питає, чи в царів і панів буває щось і
людське: чи кохаються, цілуються, обнімаються, чи хо-
дять на вечорниці? Щедрують, колядують...

«Ні, Грицю, ні, серед панів і царів робиться не по-
людському. Оце,— каже,— при царському дворі, коли,
скажімо, царю чи цариці, чи якійсь царівні чи царевичу
випадають іменини, то скликається велике гульбище. То-
ді нас, солдатів, яким визначено на почесний каравул
ставати, одягають у парадні, добре випрасувані мунди-
ри, а гудзики і чоботи ми три дні перед тим чистимо і
начищаємо, щоб блищали, як у ката очі. Одягаємо ву-
зенькі кольорові штани, які щільно-щільно облягають і
коліна, і стегна. Стоїмо на посту, дивимося — опівночі
вибігають веселі молоденькі панії, напахчені, напудре-
ні... А оте, як воно — дозвольте, що панночкам груди
прикриває, так,— каже Іван,— розхристане до самісінь-
кої ложечки. Вискочать із тієї гульні і починають очами
шастати по струнко виладнаних солдатах. Приглядають-
ся, та — ха-ха-ха... і одна до одної: «Глянь, любонько,
який красунчик! Ха-ха-ха! Мені чорнявий пасує, а то-
бі — русявий!..»

А ми,— каже Іван,— стоїмо, не ворушимося. Нам же
не можна ні чхнути, ні дихнути. Ми,— говорить Іван,—
дерево».

— О, боже! — сплеснула в долоні Мотря П'ятак.—
А ми, дурненькі, вірили, та й з паперті церковної нам
кожної неділі говорили — нами щось розумне правує.
А воно, господи, господи, чи це твоя воля, чи не твоя,
якісь халамидри нам голову сушили.

У розмову встряв Євмен Панько:

— Отак з людей знущалися! — вигукнув старенький чабан. Плюнув і пішов. Через хвилину повернувся, погрозово махонув гирлигою і горделиво сповістив:

— Наступати треба на панів! Я вже не ганяю овець на панські степи — забастував. Жигловський офіцерик до мене із шаблею: «Служи нам! Падай на коліна!» — А я на панича пішов в атаку з оцією ковінською. Та за ним, за ним... А воно, клишоноге, драла-ла... А я услід — тікаєш, осквернене! Тікай не тікай — доженемо! Ви, бабоньки, самі знаєте, куди і як... На панів тільки гирлигою, — груди на груди — і ми їх, од жиру одурілих, здолаємо!

Могутній вигук трударя чабана зібраних біля криниці куцівчанських жінок аж уверх випрямив. Віками пригнічену душу сколихнуло, стріпонуло, немов з нутра виривалося:

— Дідусю! Бий остогидлих, а ми, жінки, допоможемо!

ГОРЛАТИЙ ДРАКОН ПРИЛЕТІВ І СІВ

Чергова супліка Василя Черпака, вихоплена з вуст народних, пополудні лягла на скрипучий волосний стіл.

Унизу дописав: «Слобожанки бідкаються, хвилюються, горюють і чекають тієї щасливої години, коли можна дойти многочисленну коров'ячу худобу пана Жеглова.

Тітка Мокрина подала таку думку: «Понесемо додому воду, поставимо цеберки, заберемо коромисла і — гала-ла — в садибу Жеглова — станемо дойти корів! Третій день ревма ревуть: недоєні...».

А Ялосовета Крайник:

— Та його, бугая, і самого пора здоїти! Ох, і буйвол!

Покладену супліку, чи як звелено іменувати — реляцію — прочитано уголос всім членам волосного консиліуму.

Сам Микита Винник добивався й добився: засідання управи уживали тільки — консиліум.

Слухали реляцію, сміялися, а Винник напучливо порадив:

— Ти, Васильку, резонно пізнав, резонно і персдав. Але ти одкидай нейтральну лінію: не стій з боку, а пни-ся влізти в розмови. Встрявай і схиляй — хто ми і чії ми діти. Налягай — ми вільні! Хай живе слобода Мандрики!

Згідно волосного графіка ти, Василько, завтра помандруєш у село Ревазівку. Завдання: порозмовляй з ревазівцями і докладненько опиши: на кого селяни-ревазяни покладають найбільшу надію. Чи думають вони одностайно прилучитися до незалежної слободи Мандрики?

Наказ є наказ: прибувши в бідно-зубожіле село Ревазівку, де всі соки і жили витягав невситимий глитай Саранда, Василько одразу стрічним почав викладати теореми, рекомендовані земським правителем.

Біля Василька чималенько зібралося люду — аякже! — представник волосного управління з ними розмовляє.

— Дозвольте вам, шановні громадяни, коротенько скласти — чого я до вас прибув. На оцих степах, на розлогих ланах, що оточили ваше село, ваші діди і прадіди орали, сіяли, віяли. Словом, прилучайтеся до нас, ми спільно будемо чавити старе, ганебне, що нас віками гнітило і душило. Почнемо спільно і остаточно розривати кайдани рабства.

Уписую і те бурливо інтимне, яке ви мені рекомендували заносити в блокнота. Пишу: Лютневі революційні події розколихали і розгойдали усе село. Розбуджені бурхливими петербурзькими хвилями, селяни-ревазяни нині починають брати більший розгін.— «Давайте,— гукають,— забирати у дуки Саранди нашими руками викохано-родючу землю».

Ревазівці поділилися зі мною сокровенними мислями: «Нам треба,— резонно доводили,— подумати — якого достойника висунути, який би чесно і сумлінно вертів би спицями волосного правлячого колеса. Нас,— уся ревазівська громада заявила,— турбує головне: хто стане добросовісно крилами слобідського вітряка правувати?»

У селі Ревазівці невгавно точаться жваві розмови — де той хвацький умілець, що зберіг людську душу і людський ум. Де той самовідданець, який би запрягався: «Я ваш вірний слуга! Я стану глибоко і проникливо у народні думи вникати. Схиляю голову і даю незламну клятву: неправдиве у правдиве перетворити».

Ревазяни уклінно просили вас передати — зівка не дайте. Пильнуйте, щоб до правлячого кола, обвівши вас довкола пальця, не проліз якийсь хитрован. Прикинеться лагідненьким, спритненьким телятком — брик-брик-брички — плигоне, скаконе й у громадський гамазей пірне... Дармового хлібця, сальця напхається, наковтається...

Ожиріє, отупіє, вгору хвоста задерє і бугаєм зареве — тікайте, а то заколю!

Водночас подаю опис химерної оповідки, переказаної мені ревазянками. Оповідка така: у ту неділю на баских вороних конях у добротному фургоні із хутора Ладури гуркотійно прибули дві повненькі, молоденькі монашки, в чорне вбрання красиво одягнені. Од монашок, туго підперезаних срібними хрестами увішаними тоненькими пасками, ген здалеку повівало пахтливими духами. Нібито їх сам Микола-чудодієць райськими краплями божественного елея мастив і кропив.

Одна монашка ходила лівою стороною села, друга — правою. Піднявши вгору образок якогось святого, намальованого з мечем у руці, монашки трепетливим голосом провіщали: «Кайтеся! Піднімайте руки до владики небесного і благайте — пошли нам, боже, дужого правителя, хоч не царя, то хоч би поганенького з Христовою борідкою царька. Хай він нас виведе із тьми, в яку вас антихрист занурив. О, християни! — монашки гукали, — схаменіться! Антихрист невидимо блукає й невидимо у самі замислено-скоромливі куточки зазирає й заодно праведних спокушає. Спасайте душу і тіло у храмі божому!»

Свою реляцію доповню уразливим: старенькі ревазянки розповідали, що молоденькі монашки кидали глумливі натяки і на ваше благородно-земське лице. По вулицях села Ревазівки ходили, випиналися і грязькі слова на ваше шановне ім'я шпурляли. Лепетали: «У слободу Мандрики прилетів вухатий, горлатий дракон. Господи, господи! — лепетали. — Розкривайте свої запорошені очі — зрїть! — хамлюга на волосний трон сів. Анафема на слободському престолі возсідає й богом ненависних паршивців-нечестивців у правлячу каплицю закликає».

Монашки у селян вигрібали сало і ковбасу. Говорили — не скупіться, офіруйте во ім'я пришествя святосайного великодного дня — дня, коли нашого спасителя Ісуса Христа римські легіонери цвяхами до дубового хреста прикували, а він нетлінний з веління бога-отця від дерева руки і ноги одірвав й злетів у лоно небесне, промовивши: «Раби божі! Не захотіли мене достойно шанувати, лишаю вас на призволяще. Не послухали моєї доброї ради, тепер вам хана. Страждайте і терпїть муки кромішні. Я покидаю вас, одлітаю аж на сьоме небо».

Після наставної промови, монашки псалми праведно християнські проспівали й солодко ублагували-

благали — жертвуйте! На святе діло з ревазян крашанки й сало прямо з рук виривали.

Намоливши повний фургон сала, ковбаси, масла і яець, реготливо у хутір Ладури помчали.

Чергова мандрівна стезя хлоп'яка Василя Черпака у села — Леванцівки — пролягла.

Село — Перша Леванцівка — розстелилося на узгір'ї й долом: вгорі супіски, внизу — грузькі болота, очерети.

Історію закинутих осель народні перекази довгими роками вберігали і зберегли в такій експозиції: імператриця Катерина Друга Першу Леванцівку височайшою милістю ласкаво подарувала дворянину Левенцю Станіславу.

Більше село — Друга Левенцівка — що й собі осельно притулилося уподовж гірського карнизу, нагородливо перепала меншому Левенцю — Владиславу.

Долиною снувало і горою літало невгасно збуджувальне: по якій-такій вірноуклінній заслужі горем укриті селянські стріхи у воловодно-хижацькі кігті потрапили і потрапляли. За які карколомно одважні подвиги панськимвилупкам безмежні права давали.

Од сивої давнини шептали і вголос передавали: цариця Катерина була баба не промах. Нагороджувала тільки по достоїнності... Заслужив — одержуй! Слабохарактерно повівся, осікся, розгубив силу, почав кашляти, чхати — пірнай у глибоку копанку...

З прадідівських вуст бігло і перебігало: старший Левенець холодної зими в розкішно-царських покоях угодливо крутився і вертівся. Ото все увивався ясній повелительниці ласкаво догодити: од північної вітрюги владичицю рятував — південними подихами самовіддано обігрівав. Лагіденько під височайшого поперека м'якеньку подушечку підставляв і підкладав...

Товстогубому угиначу — владарка натякала — смерком і вдосвіта — первопрестольній губи три і натирай, щоби царственне серце не вгасало і владолюбною рукою дарчі рескрипти складало: «Оного дворянина, яко подвижника, що натхненно, жагуче і невтомно найкращі помисли во ім'я міцності монаршого трону втіляв — жалуємо село Просяники».

Чиновник же по особливо важливих ділах при височайшому дворі постскриптом додав: престольна престольно звеліла — село Просяники переіменувати в село Левенцівка.

Владиславу Левенцю перепало значно більше й повіток, і хаток, і оних...

Що ж ви хочете? Височенний, молодий, стрункий, пружний... Вочевидь, дужий телепень августійшу талію хваткіше натирав й пружніше розтирав...

Придворно-вельможні підлабузи у кулуарах втихомолку, але хитрувато щулили вуха:

«Ії величество завжди віддає перевагу горбоносим. Ракло, а ніс визволив. Удостоївся...»

Здивовані віковою нуждою, селяни-левенчани радо зустріли хлоп'яка Василька — у волосній управі чимсь працює батрак Василь Черпак: такому й повірити можна.

Обступивши хлопця, левенчани очима питали — що воно і як воно?

Василько прокволисто виливав те, що йому зранку волосні управники влили:

— Висувайте до керма слобідського уряду гідно правдивих. Таких, які б незламно стояли за волю і кращу людську долю. Вік висунутого — не обмежується. Двадцять років чи й сто — байдуже. Аби стояв за народ, а в грудях вирувало: я чесно буду служити людям.

Під вечір хлоп'яка Василька до себе закликали, вірніше каламбурно уволокла секта баптистів. Це ті сільські бідолахи, яких лестиво устиг заманути в часословне сильце провісник одухновенних біблейських істин — Арнольд Лопух.

Уславлений ловець з іменем широколистої трави — Лопух — ні бліх, ні мух не ловив. Сам пресвітер доводив: кусливі комахи владика небесний сотворив для втіхи людської — хай літають, хай плигають і дрімливих на душевних псалмоспівах гризливо кусають.

У провідницькій діяльності Арнольд Лопух ні в пальці, ні в долоні не хукав — наївних отепляв язиком: розголоси божими откровеннями левенчан прямо біля клуні чарував.

«Під оцією стріхою,— плескотав Лопух, а йому раз у раз підгалдикував Кожух,— прямо біля глиняної стіни небесна сила невидимо прорекла: «Уподобаний муже! Велю — із запутаного блудства братів і сестер виривай!» — А Кожух — гав: — Іменно, іменно! Сіє владика казав!»

Лопух, ласкаво глянувши на подвижницькі губи собрата во Христі й схвалено моргнувши — ловкенько,

брате, гаркотиш,— продовжував теліпати: й звелів владика — за руку оковпачених бери і по чистій евангельській дорозі у мною благословенну молельну сміливо веди».

Ударивши ото біля клуні в сектантське бубнило, Арнольдова чудернацька спокуса левенцівськими вуличками пішла і побігла: «Кидайте земну смуту, ідіть у царство небесне!»

З власної клуні Арнольд Лопух і розпочав нести тяжку ношу рятівника людських душ. Доки там, у правлячій волосій управі, точилися словесно-філологічні суперечки: як земську місію величати — коло чи кодло. Поки на державно-волосних віконницях емблеми з горобчиками рисували й на одвірках керівні заклики — «Не петляйте! Очі розтуляйте!» — малювали, Арнольд Лопух не гаяв часу: із порохнявої шафи витягав пилом припилену товстелезну біблію і вірнонавчально навівав — трепещіть перед величчю господньою! Хоч тремти, а хочеш і не тремти, але на будову світло-богорятівної молельні підсвинка неси. Можеш і не нести — ми не попи.

Звісно, краще для душі твоєї, коли ти все-таки щось таки припреш, може, во ім'я слави Ісусової й телятко підопхнеш. Тоді ти можеш казати: «Здрастуй, Ісусе! Я і моє теля біля ніг твоїх!»

Несли, і мішечки із житом волокли. Давали і копійки, і п'ятаки. Одгрохали молельню сумирної покірливості.

Збиралися, чорним покривалом вікна запинали — хай жодна супротивна шмондя не загляда і на спеціально замовлений п'єдестал ставили десятилінійну лампу — сам Лопух приладнував — й у завішеній від денного світу просторій хатині лунало і завивало:

— ...І рече господь бог,— я цар над царями. Глаголю — покоряйтеся! Мирської суети зрікайтеся! Уповайте на мя — вседержащого, і я удостою вас впокореній кротості...

Кожної суботи в затемненій хаті сіялося і віялося — упадайте! Звивайтеся! Удостоених небесна сила приголубить і приласкає у світлій райській каплиці.

Якось у часи розчуленого пресвітерського навівання хтось, не витримавши кінця пудотно-сюжетної канви, запитав:

— Отче! А хто випадково согрішить ділом, помислами чи й вчинок неподбним — яка кара господня того окаянця жде?

Арнольд Лопух витягував потрібну апостольську цитату, розгонисто починав крити словохитальника:

— У святому письмі сказано: учинив гріх, жалісливо не покаюся — потилицю обкрутять добрячим обривком й рогацем попхнуть у казан з киплячою смолою. У пекло будуть підганяти і коцюбою у ребра штрикати. Упхнуть у п'ятому кромішню і так почнуть трясти, щоб з тебе за одним заходом і душу витрясти.

Спритненько Арнольд Лопух сатанинською розиравою левенчан жахав, лякав.

— Кажу і говорю — всевидяще око незримо по п'ятах за вами снує. Уздріє недостойне — не нарікайте всує. Пресвітер Лазар і сестра Монодора, знехтувавши євангельське — небесний провидець усюди зрить, — узяли двері на зашіпку, завісили рядиною вікна й почали зеліє глотати і тілесно блудствувати. Рантом вікна відкрилися, двері одчинилися і глас невидимого творця прорік: «Я все бачив, од мого владичного зору вас не сховає ні кожушина, ні ряднина. Кайтеся! Співайте псалми у славу мою».

З мольельні розходилися овіяні страхом божим, косо позираючи на високі хмари — чи не летить з гори всемогутня гнівна каменюка й чи не лупоне по грішно підставленій потилиці.

На виході біля самих воріт права рука пресвітера — Оверко Кожух — тут як тут.

Молільників проводжа і лагідненьким голоском натяка:

— Брате Григорію! Гукни і братам Івану та Степану — божа земелька проситья розоратися, розпушитися... Брати наші во Христі, прийдіть денька на три на оте поле, що розстелилося під горою. Допоможіть старшому брату, отцю пресвітеру, вашому покровителю Арнольду Лопуху плужком розворушити від зимньої слячки богом ниспослану землю. Не одмовте. Отець пресвітер ваші імена з подякою у молитвах спом'яне. Доброї ночі! Спасибі за допомогу.

ГАН НЕ ЛОВИ — ОБНІМИ!

Господи, господи! Путі твої несповідимі! Чи ти, Василько, чув чи не чув — позавчора з православного клиросту в секту баптистів переплигнув довголітній слуга церкви православної — дячина Мусій Суходрючина.

Сектантське шило виявилось дебелише й гостріше: церковного псалмоспівця у саме серце шпигонуло. Штрик — готовий. Упав з криком — вонем! Приймайте і мене у покірливіше й благочестивіше стадо. Ваш бог розсудливіший, могутніший і акуратніший!

На схилі, зневірившись у системній махінації отців православія — християнська мзда во благоліпності низову церковну братію часом обминала, чи як, зверхнутий дарами божими, псалмоспівець з гіркотою на клирості мовив: «Апостоле Павле! Зглянься! Пастирі духовні, усі треби гребли і гребуть у власні широкі рукава, а нам нічого не перепада!» — й дячок, щиро повіривши у чудодійну силу штундистського талмуда, старечими грудьми припав до жалісливо-біблейського співу, яким розчулено вигласювали в обителі Лопуха.

Витягували і розтягували: «Брате! Гав не лови — єдиновірну сестру обніми! Сестра ж брата свого во єдиномислії — не одвергай. Усердствуйте, і хай вас морське шумовиння не бентежить, не смутить».

Брати по духу і красоті — Арнольд Лопух і Оверко Кожух — хоч і шепеляво, але бадьоро виводили — наш бог найкращий, наймудріший, найдужчий...

Овіяний пихою — я пророк! — Арнольд Лопух пісного дня кидався у різні містерії: у середу зранку довгу білу сорочку одягав, чіпляв на голову вінка, складеного із сухостійких пахтливих трав, на ноги римські сандалі взував й по садочку походжав.

Меншим братам своїм силувався довести — у мою хлопотливу душу має хтось небесний навідатися... Але вашим очам здріти появу небожителя — недоступно.

Арнольд Лопух на побачення з невидимим світилом небесним одягав тільки коротеньку сорочечку, вінок і сандалії: сам встановив церемоніальну моду — біблейські пророки також ходили нагими...

У такій порадно-пресвітерській одежі Арнольд Лопух по садибі ходив і сам із собою говорив:

— Наш владика могутній і терпеливий. Але й терпінню настає кінець. Терпить день, два... Терпить тиждень, другий, а далі терпець уривається і чуєте — всемогутній громами гримить й до нас кричить:

«Брати і сестри! Ви як думаете, я можу одним духом святим довго прожити? Іще якісь там дня три можу прокашляти, а далі? Брати і сестри! Не забувайте поклик творця неба і землі. Йй-богу, по правді вам признаюся:

я охляв. Принесіть хоч свинячого підсмаженого хвоста».

Арнольд Лопух здіймав з голови вінка, махав ним і гукав:

— Отче наш, батьку наш — принесемо. Подамо і саленці й ковбасенці, і вареників і стулеників...

Левенцівкою побігло:

«Пресвітер говорив з богом сам на сам. Хотіла підійти ближче, послухати, що йому бог передав. Не змогла підійти, отець наш сорочку вгору підіймав і якісь знаки на небо подавав... Стоїть, як Адам у раю. А я ногами човгаю і думаю — хоч би наш наставник Лопух та хоч поганеньким лопушком прикрився».

Хлоп'яку Васильку сектанти духоборно заявили — ми іншої влади, крім небесної, не визнаємо. Але ми від імені і по дорученню отця пресвітера не заперечуємо — хай од левенчан у ваше волосне горище здереться старенький, лисенський Мусій Суходрючина.

Аргументи: на старості дід Мусій привселюдно заставував ганливі церковні треби, чим поставив себе в ряди передових сільських мислителів; схаменувся й одхилив парафіяльну мзду; у Левенцівці спокутливо оголосив — виривати з рук прихожан хлібину чи кусок сала превеликий гріх. Вчора братам і сестрам сердечно признався: свинячу ковбасу із часником іще можна приймати. Сі дари, доводив, й біблейська наука дозволяє підносити боже освяченим христоробивим галасунам. Канони Ветхого завіту історично переконують нас: у кошару прямо в ясла Христовій дитинці віфліємські волхви приносили і ягнятка, і поросятка...

Підмітайло — прибирав і підмітав молельню — зовсім близьенько підступив до хлоп'яка Василька та:

— Отутечки під оцією хатою і на оцій призьбі псалмоспівна старина чесно визнала: «Я, — каже, — у православної пастві ніде і нічого не минав, що потрапляло до рук, те й хапав. Хватав, аж доки й мене парафіяни не вхопили. Схопили і зело по здухах одлупили. Стогнав, руку до поперека клав і казав: «Ох і духопелили! Ох і причащали!..» Після цього причастя, кажемо тобі, Васильку, правду: дячина Суходрючина підтюпцем перебіг до світло-ясної біблейської секти.

Збиті з толку часословними остюками, левенчани біля Василька босими ногами землю топтали й з намови — з тилу підкахикував Оверко Кожушний — поси-

лено дячка у волосні ряди просували: хай у волосноземську загороду пролізе той, кого церковне кублице довгими роками начиняло кислими райськими яблуками.

— Ти, Васильку, послухай нас: передай старшому волосному клепалу — дяк Мусій в лиху годину аж он як згодиться. Подумай, хлопче, тридцять років, хоч і пискляво, але горою витягував: «Отче наш, батьку наш...» Або «Іже есі...» Як затягне, дак, неначе душу ізсереди ни витяга.

Оверко Кожушний і собі прямою встрав:

— Чого ж такого чоловіка не пропхати. Висунемо і хай на власному ганку зачинає славити всюдисущого: «Боже! Поглянь на нас, яко же і ми поглядаємо на тебе. Позираємо і слізно благаємо — пошли нам утіхи і благоденства».

Розсівшись хто на траві, хто на дубках, хвиткі намовники, запалені мигами наставного Кожуха, перед хлоп'яком Василем Черпаком доводили — чого ми так затято намагаємося посадити у волосну правлячу гарбу богом і людьми забутого псалмоспівця.

Сектанти один перед одним вискакували і на пальцях показували — не п'є, не курить, сестрам спідниці не піднімає, ближній у пазуху не зазирає, лисий, покірливий, вдумливий.

Оверко Кожух із обачно підставленого йому ослона встав й знову резонно почав:

— Ми тільки шепнули — дяче! Нові часи, нові пісні. Вилазь із облесно-протівнющої церковної купелі, Часу не гай — у боголюбно-сектантський шаплик плигай! І він з п'ятками плигнув!

Розмахуючи руками й в знак перемоги лікувального баптизму над хирлявим православ'єм, Оверко Кожух підвищив голос на дві октави:

— Учувши наш голос — голос істини святої, дячина Суходрючина, яко благ, яко наг, ото без вагання стрибнув в апостольські ночви. Роздивилися — ой, ой! По всій дячно-тілєсній території ми не виявили жодної волосинки.

Гадали ми, гадали й вирішили — закликати кметливого отця прєсвітера розкрити тайну — де поділася шерсть з перебіглого до нас дяка: Арнольд Лопух враз розгадав — церковні нечеми вчинили святотатне лихо. Стєнано розлючені батьки згубного православ'я, проха-

ламкавши — в еритичну халабуду, Іудо, перескакуеш! — нічню усією церковною кагалою дяка од потилниці і до тюті хрестом зле одлупили і православним перстом волосину за волосиною висмикували, скубли і до цурки обскубли.

Кожух закінчив хвалебне у славу псалмоспівця:

— Старина мученицьки терпів і — витерпів. Дячина нам підходить і вам підійде.

Вивершуючи, як встановлено узивати, доповідну ре-ляцію, — хлоп'як Василько Черпак, закінчуючи її, сам до себе дописав: «Псалмоспівець, мабуть, у волосний човен не годен сідати. Мені сивенький дідусь сказав — не беріть, дяк Суходрючина — брехло і трепло. В церкві тридцять років у людей з рук хліб виривав, тепер в цю вихилясто-нудну секту перебіг з надіями — сектанти не п'ють. Так я за них почну смоктати. Словом — хитрун і пестун!»

У кінцевому висновку, не вагаючись, приписав:

Вас, Микито Микитовичу, левснчани — пі «за», ші «проти» — не згадували. Не одсували, але й не висували. Тільки один селянин, на вигляд приємно ласкавий, одвів мене у бік і стиха запитав:

«Скажи, хлопче, що воно за шпак у волосну шпаківню влетів?»

Я, вибачайте, утримався — не одповів. А він мені услід: — «Придивляйся, хлопче, уважніше, бо зараз усякі шпаки й усякі граки на нашу шию злітають!..»

... У волосну управу влетіло доскіпливе: однобортний церковний катехізис переладнати на двобортний... По ходу дійової реставрації застаріле світило небесне досконало обкарнати: кошлату бороду одчепити, а довговислі вуси приточити.

Перетворити на новий фасон подобу всевишнього узяв на себе Микита Винник.

Вхопивши за руку Василька й щоб наочно переко-на-тись, під якою шаралупою тримається застаріле бого-слов'я, повів хлопчину до храму з викарбованим на вході іменем — Вознесіння Ісуса Христа на небеса.

— Наша мета, — пояснював дорогою, лика святих і правдивне дійство угодників і угодниць реально наблизити до звичаїв і обичаїв слобідських. Хай многострадники і многострадниці із себе оту штучно білейсько-галілейську одежину скидають, а наш хутірсько-слобідський одяг, усім світом визнаний у красі і оздобі —

чумарки, широкі штани, гарсети, очіпки — хай вправною художницькою кістю на свої мученицькі ноги і плечі, без вагання накидають.

— Микито Микитовичу! — запитав Василько. — А в які штани маєте Миколу-чудодійця одягти?

— У синьо-вибійчані, з очкуром. Справжні степові, у яких би до самісінького коліна молитовно хилиталася натхненно збудлива матня.

— А преподобних — Параску, Варвару — в кохти чи в сорочки наряжатимуть?

— Великострадні діви хай свої гріхи на іконах спокутують у зелених очіпках й у файно затягнених герсетах. Хай так затокмачать свої попереки, щоб аж лушдали. Та й на те, Васильку, зваж, якісь пілігрими забіжать в слобідську церковцю, глянуть, перехрестяться і розчулено вимовлять:

— Преподобна Варваро! Мучениця ти і великомучениця. Отак тебе туго засупонили!

Ткнувши титарю папірця — ми волосна влада — Винник поліз на дзвіницю і за собою повів хлоп'яка.

Винник, щоб прискіпливіше оглянути розвішені на шнурках лиця угодників, ноги поволеньки переставляв. Гляне і подумає — як же тебе, кислоокого, перелицювати? Та й хто ти еси? Може, ти в цій святій каплиці якийсь прибудне хилитало? Стримиш отутечки цілими роками, ніхто на тебе не тюкне і доброго слова не скаже. Стирчиш і стирчиш! Але ми тебе незабаром окультивуємо.

Дерлися, дерлися і таки на церковну верхотуру здерлися. Стали і довкола повели очима — яка краса! Перед оглядачами розстелилася знадно-чудесна слобідська панорама. Приставивши далекосяжного бінокля, Микита Винник спостерігально оглядав і, оглянувши аж ген-ген, передав бінокля хлоп'яку.

— Подивись, Васильку, ось сюди і ось туди. Дивися й дивися...

Василько позирав, а Винник патетично піддавав:

— Яка чудова природа! Степи, луги, садки... Чудесна та ладна твоя рідна слобода! Тутечки, Василько, на оцих ланах твої діди, твої прадіди жили, хліба ростили, трудові руки до землі тулили. Воли у плуги запрягали, орали, сіяли, аж доки слобідських трударів хитромудрі пани-дворяни самих у кріпацькі ярма позапрягали.

Хлоп'як Василько Черпак, уперше дивлячись у збільшувальне скло, крутив бінокля і так, і сяк, — ото все на-

дивлявся. Надивившись, удячливо почав віддавати бінокля, але Винник заперечив.

— Ні-ні, Василько, розглядай! Позирай і уявляй, як на оцих прапрадідівських широких степах панські льокаї товкли знедоленого слобідського хлібороба, нагинали і вимагали — роби, хлопе, до упаду. Ні школи, ні культури не давали, а радісну слобідську мову на вікі одбирали — мукай! — гукали. Слухай, Василько, і тямкуй: над оцією чудодійною красою єдине пролітало — панська жада! З людей жили витягали!

Через збільшені скельця хлоп'як, окутий чарами довоколишнього, зважно оглядав, і його худеньке, слабеньке тільки од проказаного — жили витягали — трепетливо здригалося, і хлопчина, схвильований баченим і почутим, в душі шептав: «Ваша правда, дядьку Микито, — витягали!»

Узявши бінокля в свої руки, Микита Винник, глянувши в ліву сторону й помітивши — на обрії височить уквітчана тополями садиба-хутірець, запитав:

— Василько! Чия ото садиба? Он, он... Ген-ген, аж під Леванцівкою?

Хлоп'як Василько Черпак і без побільшувального скла добре знав: хто де живе, хто кого, як і коли скуб і скубе.

— Ото? Ген-ген?..

— Ото!

— То садиба Арнольда Лопуха. Із отієї власної горожі господар двічі тікав і двічі повертався.

— А що таке із ним чинилося? — допитувався Винник. — Поліція виганяла чи, може, інша причина?

— Сам виганявся... Тікав у далекі краї. Казав — біжу шукати нового бога. Бо оцей, православний, якого на цвяхах пригачують у церквах, людям не підходить.

— Чого не пасує? — усміхливо перепитав Винник.

— Каже — православний бог шкідливий: все до себе гребе, а віруючій пастві, крім вигадливих обіцянок, — ждїть! Щось колись підкину!.. — більше нічого не дає.

— Нічого, Василько, нічого, — упевнено вимовив Винник. — Ми в слободі сотворимо набагато миліше й тепліше небесне світило. Зліпимо миролюбно ласкавого, який би одягом і виразом хоч трохи наближався до слобідця-косаря. Одягнемо у вишиту півниками сорочку й уквітчаємо широкими, як сине море, штанами, які з нас стягли і двісті років не дозволяли носити, — закінчив

свої богорятівні плани Микита Винник й баритоном за-
тяг: «Уже років з двісті, як козак в неволі...»

Виннику низеньким альтом почав вторити хлоп'як
Василько Черпак.

Учувши на церковній дзвіниці не по православному
катехізису виспівують, дворянин Жеглов — дворяни,
як відомо тулили свої родові гнізда якомога ближче
до стін цитаделі духовного аскетизму — вискочив із
ладно збудованого палацу — виплигнув у повній уні-
формі полковника царської армії й, випнувши груди, за-
репетував:

— Га... гас... — вочевидь мав намір титулувати — гас-
пада! — та розплямкавши — ех, на церковній верхотурі
бурлацькі шапки баламутно хитаються, та ще й про
якісь «роки» виспівують, Жеглов очманіло запри-
ндився:

— Эх вы, негодяи? Где вы поете? Что вы, мерзавцы,
поете? Где урядник, где земский?.. Боже мой, боже мой!
Гаспада офицеры!.. — із палацу вистригнули два моло-
деньких поручика.

— Гаспада офицеры! Пасматрите, сатанинская кра-
мола! На святом месте поют бесовское: «Уже років з
двісті...»

Плигав Жеглов, скакав і, вихопивши наголо шаблю-
ку, нестямно закричав:

— Сволочи! Приказываю немедленно спуститься
вниз! Марш!.. Слышите, падлецы!

Микита Винник роз'яреному дворянину показав ку-
лака. Знак — не принькайся, дуралей! Я вище, я — вла-
да!

Полковник царської армії не змирився з афектацій-
ним натяком, який з церковної дзвіниці кулаком прямо
в лоб натякав — власть перемінилася...

Стовповий дворянин Жеглов усю війну у затишно-
вольготному маетку за трапезно сервірованим столом
хоробро воював: хворобливу печінку й селезінку конья-
ком лікував... Вельможні родаки у царсько-вищих ін-
станціях довели й установили: печінка стрибає, селезінка
плигає, хребет викривлений... Зір — далі повної чари ні-
чого не бачить. Астма — душить, душить і, слава богу,
ніяк не задушить.

Купно взяті аналізи страшнющих хвороб не дозво-
лили пану полковнику під кулями і шрапнелями одваж-
но кинутися на лютого ворога.

Вхопивши по блату санкцію: патріотичні почуття і захист любимої, богом освяченої монархії самовіддано виявляти за чарочкою блаженної сільської тиші — полковник Жеглов не тушувався: начинену яблуками індичку, роздираючи і коньячком запиваючи, захоплено гукав: «За государя царя! За Русь святую! Ура!»

Сидів ото в маєтку, як щур в горах, і час од часу наставляв вуха, але жодним чуткам — господаря імператора нема, скинули — не вірив.

Глибоко був переконаний — доки гулко бовкають великі і малі церковнособорні дзвони — свята Русь живе! Живе на чолі богоданого монарха з короною на голві.

Нетерпеливо, трепетливо очікуваної вісточки Жеглов ждав — бунти спинили. Влада перейшла в руки правдивого государя.

Чекав, випивав і дворянське офіцєрство потай у багатощо розкішну садибу залучав.

Принькався, принькався Жеглов і, бачачи — одна гола шабля не здолає супротивних окаянців, що залізли на дзвіниці, махнув поручикам рукою — за мною! Увійшовши в покої, тоном военачальника заявив:

— Гаспада! Нам нужен пулемет и трехдюймовка! Не посралим веры православной. Поручик Волохов, завтра выезжайте в Полтаву к гаспадину генералу Бобрікову.

Ковтнувши на близькій дистанції гіркувату дворянську пілюлю — ви не влада! Ви хами! — й власним оком уловивши войовничо загрозливі помахи гострої шаблі, Микита Винник наочно переконався — розлючений дідич Жеглов не схилить голови перед волосною управою, а буде чинити навпаки — кинеться у ворожо-диверсійні акції проти існуючого слобідського ладу.

Злазив Винник з дзвіниці й не випускав з голови задуманого — нема чого з лютим дворянством воловодитися. Почнемо триножити... Негайно приступимо кардинально реорганізувати застарілі й заскорузлі канони віри православної.

Зліз з дзвіниці й, погукавши титаря, пішли в церковну сторожку.

Розліся. Витягнувши записника, Винник оголосив:

— Передайте настоятелю храму Вознесіння Христового, що церкву одвідувала новослобідська влада, яка знайомилася із сонмом угодників і преподобників.

Церковний староста привстав і уклонився: «Слухаю... Доловім... Розрішіть вас запитати: нова влада до нашого приходу припишеться чи до Пречистої богородиці?

— До вашого, до вашого, — начальственно проказав Винник. — Ближче і зручніше: забіг, поставив свічку, перехрестився, можна й засідання починати.

— Це ваша правда. Яке ж воно засідання без хреста і свічки. Не постав божому угоднику свічки, він усе діло може перекапустити... Значить, спасибі вам, ви нашої леригілії...

— Вашої, вашої, — поспішно одповів Винник й моргнув Василькові — переверни оту добре вистругану ікону. Переверни швиденько, бо на святому лику незручно писати, та й, глянь — які на нас косяки кидає церковна служака.

Василько моментально перевернув ікону, й Винник розпочав на перевернутій олівцем черкати й старосту попереджати:

— Оцей папірець, де я всякі просьби написав, прошу передати отцю Івану. Познайомтеся і самі прочитайте!

Староста Нечипір Макуха встав, обтрусився, папірця взяв та:

— Я малограмотний. Записочки, які миряни во благоді подають, коли на часточку дають, і то ледь-ледь розбираю. Очі розтуляю і довгенько розглядаю, що там нарисовано — во здорові, чи за упокой. Ви мені вголос прочитайте.

Винник удовольнив просьбу титара — почав читати:

— Велелюбний отче Іоанне! Ми — представники вільно-демократичної волосної управи, оглянули ввірений вашому преподобію храм Вознесіння Христове й хочемо просити вас подати державно-слобідській управі ритуально-парафіяльні відомості: хто з угодників божих вимагає негайного ремонту — капітального, середнього й поточного. По нашій регламентації до капітального переобладнання відносяться такі іконописні вивернути: рука одсохла, голова одпала, плечі покоробило. До середнього — око випало, вуста покоробило, борода зникла. Біжучий ремонт вимагає лише єдиного — відсвіжити замазане мухами преподобницьке титулування.

— Отче Іване! Не вважайте нас людьми з чужими помислами, ми з вами, й душевно радимо — зверніть пастирську увагу на можливу аварію серед преподобної

братії, бо коли ми злазили на дзвіницю і поверталися назад, то помітили: ікони з боговгодними лицами од найменшого трусу хиталися і колихалися. Ось-ось церковно-боже лико зірветься з петельок. А зірвалося — ким заміниш?

Од християнської доброти ми вашому преподобію благоговійно натякаємо — ушануйте святих глибшою повагою. Якою саме: хто з них по недогляду чи з плином часу і досі висить на гниленькому шнурку, неодмінно перевісьте на новий, добре скручений мотузок.

До особливо видатних діячів радимо виявити дбайливішу турботу. Сміємо вашому преподобію щиро рекомендувати такі вагомо-великопоставлені образа до стін церкви святої припинати не якоюсь там тоненькою шпигатиною, а виключно дебело-господарським налигачем.

Увагу вашого преподобія привертаємо і на такий конче необхідний волосному колегіуму облік — скільки в храмі божому Вознесіння Христове по штату числиться преподобно святих мужей і дочерей. Із цих — відомих, маловідомих, визначних... У тому числі: угодників, преподобників, мучеників, великомучеників, апостолів, рівноапостольних...

Спинивши читання, Винник запитав титаря:

— Скажіть, будь ласка, хто ото, коли здиратися на дзвіницю в праву руку, вибачайте, якась вусата потороча на іконі зухвало всміхається?

— То — дід пана-дворянина Жеглова. Православна церква його удостоїла іменем угодника, яко засновника храму цього.

— Здійміть його, — тоном, що не підлягає запереченню, повелів Винник. — Стягніть, у лантух загорніть й на розгляд в управу принесіть. Читаємо далі: «Отче Іоанне! Ласкаво просимо виявити нам — коли був останній статистичний перепис превелебних велетів людського душеврятування. Укажіть — чи була на тернистій церковній стежі смутна година. Якщо виникла, то за які саме неподобства сіятельно-преподобних з небесної драбини скидали: пиятику, буйство, блудство, хабарництво, зловживання високим духовним саном, клятвopорушення, боговідступництво, чи, може, й за анонімні доноси на братів во Христі...

Окремо подайте характеристику на визначну боговгодницю Веклу: чи свята діва Векла під час утішливої екте-

ніі пристойно себе поводи́ла — не моргала; сатанинські́ бісики гусарам не пускала: не натякала — будеш лізти у вікно, скидай шпори і т. д., і т. п.

Водночас вашій досто́йності нагадуємо й про вельми і́стотне: на великомученика Феофана подайте окрему автобіографічну зарисовку: де він мучився. Яким побитом його мучили, терзали, шматували... Чи, можливо, якісь окаянці і зуби вихитували...

На губах Винника пробігла усмішка, і він лагідно перепитав старосту:

— У вашому ж храмі, напевно, є святі без зубів?

Нечипір Макуха ніяково одповів — не додивлявся. Звиняйте, невдобно зазирати.

Винник продовжив:

— У графі — рівноапостольний — освітіть: за які подвиги православна церква ушанувала його таким високонебесним чином.

Листок за листком Винник із записника виривав і на окремому аркушику коротеньку просьбу до пастиря написав.

— Оцю записочку прямо в руки отцю Іоанну подайте. Ми ще просимо — хай настоятель церкви до кожного лика господнього в двох-трьох словах подасть життєпис: коли, де і за віщо, за які його боговгодливі подвиги удостоїли саном...

Церковний староста Макуха скривив губи, але Винник швиденько утамував титаря:

— Не кривіться, батенько! Не дивуйтеся! Сіє питання ми не спроста висуваємо: коли я вчився у духовній семінарії — староста при згадці — учився в духовній семінарії — повеселішав, а Винник продовжив:

— Училися ми в семінарії і студювали генеалогію — звідки походять досто́йники віри православної, то й на таке натрапили: в ранг преподобника возвели конокрада Пармена. Представили його за християнські вчинки — коні крав у магометян.

По дорозі — від церкви до волості — Микита Винник, як найнявся: то сюди, то туди хилитав головою.

Хилитав не дарма: роздумував, якими барвами оновлено переладнати віронавчання, скарьожене хавткотливо-обмеженими дяками й ченцями.

Іде, а перед очима повстає — як збороти устарілі церковні архаїзми: як впливовіше і красномовніше освітити многострадний шлях втілювачів всепростимої милості

господньої, народженої під гаслами християнської доброти — любіте ближнього свого.

Християнську мораль, яка на глибоке переконання Микити Винника — попри те страшне і глумливе проціжування і топтання носителями білих ряс і чорних сутанів, усе ж таки несла таїнственну совісливість і цноту громадську й чого ж — пахтіла і пахтить звабно делікатною етикою, що стримує хуліганство, розбишацтво і босяцтво...

Ні, ні, як би там і що б там не казали песимісти-атеїсти, богобоязливо-стримуюча ідеальність, ганебно стоптана кривдними ієреями і протоієреями, мусить увійти, як основне кредо реставрації духа свободолюбства у слободі Мандрики й поповзти на довколишні хутори. Чистоту віри брудливо топтали і затоптали адепти мацання і лапання — дайте, не минайте, бо не мине вас лиха година.

Парафіяльну братію стригли і брили. А ті святенники, у яких в голові або пересохло, або недосохло, жужмом братчиків роздягали. Не роздягався — заперечував, патріархи кричали: лізь, дурню, у холодну тюремну печеру, сідай на парашу і молися господу богу, де завжди ув'язненим радили — молися і хрестися од пуза.

Ні, ні, — пробігало в думках Микити Винника, — честь віронавчальної краси, во ім'я нового життя не вагаючись треба рятувати, треба реставрувати. Вирвемо із кошунствено-вульгарних лап заплямовані носіями тьми і облуди первозданні християнські ідеали.

Сам до себе Винник говорив — воістину праведні мученики, оборонці людської чистоплотності сміливо кидалися на гострі мечі суворо жорстокого Нерона, ішли з мужнім кличем — ти тиран! Згубник! Катюга! Карай нас, терзай, а наші заповіді — «Не вкрадь!», «Не вбий!», «Не заводь жінку сусіда у свої будяки!» зачарують увесь світ. Ми будемо в кривавих корчах терпіти муки, наругу, свавілля, але ми свій хрест — хрест любові до людей одержимо несемо й через ґрати і муки — пронесемо.

— І несли! — твердо вимовив Винник. — Їх — носіїв світлої течії — кидали в пащу левам — рвіть, шматуйте! Коли ж зголоднілі хижаки не встигали приречених гострими зубами розривати, римські легіонери підсобляли... Обездолених спокійливо — вбивці завжди спокійно-холодний характер мають — на арені добивали. Довгими

списами протинали, хихатливо вгору піднімали й горлали — віват! Віват імператору!

Хитав, як ото кажуть, — наповненою думками головою, вихитував, думав, згадував і до хлоп'яка Василька:

— Василько! Кажуть, у слободу Мандрики прибудився якийсь художник. Ти часом не знаєш, де він отаборився?

— Це ви маєте на увазі художника Якова Твердохліба?

— Мабуть. Чи добре він малює?

— Малює і добре рисує, а спинився у садку під навісом у подруги писаревої жінки.

— А чого він під навісом примостився?

— Жінка писаря Маклена Лексіївна з намови самого писаря ходить вечором умовляти художника, щоб він нарисував якусь потвору: од голови і до пупа людське, а від пупа — кінське. Маклена цього художника і годує, і милує, а Яків Твердохліб не береться таку сатану малювати, а рисує патрети з Маклени.

— Ти що, Васильку, навідувався до художника?

— Двічі був. Одного разу в неділю до обідні художник попросив Маклену Лексіївну зовсім роздягатися. Вона із себе скинула одержу і стала під бузком. А художник її на білому картоні малює і малює та все припрошує: «Голівоньку, дорогенька, підними. Животик утягни... Миленька, не прикривай оте рукою. Я з тебе, моя люба,— шіжно умовляв художник Твердохліб,— такий блискотливо сяючий образ сотворю, що не тільки іереї, протоіереї будуть шаленіти, як би твою жіночу красу залучити в лоно богоносних дів: поставлять в церкві на самому видному місці».

— А Маклена, ота писарева жінка, що відповідала? — спитав Винник.

— Сміється, аж регочеться: «Що ти, що ти,— каже,— мій миленький, мій дорогенький Яшо? Хіба я годна стояти на іконостасі, та ще й без слідниці».

«Годна, годна і достойна».

«А як же, Яшенько, оце і оце... Воно ж нічим не прикрите?»

«Любистком прикрию».

«А може, Яшо, ти прикриєш одержиною?» — просить Маклена.

«Ні, — сказав художник. — Заслоню! Закривально обвію небесно-голубим віялом...»

«А оці — як?» — перепитала Маклена.

«Хай випинаються... Макленочко! Ти прочитай «Житіє святих». Там красномовно засвідчено, що не тільки арханголи, але й архистратиги жіночі перса милували і губами до них ніжно припадали. Перса випинає й угодниця Векла. Придивися! Тільки в тебе, моя голубко, набагато принадніші, чим, скажімо, у преподобної фурії...»

— Василько! Нам такий художник якраз і підходить. Як ти думаєш, зможе він на палітрі виліпити величаво-божественне?

— Зможе... Йй-бо, зможе. Вчора мені Яків Твердохліб показав чудну-пречудну картину.

— А що там таке чудернацьке намальоване?

— Нарисоване таке: якась преподобна товстуха, заплена чорною шовковою хустиною, злізла на вельмипреподобного Філарета — він на чотирьох вибрикував — устала вудила і батіжком поганяла і гукала — батю! Вези мене в райські очерета!

Художник ділився зі мною: попадає, як узділа сю картину, вхопила отця духовного за пастирські коси *. «Говори, — кричала, — яка лярвище на твоїй спині вигравала?» Скажу вам: отой Філарет лицем і очима дуже скидався на отця Іоанна.

Микита Винник одвернувся і злегенька усміхнувся, а Василько продовжував оповідати:

— Ту товсту грубулю я одразу впізнав. Верхи на преподобній спині гукала моя колишня господарка Варвара Вередлива.

— А хто така Варвара Вередлива?

— Лиха, зловредна багатійка. Люди казали — чотири чоловіка загнала на той світ. А вже з мене воду виварювала, хай їй трясця!

— Не знаєш, Васильку, з якого вона роду-плоду?

— Я чув, що вона лиманського диякона цілувала, обнімала і шептала: «Ви — диякон, а я — з дияконського роду. Терпіти не можу мужаїв...»

— Ми її прикрутимо. Іч — пустоголова!.. — На спині слобідців жирує, ще й закам'яніло глузує... Василько! А хто ото за Ревазівкою розкішним хутором живе?

---

* Священники православної церкви по ритуалу довге волосся зачісували в коси.

— Отак прямо й прямо. А потім понад тополями, вліво, вліво... На горі — обгорнутий садками?

— Еге ж, еге ж...

— То — Сидір Ладур. Хитре-хитрюще жлукто. У нього вся влада була на припоні. І земський, і пристав, і старшина, і писар... Усіх купував і всіх продав.

Дійшовши волосного ганку, — спинилися: волосного керівника ждав повненький, кругленький хуторянин — Максютя Верникрут. Ждав, супліку до начальства приніс, яку за пазухою ховав.

— Що ви хочете? — стомлено запитав Винник.

— Е, е... звиняйте... У розор мене пускають. Е... е... ревазівські гульгіпаки до мого височенного тину підбігають і е... е... у мою ж таки комору зазирають...

Пару волів з рота вирвали: було десять пар, стало — дев'ять.

— А, а! — заакав Винник — воли? З волами й коровами діло вирішає референт скотарства Покотило Григорій Григорович. Васильку! Де Григорій Григорович?

— Обідає.

— Напиши ти резолюцію.

Хлопець узяв супліку, де розпачливо виводилось: «Мій дід, мій батько і я годами жили спокійно-преспокійно, ніяка харцизяка не сміла підступити до моїх богом охороняємих волів, корів, овець, свиней, гусей, курей і гиндиків... Нині ж як настає ніч, собаки безугодно валують, бо хтось щось цупить. Учора прийшли і забрали круторогих. Я впаю, ридаю, гірко плачу, реву: «Не дам! Мое! — кричу. — Мое, святе!» Повели рідних воликів і не оглянулися. Кажуть: «І нам орати треба!». Нову вашу власть господом богом наставлену просю і благаю поставте охорону, я заплачу. Де мое не пропадало, ще й годувати охоронців буду пшоняною й гречаною кашею. А дійде до пальби, то і куска сала не пожалкую — одріжу. З покорнішою просьбою віднопідданий вам хуторянин Максютя Верникрут».

Василько покрутив супліку і написав: «Забирати волів на оранку дозволяємо. Хай орють удовам і тим, у кого нема ні вола, ні коня».

Не дійшовши до порога, Верникрут з гамом повернувся:

— Що ти написало? Хто тебе такого сюди посадив?

Григорій Покотило підійшов, ухопив бушувального хуторянина за поперека і вивів на свіженьке повітря. Виведений відрубник на дворі дужче загаласував:

— Я і на вас найду управу! Сопляки!..

А дідусь М'якушка, підмітаючи:

— Оце ж і є управа.

— Управа?.. Та сюди позалазили якісь не при собі — хазяїв цураються!.. Та!.. — Верникрут перехрестився. — З нами бог! Поборемося!..

ПРОСИ — БОГ ДАСТЬ...

Слобідські хати, повітки, сади й розложисті степи весняне сонечко щедренько і тепленько пригрівало.

З далеких країв у густі мандриківські гаї попрілітали перші птахи — невгамовні шпаки. Щебітливо співали і гніздечка снували-будували.

У волосне гніздо Микита Вишник чемненько увів від-найденого на хуторі Гергелі знавця слобідської старовини Мавритана Поперека.

Почуте від людей близьке й рідне слобідське назвище — Поперек, та ще й історик, спонукало Винника пробиратися через мочари, трясовищі, болота у далеченький, окремо розташований невеличкий хутірець Гергелі.

Мавритан справив на гостя приємне враження. Сивина на голові, сиві довгі вуса, високий, стрункий, з делікатно-інтелігентними обрисами лица з одного погляду привабно впадали в очі.

Казали, що Мавритан Поперек вздовж і впоперек історію слободи знає. Відає і те, коли і кого з правдолюбців царські сатрапи на жандармський крик хватали й в арештантські роти гнали.

Неждано прибулого повітовця Поперек тепло привітав і, гостинно прийнявши, про родовід своїх дідів і батьків сердечно поділився:

— Вчора мені стукнуло вісімдесят. Виховував мене дід Михайло. Дід сам шанував старовину і мене вчив. Симпатичний дідусь. Єдине, що його давило, це — гіркий смуток: козацької волі нема. Перехилить кухоль вишнівки, вмить сльозами: ось гляньте у вікно — на отих пагорбах годинами верхи гасав... — Поперек і шибки протер рушником. — А одного разу добряче смикнувши плетюхи, осідлав буланого, почепив на себе прадідом

подарований жупан, гостру запорозьку шаблю й катонув на большак, що веде до Полтави. Як на гріх, у цей час по дорозі в супроводі двох стражників їхало якесь повітове величало. Дід Михайло, не довго думаючи, вихопив шаблю й з войовничим гуком — «Лицарі, за мною! Бий панів-ляхів!» — віхолою кинувся на легкодухих.

Оповідач закурив і Винника припросив:

— Запалюйте і ви. Прошу!.. На власному городі ростив... Отож злякані стражники, — продовжував дідуган, — такого драла-ла дали, і відьма на мітлі не догнала б, а величало, піднявши вгору руки, заволато: «Помилуйте! Я малоросійський дворянин!»

Сей титул діда кинув у жар: махонувши шаблею, він шалено закричав: «Продажна ти шкура! Царям і панам народ продавав!»

Та шабля підвела, — довго немашена, вилетіла і бозна-куди залетіла.

Мавритан зробив невелику паузу.

— Судили діда Михайла. Судили з наміром зашморг накинути. Але, розглядаючи геральдію, дізналися, що дід мого діда теж належав до малоросійського дворянства, і окружний полтавський суд вирішив помилувати Михайла Поперека. Старезну шию свіжовиплетеною петлею не сьмотувати, а в супроводі тих же стражників, які драпака давали, вирядили в Сибір на вічні каторжні роботи.

Із заслання через два роки сповістили: прикутий ланцюгами до тачки, мій дорогий дідусь одного холодного морозного ранку, проспівавши лебедину пісню — «Ой, сів пугач на могилі...», здавлений жорстокою каторгою, по цій пісні сконав.

Мавритан Поперек пригостив шановного гостя смаченькими стравами, за обідом поділився про свої митарства у молоді, студентські роки:

— Учився я начебто непогано. Був студентом Київського університету: на юридичному факультеті подвизався. На третьому курсі мене, як заколотника, зіпхнули з кафедри юридичних наук. Студенти університету, підтримуючи повстання військово-саперної частини, демонстративно ввійшли на вулицю з гаслами: «Геть самодержавство! Волиємо свободи народної!»

Продовжити автобіографічну розповідь Мавритана Поперека про ті лабцюваті часи автор повісті бере

на себе. Автор обіцяє скласти об'єктивну оповідь про молодого Мавра (так його друзі тепло узивали) і як його ганяли, штурхали, аж доки у рідну батьківську хату не загнали.

...Налетілі кінні жандарми на спину демонстрантів усю свою лють викидали: не шкодували ні нагаїв, ні куль. Побитого Мавритана приволокли в поліцію і почали щільненько зазирати в його родовідну.

Царська охоронка донесла: бунтар не рядовий. Його дід такого-то місяця, такого-то року, серед білого дня в андриківських степах очолив збройне повстання проти богорятівної імперії.

Як і водилося в ту сумну епоху, царські сатрапи негайно виключили Поперека із університету. Ректор, носій чорносотенного віяння, на східцях молодого хлопця ще й прощальною тирадою пошанував:

— Босяк! Шелихівіст! Геть!

Пішов Мавритан світ за очі: батько з гіркоти помер, через рік не стало і рідної мами.

Викинутий без копійки на вулицю, Мавритан думав: «Куди?» І додумався — кину якір біля торговельної пристані. Узяв і вчепився за гачок на фірмі мадам Копилихи і К°.

Лілея Копилиха, статна повна дама, уздрівши молодого, гождого, але обездоленого студента, у просьбі не одмовила. «Хай сальдо-бульдо підбиває. А я, як господиня, буду сим-тим годувати і щонеділі троячком шанувати. Вистачить — не архіерей».

З вечора до ранку Мавритан цокав на купецькій рахівниці твоє — моє, а моє, як було моє, так і буде.

На більш-менш спокійних харчах студент Мавритан Поперек трохи ожив, поправився. Посічене жандармськими нагаями тіло гоїлося. Мавро оклигав, змужнів і, як ото часом кажуть, увійшов у мужеську красу.

Мадам почала до рахівника приглядатися — еге-ге! Мужчина! Придивилася і зажадала: «Голубчику! Кожної суботи після чистосердечної молитви навідуйся у мою спальню. Обижений не будеш. Одягну в новий костюм каштанового кольору».

Кульгурний молодик купецько-вдовині примхи одхилив. Глибоко вірив, що краса людського життя — скромність і цнота.

Мавро, прагнучи поділитися інтимним, звернувся до прикажчика Лавра:

— Голубчику! Дай ради. Ти в купецьких преріях давно сновигаєш і все знаєш — яким побитом від оцієї хавки відірватися?

Лавро справді мав досвід і в ділах любовних був дока: амурно-купецькі примхи добре знав, та й сам не раз у сутінках куштував.

Вислухавши Мавра, од заздрості загорівся:

— Мавританчику! Тобі щастя само в руки пливе! Господи! Раз оця кобила до тебе заїржала, ти — ене-рал!

— Лавро! Очі мої на неї не дивляться. Глянеш — рябувата, косувата...

— Дорогенький! Єрунда! Я тобі скажу: уперше мене молодого почала спокушати громаднюща купецька дама. Глянув — акула! А що робити, голубчику мій, нема куди відступати — босий, голий і голодний... Стиснув зуби, перехрестився і — що буде, те й буде! — віддався на ласку купецької горголи. І став я кум королю.

Покрутивши свої змащені вусики, прикажчик Лавро порадовливо хлопнув Мавритана по плечу:

— Не тушуйся, браток! Паюсну ікру запиватимеш вермутом. Йй-бо, по собі знаю.

Тепла, але сумна рада не зламала хлоп'ячої чистоти. Не похитнула віри в кредо: не заплямує себе, ти — людина!

Тоді мадам вгодованими руками у сутінках схопила Поперека за попереk і активно почала до спального ложа підпихати, вигукуючи:

— Мою наливочку пив? Гуляш ковтав, у два роти за-пихав — одробляй! Інакше душа з тебе вон!

Мавро Поперек не ліг у дрейф, не розквасився. Набрився духу і сміливенько кинувся одбивати войовничий запал агресивної мадам. З розгону торохнув нападницю важкеньким свічадлом:

— Експлуататорка! Корова безрога! Я тобі враз роги вставляю! — й удруге свічадлом погладив масивну голову.

Торговельна фірма похитнулася й упала на підлогу, щодуху волаючи:

— Леволюціонер!.. Халамиднюга!.. Поліція!..

Викликаний поліційний офіцер, приручений до купецьких покоїв (щосуботи хапав червоненьку), кібцем влетів у покої, де мадам Копилиха коштовні килими слізьми обливала.

— Молю вас, благаю вас, спасайте чесну вдову. Отой бух, ви його добре знаєте, волосатий, носатий, хотів мене пограбувати. Здорова чортула, кинув мене на підлогу, ось сюди, і намагався ограбувати і силоміць звалтувати!

— Ай-яй-яй! — із удаваним співчуттям вигукнув поліцай, — Вас, елегантну, беззахисну вдову, красуню міста, отой приبلуда намірювався обезчестити? Ай, господи!

— Клянуса істинним богом, горло здавив й за груди вхопив, і шепотливо жебонив: «Буду тебе, товстющу дурепу, насилувати доти, доки й не посинієш».

На губах офіцера поліції майнула усмішка — у таку фантазію і він не повірив. А прикро ображена вдова тихше прошепотіла:

— Голубчику! За порятунок... Візьміть — і до поліційної долоні прилипла більшенька тантьема.

Мадам Копилиха, витираючи сльози, гречно подякувала рятівників.

— Спасибі вам. Не прийшли б — трагедія. Трагедія і здирство. Він, суча його порода, мене у своїх кістлявих обіймах ледь-ледь не задавив.

Услужливі поліціанти кинулися ловити того, хто наглим свідчадлом зборов злочину кобру, а його й слід пропав.

Мавритан Поперек тишком-нишком причалапав на хутірець, у родове гніздо батьків, де й почав людям свою юридичну грамоту віддавати: у губернські, повітові, станові і волосні інстанції складав супліки в захист скривджених.

У слободі та її околицях жодна писака не змогла скласти судливої скарги, яку красивим почерком ліпив Мавритан Поперек.

Скуштувавши гірчичної припарки, що її царська Фемида щедро роздавала інакомислячим, Поперек збудливо-ніжно виводив пером: «Прочувши про ваше гуманне ставлення до обездолених, покірніше прошу ваше високоблагородіє хоч на половину скостити покладений на мене непосильний податок, що ось уже десять років мене і мою сім'ю немилостиво давить, від чого я, моя жінка і моїх шестеро дітей ходимо обшарпаними, не маючи часом і куска хліба. Соблаговоліть звернути увагу... Якби ми не конали, ми б вас і не благали.

К сему з надіями припадаю Клим Очерет».

Іще: «Припадаючи до ніг вашого христолюбства, молимо ваше преподобіє пожертвувати на голодаючих діток хоч пудик жита...»

Уклінно-слізні просьби вищі світу завжди лаконічною мовою тамували. Бюрократичним чорнилом навскоси пиляли: «Родився босим — босим і ходи».

На супліки ж, виповнені плачливими надіями — а, може, божа милість прихилиться? — отці духовні, скрививши губи, скрипуче відповідали: «Раб божий! Не хили голови і повертай її до милостивих небес. Проти — бог дасть. Молися, і владика небесний тебе, покірливця, у своїх святцях не забуде. Амінь!»

Ерудицію Мавритана Поперека визнаємо цілком: історію слободи Мандрики він знав назубок. Досконало оволодів слобідськими історіографічними даними: хто коли родився, відверто і потаємно обкрадав, хто і де гріхородні діла робив, злюще-презлюще чинив, скарбезно махлярство витинав, а при людях себе у християнському сьайві обачливо випинав.

У сей знаменний день — день першої зустрічі, Мавритан Поперек палко і гаряче урезонував Микиту Винника: старорежимна царська мораль згубно діяла на всі прошарки суспільства. Вирощувала тільки велико-світських п'янюг, падлюк, шкуродерів, блудників, грабунів, мотюх, злодюг...

Начепивши окуляри і піднявши вгору два пальці, радив Виннику:

— Вам треба сковпачених, але совістливих з блекотно-царського туману виривати і до свого гурту ласкаво закликати. Я ж — готовий!

Потому вклонився, поклав руку на серце і, нагнувши голову, додав:

— Згоден душею і тілом пристати до вашого, як каже Григорій Покотило, ясно-прогресивного кода...

— Кола,— поправив Винник.

МАНИШКА — БІЛА-БІЛЮЩА, ДУША — ЧОРНА-ЧОРНЮЩА

Злюще обличчя дворянина Жеглова і вранці і ввечері невідступно вигравало перед очима Винника. Немов питало: «Чого ти, несусвітний, здерся на дзвіницю, з

якої віками дзвонили і видзвонювали во славу власть імущих? Я, цвіт дворянської еліти, наказую тобі, смерде: злязь! Не топчи бурлацькою ногою святе місце!»

Сі гнусаві вигуки володаря думі слобідських потроху приводили до нормального почуття. Вивітрювався державно-волосний хміль — я правую, я керую! Микита Винник був переконаний: усяк суций в слободі схилить перед ним голову!

Аж бач — не хилять. Зуби скалять, не визнають. Ах ви, тугокопилі! Пеньки старорежимні! Начувайтесь!

Схопивши від pana Жеглова загрозливо-колюче: «Хто ти, балабошне?! Чого ти там, немита свиня, лазиш?», — Микита Винник скликав волосний колегіум і виступив з дійовою програмою:

— Доброді! Брати по духу! Ми не маємо права дрімати! Ми повинні сміливіше кидатися в атаку на гноблыве панство, яке вчора в особі стовпового дворянина Жеглова виявило зухвало-унизливє ставлення до верховодства слобідської влади, народом і прогресивною епохою народженого.

Узявши наступального розгону, Винник набрав повний рот активно-словесного гromу — гromив носіїв царської інквізиції:

— Дідич Жеглов, яко гнобитель і визнана слобідським суспільством зарізяка, і досі не збагнув, що государя імператора скинули. Він і понині пишається царською уніформою, носа дере вгору і галалакає: «А де ж урядник?»

Пропоную в роздуде дворянське рило вставити товстенький залізний дріт. Хай не рие підступних ям, зятято не гальмує й шалено не перетинає мрійливо-визвольних ідей, в основу яких ми вкладаємо і будемо вкладати оновлення слободи Мандрики в дусі волелюбної козацької старовини.

Виклавши план гостро-дійових акцій, Винник запропонував, не зволікаючи, створити слобідсько-народний факультет, щоб почати похід у рішучій бій з дворянами-хижаками.

Реферати викладали тільки прилюдно й з психологічно-аналітичним нахилом.

Перший реферат має розкрити і освітити, як дворянсько-поміщицька олігархія слободу Мандрики топтала, чавила і місила.

Другу лекцію волів спрямувати на дискусійно-повчальну стежку: як ублагати владика небесного милостивіше на слободу Мандрики позирати.

Керувати семінаром запросили Арнольда Лопуха, як теоретика нової релігійної течії.

На допомогу лектору мали намір підготувати історично-наукове дослідження, як з'явилася людина — чи під впливом атмосферного тиску несподівано злетіла з галактики, чи, може, якісь істоти, володіючи неабиякими розумовими здібностями, непомітно од володаря світу в густих оливкових хащах самі із себе ліпили людей і без якогось вигадливого чудодійства, прагнучи жити і творити, зліпилися й наліпилися.

У свої теоретично-пізнавальні думи-роздуми Микита Винник утягнув і хлоп'яка Василя Черпака.

Василько охоче приліпився: «Ви тільки, дядьку Микито, тому треплу-брехуну Арнольду Лопуху поставте знак: що він як почне водити пальцем навколо і довкола, то хай неодмінно вкаже, звідкіля появились у хащах змії, а в слободі Мандрики — дворяни. І хай пояснить слобідцям, чи Адам і Єва ходили голими-голенькими тільки літом чи й зимою.

Порадливе слово мовив і старенький Поперек:

— Хай розкриє слобідцям і суперечливі біблейські глави — від кого у діви Марії появилося боже дитячко. Церковна історіографія доводить, що од голуба. Люди не вірять. Кажуть, може, дитина появилася, і лише тоді голуб крильцями замахав.

Значить, завчасно перед священно-біблейським рефератом попередити Арнольда Лопуха, хай прилюдно поведе: хто батько Ісуса Христа — тесляр Іосиф чи крилатий архангел Гавриїл.

Запрошення одвідувати семінарсько-пізнавальні лекції скомпонували в такій редакції: «З вівторка у школі розпочнуть читати публічні лекції на тему, як у слободу Мандрики губернсько-дворянські кондори налітали і гнусаво-огидне свавілля витинали».

Першого спогадливого реферата Винник доручив читати сільському хлоп'яку Василю Черпаку.

Хлопчина сором'язливо розпочав:

— Шановні слобожани! Ви всі не менш од мене переживали і пережили. Вам добре відомо, як царські лобуряки у затінку холодуючої каталаги слобідських

бідарів шпигали і, мов кошенят, у смердючі ями розгонисто шпурляли.

Мені хочеться вам, дорогенькі, переказати ті події, про які ви, можливо, не знали й не чували. Діялося це у волості при закритих дверях. Колись я сам вірив благо-городству тих, хто ходив у позолоті. Поштиво зустрічав і поклоном шанував. Роздивився — ой! Мамо моя! Шакали!

Після тяжких батрацьких поневірянь я опинився у волості розсильним. Отутечки я наслухався і надивився. Бувало, прийде у волость якесь пиховите воротило, глянеш, хоч богу молися. Кругом сіє... Усе блищить, білосніжно світиться: рукавички біленькі, сорочка біла-білюща, а роздивився — душа чорна-чорнюща.

Василько спинився, ніби щось забуте пригадував, й згадавши, плавкенько повів:

— ...Весняного теплого дня із стану земський начальник раптово по телефону закалатав — до вас іде і приїде вусате, пихате, саново-навчальне і суворо-градоначальне — тигр! Страховида! Згинайтеся — лякайтеся! Але — земський був із старшиною Нетесаним на тихомирну ногу — земський тихенько старшину лаяв, а старшина земському іще тихіше усяку хавтуру в бричку укладав — але, говорило станове начальство, ота губернсько-висока страховида має зуби, губи і дворянське горло... Їсть, плямає і п'є... Питво воно соблагово-лить вилизувати з любої посуду. Приготуйтеся наливати.

Ляклива пиха прибула як раз в обідню пору: величаво з ландо зійшла і величаво у волосне правління зайшла.

Старшина і писар не знали, на яку і стати: припадали і упадали. А у волості — прибрано, як у церкві. В присягальній святі ікони щіткою і вохкою ганчіркою до того милом натирали і начищали, аж блищали і ніби казали: «Заходьте, заходьте!.. Ваша екселенціє! До вашого приїзду нас скребли, мили, полоскали, а терли і глиною, і піском, і сухим кізяком, так що, ваша світлість, звиняйте, якщо від нас тхне кошарою. Вам же догоджаємо. Патрети царя і цариці оцетом поливали, а на очі, лоба, губи кип'яток лили, плювали, а тоді імператорську личину, як закалянну дитину, ганчіркою локкенько розтирала. На вікнах, на столах пахтливі квіти

порозставляли, підлогу усяли щебрецем, васильками, волошками, собачою розою...

Старшина уклінно підніс прибулому білу-білісіньку паляницю. Несе і буркотить — од вдячного населення... ваше... ваше... ваше...

Сановний клювач поправив — ваше превосходительство.

Волосні правителі — старшина і писар — як ревноють — ваше превосходительство! Чого зволите? Ми готові!

Превосходительство, звичне до шаноби, як належне, угоду з погордою прийняв: картуза і ціпка віддав старшині, легеньку накидку кинув прямо на голову писарю, лаковані рукавички писарчуку подав їй, моргнувши баньками, зажадав: «Волиємо з дороги вкушати!»

У лискуче мебльованій і ясноосвітленій присягальні* понаготовлені страви вміщувально ждали цербера.

З чиноповажним губернцем прибуло і молоденьке паненя. Қазали, ад'ютант по особливо важливих справах. Худеньке, тендітне, прилизане, воно раз у раз черевичками шаркало і, де треба і де не треба, хвацько виприндикувалося.

Василько погладив себе по голові і підійшов до слухачів ближче:

— Сіла ота світська пава за стіл їй, оглянувши їстивне, з приємністю аж двічі гмикнула: порося з хрінном, індичка з яблуками, гусочка з капустою... Коропи, карасі, лини... фарширована щука...

Дивилося сановне, дивилося і нахмурилося — смачні закусони, а де ж випивони?

Ні виделки, ні ножа не бере, та як надметься, як кахикне з усієї сили!

Волосний писар схопився, клацнув каблуками, та:

— Ваше превосходительство! Ёсть, проста столова... Пáva зачмихалася і засміялася — подавайте!

---

* У волосному правлінні виділялася найчистіша, найсправніша окрема кімната, де над підсудними і свідками чинили божественну присягу. Перед кіотом чисельного сонму святих і пресвятих ставав пастир духовний, а присягальник нагинався аж до преосвященних колін їй покритий епітрахиллю, внизу лепетав: «Во ім'я отця, і сина, і духа святого... Не крав, не брав і дулі пані Жегловії ні спереду, ні іззаду не давав. Амін».

Писар з кварти почав розливати горілку. Прибулому налив повний скляний келих.

Губернець, не встаючи, підняв і запросив:

— Волосні мужички! Убіждаюся, ви угодливі слуги царя-государя. Давайте трахнем!

Почали трахкати, товстун два стакани підряд хльобув. А ми, звісно, подаємо, приймаємо...

Отак високошановне начальство біля волосного корита випивало і ремигало. Золотоперий до того набрався, що, не маючи змоги приглушити гучну гикавку, на всю волость ікав і белькотливо почав: «Мене до вас, волосних сірячків, послали вставити вам ума-розуму. Я істинно православна душа, а ви, за даними губернського правління*, бунтівні олухи... католики... ішаки...

Старшина Нетесаний і собі осмілився дзявкнути:

— Ви, ваша ясність, глаголите правду: ми державні йолопи, дуралей!.. Дак ми дуріємо во ім'я богом посланого нам самодержця. І во ім'я віри православної. Да!.. Власе Васильовичу!

Писар схопився і довго й не крутився — налив третю стаканюку. Світлість дудлила і варнякала про свою особливо важливу роль сотворителя чистокровної людської породи.

— Я посланець бога і царя. Во ім'я священно-любимої імперії крекчу, сопу, недоїдаю, недопиваю, та все у безпутні голови світло-ідеальні помисли з усієї сили пропишаю. А деякі балабони гнусно на мене пальцем показують — он, кажуть, пішла пузата льоха в мундирі! Зубоскали!..

Подумав, подумав, а, може, й не думав й, мигонувши оком на старшину, ліпив свою зверхність далі:

— Що ви є?.. Ви... Харлаки! Я од вас вище на дві голови. Ви дивіться, який я високий! Скажу вам — губернець тикнув у груди старшину — чіпляйте, скажу, сюди хреста — почеплять! Пригинайте шию й накидайте на неї петляку!» Готово на першій гілляці повісять.

---

* У царські часи у кожній губернії існувало губернське присутственне правління, яке доглядало «спокою і тиші» і карними експедиціями керувало. Кат Філонов, що дико і люто знущався з великосорочинців, у Полтавському губернському правлінні статським радником працював.

Налив, випив і плив:

— Ми — біла благородна кістка, а ви — чорна. Чорна і вонюча. Од вас овечим духом тхне, не можна в святій церкві встояти.

Писар Педашенко угодливо підтримав:

— Вашество... Ви чисту правду сказали: ми — вонючі вівці. А ви... ви — одна благость. У слобідському храмі божому для благородних окремих закапелок вистругали. Отак ми — тьомні, а отак, у церковній загороді * стоять світлі дворяни...

Дворянська бурбоняка затуманено подивилася на писаря, але губами приязно заплямкала:

— Ти... Підлеглий... а... а... а язиком молотиш розсудливо. К-конешно, у благочестивій загороді... А де ж я, світлий дворянин, повинен стояти? У святій храмовій загороді. Толково, толково говориш... Я тебе до медалі представляю.

Писар пригнувся, аж у попереку хруснуло:

— Вашество... Премного благодарен! Говорю, балакаю од поваги до вашества. Ваша світлість! Ви стоїте в окремо преподобній кошарі, а ми, дурні вівці, на горішній толоці. Никаємо, блукаємо... Добрий хазяїн так і робить: завжди барана запихає в окрему катагалу, щоб не казився.

— Да-с! — перебив писаря величавий сановний.— Ти хоч — стерво... Да, да!.. А... а підмітив вірно... Удостою... Подумайте... га... га... Мужички, подумайте: благородний дворянин стоїть в обителі господній, а його совість гризе — де він? У храмі божому чи в кошарі овечій? Молодець писар!

Губернець обгриз крильце Індички і задоволено обтер губи.

Наступного дня спогадливе продовжили на волосній леваді. Людей прибуло чимало. Вступне слово взяв Микита Винник.

— Громадяни! Ви вже чули, які ото велемудрі акафісти дворянське воротило у слободі Мандрики чванливо й ганливо викладало.

Сьогодні просимо вислухати чергового реферата, як

---

* У царські часи для дворян у церкві споруджували окремо відгороджений куток близько біля вівтаря: дворянська еліта повинна стояти біля самого господа бога.

сановно-облудлива котяка, його сіятельство князь *, у слободі Мандрики зволила хизливо поновити кріпацько-невільницьке кредо — ловіть і до мене на дах впійману кішечку ведіть.

Надаю слово шановному слобідському історику Мавритану Мавритановичу Попереку.

Сивенький Мавритан Поперек моторненько схопився з ослону, маючи намір округлити спогади хлоп'яка Василька.

Аудиторія ласкаво попросила: «Сідайте! У ногах правди нема, навсидьки розповідайте!»

Розмову про гуняво-князівські вибрики Поперек повів планомірно і спокійно:

— Коли, скажімо, у волость прилітала якась високопоставлена сова й чорновидо позирала, де чергова жертва трепеще, волосні правителі завжди мене кликали до послуг, як ерудита слововиливання. Мовляв, не всі ж у нас понурі, е і на слово меткі і на балаканину хвиткі: сто слів у хвилину з рота вилітає.

Значить, гукнули мене. Передали — з губернії в слободу летить маститий коршун. Прибувайте неодмінно і ви.

Прилетіло князівське чванько — тонке, худе і високе, як очеретина. Очі запливли: вочевидь перед дорогою або до чортиків набралось, або нанюхалось кокаїну.

Форма, і досі не розберу, — чи то уланська, чи то гусарська. Увійшло, кивнуло, почало по волості ходити, острогами брязкотіти й, потираючи руки, звеліло на стіл подавати.

Принесли, поставили. Воно моментально носа в чарку уткнуло, їсть і щось верзе, а що, їй-бо, ніхто не розбере. Я, признаюся, чотирикратно підступав до розмоченого князя, аби хоч словечко ляпнути. Адже дві ночі не спали, пишнословне готували.

Тільки хочу отсю віншувальну пастораль виголосити, а воно розчервонілими бульками на мене — зир: «Розливай!»

---

* В описуванні автором часи князі, крім титулу, нічого за пазухою не мали. Усі скарби до своїх рук купці прибрали. А іще сановне — гей, соб, цабе! — виприндикувалося... (Автору відомо, що в роки 1912—1916 у Полтаві начальником арештантських рот був князь. Чув, як старший тюремний наглядач доповідав: «Ваше сіятельство! Уранці нові параші прибули!»).

Нічого не поробиш: сіятельним хавтурникам ллеш, а сам — не п'єш. А воно, вибачайте, надулося, напхалося, лягло і захропло. Проснулося і на чергове волосне «чого zvolите?» показало на горлянку — прополоскати.

Добренько прополоскавши, їх ясність зажадала почувати у кіоті на гарно виструганому столі. Велів м'якенько постелити і запросити дамочку, сиреч гарненьку слобідську молодицю, щоб жіночою білою ручкою усю нічку над чолом махала і степові мухи із сіятельного лоба зганяла.

— На час,— зажадав князь,— мого перебування у присягальному кіоті, волосну правлячу контору перебудуйте на фортецю: вікна щільненько чорними завісами позапинайте, довкола стін і вікон хай ненастанно ходить надійна сторожа.

Волосна правиця засіла у кабінеті старшини. Вирішувати, яку слобожанку в злодійсько-губернське сильце заманити. Жереб упав на солом'яну вдовицю, красиву та гожу молодицю Ганнусю, прозвану Сербіяною.

Старенький Мавритан зітхнув і попросив дозволу скрутити цигарку.

— Ганнуся родом циганка. У слободу Мандрики з братиком Петром іще дітьми прибули. Добрі люди прийняли, викохали і виростили: Галя вийшла заміж за тутешнього парубка Андрія, а Петро у Ревазівці пристав у прийма.

Андрій, чоловік Галі, був сміливою, мужньою людиною. Років п'ять тому із Малого Кобилячка через Мандрики на Полтаву вели зв'язаних — залізничника і вчителя. Ходили чутки, що оці славні люди проти царя бунтівні відозви розкидали. Поліцаї виявили, зловили і ото по большаку під арештом вели.

Поперек зробив паузу й підніс сірника до потухлої цигарки.

— Слободою шугонуло: «Братці! Визволимо поневолених!» Першим відгукнувся Андрій. Біля жеглових гаїв-садків одбили зв'язаних. Почали шукати, хто людське діло вчинив, від страждальних пут добрих людей звільнив.

Одна царська лакуза впізнала Андрія і виказала. Чоловіка осудили і погнали в далеку сторону. Ганнуся лишилася сама.

На оцю безталанну молодицю і накинулися: «Давай,

Ганнусю,— улещували,— корися! Побудеш, дорогенька, одну нічку в присягальній кімнаті, там святі на іконо-стасі чередою стоять, вони тобі всі гріхи простять. Тільки ти ж не вередуй! Скаже його ясність муху відігнати — одганяй. Звелить його пригорнути — пригортай. Бо вони не простий бугаєць, а — сіятельний. Догодиш — податки з тебе скинуть, толоки наріжуть. Андрія визволять з далекого і холодного краю. Подумай — князь! Його світлість! У нього сила, він для тебе все зробить, він тобі й на спідницю набере».

Мавритан іще глибше зітхнув:

— Що бідній жінці лишалося робити — заарканили... Поперек на хвилину замовк та, глянувши, що присутні уважливо слухають, бадьоро продовжив:

— Улесливо догоджаючи білій масті, волосна верхівка на всіх вуглах порозставляла надійну охорону — хай і цвіркун не цвіркне. Нас же: діда Ларивона М'якушку, хлоп'яка Василя Черпака і мене залишили у волості чатувати.

Старшина викликав до себе і суворо-пресуворо наказав пильнувати вхідні двері, щоб не грюкали і не стукали. І, боронь боже, хай ніхто віконниць не одкриває, не шарпає і не заглядає.

Зробили одноденну перерву й чергового реферата про лукавство царських посіпак із суботи перенесли на неділю.

Слободою війнуло — ходімте! Цікаве й прецікаве розповідають: як пани-дворяни підневільних жінок розпинали, за коси тягали та всякі глуми витинали.

Мавритану Попереку цього разу поставили височеного ослона — хай голос ясніше долітає. Референт розгладив вуса і повагом розпочав оповідати, чим закінчився зухвально-офіційний гвалт.

Насамперед лектор признався:

— Ми у волосній сторожці всеньку ніч не спали, не дрімали, а мовчазно сиділи і тремтіли... А моє серце скорботно ридало: «Люди! Горі! Превелике горі! Ви — душемотателі. Про гідність людську закони складаєте. У суворо-законодавних параграфах про незламно-гуманну повагу до людей укладаєте й усьому світу пишненько вихваляєте — ось ми! Ось які в нас твердоне-зламні людські права! А самі оці ж вами облизані і обсмоктані закони ламаєте й згубне паскудство витіваете!»

Од сумовито-хвилюючих згадок у Поперека аж піт на лобі виступив:

— Хлоп'як Василько Черпак опівночі підсунувся до мене близенько-близенько і на вухо: «Давайте, дядьку Мавритане, я в оте середуще вікно кину цеберку з водою. А вслід — каменюку. Нажахаю — хай волоцюга охолоне!» Я одсовітував. Кажу — цей тонкошкурий князьок такого тоді наробить лементу, півслободи зажене в арештантські роти. Василько погодився, не стали ми колошкати тонкононого...

Втішалоя сіятельство, доки й старенький стіл розколовся.

Тоді воно перетягло полонянку на спеціально скомпонований присягальний стіл.

— Люди добрі,— схлипуючи од гніву, вигукнув Мавритан Поперек.— Подумайте: пастирі духовні на цей стіл евангеліє клали й од присягальника іменем господа бога і цариці небесної сердечну клятву брали, а воно на блаженно розцяцькованих пророчо-евангельських главах блудовиті діла безсоромно викаблучувало.

Поперек глибоко зітхнув — отака наруга! Видихнувши скорботу, продовжив:

— Узяло огидне й з кіоту стягнуло помережане ликами небесними заклинальне покривало, яким пастирі духовні накривали голову спокутникам, перегорнув, підклав під боки і на тому покривалі, висвяченому в храмі божому, до самісінького ранку... Поперек перехрестився.— Боже, боже! Отакое сіятельно-скажене! Уранці ми роздивилися, так виявилоя, воно під себе підложило ще й «Житіє святих», де що не сторінка, та й викарбовано «Во ім'я отця, і сина, і святого духа!»

Тепер перекажу вам останне чудодійство нічної гульби. Можливо, я не так що стулю чи недоладне скажу, прощу вашої ласки — пробачте!

— Вибачаємо!— загукали.— Розповідайте, розповідайте. Од нас же усе ховали, нікуди нас не допускали. Розкауйте, Мавритане Мавритановичу!

Старенький Мавритан продовжив:

—...Оте прибуле чмихало гуляло і догулялося: шалоброду покарав справедливий людський гнів.

Як уже я вам переказував, у Ганнусі був брат, що жив у Ревазівці. Почувши, що з рідної сестри познущалися, рідний брат потай з Ревазівки прискочив у Мандрики. Наточив ножа і засів у густо-жовтуватій акації,

що рясенько під волосними стінами росте. Заховався й вижидально стеріг, коли ж довгощия панюка появить-ся, щоб з ним сам на сам зустрітися.

Уловивши підходященьку часину, коли гультіпака вийшов з волості і став на ганку помилуватися сонячним ранком, Петро прожогом кинувся на нічного ла-суна.

А, треба сказати, Петро був мужчиною вправним, дужим у руках й довготелесе сіятельство з одного удару повалив на землю... Казали, так придавив, що той одразу і дух спустив.

Що потім сталося — словами не передати. З Полтави лискучі і не лискучі душогуби понаїжджали. Йі-бо, ніде голки проткнути. Почали шукати того, хто замахнувся на світлішого жабрія... Тупотіли, жахали, розпитували — питали і, звісно, не найшли. Петро — як у воду пірнув.

Слобідців один по одному під конвоєм водили у волость і за язик тягли — кажи, хто? Відповідай, де він?

Допитами мордували людей, так і не довідалися, хто.

— Яка ж Петрова доля? — загукали. — Хоч коротенько перекажіть...

— Фортуна Петрові судилася щаслива — урятувався. Вийшло так: йому та іншим ревазянам я вряди-годи складав усякі просьби до начальства. Петро, поблукавши у хащах, однієї пізньої ночі прибігає до мене: «Дядьку Мавритане! Так і так — що робити?» Перебув Петро у мене днів чотири, а тоді я його одправив у Гадяч, де його влаштували вантажником на млині.

...З Полтави привезли обвиту сріблом коштовну домовину і розпочали біля волості правити молебня. Іереї і протоіереї сяйні ризи повдягали, кадилами замахали і жалісливо церковно-панахидні пісні заспівали — молитовно безпутного в рай благословляли.

Повненька священна особа, видать, самий достойний, самий благочесний, можливо, сам вікарій слізнопалке казання казав: «Помолимося за усопшу душу християнську, схилимо голови над тілом його шляхетської світлості...»

Ходив довкола небіжчика, кропилом кропив і превелебно голосив: «У далеку путь ми виряджаємо одважного захисника трону його величності. Ця світло-православна душа, во ім'я царя, віри і вітчизни мужньо полягла на полі брані з огидними супостатами...»

Озирнувши боголіпно виструнчену губернську свиту, правуючий панахидою іще голосніше заволав: «З молитвою на вустах усердно всевишнього благаємо: приймайми благовірного в чисте лоно небесне...»

Сивовусий Поперек умовк. Перепочивши, захитав головою:

— І тут сталося негадане. Коли накрили домовину й мали вирушити до Полтави, як немов із-за хмар злетіла красиво обцяцькована листівка, на якій сяючими літерами викарбовано: «Ваше преосвященство! Хіба апостол Петро в райську нірвану і гвалтівників пропускає?»

Перегодом ми дізналися — сію листівку склав і пошпурив в очі соборного вікарія — Арнольд Лопух.

Микита Винник витяг записника й занотував: «Арнольда Лопуха неодмінно закликати наступної суботи. Хай порадить, який нам бозя найбільше пасує».

ШУКАВ І ЗНАЙШОВ...

Кандидатура пресвітера Арнольда Лопуха мала коротеньку атестацію: особа слобідській громаді добре відома, одчаяна. Сміливо боровся з хитровано-огудно-православними кашалотами; гнаний самодержавними поліціантами, напризволяще кидав розкішну садибу, брав ноги на плечі і, скорботно завиваючи, тікав у хащі Брянського лісу, де, одкидаючи всякі страхіття, ловив за крила витієватого духа. Не вловивши, Арнольд Лопух із незагородженого лісу переплигнув у дебеленько огорожений жіночий Козельщанський монастир, де, не лякаючись ні грому небесного, ні суворого погляду благодійної ігуменші, сміливо розпочав пошуки духовного втілення у сиротливій пазусі печально зажурених монашок...

Закликавши Арнольда Лопуха на черговий волосний консиліум, Микита Винник новоявленому теоретику богословських наук чемно підставив трибуну: хай шановний гість публічно виступить і волосному колегіуму логічно викладе, чого між двома інаковіруючими мислителями евангельських істин виникла суперечлива завірюха.

Узявши святці і прийнявши апостольську позу, Лопух розпочав послідовно доводити, як протягом дев'яти сто-

літь попи і дяки безчесно ганьбили й остаточно зганьбили заповіді сина божого Ісуса Христа.

Великий і благотворно освячений пророк Ісус у своєму християнському вченні рішуче заперечував підло-комерційну торгівлю у храмі божому. Ні попам, ні дякам, ні вищим духовним чинам чудотворне світило не веліло у мирян подаянні свинячі голови брати й з кишені копійки вигрібати. По пісних днях і постах гіркої чари не хилити і на трійцю ні в степах, ні в хащах з молільницями не блукати...

Арнольд Лопух підійшов до кіоту і прямолінійно ткнув пальцем:

— Вивчені в духовній семінарії, освячені вищими церковними законодавцями, отці православія під охороною станової стражі впійманих парафіян під ноги вигадливим угодникам за волосся тягли і вимагали:

— На коліна ставай! Голову ближче до євангелія нахилий! Цілуй святе письмо і слухай наставника парафії — кайся! Не будь дурнем: бачив, кажи: «Не бачив». Чув, говори: «Не чув». Повторюй за мною: «Во ім'я того, во ім'я цього, я, раб божий Микола Перекотиполе, цілуючи святі глави, даю клятву казати тільки правду. Облизавши підставленого мені хреста, чистосердно визнаю: Іх благородіє не полоскали нагаєм старенького Прокопа і стареньку бабусю Одарку. То вони — дідусь Прокіп і бабуся Одарка шморгнули мокрим налигачем по їх благородному чистоплюйству... Сиреч — по товстоплямковитих губах.

— Хрестися,— наказувало церковне преподобіє.— Двічі клади пучку на лоба, на груди і добренько послинь преподобного лоба угоднику Миколі.

Указане каяття покутник покірливо виконував, а православний батя додаткову навантагу в'ючив: «Вставай і в мою садибу вирушай. Піди і паніматці скажи: на мене зійшли воля господня, яка звеліла мені ваших овечок нагодувати й із кошари кізячки повичищати...»

Мавритан Поперек лагідненько підніс Лопухові цигарку, Арнольд одхилив — во ім'я любові до господа бога не курю! — й знову, повернувши лице до кіоту, ще палкіше заговорив:

— Погляньте, кого відобразили на оцій правовірно розмальованій дошці? Які тут угодники і угодниці відзеркалюють правду церковну? Беремо з правого боку

крайню — Докію. Вас питаю: чи вам відомо, як ся хвацлива дівця затесалася у вінченосні мучениці?

Арнольд Лопух спинився, окинувши присутніх загадковим поглядом, почав розплутувати ним самим зв'язаного вузла:

— Коли, де і як дворянку Докію возвели в сан многострадниці, я вам коротко розповім. Докію возводили у Козельщинському жіночому монастирі, куди мене гірка доля загнала пісно-монастирську діету ковтати і в тяжких стражданнях снотворні молитви співати. У монастирі мені розповідали: вродлива дівчина в миру Юстина, а коли постриглася у монашки — Докія, вчилася в інституті шляхетних дівиць. Училася і довчилася... Через щілини інститутського паркану покохала віртуоза циркового мистецтва, що одним махом хвацько перескакував триаршинну дощану огорожу.

Мить — і вправний стрибун на дереві, де вони вдвох, уникаючи зору цнотливих виховательок, залазили у найзручніше місце гіллястого дуба і, тихенько причаївшись у гушавині, повторили відому всьому світу сюжетну зав'язку і розв'язку, яку, не жахаючись вогнених погроз архангела Гавриїла, сміливо вчинили Адам і Єва в райських хащах.

Майстер стрибків, хоч і мав хист і здатність як та віврка переплигувати з гілки на гілку, але збагнувши, що палко кохаючі губи солодше злипаються на густій траві, лестиво переконав Юстину лишити хитке гілляччя.

Дійшовши спільної згоди, вони знизилися на лоно земне і були прикро вловлені. Батько Юстини в крик: «Ти шляхтянка! Ти прирекла нас на глум: цілувалася й обнімалася з циркачем, як та шльондра. Геть з очей! Спокутуй гріх у монастирі!»

Настоятель мужеської монастирської обителі, батьків друг, утяг Юстину в монастирське чистилище і щосуботи приїжджав до обраної послушниці розвівати влетілу в дівочу душу келійну смуту.

Ховаючи під густо-чорною бородою палахкотливе буяння, юну послушницю повів по істинно православній стежі. Сльози ніжно Юстині витирав і теплі-претеплі надії вселяв: «Не сумуй, мила зозулько, злетиш вище монастирської маківки. Ушануємо саном...»

Піднявши очі до стелі, Арнольд Лопух патетично завів:

— Брати і сестри! Самі бачите: гульвісну дівчицю православного смирення у страдницько-монастирській келії звели в преподобний сан. Будьте ласкаві, милуйтеся — Юстина грайливо усміхається на присягальному кіоті в сонмі церковних штукарів.

СКІЛЬКИ ЧОРТА НЕ ПОЛОЩИ — НЕ ОБМИЄШ

Перед правлячою слобідською верхівкою постала чергова проблема: жвавіше залучити до волосної консолідації тих квакунів, що змушені були перед двоголовим орлом покірливо голову схилити і напучувати слобідців робити те ж саме.

Жеребок — чи є рація утягувати до волосного кола пластунів старого режиму — упав на Педашенка Власа Васильовича.

Охарактеризувати писаря доручили Григорію Покотилу.

Підсмикнувши сорочку, Григорій Григорович почав:

— Що таке із себе являє писар Педашенко? Знаю, що писарював, хабарі брав. Смиконе кухлик горілочки і співає: «Блажен муж, іже не іде на світ нечестивих...» Проспіває, а тоді приймає відвідувачів по такій системі: «Хто до мене? Ага, це ти! Карбованчика клади, а ви — два! Те, те я забув — три кладіть. Ви ж того разу омилили мене — не поклали. Ви думаєте, писар — сліпак? Помиляєтеся. Я все бачу... Мене не обдурите. Кладіть, кладіть!»

Мавритан Поперек вихопився першим:

— Давайте перевіримо. Може, спробуємо вплинути на його морально? Не греби! Червеугодництвом не ласуй! — і, повернувши сиву голову до хлоп'яка Василя Черпака, запитав:

— Як до писаря Педашенка ставляться слобідці?

— Хто як, — спокійно пояснив Василько. — Одні кажуть: «Се чорт полосатий. Дере і скубе». Другі говорять: «Оце Власу Васильовичу трохи роги позбивали, то, може, і він в чоловіка перевернеться...» Інші інше гомонять: «Скільки чорта не полощи, не купай, скільки його милом чи любистком не натирай — не обмиєш і шкребницею не зітреш». Слобожанки за виховний метод.

Кажуть, що писаря треба дрючком тричі на день частувати...

— Гм, гм...— прохмикав Винник.— Мабуть, ся фігура нам мало підходить. Це дока старого волосного самоправства. Мавритане Мавритановичу! Вам останнє слово — рішайте!

Поперек, як завжди, прокашлявся і розпочав:

— Як ви, Микито Микитовичу, зволите мені натякнути, моя остаточна думка буде така: жодна дворянсько-поміщицька коаліція, жоден самодержавно-деспотичний уряд, як ми знаємо, не обходилися без брехунів, шептунів, аристократичних гвалтівників, вишколених на хапкі руки барбосів, мошенників, плутяг, сановних бродяг... Почитайте мемуари відомих і маловідомих хапуг, злодюг, що рвалися якомога більшу і повнішу державну касу до власного рота причепити... Усі царські і королівські плазуни в обидві руки тисячі хапали, чемненько припадаючи один до одного, потаємно заздрісним оком у дупу зазираючи: як би її витягти, а тебе сторчма у рівчак штовхнути, щоб самому в завойоване крісельце насолодити сісти. Монархічні параграфи царських указів настійно вчили: «Дави!»

Переступивши з ноги на ногу, Поперек продовжив:

— Зрозумійте мене, старого. Хапко забуті володарі пишно умебльованих палаців давненько відчували, що рано чи пізно смердючій династії буде крах. Але людей путали, самі петляли й в оманливу петлицю довірливих люто заганяли. Дозвольте мені увійти в контакт з Власом Педашенком, я спробую схилити його на наш бік.

— Доручаємо! — вирвалося у Микити Винника.— Увійдіть у перемову і виясніть, чи згодне оте цвенькало випхнути із себе старопротивнющий крючкотворний дух і наповниться свіжими мріями, в яких починається животрепетно старовинне: «Ой гоп та помалу, та пошив штани з валу...»

Хлоп'як Василь Черпак і собі уставив слово:

— Педашенко ходить слободою, дає слобідцям клятву і згинається й вигинається. «А ота,— на вухо декому лепече,— бандура — це на вас, Микито Микитовичу,— можливо, каже, державноволосного рогаца і не потягне, то я йому приязно допоможу. Все, що в нашу волосну пазуху буде текти — пополам!

УТРЬОХ НАЛИВАЛИ, А ОДНОМУ ТІЛЬКИ УЛИВАЛИ...

Сколовши волосною шпилькою правлячий колегіум, Винник приступив до чергової практичної роботи — заклично звернувся до слобожан і хуторян подавати скарги, просьби, поправки, супліки, поради — як далі жити, на яких підвалинах у слободі й на хуторах новоживотворне ліпити.

У заклику виразно натякалося і на дрімоту: «Не дрімайте! Смердючих старорежимних курохватів виявляйте і на ясні колегіальні очі доставляйте! Виявлено, що ся царська порода і її побратими, причаївшись, натякають, ніби наша управа склеена з черпаків. Нібито нам не треба ніякого химерного нового. Хай живе добротне старе! Не треба й царя — висуваймо короля! Макітру на голову — і нехай правує!

Усно і письмово викладайте: хто кому і які зухвалогидкі прикrostі чинив, а може, і досі тихенько чинить».

Внизу стояло особливо хвилююче: «У царських опричників землю забиратимемо одразу, в інших гавкунів — пізніше, щоб розібратися, на яких конкретно-пільгових умовах одбирати.

У примітці каліграфічним почерком рукою Микити Винника дописано: «Просимо з кожного слобідського і хутірського середовища делегувати до волосної управи своїх представників. Просьби, поради і апеляції прийматимемо як групові, так і персональні.

Перша делегація з викладеною на папері і завчасно виготовленою словесною петицією (у клуні на пшеничних збоїнах цілий тиждень готували) прибула з хутора Ладури.

Ввійшовши до уквітчаного гаслами волосного залу, обранець хутірського суспільства Сидір Ладур окинув облуплене місце, де на височенькій стіні, прибите шпугами, колись теліпалося розмальоване лице цариці Аліси. Перехрестившись, Ладур перевів очі на ту порожняву, де до недавнього, обрамлене золотавими візерунками, на шнурках грізно зирило його імператорське величство. Кректанням і зітханням виявив свій глибокий жаль — нема царя-батеньки! Не подивилися харчизни ні на що, навіть і на те, що святим мастилом помащений! Владикою неба і землі наставлений! Ахламони! — погібелі на них нема!

Постояв Ладур у почекальні, топтався, й не стримуючись, натурально хутірське вилив: «Господи, господи! Обожненого з престолу стягли!..»

Одчинив двері у присягальню і, вздрівши, що кіот угодників і угодниць божих на милому святому місці недоторкано стоїть, зраділо очима заграв і, не ховаючи душевної втіхи, голосненько прошепотів: «Є бог на світі».

Згуртовані небесними обіймами, прямо в лице коліно-преклонному прихожанину дивилися сорок святих, дев'ять святих і три святих, а поміж ними угодниці.

— Голубчики! — схиливши благовірну голову, прошепотів Ладур.— Значить, ви є, а раз ви є, і ми є! Чуєте — ви за нас, ми — за вас!

Одійшов і, милуючись утішно, заплакав, серед милих серцю благочестивих, тримаючи в руках найголовніші реліквії християнські — євангеліє і хрест, довірливо позирали келійні великомучениці: світлоока Докія й кароока Софія.

Ладур знову підійшов і тремтливо губами помацав угодницям вуха — висять непорочно! А самі стоять і кличуть: «Кайтеся! Не забирайте у суццо православних хазяїв ні волів, ні корів».

Розчулений господар перед кіотом упав і заблагав: «Рятуйте нас, наші нетлінні великомучениці! Коряву голоту до хазяйської землі не допустіть! Грому на них, грому давайте!»

Затим вискочив з сяючими очима і делегатам-хуторянам бадьоро оголосив:

— З нами свята сила, за мною! — й рукою дав знак, куди рушати.

Увійшовши до кабінету волосної правиці, хуторяни здійняли шапки і, ставши перед столом, за яким сиділи Микита Винник, Григорій Покотило і хлоп'як Василько Черпак, по стародавньому звичаю, низенько вклонилися.

Голова делегації Сидір Ладур статечно іще нижче нахилився. Поставивши на стіл велику білу паляницю, кусок сала й повну-повнісіньку сулію вишневої наливки, Ладур почав викладати хутірські помисли і претензії.

— Шановні і розпрешановні нові начальники! — урочисто розпочав Ладур.— Позвольте дізнатися, по якому такому праву в Петербурзі звалили помазаника божого, государя царя Миколу Другого? Його ж високе величе-

ство сам господь бог освятив і окропив... Сказав — сідай у первопрестольне гніздо і правуй миром. А його взяли і випхнули...

Ладур випрямився і, вдивляючись у вічі кожному, продовжив:

— Звиняйте, але просимо пояснити — як же воно таке сталося? Отака сила, отака слава! Хуторяни спантеличені — хіба, кажуть, можна височайші коліна хитати і розхитувати?

Овксент Хуркало забіг уперед і хрипливим голосом:

— Як вас тепер звати-іменувати, ваше громадянство чи ваше добродійство? Скажіть на милість божу, чи це правда, чи воно шпійони розглашають... Буцімто в імператорський нічний горщик цідили всі. Цариця, цар і святий старець, угодник божий Григорій Распутін. А наш щесерце оце націджене давали пити одному тільки гімператору. Його величеству, так проїжджі добрі люди казали, у миропомазану голову і вдарила моча.

Виявивши і собі до скинутого самодержця гіркий, душевний смуток, Сидір Ладур все ж одіпхнув Хуркала до дверей й, повернувши голову до іншого, впливовішого хутірського побратима:

— Вам, Филимоне Филімоновичу, слово!

Дебело-кремезний дідуган Хваливон Годований, пригладивши чуба, ступив уперед:

— І я, вибачайте, кажу, звиняйте, та увесь хутір просив роз'яснити: як могли допустити гусари і різні там всякі улани, щоб нашому царю государю усякі вредні блюда підставляли. Говорять, ось хреста кладу, що нібито гімператор останні два місяці їв тільки самі пуголки. І оця жаб'яча страва дуже його величеству по-вредила: став незрячий, ожирів, онімів... Уже як у покої до нього хтось із графів і зайде, то цар починає клацати зубами. Словом, отетерів чи, боже, боже, прости нас грішних, як сказати по-хутірському — звихнувся... Уже не розбере: хто його святою молитвою віншує, а хто й поганішим словом батькує. Це одне, а друге — чи хутірська земля доторкана чи недоторкана? Околичня голодрабія, дозвольте вам заявити, починає піднімати голову. Оце муркотливе — Филімон Годований ціпурою показав на хлопчика Василька — голодраних ще й підбадьорює. Каже — скоро будемо в когутів землю забирати і бідним слобожанам роздавати. Чи це вірно? Ми, хуторяни, оце вчора під ожередом зібралися і встановили

коли ви будете захищати хазяїв од нападливих голопузників, ми будемо угодно служити вашому правительству. Он сидить хороший старий служака Григорій Григорович, ми йому будемо вірити. Хазяїв він в обиду не дасть. А ось оте — знову тицьнув на Василька — десь тинялося, десь поневірялося, і ніякого тобі поняття в жизні. А тепер сидить у ваших верхах. Та ще й сміється...

Годований зневажливо вплюнув на чоботи,— щоб ти, дурне, на кутні сміялося...

Хутірській делегації відповідав Микита Винник:

— Хліб-сіль приймаємо. Сідайте! Те, що монарха всієї Росії скинули, це добре зробили. Коронована вовкулака пила кров з усього народу. А ми за народ! Вашу хутірську прихильність охоче приймаємо: тих, хто до нас тулиться, доброзичливо ставиться, колошкати не будемо. Орить землю, сійте, жніть. Годуйте людей! Не обижайте меншого брата. Ви живете, давайте жити і братові-гречкосію. Ви знаєте, що ви з бідарями-гречкосіями одного роду, одного племені.

Винник випрямився й урочисто та артистично вигукнув:

— Ви знаєте, що ви українці! Чуєте — українці! — підвищивши голос, владно вимовив земець.— Щодо нашого хлоп'яка Василя Черпака, то ваше заляле судження ми рішуче одхиляємо. Пояснюю: слобідці такого ж козацького роду, як і ви. Але їх папи закріпостили. Вивчайте історію слободи і спізнавайте. Іще про хлоп'яка Василя Черпака: чи знаєте ви, що батька Василька царські кати замордували у тюрмі?

Микита Винник вийшов із-за столу і офіційно представив:

— Знайомлю — Василь Черпак, представник слобідської молоді. Він є членом волосного колегіуму.

Хутірська делегація покірливо вклонилася.

— Наша першочергова місія,— наставно промовляв далі,— приєднати хуторян до суверенної слободи Мандрики. Єднаймося до купи! Знайте, що ви і слобідці-українці!

Сидір Ладур іще нижче нахилився і удавано-винувато від усіх хуторян пролепетав:

— Ми чого ж... Ми ж... Господи!

— А що воно таке,— перебив Хуркало,— що воно таке, питаємо — українці? Землю в них будуть забирати чи не будуть?

— Ви, конешно, знаєте, — продовжував Ладур, — ми од діда-прадіда хлібороби. Нас малоросами величали. Ви, спасибі вам, перейменовали в україонців...

Винник поправив:

— Українців!

— Ага-га!.. Хай буде по-вашому... То як, значить, земля з нами, ми до вас перебігаємо. Хай ваша бере.

Микита Винник терпеливо вислухав хуторян і поглядом — встаньте — підняв Григорія Покотила.

Покотило якусь хвилину вагався: що говорити про землю оцим жлобам? Моя б воля була, я б оцим здирцям повні роти свіженької напхав — їжте! Давіться! Не наїлися вовкулаки! Наїдайтеся, щоб вас порозривало!

У грудях Покотила свята мрія палахкотіла: у багатіїв загарбані землі одбирати й утішно малоземельним роздавати. Хай кугути огризаяться, виють, а земельні лишки заберемо — земля народна!

Григорій Покотило щодня сумлінно на рахівниці підбивав: скільки на дорученій йому території дворянсько-глитайські лапи родючої землі захопили.

Підбивав і підбив: двадцять тисяч десятин розділити порівну, на душу населення перепаде по дві десятини. Не один день і не одну ніч Покотило пальцями на рахівниці перебирав: ягнят, телят, поросят, овець, корів, волів, коней до купи складав. Виходило непогано: якщо добросовісно розподілити, то кожна слобідська дитина буде пити свіже молочко.

Часом Григорій Григорович цокає, цокає, схопиться й хапає голову в руки і на всю волость гуде: «Хто оцю хитру математику вигадав? Учора бив-підбивав, усе було сповна. Сьогодні рогатих тулю — не туляться. Не вистачає бугаїв... Утекли й жеребці і кнурі... Я іще не дійшов до дійних корів, може, й там не всі у загорожу прийшли?»

Вдаривши зрадливою рахівницею об стіл, Покотило завзято брався торохтливо клацати кістяшками й гнівно кидав:

— Ховають бугаїв, кнурів... Од мене не сховаєте. Усе знайду, все одшукаю... — і до хлоп'яка Василька: «Ось в оцій смузї під написом «Велика рогата худоба» стояли бики і бугаї. Сьогодні підбиваю — бики ремигають, бугаї повтікали. Чи, може, рахівниця здуріла? Не вибиває. Учора ж, пам'ятаю, вибивала — двадцять бугаїв, а оце — цок, цок — нема! Куди їх понесло?»

Хлоп'як Василь Черпак:

— Може, вони, Григорію Григоровичу, дебело сплетену хутірську горожу розірвали та в убогі сільські повіточки поперебігали?

— Якби так,— ударивши по рахівниці, як по клавішах, радісно вимовив Покотило.— А то ж... Ми, Васильку, і досі не замінили старого волосного термометра. Як ото показувало: вранці хмарно, увечері — туманно, так і нині показує. Сідай, Васильку, ближче.

Василько сів.

— От і дідусь М'якушка спостеріг, що в нашій волості ніяк не розгодинюється. Каже, прибулий правитель у тужурці з гудзиками обіцяв ясний прогноз: почне ясніше світати, зникне у слободі туман, і сонечко тепліше вигорьовані слобідські спини обігріватиме. Клявся, що вдарить грім гримучий, хмари грозові розсиплються бурхливими дощами, які освіжать землю й змиють грязюку з наших давно немитих потилиць. Проте нинішній волосний термометр не туди прогноза спрямовує: з великої хмари пішов малий дощ. Не освіжають і не полощуть обіцяні роси... Хоч сюди, хоч туди, а людям не зовсім розвиднилося.

Покотило зірвався з місця, вхопив рахівницю і, тріснувши нею край столу, немов зубами застреготів, кидаючи у світ білий: «Я ті воли і плуги найду. Хай людям орють, а не отим кудлатим, волохатим! Кажуть, підбивай сальдо-бульдо! Підсумки підводять, скільки дійних корів і як вони дояться? А яке ж це сальдо-бульдо, коли діти Крайнички давно молока не п'ють? Га? — вас, вікна і стіни, питаю: який же це прогноз?

Можливо, оте соціально-несправедливе рахівниче сальдо, коштовне вбрання хутірських жмикрутів, — дублені козухи, оксамитові чумарки, смушкові шапки — збудливо вивели Покотила з рівноваги.

Григорій спалахнув і, махнувши кулаком, прибрав начальственного виду:

— Щоб вам нічого такого не снилося, пояснюю: є вкрайонці і українці. Є ще й малороси... Ви до яких належите?

Кріпкенькі, заможненькі хutorяни мнялися:

— Та!.. Хто його знає... Ми, як на нас люди добрі казали — сіль землі! Хліб вирощуємо. Нас хоч і горшком називайте, аби в піч не ставили.

— Так ось! — підвищив голос Покотило.— Почнемо з

доброї ради землю малоземельним слобідцям і хуторянам без викупу віддавати.

— Віддавати?.. Без викупу? — хтось із гурту хутірського, захлинаючись вигукнув.— Е! Хай йому грець! Значить, ми не ті, як ви кажете... украйонці... Ми проти такого здирства.

Заволали й інші:

— Ми робили, обробляли, недосипали, недоїдали...

Овксентій Хуркало вип'яв груди, і підступивши до самого столу, кричав:

— Землю?.. Даром!.. Що ви, господь з вами!.. Воно, ледащо хрипливе, десь блудило, бродило, і на! — давайте, дядьку, ділитися землею. Ось на тобі, а не землі! — підняв скручену.— Нюхайте!

Григорій Покотило різко перебив:

— Хто не стане коритися нашим законам, нарікайте на себе. Ми розпочнемо організовувати слобідське козацтво. Воно і виявлятиме, у кого в амбарах пшениця пріє і гние. Будемо таких до народного суду притягати. А хто з бідарями ділиться — наш!

Зустріч вважаю закінченою!

Повертаючись додому втоптанним знайомим шляхом, гарикали, високим фальцетом гору брали:

— Ота волосна бандура, ой, не до душі... Та й... морда його якась острожна...

— Ще й такими босяцькими очима кліпає... Бач, чого захотіли — землею ділитися! А оцього не хочете? — Хуркало скрутив те, що допіру крутив на прийомі. Й, розправивши вуса, на увесь степ заgrimів:

— Прийдеш до амбару, так я на тебе три щоцька напустю, а сам за сокиру — куди, халамиднюги, лізете? Я вас поділю! Я вас, босячню, зерном і землею наділю! Ух, злодюгі! Босяцюги!

Під'їхавши до болота, густо вкритого очеретом, розстелили рядна, розіклали сало, тараню, цибулю і розлили в кухлі міцненьку вишнівку. Піднявши вгору келиха, Сидір Ладур проголосив тоста:

— Хазяї! Ми — сила! Вони на нас слобідсько-козацькі ножі точать. Не зіваймо! Ото кум Овксентій святу правду каже, на нас ножі, а ми на них сокири!

Ковтнувши з полив'яного горщика кухлик-другий, Варивон Товкач і собі заверещав:

— Канешно, канешно, давайте гострити. Нам тільки треба пукалки придбати. Бах-бух! — Не лізь, сатано, у

нашу обитель! Тільки на це діло треба підібрати путнього чоловіка!

— Підібрати! — гримнуло біля болота.

ПРИТЯГАЙТЕ І МЕНЕ ДО ВОЛОСНОЇ КОЛІСНИЦІ

Вирядивши хуторян, злющих і до краю невдоволених, Винник міркував: «Хутірська делегація у брички сідала, шалено вишкіривши зуби на слобідську управу. Хуторяни підуть в оружну боротьбу, а землі не попустять слободі». Колегіум вирішив на допомогу затягти у волосну колегію наставників віри православної. Хай батьки церкви кропилом і кадилом розчистять дорогу до зоряної незалежної слободи Мандрики.

Місію — залучити протоіерея Никодима сісти в земський шарабан — поклали на Григорія Покотила і хлоп'яка Василя Черпака.

Прибули. Зайшли. Господар дому сього запросив гостя до столу. Як і годиться на високих прийомах, випили і закусили: Василько попивав фруктово-солодєнкий компот і веселими очима страдницьке життя повнєнких монахів і монахиць на стінах розглядав.

Отець Никодим і волосний референт по рогатій худобі вели переговори.

Протоіерей ногами і руками одбивався:

— Громадяни, чи, як у вас нині кажуть, добродії! На вас, покірливих рабів божих, свята руська церква покладає всевишні надії: установить у слободі Мандрики благочестиве кермування, де б прихожани вільно воспівали хвалу господу богу і терпеливо ждали пришествия Ісуса Христа.

— Ми вже, отче, діждалися,— встряв у розмову Василько.— По тернистих дорогах прийшла воля...

— Ох, отроче, отроче! — перебив його протоіерей.— Гряде чернь... Візьміть на себе благородну християнську ношу — одіпхніть блудливого анархиста, об'єднайте чесних православних людей.— Отець духовний осінив прибулих триперстним знаменом: істинно кажу — сатана торжествує. Рятуйте святу Русь!

— А слобода Мандрики як?

— Попереду в слободу буде їхати вершник на білому коні. У руках верховодця корогва, усяяна світлим обра-

зом архангела Гавриїла. Усі підуть за верховодою, якому архангел Гавриїл рече: «Велить смердам падати ниць! Хто не впаде, іменем всевишнього стинайте голови». Глаголю і вам — образумтеся! Не ідїть на змову з нечестивими!.. Рятуйте слободу Мандрики!..

Григорій Григорович не змовчав:

— Отче! Скільки у вас дійних корів і не дійних бичків?

— Свята православна церква вчить — не пожелай у ближнього свого ні коня, ні корови, ні осла...

Покотило скипів:

— А ми, отче, пожелаємо! Бувайте!

Вблагати отця Іоанна сісти у земську гарбу вирушив сам Микита Винник.

Отець Іоанн по євангельській заповіді (всяка влада є од бога) главу волосної управи прийняв чемно і гостинно.

Розмову вели конфіденційно. Першою умовою Винник поставив: завіяного старорежимними віялами господи бога спільним зубилом поремонтувати — змістом і формою перемастити на слобідській копил.

— Вибачайте, отче Іване, — пристрасно доводив Винник, — але старий Саваоф в очах мандриківсько-православної пастви скреготливо впав. Сугубо фарисейським виглядом бородата бозя серед парафіян втратила шану і повагу.

Зрозумійте — у богославської карети, колись всевидючого, задні колеса поодпадали — вона не везе. Ваша програма служби божої й усякі катехізиси оджили свій вік. Отже, ми висуваємо респектабельне кредо: усіх угодників і вгодниць перефарбувати на новий кшталт. Хай святителі на богомільно-преподобних іконах не косять очима, а великомучениці грайливо не кокетують... Ми вважаємо, що таких преподобниць слід замінити степенними бабусями, на голові яких би красувалися чорні очіпки, а святителів, замість бархатисто-візантійського покривала, одягти в блаженські сіряки.

Душа іерея, напоена церковно-аристократичним духом, зітхала, отець Іоанн ніяк не міг сприйняти, як це сцілителя Пантелеймона одягти в слобідську сірячину. Але сопів і мовчав, а Винник у ласкавих тонах натякав, яке у довіреному вашій милості храмі божому чиниться безпутство.

— Отче високонаставний! Ви виберіть час і пильненько роздивіться, які спокусливі коники витинають на іко-

нах величаво ушановані угодники і преподобники. Достоту збагнуть наше високоморальне прагнення. Наш девіз — скромність! Пристойність! Хай лик преподобний жодного найменшого натяку на земні чи небесні спокуси прихожанам не прищеплює.

Отець Іоанн щось хотів вимовити, але Винник делікатно перебив:

— Дозвольте, шановний! Розумію вас, розумію. Наша спільна мета — благочинність. Ви в слободі Мандрики без году неділя, ви могли й не помітити, яку картину, катавасію розмалювали на церковних іконах, вивішених у храмі Вознесіння Христове. В ліву руку од царських врат — запам'ятайте, ліворуч — в оливковому гаю серед гожих і гарненьких самаритянок викручується святий молодого віку, й моельниці — я сам чув — одна одній пальцем на кучерявого угодника показують і говорять: «Кума! Гляньте — який же він святий, як бродить на луках в одних коротеньких штанях. Та й ті он аж куди вгору підкотив? Страмночий!..»

Молодий парох з усмішкою зітхнув, а Винник не спинав кликати отця духовного до високої церковної цноти:

— Давайте, отче, складемо пристойну угоду: сороміцько-хабальні сюжети, що рельєфно кидають в очі молільникам, перемастити. На наше щастя, в слободі Мандрики живе визначний живописець, художник древньогрецько-християнського мистецтвознавства, Яків Твердохліб.

Пастир духовний уважливо і терпеливо вислухав реконструктивні наміри оновити віками усталені церковні святині й, збагнув уродженою кметою, — повороту у назадницько-православну вакханалію нема і не може бути, бо ж революційні бурі з громами й буйними вітрами закрили усі шляхи до старого. Як людина, в голові якої ще варився клей, парох зрозумів: тривожно бурхливі народні хвилі не дадуть уводити слобожан в староплісняве багнище церковної ідилії. Він вирішив: бери, що дають, а то й те заберуть.

Важко зітхнувши, подав свою цілковиту згоду.

— Припрягайте і мене до земської колісниці, пристаю до вас. Малюйте нового владика, і новий угодників, і преподобників. Свій притч віддаю під вашу егіду.

Встав, гукнув матушці:

— Подавай, голубко, на стіл. Зап'ємо духовний переворот.

І вип'явши груди з масивним хрестом, урочисто прорік:

— Я тій старомодній бенері, рудоволосому Никодиму доведу, що ти гайнослов, а я — богослов!

З нужди та всіляких примх, забіглого в слободу Мандрики Якова Твердохліба ловили, ловили і таки зловили. Упіймали на солодкувато-словесну макуху: ви — талант! Ви — слобідський Леонардо да Вінчі. Ми вас піднесемо... Ми вас вознесемо...

На цю наживу художник і клюнув. Волосний колегіум відразу Якову титула прикріпив: «Вільний президент вільної асоціації слобідських аматорів образотворчого мистецтва».

Увівши уловленого художника у високий мистецький ранг, одразу й керівними грудьми налягли — повертай малярський пензель на переодягнення і перевзування сонму вгодників, які охололо стоять на церковних іконах, давним-давно утративши повагу і небесну пишноту.

На особливій інтимній аудієнції голова колегіуму Микита Винник довірливо поділився:

— Якове Яковичу! Ви — наша краса, наша надія! Вам праву руку ласково природа не даремно приточила. На вас слобода і довколишні хутори позирають і волають: «Художницьке подвижництво учиніть. Осквернені рафінованими мракописами, сумирно іконописні лика на повний копил перемастіть!»

Яків Твердохліб мовчки слухав, а Винник перед його зором мережив ту складну, терпеливо мужню стезю, по якій з пензлем у руках вільний президент вільної асоціації мусить по образотворчому путі безстрашно рушати і на дорозі зустрічно-лихі перешкоди сміливо долати.

Винник додав:

— Застарілі ікони своїм тьмяно почорнілим виглядом у парафіян викликають недовіру. Ми вам і доручаємо вельми благородне маскування: потріскані, полущені, обціловані боговгодні лоби і носи перевтілити. Хай на них новою силою ляже світлий небесний промінь. Хай жоден угодник чи угодниця на терпеливого молільника не плямають розсохлими губами і зубовним скреготом не жахають уловлену паству.

Микита Винник витяг з шафи тикву, виповнену слив'яною, налив собі і художнику.

— Якове Яковичу! Ви повинні з пензлем у руках, кожною церквою ушановану особистість толерантно і уважливо переглянути. Не дай боже, якась преподобниця на іконі продає зуби! Без найменшого вагання замазуйте їх

чорною фарбою. У тих же, в кого за багатолітню страждальну службу божі зуби повипадали — вставте.

Коли почнете ікони переобладнувати, намагайтеся, дорогенький, з наших слобідських позицій осмислено фарбувати. Наближайте святих мужів, образно кажучи, до мандриківського побуту.

І ще смикнули слив'яночки і закурили.

— Якове Яковичу! Запам'ятайте наше заповітне: кислооких, кривобоких, гладких та пикатих — одхиляйте. Хай навіть на їхні голови з небесного сита сяйво у три руки горохом сиплеться — не беріть до уваги. Не привертайте свого художницького хисту і на те, що означені вихованці віфліємських ясел во ім'я правди християнської аж крєктали та носіям ересі руки одривали. Усякі карколомні подвиги во ім'я церкви святої — одхиляйте. Ікони з діячами православної жорстокості відставляйте. Цей іконопис піде у нас по шкалі — «Християнське карколомство сімнадцятого віку».

На цьому інтимна аудієнція закінчилася.

Потіючи, художник Яків Твердохліб денно і нічно порпався у святцях, припадаючи до небесних чинів, відчайдушно і замислено бідкався. Розставив пальці і ворожить: якого ж угодника достойно обкарнати й згідно катехізисного чиношанування пригатити ухналями біля церковного порога, а іменитий євангельський ранг обсіпати ліловими фіялками й величально повісити на елегантно скрученому шнурку аж біля самісінької паперті?

Час од часу в художницько-експериментальну лабораторію навідувався сам Микита Винник. Сяє і спостережливо поглядає, чи Яків Твердохліб вправно запліснявим угодникам свіженькими бризками нові очі вставляє?

Одного разу вдоволений Винник підвівся ближче і улєсливою хвальбою розпочав художника підбадьорювати:

— Ви, Якове Яковичу, чините одважне поборництво, яке ми достойно і щедро оцінили. Скажу одверто — ви наш ідейний собрат, який своїм художницьким талантом сміливо вступив у боротьбу з тими вариводами, що спогнали Христове вчення. Признаюся вам, дорогенький, я три роки у духовній семінарії студіював Ветхий завіт, вивчав біблію, частенько заглядав у євангеліє, і чесно скажу вам, там багатенько наплутали. А ще більше — з розгону солили. З розгону і пересолили... Кого тільки в православний ковчег не брали! І тих, хто сам топився, і

тих, хто сам не топився, а людей топив. Лагідний, спокійний апостол Лука, і той при атестації — чи годен рекомендований поповнити благородно освячене зборище? — не витримавши, гудонув: «Господи! Де ви оце хвоськало видерли?»

Винник іще ближче до художника підсунувся, ще інтимніше заговорив про творців краси душевної:

— За літописом, складеним отцями благословія, тільки в картотеці християнського віронавчання — православною, католицькою, лютеранською, протестантською, греко-католицькою, уніатською, магометанською, буддиською, баптистів, штундистів та інших сект — налічується двадцять два всевишніх владик. І всі вони володіли незламним правилом: віруючих і невіруючих розпаленими залізяками у схудлі тілеса штрикати й в катакомбах інакомислячим ребра ламати. Наша з вами свята мета — одкинути бридливо-семінарську лженауку і на корогвах виліпити образ добренького й лагіднього бозю. Хай ваш пахнотливий пензель чудодійно проникне у саму найтоншу тканину історії боговрятування й щедро розстелить на слобідських іконах заново народженого милолюбного володаря неба і землі.

Художник Яків Твердохліб уважливо ковтав наставні слова, потім устав і, усміхаючись, подав Виннику руку:

— Микито Микитовичу! Виявляється, ми з вами родак: я теж семінарист. Вас випхали із семінарії, чи ви самі вистригнули?

— Сам. Уночі забрав шмаття, і — гайда! Подався у Київ, вступив до університету. З університету за вільнодумство вигнали.

— А мене, — щиро поділився Яків, — за оцю грайливу щіточку у шию витурили.

— Кому ви в духовній кошарі насолити?

— Сіяча семінарської блекоти на полотно взяв, а внизу веселенько дописав: «Превелелбна зануда!»

Обое розреготалися, і Винник по-панібратськи поплескавши художника по плечу, перейшов на «ти»:

— Яшо! Наше з тобою завдання — усю застарілу іконографію уважливо переглянути. У тебе, Яшо, витончено мистецький смак. Ти одразу розкусиш, чи сей муж церковного колобродства підходить. Тих же, хто сто років з роззявленим ротом мовчки на іконі стоїть, складай у окремих лантушок, а зверху олівцем напиши: «Декваліфікований».

Перешиливши ще по чарці, запалили цигарки. Винник почав язиком тонше тесати:

— Яшо! Ти пірнав у семінарсько-евангельські канони, і, мабуть, спізнав, що і до чого. Можеш сміливо вирішувати сам, яким птахам нові крильця чіпляти, а яких мотузочком обв'язати. Візьми так: перед тим, як іконописне лице свіженькими фарбами обквацовати, зазирни в церковні фоліанти — хто він? — Винник ткнув пальцем у потьмарений образ якогось паломника, що ледве визирає з облупленої ікони.

— Давай, Яшо, уважливо придивимося і проаналізуємо сіє страдницько-вгодне лице. Вираз очей, вуха, губи і ніс красномовно переконують нас — не нашого поля ягода! Яшенько! Дороженький! Не лілуйся, уважніше, пильніше очі заганяй в анотацію — за які благодійно-тайні діла свята церква у високі небесні чини його возвела?

Винник узяв Якова Твердохліба за руку й підвів до іконописної панорами: чудодієць ударив хрестом по скелі, й з кам'яної глиби потекло виноградне вино. Товстенька галілеянка винце у полив'яний глечик по вінця набирала і чудотворця по саму зав'язку напувала.

— Яшо! — перепитав художника. — Як на твою думку, хто це може бути?

Яків з ходу подав характеристику:

— Се — блудяга!

— Вірно. Таких лукавців на свою палітру аж ніяк не бери!

Убгавши в голову високодумні настанови волосного шефа, художник Яків Твердохліб енергійніше взявся перевзувати і перевдягати іконописну братію.

Часом у реставраційній роботі його стискувальню брало вагання: чи вистачить духу, чи бодай уяви, як оце преподобне кошлате чудило перемастити на ласкаво-трудова лице слобідського косаря? Косить, мантачить, співає і мантачку об полотняні штани витирає.

Міркував-міркував і вирішив: навіщо палахкотіти серцем і душею над давно винайденим? Хіба, скажімо, преподобнику чи угоднику не однаково, що йому на голову почепити — вишиту хрестиками камілавку чи широко виплетеного солом'яного бриля? Ось вони, повалені, лежать і кажуть: «У що хочеш нас, у те і одягай! Хоч тоги римського сенатора напинай, хоч сільського сіряка накидай!»

Молодий майстер пензля сміливо рушив в атаку на прапрадавні церковні казуси. Приступив совісливо переробляти, як він сам казав — поблеклий православний іконостас. Художницька щітка жвавенько почала на по-чорнілих іконах шугати й обранцям веселіше світло-голубі очі вставляти.

Мужесько церковно-православне сословіє Яків Твердохліб ліпив виключно горбоносим. Аякже — християнство на слобідські землі із Греції на човнах припливло.

Іконостасні лика поділив на три категорії — видатні, маловидатні і невидатні.

Видатних взував у древньоримські сандалії, на маловидатні ноги насував чоботи — пришви, невидатним накидав простенькі тапочки. Отроків божих одягав у свитки, перерослих — у чумарки.

До мучениць, які відчайдушно боролися з підсланою диявольською спокусою, пензель Якова Твердохліба ставився пристойно і глибокошановно: голови вкривав очіпками світло-рожевого кольору і одягав у модні корсетки. Шию і груди мережив різноманітним намистом і на дівочі вушка приколював сережки з брязкотильцями.

Владний натяк Микити Винника на те, що обрану дівочу чесноту повинні першими просувати в оновлене стійбище віротерплячих, художник від щирої малярської душі сумлінно виконував.

Малював цнотливих Донон — очей не відірвеш.

Усіх правдивих угодниць Яків Твердохліб барвисто кольоровими очіпками шанував: на голови молодшим напинав зелененькі, старшим — чорненькі.

Над образом Марії Магдалини мусувався довгенько, обдарувавши популярну в святцях молодицю сугубо людськими обрисами. Правий бік красивого жіночого лица скорботно-тужно вивів: «Утішителю наш, чого ти покинув нас?..» Лівий — христілюбива дама кокетливо римським легіонерам шпильки пускала: «Йолопи ви, йолопи! Рятівника роду людського прогавили!»

Носій перебудови слободи на новий матеріально--духовний лад Микита Винник у клопотливих пошуках не кидав художника. Раз у раз забігав, щоб подати тямовиту консультацію.

Якось Яків замислився: чи можуть у церковні достойники прорватися одутло череваті?

Винник вчасно нагодився:

— Яшо, не забувай біблейської аксіоми: страдники, покутники, страсотерпці, пустельники і ті мученики, які себе і людей мучили, вживали тільки акриди і дикий мед. На іконах вони повинні мати вигляд охлялих, мізерних, виснажливо-блідих і захарчованих. Такі історичні факти: подвижників за віру Христову римські патриції у казематах довгенько морили голодом і лише тоді охляло-змарнілих кидали на зуби розлюченим левам.

Лев підходив, обнюхував кинутого на розтерзання, одвертав морду й, невдоволено рикаючи, відходив.

Перші християни своєю худобою тільки й рятувались од спущених з імператорського цепу хижаків. Леви, тигри, леопарди охоче кидалися на одгодованих місіонерів, які несли затурканим тубільцям Африки і Азії євангельське слово. Святе слово тубільцям за гроші віддавали, а смачненьку данину з тубільських рук виривали і апетитно жерли й псалми божественні співали.

Але таких паломників ти, Яшо, на палітру не бери. Се мандрівні хамаркали. Рисує чесних, порядних святих, щоб нам прихожани не кололи очі. Бо, не дай боже, котрась слобожанка підійде до ікони, перехреститься, поставить свічку, а тоді очима заблимає, свічку згасить та на всю церкву:

— О, господи, куди ти Христе-боже, зриш! Курохвата угодником поставили! Тьху! З твоїм преподобством!..

Непереборне бажання досконало перевтілити чудотворний образ непорочного на слобідський степово-пахтливий копил спонукало спритного Винника удатися за допомогою до знавців історії, й він закликав постійним тлумачем Мавритана Поперека. Припріг до цього дійства і хлоп'яка Василя Черпака.

Тлумачні функції Поперека в основному полягали в тому, щоб вчасно, тонко і висококваліфіковано вникати і радити, що годиться, а що не підходить. А раптом художник зіб'ється з путі праведної — не тому янголу і не туди пір'їну встромить? Поперек мусить вчасно й тактовно його поправити.

Чи (господи прости, що таке й придумаєш!) Яків Твердохліб зопалу міг допуститися легковажного вчинку: візьме та своєю щіточкою засуне пір'їну не янголу, а янголиці!

Мавритану Попереку тоді надавалося юридичне право еставати дибки. Сміливо поправляти маляра в такій ре-

дакції: згідно з біблійською презумпцією од самого со-
творіння світу янголицям ніхто нікуди і ніякої пір'їни
не заганяв. Потрудіться, голубчику, скояне вашим пен-
злем виправити!

Микита Винник у милосвятительному ділі мух не ловив.
Трепетав, умлівав, і часом, забуваючи, що є волосною
вершиною, підлеглого художника переконливо благав над
головою нововисунутого іконоправедника ліпити лише бо-
гозоряний світ, аби молільник, зайшовши у просторий
храм божий і терпеливо оглядаючи висячу на церковних
стінах гвардію Христову, на жодного не мав права гнів-
но сказати: «А хто оцього безокого сюди поставив?»

На доказ глибокої зневаги до малярського штукатур-
ства Микита Винник продемонстрував принесену Поко-
тилом запліснявілу ікону.

— Прошу вашої ласкавої уваги — піднімаючи ікону,
оголосив Винник.— Будь хто з парафіян гляне і скаже:
«Хіба йому в святій церкві гріхи одпускати? Йому на
баштані стояти та горобців одганяти!» Обране небесами
лице повинне не сопливим оком на молельну братію по-
зирати, а живим зором вигравати і життєрадісним по-
кликом слобідського молільника закликати: «Став мені,
голубчику, свічку, а попові — гривеника, і ми твого гріш-
ного лоба помастимо і покропимо!»

У дразливо-процесуальному дійстві невтомний втілю-
вач перебудови раз у раз доводив:

— Будьмо радикальними! Світлими трояндами і лю-
бистком замінімо застарілий церковний мотлох! Що там
у нас, Яшо, далі?

— Другий день длубаються над великомучеником Ху-
здозадом. Часословна біографія гласить так: глибоко
відданий святим ділам. Слово Христове у сутичці із іна-
ковіруючими відчайдушно захищав. У Бухарі стався вої-
стину благородний вчинок: вигукнувши: «Во ім'я отця, і
сина!..», Хуздозад кинувся на здичавілого муедзина й од-
кусив йому праве вухо.

Одмічаючи шалену любов до істин евангельських,
схвалено: самовідданого борця за чистоту віри право-
славної, клишоногого Хуздозада удостоїти саном пра-
ведника.

Микита Винник узяв у руки образ, розписаний снопод-
ською хвальбою, колупнув нігтем і стиха запропонував:

— Лоб'яга — чавунний казан! Ми думали возвеличити
його у високопреподобні, а він скидається на фараона.

Фараонська подоба нам, Яшо, не підходить. Засунуть його поки що в лантух.

Яків Твердохліб аж підскочив:

— Микито Микитовичу! Де ж ми тих святих наберемо?! Мені вчора Маклена Лексіївна подарувала католицького святого Августина. Пробирав перелицювати — не підходить. Інквізиторські літописці подають його дійство в такій рескрипції: «Боровся з падучими еретиками напропалу — на диби піднімав, руки одривав і під сьоме ребро спокійненько ножою заганяв. За вірність святій інквізиції Августина вшановано вищим іезуїтським ордемом Ігнатія Лойоли*.

Любовно-пристрасне жіноче залицання одхилив. Усяку спокусу тамував. Міцних напоїв не вживав: пив тільки сухе виноградне вино. Чинив по-божому. Перед тим, як ковтнути наповнений келих, осіяв себе хрестом.

На схилі віку скапустився: пив з ким попало, яка під руку потрапила, до тієї й месо правити ходив».

Вислухавши анотацію про діяння преподобного Августина, Винник погукав хлоп'яка Василька Черпака:

— Ось що, хлопці! Піди, Яшо, з Васильком до його мами. Вона вам дасть добру пораду, хто із іконовозвеличених може бути вписаний — во іже во святих — і, посівши належно гідне місце, без вагання достойно стриміти на шпугах слобідської церкви. А хто настільки пліснявим виразом намулив парафіянам очі, що на його й у великий піст не хочуть дивитися, того, звісно, щоб не пропадало вистругане дерево, доведеться перемастити на те ім'я, яке скаже Василькова мама.

Акуратненько склавши в лантух ікони і примотувавши їх дебелинським обривком, Яків Твердохліб передав Василькові.

— Цей преподобний вантаж ти неси, хлопче. А я так розподілив: у кошику понесу мучеників, а в оцій гарно виплетеній кошовці — великомучеників. Гляди, Васильку, зв'язаних тримай міцненько, щоб, не дай боже, по дорозі якесь лико у бур'ян не вистригнуло.

Упакувавши опору церковної фортеці, художник попросив Микиту Винника проконстатувати, який позирально-лискучий одяг накидати на провідні небесні чини.

---

* Ігнатій Лойола — засновник католицької духовно-чорносоптенної організації, яка люто розправлялася з реформістсько-політичним і революційним рухом.

— Ще — прошу уточнити чи принепорочній діві Марії нову дитинку зробити, чи оте дитинча по ветхозаветному фасону у тій самій формації лишити.

Винник, не спиняючись, одразу кинув:

— Мабуть, улюбленій діві роби, Яшо, нове дитятко. Тільки прошу, довго не мусуйся: ліпи змаху.

Друге: якими барвами богородиці украсити очіпок? Гадаю, рожевим. Кольором покритки. Трете: якого цвіту корсетку на царицю небесну готувати — зеленого чи покласти чорну тінь?

— Клади, Яшо, по велінню свого серця. Чорні фарби бережи. Чорну тінь покладеш на Іуду. Ми ж будемо перемашувати й величеньку ікону «Тайна вечера».

— Далі — де брати дощок?

— А де ті, що лежали на курятнику? — перепитав Винник. — Їх же там чималенько було?

— Усі пішли на райських янголиць.

— А довгі дошки де поділися? Оті, що з волосної скрині одірвали?

— Одна пішла на кардинальну переробку архистратига Гавриїла, друга — на архангела Михаїла.

— Добре, — проказав Винник. — Ясно. Повертайтеся, вирішимо, де взяти. Мені Григорій Покотило хвалився: на це боже діло ми дошки повідриваємо з волосної огорожі...

Дізнавшись, чого до хати завітали, Василькова мама ласкаво і привітно зустріла прибулих:

— Їй-богу, ви добре діло надумали, — вимовила й, звертаючись до художника Якова Твердохліба, додала: — оце, бувало, зайдеш у Пречисту, глянеш на образи і, прости господи, що скажеш — не святі, а якісь вівчарі: очі запилені, не миті, мабуть, з того часу, як на тих іконах преподобні лица нарисували.

Хочеш поставити свічку, подивишся на запорошені очі, махнеш рукою та й підеш до Ісусових ніг. Свічку збоку притулиш і гірко подумаєш: які ото шалені відлюдьки були — живому чоловікові в ноги гвіздки заганяли.

Яків згодливо хитав головою, а Явдоха Спиридонівна доводила:

— Та й незворушливе на іконах рисують, їй-бо, душу не зачіпає. Ось, скажімо, біля преподобного коліна одні тільки телята крутяться. А чого, скажімо, не взяти такого: хай би якась преподобниця корову доїла чи поралася біля льохи, поросяткам помії в корито насипала.

Хай би малювали щось угодне для людей. Прихожани любиміше б свічки ставили.

Гості розв'язали лантуха і висипали на стіл головну церковну окрасу. Щоб, як велів Винник, гуртом у хаті хлоп'яка Василька Черпака під головуванням його рідненької мами витончено установити, хто, витримавши довголітню плісняву, має право і далі нести свій терпкий хрест — піднесено колихатися на церковній петельці, а кого, як такого, що втратив святу подобу, з пиховито-величавого Олімпу стягти, списавши в архів. Хай сохне і досихає в кутку церковної сторожки.

— Євдокіє Спиридонівно! — звернувся художник.— Ви, часом, не пригадуєте когось із слобідців, що його царські сатрапи замучили?

— Чого ж, пригадую... Ти, Василько, припоминаєш Горпинку Перепеличку?

— Аякже... Горпинку добре пам'ятаю. Утопилася бідненька.

— Еге ж, еге ж, синочку. Згубили дитину... Скільки ж їй годочків було? Здається, на сімнадцятий повернуло. Замордували. Ото все намагалися молоденькій очі вінцем із жовтобрюхим глитаєм зав'язати. Любого Гриця, з яким Горпинка дружила, кудись запакували. Йому ще й роки не виходили, але його забрали в солдати. Дівчинка не витримала розлуки і вкоротила собі віку. Лежить в домовині, немов янголичка. Отаких би нам на ікони — чистих мучениць дорогих.

— Мамо! — перебив Василько.— Ви ж, мабуть, дядька Вірлія знаєте?

— Аякже, синочку, знаю. Вся слобода Тимоша Вірлія знає й шанує.

— А хто такий, вибачайте, Тиміш Вірлій? — перепитав художник.

— Слухайте, а я вам розкажу,— мовила Василькова мати й, обтерши губи, розпочала:

— На краю слободи, отак як з Полтави рушати, жив старий панюга-катюга Жеглов, дак він завів для розправи з людьми хижаків-гайдуків. Ох, які це були живодери! Зеленої неділі, це років... років, щоб не збрехати, з п'ятнадцять чи й більше тому, вели вони на розправу старенького дідуса Онисима Чаплія. Служив він скотарем у панській економії і нібито у загороді розмовляв: «Воли ви, воли сірі, воли рогаті. Ви з Криму і рибу, і сіль возили. Землю орали і будете орати, але вже не па-

нам, а народу, бо ми панам ось-ось роги позбиваємо».

Якась зайда підслухала і донесла. Гайдуки, як ті пси, заскочили в хату старого Чаплія, лазили, шукали, нишпорили й за іконою преподобного Іакова Тобольського найшли письмо «Отречемся от старого мира...»

Вели дідуся зв'язаного — такі права цар панам дав. Тягли до цвинтаря, щоб на бересткові повісити. Старенький на спині і лопату ніс: мав сам собі і могилу викопати.

Тиміш Вірлій, чи люди йому підказали, чи мо', він задалегідь сам підстерігав, а тільки біля самісінького кладовища вистрибнув із дереви й з розгону на панських злодіяк напав. Кажуть, два гайдуки на місці полягли, а один ледь-ледь ноги уніс.

Словом — Тиміш добрячого духопелу панським лакузам дав, а дідуся сказав: «Тікайте, дорогий, отуди і отуди. Там вас не знайдуть. А я якось буду одбиватися».

Нагрянули бееві собаки в золотому брязкотилі. Довго Тимоша Вірлія ловили і таки клятї вловили. Розпинали, мордували, допитувалися, хто його нападати направив, хто навчив.

Тиміш, зціпивши зуби, одповів: «Ви навчили, ви! Ваше здирство, ваше знущання з нас, увесь народ вчить: боріться з гнобителями, і ви їх зборите».

Вигукнув й од мучительного катування помер. Істинно — мученик!

НАДІЙНО ЖДІТЬ ОБІТОВАНУ ЗЕМЛЮ

У волосній управі з новою силою запалали надихувальні пошуки — якими світозорими шатами владику небесного лагідненько уквітчати, щоб величаво і милостиво шугав по земному слобідському обрію.

Святі, як перемиті, а деякі, тримаючи на правій руці кожушину, ще радісніше усміхалися — є чим узимку голі плечі прикрити. Одне досадне у волосних грудях кипіло — акафістично озвучити милостиво владичицький голос, який би з паперті заволав «Хто стане спиратися чи повставати проти законно слобідсько-волосного уряду, того каратиму і небесною блискавкою осліплятиму!»

Зачудовано схилилися над ескізом майбутньої панорами, де володар з десятої хмари провіщав би: «Правлячу

волосну кагалу перстом осіняю й на державне кермо
благонравно підпихаю!»

У цю пору очищення од старорежимної скверни в
управу завітала слобідська делегація, очолювана чабаном
Євменом Паньком.

Петро Мушкет, який серед своїх побратимів мав най-
більшу освіту, дві зими ходив у начальну земську шко-
лу — відрекомендувався:

— Ми безлошадні, у багатьох нема й корови. Коротше
кажучи, роду батрацького: ось,— показав рукою на хло-
п'яка Василя Черпака,— ми його добре знаємо: разом
батракували в когутів. Крутили нам руки чорти воло-
хаті, та хочуть і далі крутити. А це наш голова і батько,
славний чередник. Він п'ятдесят років носив вівчарську
гирлигу і порепаними п'ятами топтав панські лани. Євме-
не Овсійовичу! Вам слово!

Піднявши до стелі дебело-сучкувату костуряку, одвіч-
ний злидар попросив вислухати, як він сказав, чабанів-
ське умнення:

— Звиняйте, але ми вам, як слобідській владі, повин-
ні правду сказати: ми очі бідняцькі не затуляємо, і вам
хочемо навстіж розтулити. То когутяки недаром до вас
на вороних прискакували. Ми повинні все бачити і го-
туватися до бою. Бій буде страшний, але ми готові —
ми дуку зберемо.

Хтось із волосних мудріїв хотів слово уставити, але
Панько-чередник сміливіше до столу підступив:

— Вибачайте, вибачайте, не перебивайте! У Петро-
граді на самого царя імператора обротьку накинули. Та
оце, пробачте, ми вас і питаємо: чи будемо і на панів,
глитайв вуздечки накидати, чи хай костогризиди знову на
трудовій спині жирують, бенкетують?..

Микита Винник притьмом схопився:

— Жирувати, коверзувати на спині нашого брата-сло-
бідця ми нікому не дозволимо. Ми — сила! Ми — влада!

Але Євмена Панька, якому давно мріяне й омріяне —
земля народу, земля трударям — збити з віками жада-
ного земському посланцю ніяк не вдалося.

Винник і сяк, і так — глитайський шабаш ми спини-
мо... Ми!.. Ми!..

— Ми, — декламував Винник, — огидних костогри-
зів остепенимо! — Підійшовши ближче до несхитного
чабана, ласкавіше, власне лестиво розпочав викла-
дати:

— Ви, діусю, наша опора, наша сила, але зрозумійте по-людському і нас: не всі ж хуторяни живоглоти. Серед них є українці, які на царя сміливо гнівне кидали: рижовусе падло! Сукин син! Поверни нам закуту в кайдани козацьку волю! Поверни загарбані степи, лани! А не то, ми тобі, ваше величество, очі рогом повернемо!» О! Як виходить діло, дорогий наш дідуно!

Чабан Панько всміхнувся:

— Може, це й правда, що когуги десь у запічку чи на збоїнах у клуні шептали — поверни, а з люду трудового жили витягали, кров пили. Звиняйте, але ми — чабани — панам і когутам не віримо і ніколи не повіримо.

Євмен Панько ближче підійшов до столу і попросив:

— Вислухайте мене старого. Тільки не перебивайте. Мій племінник працює кочегаром на чавунці у Полтаві. Я ні-ні, та й пришкандибаю до його в гості. Він, спасибі йому, частенько до себе і мене, і стару запрошує.

Одного разу, як сьогодні пам'ятаю, у травневе свято залізничники зібралися у зеленому гаю, отуди, якщо вам доводилося в тих місцях бувати, якраз коло села Крутий Берег.

Запросили і мою, як вам сказати — вівчарську гирлигу. Племінник поставив мене біля входу в гайовище і прямо наказав: «Євмене Овсійовичу! Ви на чатах. Нікого не пропускайте. Може, якийсь жандармський козолуп полізе, то в оцей сюрчок давайте знак. Починайте сюрчати і гукати — Петре! Хватить печериці збирати!»

Я тихенько Петра й питаю — а що воно за збори?

«А те, дорогенький мій, будемо вирішати — як землю у панів забирати і фабрики та заводи робітникам повертати!»

«Ага,— думаю,— ось воно яке благородно-святе діло добрі люди чинять. Та хай,— думаю,— підлізе якийсь поліційне хрюкало, да я як огрію оцією ковінкою, так з нього тільки пара піде».

Чабан Панько полегшено зітхнув:

— Побував і я на тих зборах. Закликали, а мое місце заступив племінник. Дуже мені понравився робочий, який аж з Петрограда приїхав. Казали — путіловець. Говорив приємно: «Робочі і селяни — це непереможна сила. Об'єднаємося, і ми звалимо царів і панів...» Наприкінці заспівали, і я підтягував: «Землею буде володіти народ, а глитаїв жде біда!» Дак ото я й кажу: землю в когу-

тів-куркулів будемо забирати, ми ваші не будемо — ви не наші.

Винник, випнувши, як він сам казав, державні груди, велелійно проказав:

— Не хвилюйтеся... Будьте спокійні. Не забудемо і ми ні чабанів, ні вівчарів. Про землю ми з повітовою земською управою вже утрясаємо і даю вам своє урядово-словідське слово — утрясемо.

Випрямившись, тим же велелійним тоном додав:

— Не падайте духом — наляжемо. Коверзувати над словідцями — не допустимо!

Глянувши на присутнього отця Іоанна, поглядом дав знак — отче! Ублаготворіть!

Пастир духовний, торгаючи рукою масивного срібного хреста й прибравши позу амвонного проповідника, розпочав викладати туманні ази приміреної абетки:

— Братіє! В горах, у лісах, степах, на західно-широких просторах нашої великої країни точиться боротьба за віру православну і свободу народну. Будемо терпеливі, здолаємо німецько-австрійських завойовників, скрутимо набіглим супостатам голови, не дамо загарбницько-католицько-мусульманським чоботам віру християнську ганьбувати і рідну землю топтати...

Отець Іоанн підняв угору пастирську пучку й, випроставшись, як виправляються верховоди долі людської, елейним голосом зачав ублагувати роздягнену і роззуту делегацію:

— Вірте своєму духовному наставнику. Іменем господа бога вас закликаю: коріться волосній управі, і вона вас виведе на рівну дорогу; одганяйте нечестиві помисли: хто мав землю, той хай і має. Владика небесний його за терпіння і моління щедро нагородив. Хто не має, той у смиренстві і божій покорі землю обітовану знайде. Будемо, мої улюблені парафіяни, на всевишнього покладати надії,— отець Іоанн наставив указового пальця в стелю — терпеливо ждiть, обітована земля гряде. Уповайте!

Виголосивши проповідь, яку ніхто з делегації не перебывав і не порушував, отець Іоанн осинив делегацію хрестом:

— Хай між нами царствує мир і недоторканість. З нами бог!

Сухорляво-високий Євмен удруге підняв гирлигу:

— Отче! Ви самі воочію зрієте, що пани воліють і далі батрацьку кров пити. Благають: «Боже! Бідняцьку шию зігни і міцніше у підготовлене нами ярмо запряжи». Ви, отче, з церковного амвона брякнули б господу богу: «Владико наш! Забери панів й глитаїв од нас! Дай людям життя!» Знайте, батюшко, панська молитва страшна, вона просить бога — хай німці чи англійці на хлопа гармати наставляють. Ви ж добре бачите, що пани і куркулі притихли. Ждуть, який бог візьме гору — австрійський чи англійський, аби на нас, на сіромах, дуло гарматне наставляв. О, це чорне гайвороння закаркає — тягніть на трона рижого царя, або хоч плюгавого з череп'яною макітрою на голові короля! О! Тоді лихо наступить превелике! Знову на батрацьких спинах засвистять криваві панські шомполи. Хоч вірте, отче, хоч не вірте, налетій жорстокий нагай не мине і вашої спини.

Грюкнувши об волосну підлогу чабанівським костуром, Євмен Панько, повернувшись до своїх братів по класу, рішуче оповістив:

— Ходімо, хлопці, звідсіля. Будемо вирішувати самі, як далі бути. Права людські станемо добувати у боротьбі. Прощавайте, граждани добродії!

Волосний правлячий колегіум, почувши, як хряпнули двері, широко роззявив рота.

ІСТОРІЯ НЕ БРЕШЕ, БРЕШУТЬ ІСТОРИКИ!

Зустріч з босими слобідцями, де чабани і вівчарі висунули гостро-дотдливе — поки не пізно, давайте у злободливо-гнобительські щелепи вудила встановляти! — Микиту Винника розтерсало. Начебто, душевна пропасниця почала бити.

І хоч чабанська гирлига спину нікому не гладила, піднята аж до стелі, густо обрамлена овечими кізьяками, перед самим носом земсько-волосного верховодства замахала і загрозливо натякнула: іду на ви! Хочете — ідіть з нами! Не підете — ми й без вас панське ярмо навіки поламаємо.

Другу ніч Микита Винник терзався і перекидався... Хапко в думках у нерозгадане русло сліпо то пірнав, то виринав, розгадуючи — кого ж надійно утягти до основ слобідського коша?

Де ж вони ті достойні, що без будь-якого вагання почеплять на себе стародавні чумарки, жупани і слободою продефілюють з гучними вигуками: «Воскресла козацька воля! Хай живе незалежна слобода Мандрики!»

Глибоченькою уявою аж на дно морське пірнав, а виринувши, шугав під хмари і вивчав — як спізнавати: хто дужим плечем нас підіпре, а хто й каверзливу дулю піднесе.

Встав, намоченим рушником голову обв'язав, розстелив аркуш чистого паперу, взяв олівець й з розгону почав складати збунтований указ:

«Дворянин Жеглов — гидотник! Шкуродер. Маєток конфіскувати. В покоях початкову школу організувати, у флігелі — бібліотеку».

Потер лоба й, утупивши очі в написане, став міркувати, куди ж пана дворянина запроторити?

Стукав, стукав по столу і вистукав — обміняти на затриманих в Одесі двох слобідців-моряків. Моряки в слобідській управі написали, що на палубі корабля заспівали «Поховайте та вставайте», і їх з наказу контр-адмірала, старорежимного гарикала, запхали в каталагу. Хто ниньки за старшого правителя у слободі, хай тюкне на царську псюру, щоб не гавкав.

Винник персонально вивів: «Послання від мандриківської волосно-земської демократичної управи. Негайно звільняйте затриманих синів вільної, незалежної слободи!»

Подумав-подумав й таку кінцівку сформулював: «У разі подальшої затримки двох наших вітчизняних моряків, ми змушені будемо заборонити вашому кораблю заходити у слобідські води...»

Оформивши грізний ультиматум, Винник перейшов до інших кандидатур.

«Сидір Ладур — начебто яблучко з нашої яблуні. Ніс і вуха — козацькі. Сопе нахрапом — не підкопаєшся. Проте вікове царювання дому Романових зробило своє пакосливе діло: ріднослобідське вичавили з його душі, й Ладур перемастився у кістляво жадібного малоросійського відьмака. Його хутір — його бог, його фортеця — його хутірська імперія. Во ім'я вільної суверенної слободи Мандрики, ця земельно-одубіла тетеря аж ніяк не зволить нічим пожертвувати, заявляє: «Крихти хліба вам, дармоїдам, не дам. Мій хутірсько-заможний рід

триста років у своїх цупких руках тримав богом дану землю. А ви де взялися на нашу хазяйську голову?

Світ хоче перевернути, а мою землю осоружно забрати і якійсь босоті віддати? Не пробуйте! Хвоста підійму, роги наставлю й ратицями задавлю!»

Умовно склавши логічні висновки, Винник голосненько крикнув і виразно чорним по білому черконув: «До козацько-слобідського коша не підходить. Харло-мурло!»

«Григорій Покотило зневолює старим режимом — волосним засідателем служив, але душа сумлінно-чесна і щира. Підходить. Починає очі розтуляти й нагхненно співати «Де ти бродиш, моя доле...»

Влас Педашенко — лукавий хитрун. Смердючий тхір. Пальця в рот не клади — одкусить. Знає, кому дати, а з кого і взяти. Вишколена волосна бестія. Двоєдушний. Залучити. Спробуємо перекувати на однодушного...

Яків Твердохліб — має хист і талант прогресивного живописця. Яша — дар божий, який, на щастя слободи, з високої хмарі злетів і на волосно-державний дах упав. Особливі прикмети: у повітці вільнодумно обнімає і пригортає дружину писаря Маклену Олексіївну. Хай пригортає, на те вийшла воля.

Мавритан Поперек — історик. У деяких маловідомих історичних місцях напускає туману. Що вдієш — єдиний слобідський знавець історичних подій — хай підскакує. Сказано-бо — історія не бреше, брешуть історики. Нам відданий, можна вірити.

Арнольд Лопух. Ах, Арнольде, Арнольде! Не того ви бога за бороду вхопили! Поживемо, побачимо... Спробуємо і вам сектантського носа втерти.

Отець Іоанн... Що ж, отче Іване! Ви пастирський поштовг вчинили — перейшли на бік єдино величавої і правовірно-волосно-християнської моралі. Сіли на земсько-волосного воза, а раз на наших колесах їдете, то і нам акафісти надавайте, і наші молитви співайте, а себе під девізом — «рука давця не збідніє до кінця» — не забувайте. Ми вам, вибачайте, старорежимні патли одчепимо, одріжемо і віфліємські коси, а довгі запорозькі вуса причепимо. Тоді ми благостинно поцілуємо оновлений ваш хрест.

Василь Черпак — мила дитина. Це те загуркане, забите хлоп'я, з якого малоросійсько-дворянська олігархія шкуру здирала, нівечила, топтала і мову рідну з язиком виривала. Ми його ведемо і поведемо за собою — хай

молодечий запал покладе на вітвар відродження слободи Мандрики.

Удосвіта світогляд Винника перехилився на шістдесят градусів ліворуч й очі засвітилися демократично-ясним блиском — чи не залучити до спільної боротьби з дворянським глитайством чабансько-вівчарську делегацію?

Умова: по-братському беремося за руки і стаємо на рівноправну платформу. Девіз — наше кермо, а ви мускулястими руками розламайте ненависне панське ярмо. О! Оце була б найнадійніша опора!

Від налетілої демократичної ідеї Винник забігав і повеселішав, розмірковуючи:

Чабан Євмен Панько — вилитий запорожець: ні дати, ні взяти — козарлюга.

Беселенько ходив, сюди-туди, з кутка в куток никав, і, раптом, у смугливе впав: чим же розтормошити, якими чарами розбуркати людську гідність, віками протоптану? Улетілі збудливі помисли Винник у голову бгав, укладав, та врешті на ліжку впав і захріп на всі заставки.

Розплющивши очі, пригадав набігле: учора по обіді з ласкавої ради хлоп'яка Василя Черпака зайшли до його сусідів.

— Славні люди, наші сусіди,— хвалився Василько.— Чесні, правдиві і воліють одного: життя вільного, трудового.

Завітали. Господар двору, сизенький дідусь, порпався в клуні з старшим сином і двома онуками-парубчатами, розгрібаючи минулорічні житні збоїни, щоб нагодувати уцілілу від тяжких царських податків короткорогу Муру, що годує молочком дрібненьких хлоп'яток і дівчаток.

— Здрастуйте, діду Макаре! — промовив Василько.— Із суботою будьте здорові!

— Здрастуйте і вам! — привітно озвався дід Макар.— Оце риемося та по соломинці витягуємо. Корівки не прогдуеш — діти голодні. Сього, того оце наскубемо, тоді за лопати, почнемо годувати й себе. Копатимемо на картоплю, капусту, буряки саджатимемо.

А може б, ми, дідусю, поговорили про культуру, про історію слободи? — заїкнувся Винник.

— Що ж, чоловіче добрий, можна і погомоніти. Оце ж скопаємо, а тоді щось посадимо, щось посіємо. Тим часом трава підспіває, скосимо і її, а там і жни-

ва. Пожнивуюємо, обмолотимося, трохи хліба собі зоставимо, а то — продамо. Бачите, хлопці в яких штанчатах ходять, а вже отого, що в картузі, пора й женити, а в церкву ж не підеш у подертих. Та й попові два-три пуди треба відкласти. Батюшка з пречистої менше як за два пуди молодим і руки рушником не зв'яже. Та ще, дай тільки пшениці, і хрестом попробує, чи кукіль не попала. Сповнимо оце все, тоді можна і побесідувати...

Від спогадів Винник скривився.

— О, боже! — майже скрикнув, взуваючи чобота. Де ж ви, нащадки славних слобідських дідів і прадідів?

Взувши обидва чоботи, встав, випрямився і рушив до дверей. З усієї сили будити народ! Підіймати й засліплі очі закривати!

У мальовничій слобідській містині, а саме — на зеленій галявині, рясненько підперезаній розпуклим бузком, зібралися скликані слобожани і хуторяни. Микита Винник мав викласти тези, що йому три дні і три ночі навівала бурхлива земсько-повітова фантазія — як слободу Мандрики будити й розбудити.

Виготовлені засади давненько квасилися у волосній шафі, та оце самотужки підсолені із нововиструганої слобідської солянки, мали скласти основні пункти установчої промови, яку на галявині й хотів урочисто виголосити сам автор реферату.

Обвівши поглядом зібраних на молодо-весняній травиці й потаємно ховаючи у глибині душевних сутінок переконання, що саме його покликано вирішити волю слободи, вивести слобожан на світлий шлях щасливої долі людської, підсмикнувши штани, Винник ще раз окинув повелівальним зором присутніх: «Я вас, голубчики, переконаю і вашу одвічну темність здолаю!»

Із сією цілеспрямованою настановою Винник розгорнув тези і поетично почав:

— Шановні слобідці! Шановні хуторяни! Шановні добродії і добродійки! Мене до вас виряджали і напучувально веліли: «Не спи і не дрімай! А слобожанам і хуторянам засліплені царськими мракобісами очі розліпляй!»

Дозвольте на оцій слобідсько-чарівній природі теоретично і практично розв'язати питання, хто ви і хто ми.

Володіючи неабияким хистом оратора, Винник зачав мережити ту сумно-печальну дорогу, по якій царські

сатрапи тягли слободу Мандрики й затягли в чорні пазури колоніального рабства.

На початку збуджувального виступу Винник докладненько вистелив історичний родовід слободи та ту вільну боротьбу з гнобителями — ханами, султанами і західноєвропейськими панами, яка протягом віків невгавно точилася на землі слобідській.

— Дорогі слобідці і ви, хуторяни! — голосно оповіщав промовець. — Знайте: ваші славні прадіди не раз і не два косами й граблями перетинали дорогу скаженілій татарві ханській і шляхті панській...

Зібрані на сходку вперше таке почули і, затамувавши дихання, уважно слухали: оце історія, так історія!

Винник, не спиняючи промовницького запалу, шпарко прочісував стежину до заповітної лекційної мети — хто ви?

— Мені приємно з вами поділитися тим грандіозно виритим, яке мені пощастило виконати. Я копав, копав, і вельми радий, — Винник скромно тицьнув себе у груди, — що оцій ось скромній особі, яка з вами під бузком розмовляє, пощастило в архівних катакомбах розкопати й з глибокого дна витягти родословну слободи. Тут написано: «Слобода Мандрики — старовинне козацьке селище».

Винник передихнув і зітхнув:

— Але незважаючи на благородство слобідців, що хоробро і мужньо боронили слав'янство від іноземної турецької наруги — імператриця Катерина Друга підступно зруйнувала вільнолюбну слободу Мандрики, накинувши на ваших предків кріпацькі наритники. — Піднявши голову вище, Винник заклично виголосив: — Дорогі і шановні! Шановні і дорогі! Ми виявляли і виявили, що ви, слобідці, є прямими нащадками вільного козацтва! Наше з вами священне покликання — оновити і високо підняти стяг, під яким ваші славні прапрадіди і діди боролися з ворогами народної волі. Громадяни! Почнемо ж оновляти слободу Мандрики по руслу вільного козацтва. Одягнемо широкі штани, чумарки, сядемо на коней, і — гайда! — за волю, за кращу слобідську долю!

Учувши закличне: «На коней!», слобідці жвавенько заохкали, хуторяни зачухалися, а хтось важкенько зітхнув, кинув у повітря: «А де ж ми тих коней наберемо?»

І покотилося...

— Коней не вистачає на оранку, на сівбу... А тут на них сідай і гасай. Така, їй-бо, чудасія!

— Кому це таке в голову залізло?..

— На мою шкапу хто сяде — далі Ревазівки не доїде!

Тих реплік Винник ніби й не чув, і перейшов до іншого питання, почав викладати власну біографію.

Дозвольте розповісти про себе. Я ріс за царсько-тяжких часів. Мій батько у юнацькі роки зазнав кріпацтва. По так званій волі — маніфесту, оголошеному царем Олександром Другим, він у свої чотирнадцять літ виприснув з поміщицької кабали і втік до міста працювати на залізниці. Шість років тому поліг у бою із жандармами...— Винник витяг з кишені якогось папірця, розгорнув його і продовжив: — Не думайте, що імператор Олександр Другий власною охотою волю оголосив. Цей катюга і мотюга ніякої волі людям не давав. Він схитрував, чи як би вам сказати — збрехав, за що його народовольці й укокошкали.

Ось копія брехливого маніфесту, яким пани перед вашим народом махали й з вас же шкуру стягали.

Сховавши папірець у кишеню, Винник продовжив:

— У нашій родині було двадцятьоро діток. Дякуючи старшому брату, я вчився і, як ото кажуть, трохи вивчився... У царській тюрмі сидів двічі. Уперше — ми, студенти, вимагали, щоб царські сатрапи дозволили говорити і писати рідною мовою. Вдруге — наша підпільно-революційна організація схвалила: за катування і мордування селян повітового ісправника яко душогуба скарати на горло. Сей присуд ми дружненько виконали біля слободи Мандрики в яру, он там, де ростуть лапаті лопухи. Зашморгнули катюгу кінським черезсідельником...

У вашій слободі ми готували збройний напад на карну губернську експедицію. Отут нас двох хтось продав — зловили і загнали в тюрму. Та, на щастя людства і нашу радість, у Петрограді скинули царя.— Винник покликав Василька і показав на місце поруч.

— Зустрів я в слободі Мандрики хлоп'яка славного Василька Черпака. Ми тепер разом працюємо. Звуть мене Микита. Прізвище — Винник. Прошу вас ласкаво запам'ятати — Винник. Виникло воно не од примітивного: віник, віничок, віниччя, деркач, мітлице, а народилося від сугубо народного корневища: винниця, пивниця, виноварка, броварня, гуральня...

На вустах присутніх пробігла весела усмішка, яку Винник раденько сприйняв, як схвальне ушанування його заслуг на слобідській ниві і, не спиняючи мовної краси, випинав:

— Свій родовід я щиро поклав у ваші долоні. Тепер хочу почути вашу думку, що нам діяти і яким побитом слободу перебудувати?

Першим узяв слово не відомий слободі, але вишколено вдягнений чоловік з вусиками а-ля епікуреєць. Ставний, виправка — куди ваше діло. Нібито його спеціально років три на стовбура і виправляли, і вигинали.

Хтось комусь у натовпі шепнув: «Бігме, царський офіцер. Я коли дрова у двір пана Жеглова увозив, бачив, він там з панночкою під берестками кокетував. З лівого боку шабля, з правого — револьвер. Він, присягаюся, він... На погонах ще три чи чотири зірки красувалися. А бач, стерво, перемастилося: поздіймало лички!»

Той, кому сіє викриття шепталось на вухо, косувато зирнув на перелицьованого, кинувши:

— Паразит!.. Підлабузнюється...

— Добродії! — клацнувши каблуками, заволав перевдягнений поручик царської армії Волохов, бо це він і був. З Полтави прибув. — Називаю вас так, як установили в слободі, — добродії. Будемо розглядати сучасні події з патріотично-душевним хвилюванням. Світова хуртовина довкола нас бушує по встановленому, але і досі нерозкритому закону. Всякі складні громові бурі споконвіку рухаються по розстеленій з неба дорозі. Наш святий обов'язок — доблесній армії здавати хліб і всяку споживу. Військо наше в Карпатських горах мужньо б'ється з ворогами нашої і вашої свободи.

Повернувши своє елегантно виголене лице до жінок, які сиротливо стояли аж ген біля верби, високим фальцетом звернувся до забутої, але могутньої сили роду людського:

— Ваші батьки, брати, сини і чоловіки мужньо б'ються з німчурою. Борються, страждають і помирають за нас. Вони справжні герої: завойовують фортеці, не згинаючись, ідуть на штурм ворожих окопів. Щоб ви — матері, жінки, наші сестри і наші наречені — хліба рослили і нових героїв плодили. Громадянки — добродійки! Ура!..

«Ура» ніхто не підтримав. Лише тітка Мокрина, благодітна мати, підійшла до столу і попросила:

— Дозвольте і мені слово взяти?

Збори шумливо загули: «Дайте тітці Мокрині! Довго ж терпіла, хай вимовить слово!»

Ї тітка Мокрина П'ятак, показавши пальцем на невідомого лепетуна, почала:

— Вони, оці торохтії, такі сліпі й німі, що нічого не втямкують. Плетуть — ваші чоловіки і ваші сини гинуть во ім'я нас. Хіба ми своїх чоловіків і синів у ті чортячі окопи посилали? Га? Куска хліба в хаті нема! — й славна жіночка не витримала, гірко-прегірко заплакала. — Три моїх рідних синочки розпрокляті їхні душі забрали й на той світ загнали. Ух! Душогуби! Затіяли оцю жахливу, криваву війну!

Під вербою почулося жіноче хлипання і голосіння.

Після тітчиного Мокриногого освідчення ні в кого рот не розтулявся.

Збори перенесли із суботи на неділю.

У неділю зібралися одразу ж після обіднього богослужіння. На всю округу стоголосо закружляла звістка, і, перестрибуючи тини і перетинки, закликала.

«На зеленій галявині вирішується майбутня доленька слобідсько-хуторського суспільства — поспішайте!»

Слобожани, їли чи не їли, а також ті, яких тільки молитвами годували, притьмом прибігли до галявини.

Лишивши вдома сиротливі глечики, горшки, казани й кинувши у запічок кочерги і рогачі, жіночки і собі мерщій з хати. А чоловіки услід кидали феодально-супротивне: «Куди ви лізете? Сидіть удома, у печі ворухіть та борщі кип'ятіть», — але слобожанки, махонувши рукою — не казися! — плавом попливли до поляни, де збуренно вирішується доля і чоловіча, і жіноча.

Одчайдушний виступ тітки Мокрини збудливо подіяв на слобідське жіноцтво й прилюдно вибухом розголосо підняв його на ноги.

Обтираючи хустиною лице, сусідки схвально гомоніли про тітку Мокрину, що не злякалася, не попустилася, а таки добилася: дайте ж і жінці слово сказати!

На бричках приїхали Ладуре і Мазури...

З двору виїжджали й суворого-пресуворого наказу господарям давали:

— Полканів з цепу повідпускайте! А ви — синам — губи не розквасюйте, ружжа позаряжайте, ворота позамикайте!.. Дивіться! Учора, переказували, ішли якихось два халамиднюги, спинилися біля обори кума Терешка

Лепегуна і почали через паркани зазирати. Видивлялися, де амбари з хлібом, а де з салом. Добре, що він дві солдатські пукалки у Полтаві купив. Стрельнув, куля засвистіла, бездомники й повтікали. Глядіть — стережіть...

Протокола зборів поручили вести хлоп'яку Василю Черпаку. Вступне слово звелено вимовити Григорію Покотилу:

— Громадяни! Нас всіх найбільше турбує земля. Земля ваша, се — земля козацька. Ваші предки одвічно билися за неї. Ви на ній працювали, горювали, потом і слізьми обливали — вона, ще раз кажемо, — ваша. Чуєте мене — ваша!

Слобідці уклінно похилили голови — чуємо, чуємо! Наша, значить, земля!

Покотило і собі громаді вклонився, та:

— Подавайте, хто якої думки — будемо землю до жнив ділити, чи після жнив?

Винник непомітно шарпонував Покотила за штани — нахиліться! — й нахиленому шепнув:

— Мабуть, після жнив.

Покотило для начальственного виду пошелестів якимось папірцем й сповістив:

— Люди добрі совітують: краще після жнив. Зберемо хліба, степи стануть чистими. Видать буде, де й паколи ставити. Давайте почнемо розсуждати...

Сидір Мазур, товстенький, пузатенький хуторянин, першим випнувся вперед. За ним, підкручуючи вуси, ближче до столу підійшов Сидір Ладур.

Хто гляне, зроду не розгадає, у кого з них ширше черево.

Багатіших і товстіших ні в слободі, ні поза слободою, не водилося.

Мазуру, та й вочевидь Ладуру, біля серця запекло: господи! Не допусти босяцької руки до хазяйської землі простягти!

Мазур здійняв чорно-смушкову шапку і вклонився президенті:

— Моя така думка: ми християни! Якщо землю почнете ділити по совісті, ми вас повністю підтримуємо. Давайте по-християнському вирішимо!

Максим Стародуб, який іще з японської повернувся без ноги, підскакуючи з костуром, підійшов до столу і, перебивши Мазура на слові, заговорив:

— Так, так, так... А ви знаєте, отакий у нас розсудливий і земський був. Царство йому небесне! Під Абазівкою сінозбиральними вилами на небо підсадили. Дак він, як і дядько Мазур, наше серце веселив, отак — ха, ха, ха!.. «Козаки-хлібороби! У нас один цар, одна віра, один закон і одна земля святая — неприкосновенна!» А яка ж вона неприкосновенна? Ти прокинувся уранці, а твою обгорьовану землю за безцінок одібрали.

Ладур і іже з ним хутірські куроїди, одкинувши поли чумарки улесливо одним горлом заволали:

— Од душі можемо слобідській управі пожертвувати і порося, і ягня...

А задні:

— І сала, і до сала...

Діставши з тилу підтримку, Сидір Мазур вніс зухвалу пропозицію:

Окрім цього, на словах передаю: прийміть із-за столу отого вонючого хлопчача Василя Черпака. За кусок хліба робило в хазяїв. Хазяї годували, одягали, а тепер воно на господарів зуби точить. Погляньте — і зараз шкірять!.. Сміється!..

Покотило зробив жест рукою — спиняйте напад! В обиду хлоп'яка не дамо.

Та хіба упертого Мазура жестом руки спиниш?

— Підождіть!.. Докажу. Вчора оце шалене проходило повз мою господу, десь набрало босячню, батрачню і біля хазяйського тину гаркало, шавкало: «У кого хліба нема, то ми будемо у пузачів з амбарів хлібні лишки забира-ти і бідності роздавати».

Мазур підняв щіпка і кинувся до хлоп'яка:

— Кажи, шибене, говорило таке?!

Микита Винник, ставши на захист Василька, вихопився із-за столу. Мазур, розправивши кулака, посунув на Винника, та Панько Євмен дужим поштовхом чабанівської гирлиги розлюченого багатія хвацько спинив:

— На кого руки простягаєш? Я тебе простягну — очі закотиш! Крові людської мало випив? Я тебе, кровопивцю, напою!

Суперечку вгамували.

Микита Винник, тамуючи спалахи, гучно оголосив:

— Громадяни! Заспокойте нерви. Нас ждуть баталії і жвавіші і палкіші. Говоріть, Сидоре Сидоровичу!

Звертаючись до всіх, Ладур розвів руками:

— Вірно, правильно кажуть — земля наша недоторкана, неприкосновенна і недоступна. Совершенно ясно: священну нашу хазяйську землю боронили діди і прадіди. Так просимо волосних правителів, заспокойте благочестиво-християнські душі: скажіть — земля хазяйська чи не хазяйська? А то якісь босяцюги бродять, ходять і нахваляються: «Ось-ось,— гукають,— почнемо землю хутірську ділити!» Граждани! Люди добрі! Що ж це виходить: од нашого рота одірвати і всяким таким-розпресяким шалапутам даром роздавати? Ми — хазяї! — Ладур грюкотливо ударив себе в груди,— віками були господарями землі. Були і вічно будемо! А всяка шушваль хай у владики небесного просить хліба. Дамо і ми. Схилить голову, захоче у нас робити, і я дам. Дам хліба, дам і до хліба. І в мене є душа. А землі своєї,— Ладур очі витріщив, на губах піна виступила,— землі, на якій діди, батьки ходили, робили,— нікому не дам. Вона моя!..

Із-за столу рвучко вихопився хлоп'як Василь Черпак і заперечливо вигукнув:

— Брешете, дядьку! На вашій, як ви кажете, хазяйській землі люди робили, оцими руками орали, сіяли, жали. А ви нас ціпурою лупцювали. Од зорі до зорі працювати нас змушували, а грошики, нашим горбом зароблені, в свої капшуки складали. Уже б, дядьку, помовчали та по-людському до слобідців підійшли: може, в кого хліба немає — я дам, може, кому землі одрізати — приходьте, поміркуємо — одріжу!

Від хлоп'ячо-наївних, але правдиво-докірливих слів Ладур зашкварчав, немов на гарячу сковороду не курячі, а власні лягли.

— Що ти, дурне, мелеш? Тебе і твою голодрану шатию-братію годували, одягали, а воно — іч, куди тягне! Дозволили орати — ви й орали, і їли хліб-сіль хазяйський. Землі вам? Хвороби вам, а не землі! Бач, розігналися, ледацюги, на готовеньке.

І стрімко простягнувши кулака у бік хлоп'яка, як та люта змія, засичав:

— Мовчи, гнидливе! Бог свідок — уб'ю!

Чабан Панько отутечки не стримався: злостиво-протянуту Ладурову руку степовою коцюбою з розгону лупонув:

— Василька не чіпай! Бо я тобі оцією гирлигою й голову відчеплю!

Бачачи, що ворожі сторони ось-ось кинуться доводити свою правоту кулаками, основний теоретик нового волосного самоврядування Микита Винник заходився їх мирити:

— Досить! Погиркалися — і квит! Коли і як ділити землю, програму землекористування вирішить референдум.

— А що воно таке — референдум, дозвольте вас запитати? — вирвалося у Ладура.

— Референдум, се — всенародне опитування. Хочемо ми — слобожани і хуторяни — слободу Мандрики вільно-незалежно мати і нове життя кувати, чи не хочемо? Оце по латині й зветься референдум, а по нашому — вопрос на запитання?

Загуло, залунало на галявині. У гущі слобідській вибухнув віками притаений дух народного свободолюбства.

Вирвалося вічно омріяне — землі! Земля, на якій ми, слобідці, працювали, від сонця до сонця робили, з ніг падали, спини гнули й згинали, гірким лотом обливалися, а всякі гидомири і зайди на нашій трудовій спині хизували, жирували...

Обідраних, зголоднілих, обшарпаних й знесилених історія не обійшла. З вуст у вуста, з діда-прадіда синам, онукам передавалося: Стенька Разін з царськими боярами нещадно за волю людську воював, Омелян Пугачов на імператрицю Катерину сміливо руку підняв. Проти деспотичного престолу майстрових і простих козаків проти рабства вів і мужньо повів.

Максим Залізняк, Іван Гонта гостро-бунтівними шаблями панські голови стинали, за землю, за волю, за народ воювали.

А ось, недалечко наші земляки — Турбаї — з вилами, з косами на панів і когутів пішли в атаку, і як славно долали кривдників вікових, аж цурки з них клятих летіли.

Береглося в слобідській душі й недавнє революційно-селянське повстання, рукою подати — у слободі Великі Сорочинці.

О, не забути нам, не забути, як нам, обездоленим за землю, за волю руки крутили, нагаями били, мордували і на знависнілі тортури гнали.

Під довгими роками віяного і навіяного слобідці одними грудьми закричали:

— У багатіїв землю забрати і поділити серед неімущих!

— Ніякого опитання й запитання. Давайте будемо землю ділити!

— Хватить здирства: один від жиру пухне, а другому нічим і дихнути.

Хуторяни окремою юрбою стали і змагливо горлали:

— Земля була і буде — неприкосновенна. Ми горювали, недосипали, смужку до смужки складали, пригортали, а вам її віддай!

Мазур, дак той рота розчепірів від вуха і до вуха, та:

— Дармової землі захотіли, а чорта пухлого не хочете?

Ладур то туди, то сюди бігав, підбігав, ціпурою штрикав і, вирячивши очі на інваліда швеця, несамовито заверещав:

— Приходь, гультіпака, до мене, я тобі землі повний рот напхаю.

Семен Панько гирлигою одіпхнув Ладурі від слабо-силового Шевця. З розгону попхнув і, піднявши вгору вівчарську коцюбу, степовим басом усіх перекрив:

— Запишіть мою резолюцію! Вона буде така: «Когутів-багатіїв загнуждаймо». А землю хай сіромахи розбирають!

Жінки і собі заволали:

— Чоловіків нам повертайте! Хай в окопах не гибіють. І недільного дня збори теж нічого не вирішили.

УНІВЕРСАЛЬНА МАГІЯ...

Пітьма не пітьма, темінь не темінь, а в грудях слобідського місіонера вирувало, клекотало...

Словом — у місіонерську голову лізла, лізла і влізла чудодійно-перспективна тема — якими земсько-патентованими обрисами освітити державно-національний устрій слободи Мандрики.

Претенденту — кермувати і правувати слободою, — першу ніч з вечора і до світанку, із-за причілка весняні вітри віяли і навіяли — я вас поведу і доведу до земного Едема, рекомендованого повітовими радикалами.

За сим одну ідею випередила друга, більш-менш реальна: при в'їзді в слободу поставити високий-високий осиковий стовп. Міцненько його залізними обручами при-

кріпити до вже ростучих, крилатих яворів, щоб глибо-
ченько укопаний і міцно обручами стягнений державний
знак, ніякий чорт не захитав і не розхитав.

Подумав, подумав, і щоб не втратити нитки до мрій-
ливо задумливої інверсії, спочатку почухав поперека,
по хвилині — трохи нижче і, вливши в ослаблене ну-
тро бадьоро-інтелектуальних капельок, стрімко на-
креслив: «На осіці пригвинтити виплетену суміш з
лози і бузини, свіженький апофеоз — «незалежна сло-
бода!»

Одігнавши настирливих мух,—клятї заважали ви-
рішувати проблемне,— Винник приступив брати на облік
кінське поголів'я.

Розпочав з великої літери: «Під час огляду кобиля-
чої отари часом виявиться жеребець буланої масті, чи
лошиця в яблуках, то на виявлену кінську породу наки-
дайте ремінну вуздечку й заганяйте у волосно-правлячу
стайню.

Установивши пером, якої масті і в яку конюшню за-
ганяти, Винник поник головою, та стріпнувшись, сам
себе — тиць у лоба — чумак я чумак! У нашу правлячо-
волосну асамблею коня білої масті нехвата.

Хто ж мене назве провидцем, коли я буду тріумфально
гасати по слободі на сухоробрій рижій шкапині?

Взяв і захватно дописав — «уловивши пильним зо-
ром — біла масть — без усякого-якого негайно гнздай-
те й до волосно-управленчеської стайні катайте. Реко-
мендуємо — мчати тільки галопом. На лементи — «моя
кобила!», «годував!..», «доглядав!..», «злізь, халамидню-
га!..» — не зважайте.

Чи виявиться якийсь особливо прудкий на ноги хуто-
рянин, та, не дай боже, почне гнатися і кидати уразливі
словеса: «Люди добрі, гляньте, який Наполеон у слободі
з'явився! Чого захотів — жеребця білої масті?»

Екстраординарний галас тамуйте посвистати і бадьор-
ими вигуками: «Беремо не проти вас, а за вас!»

Сьорбнувши чорненької кави з улитим туди біленьким
ректифікатом, запалив цигарку і сам до себе виголосив:
«Очей не змікну, а пролог до слобідсько-незалежних
універсалів стулю!»

День і ніч у п'ятидобовому екстазі, обвіяний буйно-
душевними намірами — або людську нужду в слободі
збору, або — як люди добрі казали — в іще більші ну-
ждені кочерги зажену.

Дрімотною носом клював, від гарячої кави потів і охолоджувався отим самим, що його, не жахаючись грому небесного, смиренні монаси в келіях, глянувши на німого і глухого Іосафа, смаковито губами прилипали; Микита Винник знову й знову очима і пером кликав людей до намальованого на папері — земсько-універсальної манії...

Часом автора знобило, гнобило: він трепетав, згинався й вигинався, і де та сила словесного виливання взялася — за п'ять діб такого налив, такого грімотною напустив, що сам довго читав, милувався, очима красувався й, вимовивши — боже мій, боже мій! Яку ти мені, о, господи, дав міць і кмету вимережити — від і до — морально-духовну канву!

У суботу виніс на загальне погодження волосного колегіуму — бути слободі дужою і недоторканою чи не бути.

УНІВЕРСАЛ — НОМЕР ОДИН

Чистенько поголений, у барвисто виштитій півниками сорочці й голосом, яким цілісінький ранок горловито тренувався, щоб, осягнувши тембр басової партії, змаху приголомшити — хай живе незаможна слобода!

Однині — голосно-голосно розпочав, аж шибки забряжчали, — віднині, кажу, дня десятого квітня року божого тисяча дев'ятсот сімнадцятого, урочисто сповіщаю — про історично-надзвичайне, а іменно в слободі народилося, яке ніколи не здійсалося, не підіймалося, не сіялося, не оралося, не щebetалося й не кувалося, а сьогодні при сьайві сонця і ранковому співі птахів у даний момент на дужі слобідські плечі, груди і коліна упала щаслива глиба — вся влада у слободі, її околицях і суміжних хуторах переходить до виконавчої слобідсько-незалежної мандриківської управи.

З вашого дозволу — патетично далі повів автор слобідського референдуму, — проголошую принципи і основні закони нашої глибокодумної конституції, яку — маємо надію — слобідці й близького нам кола хуторяни під тверезо хвилюючим вигуком — слава! — утвдять.

Члени колегіуму, похнюпивши носи, але «за» руки підняли. Два дні на волосних столах вискрипували пера

номер вісімдесят шість. Орально папір скребли і разючо-збудливо-референдумні запити пекли.

Слобідсько-хутірське суспільство референдум запитував:

Перше — а) землю у дворян почнемо забирати до жнив чи після жнив; б) не хитаючись подайте душевно-сумлінне — чи доцільно поспіль всіх хуторян кривдити? Ми подаємо таку думку: хто з хуторян, які з головою залізли у хутірську прілу полову і звідтіть намагаються тюкати і мукати на нашу прогресивно-волосну програму, ми в таких ахламонів будемо землю поступово одбирати і передавати гуманному земельному колегіуму, який совісливо розподілить щирим прихильникам родословно-слобідської кагали.

У хуторян, які записалися чи воліють записатися у богом даний вільно-слобідський кошовий загін, — орної й неорної землі не чіпати і анархічним оком в комору не зазірати.

Пам'ятайте — благонамірені слобожани й хуторяни, що упали і припали до сяйного гасла — самостійно живи, слобода Мандрики! — по роду і племені наші брати і сестри.

Виконуючи незламно укладені закони повонародженої слобідської конституції, заневняємо: ми своєю, довіреною нам милістю даруємо волю, навіть тым осоловілим хуторянам, які вчасно повитягують свої голови із вогкої полови, протруть очі й припиняють недостойне в нашу адресу балабонити, а згодливо пірнуть у наше світло-незалежне озеро, ми таких із прілої полови повитягаємо і одібрану землю повертаємо.

Друге — на загальний огляд і затвердження подаємо пропозицію, яку ми глибоко надіємося схвалити.

Докладненько обміркувавши, і згідно чисельних просьб, які удень і вночі линули від слобідсько-хутірського суспільства на високу посаду волосно-слобідського голови одноголосно рекомендуємо сумлінного борця і поборника за права людські — Винника Микиту Микитовича.

Громадяни і громадянки оголошуються рівноправними.

Членами волосного колегіуму просимо утвердити:

Зав. земельним відділом — Григорія Григоровича Покотила.

Зав. відділом віросповідання — в миру Івана Книша, у духовному світі — отця Іоанна.

Зав. освітою і образотворчим мистецтвом — Якова Яковича Твердохліба.

Зав. відділом зовнішніх і внутрішніх справ, він же повноважний представник для зв'язку з хуторами та іншими населеними пунктами, висовуємо Мавритана Поперека.

Завідуючим відділом інформації, консультації та словесної пропаганди (як представника самого скривдженого бідняцтва) давайте згоду призначити хлоп'яка Василя Черпака.

— Чи є якісь поправки, доповнення, зміни? — перепитав Винник.

Згодливо мовчали. Тільки Василько прохопився:

— Микито Микитовичу! Ви чули чи не чули? Бачили чи не бачили, як на зборах на леваді Сидір Ладур тикав на вас цілком, гиготав і казав: «Звідкіля оце земське дурило на хазяйські плечі злетіло?»

Винника аж начебто скоробило, і на губах пробігла гнівота:

— Таке ляпнеш? Ладур на тебе загарчав!

— Ні, ні, Микито Микитовичу, на вас зашипів. «У,— каже,— гарикало...» А коли я підійшов іззаду поглянути — чи він не приховав учорашньої пукалки, якою хлопців від тину відганяв, дак Ладур вам тикав дулі й бурчав: «Нехристь!.. Мудило!..»

А Сидір Мазур, дак він після Ладурових слів вовком на вас подивився, зубами заскреготів і, як мені почулося, заіржав так: «Засіло якесь стерво і каверзує над нами — хазяями!» Микито Микитовичу! Може б, на них, як казав дядько Панько, щось таке накинули, щоб хоч прилюдно не гарикали?

Винник обвів зором присутніх й схвально відгукнувся на пропозицію Василька:

— Згода! Давайте зробимо отаке: доручити члену волосного колегіуму Григорію Покотилу завтра одвідати Сидора Ладура і Сидора Мазура і спробувати правлячоволосним словом переконати задубілих — чого ви приндітєся, чого ви виєте на законно-обрану слобідську управу?

Повернувшись до Покотила у півоберту, наставно радив:

— Григорію Григоровичу! Ваше посольство у хутір Ладура має вельми і сугубо державне завдання. Від волосної управи і від мене особисто передавайте — припи-

ніть баламутно копилити губи! Ми — сила, ми — влада! За свою волосну землю не тремтять... Якщо управа ваша, то й земля буде ваша. Розводьте дипломатію... Але...

Винник встав, випростався і додав:

— Але... У зуби хуторянам не дивіться. Скажіть — хочете під наші руки пригнутися — пригнітайтеся і будьте хазяями. Коли ж ви від нас, ми тоді од вас. Попросіть, щоб з вами пішов і Мавритан Поперек.

Глянувши на хлоп'яка Василька, доповнив:

— Вести перемову з чабаном Євменом Паньком кладемо на тебе, Василько. У кого є інші думки? Нема! Продовжимо розглядати наші гостропекучі ідеали.

УНІВЕРСАЛ НОМЕР ДВА

Перше. Провадити і найпізніше до різдва Христового запровадити глибоко людське і чутливо нове: переконливими промовами впливати і впливати на тих землевласників, які під чорним крилом чорного Столипінна привласнили слобідську землю — хай не будуть зажерливими! Хай із своїх розкішних степів одірвуть і слобідцям віддадуть: кому десятину, а кому і дві. Ми, волосний колегіум, будемо доскіпливо вказувати і укажемо: кому, завіщо і скільки.

Признаюся вам, мої шановні й прешановні! Уночі я, складаючи творчо-земельне волосне законодавство й в душевному екстазі, час від часу гукав: «Мудрагели! Будьте людьми, припадайте до одвічної істини — «Рука даючого да не оскудне!»

Василько знову попросився:

— Микито Микитовичу! Може, і таке додати: «Не скупіться, лиходії! По-людському із слобідцями поділіться! Ми вам і дорогу покажемо, до кого вести теля, а до кого — порося... Я за це людське діло візьмусь. Я, та й Григорій не odmовиться. Запросимо до нашого гурту дядька Свирида Ухналя й дідуся Панька. Вони з охотою підсоблять.

Додаток, який висунув хлоп'як Василь Черпак, на диво, Винник без вагання записав і продовжив читати виліплену волосну програму.

УНІВЕРСАЛ НОМЕР ТРИ

Насамперед — палкими словами й гарячими сльозами, а якщо доведеться, то й замисловато-крутенькими заходами почнемо в оцю радісно вільну весну розбуркувати сліпих, глухих і черствих під богоданими гаслами — трудіться і прилипайте до єдино світлого і людськими ідеями справедливо мандриківського слобідського самоврядування, яке носить високий титул: «Волосноправляча слобідська когорта».

Упевняємо слобожан і хуторян, — ми, піднявши віками топтаний і затоптаний прапор слобідського вольнодумства, будемо його сміливо нести і всі пекучі й недовладні шпети, чвари, які клекотали і будуть клекотати поміж слободянами і хуторянами, обрана вами вольнодумна колегія буде гідно і вчасно тамувати.

Закликаємо хутірських кожухарів — Семена Ладуре і Семена Мазуре — не чухайтесь. До нас приставайте і, що накажемо, те з доброї волі на благо земському прогресу й віддавайте!

Василько знову попросив слова:

— Микито Микитовичу! А можна в цей параграф дописати таке — чуєте ви, хуторяни й когутяри! Очухайтесь, одумайтесь!.. Не волієте добром загарбане народу віддати, ми підемо на вас в атаку, роги вам поламаємо і хвости повідриваємо!

— Васильку! — одповів Винник, — сіє в державні тези вписувати нетактовно. Дворяни — люди з культурою. З освітою. Мусимо підходити до них чемніше. Та й когути-хуторяни сила іще велика. Ладиком, ладиком будемо підлазити...

— Микито Микитовичу! Когути останню сорочку з нас стягали, їсти не давали, а дворяни «культурою» давили. Надівали лайкові рукавички і в саду дворянина Жеглова намиленою мотузкою того, хто життя і волі людської прагнув, до сухої гілляки підтягували, ще й скривленими губами белькотали: «Лізь, лізь, жебраче! Передавай вітання Омельці Пугачову!..» Виходить, дворяни підтримували царів?

— Основна підпора царя — дворяни! — ствердив Винник.

— Чого ж тоді з ними воловодимося? Нехай чемно і культурно малоземельним слобідцям віддадуть зем-

лю,— й наївно додав: — а самі хай запрягають коні та чемно й культурно з нашої слободи вибираються!

— Куди? спитав Покотило.

— Світ за очі!

— Так воно-то так,— поправив Винник,— та з хати як? Дворяни повтікають, організуються, позичать у німців чи англійців гармат, та на слободу — торох! Дворянське кубло має досвід, школу, зв'язки з дворянами інших міст. Нелегке це діло, мій хлопчику. Треба грати на дві скрипки, чи, як філософи кажуть, на два стільці сідати. Ми, Васильку, можемо в універсал номер три додати кардинальніше: «Маєтки, землю, сади, луки і ліси дворянина-поміщика Жеглова, родина якого накинула на слободу Мандрики ярмо кріпосницької неволі, дозволяємо слобідцям організовано розкасирувати, як ото, скажімо, розділити, а худобу і реманент конфіскувати. Сі гуманно справедливі акції доручити виконати завідуючому сільськогосподарською худобою Григорію Покотилу». Григорію Григоровичу, не заперечуєте?

— Охоче виконаю. Дозвольте лише взяти на допомогу тих моряків, які вчора прибули з Одеси.

— Беріть. Виконуйте!

Ухвально пишемо далі: «Експлуататору і гнобителю дворянину Жеглову у власне житлове користування лишити ту халабуду, де чинили «масажі» уярмленим слобідцям». На цьому ми вирішально закінчуємо і переходимо до розгляду чергового універсального указу.

УНІВЕРСАЛ НОМЕР ЧОТИРИ

Четвертим універсалом ми оповіщаємо: довколишні села Лиман, Ревазівку, Западнівку, Левенцівку (Першу і Другу: та хутори Шкирі, Гергелі, Шості, Жалії, Сліпки, Лобачі, Ладури, Мазури, Медяники — об'єднати в одне ціле, прилучивши їх до слободи Мандрики.

Під одними визвольно-цілеспрямованими намірами — вперед! Попрямуємо гуртом до старовинної козацької волі. Громадою будемо розганяти світсько-облудні тумани, які мерзенно облягали слободу. Скинувши із своєї спini паскудливу гніть, спорудимо високу-високу драбину, по якій сміливо почнемо здиратися на гору вселюдського щастя.

Бажаючи якомога значніше й практичніше возвеличити дійство волосного поступу, хлоп'як Василько Черпак сміливо порадив:

— Така висока драбиняка є в дядька Свирида Ухналя. У ній, на жаль, не всі щаблі, але їх можна дротом прив'язати і лізьте, хоч до неба. Дядько Ухналь здирається на саму височінь димарі чистити.

— Васильку! — перебив хлопця Винник, — Висока-висока драбина — це умовні рефлексі. Ми уявно собі рисуємо — ось на отій висоті наше краще майбутнє.

— Ага-ага! — скрушно протягнув Покотило. — Драбина, виходить, хитлива. Хочеш лізь, ніхто тебе не силує.

Василько і собі спробував у висотно-хмарну філософію встряти:

— Григорію Григоровичу! Ви пам'ятаєте, як слободою влітку і взимку в подертій чумарці ходив босий дядько Олексій? На вигляд — приємно-симпатична людина. Його всі слобідці шанували. Бувало, ходить-бродить, подивиться на небо і каже: «Ось якби мені високу-високу драбину, я б узяв із собою солі, цибулину, хлібину і гайнув би на самісіньке небо. Доліз би до найвищої хмари і роздивлявся, чи й на небі є держиморди, які з комори останню зернину вигрібають, а слобідців у холоднючі каземати заганяють? А найбільше хочеться поглянути, який же на хмарах становий пристав? Чи така як і в нас дурновісна халамиднюга? Гребе, дере і в груди людей б'є?»

— А що з тим мандрівником сталося? — поцікавився Винник.

— Я не бачив, а слобожани переказували, ніби вдо світа шукача правди людської стражники і урядники схопили, зв'язали і в далекі холодні краї погнали. Стража гнала й, показуючи на голову дядька Олексія, глузливо казала: «Не все сполна!» На що слобідці відповідали:

— Душогуби ви! Скалозуби! Це у вас не всі дома!»

— Микито Микитовичу, нам би треба в універсал записати: ошалілих у слобідську громаду не пускати.

Винник похнюпився:

— А як же ми розпізнаємо?

— Доручити Григорію Покотилу. Григорій Григорович враз розпізнає.

Погодивши і те, і се, розглянувши реальне і мрійливе, по яких сходах волосній управі терпеливо дертися до наміченої мети, Винник приступив до розгляду п'ятого універсалу.

УНІВЕРСАЛ НОМЕР П'ЯТЬ — СУГУБО ВИХОВНИЙ

Преамбула п'ятого волосно-законодавчого пакту провісно сповіщала: «Ми знайшли!» Рили, розгрібали, колупали і розколупали — воно! Оте химерно-чудне, що хлібороба манило, манило й у лиховісно-чорне павутиння заманило.

Ми, члени волосного колегіуму, яко ваші радники, чесно ділимося: ми розкрили віками од вас приховане оманливо-хитливе тло: ви не до того іконоправедного Парнасу, голови хилили і чмокально губи притуляли. Ви прилипали до узятого цвіллю порохнявого іконопису...

Не одне покоління шукачів правди людської, облудне молільно-церковне мотуззя сіпало, рвало, шматувало і, на жаль, не розірвало.

Нам пощастило. Дебело скрученого біблейського вузла ми колегіальним ударом змаху розв'язали.

Однині ви вільні, ви рівні. До якого хочеш небесного світила, до такого грюкотливо лобом припадай і гріхи свої здавай.

Урочисто оголошуємо — архаїчно застарілий і жорсткий Саваоф як на території слободи, так і на території довколишніх хуторів, вважається — поваленим. Хто в якого бога хоче вірувати, хай у того і вірує. Хай кожен вірувальник, по своїй совісті, яке божество хоче, таке собі й вибирає. До якого апостола його сумління кличе, хай до того і лине, хай йому і потилищу нагинає й шосуботи преподобній особі свіжі ковбаси й малосольні огірки пхає і підпихає...

Вступне слово, власне комюніке, поступово сунуло читача у реальний світ — коли й з якої причини у волосну голову вдарило сугубо об'єктивне.

— Ми,— продовжував Винник,— ласкавим зором бігаючи по рядках універсальної магії,— доводимо до ваших віками затуманених очей, що наша прозорливість день і ніч мучительно никнула і пірнала в глибіню древно-загадкового апокаліпсису й, затамувавши дихало, кидалася у нірвану, пламеніючи вищими намірами; пізнавальними щупальцями будь-що намацати і відтворити найясніші, найсвітліші постулати, щоб якнайреальніше поставити апостольський ритуал на воістину християнську твердиню.

Ширше розкривши владно керівні очі, Винник від насолоди — ми вже отут досягли — захлинаючись прорік: на підставлені нами могутньо гранітні й по духу праведні стовпи, у слободі став храм Вознесіння.

Як нам поталанило докопатися — де святая святих, а де — химорodne біблейство?

Студіюючи древні ветхозавітні канони, догми, міфологію і явно путані й досі нерозплутані часословні дороговкази, рили і вирили оту гугняву оману, яку вам отці й праотці віками в хліборобську голову пхали й запихали.

Одкопавши глибоко зариту духовну сироватку, доводимо до усвідомлення громадського загалу, що старозавітне і новозавітне святе письмо ціле тисячоріччя збивало людей з пантелику. Хибно трактувало, нібито немовлята появляються од вечірнього подуву небесного духу. Ветхозавітне доводило — вечорком задув, а вдосвіта уже Петрусь рученятами махає. Слизькувато і бездоказово тлумачила й глава десята — білокрилий голуб над головами степової красуні крильцями потріпав-потріпав — готово — через дев'ять днів появилася Оксаночка...

Ми виявляли і виявили, що сія догматична трактовка — витвір нищих. У слободі і на хуторах здавна доведено: скільки б голуб крильцями не махав і не кружляв, од цього нікому ні холодно, ні жарко.

У дослідницько-аналітичних пошуках ми прийшли до єдиного висновку: в богорятівних главах такого наялозили, такого намазюкали, що, їй-їй, сам чорт не розбере.

Глава від апостола Матвія безсоромно гласила і нині неправомірно гласить: «Ти рабом народився, рабом і помирай». Несучи слободі Мандрики вільнодумні помисли, ми апостольсько-глумливу тезу касуємо і тавруємо.

П'ятий універсал запевняє: ми, колегіум, перед вами нічого не ховаємо й у пазусі каменюки не тримаємо. З розкритою пазухою до вас ідемо і одверто ділимося, як сіє благородне діло вивчали і пізнавали: ми до кожного церковного образу припадали, кожну преподобну ікону, полушену, потріскану і порепану, найуважнішим чином оглядали. Повірте нашій совісті: у наші лильні очі читалися здебільшого нерозгадано похмурі лиця. Оці угодливо затемнені лика ми добросовісно слинили, лизали, шкребли, долотом колупали й нігтями затаємне витягали, аби дізнатися, що воно й звідкіля воно, на жаль, до пуття так і не розібрали.

З молебної практики нам відомо: заходить у храм

божий прихожанин чи прихожанка, умліваючи стає перед нетлінним образом, позирає на іконно-скорботну фігуру і починає гадати, чи оце блякливо боже дарування проти тебе, чи за тебе?

Хлоп'як Василько Черпак не втерпів:

— Микито Микитовичу! Вибачайте, що я встряю у державні справи, але не можу стриматися, щоб вас не порадувати. Якби ви побачили, як Яків Твердохліб у чотири фарби небесне світило зліпив — очей не одірвеш!

Винник спинив розсівати волосні параграфи і радісно перепитав хлоп'яка:

— На товстій дощці, чи на тонкій фанері втілив сіяючого?

— На тонесенькій-тонесенькій дощечці нарисував. Маклена Лексіївна художнику їх подарувала. Казала, що дощечки благочинно освячені.

— Не знаєш, Васильку,— запитав Винник,— де Маклена Лексіївна оті тонесенькі дістала?

Мавритан Поперек підняв руку:

— Дозвольте?.. Якщо ваша ласка, я перекажу, де ті дощечки стриміли. Історія така: років вісім тому, у церкву Пречиста повітова духовна консисторія на посаду дячка прислала молодого хлоп'яка семінариста. Передавали — учився. Учився й гарячково встряв у дискусію з вищими чинами православної ієрархії.

Нібито радив деякі звабливо текстовні промахи виправити в християнській міфології.

Уштиво таку інформацію переказували: юний семінарист кашляв, чхав і слушну версію доводив — не могло бути, щоб величава богородиця діва Марія народила дитячко в пустельній кошарі, та ще де — ув овечих яслах!

Повітова консисторія тієї наруги над віками установленим святобожним талмудом — не стерпіла.

Автора нового віфліємського напрямку осудили. Вирекли — не захотіло дурненьке базікало іти на попа, тягни лямку дяка.— Вигласюй з примітивно-убогого криласа — піснуйте й нуднуйте...

Молоде семінарське хлоп'я, по імені Аполлінарій, мабуть, з рік глаголив — і отверзі уста свої — аж доки його не запримітила родичка графа Чернишова, дача якого до храму Пречиста розстелилася.

Молоденька, гарненька католичка на ім'я Ядвіга не раз і не два кидала ласкаво-ніжний зір на чорнобриві православні очі.

Аполлінарій не розгубився: взяв інаковіруюче дівчисько і почав у приходському саду гожу й хорошу католичку чарувати красою православно-християнської етики.

Чарував і зачарував— дівчисько ніжненько пригорнулося до вродливого молодого дячка і мовило: «Випити з тобою чашу воїстино православного таїнства я вип'ю до дна, тільки не на сирій землі».

Як очевидці розповідають, невдовзі у густому церковно-дубовому гаю стулена із тонесеньких дощечок красувалася скромна капличка.

Затишна, принадна й знадна, є де погомоніти → «Хто склав реквієм «Гряди, гряди, голубице!..»

Є де на всю силу торкнутися й теми — чи можна текстологію православної міфології правдиво і реально виправити.

Парох храму Пречистої, учувши, що в каплиці з намальованим на одвірках православним хрестом ніжненько виспівують «Місяцю ясний, зорі прекрасні», наставив пастирські вуха, ловив і угадував — із якої апостольської глави сіє пісенно-гармонічне висівається?

Проліз через хащовиння, луп очима, та:

— Отроче! Що чиниш біля стін храму божого?

— Чиню, отче, правомірне: юну парафіяночку із затемненого обр'ю римського капеланства перенесю у світле православне лоно.

Днів п'ять тому писар Влас Педашенко і церковний староста Йосип Глечик розібрали капличку, дошки і євангельські заклики поділили: старості попали: «Прийдете, алчущі і жаждущі», а Педашенку — «І аз утолю вас...»

— А яка доля спіткала вищепоіменованих?— запитав Винник.

— Доля цікава і повчальна. Я вам при нагоді докладненько розповім.

Повернувся до хлоп'яка, Винник притьмом запитав Василька:

— Ти, Васю, казав, що мама твоя і сусідка Секлета довгенько роздивлялися сотворене художником лико преподобного Маковія. Як художник відтворив — по нашому слобідському образу, чи по мирлікійському?

— Микито Микитовичу! — запально вимовив хлоп'як.— Кажу ж вам, і мама дивилася, і сусідка Секлета, довгенько очима прилипала, і всі визнали — чистий вам

дядько Ухналь: очі ясенькі, миленькі, губи рівненькі, вуса довгенькі. Ще в руках кобзу тримає. Отаку, як ото кобзар на майдані грав і співав:

Катерино, вража мати,
Що ти наробила,—
Степ широкий, край веселий,
Та й занастигла...

Тітка Секлета ще й просила мене запитати у вас: коли це Ухналя возвели в преподобні: на заговини чи на спаса?

А художник велів передати вам ще й таке: на полотно брав тільки ті обриси, які ви глибокодумно радили. Художник говорив: «Вклонися Микиті Микитовичу і подякуй. Скажи, що я старанно все так облямовував, як було звелено. Чудодійця Миколу Мирклійського по-новому освітив й у нові шати одягнув. Замість прозоро-голубого ієрусалимського покривала, проповідницькі плечі ушанував чумаркою сонячно-бузкового кольору, а високопобожну голову вкрив з решетилівського смушка гостроверхою шапкою».

Як і годиться зверхнику, Микита Винник вдячно потиснув руку хлоп'яку.

— Васильку! Тобі і вам (повернувшись до засідателів) утішно кажу: якщо художник Яків Твердохліб вимовленим отут обрамленням квітчально утяв величаво-світільну подобу, він — достойник. Ми його мусимо догодливо ушанувати.— Розшарівшись, екзальтовано додав:— Нам, носіям реставрації, чутливим до новаторства, іменно по такій композиції небесну поставу і треба.

Сталася малопримемна пауза. Очунявши, Винник підкинув угору голову.

— Васильку!

— Га!

— Ти не питав, коли художник має намір до мене прийти?

— Питав. Сказав, як тільки викінчить розп'яття Ісуса Христа, одразу прибіжить. Художник майже все зробив: руки і ноги Ісусові, по святому писанню, до сухого береста причепив. Мученицьким лавровим вінком голову уквив. Єдине, над чим художник завагався,— який пейзаж довкола розп'яття стелити: палестинно-оливковий чи слобідсько-бузковий? І мене художник питали, і тітку Мокрину розпитували:

«Тьотю Мотю,— гукали,— як ви думаєте, може, біля Ісусових ніг посадити огірки, кущів два картопельки, хрону, натикати цибулі. Казали — хай би біля розп'ятого Христа хоч раз ріднослобідська природа красувалася».

Тітка Мокрина порадили:

«Вірно, вірно... Посадіть біля його страдницьких ніг ще й два соняшники. Трохи фасолі посійте, півників... Все-таки йому легше буде возноситись на небо...»

— Гаразд! — мовив Винник. — Передайте художнику Твердохлібу: хай сьогодні ввечері до мене заскочить. Ми спільно вирішимо: що поміняти, що і де чіпляти. Що посіяти, а що й посадити. Може, в кого іще якісь є додатки?»

Григорій Григорович Покотило встав і витяг з бокової кишені пожмаканий папірець-рахунок:

— Дозвольте прочитати просьбу художника Якова Яковича Твердохліба.

— Читайте! — згодливо проказав Винник.

Григорій Покотило акуратненько розправив списаний довгенький папірець й басовитим голосом почав читати:

«Вельмишановному голові Мандриківського волосного колегіуму, відомому земському діячеві Микиті Микитовичу Виннику.

Від обраного Вами вільного президента вільної слобідської асоціації сподвижників образотворчого мистецтва Якова Яковича Твердохліба.

К а л ь к у л ь а ц і я

Подаю на Вашу оцінку мою скромну калькуляцію, по якій я, згідно установленого земського прејскуранта, сумлінно й дбайливо преподобній і розпреподобній братії Христовій заплісніло-тьмяні лоби щіточкою освіжав і сяйво по всій святенно-чохлакій іконописі рясно сіяв і розсівав.

Виконуючи Ваше часословне новаторське завдання — оновити іконостас, обснований павутинням, а з ним змити і вишкребти все те, що його лукаві комахи цяточками уквітчали й облямували...

Сміливо і радо доповідаю: основні — Ваші чарівно-рекоменструктивні укази — виконані. Усе, що потрапляло під мою кість — волохате, патлате, коструbate, що своїм блудливо-лісовим видом аж ніяк не пасувало до сонму

праведних, мною беззастережно виправлено. Хай жодна мармиза у преподобну парафію не лізе.

— Продовжуйте,— звелів Винник.

Григорій Покотило зніяковіло, але начебто голосніше продовжив викладати супліку художника.

— Підпихаючи вам свого скромного прејскуранта, жду вашої доброзичливої ласки,— установити по волосній калькуляції,— чого варті мої труди, які я при цьому описую:

Апостола Луку якийсь химерно-євангельський живописець підвів під монастир, вліпивши йому різні очі: праве — каре, ліве — голубе. Голубувате очечко я в апостола витяг, зробив його карооким.

Апостола Матвію укоротив носа. Хай кирпу вгору не гне!

Угоднику Сакердону нові вуха притулив, замість тих, що їх вороння клювало й одклювало. Вуха тулив із добре вимішаної глини. Щоб уже ніяка галич преподобних вух дзьобами не одривала».

— Розпреподобному Саврадиму нові-новісінькі зуби вставив. Старі, як доведено, на подвижницькій роботі повипадали. Тим беззубо роззявленим ротом матері і дітей лякали:

«Он бозя! — казали.— Дивися які щелепи — хап! — і нема Оленки!..»

Іуду переробив на виразніше-зрадницьку лацюгу: мордяку вставив столипінську, а очі — лукаві-прелукаві.

Оголені груди преподобиці Парасці прикрив двома лапатими лопухами. Одного аж ніяк не вистачило. Перси, їй-бо, вельми і вельми преподобні.

Колегіально заслухавши супліку Якова Твердохліба, схвалили: роботу художника визнати задовільною. Оплатою не скупитися. Яків з пензлем у руках янголицям, угодницям і преподобницям віддавав усю свою душу і живописний хист й, навіть тамуючи острах і трепет перед грізною силою вікових чаклунів, які віщувано каркали — «Ти раб божий! Падай на коліна!» — не жахався, а сміливо й мужньо язиком і губами вилизував усе те неподобне, що його наносила гріховидна мушва.

Тер, витирав, щедренько слиною обмивав і гірко-прегірко нарікав: «Отці іереї і протоіереї! Як ви допустилися отакого ганливого, що на лице святих і пресвятих, не лише на преподобні зуби, а на розпреподобні губи хто хотів, той і сідав, що хотів, те й витинав!»

— А мені можна?— озвався Вася Черпак.
— Кажі, говори, кинув Винник.
— Нам би, мабуть, треба художника щедріше пошанувати. Мучать його, бідолаху, і терзають.

— Як, що ж таке! Розповідай!

— Микито Микитовичу, я ж ото колись вам писав, що монашки, які проживають у Ладурах, не тільки у Ревазівку налітають, а, кажуть, що набігають і в сусідні хутори. А три дні тому з молитвою — «Єдиновірному господу помолимося» по слободі ходили, пишцали: «У слободі антихрист появився!»

— Таку оказію вперше чуємо. Що ж вони далі витинали?

— Новий іконописний образ, що його жартома Яків Якович намалював, із собою носили і дядькам і тіткам показували і гукали: «До чого дожилися? Подивіться, на святій іконі якась ракло сидить!»

— А як він, той образ, потрапив до монашок?

— Хто його знає: Яків Якович і мама моя самі дивувалися: сушилася іконка на тину, а як вона злізла з огорожі й полетіла на хутір Ладури, їй-бо, невідомо.

— Ти, Василю, бачив, що там намальовано?

— Бачив. Картина така: угодник Теплий Олексій й молоденька преподобиця Оля сидять під вербою і співають: «Ніч яка, господи, місячна, зоряна, ясно, хоч голки збирай!..»

Творіння художника монашки тикали під самі очі слобідцям і слобідським тіткам і гули: «Хіба миропомазаний Теплий Олексій на преподобні плечі почепить якусь слобідську косу? А до пояса, окропленого небесною водою, притулить вонючу мантачку? Та як ревонуть: «Рукосвятотатному пензлю — анафема!»

— А що ж казали слобідці й слобожанки?

«І так подумати, і сяк узяти,— говорили слобідці.— Похоже, казали, що оці преподобні, якраз під нашими вербами і примостилися».

Слобожанки палкіше доказували:

«Дак це ж Оксана Деркачиха, а в брилі — матрос Микола Чередник. Так вони ж давненько покохалися й у слободі повінчалися. Які ж вони в чорта святі?»

«Та й те, кумо, скажімо, чого тим преподобним залазити під верби. Сиро, вогко... У коморі набагато краще. Розстелили б ряденце, і можна до самого ранку і псалми співати і один одного полоскати...»

А третя, цокотлива:

«Чи й на дверях написати: «Тут під домотканим лежать — преподобний і преподобниця — не грюкайте!»

А монашки вигласювали:

«Сатана торжествує в слободі!»

Я сам бачив, як монахиням підносили крашаночки, сало, курочки... А бублейниця Хівря пошанувала селезнем, перехрестилася, та:

«Наші боговірні сестри, моліться за нас. А ми того ахламоца придавимо!»

Учора, після обіду, Яків Якович журливо іконно-записані образи гаряченькою водичкою зновляв, акуратно вимивав і чистеньким рушничком запорошені повіки витирив.

Коли ж не стало кип'яченої водички, то щоб ясніше й виразніше осяяти затьмарене личко великомучениці Варвари, художник не скупився — із свого рога водяні бризки випускав і боговгодниць шанував.

— Дивимося — галала! — проскурниця, тітка Хівря веде цілий гурт прихожанок і піднімає галас:

«Чого ти нашої дорогій захисниці ув очі зазираєш і колодязною водою полоскаєш? Ото водиш у яр волосну угодницю — і води! Йй і вуха полоскай, і в очі зазираєш, а наших преподобниць не чіпай!»

Дядько Ухпаль узяв довгеньку дрючину, та — куди ви? Схаменіться, а матрос ще більше допоміг: вгору як торохне з пістоля, усі попадали, встали і навіткіача. І я тут трішки підсобив, підбіг до тітки Хіврі й кажу: «Тьотю Хівре! У ваших очах чортки плигають!» А вона: «У, анахтемське волосне баїстря! Цить!» — Та побачивши — нікого немає — похилила голову і до дядька Ухналя: «Звиняйте, будьте ласкаві, нечестиві попутали». І заплакала.

Вислухавши Василькову оповідку, Винник запросив усіх присісти:

— Те, що нам розповів хлоп'як Василь Черпак, вимагає від колегіуму обмислити добренько і мудренько. Літаюча монашеська нара не здря літає. А поки що доручаємо вам, Григорію Григоровичу, оту сонячну кімнату в нашій управі віддати художнику Твердохлібу. Хай він там високомистецькі справи спокійненько продовжує.

Підійшов ближче до Покотила, й унівголоса додав:

— Чеснисьько патякніть художнику, хай він не соромиться, хай він у ту волосну хатину любої години за-

прошує щирю поклонницю образотворчого мистецтва Маклену Лексіївну. Між нами кажучи: вона в слободі перша збагнула — оце художник! Оце талант!

Кімнату гарненько приберіть, уквітчайте й поставте оцей шкіряний диван. На ньому можна зручно і лагідно вести різні бесіди на морально-етичні теми.

РОЗГЛЯДАЛОСЯ І НАТЯКАЛОСЯ...

Утямкувавши — обережно! Руки попечеш... Голос, який залазив у пазуху й сіє промовляв, шугав біля ложечки і нижче такенької, перескакував на праве коліно, раптом, володіючи хистом сягати і дсягати, убігав і, минаючи ліве вухо, заскакував у праве й шепітливо співав: «Микито Микитовичу! Ви забдулилися... Гй-бо, ранувато ви вхопили віфліємського велета за сиву волосину! Глядіть, шановний земець, щоб і вам слобідські жіночки, які віками сотали і смоктали біблейську сивуху, волосячко на голові не обскубли?»

Та й не тільки на голові!

Могутня іще християнсько-православна стихія! Чуєш — пливла, пливла, Чорне море перепливла, на хвилях Дніпра-Славутича аж із Греції і в княжеські хороми Київської Русі доплила та: «Спаси, господи, люди твоя!.. Князю! Став глечики із кріпкеньким зіллям! Будемо пити і бога хвалити. Наш православний бозя охоче благословляє і випивони, і закуسونи...»

Подумай, подумай, Микито. Чи не рано старовинні кондаки, псалми, тропарі, що їх віками вихваляли, у душу людям — хочеш не хочеш — тисячу років запихали, а ти хочеш за якихось три місяці інкубаційно на автокефалію перегнати і калатливо дзвонами співати: «Коли б мені, господи, та й сонечко зайшло...»

Ох, іще раз тричі — ох! Ти сам за духообрядною партою персональним еством спізнав: могутня фортеця — душогубно православний нектар!

Довгими віками його пильнували, величали, хрестом і мечем благословляли, ретельно і преретельно цілі легіони високопатентованих носіїв біблейського слова на високий п'єдестал сію кривду пхали і підпихали: патріархи, митрополити, біскупи, єпископи, ієреї, протоієреї, архієреї, попи, диякони, дяки, ігуменші, мандрити, архімандрити і іже з ними сіятельна орава, одягнена в золотаві мантиї — святійший синод, його величество цар

государ і шибеночорносотенний «Союз руського народу»*.

Довгенько Винник цигарки смоктав і слухав налетіле: «Не чуди, йолопе царя небесного!».

Винник устав, протер очі, глянув у вікно: до колодязя ішли жінки з коромислами і цеберками.

— О! — гукнув до себе.— Ці пити дадуть. Холодною водичкою так пригостять, не знатимеш, куди й тікати і де себе ховати.

Вхопивши олівець, поклав на стіл блокнота й під впливом влетілого у вуха голоска, вирішив — треба міняти мило на шило. Почнемо на ходу перевтілятися на реальне... Обстановка вимагає. Ветхозавітну іконостасію переобладнаємо — перейдемо на одвічно правдиве: «Станемо мудрі, як змії, і кроткі, як голуби».

Вимовивши сію тираду, почав у блокнота вносити перевтілення.

Креслив, креслив і накреслив — «Пантелеймону-зцілителю матню укоротити». Написав і раптом завихрилося протилежне: парафіянки будуть ліпити перед образом і зачнуть ділитися інтимно-божеським. Запитають — який же він зцілитель, коли в нього отака куца матня?

Суперечливе викреслив, подавши нову вставку — святі штанів не посять. Одягнемо Пантелеймона в довгу, вишиту небесними зірочками, полотняну сорочку, щоб аж до коліна сягала. Преподобно і цнотливо.

На образ боговгодної великомучениці Анастасії довго дивився і шепотів: «Гарна преподобниця, молоденька, повненька, а ось перси вип'ялися не по-небесному, аж кофта рветься. Підійдуть молільниці й замість свічку тикнути, почнуть духівникам очі колоти: «Ота, бачите, он-он, що на всю церкву вип'яла... Йй би діток родити та до груді тулити, а її чогось у великомучениці записали?»

— Ех, на кого ж покладати надію? На бубон вдарили не слобідські тітки. Тут стріла прилетіла з хутора Ладурі. Ох, кожухарі, царя хочять посадити на трона? А дулі з маком не хочете?

Встав, назад руки заклав, папірець списав і хлоп'яка Василька Черпака погукав:

— Васю! Ти довірена особа волосного правлячого колегіуму. По оцьому списку шановних людей на шість го-

---

* Монархічно-чорносотенний союз, який лото розправлявся з революційно-народним рухом.

дин вечора погукай у волосну управу. Нікому по дорозі не сповіщай — кого, куди і чого. Будемо вирішати суґубо інтимне: у віщо одягати наших дорогих захисників, що з ікон нас від нечестивого захищають.

Будемо рішати, яких преподобників одягнемо у штани, а кого в сорочки. А особливо достойного і в черевики взуємо.

— Микито Микитовичу! Можна запитати?

— Запитуй.

— У нас у слободі багато ходять босі. Може б, їм черевики віддати?

— Гаразд! Будемо вирішувати: може, найдемо черевики і на босі ноги. Іди! Щасти!

Хлоп'як Василько Черпак жвавенько пошкандибав слободою. На вулиці спиняли і питали:

— Куди, Васюню, біжиш?

— Та... Біжу й спішу.

— Чого отак поспішаєш?

— Скликаю правителів, будемо секретні діла вирішати.

— А що саме, Васю, якщо не секрет? Землю почнемо ділити, чи дійні корови у глитаїв будуть забирати, а біднякам роздавати.

— Не те і не це. Я вам, дядю, по секрету скажу: будуть чоботи і сорочки міняти діячам небесних чудес. Оце,— гомоніли, Микола Мирклійський триста років ходив у хромових чоботах — хватить! Пора чудодійця перевзути у прості, юхтові.

Друге — Пантелеймона-зцілителя вирішили, замість дорогоцінного сяйно-золотого покривала, укрити простенькою витканою полотняною сорочкою. Довгастою, щоб і коліна закривала.

Сказав, і, як ото кажуть, мотонув далі.

А кум до кума:

— Куме Свириде, воно, між нами кажучи, й зручніше. Узяв свічку, підійшов до зцілителя, перехрестився, підняв домоткану сорочку і подивився — чи святі такі, як і ми грішні люди? Якщо ні, то немає чого і свічку ставити.

— Вірно, куме, що вірно, то вірно. А то ж виходить: не орав, не сів, не боронив, не косив, не жав, не молотив, а якимись сюди-туди витівками у святительство уліз?

МЕМОРАНДУМ ЧИТАЛИ І ВТІЛЯЛИ...

Вечір... Запрошені поступово входили у зал волосної управи.

Микита Винник урочисто піднявся й урочисто виголосив:

— Мої шановні колеги. Ми — місіонери слобідського життя, зібралися вирішити — бути слободі Мандрики оновленій, чи не бути.

Реакціонери, що засіли в хуторі Ладури, одверто піднімають голову і розкривають пащу — намагаються вільну слободу проковтнути!

Мені підкинули з хутора Педаки такого свіжака. Пишуть — «Чого ви, ваша заморська величність, навшпиньки стаєте? З волосної висоти плюєте на нашу споконвіку благородну хліборобську касту. Одумайтесь, пошануйте нас приязно, щирим людським ставленням до нас, і ми будемо — ваша перша допомога, і людьми, і кіньми, і телятами, і поросятами...

Просимо прибути до нас, або нас запрошуйте до себе. Ми щось тверезо вирішимо. Ви ж, мабуть, чули, що сталося біля села Демидівки; гультіпаки у порядочного хавяїна Варвянського хліб із амбара забрали й шість пар волів угнали. Дак чотири сини благородного господаря Варвянського вошиву голодрабію догнали, і сталася бійка... Додому повернулися тільки два сини. Навіщо ж нам братовбивча війна? Га? З пошаною і покорою...»

Далі — вулицями слободи Мандрики днями з хутора Ладури монашки гасали і кричали: «Антихрист у волосній управі на престол сів!..»

Оці хутірські вариводи підкусують людей і намагаються провалити вільну слобідську управу, тишком-нишком увійти в спілку, тоді навалитися на нас і задавити нас.

Як, друзі, члени колегіуму, чи пристанемо до них у спілку?

— Ні в якому разі! — одностайно гукнули всі. — То — павуки!

— Вашу думку поділяю й перейду до гострої й не менш актуальної теми. Ми, як і ви знаєте, почали з ласки повітово-земського самоврядування переглядати і оновляти заплісніле...

Тоскні й пісні лиця угодників перетасувати на усмінено-радісні тони.

Суворий вигляд янголів і архангелів, який скніє й жахає молільників, що їх ліпили і творили царські митрополити, на сучасно-слобідський фасон перевтілити. Губи перелицювати і нові, лагідніші зуби повставляти. Хай перестають скреготати на миролюбну паству.

Звичайно, нам будуть деякі прихожани кидати докірливе: «Господи! — скажуть, — до чого додумалися? Угодного богу і небесам, праведного Сакердона, одягли в сірячину!» Або — «Люди добрі! Навіщо ви святій Ользі в руки сапу всунули?»

З історії ми знаємо: у місто Київ — столицю древньої Русі Київської із Цареграда на запрошення князя Володимира прибули грецькі іереї й протоіереї й запропонували і продемонстрували великому князю канони боголюбної християнської віри.

Володарю землі Русі Київської вподобалися і співи, і херувими, і серафими, він тільки запитав: «Чи ваша віра — віра християнська, дозволяє при величальному тості в шану владик неба і землі, перехилити келиха міцненького?»

Грецькі гості — іереї й протоіереї — схвально одповіли:

— Величальна пишнота, яку ми, правовірні, віддаємо небесному володарю, схвалює — не тільки з келиха потягнути, а можна й з глечика смикнути.

Учувши сію християнсько-знамениту главу, князь Володимир своїх вірних слуг погукав і наказав:

— Слуги мої дорогі! Мої дорогі сподвижники у боротьбі з ворогом! Тягніть бога Перуна, до Дніпра волочіть!

— Ваша ясність, світлий князю! Для чого сіє божество до Дніпра волочити?

— Будемо топити. Стоїть, як той пеньок, ні поспівати, ні потайцювати...

Коли топили у Дніпрі бога Перуна, то прихожани, роками засліплені величчю дубової колоди, сльози точили і просили: «Перуне! Видибай, видибай, видибай!»

Себто — виринай, наше неотесане божество! І так, як біля Києва пірнув, та виринув десь аж біля Магомета, у Турції.

Тепер дозвольте перейти до глибоко-державного:

Щоб до нас іще тепліше горнулася слобідська хутірська громада, ми в універсальну красу внесемо ще й ще красивоясні поправки. Слухайте:

«Громадяни слобожани! Громадяни хуторяни! Наші пахтливо вимережані універсальні кодекси мають поштивий намір: свіжим вітром розбуркати слобідську глухомань і привести до нормального почуття деяких хутірських патлаїв.

Кожен слободянин, кожен хуторянин, незалежно від статі, віку, раси, національності, віросповідання, соціального стану, кольору волосся і шкіри, одружений чи не одружений, протягом трьох днів повинен в управу зголосити свої думки, прагнення, надії й чистосердні помисли — чи наші зворушливо-проникливі заклики втілюють заповітні мрії хліборобської громади, чи — не соромтеся, кажіть по чистій совісті, чи лине, чи не лине до вашого серця наше кредо?

Коли ж високозоряна універсальна композиція вам ні до тіла, ні до душі, усно чи письмово перескажіть, що іменно вам не підходить. Які ви заміни бажаєте внести. Ми поміркуємо й обмізкуємо. Розглянувши, переглянувши, роздивимося, придивимося, а затим примітливо і уважно обдумаємо всі ваші поради. Детально обміркувавши, ми дещо підстрижемо, обскубемо, словесним цепом обмолотимо і вами подані справедливі вимоги і побажання у законодавні пункти частково приймемо.

Вносить вирішальні зміни перевагу мають ті, у кого збереглися якісь достовірні знаки козацько-старовинної генеалогії.

Доводити слід переконливо по такому аспекту: «Мій дід козак, батько — син козачий, а я — ось перед вами!» Упевнившись, що перед нами воістину спадкоємець роду козацького, ми славних нащадків запрошуємо будь-коли одчиняти двері в апартаменти обраної вами волосно-справедливої кагали, радимо сміливо підходити до гарантійно-родословного столу, де вам буде вручена посвідка з вибитим синьо-жовтим титулом.

Обговорюючи універсальні конспекти, просимо уникати архаїчних вигуків: «От наліпили! От намазали! Хто його й розбере — куди воно і до чого воно?»

Попереджаємо — утримуйтеся од усяких небажаних ексцесів. Не рекомендуємо — хутірські тини ламати, комори одкривати і стихійно худобу забирати. Народно-хвилююче діло вимагає відповідних методів. Його треба чистими руками робити. У наступні, заспокійливі дні ми гармонійно і тверезо вирішимо, коли зачнемо уговорані воли налігачем із заможної обори витягати та в слобід-

сько-бідняцьке сито просіяну хутірську пшеницю з піснями пересипати.

Обмірковуючи на радість нам і вам тепло складений універсальний трактат, просимо вас ласкаво — стримуйтеся від недоречного захоплення. Будьте ласкаві, не вигукуйте: «На трясцю нам оця писанина потрібна?!»

Будьте галантними, чесними і коректними. У гострих суперечках про те, кому який універсальний пункт припав до серця, а кому з першого рядка одпав, не заїжджайте дискусійним кулаком у морду і не плюйте нашим представникам у очі.

Буйства й халамидництва уникайте. Не хватайте хутірського живолупа за петельки, і що головне — не беріть його на бога. Не волайте: «Душа з тебе вон, паразите! Віддавай награвоване!»

Ухилийтеся чинити й глузливо-старорежимне нахабство: істиками, дрючками і батогами не шмагайте по ногах тих бідолах, які роками не мали змоги носити черевики, од чого їх п'яти і підшви настільки почорніли, що по кольору шкіри не розбереш — взуті вони чи роззуті.

Не чіпайте віковічних тружеників!

Щиро-прещиро раємо: хай сі роззучо-обездолені до пори, до часу, походять у чорному тілі. Урочисто обіцяємо: ми сю босоногу плеяду незабаром в значно новіші, набагато лагідніші і тепліші універсально-взуттєві параграфи взуємо.

У постскриптумі сієї земсько-ліберальної реляції слобідська воловода вмонтував грізні натяки на тих; як сам Винник, піднявши вгору голову, осудливо прорік: «ми, після вирішальної згоди з високою повітово-земською управою (в першу чергу почнемо землю одбирати і селянському середовищу роздавати) — у клекотливо-вередливих, ожирілих, розіпрілих, товстошкурних і товстопузих яко дворян, також і ротатих хуторян, що на нас огидливо гарчать і потаємно сопуть і бугаячим ревінням у закутках ревуть, намагаючись опоганити вільну слобідську управу: і в нашу адресу з недостойною огидою плюють.

За виявлені плітки і явно ворожий зубовний скрегіт ми в першу чергу почнемо землю одбирати і селянському середовищу роздавати.

Рішуче заявляємо — хай товстоморда і товстонога гідра не здається! Ми до неї застосовуємо справедливе: усі маетки, родючі землі, густі ліси, корови і бики, які пани

у народа забирали, вірніше — грабували, піддати конфіскації й експропріації.

Хай гідра вонючими онучами не затуляє наші світлі очі!»

А ОСЬ-ОСЬ, ЙІ-БО, ПОПЕСУ ІМЕННО — ТЕІ

Упевнившись у тому, що квасно-універсальні заклики глибоко-душевним реноме повинні розколювати й зворушливо дух людський підняти не тільки у слободян і хуторян, а й полинути далеко за межі слобідські й долинути до слобідців, які стогнуть під ярмом панства польського...

Удоволено і радісно зітхнувши, Микита Вишник іще вище провідну кирпу підняв й, не гаючи часу, приступив давати службові вказівки — до яких дверей тулити і ліпити мудро складені державно-волосні аннали...

— Вам,— промовляє до сторожа М'якушки,— особлива навантага. Відозву нашу несіть і на вхідних дверях церкви Пречистої богородиці приліпіть. А зверху оце милозаклучне «Схаменіться, будьте люди...» примостіть.

Старенький Ларивон М'якушка, згортаючи радливі папірці, крутить їх у руках і несміливо питає:

— Звиняйте, будьте ласкаві. А навіщо оцю бумагу тулити до дверей Пречистої богородиці?

— Сей храм, дідусю, одвідують здебільшого хуторяни. Хай вони читають і переконуються, що не вони, а ми вирішуємо долю людську.

— А може, іще раз звиняйте, може, кажу, оте хороше — «Схаменіться, будьте люди...» замінити. «Схаменіться...» до Ладурів не дійде.

— Що ви, Ларивоне Петровичу, радите?

М'якушка потоптався, та:

— Вибачайте, що я отаке на ходу розкажу: вчора мій брат Олефір просив вам передати: ось отут, казав, ціпком кинути,— Ларивон М'якушка рукою на середнє вікно показав — ось там в одному сарандівському клину тисячу двісті десятин землі. Та якої ж землі Сій — уродить. На всю слободу хліба хватить. Саранда при мені за моєї пам'яті людей обдирав усякими статтями облапошував... Скажу вам, Микито Микитовичу, в амбарах зерна видимо-невидимо, і все пріє, все проростає. Олефір

і каже — проси волосне начальство, хай зглянеться до бідняків слобідців, хай хоч половину землі оце під посів наріжуть та проросле зерно з амбарів заберуть і неїмущим людям роздадуть.

І старенький досадливо й гуконув:

— Ох і душогуби! Дітки кричать: «Мамо, папи!» А вони хліб в амбарах гноять, а людям голодним не дають!

— Спасибі за пораду. Але ми, Ларивоне Петровичу, в урядових паперах не маємо права будь-кому очі колоти.

Згорблений довголітньою нуждою, Ларивон М'якушка важкенько зітхнув.

— А мені здається, товстошкурим пора й шпигонути... То — душомотателі...

— Вірно, вірно, дідусю. Але ж ми боремося за незалежну слободу і незалежне вільно-слобідське управління. А вчора сини Саранди прийшли, шапки здійняли, поклонилися і сказали: «Ви нас переконали, записуйте й нас у вільне козацтво». А прийде час...

Згорнувши волосно-завивні абзаци, сторож попростував до порога, бурмочучи: «Прийде час!..» Хіба не бачите — вже прийшов! І, тамуючи гнів, до церковної брами тихою ходю пошкандибав. По дорозі зустрічних слобідців тепло вітав і надійно надійне ховав — не те несучи. Але ось-ось, їй-богу, понесу іменно те!

Василь Черпак подивився вслід милому дідусю: «Правдиво сказав любий дідуган, — й сам про себе подумав. — Вірно. Не ті заклики ліпимо. Хоч і на добрячому папері складені, проте вони нікого до життєдайного, світлого життя не кличуть».

ЛІТАЄ, ГРИЗЬОТ І КУСАЄ...

Розліплена на тинах, стовпах і берестках, універсальна магія розвихрила слобідське суспільство.

Пришпилену гостренькими цвяхами і липким клеєм, вірчу грамоту волосної управи оглядали, читали, і кожен по своєму трактував і коментував...

Підходили, ширше очі розтуляли і довго, довго придивлялися й будучи іще з гірко-придавленого дитинства неписьменними, зірко припадали до дрібно виписаних букв, намагаючись розкумекати — чи в оцій старанно приліпленій до тину бумаженці, хоч що-небудь про землю ізгадують?

Уздівши ген-ген, колишне волосне скребло — Влас Педашенко з похиленою головою, вулицею чвалає, гомінливо запросили:

— Власе Васильовичу! Будьте ласкаві, прочитайте нам, що воно і куди воно. Ви ж людина — ого-го, якої грамоти. Вас, мабуть, таких у нашій окрузі тільки двоє і було — земський начальник і ви. Пожалуста, не одмовте.

Педашенко поквапом витяг окуляри, похукав на скельця, протер, гонорово почепивши на носа й підступивши якомога ближче, і пробігаючи скляним зором по рядках, хитав головою, голосно кидаючи: «Да-с... Правильно-с... І повернувши до людей, як у слободі казали — волосне пихкало — хапковито і лестиво заторохтів:

— Я ж вам казав... Я ж вам говорив...— І підвищивши голос на октаву вище, урочистими інтонаціями заспівав: — У Жеглова будуть землю одбирати і слобідцям продавати!

— А яка ж ціна буде за десятину?

— Точно не встановлено. Але якщо слобідська сходка просуне мою фігуру на земельний вопрос, я моментально подоб'ю баланси...

Обвівши зором трохи здивованих слобожан і вивернувши долоню правої руки, додав:

— Оця рука — математик! Вона великі тисячі сюди та туди повертала і розвертала... Вона способна по зниженій ціні моїм дорогим слобідцям під самі ноги панську землю підопхнути. Запитання будуть?

— Та, воно, звісно... Воно, Власе Власовичу, слово ваше хороше. Дак, якби ж ви тільки не збрехали. Конешно, ви людина вчена. Якби ж отак, як ви кажете, за нас руку потягли, ми б вас іще й одблагодарили...

— За вас!..— Педашенко до серця притулив руку.— За вас могу і постраждати!..

— Воно так-то так... А пригадуєте, як ви у мене з урядником теличку списували?

Влас Педашенко угодливо нахилився:

— Звиняйте, дорогі мої люди! Граждане слобідці! Зрозумійте мене по-божеському. Станові й земські аглаєди хватали мене за горло, давили, душили і говорили: «Виконуй, стерво, указ миропомазаного... А еслі і ежелі,— в очі тикали,— падлюча твоя морда здригньоться, тобі буде — каюк! Алюр — три хреста, сибірська каторга! Мої дорогенькі, пойміте мене, як я вас пони́маю.

Викінчивши полеміку, з висловом — «Вони ж нам, волохаті, пикаті, гнули, згинали, а нині в янголи поперебігали — Педашенко узявся далі читати. Дійшовши до незнаного іще в слободі терміну — хай гідра не піднімає кирпичи, — слобідці один перед одним запитали:

— Власе Васильовичу! Що воно таке — гідра — кобила чи корова?

Педашенко яко знавець невідомих у слободі назв, з піднятою головою резонно пояснював:

— Ні! Це і не кобила, і не корова. І навіть не бугай, а — кровожадний дракон! Хижак! Три голови, три хвоста... Літає, гризєт і кусає...

У трактовальню-повчальну годину — що таке гідра, і якими вона зубами людей хватає — пробігав хлоп'як Василь Черпак і вчувши — кусюча і громаднюща — спинився і запитав волосного омоніма:

— Дядьку Власе! Скажіть — у дворянина Жеглова, чи, скажімо, у когутів-жмикрутів Ладура, Мазура — три чи чотири голови?

— Еті люди з достатками, з привілеґіями. У них одна голова.

— Еге-ге! — вигукнув Василько. — Ви, дядьку, не тієї тягнете! Знову на старе потягли. Оці ж дворяни-глитаї і є ота клята гідра!

Проказав і побіг на збори.

А слобідці:

— Дивися, яке мале, а яке стало понятливе.

— Що ж ви хочете... Оті вередливі та крикливі, хлопцеві носа товкли, за вуха скубли: хліба не бери, грушу не рви... То — хазяйське...

Бідолашного і нам'яли, і натовкли...

...Тепер нюхом хлопець чує — де людина іде, а де зміяка повзе.

...Не вигоріло у Педашенка і біля тину.

ХАЙ СІЯЄ ВОЛЯ І ТРУДОВЕ ЖИТТЯ!

У крайній слобідській на бік схиленій хатині всю ніч зворушливо точилася красно людська розмова.

Чуєте — до дідуся, вікового батрака прибули рідні — найрідніші. Племянник Степан Панько і його вірний побратим по революційній боротьбі кочегар Василь Чередник.

У старенько-вітху хатину запросили: матросів-чорноморців Григорія Каліберду, Максима Самійленка, слобідців — швеця Юхима Стародуба, Степана Ухналя, Петра Мушкетика, чеха Юзефа і його дружину Деркач Галину, поляка Станіслава Товкмачевського...*

Довго не станемо описувати, тільки вимовимо чисто-сердечне: ув оцій убогій хатинці вирішувалося вирішене: величаво народно-революційну боротьбу, яку мужньо і героїчно розпочав у Петрограді великий російський народ, продовжувати у південно-далекій українській слободі Мандрики.

З вилами, косою, із сокирою в дебелих трудових рішуче підемо на ви — на експлуататорів, на поміщиків, глитаїв, куркулів і всяких-пресвяких кровососів.

— Товариші! — першим розпочав Сергій Панько.— Мої дорогі земляки! Мене і мого товариша кочегара Василя Чередника партія більшовиків направила в слободу Мандрики підсобити й допомогти трудовому селянству активніше й сміливіше долати ту чорнохвосту силу, яка віками душила і давила нашого брата по класу вічно-здавленого хлібороба.

Ми, більшовики,— продовжував Сергій Панько,— стояли і будемо неухильно додержуватися міцного союзу робітничого класу із сільською біднотою і селянином-середняком. Цю заповідь — незламна і вічна спілка робітника і селянина-трударя — нам заповідав великий Ленін.

Цієї ленінської настанови ми свято дотримувалися і будемо неухильно дотримуватися. І ми експлуатацію зірвемо — переможемо.

Хороші й славні мої земляки. Ми, більшовики, не вірили й не віримо ні соціал-угодовцям, ні соціал-присотсуванцям, ні опортуністам... Ми сміливо й чесно ідемо по терпкій, тяжкій і справедливій стежі визволення пригнобленого люду від хижого і лютого гнобителя.

Візьмемо так званих «правителів» Мандриківської волостно-земської управи. Голова соціал-революціонер Микита Винник. Явний опортуніст. Згинається, й пригинається, і вашим, і нашим. Перед глитаями покірливо голову схиляє, а біднякам обіцяє — ось-ось вловимо прогресивного горобця.

---

* Польська родина Товкмачевського під час наступу німецької армії в імперіалістичну війну евакуювалася в слободу Мандрики.

А глитайство, дворянство жме, кров з бідняка, батрака ссе. Рушаймо, братці, за світле, за волю, за трудове життя. У мене просьба до мого дорогого дідуся, до Євмена Пилиповича, і до вас, шановні товариші. Завтра, вибравши зручне місце, закликати годин на вісім вечора слобідських трударів на загальні слобідські збори. А де ми зберемося, ви і дідусь порадять.

Дідусь Євмен Панько встав і ясно сказав:

— Я покажу. Зберемося у панському садку. Сторожем там мій друг Ларивон Деркач. Хороша, чесна людина. Він буде й пильнувати, щоб ніякий панський пес свого писка не просунув через дерезу.

— Гаразд! Значить, товариші, до завтраго. До зустрічі!

РОВІТНИЧИЙ КЛАС, ТРУДОВЕ СЕЛЯНСТВО — НЕПЕРЕМОЖНА СИЛА

Вибрали місце біля панського садка, рясно обрамленого високими тополями і гіллястими дубами, що оповили плюхкотливе озеро. Власник граф Чернишов, зачувши — революційні громи в Петрограді загриміли та й гримлять по всій країні і досягнули слободи Мандрики, першим чкурнув, тільки п'яти замигкотіли.

Чує паннота, знає паннота, чиї спини батогоми стьобали, канчуками мордували.

Кленучи все на світі, мордovorотна паннота миттю з пишно загарбаной садиби на всіх парах рвонула.

Учувши сію мелькотню, матрос Каліберда кинув:

— Далеко не втече!

В обраному місці зібралося люду слобідського, як ото кажуть — видимо-невидимо. Передавали — іше такого велелюдного віче у слободі Мандрики не було.

— Спасибі, товариші! Спасибі, дорогі земляки, що ви так тепло і щиро відгукнулися на наш заклик, на заклик партії більшовиків,— привітав збори Степан Панько.— Радий, дуже радий такому великому людському прагненню до волі, до щастя трудового. Дозвольте внести від імені фракції партії більшовиків і від активу слобідської бідноти таку пропозицію: у зв'язку з тим, що мандриківська слобідська управа скомпromетувала себе дворушницькими діями і грала на руку когутам і глитаям, вносимо рішення: вважати дійства земсько-слобідської управи, як чинники ворожі народу, не дійсними. На підставі

цього вищенаведеного рекомендую — на волелюбних загальних зборах слободи Мандрики обрати слобідську революційно-народну раду, яка й повинна узяти у свої руки перебудову слободи на соціалістичний, народний лад. Просимо подавати свої думки, поради.

Усі слобідці, як один, зголосилися — обрати революційно-слобідську народну раду.

— Спасибі, дорогі наші друзі робітники, що прибули в слободу!

— Дякуємо, що затулений наш зір odkриваєте!

— Ласкаво просимо частіше в слободу навідуватися!

— Ми вам, наші рідні побратими, покажемо, де глинтайсько-гнобительські гнізда дротом обведені на степах.

— Ми вам, брати наші робітники, і логовища визискувачів покажемо, а ви нам, ріднесенькі, допоможіть розірвати вікову оману, облуду, вікове здирство.

— Уклінно дякуємо, що прибули до нас.

— Слава! — усі збори одностайно гукнули.

Перше слово виголосив матрос Дмитро Каліберда:

— Дорогі слобожани! У боротьбі з царським самодержавством, у боротьбі з гнобителями-панами хоробро билися і полягли за нашу свободу і волю славні і мужні революціонери-чорноморці: лейтенант Петро Шмідт, матрос Матюшенко Панас...

Нескорені й слобідці, такі, як Тиміш Вірлай — голови свої склали на полі брані з гнобителями. Ми повинні продовжувати велику справу наших батьків і дідів.

Узявши в руки зірвану з кілка волосну заклкалку, Каліберда натякнув:

— Ось в оцьому листочку, який на тинах притулила волосна управа, крім усякої всячини, сказано і досить виразне — хай гідра вонючими онучами не затуляє нам очі.

Хтось із великолюдних зборів прохопився:

— У цьому клаптику, якщо я не помиляюся, сказано — вонючими онучами — ясні очі!

Каліберда усміхнувся:

— По нашій селянсько-бідняцькій граматиці це те ж саме. Товариші! Ми насамперед повинні тактовно й уміло, як би вам сказати, підтримати вгору кинуте волосним кермом закличне гасло — хай гідра не задається! — і двинути на гідру, як нам повеліває народна совість, народна відвага, сміливо-вольними движеннями... А посуне

гідра на слобідське розположення, ми буцімто на стороні управи. Але... щось чи не так — ми та сила, яка кривди не любить.

А щоб у нас робота чинилася на високій народній ди- станції, я пропоную утворити слобідський бідняцько-се- редняцький осередок. Куди ви, дорогі слобідці, кого на- звете, таких і висунемо. Давайте, висувайте.

Слобідські збори радісно захвилювалися. Радісно ви- ступали й радісно пропонували:

— У нашу народну лінію пропонуємо товариша поля- ка, товариша Станіслава!

— Від жіночої ескадри — Оксану Деркач!

— Нашого всіма шанованого діда Євмена!

— Товариша матроса Максима Самійленка.

— Степана Ухналя! Він знає, кому очі застеклити, а кому і на світ білий одчинити.

— Шевця Юхима Стародуба!

— Чеха Юзефа! Він наш слобідський друг і побра- тим!

На висунуту пропозицію — обрати свою рідну народ- но-слобідську Раду — гомінливо й трепетливо відгукну- лася трудова слобода.

Трохи стихло, але дух волі, дух сили — ми нині вільний народ! Ми глибоко вдячні великому північному брату, великому російському народу, який волелюбно для всіх народів і для нас, заярмлених слобідців у поміщицько- когутські плуги здійняв сіє невольницьке ярмо.

Степан Панько підняв угору руку.

— Хвилину, дорогі товариші! Ми учора на всі боки в хитаній й розхитаній хатині мого милого дідуся Євмена Панька, як і ви всі знаєте одвічного батрака, що свої босі ноги п'ятдесят років топтав на панській стерні, гнув спину, орав, вівчарював... Так в оцій хатинці вчора від- булися відкриті партійно-більшовицькі збори, де ми з усіх боків достойності розглядали, кого рекомендувати на пости народно-слобідської ради. Схвалили і вам по- даємо на затвердження:

— Головою слобідсько-народної ради обрати моряка- слобідця Григорія Каліберду.

Головою комітету незможних слобідців Панька Євме- на Панасовича.

— Начальником слобідської міліції і охорони слободи Максима Самійленка.

— Головою жіночої асамблеї — Оксану Деркач.

— Заступниками голови слобідської Ради: чеха Юзефа і поляка Товкмачевського.

— Головою оперативної комісії по боротьбі з ворожою контрреволюційною силою — Степана Ухналя.

Товариші, слобідці! Які в кого будуть зміни чи заміни? Може запитання в кого виникнуть? Будь ласка, давайте!

Проголосували одностайно — висунуті кандидатури схвалити!

Степан Панько щиро подякував:

— Ваша народно-людська теплота говорить про вашу революційну свідомість, про вашу глибоку довіру партії більшовиків. Дорогі й милі слобідці, ми вашу довіру виправдаємо.

Ще новообраній Раді рекомендуємо — не палітайте на слобідську управу з орлячим дзьобом: управа на даному періоді сама лясне. У нас є відомості, що глитаї при підтримці дворян і їх віськових радників у спільній змові намагаються оружно виступити на християнській експозиції — чий бог праведніший — православний чи автокефальний? Отут новообрана народно-слобідська Рада повинна мобілізувати бойову силу і свою народну кмету чинити осторонь, нібито, як сказати — нейтрально. Хай ворожі сили чапаються між собою, але в останню хвилину ви повинні свого революційного меча спрямувати проти особливо небезпечної дворянсько-глитайської олігархії, бо сію гнобительсько-кляту олігархію ми повинні одностайно в першу чергу стягти з трудової шиї, і наша гуманна мета — знищити криваву свору.

Ми, іще разок кажу, — воно не мішає, порадимося і встановимо по якій колії краще пройти, і вам, дорогі товариші, наш бойовий задум передамо. А зараз слово голові Слобідської народом обраної Ради товаришу Каліберді!

Каліберда, скинувши безкозирку, низенько схилив голову.

— Товариші слобідці, спасибі за вашу довіру. Наша, чи можна виразніше узвати — обрана народом Рада — своє дійство буде провадити на боці трудового народу. Такої доброзичливої Ради, як наша, іще немає в сусідній слободі, немає і в Полтаві, навіть немає в Англії... Але будемо надіятися — буде!

Тепер дозвольте іще нагадати: згідно приклеєного на тину волосного креда, підемо касірувати гідру. Спочатку пірнемо у маєток графа Чернишова. Петрусь! Це мій рід-

ний племінник! Ось тобі олівець, блокнот... Будеш записувати — у кого і що будемо конфіскувати. Ми повинні в першу чергу конфіскувати корови, вівці... І роздати удовам, чиї чоловіки загинули на війні, і бідняцьким сім'ям.

А Петрусь, юний хлопчина:

— Дядю Григорію! А що воно таке — конфіскувати? Я його втретє чую, а не розберу — що сіє означає?

— Це, Петрусю, значить, ось яка виходить процедура: багатії віками у народу землю, ліси, сади одбирали, власне — грабували. Бачиш, Петька, які ото пишні панські палаци, то все збудовано трудовими слобідськими руками. Нині пробив історичний час: в Росії скинули головного ката імператора Миколу Другого! Зачнемо в даний момент добиратися і до хутірських і слобідських хапуг. Хапали ж, кляті, ой як же і хапали, тепер ми грудьми гукаємо: нахапане повертайте народу! І оце і є — конфіскація!

НЕЧУВАНО РАДІСНИЙ ПЕРЕВОРОТ

Піднявши руку вгору, Григорій Каліберда на перших зборах слобідсько-народної Ради вигукнув моряцький клич:

— Віра!.. Пливемо в маєток графа Чернишова. Спочатку почнемо дійні корови забирати, щоб бідняцьких діток молочком годувати.

...У слободі Мандрики — нечувано радісний переворот: у незаможницьку обору — молочний скарб на чотирьох ногах увійшов. Подумайте — у розхристану повіточку повноправна дійна корова зайшла, де довгими роками ні мати, ні її дорослі доньки за дійку руками не бралися, моні не сьорбали і маленьким діткам не підносили.

...У садибі дворянина Жеглова — переполох.

Перше — недоєні корови — дванадцять, і голодні-гоłodнющі воли — вісім пар — рева ревуть: їсти два дні не дають.

Дворянсько-ожиріла маруда гасала, бігала, гукала і несамовито кричала — «Смерди! Негідники! Потвори! Наказую, тварі нагодувати і орати!»

А воловик Андрій, побував же на зборах Ради, гукнув:

— Пане! Договір! Минув той час, коли ми задарма вашій товстопузатій екселенції спину гнули!

— Я тебе,— і витяг револьвера.— Мерзотник!

Воловик Андрій за вила, пан тікати, рятувати вибігли два поручики, Андрій не сплонував, подав гук: «Хлопці! На панську хижу орду! За мною!»

Побігли скотарі з вилами на ошалілих, які з переляку,— чого доброго зажене, сукин син, вила трійчата у самісінькі тируті — капець! Ні сісти, ні присісти — тікали, аж курява підіймалася.

Друга пригодонька — дворянські бульки — глип! У вікно, а в дворі матроси і скотарі.

Володар маєтку продер очі — чи не сниться часом, чи, може, вчора надміру перехилив Шустова і К⁰... Перехрестився, роз'єреспенився й оскаженіло вискочив на ганок, як він сам до себе вимовив — поговорити з знахабніло-розшарпанним бидлом.

— Хто ви? По якому такому праву залізли в мою неприкосновенну садибу?

Звихнувшись — не може бути, щоб вікові устої, вікові стовпи обоженної монархії раптом тріснули і, господи, господи, страховидно сторч попадали.

— Де волосний урядник? Де становий пристав, капітан Євсеев?

Євмен Панько пояснив:

— Урядника ми не знаємо, його кудись нечиста пошле, а пристав скільки духу дременув на Дон.

— Зачем? Кто приказал на Дон ехать?

Матрос Самійленко узяв під козирьок і ввічливо пояснив:

— Дозвольте ізложити: нішкі на Дон усяка сволоч когті рвьот!.. Але вашого охоронця спинили — не добіг. Затримали.

— Як? Хто? Хто вірного слугу отечества і государя мав право задержати?

— На станції Синельникове по халявах розпізнали і сказали — стоп! Заходьте бриться!..

Дворянсько-злостива манія невгавно гаркотіла, шипіла, але Євмен Панько і Степан Ухналь розлюченого панка швидко угамували: за руки взяли і в покої повели.

Привели і прирікли:

— Сідайте, не гарячіться, пане, не кип'ятіться... Дійде черга і до вашої породи.

Сіло у крісло вікове гнобило і опімело... Вилупило очі й осоловіло питало — де ви?

Ви — це оті два родачки, царські поручники, які з Києва прилетіли в маєток вельмишановного дядька, щоб не дати на поталу бунтівній слобідській голоті: розкішну садибу, озера, сади, тваринницькі ферми — одних свиней — сто двадцять, та плюс — триста з гаком десятин хлібородючої земельки...

Пиховато-багатенький дяденько слізно писав: «Летіть, голубчики! Свинарки-лихоманки повтікали. Я милостиво убагував: годуйте рилатих, я вам сальця підкину. А вони капосливо відповідають: «Іж, пане, сам, щоб тебе розірвало. Ми вашого сала так наїлися, що аж затощило!» Племіннички! Катайте, приїжджайте! Прийму, як рідних-найрідніших. Я сам правувати поросятами, телятами, ягнятами, у рідній величенькій садибі не в силі!

Прикотили їй, дивлячись крізь ширму, як благородного дядька посадили і сказали — сиди і не вставай,— рідненькі племіннички стояли за хитливою ширмою їй, стиснувши зуби, тримали напоготові заряджені браунінги.

Коли з покоїв вийшли слобідські «парламентери», поручники вискочили з-за темної завіси й хвацько цокнули каблуками, високим фальцетом самовіддано заволали:

— Ваше високоблагородіє! Ми ваша сама надійна охорона! Ми — лицарі! Ми оцю бісовську отару розіб'ємо і розтрошимо!

МЕЧЕМ І БИЧЕМ...

Версти чотири чи, мо', й п'ять від слободи Мандрики, на широких степах-ланах, ген-ген, долиною, долиною, обсажені дубами, тополями і обплетені густими дротами, бовваніли пановиті хутори.

Кожен хутір — фортеця. Сюди, щоб робітничка рука не досягала, і об'єднано з батраками укопані столипінські стовпи не розхитали й окроплені церковним кропилом дроти не розірвали, частенько навідувалися з нагаями станові янголи й повітові архангели...

Одвідували з височайшо душевними помислами: піднявши вгору шаблі, до покори бунтівливих сіромах мечем і бичем закликали.

У пиховато розстелених хутірських маєтках жили Сидора Ладуро родачки, три брати Педаки: Василь, Сергій, Андрій.

Не жили — у розкоші плавали. Поплаває, горло прополоскає — ат! — неслухняне батрацьке дівчисько хазяйське яблуко зірвало.

Власник землі й лісу Андрій Педак моментом вилазив на берег, хапав хворостину і ошаліло з гуком-тюком гнався:

— Ах ти ж непокірлива! Руйнуєш, збиткуєш мою свячено-дорогу, недоторкану садибу!

Педаки власними руками чинили суд правий і швидкий.

У кожного господаря вирублена сокирою стояла на садибі дерев'яна хавіра. Це була «голгофа». В оцю хижу й заводили бідолах.

Функції безсердечно познуватися над підневільними часом доручали вірним слугам — приказчикам.

Самі ж господарі, усміхаючись у вуса, мовчки стояли глухі, німі й сліпі.

Череватим — сіє знуцання над уловленою бідолохою імпонувало і пасувало.

Зазираємо у сугубо інтимне: прочувши, що стягли з престолу обожненого государя імператора, Педаки, прости господи, що скажеш — заревіли...

У маєтку найстаршого Василя Педака сталася подія, що сколихнула усіх бідарів. Якось зайшов на кухню вівчар Петро Гайдар. Дивиться — химера! — біля ікон на обсяяній мухами товстій петельці теліпається рижовусе його величество.

— Тьотя Хрося,— звернувся Петро до куховарки.— Чого оте хижє воротило і досі висить біля святих? Його ж у Петрограді мітлою змели і прорікли: «Иди, стервило, під три чорти!»

Як на той гріх, нагодився сам носій злобиво-сірчатої піни, володар хутора. Почувши — о, леле! О, боже! — чорномазий вівчар на лико першопрестольного зневажливу хулу серед білого дня кидає і де — у моему власному іконостасу?

— Що ти, острожнику, мелеш? Дуралей! На кого ти свого безтямного язика висунув? Орли!

На кухню вскочили «орли» — сини Педака: тоненький, низенький гімназист і високий, опецькуватий, семінарист:

— Що, батьку? — загукали.— Двостволку чи батоги брати?

— Одв'язуйте вовкодавів.

Вівчар Петро Гайдар спокійно вислухав присуд: собаки не такі страшні, як хижі і люті владики степів і лісів.

Уже виводили з хати вівчаря, як на поріг Григорій Каліберда і хлоп'як Петрусь Вишневий.

Привітавшись, Каліберда запитав:

— Зарплату будете видавати чи будете поросятком шанувати?

Хазяїн багатійної обори знітився:

— Та... Воно ж... Він же... вівчар... Як там вирішили... А все-таки государ... імператор...

— А що таке?..

— Так воно... він... вівчар... государю імператору під високо царський ніс дулі тикав.

Каліберда до Гайдара:

— Як тебе, хлопче, звати?

— Петро.

— Ім'я в тебе, хлопче, яке хороше.— Петрусь, ти дулі царю давав?

— Ні, не давав, я тільки казав: чого оця рижа маруда серед святих і досі крутиться?

— Правильно, їй-бо, правильно казав. А де воно оте марудне теліпається?

— А ось!

— Петрусь! Здіймай і тьоті куховарці передай.

Зняли і передали, а тьотя Фрося тремтливими руками взяла і, хвилюючись, запитала:

— А куди ж його... царя... гімператора...

Каліберда:

— Куди ж — у пічку!

У бідолашної тьоті Фросі не тільки руки, а й ноги від нагнаного довгими роками височайшого страху трепетливо заграли:

— Царя... гімператора... у пічку... Він же згорить...

— Хай горить! — вихопилося у Каліберди, і він узяв у руки рижовусого, рамці поламав й жбуронув у піч,— туди йому, мила тьотю, і дорога! — і до Василя Педака: — Ми до вас прийшли з народним уповноваженням: я від слобідської ради, а Петро Вишневий від трудової слобідської молоді. Нам доручено взяти на облік, скільки у вашому господарстві землі, корів, овець, свиней, биків, волів, коней...

Семинарист хотів підкусити:

— Голубів теж будете на облік брати?

— Ні, не будемо,— відповів матрос Каліберда,— голуб вільний птах, про якого народ співав і співає. Прошу нас супроводити. Петрусь! Ти теж з нами іди.

Дорогою до загороди Каліберда запитав Педака:

— Скільки у вас дітей?

— Шестеро, три дочки і три сини: два зі мною, один на фронті. Офіцер.

— Перепишемо, ми на вашу сім'ю залишимо: волів і корів. Треба ж і вам орати, сіяти...

— А останні куди?

— Повернемо народу.

— А яка буде ціна: скільки будуть платити за бика, а скільки за ягня?

— А ви коли у людей забирали, у народу з рук виривали — платили?

— Я, щоб мене грім небесний убив, я ні в кого ні теляти, ні поросяти не брав. Мені батько у спадщину передав.

— А батько де взяв?

— А батька дід великим господарством пошанував.

— А діда — хто?

— Прадід.

А хто оце вам орав, сіяв, жнивував, молотив... Коней, волів, корів, овець, свиней доглядав, годував...

— Та хто ж... Оце ж батраку, слобідцю-бідняку ніде голови притулити. Іде до мене — прийміть, Христа ради, на роботу. Приймаю. І в мене є серце і душа.

— А скільки платили?

— Як кому: на господарських харчах, три карбованці, п'ять, а як кому і десять.

— Ось і домовилися: все те, що ви недоплатили, ми революційно-народним способом доплатимо. І будемо в рошоті. Петрусь, переписуй!

ЗАСОПІЛИ, ЗАБІГАЛИ ЖИВОГЛОТИ

Земсько-волосна реляція, каліграфічним почерком ви-мережена, приліплена на слобідському типу вечорком перелігала на хутірський...

— Ке — сюда! — гукнув Сидір Ладур.— Читай!

Старший син Трифон кахикнув, зірко очима пробіг і роздільно почав читати.

Трифон Ладур, досягнувши фельдфебельного чину в царській армії, пишався своєю грамотою і не читав, а, власне, ковтав, як на словесності. Коли дійшов — хай, гідра, очі не закриває — Ладур спинився — гідра! Хто скаже — що воно таке — гідра?

Мовчать. Вихопився Мазур:

— Що таке анцихрист, я знаю. Голова велика, ніс довгий, рот широкий... Гуде, реве, сопе...

Ладур махнув рукою:

— Запитаємо отця диякона Вавила, він по цій лінії добре розбирається. Катай, Трифоша, далі.

Прокатавши реляцію уздовж і впоперек, Ладур встав, здійняв шапку, перехрестився і звернувся до хазяїв-когутів, що оце зібралися на галявині з довколишніх хуторів, починаючи Педаками і кінчаючи Гергелями.

— Достопоштиві господарі! Сіль землі! Що будемо діяти. Чи будемо отак вухами хлопати і, зціпивши зуби, мовчати? Забирають, розоряють!.. Сьогодні чабан Панько, ви його, хамла, добре знаєте, прийшов з матросами і забрав у мене дві корови і дві пари волів. Бумажку подали від якоїсь Ради... Чуєте — що воно — рада?.. Підписала якась Каліберда...

«Видайте уповноваженій комісії дві корови для удів, чоловіки яких загинули на війні, дві пари волів во вренне пользования...» Ух, брати, брати мої дорогі! Нам треба гарнізуватися... Інакше не тільки заберуть корови, воли, а постягають з нас і кожухи. Чуєте, для удів? Хіба ми винуваті, що їх чоловіки полягли на фронті?

Конвенцію, як толково і хвацько одбиватися від наседаючої «голодрабії», складали до самого ранку.

Склали по всіх правилах хутірської тактики: син Ладур — Трифон з хутірським повноваженням вирушає на поклон до благочинного отця Никодима з проською прилучитися до гуманно-богословської місії, на свято Юрія Переможця з хоругвами хресним ходом усією православно-хутірською громадою рушимо, великим хоровим молебствієм, вулицями слободи і кадилом, і кропилом, на зупинках почнемо докірливо остепеняти зухвальців, — хай голови згинають і не зазіхають на хазяйські комори і стодоли.

У хутірському посланні радилося: підходимо до волосно-слобідської управи — хор молебно з усієї сили, якомога голосніше вигласує: «Спаси, господи, люди твоя!..», а надійно зцементований загін хрестоносців, мужньо з

войовничим криком «В'яжи!» — кидається у нечестиве волосне логово, кладе на підлогу земських патякалів і балакунів, і їхні препогані роти закриває освяченими квачами.

Син Мазура — Архип, двометрова лобуряка, у формі вахмістра, при шаблі, скакає в садибу його благородія пана Жеглова і просить тактично і стратегічно очолити хутірське ополчення.

Отець Никодим прийняв хутірського посланника доброзичливо і ласкаво.

Мовив:

— Сатана чинить замах на святі догми православія! Рушайте на кігтявого дракона! Я і мій пастирський хрест з вами!

Осінивши перстом фельфебельські плечі і груди, наставник проповісно гудонув — благословляю!

Щиро і тепло вахмістра прийняли і жегловські дворянські дичаки. Вислухавши верхівця царської гвардії, полковник Жеглов прийшов у kwasно-патріотичний раж:

— Да здравствует православная Русь! — вигукнув і підніс вахмістру цигарочку, висмикнувши із іменного портсигара. — Пане вахмістре, потягніть димку за нашу победу!

У вітально-дворянській світлиці й гойдливому кріслі возсідала огрядно пишна дама, обгорнена у шати монастирської мантії, встала й вертляво вахмістру накинула ланцюжок із хрестом.

— Хай вас ніде й ніколи не кидає благословення бже,— мовила тепло і лагідненько, навіть елегантно попхнула в кишеню френча воронованої сталі бельгійського браунінга, голосно вопіяше:

— Давіть босячню! Глушіть невір!

Пиховато-товстелеса дама знала, коли і чим найкраще глушити супротивного антихриста.

ЛУКАВА ШТУКА — ЗУБАТА ЩУКА

Виряджаючи одвідувачів, Вишник раптом угледів Григорія Покотила, який, переминаючись з ноги на ногу і притуливши пальця до губи, навдогад закидав: «Хочу з вами говорити про речі сугубо таємні! — І Покотило, уздрівши єдиного просителя, який щойно рипнув дверима —

до губ ще одного пальця притулив. Утаюваний жест підсилював — розмова тільки між нами. Віч-на-віч.

Уловивши — ага!— щось таке несподівано вилізло, бо бачу і розумію — Покотило до губ тулить не одного, а два пальці. Значить, щось особливо секретне виникло, і Винник, щоб позбутися свідка, одразу до відвідувача:

— Ви до мене? Що ви хотіли?

— Та... Матроси привели у мій поганенький двір дійну корову з телям. Це тобі, кажуть, на дітей... Ми оцю корівку екс-про... про... про... Йй-богу, вибачайте, я такого слова і не вимовлю. Кажу тільки, хорошу корову привели, доїться... Діти вже і молочка тепленького попили... Я того... Я хочу сказати, як забрали нашу муру за податки, либонь, три роки молока і не пили. Дак оце моя стара і каже: «Піди до слобідської верховної управи і поспитай — що воно таке експро-прі... Може, корова і ненормальна...

— Нормальна, нормальна,— першим озвався Григорій Покотило і до Винника:— Це матроси забрали у дворянина Жеглова вісім дійних корів і роздали удовам і бідним слобідцям, а що воно таке — експрірі... Щось не наше, я такого не чув.

Винник став посередині приймальної й почав роз'яснювати:

— Експропріація, це коли забирають у панів і віддають слобідцям. Забравши у дворянина Жеглова, матроси правильно зробили.

Проситель вдячно кивнув головою, вийшов, а Винник рукою дав знак Покотиліві — заходьте!

Запаливши цигарку і пригостивши Покотила, Винник упів-голоса запитав:

— Що там таке, Григорію Григоровичу?

Покотило ближче підсунувся до земського правителя і майже у саме вухо почав шептати:

— Проти нас готується змова. Нам дають на Юрія* бій. Підступну зграю складають Ладур, Мазур і іже з ними горлопани — репнемо, луснемо, а до хазяйської землі жодного харциза не допустимо. Хутірська видра

---

* Ю р і й — по православно-церковним канонам — захисник степів. У цей день (23 квітня — за старим стилем) з молебнем вирушають на лани, кроплять озимину, ярину і просять — пошли, боже, врожаю!

до себе залучила і зубату щучку — офіцерів дворянського роду, родаків пана Жеглова.

— Зрадники! Поганці! — вигукуючи, аж затрусився Винник. — Мерзотники! Проти рідної управи?

— Гідра! — вирвалося у Покотила. — А прийде в управу, вибачайте за це слово, — сука сукою. Лагіденький, тихенький... Вертиться, крутиться, та все: «Ми вам віримо, ви люди чесні!», «Ви обранці народу!» Ох і мотюги!

— Ось і надійся! А свої ж, рідні! З козацького роду! А вони злигалися з носіями царського самодержавства і пішли проти рідної-ріднесенької влади... Ми ж хуторян не тільки не цуралися, а закликали — до нас ідіть! Ви ж наші! А нині, ой, барбоси! — Хотять у спину нам загнати ножа. Ось і надійся! Ех ви, круторогі!

Винник витяг графинчик із шафи, налив собі, налив і Покотилі й, чокнувшись, начебто бадьоро промовив:

— Хай живе незалежна слобода Мандрики! Будемо битися!

Вихиливши, Винник запитав:

— Яким побитом ви довідалися про це чорне діло?

— Мавритан Поперек розповів і просив негайно вам передати. Його у свою шайку кугути втягли.

Винник здивовано звів угору очі:

— Поперека!.. Мавритана Мавритановича?

— Аге ж! Тягли, тягли — він і втягся. Спочатку вагався, а потім, — каже, — піду, розізнаю, куди вони і на кого зуби скалять. Привезли мене, — каже, — у хутір Мазури і в простору світлицю на перше місце всадовили. Помітив — біля воріт і біля піддашок стояли озброєні вартові. У світлиці, як ті нічні сичі, сиділи вже два офіцери в царських погонах, одного з них, — каже Мавритан Мавританович, — одразу пізнав — воно дворянсько-жегловського роду. Сидір Ладур головував і, коли я увійшов, він, розвівши руки, нахилився і привітав:

— У нашу благочестиво-хазяйську баталію приєдналася і наукова сила в особі шановного пана Поперека Мавритана!.. З поклоном приймаємо і вітаємо.

Офіцери встали й, дзенькнувши острогами, віддали шану. Я сів, слухав і, покашлюючи, мовчав. Каже: «Я, як людина, що вже давно зневірилася у держимордській латифундії, оце вам кажу, а ви передайте голові управи».

— Що то значить порядний чоловік! Схиляюся перед його чесною поведінкою! — вигукнув Микита Винник і налив іще по' дній.

Понюхавши скоринку хлібця, Григорій Покотило продовжив:

— Мавритан Мавританович переказував — якими пасмами когутяри снують змовницьку пастку: на Юрія ото збираються в церкві Пречистої богородиці, відправляють ранкову літургію — о дарованії перемоги — виходять, ладнаються й з хоругвами, хрестами, іконами ідуть слободою і молитовно усю дорогу співають.... Підходять до управи, убігають всередину і колошматять нашого брата.

— От магомети! Невіри! Перебігайли! До дворянського кодла перескочили, попихачі негідні! Рідну матір Україну забули! Знехтували законну-презаконну слобідську управу! Ах ви, столипінські крокодили! Хамелеони! Хани! Султани в хутірських кожухах! — на увесь волосний кабінет Винник палахкотливо язиком ворухив.

Може б, словесне Винникове клепало й далі ошаліло клепало, та Покотило перебив:

— Микито Микитовичу! Тут би нам у волосну сім'ю по-рідному запросити чабана Євмена Панька і його побратимів?

Нежданий запит спинив Винника сипати загрозливі слова на адресу бунтівливих хуторян.

— О! О! — піднявши руку вгору, згодливо мовив Винник. — Ваша думка, Григорію Григоровичу, вірна. Поговоріть з ними — так і так, давайте, братці чабани, приставайте до нас. Спільно розженемо старорежимну псарню!

— Я ж вам, Микито Микитовичу, давно казав, — прохопився Покотило, — не вагайтеся! Закликаймо до себе чабана Євмена Панька. Бачили, як він на віче гирлигою махав і гукав: «Панів, глитаїв гнuzдати треба! Інакше...»

— Що — інакше?

— У моїй хаті Євмен Панько ділився: якщо ми, всі гуртом не зігнемо живолупів, вони нас зігнуть, і такі невірницькі вудила встановлять — світ не бачив.

— Сьогодні ж побалакайте. Умовляйте й упевняйте — ми вас не забудемо.

Узявши себе в руки, Винник нібито прокинувся:

— Що нам, Григорію Григоровичу, далі робити? Мабуть, зробимо так: по-перше, не гаючи часу, почнемо готувати гідну відсіч. Насамперед ви з Васильком Черпаком підете до отця Іоанна. Розмови нашої не викладайте, а від волосної управи уклінну просьбу передайте: «Хай на Юрія з півчими, дяконом, дяком, хоругвами, хреста-

ми, новоосвяченими іконами і запрошеними з амвона прихожанами після обідні вирушать хресним ходом слободою і теж ідуть до управи».

Глянувши у бокове вікно, Винник запитав:

— Ви матросів, що прибули з Одеси, знаєте?

— Аякже! Максим Самійленко живе недалеко од мене, Дмитро Қаліберда — трохи далі. Я з ними говорив, вони сказали: «Якщо абощо — ми готові і на суші акулам очки вставляти!»

— Значить, маємо надію — розвіємо чорну хмару й тоді складемо комісію: ви, матроси, Євмен Панько і хлоп'як Василько Черпак. Дамо вам мандат, і касируйте експлуататора Жеглова. Доволі.

Винник з графинчика іще налив, цокнувся і проголосив:

— Хай згинуть воріженьки! За щастя слободи!

Перехиливши, Покотило для годиться крекнув, встав і щільніше причинив двері.

— Микито Микитовичу! Слухайте ж далі: як розповідав Мавритан Поперек, хуторяни підходять ото до управи, та спочатку у вікна кидають каменюки, залізяки, а тоді з петлями вбігають, щоб нас запетлювати.

Слухаючи, яку бунтівну каменюку рудовусі хуторяни мають пошпурити у волосне вікно, Винник бровами моргав, час від часу перебиваючи Покотила, повторював: «Змії! Гадючі! Кусючі...»

На прощання Винник потиснув Покотилові руку і попросив:

— Будете іти, погукайте матросів. Хай зайдуть до мене. Цієї ночі з Полтави привезли рушніці. Створимо охорону управи: два матроси і чотири фронтовики з шпигалю, ми і їх мобілізуємо. Бувайте! Хай вам щастить!

ЧИ ТИ ЗРИШ?

Мавритан Поперек не збрехав. Під покривалом золотавосрібних риз у хутірському темному завулку заможна верства готувала замах на волосно-хитливу управу — слобідське правляче керівництво, яке, виграваяючи шарманкою і вашим, і нашим, правовірних хрестоносців аж ніяк не удовольняло.

У бунтівно-церковну акцію вліз і староста Пречистої богородиці Йосип Глечик. У захист пренепорочної добрячу готував довбню. Ладнав, стругав і зубами скрего-

тав: «І мій замашенький цурпалок якогось нечестивця глушоне!»

Напоений такими намірами, староста Глечик недільного дня удосвіта одкрив церкву й з прожогу бухнувся на коліна, благаючи: «Боже! Усели в мої немічні тілеса бугаячу силу. Буду з христопродавців сорочки і штани стягати і доведу — ось вони, паплюжники образу господнього!»

Не шкодував ні сліз, ні власного лоба: гучно і богобоязливо ним гатив церковну підлогу. Лупоне і гудоне: «Чи зриш, мій владико, трепет твого вірного раба? Доповідаю: на твої святійно-преподобні плечі нехристи вонючу сірячину почепили? Укріпи! Укріпи мій дух і мої м'язи! Розірвуся, а тим огидникам обструганою довбнею доведу — вівці ви нестрижені! На хмарах не сіють, не орють, не жнуть і не виробляють ні сірників, ні кожухів. Амінь!

Випивши до дна гірку чашу сповідного, Глечик, розпочавши продавати свічки, невпізнано перевтілювався: з клеkotливого вурчання переходив на лагідненьке ягняче бекання:

— Беріть, беріть... Візьміть і одю — не цурайтеся. Поставте образу божій матері. Цариця небесна і на вас зглянеться. Гляне, і — низпошле...

І тихенько-тихенько питав: «Ви прихопили гирку?»

— Дві.

Староста піднімав угору кошлаті брови і елейно-елейно провіщав: «Без бога ні до порога». І продовжував видивлятися, хто з надійних підходить свічку брати. Гу — вірна-превірна душа суне. У Глечика й очі засяяли:

— Бережу вам. Вам, дорогенський, відклав. Микола-чудодієць такі свічечки особливо любить. Ви пукалку прихопили? — нахилившись, шепнув.

Учувши: «Аякже! За поясом стримить!», Глечик на молільників згори поглядав і голосненько проказував: «Слава всевишньому!».

«В ТВОЇ РУЦІ СЕБЕ ВІДДАЮ...»

Не дрімав і притч храму святого Вознесіння Христового. Натякнули побратими — вище вуха піднімайте! Готуйтеся... Доведіть хрестами і руками, хто боговгодніший.

Староста храму свого Ничипір Макуха по церковному стандарту так самісінько, як і його колега рябуватий Глечик, свічки продавав, віруючих парафіян розпитував, чи прихопили, чи взяли. Дізнавшись, що прихопили і взяли, велелійно воздавав: «Боже, боже! В твої руці себе віддаю!»

Вирішив: нічної пори побалакаю із найсвітлішим обранцем душі моєї.

Не дихаючи, повагом по церковній підлозі ходив, уважливо приглядаючись — кому ж із синкліту іконоудостоених викласти свої потаємні думи.

Вибирав, вибирав і вибрав самого довірливого, самого шановного, а іменню — Теплового Олексія. З якого земсько-волосні інспіратори древньогрецькі тоги стягли й у просвітньо-степові шати одягли.

Нині святий Олексій, заплющивши очі, поважливо на іконі у позі косаря сидить. Голову солом'яний бриль укрит, а рука напоготові тримала мантачку.

Перед уподобаним образом титар засвітив свічку, перехрестився і впав на коліна.

— Святий Олексію! Молю тебе, голубчику, не підкачай!

Стоячи навколішках, Макуха жагучо-трепетливу супліку обранцю посилав:

— Пресвятий Олексію! Будь ласка, вислухай мене. Завтра ми зчепимся у борні по волосно-автокефальній канві — хто святіший, ти чи отой каплоухий Петрикій? Я тебе — о, велич наша! — буду пести попереду і, допустімо, якась яхида зазіхне на мої христілюбиві щелепи, дак розріши мені, дорогенький, оту зануду торохнути твоїм високопреподобним лобом? Хай, анахтема, знає, на кого він руку підіймає?

Виклавши інтимну просьбу, проситель встав й убгавши — дійшла моя молитва до самого преподобного серця — дозволив брикливого нападника хвисьнути по зубах, — поволеньки встав, осинив себе хрестом і з надіями — освяти — підставив уподобано вибраному преподобнику скручені кулаки.

Здорова дубина — з маху валив нехтувальника земсько-волосної орбіти.

Словом — обидві притчі достойно готувалися у повній силі виявити християнську любов до ближнього свого.

ЧИЙ ВЛАДИКА НЕБЕС — ЯСНІШИЙ І МУДРІШИЙ? ВАШ ЧИ НАШ?

Гайнуло — закликають на перевибори.

— На які?

— Будуть завтра вибирати нове небесне світило?

— Як?

— Та отак. Старий дуже постарів, і дуже полисів. Загадували — беріть хрести, кілки, а жінкам рогачі, віники і деркачі. Бо цього, казали, вимагає пломениста любов і повага до нового владики.

У слободі Мандрики — гул. Обидві церковні дзвіниці у всі дзвони ревіли, гули, калатали...

На самій просторо-широкій слобідській вулиці зустрічно ішли урочисто-християнсько-молебственні процесії.

У сьайві препишного церковного боголіпства поволі рухалися, п'янливо виповнені поборництвом краси евангельського світлопроникнення.

Не дійшовши до повороту, який веде до волосної управи, вокально-хоровий ансамбль храму Пречистої за-тяг «Спаси, господи, люди твоя...»

Із-за повороту, із такою ж пишно-величавою ходою молебники храму Вознесіння марширували і голосно-голосно витягали: «Нам pomoже святий Юрій, ще й пречиста мати!..»

Земський філолог Микита Винник доводив і довів — ся пісня ніжно зворушлива, глибоко молитовна, і найбільше підходить вигласювати у процесуально-церковному молебствії.

Хоругви та ікони так самісінько несли виключно пиндюристі вірувальники. Од них різнився тільки хлоп'як Василько Черпак, він ніс сучкуватий ціпок, ікону чи якусь іншу церковну реліквію нести чи рукою, чи плечем підтримувати мама одмовляла: «Васю! Хай він пресвятий, а ти його в руки не бери. Не неси. Художник Яків Якович казав: там такий гармидер буде, що й не приведи господи! Почнуть невгодним преподобникам і в очі слину пускати, і друччям частувати. То хтось там має намір кілком хруснути по угодницьких вухах, та, не дай боже, промахнеться, та по тобі, сину, хрусь! Ніякої, самої сіятельно-божественної ікони в руки не бери. Ні з яким чортом, синочку, не зв'яжуйся! Хай ті попереду ідуть і преподобне лико несуть, які гроші і курчата гребуть!

— Мамо! Правитель наш мені наказав: «Оце тобі, каже, сучкувата ціпура, і хто буде на наших святих грязюку кидати — одпихай».

Отець Іоанн, яко пастир, попереду високопіднятою рукою тримав масивного срібного хреста. Протодиякон Селіфан ублагував і благав: «Беріть, отче, іменно оцей. Сей знак найсіятельніший!»

Поруч, як і годиться по установленому молельному етикету, ішов староста Ничипір Макуха, що урочисто тримав новоосвяченого, у нові кольори пофарбованого угодника божого Теплою Олексія.

Висунутий в перші ряди і уведений у модернізовано-земський еталон, святий Олексій на іконі красувався, як майстер хліборобства: бриль, мантачка, вибійчани штани і біла полотняна сорочка з вишитими на рукавах прудко літаючими ластівками.

Зігнувшись, пастирі один до одного благословенно привіталися хрестами, а поручник Вадим Жеглов, зневаживши усіякі елементарні правила богоносної етики, підбіг до Макухи і загорлав:

— А якого ви оце на руках чалдона несете?

— Чалдон, кажеш? — і собі в два горла закричав самовідданий служник храму Ісусового. — Ось на тобі чалдонця, свињача твоя морда! — Та торох іконою по дворянській балабешці.

Поручник Вадим Жеглов зігнувся, не встигнувши стрельнути із браунінга, але...

Кум Нечипора Макухи — Корнило Перепелиця, уздрівши — іконописна сила бусурмана не здолала, з криком:

— Святитель Олексій тебе смердючого не повалив, дак я тебе почастую; Пантелеймоном-зцілителем!..

Та — ба-бах по головешці. Голова витримала, а зцілительний лик розколовся пополам.

Це був знак — починаймо баталію. З тюками, гуками — наш бог кращій. Гляньте — в нашого вседержавного які вуха, які вуса!.. А ваш — старий!..

Хлобись!.. Торох!..

...Ваш бог не бог, а якийсь фарисей!..

Забачивши, що ворохібна каналія простягає руку до вибитого пістолета, Нечипір Макуха чоботом прикрив вогнепальну штуковину й, міцненько скрутивши висвяченого кулака, з усієї сили глушонув по вигнуто-окаяній потилиці.

Незважаючи — добряче торохнули, аж в очах засвітилося, — поручник Жеглов пружно схопився й злобливо волаючи — я вас смердючих пулями переконаю — з бокової кишені витяг кольта й миттю направив дуло в Григорія Покотила.

Постріл, спрямований в серце симпатичної людини, не досяг зловісної мети. Хлоп'як Василь Черпак швиденько, уміло і вдало одвів ціль, лупонувши сучкуватим ціпком по руці здичавілу панську воловоду.

Куля хвиснула горою й увімкнулася в лико праведного угодника Хузнозада. Від чого його у три фарби розмальований преподобний вид одразу скособочився і набагато втратив сяйну принаду, на яку глибокі надії покладали вірувальники земсько-новаторської перебудови.

Лункий револьверний постріл жінок кинув у галас — бонбу пошпурив! Он, он він — антихрист! На божого угодника анцибор нападає! Щоб тобі руки повідпадали!

На зближення із слугами Ісусовими, з іконою богородиці в руках, безстрашно, власне — любосно простувала володарка хутора степового — Варвара Вередлива.

Уздівши — під захистом пренепорочної — поважливою ходюю суне хитлива пройда, рідна жінка протодиякона Селіфана, гожа й струнка Ірина прожогом кинулася в атаку на лиху супротивницю, яка хабально у хутірський будуар рідненького опівночі закликала і, як розповідали цнотливі молільники, жагуче шию обвивала.

Палаючи клекотливими ревнощами й на допомогу втягнувши двох однодумних тіток, Ірина загалалакала:

— Ось вона!.. Ось та, що у вогкій полові святі хрестить ховає!

Сопучи і пихкаючи, Вередлива сторч високопреподобною іконою одбивала нежданий, але грізний напад. Дияконша, маючи життєвий досвід, де і як перелюбниць долати, зайшла з тилу й моторненько вхопила суперницю за її довгі коси. Маючи намір, як вона сама казала — витягти із млебних рядів оцю хандровиту спокусницю і благополучно штурганями і стусанами дотягти до он того рівчака.

А там, що бог дасть: скільки хватить моці, будемо дубасити і гамселити товстюшу мадаму, щоб усяку охоту відбити принаджувати і чарувати духовну еліту.

Уловлена за коси велелюбна багатійка лигалася, пручалася і — порятуйте! — кликала усіх святих. Та шість

дебеленьких жіночих рук, що стирали, прали, гладили білизну й від усякої пилуги килими, ковдри вибивали, грядки копали, картоплю вибирали, ввійману спокусницю міцненько тримали, волаючи до громади: «Люди богомазного гімператора з трону звалили, а ми тебе, шеймище, якось і самі здавимо і придавимо».

Барвара Вередлива бачить, діло повертає на зле: можуть не тільки поперека, а й хребта поламати, коровою заревла: «Ой, хто в бога вірує, рятуйте!»

А жіночки:

— Цить, сучка, не пищи! Уміла в кукурудзі мужей христових спокушати, набирайся сили й відповідати!..

Та в праву кульшу та в ліву — штурх! Бабах! Тарахах!..

І хоч Вередлива за гніду лошицю Мазуру в ціні аж ніяк не збивала, але правдиво кажуть — ворон ворону ока не клює — побачивши — власницю хуторища штурхають і за коси тягають, Мазур — де він тільки доп'яв — возовою люшнею почав нападниць по спині й нижче оної раз у раз частувати й відганяти.

— Ех ви, сороки! А вас праведні монахи не водили в гречку хреста цілувати?

Відігнав, вирвав дебелюшу хуторянку із цупких, але справедливих рук жіночих.

Не влучивши у Покотила, царській офіцер погнався за хлоп'яком Черпаком. Василько — шмиг! — поміж люди. Розлютована хижанька порода, жахаючи зустрічних дулом кольта, з піною на губах, злукавлено намагався догнати представника довго гнітимого роду людського, який ниньки воскрес від могутньо-північно-революційного грому, і не давалася удруге зігнутиця й увігнутиця.

Василько Черпак біг, відступав і на ходу міркував: ось там ноги спиняю й віч-на-віч у герць з освіченим варваром вступаю.

Хлоп'яку усі дорогу вільно давали, а людодіду всяким штибом рухатися перешкоджали.

Ураз — яка людська відвага — чабан Євмен Панько так собі нейтрально осторонь стояв і спостерігав: як вірувальники правовірними дрючками ребра перебирали і читали... З власного ока зіркий чабан не випустив звитяжества. Хіба ж можна проминути карколомну дію! Гнобитель, підла його душа, намагається згубити славного хлоп'яка Черпака. Дід Панько костурякою за ногу

посіпаку перечепив, звалив й оцією ж коцюргою від широго серця вандала по спині уздовж і впоперек почав освіжати...

Дворянська маруда гнівом іще дужче скипіла — мій слуга, мій раб, мене, пана, поваленого на землю полоусе... Піднявся і намагався розрядити кольт у груди славного трударя, славного чабана. Та...

Матроси підійшли і:

— Ану, не бешкетуйте!.. Револьвера сюди!..

А Максим Самійленко:

— Сухопутна акуло, не хуліганьте! Просимо, рушайте вперед. Ми — охорона слободи.

Забрали револьвера, а розбишаку повели у відведену для башкетників хавіру.

Ладури, Мазури в лемент:

— Хазяї! Люди добрі! Християни! Нашого захисника зграбастали. Бачили, повели? За нами!

Розлютована хутірська орава з кілками, дрючками, залізними ціпками і навіть — з дробовиками кинулася рятувати панське щеня, або, як ладури величали — його благородіє, пана поручика Жеглова, та сіє миготливо-оружне спинили прибулі в слободу вивільнені з шпитальних койок, поранені солдати — фронтовики.

— Громадяне, назад! Воздавайте — і прісно, і во віки віків — у степу. А сюди — зась! — не пріться!

Бачачи, солдати взяли рушниці на перевіс, Ладур і Мазур слізно заблагали:

— Солдатики!.. Братики... Нашого ж... вашого ж... Звиняйте, заарканили... Ви ж наші рятівники... Пропустіть...

Солдати підняли рушниці трохи вище:

— Не звелено! Повертайте голоблі назад!

...А багатоборство на вулиці, в садках, рівчаках не спинялося: чубилися, на словах і кулаках... Один одному жвавенько доводили:

«Ваша угодниця нічого не варта, глуха, сліпа...»

«Гляньте на нашу преподобницю, як жива!»

Не гомоніли довкола, а ревом ревли, голосно-прегослоно гукали, і богоносні й не богоносні словечка по всій слободі лунали.

— Люди добрі! — у когось прямо з горла вирвалося: — Гляньте, ось на оте волосате, булькате — іже во святих записалося?

А профундо-бас:

— Щоб до бублейниці по суботах хрестосатися ходити?

Тоненький голос вторив:

— І бублики випікати?

Нагнувши голову, зачеплений за живе, горласто відповідав:

— Бугай ти земський! Ревеш?.. А кого вчора у вербах з попівною застукали!

— Мекай, мекай, віфліємська вівця. Не сьогодні-завтра я з тебе усю вовну обскубу!..

У баталії непримиренного старозаветно і наново випеченого часословного буквоїдства Ничипір Макуха високо-високо підняв голову, зірким оком розглядаючи, де в густолюдських рядах причаївся головний і основний опонент, який ходить по слободі й снує і плете усякі антихристові вигадки. З його язика — і не соромно маняку — хтиве й брехливе сіє: нібито чудодієць Микола Мирликійський у райських хащах богонравне чудо дотиком перста чинив — дівиць перевтіляв на молодичь.

Це раз, друге — осквернене плеще, нібито чудотворець ніколи ні в Диканьці, ні у Великих Сорочинцях не бував, не сповідав, сам у Покровській церкві перед чудотворцями не схилявся і за рогатими чортами не гнався. Він же макітра макітрою! Ти ж не ту біблію читав. Ти почитай іскрометні глави із літопису «Вечори на хуторі біля Диканьки».

Ловив, ловив очима і — вловив. Він — Йосип Глечик. Бачу тебе, одганяєш нашого брата, лупиш по губах старорежимних кропилом. Зараз я тебе, голубчику, покроплю...

Засукавши рукави, Макуха Ничипір з надіями — доберуся до тебе, я враз тебе, невіру, переконаю, де возносився Ісус — в Палестині чи на Україні?

Звабно-мрійливе забулося: добрався до анахтемської невіри. Вирвав кропило й з ходу почав суперника тасувати по здухах.

Глечик упав, Макуха підняв і на руках поніс до рясної бузини. Вирішив — під бузиною ясніше й виразніше докажу — ганяв Мирликійський чудодієць чортів у Диканьці чи не ганяв?

Щоб досконаліше виявити — коли ганяв і як ганяв, Макуха звалився на Глечика, схопив за горлянку і по щирості християнській — придавив.

Повалений жалібно заскимлив:

— Не будь Іудою — не дави.

Ничипір Макуха трохи попустив і поставив ультиматум:

— У тебе, ненажеро, сто овець. Пожертвуй одну на алтар нашої обителі, й одну мені — твоєму поплічнику і брату.

— Жертвую. Тільки попусти. Бери! (А про себе — бери, щоб тебе за печінку взяло!).

Запалений піднесенням — я — сила! — я здолав, переміг ветхозаветну блудну капелу, Макуха з рук поваленого не попускав, більше — цупкіше руками прижав і владно наказав:

— Брате во Христе! Баранчика мені добав!

Задушливо посинілий брат во Христі тихо пробелькотав:

— Дарую й баранчика. Греби! (Про себе: «Греби! Щоб тебе чорти на той світ загребли!»)

Палко вимовленим і до себе і про себе й закінчилася гостро-непримирима полеміка: чиї одухотворено світлі образи ясніші, чистіші й миліші.

Переконавшись — божеське діло не вигоріло — не всунули віфліємського квача у боговідступну земську ротяку, наставник молебної асамблеї й усім підспівувачам пречистої, масивного золотого хреста підняв і урочисто показав — у степ!

Промахнулися хутірські когути...

Сміливіше і веселіше мукаючи і букаючи, у бідняцькі обори посунули коровки, овечки, бички...

Чергового, якому доручено стерегти вловленого царського офіцера і наказано і вказано — оцю панюку пильно-препильно стережи! — знайшли кріпко зв'язаного і прив'язаного до берестка.

Коли відв'язали, запитали — як, що? Відповідь: «Стою, оту звірину стережу. А вона, оця тигра, дивиться на мене, скалить зуби і шипучим голосом каже: «Сторожи не сторожи, а гаву вловиш. Мені прийшла бумажка: «Виходь! Сідай на коня і ганяй мужляя!...»

Я стою, стережу і думаю: «Яка ж ото контра оцьому шакалу записочку кинула? Коли раптом чимсь залізеньким — бух мене по голові. Я впав. Прокидаюся, а воно якась ото скотиняка, мабуть, молотком трохнула і прикріпила верьовкою ось до дерева».

Глитаям чомусь особливо вдарило: найлютіший ворог хазяїв — ота земська сука — Винник. Сам господь бог повеліває у першу чергу повалити — оружно знищити! Хай не скавучить!

РОЗКУСИЛИ — АВГУР!

Ожила, засміялася убога слобода Мандрики.

Але... але знависніло хижі очі вікових гнобителів у темряві закаркали: сіль землі — хазяї! Обрізи у пазусі тримайте і нічки темної, нічки глупої на харпаків направляйте! Хай не радіє, не співає, руки до землі не простягає й рота на молоко кожухарсько-господарське не розтуляє. Бий одвічно закутих і придавлених!

Затриманий диверсант поручник дворянського роду Жеглов уночі через розбите вікно зник.

Ніч.. Зоряно-чудесна ніч. Недалечко у садочку соловейко життерадісно пісню про любов, про кохання співав — живи, живи! Радійте, люди добрі! Погляньте — яка довкола стелиться чарівна природа. Тільки жити, тільки радіти!

У своєму злостиво-нелюдському наміру, тамуючи чарівливий спів соловейка і незбагненно-чудесну принаду весни красної, потай, тихо-тихо до волосної управи, як ті барси, підкрадалися трое.

У вікні, хилитаючись то сюди, то туди, світилася голова Микити Винника. Поруч сидів Григорій Покотило.

Цокаючи злобливо-ненависними зубами, нападники із зведеними курками почали виробляти траєкторію — цілити так, щоб куля не пролетіла мимо голови.

Тільки замахнулися на вбивство, рипнули двері й Покотило, почепивши собі на голову Винникового кашкета, швидко вискочив надвір, як ото кажуть, по біжучих справах...

Поручник Жеглов у темряві по кашкету розпізнав — він! Винник! Та — торох! Покотила в груди. Григорій Покотило поранений впав, але водночас зумів влучним пострілом повалити нападника, хижака — дворянина Жеглова.

Черговий патруль по слободі матрос Каліберда, Євмен Панько і хлоп'як Петрусь Вишневий, учувши постріли, моментом прибігли.

Останні змовники — два: вахмістр Мазур і фельдбель Ладур — навтікача.

Ладур, скільки духу, чмихнув навпростець, але Григорій Каліберда прудкіше бігав — догнав, біля чагарника упіймав. І, як ото у слободі казали, привів за вухо на суд праведний.

Мазур хитріше повівся, далеко не тікав: сховався у новозбудованому волосному нужнику.

Тут його, кігтявого, й зцапали... Гукнули — у нашому закапелочку більше години не положено. Вилазьте!

Першим про упійманих вбивць Виннику сповістив Євмен Панько. Микита Винник так прикипів до чергового універсалу: з гармат стріляти — не почув би. Чабан завітав й чемно привітав:

— Доброї ночі вам, Микито Микитовичу!

— Здрастуйте! Сідайте!

— Сідати ніколи, Микито Микитовичу! Що ви в таку бурхливо-темну ніч робите?

— Складаю останній гуманно-меморіальний універсал.

— А багато склали?

— Дійшов до самого величавого «Брати слобожани і хуторяни! Давайте обнімемося, за руки візьмемося і щиросердно підемо копати незалежного рівчака!»

Славний чабан Євмен Панько кахикнув, та:

— Одні братики оце з хутора Мазури приходили вас обійняти...

— Коли? Хто?

— Рідненькі, рідненькі... У кожусі... В овечій шкурі. Одного впіймали в чагарнику, а другий заліз у нужник.

Привели душогубів у кабінет. Винник підійшов ближче, розглядав і думав: Боже, боже! Вилиті степові козаки! Не віриться! І вголос:

— Що ж ви, громадяни! Ми ж з вами одного племені, одного роду. Прийшли б до нас, ми б на колегії розібралися: хто вас скривдив? Хто у вас лишнього забрав?

Фадей Мазур ожив:

— Глибокошановний голова і керівник наш. Мені ваші вірнопіддані хуторяни доручили перевірити: чи на вас ніяка шалоброда уночі не нападає?

Дмитро Каліберда аж усміхнувся, та:

— Чуєте, якої мирової скалозуби заспівали? — і до

Винника: — Як будете судити диверсантів — миром, загальними зборами чи обраним судом?

Микита Винник стримався вимовити — так чи не так — завагався. У тайниках земської наставницької душі верещало і пищало — а з ким же ми будемо вивершувати незалежно-слобідську фортецю? Де ж ми наберемо захистливих зброєносців? Ось же перед нами вилиті козарлюги стоять?

Стріпнувшись від набіглого, як присуд, вирік:

— На перший раз помилуємо. Хай покаються... Хай визнають свою провину.

Мазур першим упав на коліна — визнаю!

ЧИ ПРИЙДЕ НАРОДНИЙ ПРЕДТЕЧА?

...20 квітня тисяча дев'ятсот сімнадцятого року в слободі Мандрики — світло-радісна зміна. На високо-стрункій тополі — люди дивляться і не надивляться — у висі розвіявся племенисто-червоний прапор.

Волосно-земську управу скасували. Скасували під урочисто-визвольний гімн «Землею будем володіти, а паразитів жде біда».

Усім слобідцям оголосили: волосно-земська потворна колегія обнімалася з глитаями, на панібратство пішла рука в руку з куркулями... Оманливими націоналістичними універсалами слобідців готувала та потихеньку в нове ярмо підпихала...

Одностайно вирішили — геть з нашого вільнослобідського двору.

ГЕТЬ ПОТВОРНО ЗАМАСКОВАНОГО ЛВГУРА!

Винник городами, городами, манівцями, манівцями, битим шляхом нічю дременує на Полтаву. Яким побитом і яким ущіпливо-душевним впливом знову душу хлоп'яка обвіяв, але із собою прихопив і Василя Черпака.

Мама хлоп'яка Василя розповідала:

— Оце скинуте волосне правило усю піч лопотало, усе Василька умовляло: «Нас у слободі не зрозуміли. Катонемо, дорогенький, у місто. Місто споконвіку сіяло і розсівало культуру, науку... Чкурнемо в Полтаву, бу-

деш там вчитися, а я тобі допоможу. Будеш вивчати і студіювати велику поезію великого Тараса Шевченка «І смеркає, і світає...». Ти його нащадок — батрак.

...У слобідську Раду, по просьбі багатьох слобідців обрали старенького, мудренького Мавритана Поперека.

Від щирої душі у народно-слобідський парламент Мавритана Мавритановича висував слобожанин, а нині путіловець, який два дні тому прибув із Петрограда — Корній Стародуб, рідний брат шевця Максима Стародуба.

Та воно сія теплінь і зрозуміла: брат Максим без ноги з японської прийшов, а рідних батьків — перед імперіалістичною війною бідність і чума забрала. Мавритан ото в ті сумні часи, як людина із ширим людським серцем, написав другові — інженерові в Санкт-Петербург записочку — разом училися у Києві в університеті.

Писульку поклав у пазуху Корнійка, дав на дорогу гроші, і душа петроградська на відстані — далекого російського інженера не тільки у себе українському хлоп'яку приют дала, а й виховала кваліфікованого робітника, випестувала борця за волю і щастя народне.

Мужньо боровся... Двічі сидів за царськими ґратами.

Перед виборцями Мавритан Мавританович низенько схилився:

— Дорогі мої земляки! Спасибі вам за довіру до мене. Дворянсько-поміщицька олігархія і мою особу гнала, мордувала, катувала... Я був за вас, за народ — і вічно буду. Звичайно, у боротьбі із жмикрутами, коли це часом поверталось проти цього кодла, я допомагав Виннику. Але Винник і подібні Виннику — це ягоди не з нашого поля. Це — авгури!

— Мавритане Мавритановичу! Що воно таке — авгури — поясніть.

— По латині — авгури, а по нашому — мнимі віщуни, улесливо-підступні брехуни... Одну оману скасували, іншу, може, іще гіршу, на шию людям готували.

Поперек потер окуляри, та:

— Як я мріяв й оцю животновірну мрію хочу і вам передати. Скинули царя, захиталася й дворянсько-поміщицька кабала! А чи появиться у нас віками омріяна предтеча, оспіваний на звучно-голосних бандурах сліпцями кобзарями пророк, який поведе народи Росії вище, світліше й народніше.

Із гуші народно-слобідської лунко, радісно і голосно-голосно пролунало:

— Є така предтеча!

Слобідці й слобожанки загомоніли, заволали:

— Хто? Де? Скажіть, будьте ласкаві!

Головуючий Григорій Каліберда першим звернув допитливу увагу на голосне й на звучне — є така предтеча! — і ласкаво запросив — хто сіє ласкаво вимовив, просимо на трибуну.

Слобідці з приємністю розставляючи дорогу, ласкаво пропустили на трибуну рідного брата Юхима Стародуба — Корнія Стародуба.

— Дорогі товариші, слобідці! — залунало і пролунало, — я робітник-путіловець, але з вашого слобідського бідняцького роду. Ось та людина, — Корній Стародуб повів рукою у сторону Мавритана Поперека, — яка визволила із нужди, злиднів й дала мені путівку в життя.

Я два дні тому назад, як прибув з Петрограда в слободу. І хочу з вами, мої славні, мої рідні, поділитися вельми радісним і вельми щасливим: я третього квітня бачив і слухав велику народну предтечу, великого вождя революційно-трудового народу Володимира Ілліча Леніна. Робітники, солдати, матроси, затамувавши дикування, кожне ленінське слово, як би вам сказати — серцем і душею — хватали і несли, як оце я вам, дороженькі, у слободу Мандрики приніс.

Ленін, рідні мої слобідці, наш прапор, наша революційно-визвольна сила!

Довго не вщухали радісні оплески, радісний гомін. Вулицями, вуличками, провулочками, і ген-ген, степами, лугами клекотало:

— Ленін! Наш вождь, несхитний і незламний, нас поведе на віками хижу експлуататорську фортецю, і ми її переможемо!

Ішли і надійно позирали — ленінський революційно-червоний прапор засіяв і в слободі.

ЗМІСТ

Слово про Олександра Івановича Ковіньку.
Федір Маківчук 5

ПРЕВЕЛЕБНІ МАНІЯКИ
Гумористично-сатирична повість

Частина перша 13

Частина друга 253

АЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ КОВІНЬКА

Сочинения в двух томах.

Том первый.

ПРЕОСВЯЩЕННЫЕ МАНЬЯКИ.

Юмористическо-сатирическая повесть.

Издательство «Дніпро»
(На українском языке)

Редактор *Р. К. Каруцяк*
Художник *Р. К. Пахалюк*
Художній редактор *О. Д. Назаренко*
Технічний редактор *І. О. Селезньова*
Коректори *Н. І. Прохоренко, С. В. Саченко*

Информ. бланк. № 1056.

Здано до складання 02.07.79. Підписано до друку 27.11.79. Формат 84×108^{1/32}. Папір друкарський № 2. Гарнітура літературна. Друк високий. Умови друк. арк. 24,360-1 вкл. Обл.-вид. арк. 26,511. Тираж 100 000. Зам. 317. Ціна 1 крб. 90 к.

Видавництво «Дніпро». 252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, 252054, Київ, вул. Воровського, 24.

Ковінька О. І.

К56 Твори в двох томах. Том перший: Превелебні маніяки: Гумористично-сатирична повість.— Передм. Ф. Маківчука.— К.: Дніпро, 1980.— 464 с.

До першого тому відомого українського радянського сатирика і гумориста Олександра Ковіньки ввійшла гумористично-сатирична повість «Превелебні маніяки» про життя українського села напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції.

К $\frac{70303-082}{M205(04)-80}$ 82—80. 4702590200

У2

